

SIBELIUS-AKATEMIA

Saijaleena Rantanen

Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen

Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla
1860-luvulta suurlakkoon

Saijaleena Rantanen

**Laulun mahti ja
sivistynyt kansalainen**

Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla
1860-luvulta suurlakkoon

Taideyliopiston Sibelius-Akatemia
Musiikin tohtorikoulu MuTri
Musiikkikasvatuksen, jazzin ja kansanmusiikin osasto
Väitöskirja
Studia Musica 52
© Saijaleena Rantanen, 2013

Kansi: Tiina Laino
Taitto: Joonas Keskinen
Kannen kuva: Kuhnan kuoro, Ilmajoki. Koskenkorvan tilan kotiarkisto.
Paino: Juvenesprint - Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere 2013.

ISSN: 0788-3757
ISBN: 978-952-5959-43-7 (painettu)
ISBN: 978-952-5959-44-4 (pdf)

ALKUSANAT

Perehtyminen Etelä-Pohjanmaan musiikin historiaan on tarjonnut kiehtovan, monipuolisen ja kiinnostavan tutkimusalueen, joka on jatkuvasti tuottanut uusia yllättäviä löytöjä. Samalla se oli todellinen hyppy tunteuttomaan, sillä Etelä-Pohjanmaa – ja erityisesti sen musiikkikulttuuri – olivat itselleni tutkijana kokonaan uusi aluevaltaus. Haluan kiittää kaikkia niitä ihmisiä, jotka ovat mahdollistaneet tutkimukseni tekemisen. Ilman heidän tukeaan, apuaan ja kannustustaan tämä työ ei olisi ollut mahdollinen.

Ensimmäiset kiitokset lausun ohjaajalleni professori Vesa Kurkelalle innostavasta ja asiantuntevasta ohjauksesta, kommenteista ja keskusteluista. Professori emeritus Heikki Laitista kiitän monista tarkkanäköisistä ja kriittisistä kommenteista työni eri vaiheissa, ”nippupäivästä” sekä tutustuttamisesta Jaakko Passiseen, josta tuli yksi tutkimukseni avainhenkilöistä.

Varsin ratkaiseva kiitos kuuluu FT Markus Mantereelle, jonka vinkistä päädyin tekemään pro gradu -tutkimusta ”suurlakko-projektiin”. Projektin aikana tutustuin professori Vesa Kurkelaan ja sain työtarjoituksen, jonka lopputulos on tässä. Kiitän myös FT Olli Heikkistä monista stimuloivista keskusteluista tutkimusaiheeni ympärillä. Esitarkastajia professori Pekka Suutaria ja dosentti Marko Tikkaa kiitän arvokkaista, yksityiskohteisista ja kriittisistä lausunnoista.

Kiitän lämpimästi Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osastoa ja erityisesti Sibelius-Akatemian Seinäjoen yksikköä. Olen äärimmäisen kiitollinen Seinäjoen yksikön vanhoille ja uusille työntekijöille, jotka ovat viimeisen viiden vuoden aikana luoneet lämpimän ja kannustavan työskentely-ympäristön. Sillä on ollut suuri merkitys työni etenemisen kannalta.

Tutkimusprojektin on mahdollistanut rytmimusiikin tutkimus- ja kehittämishanke (RYTKE) osana Epanet-verkoston Seinäjoen yliopistokeskuksessa. Suuret kiitokset hankkeen rahoittajille. Osoitan kiitokseni myös Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Pohjanmaan rahastolle, jonka myöntämän työskentelyapurahan turvin väitöskirjan viimeistely sujui suunnitellussa aikataulussa.

Musiikin ja näyttämötaiteen valtakunnallinen tutkijakoulu ja musiikin tohtorikoulu MuTri ovat tarjonneet paikan tutkijayhteisössä ja samalla mahdollisuuden tuoda esille omaan tutkimukseen liittyviä kysymyksiä ja ongelmakohtia. Professori Irma Sulkusen ja professori Pertti Haapalan ohjaamassa Suomen historian jatkokoulutusseminaarissa Tampereen yliopistossa olen saanut tärkeän päivityksen historian tutkimuksen ajankohtaisiin kysymyksiin. Kansanmusiikin osaston jatkokoulutusseminaa-

ri on puolestaan antanut mahdollisuuden seurata läheltä erityisesti taiteellisen tutkimuksen tekemistä, mikä on monin tavoin laajentanut oman tutkimukseni näkökulmia. Kiitän kaikkia jatko-opiskelijoita ja tutkijakoululaisia lämpimästi analyttisistä ja arvokkaista kommentteista sekä monista hienoista hetkistä niin seminaareissa kuin niiden ulkopuolella. Erityisen kiitoksen haluan lausua hyvälle ystävälleni Tuuli Talvitielelle, joka on ollut korvaamaton tuki niin työ- kuin henkilökohtaisessa elämässä.

Suuret kiitokseni myös Koskenkorvan Trahteerin isännälle Martti Koskenkorvalle ja Ilmajoen soittokunnan pitkäaikaiselle tuubansoittajalle Kalevi Halmeelle. Heidän avustuksellaan olen päässyt tutkimuksen kannalta äärimmäisen tärkeiden alkuperäislähteiden äärelle. Esko Rautanen on puolestaan avustanut monin tavoin nuottikirjojen kartoittamisessa. Kiitän myös Ilmajoen museota ja arkistoa sekä Seinäjoen kaupunginkirjaston henkilökuntaa ystävällisestä ja asiantuntevasta palvelusta. Lisäksi ministeri Jaakko Nummisen kanssa käydyt keskustelut nuorisoseuraliikkeen vaiheista avasivat näkemyksiäni monin tavoin. Joonas Keskiä ja Tiina Lainoa kiitän avusta työn saattamisessa painokuntoon sekä Hannu Tolvasta monista hyödyllisistä neuvoista projektin loppuvaiheissa.

Tunnen olevani etuoikeutettu, että minulla on perhe ja ystäviä, joihin voin ehdotta turvautua kaikissa elämän tilanteissa. Haluan lausua lämpimät kiitokseni kaikille ystävilleni. Teidän läsnäolonne ja tukenne on tehnyt elämästäni niin paljon parempaa. Anna Lyyra-Seppäselle lausun erityiskiitokset heinäkuisesta ”kuoroseminaarista”.

Lopuksi haluan kiittää perhettäni, joka on myötäelänyt tutkimukseni vaiheet kaikkein lähimmin ja myös konkreettisimmin. Suuri kiitos siskolleni Mirkalle ja hänen perheelleen – Jannelle, Iidalle ja Inkalle – kaikesta avusta, kannustuksesta ja lukuisista iloisista hetkistä sekä tämän projektin aikana että sen ulkopuolella. AJ, kiitän sinua kuluneista vuosista ja ennen kaikkea väsymättömästi tuestasi ja kannustuksestasi tutkimustyöni aikana. Toivon, että tulevaisuuden haasteissa pystyn tukemaan sinua edes osittain yhtä paljon. Omistan tämän kirjan vanhemmilleni Hilkka ja Jari Rantaselle. Ilman heidän tukeaan ja luottamustaan en olisi tässä tilanteessa.

Helsingissä tammikuussa 2013

Saijaleena Rantanen

SISÄLLYSLUETTELO

ALKUSANAT	3
1. JOHDANTO.....	8
1.1. Aiheen esittely.....	8
1.2. Tutkimustehtävä ja aikarajaus	9
1.3. Teoreettiset näkökulmat ja tutkimusmenetelmät	13
1.3.1. Mikrohistorian johtolangat	13
1.3.2. Järjestäytyminen ja kansallisuusaate	17
1.3.3. Kuviteltu kansakunta	21
1.3.4. Kansallinen julkisuus.....	27
1.3.5. Sosiaaliset verkostot	32
1.4. Lähdeaineisto ja aikaisempi tutkimus	36
2. HERRASHUVEISTA TALONPOIKAISJOHTOISEEN NUORISOSEURAAN..	42
2.1. Maaseudun yleishyödylliset hovit	42
2.2. Varhaiset kansanjuhlat ja julkisen musiikkitoiminnan alku	46
2.3. Kansakoulujen laulunopetus	52
2.4. Kirkkolaulu kansallisuusaatteen palveluksessa.....	60
2.5. Modernin järjestäytymisen edellytykset Etelä-Pohjanmaalla	68
2.6. Kaksi musiikkikulttuuria.....	72
2.7. Nuorisoseuraliikkeen synty	78
2.8. Raittiusliike	86
2.9. Ensimmäiset työväenyhdistykset	89
3. TORVISOITTO.....	95
3.1. Siviilisoittokuntien synty Suomessa	95
3.2. Ilmajoen torvisoittokunta.....	98
3.2.1. Torvisoittokunnan perustaminen	98
3.2.2. Ilmajoen torvisoittokunnan järjestäytyminen.....	103
3.2.3. Toiminnan aloittaminen	108
3.2.4. Ohjelmisto	111
3.2.5. Soittajayhteisö	120
3.2.6. Esiintymiset.....	126
3.2.7. Toiminnan hiipuminen ja uusi nousu	131
3.3. Torvisoiton vaikutukset ja yleistyminen Etelä-Pohjanmaalla.....	135

4. KUOROLAULU.....	138
4.1. Kuorolaulun kansainväliset esikuvat.....	138
4.2. Laululiikkeen leviäminen Suomeen	140
4.3. Varhainen kuorotoiminta Etelä-Pohjanmaalla	145
4.4. Jaakko Passinen ja Isokyrön lauluseura	149
4.4.1. Kuoro perustetaan	149
4.4.2. Nuori oopperalupaus	152
4.4.3. Verkostojen voima	159
4.4.4. Ohjelmisto	167
4.5. Kuorolaulun vaikutukset.....	176
4.6. Kuorolaulun leviäminen	181
4.7. Vanha musiikki on parempaa kuin uusi?	184
5. JULKISET HUVIT JA OHJELMISTOT	188
5.1. Musiikilliset hovit Etelä-Pohjanmaalla 1878–1889	188
5.1.1. Helsingin oopperainnostus leviää Vaasaan.....	188
5.1.2. Huvituksia varojen keräämiseksi.....	191
5.1.3. Uusi osallistuva talonpoika	195
5.1.4. Torvisoittokuntien ja kuorojen läpimurto maaseudulla	196
5.1.5. Helppotajuiset konsertit rahvaan musiikkimaun ohjaajina.....	201
5.1.6. Yksilön kehittäminen modernin yhteiskunnan tarpeisiin	203
5.2. Järjestötoiminnan monipuolistuminen 1890-luvulla.....	208
5.3. Säätyläissaleista seurantaloon	212
5.4. Musiikin valikoituminen ja käyttötarkoitukset	218
5.4.1. Kansalliset hittisävelmät	218
5.4.2. Jumala omi linnamme.....	231
5.4.3. Kuviteltu kansanmusiikki	235
5.5. Laulu- ja soittojuhlat.....	239
5.5.1. Laulujuhla-aatteen herääminen Suomessa.....	239
5.5.2. Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat Vaasassa.....	245
5.5.3. Nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlat	248
6. JOUKKOVOIMAA JA RIITASOINTUJA	257
6.1. Musiikin politisoituminen 1899–1905	257
6.1.1. Helmikuun manifesti.....	257
6.1.2. Joukkolaulu yhteisöllisyyden edistäjänä	262
6.1.3. Huvitoimintaa kokoontumiskieltojen varjossa.....	266
6.1.4. Yhteisen laulun loppu	270
6.2. Musiikkikulttuurin murros?	274

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	278
LIITTEET	
LIITE 1. SUOMALAISET TORVISOITTOKUNNAT 1868–1900 IKÄJÄRJESTYKSESSÄ	296
LIITE 2. SUOMENKIELINEN ETELÄ-POHJANMAA 1800-LUVUN LOPULLA.....	300
LIITE 3. TUTKIMUKSEN KESKEISET TAPAHTUMAT KRONOLOGISESSA JÄRJESTYKSESSÄ....	301
TIIVISTELMÄ.....	303
ABSTRACT	305

1. JOHDANTO

1.1. Aiheen esittely

Uudenlaisen kansallisen ajattelun myötä Suomessa alkoi joukkojärjestäytymisen läpimurto eurooppalaisten mallien mukaan 1800-luvun puolenvälin jälkeen. Raittiusliike, nuorisoseuraliike, työväenliike, vapaapalokunnat, yhteiset juhlat ja muut kulttuuritapahtumat ja -harrastukset kokosivat ihmisiä yhteen sekä kaupungeissa että maaseudulla.¹ Lähes koko joukkopohjainen järjestötoiminta oli luonteeltaan kansallishenkistä kulttuuriliikettä, jolla oli vahva vaikutus vallitsevaan musiikkikulttuuriin.² Kyse oli yleiseurooppalaisesta kehityksestä, jota Philip Bohlman on kutsunut ”yhteisöllisyyden ja kansallisuusaatteen representaatioksi”.³

Musiikki, jota uudet joukkoliikkeet suosivat, erosi selvästi kansankulttuurin aiemmasta musiikista. Merkittävimpiä ja näkyvämpiä ilmiöitä olivat laulukorot ja torvisoittokunnat, joita uudenlainen järjestötoiminta synnytti alusta lähtien. Ne olivat tuttuja ennestään säätyläisten musiikiksi miellettyjen ylioppilaslaulujen ja sotilasmusiikin piiristä, mutta järjestäytymisen yhteydessä myös kansan syvimät rivit omaksuivat ne. Poikkeuksellista oli myös musiikkitoiminnan laajuus verrattuna vanhaan, joka perustui lähinnä yksittäisten pelimannien tanssi- ja seremoniasoittoon, yksinlauluun tai pienryhmien vapaamuotoiseen yhteislauluun. Myös seurakuntalaulu uudistui, ja uudet herätysliikkeet sekä vuonna 1886 toteutettu virsikirjauudistus toivat uudet laulut hengelliseen seuratoimintaan. Uudet kokoonpanot muodostivat uuden musiikillisen käytännön, jossa jopa useat kymmenet harrastajat soittivat ja lauloivat johtajiensa johdolla.

Uutta oli myös se, että laulukorot ja soittokunnat alkoivat 1880-luvulta lähtien kokoontua yhteisille laulu- ja soittojuhille, joita erityisesti Kansanvalistusseura ja nuorisoseurat järjestivät. Tämänkaltaiset joukkoesiintymiset olivat ennen näkemättömiä Suomessa. Ne heijastelivat samalla sitä laajaa murroskautta, johon suomalainen musiikkikulttuuri oli siirtymässä. Vesa Kurkela kutsuu tätä uutta musiikinlajien kokonaisuutta *järjestömusiikiksi*.⁴ Se sai mallinsa korkeakulttuurista ja koostui aluksi lähinnä teoksista, joita 1800-luvun säätyläistö suosi käyttömusiikkinaan.

Etelä-Pohjanmaalla oli tärkeä merkitys järjestötoiminnan alkuvaiheessa, sillä siellä perustettiin autonomisen Suomen ensimmäinen maakunnallisella tasolla toimiva nuorisoseura, Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura, vuonna 1882. Sieltä nuorisoseura-aate levisi muualle Suomeen.

1 Alapuro & Stenius 1989, 18, 20.

2 Kurkela 1989, 21.

3 Bohlman 2004, 78.

4 Kurkela 1989.

Lähestyttäessä 1800-luvun loppua järjestäytyminen monipuolistui maakunnassa entisestään ja nuorisoseura sai seurakseen muun muassa raittiusliikkeen, vapaapalokunnat ja ensimmäiset työväenyhdistykset. Musiikki oli automaattisesti osa uusien yhdistysten toimintaa ja kiinnostus musiikkia kohtaan kasvoi Etelä-Pohjanmaalla samaa tahtia järjestäytymisinnostuksen kanssa. Kuoroja perustettiin ympäri maakuntaa. Samaan aikaan laulukuorojen kanssa käynnistyivät ensimmäiset torvisoittokunnat. Nuorisoseurojen tärkeimmiksi tapahtumiksi muodostuivat vuosittain pidetyt nuoris juhlat, joiden yhteydessä pidettiin 1880-luvun lopulta alkaen myös laulu- ja soittokilpailuja. Nuorisoseuran järjestämien juhlien lisäksi huomattavaksi osaksi maakunnan kulttuuritoimintaa lukeutuivat iltamat ja muut lukuisat huvitilaisuudet, joita eri yhdistykset järjestivät.

1.2. Tutkimustehtävä ja aikarajaus

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää millä tavalla 1860-luvulla alkanut aktiivinen kansanvalistustoiminta ja sen seurauksena käynnistynyt joukkojärjestäytyminen vaikuttivat vallitsevaan musiikkikulttuurin Etelä-Pohjanmaalla. 1860-lukua on pidetty kehityksen vuosikymmenenä, joka enteili uudenlaista tulevaisuutta. Silloin syntyivät monet tärkeät instituutiot, kuten kansakoulu, suomenkielinen sanomalehdistö sekä ensimmäiset kansalaisjärjestöt ja kirjastot, jotka välittivät tietoa ja uusia ideoita kansalle. Samaan aikaan säädettiin useita uusia lakeja, joita leimasivat entistä avoimemmat mahdollisuudet yhteiskunnalliseen toimintaan.⁵ Tutkimusajanjakso päättyy suurlakkoon 1905, jonka jälkeen poliittinen järjestelmä muuttui, järjestökenttä pirstaloitui ja järjestöjen yhtenäiskulttuuri alkoi hävitä. Aikarajaus sijoittuu suomalaisen kansan- ja populaarimusiikin historioiden tärkeään leikkauspisteeseen, jota on tutkittu verraten vähän. Keskeisenä lähtökohtana on 1880-luvulla tapahtunut joukkojärjestäytymisen kehitys, jota Heikki Laitinen on kutsunut talonpoikaismusiikin suureksi murrokseksi.⁶ On syytä olettaa, että

5 Suomenkielisten kirjojen painattamiskielto kumottiin vuonna 1860, vapaa taloudellinen toiminta sallittiin ja suomen kieli nostettiin 20 vuoden siirtymäajalla ruotsin kielen rinnalle vuonna 1863. Samana vuonna järjestettiin myös ensimmäiset valtiopäivät. Vuonna 1865 maaseudulla toteutettiin kunnallisuudistus, jossa pitäjien maallinen hallinto siirtyi seurakunnilta kunnallisten luottamusmiesten vastuulle. Lisäksi kirkkolakia muutettiin vuonna 1869 siten, että maallikotkin saivat luvan pitää seuroja ja saarnata. Uudistuksista huolimatta 1860-luku ei kuitenkaan ollut ainoastaan edistyksen vuosikymmen. Silloin koettiin myös ankaria takaiskuja, kuten suuret nälkävuodet 1867–1868, joiden aikana jopa 8 % väestöstä (138 000 ihmistä) kuoli nälkään ja tauteihin. Nälkävuosien katastrofi osoitti sen, ettei kansallinen tulevaisuus enää voinut perustua ainoastaan perinteisen maatalouden varaan. Samalla alettiin etsiä ratkaisuja terveydenhuollon parantamiseksi. Suuria yhteiskunnallisia muutoksia oli edessä myös tulevaisuudessa. Niistä merkittävimmät olivat vuonna 1879 toteutettu muutto- ja elinkeinovapaus ja lopulta vuonna 1906 yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Ks. Alapuro & al. 1987; Stark 2006; Stenius 1987; Ylikangas 1986.

6 Laitinen 1982, 117–130.

suomalainen yhteiskuntaelämä koki rajujakin murrostiloja, kun se siirtyi sääty-yhteiskunnasta ensin teolliseksi luokkayhteiskunnaksi ja sitten moniarvoiseksi kansalaisyhteiskunnaksi. Mutta onko meidän syytä olettaa, että musiikille kävi samoin? On tärkeää muistaa, että murrosajattelu saattaa toisinaan vain hämärtää asioita ja antaa virheellisen kuvan alueellisen musiikkikulttuurin evoluutiosta. Murros sisältää helposti myös ajatuksen, että kaikki uusi tuli muualta, keskustasta, ja syrjäytti paikallisen ja vähempiarvoisen.⁷

Järjestäytymisen musiikkikulttuuriin tuomaa vaikutusta koskeva tutkimus on Suomessa varsin puutteellista, ja erityisen vähän on tietoja paikallistason ja maakuntien musiikkitoiminnasta. Etelä-Pohjanmaan osalta ne puuttuvat lähes kokonaan. Joitakin paikkakuntaikohtaisia analyysejä aiheesta ja tässä yhteydessä erityisesti iltamaperinteen muutoksesta on tehty.⁸ Järjestötoiminta iltamainstituutioineen muodosti kaikkialla Suomessa kehiksen, jonka sisällä paikallinen kulttuuritoiminta kukoisti lähes kaikissa muodoissaan 1800-luvun loppupuolella.

Tutkimukseni tehtävänä on painottaa uutta tapaa arvioida musiikin asemaa 1800-luvun yhteisöllisessä elämässä ja liikkeissä. Tähän saakka lähes kaikki musiikin historian kirjoitus perustuu genraajatteluun. Erillisiä tutkimuksia on tehty taidemusiikin, kansanmusiikin, kirkkomusiikin ja populaarimusiikin historioista. Myös Etelä-Pohjanmaalla on kirjoitettu erikseen jotakin näistä kaikista, mutta yhtenäisesitys puuttuu. Tämä tutkimus pyrkii yhtenäisesitykseen, joka perustuu nimenomaan näiden erityylien rajojen käyntiin ja vuorovaikutuksen tulkintaan, viime kädessä myös näiden rajojen hylkäämiseen. Tutkimuksen kohteena ei siis ole ainoastaan torvisoitto, kuorolaulu, hengellinen laulu tai joukkolaulu, vaan nuorisoseurojen, raittiusyhdistysten, työväenyhdistysten ja muiden ryhmien musiikki ja sen ympärille rakentuva kulttuuri. Toisin sanoen musiikin tekijä- ja käyttäjäryhmät muodostavat näkökulman, jonka avulla musiikkia voi luokitella ja analysoida.

Tarkoitukseni ei ole tarkastella musiikkia nykyhetken musiikinlajien säätelemänä, vaan aikakauden omasta perspektiivistä. Järjestötoiminnan tultua merkittäväksi osaksi autonomisen Suomen kulttuuria koko yhteiskunnallinen toimintakehys muuttui järjestäytymisen muokatessa vahvasti sen sisältöä. Tärkeänä tutkimuskohteena on järjestäytymisen mukanaan tuoma muutos musiikilliseen repertuaariin, ja sen yksityiskohtainen selvittäminen. Sen lisäksi keskeisenä tavoitteena on tutkia, millä tavalla musiikki heijasteli yhteiskuntaa ja siinä tapahtuneita muutoksia. Musiikilla oli oleellinen merkitys 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten yhteiskunnallisissa riennöissä, olivat ne sitten uskonnollisia

7 Kurkela 2007.

8 Esim. Järviluoma 1987; Kurkela 1983.

tilaisuuksia, valistushenkisiä iltamia tai kansallishenkisiä juhlia. Sen käyttö ei kuitenkaan perustunut ainoastaan viihdyttävyyteen: musiikilla oli merkittävä rooli myös erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten aatteiden välittämisessä.

Tutkimuksessani on kaksi tasoa. Keskeisenä tavoitteena on hahmottaa mikrotasolla niitä muutosvoimia, jotka 1800-luvun lopulla vaikuttivat uudenlaisen musiikkikulttuurin syntyyn sekä leviämiseen maaseudulle tavallisen kansan keskuuteen. Käsitteillä *kansa* ja *rahvas* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa suomen kieltä puhuvia maalaisyhteisön jäseniä, jotka tekivät ruumiillista työtä: talonpoikaista, vuokraviljelijöitä ja itsellistä väestöä.

Kiinnostukseni kohteena ovat kansalaisjärjestäytymisen myötä syntyneet harrastajakuorot ja torvisoittokunnat, joihin kuka tahansa saattoi liittyä. Niillä oli valtava yhteisöllinen merkitys. Tarkastelen perusteellisemmin kahden yksittäisen eteläpohjalaisen musiikkiseuran perustamista ja toimintaa. Tutkimuksen kohteena ovat Ilmajoen torvisoittokunta ja Isokyrön laulukunta, joista kumpikin kuuluu ensimmäisten Etelä-Pohjanmaalle perustettujen vakituisten, eli säännöllisesti toimivien musiikin ympärille rakentuneiden yhteisöjen joukkoon. Sen lisäksi molempien jäsenistö rakentui kokonaan talonpoikaisväestöstä, mikä oli poikkeuksellista niiden perustamishetkellä 1880-luvun alussa. Siihen saakka laulu- ja soittokuntien perustajat olivat olleet lähinnä ruukinpatruunoita, kartanonomistajia ja kansallismielisiä säätyläisiä, joiden tavoitteena oli yhteisöllisen seuratoiminnan kautta edistää ja kontrolloida työläisten siveellistä käyttäytymistä ja moraalia.⁹

Kiinnostava tutkimuskohde on myös kuorojen ja soittokuntien organisaatio. Uudet musiikkiryhmät saivat mallinsa suoraan yhdistystoiminnasta. Usein ne olivat itsekin pieniä järjestöjä johtokuntineen, vuosikokouksineen, pöytäkirjoineen ja sääntöineen. Joillakin paikkakunnilla kuoro tai soittokunta saattoi toimia jopa pontimena järjestöelämän muodostumiselle. Tiedetään tapauksia, joissa yhdistys sai alkunsa soitto- tai lauluseurasta.¹⁰ Samankaltainen tilanne oli Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön lauluseuran kohdalla. Kumpikin niistä toimivat itsenäisinä seuroina ja edistivät monin tavoin kotipitäjiensä järjestäytymisaktiivisuutta. Tavallisesti kehitys kulki kuitenkin toisinpäin: ensin perustettiin yhdistys ja sen yhteyteen laulu- ja soittokunta.

Olemassa olevan aineiston puitteissa tarkoitukseni on mahdollisimman tarkasti selvittää, miksi laulu- ja soittokuntia perustettiin? Ketkä niitä perustivat? Miten ne perustettiin? Keitä niihin kuului? Yksilötasolla pyrin valottamaan, minkälainen vaikutus uudella musiikkitoiminnalla oli yksittäiseen soittajaan tai laulajaan. Tehtävä on haastava, sillä varhai-

9 Jalkanen 2003, 140, 147; Kurkela 1983, 73–74.

10 Kurkela 1989, 24.

sesta seura- ja kokoustoiminnasta kertova lähdeaineisto välittää usein lähinnä toimintaa organisoineen sivistyneistön näkökulman eikä useinkaan anna tilaisuuksiin houkutellun rahvaan tuntemuksista luotettavaa kuvaa. Sekä Ilmajoen torvisoittokunnan että Isokyrön laulukunnan vaiheista jäljellejäänyt aineisto antaa kuitenkin mahdollisuuden raottaa tätä vaikeasti lähestyttävää sosiaalisten ja kulttuuristen jännitteiden kenttää. Keskeisinä tarkastelun kohteina ovat myös Isokyrön laulukunnan johtajan Jaakko Passisen sekä Ilmajoen torvisoittokunnan johtajan Otto Könnin henkilökohtaiset verkostot. Niiden selvittäminen valottaa merkittävästi soitto- ja laulukunnan vaiheita ruohonjuuritasolla.

Mikrotason ohella tarkastelen musiikkikulttuurissa tapahtunutta muutosta myös maakunnallisella tasolla. Sanomalehtikirjoittelun perusteella vuosien 1878–1899 aikana Etelä-Pohjanmaalla järjestettiin keskimäärin 1500 huvitilaisuutta, joiden ohjelmaan sisältyi musiikkia. Saadakseni mahdollisimman tarkan kuvan musiikkitoiminnan kehityksen vaiheista maakunnassa, olen laskenut sanomalehtien huvi-ilmoitusten ja -selostusten perusteella systemaattisesti kaikki musiikkiohjelmaa sisältäneet tapahtumat vuosilta 1878–1889. Ajanjakso on tärkeä, sillä siihen sisältyy modernin musiikkitoiminnan alkuvaiheen kehitys Etelä-Pohjanmaalla. 1890-luvulta olen koonnut tapahtumat valikoidusti vuosilta 1890, 1893, 1896 ja 1899. 1890-luvulla järjestettyjen musiikkia sisältäneiden huvitapahtumien kohdalla valikointi on mahdollista, sillä voimistunut tapahtumien kasvu ja siihen vaikuttaneet tekijät eivät eroa toisistaan lukuun ottamatta vuotta 1899, jolloin helmikuun manifestin käynnistämät venäläistämistoimenpiteet alkavat näkyä tapahtumien rakenteessa monin tavoin. Siihen saakka myös huvitapahtumien sisällöt muistuttavat hyvin paljon toisiaan.

Alueellisesti tutkimukseni rajoittuu pääosin Etelä-Pohjanmaan suomenkieliselle maaseudulle.¹¹ En keskity mihinkään yksittäiseen pitäjään tai alueeseen, vaan paikkakunnat määrittyvät sen perusteella, missä oli järjestötoimintaa ja musiikkia sisältäviä tilaisuuksia. Tutkiessani musiikkikulttuurin kehitystä Etelä-Pohjanmaalla yleisellä tasolla huomion kohteena on myös maakunnan pääkaupunki Vaasa.¹² Se muodosti vanhan hallinnollisen ja sivistyksellisen keskuksen, jossa oli runsaasti vireää huvitoimintaa. Maaseudun säätyläiset omaksuivat Vaasasta paljon vaikutteita musiikkikulttuuriinsa. Sitä kautta ne levisivät myös tavallisen kansan keskuuteen. Tutkimusaiheeni rajaamiseksi joudun jättämään tutkimukseni ulkopuolelle sekä ruotsinkielisen Etelä-Pohjanmaan että herätysliikkeiden musiikkikulttuurin. Järjestäytymisen alkuvaiheita käsitellessäni

11 Ks. liite 2.

12 Vuosina 1855–1917 Vaasan virallinen nimi oli Nikolaistad (Nikolainkaupunki) keisari Nikolai I:n mukaan.

sivuan herätysliikkeitä lyhyesti, mutta kumpikin osa-alue muodostaa niin laajan kentän, että ne vaativat kokonaan oman tutkimuksena.

Musiikintutkimuksen kentällä tutkimukseni sijoittuu musiikin kulttuurihistorian tutkimuksen piiriin. Tarkoitukseni on analysoida musiikkia sosiaalis-poliittisten muutostekijöiden, kuten ihmisten välisen vuorovai-
kutuksen ja arkipäivän historian näkökulmasta. Perinteinen nuottikuviin ja musiikin piirteiden kuvaamiseen perustuva musiikkianalyysi jättää helposti huomiotta sen, millä tavalla musiikki on ollut läsnä menneiden sukupolvien jokapäiväisessä elämässä.¹³ Huomionarvoista on myös se, että tutkimallani aikakaudella harvat ihmiset ovat osanneet tai edes hal-
lunneet lukea nuotteja, musiikkianalyttisistä taidoista puhumattakaan. 1800-luvulla nämä taidot kuuluivat pääsääntöisesti sivistyneistölle. Uu-
sien laulu- ja soittokuntien perustamisen myötä nuotinlukutaitoa alettiin opetella, mutta haastavuutensa – ja tottumuksen – vuoksi opit perustui-
vat vielä useimmiten muistinvaraisuuteen, joka oli rahvaalle tyypillisin tapa oppia musiikkia.

Kulttuurihistoriallisen musiikintutkimuksen näkökulmasta musiikki on erottamaton osa yhteiskuntaa ja kietoutuu tiiviisti erilaisiin yhteis-
kunnallisiin ilmiöihin ja merkityksiin. Tarkastelu edellyttää usein poik-
kitieteellisyttä. Omassa tutkimuksessani hyödynnän erityisesti mikro-
historiaa, jonka avulla pystyn ”siirtämään” tutkimuksen kohteen pois
makrotason korkeakulttuurin rakenteista kohti ruohonjuuritasoa ja ta-
vallisen ihmisen kokemusmaailmaa. Kulttuurihistorioitsija on kiinnostu-
neempi siitä, ”miten havainnoitsija, kokija ja kulttuurin jäsen toimii kuin
siitä, onko kulttuurin tuotteissa – kuten tässä tapauksessa erilaisissa mu-
siikeissa ja musiikkiteoksissa – määräytyistä konteksteista riippumatto-
mia arvoja ja merkityksiä”.¹⁴

1.3. Teoreettiset näkökulmat ja tutkimusmenetelmät

1.3.1. Mikrohistorian johtolangat

Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja vaikutukset eteläpohjalaiseen mu-
siikkikulttuuriin olivat osa monikerroksista kulttuurista ja sosiaalista
muutosta suomalaisessa yhteiskunnassa. Käytössäni olevan aineiston
puitteissa tutkin tätä tapahtumaketjua yhdistämällä mikrohistoriallisia
analyysejä laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Siten pyrin luomaan
mahdollisimman tarkan kuvan tapahtumista syineen ja seurauksineen.
Tarkastelun kohteena ovat erityisesti yksittäisten toimijoiden ja ryhmien
kokemukset, jotka vaikuttavat siihen *kuinka* ja selittävät *miksi* he osallis-
tuivat yhteiskunnalliseen toimintaan ja muovasivat sen muotoja paikal-

13 Sarjala 2002, 176–185.

14 Sarjala 2002, 176–185.

lisessa kontekstissa. Ymmärtääksemme näiden yksittäisten toimijoiden valintoja, on myös tärkeää selvittää, minkälaisia *merkityksiä* ja *tulkintoja* he antoivat tietyille 1800-luvun elämän osa-alueille, kuten kyläyhteisölle, säätyrajoille, luonnolle, uskonnolle, maanomistukselle, kuolemalle ja väkijuomille – tai vastaavasti uusille modernisaation mukanaan tuomille innovaatioille, kuten koulutukselle, liikkuvuudelle, raittiudelle, kansallisuusaatteelle ja järjestäytymiselle. Lisäksi niiden avulla on mahdollista selvittää, minkä vuoksi tietyt vanhoilliset asenteet säilyivät ja vastaavasti jotkut uutuudet otettiin innokkaasti vastaan.¹⁵

Usein mikrohistoriana pidetään yksinkertaisesti pienten kohteiden tutkimista. Tutkimuksen kohteeksi valitaan rajattu, suppea alue ja ajanjakso, jota syvällisesti analysoimalla pyritään pääsemään kiinni menneisyyden ihmisten ajatus- ja kokemusmaailmaan.¹⁶ Mikrohistoriallinen esitystapa sijoittaa ihmisen arkielämäänsä ja osaksi aikansa kulttuurista ympäristöä. Sille on ominaista hermeneuttinen lähestymistapa, eli pyrkimys ymmärtää ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä näiden omista lähtökohdista käsin.¹⁷

Mikrohistoria on nostanut esiin tutkimuskohteita, joita perinteinen historiantutkimus ei ole pitänyt tutkimisen arvoisena. Sen näkökulmasta kiinnostavia eivät ole ainoastaan historian merkkihenkilöt tai sotasankarit, vaan myös ”häviäjät” ja marginaaliin kuuluvat ihmiset ja ilmiöt. Mikrotason näkökulma edellyttää mikroskooppista tutkimusotetta, lähteiden tarkkaa lähilukua ja perinpohjaista analysointia. Lähteitä ei voi pakottaa vastaamaan ennalta määriteltyihin kysymyksiin, vaan tutkija käy lähteidensä kanssa dialogia, joka ohjaa tutkijan kysymyksiä ja ennakkoletuksia. Mikroskooppinen tarkastelumittakaava avaa mahdollisuuden tavoittaa uudenlaisia vastauksia ja yllättäviä johtopäätöksiä, koetella ja haastaa olemassa olevia teorioita sekä löytää uusia ilmiöitä ja asiayhteyksiä.¹⁸

Mikrohistoriallisia tutkimuksia leimaa myös syventyminen yksittäiseen ja poikkeukselliseen tapahtumaan, ”tyypilliseen poikkeukseen” tai ”poikkeukselliseen normaaliin”.¹⁹ Huomion kiinnittäminen epätyypilliseen ilmiöön ei kuitenkaan merkitse epätavallisen ja tavallisen vastakkainasettelua, vaan kyse on tutkimuksen strategiasta. ”Tyypillisen poikkeuksen” kautta voidaan määritellä jotakin sekä poikkeavasta että normaalista tai sellaisina pidetyistä asioista. On mahdotonta tietää, mikä on poikkeavaa, ellemmme tunne myös tyypillistä, jonka kautta normaalin

15 Stark 2006, 11–19.

16 Elomaa 2001, 60; Peltonen 1999, 25–26, 62–63.

17 Heikkinen 1993, 42; Suodenjoki 2009, 9.

18 Elomaa 2001, 59–63; Peltonen 1990, 26; Peltonen 1999, 54–57.

19 Peltonen 1996, 21–22; Peltonen 1999, 25–26, 62–63; Ginzburg 1993, 32–33; Elomaa 2001, 71–72.

rajat rakentuvat.²⁰ Poikkeuksellisen ja tyyppillisen raja on hyvin liukuva. Useimmiten tutkittava henkilö, ryhmä tai kohde edustaa molempia. Tässä prosessissa tutkijan rooli on merkityksellinen, sillä se, mitkä tapaukset ovat ”tyypillisiä poikkeuksia”, on tutkijan itse arvioitavissa.²¹ Omassa tutkimuksessani tällaisia ”poikkeuksellisia normaaleja” ryhmiä edustavat tutkimani laulu- ja soittokunta. Valtakunnallisesti ne olivat tyyppillinen ilmiö, mutta paikallisyhteisössään monessa mielessä poikkeuksellisia.

Tutkimukseni kannalta tärkeä työkalu on italialaisen mikrohistorioitsijan Carlo Ginzburgin hahmottelema johtolangan käsite, josta on käytetty myös nimitystä johtolankametodi.²² Käsitteen lähtökohdat ovat taidehistoriassa, psykologiassa ja kriminologiassa. Johtolankojen tulkitseminen muistuttaa metsästäjän tapaa tulkita luonnossa näkyviä jälkiä, salapoliisin työtä pienien vihjeiden äärellä, lääkärin taitoa määrittellä sairauksia oireiden perusteella tai taiteilijan tyylin tunnistamista pienen pienistä yksityiskohdista, kuten miten hän maalaa kynnet tai korvat. Tulkitsemalla pieniä, vähäpätöisiltä vaikuttavia vihjeitä pyritään päättelemään jotakin niiden taustalla olevasta suuremmasta kokonaisuudesta, päästä jonkin oleellisen vihjeen jäljille.²³ Langan päässä voi käytännössä olla esimerkiksi yksittäisen henkilön nimi, jota jäljitetään erilaisista lähteistä. Tutkimusprosessissa kertyneen aineiston välityksellä voidaan palauttaa hahmottaa tutkittavan henkilön elämänvaiheita ja sosiaalisten suhteiden verkostoja. Samalla voidaan rekonstruoida paitsi yhden henkilön elämä, myös esimerkiksi perheen rakenne ja vaiheet tai pienyhteisön, kuten kylän tai muun ryhmän asukkaat ja sitä kautta yhteisön sosiaaliset suhteet.²⁴

Käytän johtolankametodia apuna jäsentämään ja täydentämään käytössäni olevaa tutkimusaineistoa. Poikkeuksellista ilmiötä tai tapahtumaa tutkittaessa lähtökohdaksi on oletus, että erikoinen tilanne tai konflikti on tuottanut poikkeuksellisia lähteitä, ja näiden lähteiden välityksellä avautuu uusia näkökulmia myös esimerkiksi arjen historiaan.²⁵ Lisäksi mikrohistoriallisen näkökulman avulla on mahdollista nähdä uusia puolia jo tuttuina pidetyistä asioista.²⁶ Avainaineistoinani ovat Ilmajoen torvisoittokunnan johtajan Otto Könnin päiväkirjamerkinnot sekä Isokyrön laulukunnan johtajan Jaakko Passisen muistelmat. Molemmat aineistot toimivat myös metodisina apuvälineinä, sillä niiden avulla olen päässyt myös muiden lähteiden jäljille ja kyennyt tulkitsemaan aineistoa uudella

20 Elomaa 2001, 71–72.

21 Peltonen 1996, 21–22; Peltonen 1999, 62–63.

22 Elomaa 2001, 64.

23 Elomaa 2001, 65; Ginzburg 1996, 37–76; Heikkinen 1993, 27.

24 Elomaa 2001, 65.

25 Peltonen 2006, 27.

26 Levi 2001, 101–102.

tavalla. Päiväkirjamerkintöjen ja muistelmien ohella hyödyllisiä johtolankoja ovat tarjonneet esimerkiksi sanomalehtien tapahtumaselostusten tai henkilökohtaisten kirjeiden sivuhuomautukset ja sanavalinnat, joita olen verrannut jo olemassa oleviin tietoihin tutkittavasta ilmiöstä. Mikrohistoriallisessa tutkimuksessa on keskeistä, että määritellesään ja tunnistaessaan johtolankoja tai vihjeitä tutkija nojaa aikaisempiin käsityksiinsä tutkittavan ajan ja ympäristön kulttuurista sekä omaan kokemukseensa ja teoriaansa ihmisten käyttäytymisestä.²⁷

Mikrohistoriassa lähteiden ei välttämättä tarvitse olla uusia. Oleellista ei myöskään ole tutkittavan kohteen tai aineiston koko vaan nimenomaan näkökulma, jonka kautta ilmiötä tarkastellaan.²⁸ Johtolankoja seuraamalla tutkija synnyttää itse lähteiden epätavallisuuden luomalla uudenlaisen tapahtumaketjun yhdistelemällä alun perin erillään olevia aineistoja. Utta on se, että niitä käytetään eri tavalla kuin aikaisemmassa tutkimuksessa.²⁹ Tästä hyvä esimerkki on Risto Alapuron *Suomen synty*, jonka käsittelytapa on hyvin lähellä omaa tutkimusasetelmaani. *Suomen synnyssä* Alapuro etsii yhteen paikkakuntaan rajautumalla paikkakunnan ylittävää tietoa tavoista, jolla ihmiset konkreettisesti liittyivät yhteen, käsitteivät keskinäiset yhtäläisyytensä ja vastakkaisuutensa muiden ryhmien kanssa. Hän käsittelee yhdistystoiminnan nousua ja sen ilmiötä Huittisissa 1800-luvun lopulta 1930-luvun alkuun käyttäen mahdollisimman monipuolista yksilötason järjestäytymiseen liittyvää aineistoa. Kyseisenä ajankohtana paikkakunnalla syntyi koko moderni järjestöelämä, jonka seurauksena ihmiset alkoivat aivan uudella tavalla osallistua yhteisten asioiden hoitoon ja myös keskusteluun niistä.³⁰

Kansalaisjärjestäytymisen juuria voi analysoida tarkemmin rajautumalla laajemman näkökulman sijaan vain yhteen paikkakuntaan tai yhteisöön, sillä paikallistutkimuksessa kyetään kokoamaan mitä erilaisimpia lähdeaineistoja kuten rekistereitä, kuvauksia sekä määrällisiä ja laadullisia tietoja. Parhaassa tapauksessa tällä tavoin kerätyt lähteet täydentävät toisiaan, sillä paikallistasolla ne yksilöt joita tiedot koskevat, ovat usein yhteydessä toisiinsa tai samoja henkilöitä eri toimintamuodoissa. Sen lisäksi, että rajaamalla tutkimuskohde paikallisesti pystytään selvittämään millä tavoilla yhteiskunnalliset ryhmät ja liikkeet konkreettisesti liittyivät tai eivät liittyneet toisiinsa, on mahdollista hahmottaa myös sitä, millä tavoin paikallinen tuli valtakunnallisen kokonaisuuden osaksi, eli miten ihmiset alkoivat tiedostaa paikallisten asetelmien yhteyksiä valtakunnalliseen liikehdintään. Alapuro korostaa, että mikrohistoria ei tutki ”pientä

27 Ginzburg 1996, 37–76; Peltonen 1996, 22–23; Peltonen 2001, 349; Suodenjoki 2009, 9.

28 Elomaa 2001, 61; Levi 1993, 95.

29 Peltonen 1996, 21–22; Peltonen 1999, 62–63.

30 Alapuro 1994, 14–15; 317–318; Alapuro 2010, 150–153.

historiaa” ”suuren historian” pienoiskoossa vaan pyrkii erittelemään näiden jännitteistä suhdetta toisiinsa.³¹

Toisin sanoen, vaikka mikrohistoriallisen tutkimuksen lähtökohtana on tavallisesti pieni ja rajattu kohde tai poikkeuksellinen ilmiö, tutkimus laajenee poikkeuksetta myös mikrotason yli. Mikro- ja makrotaso ovat saman jatkumon eri ulottuvuuksia, joita ei voi erottaa toisistaan. Yksittäisen ihmisen tai ryhmän toiminnan ja suurten yhteiskunnallisten rakenteiden suhde nähdään mikrohistoriallisessa tutkimuksessa kaksisuuntaisena, mikro- ja makrotason välisenä vuorovaikutussuhteena ja keskinäisenä yhteytenä.³² Todellisuus käsitetään sosiaalisesti rakentuneeksi: ”historiaa tekevät ihmiset, joiden toiminta vaikuttaa jatkuvasti ympäröiviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin – ja nämä rakenteet puolestaan määrittävät heidän toimintamahdollisuutensa ja niiden rajat.”³³

Juuri tästä myös omassa tutkimuksessani on kyse. Seuraamalla mahdollisimman tarkasti Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan toimintaa sekä niissä vaikuttaneiden henkilöiden muodostamia verkostoja, pystyn huomattavasti perusteellisemmin paitsi analysoimaan niiden toiminnan taustoja ja tarkoitusta, myös liittämään ne osaksi koko Suomen musiikkielämässä tapahtunutta suurta muutosta. Mikrohistorian piiriin on luettavissa myös tutkimuksen loppuun koottu selvitys musiikkikulttuurin muutoksesta maakunnallisella tasolla, jonka pääasiallisena aineistona on eteläpohjalaisissa sanomalehdissä julkaistut paikkakunta-kohtaiset tapahtumailmoitukset ja -selostukset. Paikallistason lähtökoh- ta tarjoaa mahdollisuuden musiikkiohjelmaa sisältäneen huvitoiminnan yksityiskohtaiseen ruohonjuuritason tarkasteluun ja auttaa sitä kautta lähestymään tavallisten ihmisten elämää ja kytkee sen laajempiin asiayhteyksiinsä. Tarkastelutapaa voi kutsua ”inhimillisen elämän mikrohistorialliseksi tutkimukseksi”.³⁴

1.3.2. Järjestäytyminen ja kansallisuusaate

Tutkimukseni keskeisenä näkökulmana on *järjestäytyminen*. Tarkoitukse- ni ei ole rajata käsitettä ainoastaan vapaaehtoisen yhdistyslaitoksen tai julkisen kansalaistoiminnan kehityksen määrittelemiseen, vaan ymmär- rän sen paremminkin yhteiskunnan kaikki tasot läpäisevänä kulttuurise- na murroksena. Siinä kohtaavat sekä sivistyneistön yhtenäisen kansakun- nan rakentamiseen liittyvät tietoiset pyrkimykset että maailmankuvan, elämäntavan ja arkisten vuorovaikutusmuotojen muutokset tavallisen

31 Alapuro 1994, 14–15; 317–318; Alapuro 2010, 150–153.

32 Elomaa 2001, 73; Peltonen 1990, 26–27; Peltonen 1996, 10–13.

33 Elomaa 2001, 73.

34 Lehtonen 1994, 19.

kansan keskuudessa.³⁵ Järjestäytyminen on olennainen elementti modernin politiikan synnyssä, johon lukeutuvat muun muassa edustuksellisuuden periaate, laajojen joukkojen osallistuminen edustuksellisen järjestelmän toimintaan sekä järjestäytyminen muodollisesti tasa-arvoisella pohjalla eri etujen ja tavoitteiden ajamiseksi niin sanotussa *kansalaisyhteiskunnassa*.³⁶

Yhdistystoiminnalla on Suomessa pitkät juuret. Ensimmäiset yhdistykset perustettiin jo 1700-luvulla. Yleiseurooppalaisten mallien mukaan ne olivat salaseuroja, joiden toiminnalle oli tunnusomaista sulkeutuneisuus ja salamyhkäisyys sekä mystiset ja monimutkaiset rituaalit. Seurustelu yli säätyrajojen oli tarkkaan säädelyä. Vaikka salaseuroissa veljeskunnan jäsenyys ei periaatteessa riippunut säädystä tai syntyperästä, käytännössä jäsenistö oli seuran toiminnassa kuitenkin jaettu yhteiskuntaluokan mukaan. Yhdistystoiminnan toisessa kehitysvaiheessa 1700-luvun ja 1800-luvun vaihteessa syntyivät ensimmäiset sivistysseurat, jotka pyrkivät jo julkiseen toimintaan ja suurempiin jäsenmääriin niin sanotun tilaajajulkisuuden keinoin. Salaisuustavoitteista luovuttiin ja uusien seurojen päämääräksi tunnustettiin yksilön käytännöllinen hyöty. Sivistysseurojen luonne säilyi kuitenkin edelleen hyvin elitistisenä ja toiminta pienelle yläluokkaiselle piirille suuntautuneena.³⁷

Sivistysseurojen joukkoon kuuluu myös ensimmäinen musiikillisiin tarkoituksiin perustettu seura Suomessa, Turun Soitannollinen Seura (Musikaliska Sällskapet i Åbo), joka aloitti toimintansa vuonna 1790. Samaan aikaan kaupunkeihin perustettiin ensimmäiset lukuseurat. Merkittävin sivistysseura oli vuonna 1831 toimintansa aloittanut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), josta muodostui ”suomalaisen kulttuuripääoman kasaamisen kansallinen organisaattori”.³⁸ Se oli näkyvin esimerkki uudenlaisen kansallisen ajattelutavan läpimurrosta yhdistyselämässä.³⁹ Seuran pyrkimyksenä oli kartuttaa kansakunnan saavutuksia kirjallisen kulttuurin kaikilla aloilla, jonka seurauksena sen piiriin mahdutettiin tieteellisiä, kaunokirjallisia ja etenkin kansansivistyksellisiä tavoitteita. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnalla oli merkittävä vaikutus myös uudenlaisen musiikkikulttuurin kehitykseen, erityisesti kansansävelmien keruu- ja julkaisu-toiminnan järjestäjänä ja valvojana.⁴⁰

Länsieurooppalaiseen kehitykseen verrattuna modernien kansanliikkeiden ja laajapohjaisten joukkojärjestöjen läpimurto tapahtui Suomessa myöhään. Se ajoittuu 1860- ja 1870-luvuille, jolloin säätyläistä omaksui

35 Ks. Sulkunen 1986.

36 Alapuro 2010, 150.

37 Alapuro & Stenius 1987, 20–23; Kurkela 1989, 21–22; Stenius 1987, 119–157.

38 Siisiäinen 1888a, 18.

39 Liikanen 1995, 88.

40 Kurkela 1989, 22.

tehtäväkseen perustaa erilaisia sivistyksellisiä luku- ja valistusseuroja tavallista kansaa varten.⁴¹ Samassa yhteydessä perustettiin myös ensimmäiset lauluseurat. Vapaapalokunnista tuli 1860-luvulla tärkeimpiä vapaaehtoisen kulttuuritoiminnan järjestäjiä alemman kaupunkiväestön keskuudessa. Ne olivat edelläkävijöitä myös kirjastojen, kuorojen, torvisoittokuntien ja teatteriryhmien perustamisessa. Lisäksi vapaapalokunnat tekivät aloitteita kansanjuhlien ja urheilukilpailujen järjestämisessä. Ne toimivat muodollisesti tasa-arvoisen itsehallinnon periaatteiden mukaisesti ja opettivat niitä myös jäsenilleen, minkä vuoksi vapaaehtoisia palokuntia voidaan pitää ensimmäisenä joukkojärjestönä Suomessa.⁴²

Jo 1870-luvulla tehtiin ensimmäiset ehdotukset laajemman raittiusliikkeen perustamiseksi.⁴³ Kuitenkin vasta 1880-luvulla voidaan puhua joukkoliikkeiden aikakaudesta sen todellisessa merkityksessä. Silloin syntyivät ensimmäiset järjestöt, jotka perustuivat laajojen kansanjoukkojen rekrytointiin.⁴⁴ Uusille joukkojärjestöille oli tyypillistä, että ne pyrkivät jonkin aatteellisen päämäärän saavuttamiseen. Suomessa erityisen tärkeään asemaan nousi kansallisuusaate. Kansallisen liikkeen kehitys Suomessa liittyi vahvasti suomalaisuusliikkeen, eli fennomanian nousuun. Sen lähtökohtana oli Suomen autonominen asema suuriruhtinaskuntana, joka merkitsi murrosta kansallisuuden mieltämisessä. Suomi voitiin ymmärtää valtioksi, isänmaaksi, joka muodosti pohjan kansalliselle tietoisuudelle. Fennomania syntyi kieli- ja kulttuuripoliittisena suuntauksena säätyläisten parissa. Samalla muodostui ajatus yhteisestä isänmaasta, jota sivistyneistö halusi välittää kaikkiin kansankerroksiin. Ajatuksen taustalla oli Snellmanin omaksuma hegeliläinen perusajatus, jonka mukaan kunkin kansakunnan pyrkimyksenä oli ”kansallisen sivistyksen täydellistäminen ja yhtenäisen kansallisvaltion luominen, joka toteutui kansallishengen etenemisenä”.⁴⁵

Snellmanin ajattelussa valtio tuli ensin ja vasta sen jälkeen kansallisyhteiskunta, joka oli ”välttämätön momentti valtiossa”. Rousseaut lainaten Snellman katsoi valtion edellyttävän niin sanottua yhteiskuntasopimusta, jonka perustana oli valtion jäsenten yhdessä muodostama ”kansan tahto”, jota kaikkien oli sitouduttava noudattamaan. Hänelle valtio ei merkinnyt niinkään hallintokoneistoa tai valtiollisia elimiä vaan siveellisyyden korkeinta muotoa. Snellmanin mukaan oli selvää, että valtiollisen toiminnan piiriin kuului esimerkiksi lakien laadinta, mutta myös kaikki kansalaisyhteiskunnan tason toiminta, jonka tarkoitus oli edistää

41 Stenius 1987; Liikanen 1995.

42 Alapuro & Stenius 1987, 31–31.

43 Sulkunen 1986, 35–41.

44 Stenius 1987, 212.

45 Liikanen 1995, 135.

yhteistä hyvää.⁴⁶ Fennomaanien näkemyksen mukaan kansakunnan lujittaminen oli ennen kaikkea suuri sivistystehtävä, joka saavutettaisiin parhaiten yksilötason sivistystyöllä. Ensimmäisenä toimenpiteenä suomalaisen sivistyneistön oli omaksuttava itselleen kansan kieli, suomi. Toiseksi suomi oli otettava opetuskieleksi kouluissa ja tehtävä viralliseksi kieleksi.⁴⁷

Kuvaavaa on, että Snellmanin sukupolven kansalliseen ohjelmaan ei kuitenkaan sisällynyt ajatusta kansalaisten tasavertaisesta osallistumisesta suomalaisuuden ja kansallisen sivistyksen edistämiseen. Snellman itse suhtautui epäilevästi muun muassa kansakoulujen laajamittaiseen leviämiseen ja 1860-luvulla tehtyihin esityksiin valtiopäiväjärjestyksen uudistamisesta. Myös suomalaiskansallisen Kansanvalistusseuran perustaminen vuonna 1874 sai häneltä kielteisen vastaanoton siitä huolimatta, että sen keskeisimpänä pyrkimyksenä oli suomalaisen rahvaan henkisen tason kohottaminen fennomaanien oppien mukaisesti. Snellman katsoi, että yhdistysten toimintaa ohjasivat enemmän yksilölliset kuin yhteisölliset tavoitteet. Hänen mielestään yhdistystoiminta oli osa ”kansalaisyhteiskunnan ulkoista järjestelyä”, jonka syvemmän merkityksen ratkaisi se, kuinka paljon se edisti valtiollisia päämääriä. Hän ei kuitenkaan kokonaan kieltänyt kansalaisten vapaaehtoisen toiminnan merkitystä. Päinvastoin siveellisyyteen ja kansalliseen sivistykseen tähtääviä tavoitteita voitiin ja tulikin edistää myös toimimalla varsinaisten valtiollisten instituutioiden ulkopuolella. Erityisen suuren merkityksen Snellman antoi sananvapaudelle ja julkiselle keskustelulle.⁴⁸

Sivistyneistön epäilevä asenne rahvaan pariin ulotettua seura- ja kokoustoimintaa kohtaan johtui heidän pyrkimyksistään pitäytyä aikaisemmin omaksumiensa kansallisen kulttuurin ja kansallisen identiteetin määritelmässä, jotka rakentuivat romanttisen korkeakulttuurin näkemykselle suomalaisesta kansankulttuurista sekä Topeliuksen ja Runebergin luomalle ihanteelliselle kansakäsitykselle, jossa rahvaalla ei ollut aktiivista roolia. Monelle vanhan polven fennomaanille uuden seura- ja kokoustoiminnan muodot tuntuivat vierailta. Erityisesti oudoksuttiin ajatusta, että ylhäältä ohjatun kansanvalistuksen ja kansakäsitteen sisältö alkaisi määrittyä alhaaltapäin, julkisessa toiminnassa muotoutuvana kollektiivisena identiteettinä.⁴⁹

1870-luvulla fennomaanien piiristä nousi uusi nuori sukupolvi, joka valitsi Snellmanin ideologiseksi ikonikseen, mutta toisin kuin esikuvansa, sen edustajat omaksuivat uuden kansallisuusajattelun muodon, jossa myös kansan tuli osallistua kansakunnan tulevaisuuden rakentamiseen.

46 Liikanen 1995, 124–126.

47 Alapuro & Stenius 1987, 34; Liikanen 1995, 127–129.

48 Liikanen 1995, 125; Liikanen 2004, 231.

49 Liikanen 2004, 231.

Valtiopäivien säännöllinen koollekutsuminen vuodesta 1863 lähtien ja hieman myöhemmin tapahtunut joukkojärjestäytymisen läpimurto alkoivat muokata suomalaiselle kansallisuusajattelulle uutta poliittista sisältöä ja kokonaan uutta kansallisesti määriteltyä yhteiskunnallisen toiminnan kenttää.⁵⁰

Joukkojärjestäytymisen myötä yhdistysten rakenne Suomessa muuttui. Vanha välitysjärjestelmien perinne, jonka perustana oli sanomalehtien kirjeenvaihtajista, rahankerääjistä ja kirjallisuuden levittäjistä koostunut asiamiesverkosto, korvattiin keskusjärjestöihin pohjautuvalla yhdistystoiminnalla. Asiamiesten tehtävänä oli osoittaa malleja, millä tavalla kansa voisi ottaa osaa yhteisten asioiden hoitoon. Keskusjärjestöiden perustui siihen, että paikallinen yhdistyskenttä sai itse valita oman keskushallituksensa. Oleellista oli, että keskushallitus edusti kentän mielipiteitä. Se oli suurin ero verrattuna vanhaan käytäntöön. Muutoksesta huolimatta asiamiesverkosto pysyi vahvana etenkin Kansanvalistusseuran toiminnassa.⁵¹

Varsinkin järjestäytymisen alkuvaiheessa yhteisen toiminnan keskeisenä sisältönä oli kansallisten aatteiden herättäminen ja Suomeen kuulumisen, joissa myös musiikilla oli keskeinen rooli. Näkyvimpänä esimerkkinä musiikista kansallisen yhtenäistämisen työkaluna olivat Kansanvalistusseuran järjestämät laulu- ja soittojuhlat, joita järjestettiin vuodesta 1881 alkaen. Juhlien tavoitteena oli fennomanian nimissä voimistaa ja edistää isänmaallis-kansallista ilmapiiriä laulun ja soiton välityksellä.⁵² Juhlat olivat ennennäkemättömän suuria ja ne saivat osakseen paljon julkisuutta. Kuorolaulajista tuli laulu- ja soittojuhlien myötä ”kansallisuusaatteen etummaisista asiamiehistä”.⁵³

1.3.3. Kuviteltu kansakunta

Fennomaanien romanttissävyytteisessä näkemyksessä suomalaisen kansallisuuden rakentumisesta on löydettävissä monia yhtäläisyyksiä yhdysvaltalaisen politiikantutkijan Benedict Andersonin nationalismin alkuperää ja leviämistä käsittelevän teorian kanssa. Siinä kansakunnan ja kansallisuusaatteen muotoutumisen ehtoja määritellään ”kuviteltujen yhteisöjen” (*imagined communities*) käsitteellä. Kansakunta on kuviteltu, luotu ihmisten mielissä, koska pienimpienkään kansakuntien jäsenet eivät koskaan tunne suurinta osaa asukkaista eivätkä tapaa heitä tai edes kuule heistä. Silti jokaisen mielessä elää kuva kansalaisten yhteydestä.⁵⁴

50 Liikanen 2004, 230–232.

51 Stenius 1992, 179.

52 Smeds & Mäkinen 1984: 9–12, 33–35.

53 Alapuro & Stenius 1987, 34.

54 Anderson 2007, 39–41.

Andersonin mukaan kansakunnan luonnetta määrittää rajallisuus, kuviteltu täysivaltaisuus ja se, että kansakunta kuvitellaan yhteisöksi. Kansakunnat erottuvat toisistaan juuri rajojen vuoksi, sillä suurimmillakin kansakunnilla on äärelliset, joskin joustavat rajansa, joiden takana on toisia kansakuntia. Mikään kansakunta ei koskaan kuvittele olevansa koko ihmiskunta. Kansakunnalla ei myöskään tarkoiteta ihmisten parhaiten tuntemaa lähintä piiriä, kuten kotia tai kotikylää vaan se on aina jollakin tavoin tuotettu, keksitty tai kuviteltu. Toiseksi kansakunnat on kuviteltu suvereeniksi, täysivaltaisiksi, koska kansakunnan käsite syntyi aikana, jolloin valistus ja vallankumous syrjäyttivät vanhat jumalalliseen järjestykseen perustuneet dynastiat ja hierarkkisesti rakentuneet kulttuurijärjestelmät. Sen myötä oli mahdollista kuvitella uusi poliittinen suvereenisuus, jossa kansakunnat unelmoivat olevansa vapaita ja suoraan Jumalan alaisia täysivaltaisen valtion jäseniä. Nationalismista tuli eräänlainen kansalaisuskonto. Lopulta kansakunnat on kuviteltu yhteisöiksi. Kansakunta ”kuviteltuna yhteisönä” antoi uuden muodon yhteisöjä koosapitävälle veljeyden tunteelle sekä uhrivalmiudelle. Kansakuntien todellisuudessa esiintyvistä epätasa-arvoisuudesta tai riistosta huolimatta kansakunta käsitetään lopulta aina syväksi horisontaaliseksi ja kaiken läpileikkaavaksi toveruudeksi.⁵⁵

Anderson ajoittaa nationalismin synnyn 1700- ja 1800-luvuille kansallisvaltioiden muodostumisen yhteyteen, johon myös Suomen valtiollinen kehitys ajoittuu. Hänen mukaansa kansakunta ”kuviteltuna yhteisönä” muodosti ennen kaikkea kulttuurisen mallin, jota oli mahdollista siirtää mitä erilaisimpiin sosiaalisiin ympäristöihin ja poliittisiin oloihin. Anderson ei tulkitse nationalismia ensisijassa yläluokan luomana poliittisena legitimaation välineenä, vaan osana laajempaa kulttuurista murrosta.⁵⁶ Tärkein edellytys nationalismin kehitykselle oli ”monikkojen maailman” synty, eli samanaikaisuuden kokemuksen mahdollistavan modernin aikakäsityksen omaksuminen, kansallisen koulutusjärjestelmien käyttöönotto ja aivan erityisesti painokapitalismin synty. Andersonin mukaan vasta painetun sanan avulla kansakunnan idea oli mahdollista juurruttaa suurten väkijoukkojen tietoisuuteen. Samassa yhteydessä alettiin latinankielen sijaan painaa yhä enemmän kansankielisiä tekstejä, mikä lisäsi sanomalehtien- ja muiden painotuotteiden suosiota räjähdysmäisesti. Painotuotteiden muuttuminen markkinoita etsiviksi kaupallisiksi hyödykkeiksi loi pohjan kielellisten yhteisöjen rakentumiselle ja niiden keskinäiselle vuorovaikutukselle. Yhteinen kieli ja siihen liittyvät perinteet kehittivät sellaista yhteisöllisyys- ja yhtenäisyysajattelua, jota nationalismiin liittyvä ideologia edusti.⁵⁷

55 Anderson 2007, 39–41; Pakkasvirta 2004, 70–74.

56 Anderson 2007, 19–25, 49, 77–78, 102–104.

57 Pakkasvirta & Saukkonen 2004, 34.

Lukutaidon yleistymisen sekä kirjapainotaidon ja koulutusjärjestelmien kehityksen ohella kansakuntaa rakennettiin museoiden, kartastojen sekä väestö- ja muiden tilastojen kaltaisten symbolisten ja fyysisten kansallisten rakennuspalikoiden avulla. 1800-luvulla niistä tuli kansallistalvioiden ilmentymisen selkeimpiä esimerkkejä myös Suomessa. Kansallinen pystyttiin dokumentoimaan ja osoittamaan. Andersonilaisen nationalismin olemus kristallisoituu muistomerkkien ja kansallisten myyttien kaltaisissa ”kansallisissa pyhyyksissä”, joiden avulla alettiin etsiä kaikkia yhteiskunnan kerroksia lävistäviä yhteisesti kuviteltuja kansallisia juuria.⁵⁸ Suomessa fennomaanien tärkeimpänä pyrkimyksenä suomen kielen vakiinnuttamisen lisäksi oli kehittää oma suomalainen kulttuuri ja historia, joiden tarkoituksena oli luoda jatkuvuutta sekä suuren linjan yhteyksiä kansakunnan kuviteltuun, erityislaatuiseen suureen menneisyyteen. Tavoitteena oli päästä suomalaisen kulttuurin alkulähteille, jollaiseksi Karjala usein kuviteltiin. Vuonna 1849 julkaistusta Kalevalasta tuli yksi suomalaisuuden symboleista, joilla oli voimakas merkitys suomalaisen kansallisuustunteen luojana.

Andersonin teorian sisältö kansakunnasta ”kuviteltuna poliittisena yhteisönä” avautuu vielä havainnollisemmin hänen käyttämänsä sanaparin ”anonyymi yhteisöllisyys” (*community in anonymity*) avulla. Käsite liittyy edellä mainittuun modernisaatiota edeltävän aikakäsityksen muutokseen. Esimerkiksi sanomalehtien leviämisen myötä ihmisten oli helpompi hahmottaa samanaikaisia tapahtumia ja ”tuntea tuntemattomia”, samanlaisia ihmisiä, jotka elivät samalla hetkellä jossakin muualla, mutta olivat osa samaa kansakuntaa, samaa yhteisöä. Uuden aikakäsityksen mahdollistama informaation leviäminen merkitsi huomattavaa eroa aikaisempiin yhteiskuntia koossapitäviin verkostoihin. Nationalismin värittämän yhteisön jatkuva uusintaminen virallisissa valtakoneistoissa ja joukkoviestimissä laajensi sen vaikutuspiiriä myös perinteisten nationalististen formaattien, kuten koulukirjojen ja virallisen historiankirjotuksen, ulkopuolelle. Nationalismi ilmeni esimerkiksi urheilussa, kuvataiteessa ja kaunokirjallisuudessa.⁵⁹ Kansanvalistajien pitkäjänteisen ja kekseliään toiminnan myötä sen vaikutukset ulottuivat keskeisesti myös uuteen kansalliseen musiikkikulttuuriin.

Andersonia on kritisoitu siitä, että niiden historiallisten toimijoiden muodostama joukko, joka loi kansakunnan ”kuviteltuna yhteisönä”, oli äärimmäisen kapea. Sen keskiössä olivat virkakunta, kirjanpainajat ja lehtimiehet.⁶⁰ Heidän toimintansa oli epäilemättä ratkaisevassa roolissa nationalismin läpimurron ensimmäisessä vaiheessa, uudenlaisen kansakunnan synnyssä ja sen leviämisessä maasta toiseen, mutta se ei

58 Pakkasvirta 2004, 83.

59 Pakkasvirta 2004, 76–87.

60 Ks. esim. Liikanen 1995 ja Pakkasvirta 2004.

kuitenkaan pysty selittämään nationalismin saavuttamaa joukkokannatusta.⁶¹ Suomen näkökulmasta kysymystä voidaan havainnollistaa Miroslov Hrochin esittämällä jaottelulla kansallisten liikkeiden kolmesta vaiheesta. Ensimmäisessä vaiheessa nationalismi nojautui kulttuuriseen, kielelliseen ja kansatieteelliseen kiinnostukseen ilman poliittisia ja yhteiskunnallisia tarkoituksia. Toisessa vaiheessa kansallisuusliikkeen kannattajat aloittivat poliittisen kampanjan kansallisuusaatteen puolesta, ja kolmannessa vaiheessa kansalliset ohjelmat saavuttivat joukkokannatusta.⁶² Tässä tilanteessa perustettiin myös ensimmäiset yhdistykset ja erilaisten harrastusten ympärille muodostetut seurat, kuten torvisoittokunnat ja laulukuorot. Kansallisten liikkeiden kehityksessä ratkaisevin hetki on siirtyminen toisesta vaiheesta kolmanteen, eli se, millä tavoin kansallisuusaatteen kannattajat saivat kannatusta suurilta massoilta. On kuitenkin syytä huomioida, että kansallisen tietoisuuden kehitys ei ollut yhtäaikainen prosessi vaan vaihteli suuresti eri maiden, sosiaaliryhmien ja alueiden välillä.⁶³

Eric Hobsbawm jatkaa monella tavalla Andersonin teoreettisia ajatuksia. Hän on Andersonin kanssa yhtä mieltä siitä, että nationalismin kehitys oli koko yhteiskuntaa ravisuttanut muutos, jota ei voida ymmärtää tarkastelematta kansakunnan syntyä myös alhaaltapäin suhteessa tavalliseen kansaan, eli tavallisten ihmisten olettamuksiin, toiveisiin, tarpeisiin, haluihin ja etuihin. Poliittisia ja kansallisia yksiköitä ei voi erottaa toisistaan. Nationalismi ei voi myöskään olla ainoastaan yksittäinen porvarillinen, sosialistinen tai muu vastaavanlainen moderni ideologia vaan se näyttäytyy keskenään hyvin erilaisten valtioiden aatteellisissa oppijärjestelmissä väestöä mobilisoivana voimana ylläpitäen ja vahvistaen kansallisvaltion oikeutusta ja pysyvyyttä. Nationalismin selittäminen yksittäisenä ideologiana on ongelmallinen myös siitä syystä, että jokainen edellä mainituista ideologioista kilpaili samoista joukoista ja joutui sen vuoksi ainakin osittain etsimäänolemassaolleen oikeutusta massoilta, joiden tavoittamiseen on historiassa lähes poikkeuksetta käytetty kansallista joukkotiedotusta ja kansallisten myyttien rakentamista.⁶⁴

Anderson yhtyy Hobsbawmin ajatukseen nationalismista vallan ylläpitämisen ja legitimoinnin välineenä. Nationalismi voi rakentua myös ikään kuin ”väärän tietoisuuden” varaan, jonka varjolla hallitseva luokka saa kansalaiset tekemään uhrauksia yhteisten ”kansallisten intressien” puolesta. Tällaisissa tapauksissa se vaatii myös tietoisestä käyttäjän.⁶⁵ Käsitys siitä, että kansakunta on enemmän tai vähemmän sen rakentajien tie-

61 Liikanen 1995, 33.

62 Hroch 1985, 16–17; 32–33. Ks. myös Liikanen 1995, 33; Pakkasvirta & Saukkonen 2004, 34–35.

63 Hobsbawm 1994, 20–21.

64 Hobsbawm 1994, 19–20.

65 Hobsbawm 1994, 19–20; Pakkasvirta 2004, 84–85.

toinen luomus tai vähintään vahvojen tulkintojen tulos, liittyy läheisesti myös fennomaanien toimintaan suomalaisen kansakunnan rakennusprosessissa. Ajatus ei kuitenkaan ole ristiriidassa sen kanssa, että Suomessakin kansallisuusaate oli laajempi ilmiö, joka vaikutti kaikissa kansankeroksissa. Suomalaisten kansallisuuskäsitys heräsi ja vahvistui sitä mukaa kun Suomelle löydettiin oma kansallinen historia ja siihen liittyen maantieteellinen alue.

Myös Hobsbawm ajoittaa nationalismin synnyn modernisaation myötä syntyneisiin alueellisesti rajautuneisiin kansakuntiin, jotka perustuivat ihmisten väliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Kansallisuuskäsitteen hän sijoittaa politiikan, teknologian ja yhteiskunnallisen muutoksen leikkauspisteeseen, jonka keskiössä ovat kirjapainotaito ja suurten joukkojen koulutus. Kansakuntia ei voi analysoida ilman poliittisia, hallinnollisia, teknillisiä, taloudellisia ja muita vastaavia ehtoja. Hobsbawmin määrittelyssä modernin nationalismin keskeisin ero verrattuna aikaisempiin, vähemmän vaativiin kansallisiin muotoihin on siinä, että yhteiseen kansakuntaan kuulumisen vaatii kansakunnan jäseniä asettamaan velvollisuutensa kansallista valtiota kohtaan viime kädessä kaikkien muiden velvollisuuksien edelle.⁶⁶

Monet nationalismiin liittyvät elementit ovat ihmisten tietoisesti tuotamia ja jopa keksimiä. Hobsbawmin tunnettu ”perinteen keksimisen” tai ”keksittyjen traditioiden” (*invented traditions*) käsite tukee Andersonin näkemystä kansakunnista ”kuviteltuina yhteisöinä”.⁶⁷ Erityisen hyvä esimerkki tällaisesta keksitystä traditiosta on juuri kansakunnan käsite ja siihen liittyvät ilmiöt, kuten säännöllisesti toistuvat tai ilmenevät tavat, käytännöt, rituaalit ja symbolit, joiden tarkoituksena on luoda historiallisen jatkuvuuden ja kansakunnan ideologisen oikeutuksen tuntua sekä kasvattaa kansallista identiteettiä. 1800-luku ja erityisesti vuosien 1870–1914 välinen ajanjakso oli kaikkialla Euroopassa patsaiden paljastamisen, lippujen huiskutuksen, riemujuhlien ja kansallispäivien kulta-aikaa.⁶⁸ Suomessa tämänkaltaisia julkisia seremonioita olivat erilaiset kansanjuhlat. Niillä oli kansallisesti kasvattava ja säätyraajat ylittävä tavoite. Tärkein edellytys näiden uusien ilmiöiden leviämiseen oli kansakoulujen synty ja modernin järjestökentän muotoutuminen sekä niiden demokratisoiva ja kansalaisia kasvattava vaikutus. Keskeinen merkitys oli myös julkisuuden kasvulla, joka näyttäytyi erityisesti sanomalehdistön roolin voimistumisena yleisen mielipiteen muokkaajana.

Fennomaanit pyrkivät alusta lähtien integroimaan uudet järjestöt osaksi valtiota. Heidän näkemyksensä mukaan järjestäytymisen tuli olla epäpoliittista ja kansakuntaa yhtenäistävää. Kaikki erillispyrkimykset

66 Hobsbawm 1994, 17–18.

67 Hobsbawm & Ranger 1983; Pakkasvirta & Saukkonen 2004, 30.

68 Hobsbawm 1983, 263; Smeds 1987, 91–93.

leimattiin lahkolaisuudeksi.⁶⁹ Tärkeintä oli lojaalisuus keisaria kohtaan. Itsenäistä kansallista mielipidettä ei saanut kohdistaa tsaarinvaltaa vastaan tai niin, että se toteutuisi ainoastaan virkamiesmaailman ulkopuolella. Se ei saanut asettaa virkamieskuntaa ja muita kansalaisia kahteen eri leiriin.⁷⁰ Näin järjestötoiminnasta tuli eräänlainen valtion jatke. Toisin kuin muissa maissa, joissa liberalismi vaikutti voimakkaasti poliittiseen elämään, vapaa kansalaistoiminta ei Suomessa kohdistunut valtion pakovaltaa vastaan. Suomessa järjestäytyminen tapahtui ylhäältä alaspäin, joka myös poikkesi yleiseurooppalaisesta kehityksestä. Tämä selittää sen, miksi kansalaisjärjestöt saavuttivat Suomessa niin näkyvän aseman julkisessa elämässä. Suomalaiseen toimintamalliin sisältyi uusi ajatus, että valtion oli saatava yksityisten kansalaisten hyväksyminen, ja sitä pyrittiin vahvistamaan erilaisten joukkojärjestäytymismuotojen kautta. Perimmäisenä tavoitteena oli itsenäisten ja muodollisesti tasavertaisten kansalaisten muodostama kansalaisyhteiskunta riippumatta siitä, mistä näkökulmasta asiaa katsottiin: kielen ja kulttuurin, kuten fennomaanit tekivät, tai liberaaleille tyypilliseen tapaan perustuslailliselta pohjalta.⁷¹

Kansanliikkeiden kehitys oli nopeaa. Jo 1880-luvulla yhdistyslaitos muodosti kansallisen ja kulttuurisen liikehdinnän ydinalueen sekä kaupungeissa että maaseudulla. Kansanvaltaiset joukkoliikkeet ja järjestöt merkitsivät samalla voimakasta yhteisöllisen elämän muutosta. Syntyi uudenlaista toimintaa kokouksineen, seurantaloineen ja iltamineen. Liikkeet vetivät kansanjoukkoja puoleensa ja pian lähes jokainen suomalainen joutui niiden kanssa jollakin tavalla tekemisiin. Kuuluminen yhteen tai useampaan kansalliseen järjestöön kohotti merkittävällä tavalla yksilön vaikutusmahdollisuuksia. Ulkopuolelle jättäytyminen saattoi pahimmassa tapauksessa johtaa eristäytymiseen.⁷² Suurlakon (1905) aikoihin suurimpien kansanliikkeiden – työväenliikkeen, raittiusliikkeen ja nuorisoseurojen – jäsenmäärät liikkuvat 30 000 ja 100 000 henkilön välillä. Osallistumisaktiivisuus oli huomattava, sillä vuonna 1905 Suomen väkiluku oli noin kolme miljoonaa. Lakon jälkeen joukkojärjestöjen kasvuvauhti kiihtyi entisestään. Uusia jäseniä sai etenkin työväenliike.⁷³ Yhdistysverkosto ilmiöineen loi perustan, jonka varaan suomalaisen kansakunnan kulttuurielämä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa rakentui.

69 Alapuro & Stenius 1987, 34–36.

70 Stenius 1992, 177–179.

71 Alapuro & Stenius 1987, 18–19; Kurkela 1989, 22–23.

72 Alapuro & Stenius 1987, 34–36; Kurkela 1989, 23.

73 Alapuro & al. 1987, 51.

1.3.4. Kansallinen julkisuus

Yhdistystoiminnan lisääntymisen myötä julkisuuden kasvulla oli ratkaiseva merkitys myös amatöörikuorojen ja -soittokuntien leviämiseen Suomessa. Yleistyvä lukutaito ja painotuotteiden jatkuvasti laajenevat markkinat loivat edellytyksiä uudelle vaihtoehdoiselle eurooppalaiselle julkisuudelle, jota saksalainen filosofi Jürgen Habermas kutsuu porvarilliseksi julkisuudeksi. Modernin julkisuuden muodostumista koskevassa historiallisessa keskustelussa sen kehitystä on usein lähestytty suhteellisen homogeenisena ja yhtäaikaisena prosessina, joka alkoi läntisen Euroopan maissa 1600-luvun lopulta ja päättyi 1800-luvun loppupuolella. Habermasin tunnetussa teoriassa porvarillisesta julkisuudesta julkisuuden kehitys liitetään nousevan porvariston emansipaatioprosessiin sen kamppailussa absolutismia ja feodaalisen sääty-yhteiskunnan jäänteitä vastaan.⁷⁴ Tästä näkökulmasta julkisuuden muodostumista pidetään osana laajempaa yhteiskunnan modernisoitumista, ja se nähdään ennakoivan vanhan poliittisen järjestelmän luhistumista ja liberaalin demokratian omaksumista länsimaisen poliittisen järjestelmän perustaksi.⁷⁵

Habermasin muotoileman ihanteellisen julkisuuden sisältönä on kaikille avoin, älyllinen ja kriittinen keskustelu, jossa jokaisen osanottajan mielipide otetaan tasapuolisesti huomioon ja punnitaan rationaalisen harkinnan pohjalta. Habermasin mukaan moderni demokratia edellyttää toimiakseen avointa poliittista julkisuutta, jonka saavuttamiseksi tällaisen julkisuuden on täytettävä tiettyjä ehtoja. Ensinnäkin julkisuuden tulee olla avointa kaikille kansalaisille. Kaikilla on yhtäläinen oikeus vastaanottaa ja lähettää informaatiota sekä osallistua julkiseen keskusteluun. Toiseksi julkisessa keskusteluissa kaikkien on oltava tasavertaisia. Sosiaalisen erot kuten varallisuus, koulutus, sukupuoli, syntyperä tai mitkään muut tekijät eivät saa asettaa ketään etuoikeutettuun asemaan eikä myöskään sulkea julkisuuden ulkopuolelle. Kolmantena ehtona on jokaisen mahdollisuus esittää julkiseen keskusteluun itse tärkeinä pitämiään asioita. Mikään asia tai ilmiö ei saa jäädä julkisen keskustelun ulkopuolelle, mutta keskustelun tuloksena jotkut asiat saattavat kuitenkin nousta etusijalle toisten jäädessä vähemmälle huomiolle. Neljäs ja viimeinen ehto velvoittaa päätöksentekijät sitoutumaan julkisen keskustelun tuloksena syntyneeseen yleiseen mielipiteeseen. Kun julkinen keskustelu perustuu tasavertaisuudelle ja avoimuudelle, yleisen mielipiteen ja tahdonmuodostuksen perustana toimii ”parhaan argumentin periaate”: puutteelliset perustelut kariutuvat keskustelussa, ja jäljelle jäävät vain kaikkein pätevimmät perustelut.⁷⁶

74 Habermas 2004.

75 Nieminen 2006, 17.

76 Habermas 2004, 62–79.

Professori Hannu Nieminen on tutkinut kansallisen julkisuuden rakentumista Suomessa 1800-luvulla. Nieminen arvostelee Habermasin tulkintaa siitä, että se jättää kokonaan huomiotta Euroopassa vallinneet suuret erot eri maiden ja maaryhmien välillä. Habermas keskittyy pääosin Englannin, Saksan ja Ranskan kehitykseen jättäen tarkastelun ulkopuolelle suuren osan Etelä-, Itä- ja Pohjois-Eurooppaa. Todellisuudessa julkisuus kehittyi eri Euroopan maissa eri tavoin ja eri aikaan. Kirjalliset perinteet, kansan lukutaito ja koulunkäynti, sensuurikäytännöt ja muut julkisen keskustelun ehdot vaihtelivat suuresti maasta toiseen ja myös maan sisäisten alueiden välillä.⁷⁷

Niemisen näkemys uudenlaisen julkisuuden synnystä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä on monelta osin yhteneväinen Habermasin teorian kanssa, mutta suurin ero näiden kahden välillä on siinä, että Nieminen lisää porvariston rinnalle myös muut yhteiskuntaluokat ja huomioi niiden vaikutuksen julkisuuden kehityksessä. Niemisen mukaan modernin yhteiskunnan synnyn pelkistäminen ainoastaan porvariston aseman nousuun paitsi sivuuttaa muut yhteiskunnan kerrostumat, jättää myös huomiotta modernisaation vaikutukset niiden asemaan. Realistisemman kuvan modernin julkisuuden syntyprosessista antaa sen tarkasteleminen eurooppalaisen kansallisvaltion kehityksen näkökulmasta, jonka lähtökohtana on julkisten instituutioiden merkitys kansallisen identiteetin rakentumisessa. Sen edistämiseksi tarvittiin rakenteita, jotka tavoittaisivat ja koskettaisivat kaikkia niitä, joita oli tarkoitus "kutsua" muodosteilla olevaan kansakuntaan. Näiden rakenteiden oli tarjottava voimakas yhteisyyden kokemus, joka loisi tunteen yhteydestä tai siteestä sellaisten ihmisten välille, jotka eivät koskaan olleet kuulleet toisistaan, nähneet toisiaan tai puhuneet toisilleen. Tällaisia kansallista identiteettiä luovia rakenteita olivat juuri julkisuusinstituutiot. Suomessa keskeisiä kansallista julkisuutta tuottavia ja ylläpitäviä instituutioita olivat muun muassa lukutaidon, koululaitoksen, suomenkielisen kirjallisuuden ja kulttuuri-instituutioiden kehitys, suomenkielisen sanomalehdistön synty sekä lopulta yhdistystoiminta. Etenkin suomenkielisen sanomalehdistön leviäminen ja julkisten tapahtumien lisääntyminen avasivat ihmisille mahdollisuuden seurata mitä muualla tapahtui ja kopioida näkemästään ja kuulemastaan haluamansa toimintamallit.⁷⁸

Habermasin teoriaa on haastavaa soveltaa Suomen kehitykseen myös siitä syystä, että Suomessa kansallinen porvaristo oli vasta muodostumassa, kun keskeiset julkisuusinstituutiot olivat syntyprosessissaan tai jo olemassa 1800-luvun loppupuolella. Sekä hallinnon että kulttuurin johtavissa asemissa oli vielä pitkään ruotsia puhuva virkasäätyläistö. Kansan

77 Nieminen 2006, 18. Habermasin teorian kritiikistä ks. myös Calhoun 1992, Dahlgren 1995, Koivisto & Väliaverronen 1987.

78 Nieminen 2006, 15–16, 18–19.

suuri enemmistö oli maataloudesta elantonsa saavaa talonpoikaisväestöä. Vasta 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa Suomessa alkoi syntyä vaihtehtoisia, enemmän tavallisen kansan keskuudessa rakentuneita julkisuuden muotoja, kuten uskonnolliset herätysliikkeet, nuorisoseuraliike, naisliike, raittiusliike ja työväenliike.⁷⁹

Niemisen mukaan kansallisen julkisuuden aika alkoi Suomessa silloin, kun ”valtaosa kansasta – Suomen rajojen sisäpuolella pysyvästi asuvista – alkoi nähdä itsensä osana kansallista kokonaisuutta, suomalaisina, ja siten kansallisen julkisuuden jäsenenä ja osanottajina”. Osanottajuudella tarkoitetaan tässä toiminnallista osallisuutta, julkisuuden instituutioiden säännöllistä käyttöä, kuten sanomalehtien lukemista, kokouksiin osallistumista tai kuulumista johonkin yhdistykseen tai seuraan.⁸⁰ Hän on Benedict Andersonin kanssa yhtä mieltä siitä, että kansallisuuden rakentuminen ei koskaan tapahdu itsestään tai spontaanisti vaan tietoisten pyrkimysten tuloksena valtaa pitävien ja valtaa haluavien ryhmien taholta. Se ei myöskään ole koskaan ”lukkoon lyöty” vaan muovautuu jatkuvasti kansallisten tunnusten alla tapahtuneessa kulttuurisessa ja poliittisessa integraatiokehityksessä. Yhteisyyden kokemuksen lisäksi kansallistunteeseen sisältyy aina myös eron tekeminen vieraisiin, ”muihin”.⁸¹

Kansallisen julkisuuden instituutiot palvelivat nimenomaan kansallisuusliikkeen tavoitteita. Samanaikaisesti kun julkisuusinstituutiot rakensivat kansallistunnetta omien etujensa mukaisesti ”kuviteltuna yhteisönä”, ne myös legitimoivat valtiollisia valtarakenteita. Samassa tarkoituksessa Suomessakin luotiin eurooppalaisten mallien mukaisesti uusi, laajentuva sosiaalisen mielikuvituksen reservi kansallisine riitteineen, rituaaleineen ja symboleineen, joihin kuuluivat muun muassa kansalliskirjallisuus, kansallislippu ja kansallislaulu. Uusien liikkeiden identiteetti muovautui kansallisen julkisuuden ilmiöiden mukaisesti. Vaikka kansalliset symbolit saivat jokaisen ryhmän piirissä omanlaisensa tulkinnan, jäi kansallisten symbolien käytöstä päättäminen viime kädessä kuitenkin valtaa pitävien ryhmille.⁸²

Nieminen määrittelee kansalliselle julkisuudelle kolme tasoa, joiden varaan se rakentuu: sisäpiirijulkisuus, arkijulkisuus ja mediavälitteinen julkisuus, josta käytän jatkossa nimitystä mediajulkisuus. Koska media on jo itsessään väline, sitä on tarpeetonta tässä yhteydessä toistaa. Sisäpiiriin kuuluivat valtaapitävät ryhmät, jotka määrittivät, mitkä asiat ja ilmiöt kuuluivat yhteisten kansallisten intressien piiriin ja mitkä eivät. Kansallisen julkisuuden alkuvaiheessa suhteellisen pieni koulutettu eliitti määritteli julkisen keskustelun kriteerit kaikilla elämän alueilla. Vas-

79 Nieminen 2006, 20–21. Ks. myös Koivisto & Väliaverron 1987.

80 Nieminen 2006, 155.

81 Nieminen 2006, 19–20. Ks. myös Hobsbawm 1994; Anderson 2007.

82 Anderson 2007; Nieminen 2006, 19–20. Ks. myös Hobsbawm 1983.

tapainona sisäpiirijulkisuuden strategisuudelle on arkijulkisuus, joka on luonteeltaan spontaania ja kommunikatiivista. Arkijulkisuutta ovat esimerkiksi satunnaiset tapaamiset tai keskustelut naapurin tai sukulaisen kanssa. 1800-luvun modernisoituvassa yhteiskunnassa arkijulkisuuden tärkein merkitys oli, että siihen osallistumalla jokaisen oli mahdollista olla osa yhteisöä ja sitä kautta vahvistaa omaa identiteettiään suhteessa muihin. Toisinaan arkisissa keskusteluissa saattoi nousta esille aiheita ja tavoitteita, jotka johtivat jatkotoimintaan, organisoitumiseen ja uusien sisäpiirijulkisuuksien syntymiseen. Koulutuksen lisääntyessä tavallisen kansan keskuudessa alkoi muodostua myös ulkoisista yhteisöllisistä paikoista vapaata yksilöllisyyttä.⁸³ Samalla uudet yhteisöllisyyden muodot alkoivat kehittyä järjestö- ja yhdistystoiminnan välityksellä. Julkisesti toimivat ja keskustelevat yksilöt saivat omaehtoisen osallistumisen kautta itse valita, mihin yhteisöön halusi kuulua tai liittyä. Sillä oli ratkaiseva merkitys yhdistystoiminnan suunnan muotoutumiseen.

Mediajulkisuus käsittää kaikki ne instituutiot ja institutionaaliset käytännöt, jotka tuottavat julkisia – kenen tahansa havainnoitavissa olevia – esityksiä. Sen piiriin lukeutuivat suomenkieliset sanomalehdet, kirjallisuus, koululaitos ja yhdistystoiminta, joiden tärkeimpänä tehtävänä oli välittää ja vahvistaa sisäpiirijulkisuuksissa muodostetut maailmansuhteita koskevat, julkisuutta varten tuotetut määrittelyt ja tulkinnat. Edellä mainituista mediajulkisuuden muodostajista sanomalehdistön voi luokitella päivittäisjulkisuuden piiriin, jonka tehtävänä oli tuottaa jokapäiväiset yhteiset keskustelun aiheet ja virittää ihmiset osaksi kunkin hetkistä yhteisöllisyyttä. Toisen asteen julkisuusinstituutiot, kuten koululaitos, kirjallisuus ja muut kulttuurilaitokset ja erilaiset sosiaaliset verkostot antoivat keinot julkisuuden ilmiöiden ja asioiden käsittelemiseen ja ymmärtämiseen.⁸⁴

1800-luvun lopulla kasvava suomenkielinen lehdistö toi uutiset osaksi jokapäiväistä keskustelua, mikä oli tärkeä väylä erilaisten ilmiöiden ja ideologioiden leviämiseksi. Yhdistys- ja seuraläjä sai lehdistöstä tehokkaan tiedonvälittäjän, mikä helpotti erilaisten tilaisuuksien järjestämistä ja edesauttoi sosiaalista kanssakäymistä. Etenkin 1880-luvulta lähtien sanomalehdissä ilmoiteltiin aktiivisesti juhlista, iltamista, kokouksista ja muista tapahtumista. Lehtien etusivut olivat usein täynnä eri järjestöjen ilmoituksia jäsenilleen. Suuremmista tapahtumista myös raportoitiin tarkasti jälkeensä.

Lukutaidon lisääntymisen myötä uutiset alkoivat tavoittaa yhä enemmän ihmisiä, kun sanomalehtien lukeminen levisi vähitellen kaikkiin

83 Nieminen 2006, 23–29. Ks. myös Habermas 1984, 1989.

84 Nieminen 2006, 29–30, 159.

kansankerroksiin.⁸⁵ Informaation lisääntyminen muutti myös ihmisten paikallisuuteen tai tiettyyn alueeseen painottunutta arkijulkisuutta merkittävästi ja varsin lyhyessä ajassa. Pelkkä lukutaidon leviäminen ei kuitenkaan mahdollistanut sanomalehdistön nopeaa levikin kasvua 1860- ja 1870-luvuilta lähtien, vaan lehdistön kasvun perustana oli kansanopetuksen vaikutuksesta nopeasti laajentunut, uudenlaista moraalista järjestystä edustanut sosiaalisen mielikuvituksen taso, jonka avulla lehtien lukijakunta kykeni näkemään itsensä osana laajempaa, paikalliset rajat ylittävää kokonaisuutta: kansakuntaa. Se merkitsi perustavanlaatuisia muutoksia ihmisen ja maailman välisissä suhteissa. Paikallisuuden rinnalle alkoi vähitellen muotoutua yhteinen suomalainen kansalaisidentiteetti, joka täydensi paikallisidentiteettiä.⁸⁶

1800-luvun lopun Suomessa kaikki mediajulkisuuden tärkeimmät instituutiot rakentuivat kansalliselle perustalle. Samalla alkoivat erottua modernin yhteiskunnan toiminnalliset *areenat*, joista merkittävimmät muodostuivat politiikan, talouden ja kulttuurin ympärille.⁸⁷ *Kulttuurielämän areena* alkoi 1870-luvulla eriytyä omaksi kentäkseen järjestäytymisen myötä. Tärkein tekijä suomenkielisen kirjallisen ja taidekulttuurisen julkisuusareenan synnyssä oli suomenkielisen kirjallisuuden kehittyminen, sillä vasta silloin syntyi sellainen suomea sekä kirjallisuuden että seurustelun kielenä käyttävä yleisö, joka loi kysyntää suomenkieliselle kirjallisuudelle ja teatterille.⁸⁸ Samaan aikaan kehittyi myös kansallinen, sosiaaliseen mielikuvitukseen vetoava musiikkikulttuuri, jolla oli vähintään yhtä merkittävä asema kansallisuusaatteen levittämisessä kuin teatterilla. Siitä näkyvimpinä esimerkkeinä olivat Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat sekä musiikkiharrastuksen nopea leviäminen yhdistysten aktiivisen huvitoiminnan myötä.

Oman tutkimukseni kannalta Niemisen ”alhaalta päin” rakentuva kansallisen julkisuuden malli on erittäin hyödyllinen, sillä sen tarjoamien työkalujen avulla pystyn hahmottamaan tarkemmin musiikkielämän leviämistä ja muotoutumista tutkimassani paikallisyhteisössä. Se selventää myös niitä syitä, minkä vuoksi paikallisesti perustettujen laulu- tai soitto-kuntien ohjelmisto koostui tietynlaiseksi. Kansallisen julkisuuden käsite toimii tutkimuksessani eräänlaisena kattokäsitteenä, sillä siinä yhdistyvät kaikki esiin nostamani teoreettiset käsitteet: kansallisuusaate, järjestäytyminen ja sosiaaliset verkostot.

85 Lukutaito oli jo 1600-luvulla levinnyt tavallisen kansan keskuuteen lukkarinkoulujen, kiertokoulujen, rippikoulujen ja kinkereiden myötä, mutta 1800-luvun puoliväliin tultaessa kansanopetukseen laajentamiseen tähtäävät vaatimukset lisääntyivät leviten myös kirkollisen ja uskonnollisen opetuksen ulkopuolelle. Ks. esim. Halila 1949; Jutikkala 1958; Vapaavuori 1997.

86 Nieminen 2006, 19–21, 155, 190. Ks. myös Anderson 2007.

87 Nieminen 2006, 31–32.

88 Nieminen 2006, 193.

1.3.5. Sosiaaliset verkostot

Tutkimukseni kohteena ei ole vain järjestäytymisen synnyttämän uudenlaisen musiikkitoiminnan kuvailu vaan myös sen taustalla vaikuttaneet ihmiset ja heidän toimintaympäristönsä, jonka asettamissa rajoissa ryhmät ja yksittäiset henkilöt saattoivat toimia. Sen hahmottamiseksi keskeisenä tarkastelun kohteena ovat myös ihmisten väliset sosiaaliset verkostot ja niiden merkitys toiminnan taustalla. Juuri verkostoihin pohjautuu kyky sellaiseen järjestäytymiseen, mobilisoitumiseen ja kollektiiviseen toimintaan, jotka ovat olennaisia modernin poliittisen kulttuurin ja kansalaisyhteiskunnan synnyssä.⁸⁹ Kiinnostukseni kohteena ovat erityisesti ystävyys-, sukulaisuus- ja tuttavuussuhteet, niiden toiminta sekä se, mitä hyötyä verkostoista oli uusien musiikkiseurojen, tässä tapauksessa Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan, perustamisvaiheissa ja toiminnan mahdollisuuksissa.

Sosiaalisten verkostojen käsite on viime vuosina saanut tutkimuksessa osakseen paljon huomiota eri tieteenaloilla. Erityisesti historian tutkimuksessa verkostonäkökulmaa on hyödynnetty erilaisten paikallisyhteisöjen toimintaa ja rakennetta hahmotettaessa.⁹⁰ Verkostotutkimuksessa yhteiskunnallinen rakenne esitetään verkostona, eli pisteinä, joita erilaiset kytkökset yhdistävät. Verkostossa virtaavat resurssit, jotka heijastavat kontrolli-, riippuvuus ja yhteistyösuhteita. Sosiaalisten verkostojen tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu erityisesti välittömiin ihmisten välisiin suhteisiin, keskinäisiin siteisiin ja vuorovaikutuksen muotoihin. Kytökset voivat edustaa ystävyyttä, sukulaisuutta, kauppaa, liittoutumista tai mitä tahansa muuta suhdetta.⁹¹

Sosiaalisia verkostoja on tyypitelty monella eri tavalla. Modernisoituvan työelämän suhteita tutkinut Kari Teräs jakaa ne kolmeen eri lajiin seuraavasti: ensimmäisenä ovat arkipäivän kanssakäymisen pohjalta tai erilaisista kulttuurisista ja yhteiskunnallisista syistä syntyneet *epämudolliset verkostot*, joita muodostuu esimerkiksi perheen, suvun, elämäntilanteen, ammatin, työyhteisön tai asuinpaikan perusteella. Toisena lajina ovat *organisoidut ja vapaaehtoiset sosiaaliset verkostot*, kuten yhdistykset ja sosiaaliset liikkeet. Kolmanteen tyyppiin kuuluvat *talouden, hallinnon*

89 Alapuro 2010, 152.

90 Kiinnostavan näkökulman historialliselle verkostotutkimukselle tarjoavat myös liike-elämän historiaa koskevat tutkimushankkeet, kuten Petri Karosen (2004) *Patruunat ja poliitikot, yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920* sekä Paloheimon sukua käsittelevä 3-osainen kirjasarja, josta etenkin kaksi ensimmäistä osaa painottuvat liike-elämän ohella suvun suurmiesten henkilöhistorioihin ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Ks. Keskiarja 2006; Paavilainen 2006; Yrjänä 2007. Ks. myös Hirvonen 2003.

91 Ks. esim. Lappalainen 2005.

ja politiikan toimijaverkostot, jotka ovat muita verkostoja vaikutusvaltaisempia.⁹²

Sekä Ilmajoen torvisoittokunnan että Isokyrön laulukunnan kohdalla edellä mainituista yhdistyivät kaksi ensimmäistä. Yhdistelmä oli tavanomainen, sillä epämuodolliset perhe-, naapuruus- ja tuttavuussuhteille perustuvat verkostot muodostivat paikallisissa olosuhteissa tärkeän sosiaalisen kentän. Sosiologi Pekka Kaunismaan mukaan varsinkin pienissä paikallisyhteisöissä epämuodolliset verkostot ovat olleet keskeisessä asemassa, jonka vuoksi on usein vaikea erottaa, missä menee raja yksityisten sosiaalisten verkostojen ja yhdistysverkostojen välillä.⁹³

Kaunismaa lukee epämuodollisiksi verkostoiksi myös yhteisen harastuksen ympärille muodostuvat verkostot. Niihin lukeutuvat torvisoittokunnat, kuorot, näytelmäseurat ja muut ryhmät, joihin voidaan vapaaehtoisesti osallistua tai jättää osallistumatta.⁹⁴ Tavallisesti torvisoittokunnan tai kuoron perustaminen ei kehityksen alkuvaiheessa ollutkaan kovin virallinen tapahtuma, eikä siitä tehty mitään asiakirjaa. Yhteisöllisen motivaation ja innostuksen soittamiseen tai laulamiseen katsottiin riittävän syyksi musiikkiseuran perustamiseen ja toiminnan ylläpitämiseen.⁹⁵

Metodologisesti sosiaalisten verkostojen tutkimus vaihtelee sisällöltään paljon. Nimikkeen alle on mahtunut niin perinteistä, ”teoriatonta” historian tutkimusta kuin komplisoitunutta mallintamista ja tilastollisia menetelmiä hyödykseen käyttävää verkostoanalyysiäkin. Näistä jälkimmäinen (*social network analysis*) on eriytynyt lähes omaksi tieteenalaksi omine metodeineen ja julkaisuineen. Tämänkaltaista matemaattista verkostoanalyysiä on kuitenkin historiallisia verkostoja tutkittaessa sovellettu toistaiseksi vain vähän, sillä onnistuakseen se edellyttää hyvin laajoja ja luotettavia lähdeaineistoja.⁹⁶

Lähimpänä omaa lähtökohtaani verkostojen kartoittamiseen on kvalitatiivinen verkostotutkimus, jota ruotsalaistutkijat Ylva Hasselberg, Leos Müller ja Niklas Stenlås ovat hyödyntäneet historiallisten verkostojen tutkimuksessa. Tutkimustapa juontaa juurensa antropologiasta, jossa verkoston käsitteen avulla on jo pitempään tutkittu sitä, miten henkilösuhteet, esimerkiksi sukulaisuus tai ystävyys, pitävät kasassa ja jäsentävät sellaisia yhteiskuntia, joista puuttuvat modernille länsimaalaiselle yhteiskunnalle ominaiset instituutiot. Kun matemaattisia metodeja käyttävissä verkostoanalyysissä helposti tyydytään vain selvittämään verkoston

92 Teräs 2001, 32. Ks. myös Kaunismaa 2001, 133–135; Lonkila 1999, 17–22; Mattila, Saukkonen & Uusikylä 1993, 335–336, Ryttyläinen 2000, 40–43.

93 Kaunismaa 2001, 136–137.

94 Kaunismaa 2001, 133–134.

95 Karjalainen 1996, 33–34.

96 Erickson 1997, 149–150; Hirvonen 2003, 5; Wetherell 1998, 125–126.

ulkoinen rakenne, kvalitatiivisen tutkimuksen polttopisteessä on se, miten verkostot toimivat, mikä niiden funktio ja yhteiskunnallinen merkitys on.⁹⁷

Hasselbergin, Müllerin ja Stenlåsın mukaan kvalitatiivinen verkostotutkimus käyttää verkoston käsitettä teoriana tai metodina. Käsitystä on kuitenkin kritisoitu siitä, että he eivät ole onnistuneet esittämään, mikä kvalitatiivisen verkostotutkimuksen metodi tai teoria lopulta on.⁹⁸ Omasa tutkimuksessani olenkin päätenyt käyttämään sosiaalista verkostoa paremminkin eräänlaisena tutkimusta ohjaavana kattokäsitteenä ja näkökulmana menneisyyteen kuin varsinaisena teoriana tai metodina.

Yksittäisten sosiaalisten ryhmien vaiheita tarkastellessa verkostonäkökulma on hyödyllinen, sillä sitä käytettäessä tutkimuksen kohteen ei tarvitse rajoittua joko yksilöön, yhteiskuntarakenteeseen tai instituutioon, vaan verkostonäkökulma muodostaa sillan yksilön ja laajempien rakennelmien välille.⁹⁹ Verkostonäkökulman kautta voidaan lähestyä muodollisen tai epämuodollisen organisoitumisen sekä niiden sisällä vaikuttavien henkilökohtaisten sosiaalisten verkostojen ja kollektiivisten verkostojen kytkeytymistä toisiinsa tavalla, jossa ei pysähdytä pelkästään niiden erottelun asteelle, vaan löydetään myös niitä välittäviä suhteita ja mekanismeja.¹⁰⁰

Verkostotutkimus kietoutuu luontevasti sosiaalisen pääoman käsitteeseen. Sosiaalista pääomaa voidaan pitää resurssien kokonaisuutena, joka muodostuu erilaisista institutionalisoituneista suhteista sekä muista tuttavuuksista.¹⁰¹ Oman tutkimusaiheeni kannalta keskeisin sosiaalisen pääoman käsitettä käyttänyt teoreetikko on amerikkalainen sosiologi Robert Putnam. Hänen näkemyksensä mukaan yhdistystoiminta on erityisen tärkeä sosiaalinen kenttä, kun selitetään sosiaalisen pääoman syntyä ja kasaantumista. Etenkin paikallisella tasolla menestyvät Putnamin mukaan sellaiset paikalliset yhteisöt, joissa on laaja ja monipuolinen yhdistyskulttuuri.¹⁰²

Sosiaalisen pääoman käsite voidaan tiivistää niin, että se on sosiaaliseen rakenteeseen kuuluva toimijoiden – yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan – käytössä oleva suhteellisen pitkäkestoinen voimavara, joka muodostuu kolmesta komponentista: sosiaalisista verkostoista, toimijoiden keskinäisestä luottamuksesta sekä vastavuoroisuuden normeista.¹⁰³ Yksinkertaisesti sanottuna sosiaalisella pääomalla viitataan niihin hyötyi-

97 Hasselberg, Müller & Stenlås 1997, 2; Hasselberg 1999, 13; Hirvonen 2003, 5–6.

98 Ks. esim. Hirvonen 2003.

99 Hasselberg 1999, 15; Hirvonen 2003, 6.

100 Alapuro 1998, 333–335; Teräs 2001, 32–33.

101 Lappalainen 2005, 67–58.

102 Kaunismaa 2001, 119–121. Ks. Putnam 1993a & 1995.

103 Ilmonen 2001, 19–23; Kaunismaa 2001, 121. Ks. Putnam 1993b.

hin, joita verkostoon kuulumalla voi saada: sukulaiset, ystävät ja kollegat voivat olla toisilleen avuksi mitä erilaisimmissa tilanteissa. Sosiaalisen pääoman sisällöllisen puolen taas muodostaa luottamus, jota verkostojen jäsenet tuntevat toisiaan kohtaan ja joka myös pitää verkostoja kasassa. Verkostot on tavallisesti nähty sosiaalisen pääoman muodolliseksi puoleksi, rakenteeksi, jossa sosiaalisen pääoman ikään kuin ”asuu”. Verkosto on varasto, josta sosiaalista pääomaa voidaan ammentaa.¹⁰⁴

Pekka Kaunismaa on käyttänyt sosiaalisen pääoman käsitettä jäsentämään yhdistystoiminnan merkitystä yhteiskunnallisessa elämässä Suomessa. Yhdistystoiminnalla hän ei tarkoita poliittisia järjestöjä tai etujärjestöjä vaan kansalaisaktiivisuuteen perustuvia paikallisia yhdistyksiä, kuten urheiluseuroja tai marttakkerhoja.¹⁰⁵ Vaikka Kaunismaan näkökulma on pääosin nykypäivässä, se on monelta osin sovellettavissa järjestötoiminnan alkuvaiheisiin 1800-luvun loppupuolelle. Yhteyttä tukee myös sosiaalista pääomaa paljon tutkinut Kaj Ilmonen, jonka mukaan uusien ja vanhojen liikkeiden väliset erot eivät ole niin suuria kuin yleisesti ajatellaan.¹⁰⁶

Kaunismaa nojaa näkemyksissään pääosin Putnamiin, mutta sivuaa myös muiden tutkijoiden näkökulmia sosiaalisen pääoman käsitteeseen. Toisenlaisia lähtökohtia tarjoavat esimerkiksi James S. Coleman ja Pierre Bourdieu.¹⁰⁷ Varsinkin ”putnamilainen” ja ”bourdieulainen” käsitteen käyttötapa eroavat toisistaan yhtä paljon lähtökohdissaan kuin lopputuloksissaan: kun Putnam ja hänen seuraajansa kiinnittävät huomiota siihen, kuinka yhteiskunnan tai paikallisen yhdyskunnan menestystä voidaan selittää sosiaaliin normeihin ja luottamukseen liittyvillä tekijöillä, Bourdieu ja hänen seuraajansa viittaavat enemmänkin siihen, kuinka sosiaalisesta pääomasta käydään kamppailua niukoilla sosiaalisilla markkinoilla ja kuinka toiset pystyvät kasaamaan itselleen sosiaaliseen pääomaan liittyviä resursseja ja toiset eivät. Bourdieun mukaan toimijat tavoittelevat sellaista pääomaa, joka on kullakin kentällä arvokkainta ja pyrkivät erottautumaan sen avulla. Colemanin määritelmässä sosiaalinen pääoma on yksilöitä hyödyttävä rakenteeseen tiivistynyt resurssien joukko.¹⁰⁸

Colemanin yksilölähtöinen näkemys sosiaalisesta pääomasta on monelta osin käyttökelpoinen myös oman tutkimukseni kannalta. Kuitenkin Coleman, ja erityisesti Bourdieu, liittävät sosiaalisen pääoman käsitteeseen voimakkaan, usein taloudelliseen pääomaan kietoutuneen kilpailunäkökulman. 1800-luvun lopun paikallisissa yhdistyksissä tai musiikkiseuroissa tämänkaltaista kilpailua ei ilmennyt. Siltä osin niiden

104 Ilmonen 2001, 10; Hirvonen 2001, 7.

105 Ks. Kaunismaa 2001.

106 Ilmonen 1998, 32–38. Ks. myös Siisiäinen 1990.

107 Ks. Bourdieu 1986; Coleman 1988 & 1990.

108 Bourdieu 1986; Coleman 1988 & 1990; Kaunismaa 2001, 121–122.

toimintaperiaate sopii paremmin yhteen Putnamin näkemyksen kanssa, jonka mukaan sosiaalisesta pääomasta korostuu ennen kaikkea yhteisöllisyyden funktio.¹⁰⁹

Verkostonäkökulmassa katse suuntautuu pikemminkin alhaalta ylös kuin ylhäältä alas. Etenkin järjestötoiminnan alkuvaiheessa oli erityisen tärkeää, että osallistumalla yhdistystoimintaan jäsenet omaksuivat käsityksen vaikuttamisen mahdollisuuksista yhteiskunnallisiin asioihin. Järjestötoiminta oli merkittävässä asemassa, kun kansalaiset alkoivat ymmärtää, että yhteiskunta koostuu ”meistä” eikä vieraista voimista tai joukosta ylempiluokkaisia yksilöitä. Yhdistystoimintaan ja vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvat sosiaaliset verkostot tekivät mahdolliseksi ”heikkojen” siteiden ”vahvan” verkoston, joka kiinnitti kollektiiviseen toimintaan yksilöitä, joita mahdollisista luokkaeroista huolimatta yhdisti järjestön tai seuran toiminta.¹¹⁰

Tarkastelen Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan syntä ja toimintaa hyödyntäen sosiaalisen pääoman käsitteen kolmea osaluuetta ja tutkin, millä tavoin soittokunta- ja kuorotoimintaan liittyvät verkostot ovat hahmoteltavissa sosiaalisen pääoman käsitteen avulla.

Selvää on, että kaikki kolme sosiaalisen pääoman elementtiä limittyvät toisiinsa ja ovat osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi luottamus toisiin toimijoihin vaatii tuekseen keskinäisen solidaarisuuden normeja ja toimivia sosiaalisia verkostoja. Toisaalta taas luottamus saa aikaan sen, että sosiaaliset verkostot voivat kehittyä ja normit vakiintua. Luottamus, sosiaaliset verkostot ja vastavuoroisuuden normit muodostavat toisiaan kehämäisesti tukevan rakenteen, sosiaalisen pääoman. Kun käsite määritellään näin, se on ennen kaikkea yhteisön käytössä oleva yleinen hyödyke eli resurssi, jonka olemassaolo hyödyttää koko yhteisöä. Sen lisäksi, että yhdistystoiminnan kautta verkostot edistävät yhteisöllisyyttä ryhmässä, niillä on merkittävä vaikutus myös yksilötasolla.

1.4. Lähdeaineisto ja aikaisempi tutkimus

Keskeisin aineistoni järjestäytymisen synnyttämän musiikkitoiminnan selvittämiseksi on 1800-luvun lopulla ilmestyneet sanomalehdet. Sanomalehtikirjoittelu oli 1800- ja 1900-luvun vaihteessa aktiivista ja yhteiskunnallisiin asioihin puututtiin herkästi. 1800-luvun puolivälissä tapahtuneen suomenkielisten sanomalehtien nopean leviämisen myötä lisääntyivät myös maakunnalliset sanomalehdet ja paikkakunta-kohtainen kirjoittelu. Suuremmissa lehdissä pidettiin erikseen ”uutisia maakunnasta” -palstaa, jossa raportoitiin myös pienempien paikkakuntien tapah-

109 Ks. Putnam 1993a.

110 Kaunismaa 2001, 125; Teräs 2003, 136–137.

tumia. Käyttämäni lehdet ovat valikoituneet tapahtumailmoitusten ja -kirjoittelun lukumäärän perusteella. Etenkin Etelä-Pohjanmaalla ilmentyneet laajalevikkisimmät suomenkieliset lehdet – *Vaasan Sanomat*, *Vaasan Lehti*, *Pohjalainen* ja *Vaasa* – uutisoivat aktiivisesti uusien yhdistysten järjestämistä lukuisista tapahtumista. Edellisten lisäksi olen käynyt systemaattisesti läpi sellaiset pienemmät paikallislehdet kuin *Suupohjan Työmies* ja *Suupohjan Kaiku*. *Suupohjan Työmies* oli merkittävä sanomalehti myös valtakunnallisesti, sillä se oli ensimmäisiä lehtiä, jossa päämielenkiinto suunnattiin työväenkysymykseen.¹¹¹

Valtakunnallisista lehdistä aineistoa ovat täydentäneet muun muassa *Tampereen Sanomat*, *Tapio* ja *Suometar* (myöhemmin *Uusi Suometar*), joka loi ensimmäisenä laajan kirjeenvaihtajaverkoston saadakseen lukijat mukaan lehden toimitustyöhön. Sen vaikutuksesta *Suomettaren* levikki nousi ennennäkemättömiin lukuihin, ja suomenkielisten maaseutukirjeiden nopeasti kasvavat määrät alettiin vähitellen tulkita kansan ääneksi. Verkoston luominen merkitsi myös sanomalehdistön merkityksen kasvua ja sen vaikutusmahdollisuudet alettiin ymmärtää paremmin.¹¹² Ruotsinkielisistä lehdistä käyttökelpoisimmiksi ovat osoittautuneet ensimmäinen Etelä-Pohjanmaan maakunnassa ilmestynyt sanomalehti *Vasa Tidning* (perustettu vuonna 1838, myöhemmin *Ilmarinen*) ja *Wasabladet*, jonka alkuvuosikymmeniin mahtui ruotsinkielisyydestään huolimatta avoimen fennomaanisiakin kausia.¹¹³ Järjestöjen omista julkaisuista käytän lähteenä Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran perustamaa *Pyrkijä*-lehteä, jota tilattiin laajalti.

Sanomalehti on tutkimuskohteena erityisen antoisa, sillä se on oman aikansa tuote, joka heijastaa ilmestymisympäristössään vallitsevia olosuhteita, ideoita ja ilmapiiriä värikkäästi ja reaaliajassa. Lisäksi se luo monia kosketuspintoja tutkittavaan ajanjaksoon ja vie tutkijan keskelle eläviä tilanteita. Hedelmällisyydestään huolimatta se asettaa lähdekriittisesti tiukat vaatimukset aineiston analysoinnille. Lyhyet huvikuvaukset ja -ilmoitukset musiikkinumeroineen kertovat tilaisuuksista perustiedot, eivätkä siinä mielessä aiheuta lähdekriittisiä ongelmia. Sen sijaan laajojen huvi- ja tapahtumaselostusten yhteydessä kerronnan sävy sisältää inhimillisen elämän kaikki piirteet liioiteltuineen ja usein aatteellisesti värittyineen tavoitteineen. Tämän jatkuvasti tiedostaen voi lehdistön välittämät persoonalliset vivahteet kuitenkin kohdata rikkautena.¹¹⁴

Ilmajoen torvisoittokunnan vaiheita käsittelen kahden soittokunnasta laaditun lyhyen historiikin avulla. Vaikka soittokunnalle valittiin vuosittain oma kirjuri, ei pöytäkirjoja ole säilynyt. On myös mahdollista, että

111 Tommila 1988, 536.

112 Tommila 1988, 215, 246–248.

113 Tommila 1988, 244.

114 Ks. Lehtonen 1994.

niitä ei ole pidetty lainkaan. Aikalaisdokumenttien puuttuessa soittokunnan alkuvaiheista tiedetään hyvin vähän. Olemassa oleva soittokuntaa käsittelevä aineisto koostuu pääasiassa kahdesta edellä mainitusta historiikista, joista ensimmäinen on kotiseutuneuvos Waldemar Rantojan (1952) kirjoittama soittokunnan 70-vuotishistoria Ilmajoen museossa ja toinen soittokunnan pitkäaikaisen johtajan Jyri Ala-Nikkolan (1982) laatima käsikirjoitus soittokunnan 100-vuotisjuhlaa varten. Rantojan historiikki on lähteenä erittäin arvokas, sillä se sisältää suoria lainauksia Otto Könnin päiväkirjasta, johon Könni on merkinnyt muutamia yksityiskohdaisia muistiinpanoja soittokunnan perustamisvaiheilta. Alkuperäinen päiväkirja näyttää valitettavasti kadonneen.

Soittokunnan kehitystä valottaa hiukan myös Arvid Järnefeltin kirjeenvaihto soittokunnan perustajan Otto Könnin sekä Juho Kuhnan kanssa, joka myös kuului soittokunnan ensimmäiseen kokoonpanoon. Kirjeenvaihto on parhaimmillaan arvokas lähde, sillä kirjeiden välityksellä saatettiin keskustella luottamuksellisesti sellaisista kysymyksistä, joista ei löydy mainintoja julkisista tai virallisista asiakirjoista.

Isokyrön laulukunnan ja Jaakko Passisen toimintaa hahmotan Passisen vuonna 1916 kirjoittamien muistelmien kautta. Vaikka muistelmat on kirjoitettu Passisen elinaikana, miellän ne kuitenkin paremminkin muistitietoaineistoksi kuin aikalaislähteeksi. Muistelu tapahtuu myöhemmästä kirjoitusajankohdasta käsin ja suuntautuu menneisyyteen, joten se on aina myöhempien tapahtumien ja myöhemmän ajattelun värittämää. Muistitietoaineistolla on kuitenkin myös vahvuutensa: muistelupuhe viestii mielipiteistä, asenteista ja tärkeysjärjestyksistä. Kun Passinen vaikenee joistakin asioista tai muistaa jotain ”väärin”, se kertoo jostakin. Vaikenemiset ja valheet ovat johtolankoja. Sen sijaan, että muistitietoa käsittelevä tutkija keskittyy jonkun ”muistavan väärin”, pitääkin huomio kiinnittää siihen, miksi tämä muistaa asiat niin kuin muistaa.¹¹⁵

Sanomalehdet muodostavat tärkeän täydentävän lähdeaineiston myös Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan tapauksessa, sillä muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden ohella sanomalehdistö seurasi tarkasti torvisoitto- ja kuoroharrastuksen nousua ja kasvua. Etenkin 1880-luvulla soittokunnan tai kuoron perustaminen oli lehdistölle uutisarvoinen asia ja niihin suhtauduttiin myönteisesti ja kannustavasti. Sanomalehtikirjoittelun välityksellä pyrin luomaan kuvan kummankin musiikkiseuran käytännön toiminnasta. Sanomalehdet ovat havainnollinen lähde myös siitä syystä, että varsinaisen toiminnan lisäksi ne selvittävät soittokuntien ja kuorojen vuorovaikutusta sen paikallisyhteisöön. Lehti-

115 Ahvenisto 2008, 39–41; Kalela 1999, 139–143; Suodenjoki 2009, 5.

kirjoittelun ja ilmoitusten välityksellä on mahdollista selvittää tilanteita, missä niitä milloinkin tarvittiin.¹¹⁶

Ilmajoen soittokunnan kohdalla lähes kaikki olemassa olevat tiedot soittokunnan toiminnasta perustuvat sanomalehdistä saataviin tietoihin. Isokyrön laulukunnan toiminta on pitkälti selostettu Passisen muistelmassa, mutta Passisen henkilökohtainen toiminta näyttäytyy sanomalehtikirjoittelun välityksellä monipuolisempana kuin muistelmat antavat ymmärtää. Passisesta löytyy myös muutamia mainintoja sekä Emmy ja Niklas Achtén että Emile ja Kaarlo Bergbomin kirjeenvaihdosta. Achtéiden kirjeenvaihto sijaitsee Kansalliskirjaston arkistossa ja Bergbomien Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa.

Järjestäytymisen ja musiikin välistä suhdetta on tutkittu vähän. Lähipänä omaa tutkimusnäkökulmaani on Vesa Kurkelan väitöskirjatutkimus *Musiikkifolklorismi & järjestökulttuuri* (1989), jonka keskiössä on kansallisen kulttuurin nousun aiheuttama muutos suomalaiseen kansanmusiikkiin. Sen seurauksena kansanmusiikista tuli kansallista musiikkia, kun se aikaisemmin oli ymmärretty sosiaaliseksi ja paikalliseksi ilmiöksi. Muutoksen taustalla oli kansallisuusaate, joka korosti kansan ja kansakunnan olemassaoloa valtion perustana. Samalla kansanmusiikista tuli yksi kansallisvaltion ja kansallisen liikkeen symboleista. Julkisuudella oli tässä prosessissa merkittävä rooli.¹¹⁷

Hannu Vapaavuori on väitöskirjassaan *Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti* (1997) käsitellyt mielenkiintoisella tavalla jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä aikalaiskeskustelun näkökulmasta 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886. Keskeisenä näkökulmana on kansallinen herääminen ja sen vaikutukset suomalaiseen veisuuskulttuuriin. Pääasiallisena aineistona Vapaavuori käyttää 1800-luvulla ilmestyneitä sanomalehtiä.

Järjestäytymisen historiaa on sen sijaan tutkittu verrattain paljon. Lähestymistavoiltaan virikkeellisiä ovat olleet Henrik Steniuksen väitöskirja *Frivilligt, jämligt, samfällt* (1987) vapaaehtoisen yhdistystoiminnan – erityisesti vapaapalokuntien – syntyhistoriasta Suomessa, Ilkka Liikasen *Fennomania ja kansa* (1995), jossa suomalaisen puolueen syntyä hahmotetaan joukkojärjestäytymisen näkökulmasta sekä Eeva-Liisa Lehtosen maaseudulla käynnistynyttä yleishyödyllistä huvitoimintaa kartoittava *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi* (1994). Lehtosen tutkimus ajoittuu 1800-luvun alusta 1870-luvun lopulle, jolloin maaseudun yleishyödyllinen huviliike alkoi levitä myös tavallisen kansan pariin.

116 Karjalainen 1996, 32; Vehmas 1983, 7.

117 Kurkela 1989, 13–15.

Steniuksen, Lehtosen ja Liikasen tutkimukset ovat kiinnostavia myös siinä mielessä, että niissä kansalaisjärjestäytymisen lähtökohtana on aikaisemmat yhteiskunnallisen kanssakäymisen muodot. Ne kytkeytyvät osittain samaan järjestäytymisprosessin alkuvaiheeseen, jonka selvittäminen on tärkeää myös järjestäytymisen synnyttämän musiikkitoiminnan tutkimuksessa. Ymmärtääksemme musiikissa tapahtuneet muutokset organisoitumisen näkökulmasta osana eteläpohjalaisen maaseudun joukkojärjestäytymisprosessia, ilmiötä on tarkasteltava jo kauempaa historiasta ennen varsinaisen joukkojärjestäytymisen alkua. Tutkimalla aikaisempien sosiaalisten yhteenliittymien kehitystä, hajoamista ja uudelleenmuodostumista vältetään teleologinen ”voittajien historia”.¹¹⁸

Muita oman tutkimuksen kannalta keskeisiä järjestäytymiseen liittyviä tutkimuksia ovat Risto Alapuron, Henrik Steniuksen, Ilkka Liikasen ja Kerstin Smedsin toimittama monipuolinen artikkelikokoelma *Kansa liikkeessä* (1987), Irma Sulkusen raittiusliikkeen historiaa käsittelevä *Raittius Kansalaisuskontona* (1986) sekä Pertti Haapalan *Tehtaan valossa – Teollistuminen ja työväen muodostuminen Tampereella 1820–1920* (1986). Haapalan sosiaalishistoriallinen lähestymistapa raottaa työväestön ajatusmaailmaa aivan eri tavalla kuin poliittiset tai valtiolliset historiat.

Etelä-Pohjanmaan paikallisesta järjestäytymisestä keskeisimpiä tutkimuksia ovat Kaarina Vattulan (1964) ja Olavi Hurrin (1991) tutkimukset työväenliikkeen historiasta Etelä-Pohjanmaalla. Uusin paikallisen työväenliikkeen vaiheita käsittelevä tutkimus on Leevi Norrenan *Talonpoika, pohjalainen – ja punainen* (1995). Nuorisoseuraliikkeen vaiheita valottaa varsin perusteellisesti Jaakko Nummisen 4-osainen *Nuorisoseuran historia*.¹¹⁹ Hyvä yleisteos on Olavi Latikan *Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos* (1987), joka käsittelee järjestötoiminnan alkuvaiheita ja leviämistä suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908 saakka. Järjestäytymisen syitä Etelä-Pohjanmaalla on lukuisissa maakuntaa käsittelevissä tutkimuksissaan kartoittanut Heikki Ylikangas (1979, 1981, 1986, 1990, 2005). Maakunnallisesta näkökulmasta tärkeän aineiston muodostavat myös pitäjähistoriat, joissa kartoitetaan varsin perusteellisesti eteläpohjalaisen yhteiskunnan rakennetta ja toimintaa.

Paikallishistoriantutkimuksen kannalta antoisia teoksia ovat Pekka Ahtiaisen, Jukka Tervosen ja Kari Teräksen toimittama *Kaikella on paikkansa* (2010), jossa etsitään vaihtoehtoja paikallistutkimuksen vanhoille standardisoituneille tutkimusmenetelmille sekä jo aikaisemmin mainittu Risto Alapuron *Suomen synty* (1994). Siinä Alapuro syventyy mikrohistorian keinoin järjestäytymiskehitykseen ja kansalaisjärjestäytymisen

118 Liikanen 1995, 37.

119 Nummisen kirjasarja julkaistiin kokonaisuudessaan vuonna 2011, mutta sarjan ensimmäinen osa on julkaistu ensimmäisen kerran jo vuonna 1961. Vuonna 2011 julkaistun kirjasarjan ensimmäinen osa ja 1961 julkaistu teos ovat keskeiseltä asiasisällöltään identtiset.

läpimurtoon yksittäisessä Huittisten kunnassa. Paikallisnäkökulmasta kiinnostava on myös Vesa Kurkelan *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin* (1983), jossa Kurkela valottaa yksittäisen työväenkuoron ja -torvisoittokunnan vaiheita ja vaikutuksia Varkauden tehdasyhteisössä 1960-luvulla.

2. HERRASHUVEISTA TALONPOIKAISJOHTOISEEN NUORISOSEURAAN

2.1. Maaseudun yleishyödylliset hovit

1800-luvun puoliväliin saakka suomalaisessa kulttuurielämässä vallitsi tarkka yhteiskunnan kahtiajako. Se näkyi kaikessa: pukeutumisesta ruokailutapoihin, hajuun, ääneen, kieleen ja varallisuuteen, asumisesta käyttäytymiseen, tunteiden ilmaisemiseen ja musiikkiin. Vaikka säätyläisiä oli väestöstä vain yksi prosentti, heillä oli kaikki valta. Tavallisella kansalla ei ollut mahdollisuuksia osallistua säätyläisten suosimiin teatterinäytösten ja konserttien kaltaisiin julkisiin tilaisuuksiin. Todennäköisesti siihen ei rahvaan osalta ilmennyt suurempaa tarvetta tai kiinnostustakaan. Osallistuminen herrasväen huveihin edellytti säädynmukaista taustaa ja elämäntapaa. Seuranäytelmät, tanssi, musiikki ja muut huvitukset olivat ylimmälle säätyläistölle ja porvariston varakkaimmille jäsenille säädynmukaisen elämän keskeistä ajankulua. Rahvaan huveihin kuuluivat vuodenkiertoon liittyvät sadonkorjuu- ja talkoojuhlat. Tavallinen kansa huvitteli myös markkinoilla sekä nurkka- ja talkootansseilla, jotka syntyivät usein spontaanisti ilman laajamittaisia järjestelyjä.¹²⁰

1840-luvulla Zacharias Topelius (1818–1898) toi Suomessa julkisuuteen kansanhuvi-käsitteen sen eurooppalaisessa *hyödyllisten huvien* merkityksessä. Sillä tarkoitettiin sivistyneistön toimesta tapahtuvaa rahvaan aktivoimista ja patriarkaalista ohjaamista hyödylliseen vapaa-ajan viettoon ja siveelliseen huvitoimintaan. Ilmiön taustalla oli eurooppalaisen nousevan keskiluokan ja säätyläistön halu kontrolloida kaupunkien työväestön lisääntyneen vapaa-ajan käyttöä, jonka pelättiin johtavan erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin. Huolta aiheutti myös työväenluokan yhteiskuntarauhaa uhkaava vallankumouksellinen levottomuus, jonka kitkemisessä yhteisillä huvituksilla katsottiin olevan keskeinen merkitys.¹²¹

Kannatettavana toimintamallina Topelius näki tilaisuudet, joissa kilpaleikkien, urheilun ja muun toiminnallisen ohjelman avulla rahvaalle tarjottaisiin sivistäviä huveja markkina- ja kapakkaelämän vaihtoehtona. Hän oli erityisen innostunut paikallisista kansanhuveista, joihin hän tutustui Pariisin matkallaan vuonna 1856. Huvien monipuolinen ohjelma puheineen, teattereineen, ampumakilpailuineen ja ilotulituksineen näyttivät ihanteellisen kansanhuvun mallilta. Topelius piti tärkeänä huviyleisön mahdollisuutta osallistua tapahtumaan muutenkin kuin vain katsojan roolissa: ”Kun meillä Pohjolassa joskus on tarjona jotakin hyödyllistä ja hauskaa, hiljainen yleisö tyytyy pelkkään katselemiseen ja kuuntelemi-

120 Ks. esim. Hirn 1997, Laitinen 1982, Lehtonen 1994.

121 Andersson 1988, 37–42; Bailey 1987, 21–90; Lehtonen 1994, 51–53.

seen, arvellen, että siinä on vaivaa tai huvia kylliksi. Mutta ranskalainen, etelämaalainen yleisö ajattelee, ettei huvista eikä hyödyistä ole mitään, ellei kuulija tai katsoja saa olla itse mukana.”¹²²

Topeliuksen aloite herätti vilkkaan keskustelun sanomalehdissä. Se sai kannatusta kansallisista asioista kiinnostuneelta kotimaiselta sivistyneistöltä ja nousevalta fennomaanipolvelta, jotka näkivät tämänkaltaisten huvitusten mahdollisuudet kansanvalistustyössä. Etenkin omaan kansalliseen traditioon liitettyinä niillä ajateltiin olevan suotuisa vaikutus tervehenkisten vaihtoehtohuvien ohjelmanumeroina.¹²³

Varhaisista kansan huvitottumuksia käsittelevistä sanomalehtikirjoituksista laajamittaisin oli Suomettaressa julkaistu kolmiosainen kirjoitussarja vuonna 1857. Siinä nimimerkki A esittää mielenkiintoisen kuvauksen suomalaisen rahvaan tilasta. Samalla korostuu erityisesti laulun ja soiton merkitys kansan sivistämisessä. Kirjoittaja osallistuu myös samaan aikaan käytyyn keskusteluun viritteillä olevan kansakoulun oppiaineista vetoamalla rahvaankoulujen opettajia valitseviin henkilöihin, jotta he kiinnittäisivät enemmän huomiota kokelaiden musiikillisiin lahjoihin:

Suomessa herrasväellä on laulajaisia ja soittajaisia ym. sellaisia huveja, joita alempi kansa usein ei ymmärrä tai ei sillä ole rahaa niihin tulla. Muualla maailmassa, esim. Tukholmissa [Tukholmassa] on järjestetty tanssilavoja, joissa alhaisemmat saavat iloita, taidoissaan kilvoitella ja tanssin ohessa toinen toistaan puhutella ja leukaa vetää. Maaseudulla ei meilläole rahvaalla muualla soittoa kuunneltavana kuin kirkossa, milloin siellä sattuu olemaan urut. Muuten kokoonnutaan pirtteihin, missä viulun tai säkkipillin soidessa parvi pyörii lattialla ja ilo on yhtä korkealla kuin tomukin. Mutta tällaiseen huvitteluun liittyy nautintoja: miehet käyvät tavan takaa kamarissa ja tulevat pian hölkkä-viinaan, että jalat tanssiessa ylimääräisiä mutkia lyövät. Ja suuri osa nuhjailee pitkin nurkkia ja penkkiä joko vallan yksitotisena tonttuna taikka halvoilla himoilla mielessä. Siksi tulisi rahvaalle opettaa laulantoa ja soitantoa. Lukkarit eivät osaa sitä tehdä, ja siksi olisi aluksi hyvä, jos rahvaankoulun opettajiksi valittaisiin nuotteja tuntevia henkilöitä. Rahvaan sivistys ei menesty, jos ei sivistys saa kukoistaa rahvaan omin voimin.¹²⁴

Maaseudulla huviuutuuteen tartuttiin pitäjissä, joissa taloudelliset edellytykset huvitoiminnan käynnistymiseen olivat hyvät. Etelä-Pohjanmaalla Ilmajoesta muodostui taloudellisen ja aatteellisen toiminnan keskus 1800-luvulla. Esimerkiksi 1850–1860-luvuilla siellä järjestettiin erilaisia huveja lukumääräisesti eniten maakunnan alueella.¹²⁵ Aktiiviseen toimeliaisuuteen vaikutti pitäjän säätyläisväestö, joka oli huomattavasti run-

122 Topelius (1856) 1932.

123 Halila 1959, 21–23; Laine 1992, 114–117; Lehtonen 1994, 55.

124 Hästesko 1931, 12–13; *Suometar* 24.7.1857, 7.8.1857 ja 14.8.1857.

125 Lehtonen 1994, 170–174.

saslukuisempi muuhun maakuntaan verrattuna. Vielä autonomian ajan alussa Ilmajoki oli emäpitäjä, johon kuuluivat myös Jalasjärvi, Kauhajoki, Kurikka sekä Seinäjoen, Nurmon ja Peräseinäjoen kylät. Siitä johtuen Ilmajolle oli asetunut paljon papistoa, virkamiehistöä ja muuta säätyläistöä, joilla oli intoa ja varallisuutta ottaa osaa kansalliseen liikehdintään. Oman panoksensa toimintaan antoivat myös 1700-luvulla tervanpoltolla rikastuneet varakkaat talonpojat.¹²⁶

Maatalouden edistämiseen perustuva yhdistystoiminta alkoi suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla jo vuonna 1803, kun Ilmajoen säätyläistö perusti Ilmajoen Maamiesseuran. Seuran perustamisen taustalla vaikutti Peuralan tilan isäntä Salomon Hanelles (1771–1843), joka opiskeli Turussa samaan aikaan, kun kaupunkiin perustettiin Suomen Talousseura vuonna 1797.¹²⁷ Opiskeluaikanaan hän osallistui myös Turun Soitannollisen Seuran toimintaan.¹²⁸ Ilmajoen Maamiesseura oli 1800-luvun loppupuolelle saakka ainoa pitäjäkohtainen maamiesseura, ja myös ensimmäinen maaseudulla toimiva talousseura Suomessa. Vaikka lähteiden perusteella seuran toiminta oli suurimman osan vuosisataa melko uneliasta ja se kokosi piiriinsä lähinnä vain pienen säätyläisten ryhmän, se voidaan kuitenkin lukea osaksi kansallisen liikkeen alkuvaiheita, jolloin uudenlainen yhdistyselämä tavoitti Suomen säätyläistön.¹²⁹

1850-luvulla sanomalehdistössä alkoi esiintyä ensimmäisiä tietoja maaseudun yleishyödyllisistä huveista, joita paikallisyhteisö keskuudessaan järjesti. Huvien yleistyminen maaseudulla tapahtui samaan aikaan, kun kaupunkien rouvasyhdistykset ryhtyivät näkyvästi keräämään huvitoiminnalla rahaa hyväntekeväisyystarkoituksiin. Samassa yhteydessä alettiin järjestää valtakunnallisia keräyksiä, joihin myös maaseudun säätyläistö haastettiin mukaan. Ensimmäinen koko maan kattava keräys järjestettiin ylioppilastalon rakentamiseksi Helsinkiin. Etelä-Pohjanmaalla ylioppilastalokeräyksen keskus oli Ilmajoki, missä pitäjän herrasväen kesken pidettiin arpajaiset asian hyväksi Herralan pappilassa vuonna 1858. Keräyksen alullepanija oli ilmajokelainen maisteri Oskar Blomstedt, joka oli jo yliopistoaikanaan ottanut aktiivisesti osaa suomalaiskansalliseen liikehdintään. Tietävästi arpajaisiltana järjestetyssä isänmaallishenkisessä juhlassa kuultiin myös musiikkiesityksiä.¹³⁰

1850-luvun lopulta lähtien herrasväen sisäpiirin sivistysharrastukset alkoivat vähitellen muuttua paikallisyhteisön julkisiksi tilaisuuksiksi, kun vaurasta talonpojista alettiin rekrytoida niihin huvivileisöksi. Varakkaat talonpojat haluttiin mukaan toimintaan sekä symbolisesti että puhtaasti

126 Alanen 1953, 769–770; Lehtonen 1994, 165–170.

127 Latikka 1987, 63–64; Rantoja 1963, 144–145.

128 Rantoja 1963, 144.

129 Liikanen 1995, 86.

130 Alanen 1952, 674–676, Lehtonen 1994, 9, 19, 165.

käytännön syistä. Symbolisesti siinä mielessä, että vauraimmassa talonpojistossa nähtiin rahvaan idealistinen kansallinen malli ja käytännössä siksi, että säätyläisiä oli maaseudulla vain pieni vähemmistö monilukuisen talonpojiston rinnalla. Tarvittiin yksinkertaisesti lisää väkeä kansallisen päämäärän läpiviemiseksi – ja varainhankinnan tehostamiseksi yleishyödyllisissä keräyksissä. Ilmiöön vaikutti myös sanomalehdistössä yhä vilkastunut keskustelu sivistyneistön velvollisuudesta toimia esikuvana rahvaan huvituksille. Herrasväen huvimallin tuli ohjata rahvaan hämäräen nurkkatanssien ja levottomien markkinamatkojen juhlijoita joutohetkien jalostavaan käyttöön.¹³¹

Kansallisuusliikkeen ensimmäisiä näkyviä ilmiöitä maaseudulla olivat arpajaiset, lukuseurat sekä varhaiset kansanjuhlat, joita sivistyneistö alkoi järjestää myös tavalliselle kansalle.¹³² Ensimmäiset lukuseurat ja -yhdistykset aloittivat toimintansa usein kirjastojen perustamisen yhteydessä. Kirjaston puuttuessa lukuseuroja perustettiin myös niin, että joukko kiinnostuneita tilasi lehtiä yhteen osoitteeseen. Tärkeä edellytys seurojen lukumäärän kasvulle oli suomenkielisen kirjallisuuden ja sanomalehdistön lisääntyminen. Etelä-Pohjanmaalle ensimmäinen kirjasto perustettiin Vähäänkyröön vuonna 1851 poikkeuksellisen valistuneen räätälin Tuomas Taittosen aloitteesta. Tavallisesti kirjastot perustettiin paikallisen sivistyneistön toimesta. Ilmajoki sai oman kirjastonsa viisi vuotta myöhemmin 1856. Lukuseuroja Vähässäkyrössä ja Ilmajoella ei tiettävästi ollut. Sanomalehtiä kirjastoihin tilattiin kuitenkin useita.¹³³

Kansakoulujen perustaminen ja ammattitaitoisen opettajan asettumisen paikkakunnalle edistivät lukuseurojen suosiota. Samalla lukuseurojen toiminta monipuolistui. Esimerkiksi Alahärmässä opettaja Kaarlo Moberg ryhtyi vuonna 1872 pitämään kouluhuoneella kerran kuukaudessa iltaseuraa, jossa pidettiin luentoja, luettiin ja laulettiin. Osanottajat olivat pääosin nuoria talollisten tyttöjä ja poikia. Toimintaa ylläpidettiin vuosittain perittävällä osallistumismaksulla, joka oli talollisilta 50 penniä ja piioilta ja reingeiltä 25 penniä vuodessa.¹³⁴

1860-luvulta lähtien lukuseurojen yhteydessä alettiin perustaa myös lauluseuroja, ensin kaupunkien ja teollisuuspaikkakuntien työväestön keskuuteen ja sitten yhä enemmän pienemmille paikkakunnille.¹³⁵ Etelä-Pohjanmaalla Alahärmän iltaseuran yhteydessä alkanut lauluharrastus johti pitäjän ensimmäisen lauluseuran perustamiseen vuonna 1874, kun nuori Jaakko Passinen aloitti Alahärmässä urkurin tehtävät.¹³⁶

131 Laine 1992, 114–117; Lehtonen 1994, 96–97, 161.

132 Nieminen 2006, 178–179; Seppänen 2000, 53, Smeds 1987, 93.

133 Alanen 1952, 850, 852; Latikka 1987, 72–73; Numminen 1961, 57–58.

134 Numminen 1961, 66–67.

135 Kurkela 2009, 70–71; Lehtonen 1994, 271.

136 Passinen 1952, 4–5.

Vuonna 1872 Alavudella perustettiin pappilan nuorison toimesta lukuyhdistys, jonne tilattiin ”parhaat” suomenkieliset sanomalehdet. Valikointi oli mahdollista, sillä kirjasto- ja kansakoululaitoksen myötä lisääntynyt lukutaito aiheutti suomenkielisten sanomalehtien levikin nopean nousun. Alavuden lukuseura kokoontui lauantai-iltaisain ja sunnuntaisain. Toisinaan ohjelmassa oli myös kansantajuisia luentoja.¹³⁷ Vuotta myöhemmin Ylistarossa syntyi lukuyhdistys kirjansitoja J. Oksasen aloitteesta. Laihialle lukuseura perustettiin vuonna 1879. Sinne tilattiin ainakin kahdeksaa sanomalehteä, joita etevimmät lukijat lukivat muille ääneen. Varat lehtien tilaamiseen kerättiin lahjoituksin tai iltahuvein ja arpajaisin, joiden järjestäminen yleistyi maakunnassa etenkin 1870-luvun aikana.¹³⁸

Säätyläis- ja opettajajohtoiset lukuseurat eivät kuitenkaan olleet pitkäikäisiä. Etelä-Pohjanmaalla niiden vaikutus kesti keskimäärin kaksi vuotta, jonka jälkeen toiminta jouduttiin osanottajien puutteen vuoksi lopettamaan.¹³⁹ Lukuseurojen suosion hiipuminen johtui todennäköisesti siitä, että sivistyneistö lähti liian voimakkaasti liikkeelle omista lähtökohdistaan ja ajatusmaailmastaan, jotka olivat rahvaalle täysin vieraita.

2.2. Varhaiset kansanjuhlat ja julkisen musiikkitoiminnan alku

Lukuseuroja suuremman suosion saivat kansanjuhlat, joita alettiin järjestää 1860–1870-lukujen taitteessa. Juhlien järjestelyistä ohjelmanumeroineen vastasivat säätyläiset, mutta 1870-luvun loppupuolella osa järjestelyvastuusta siirtyi vauraille talonpojille, jotka olivat alkaneet omaksua fennomaanishenkistä kulttuuritoimintaa. Eurooppalaisten esikuvien mukaisesti kansanjuhlien tarkoituksena oli ”kasvattaa” alempia kansanluokkia ja näin välillisesti vaikuttaa rahvaan hyvinvoinnin lisääntymiseen.¹⁴⁰ Lisäksi niillä nähtiin olevan erityisen merkittävä rooli eri väestöryhmiä kokoavan kansallistunteen rakentumisessa. Tärkeänä yhdistävänä tekijänä oli kansallisen symboliikan luominen, joka juhlien myötä vakiintui kiinteäksi osaksi ohjelmaa ja iskostui ihmisten mieliin. Tärkeimpiä symboleita olivat kansallislaulu, kansallismaisema, kansalliskirjallisuus ja kansallislippu.¹⁴¹

Viimeistään 1870-luvulla musiikista tuli keskeinen osa erilaisten sivistyttävien tilaisuuksien sisältöä. Musiikki yhdistettiin niin sivistyspyrkimykseen kuin myös yhteiskunnalliseen integraatioon. Ajatukselle löytyi perusta Kansanvalistusseuran ideologiasta, joka perustamisensa jälkeen (1874) oli näkyvimmin mukana edistämässä yleishyödyllisiä tilaisuuksia

137 Latikka 1987, 72–73; Numminen 1961, 66–67.

138 Latikka 1987, 72–73; Numminen 1961, 66.

139 Numminen 1961, 66.

140 Lehtonen 1994, 96–97, 161.

141 Nieminen 2006, 18–20, 134–135.

ja ohjaamassa niitä kansalliseen suuntaan. Seura oli myös päävastuussa erilaisten huvitilaisuuksien ohjelmarakenteen muotoutumisesta.¹⁴² Heti perustamisvaiheessaan Kansanvalistusseura liitti ohjelmaansa tavoitteen seuran tarkoituksesta ”maaseuduilla järjestää esitelmiä, lukuyhtiöitä, laulu- ja soittokuntia, kansanjuhlia ynnä muuta semmoista, joihin kansa itse pääsee osaa ottamaan”. Seuran kiertokirje määritteli asiamiesten tehtäväksi ”muutoin tavalla, mitä itse parhaana pitää, vaikuttaa seuran hyväksi siveydellisen kanssakäymisen synnyttämällä, kansanhuveilla, iltahuveilla, ym.”.¹⁴³

Etelä-Pohjanmaalla ensimmäinen herrasväkeä ja talonpojistoa yhteen koonnut juhla järjestettiin Lapualla heinäkuussa 1864. Tilaisuus oli järjestetty Pohjalaisen osakunnan toimesta Suomen sodan taistelun vuosipäivänä. Juhlan tarkoituksena oli muistopatsaan paljastaminen tapahtuksen kunniaksi. Suomen sota oli yleinen kansanjuhlien teema, sillä sen muistojen ajateltiin syventävän suomalaisten kansallista identiteettiä ja oman historian tuntemusta. Aihe oli kuitenkin esivallan kannalta arka luontoinen, sillä heidän näkökulmastaan juhlan kohde kytki suomalaisten muistot takaisin vanhaan emämaahan Ruotsiin. Samasta syystä myös Lapuan patsashanke herätti epäluuloja, mutta Vaasan läänin kuvernöörin ja patsaan kustantaneen Östermyran ruukinpatruunan Gustaf August Wasastjernan (1823–1905) vakuuteltua ettei kyseessä ollut kumouksellinen hanke, lupa patsaan pystyttämiseen saatiin. Tilaisuudessa esiintyi paikallisen säätyläistön kokoama mieskuoro, joka lauloi isänmaallisia lauluja. Lisäksi Wasastjernan vävy, tohtori Otto Donner, piti puheen juhlan tarkoituksesta. Yleisöä oli saapunut juhlapaikalle lähes 2000 henkeä. Juhlaan osallistui myös talonpoikaista väestöä, mikä oli tapahtuman ajan-kohtaan nähden erittäin poikkeuksellista.¹⁴⁴

Fennomaanisen herätyksen saaneet Stenbäckin pappilan nuoret järjestivät Alavudella ensimmäisen kansanjuhlan elokuussa 1873. Siitä muodostui Etelä-Pohjanmaan alueella ensimmäinen tapahtuma, joka pidettiin uuden kansanjuhla-aatteen nimissä kansallis- ja kielipoliittisissa tarkoituksissa. Juhla oli merkittävä tapaus myös valtakunnallisesti, sillä se kuului ensimmäisten Suomessa järjestettyjen kansanjuhlien joukkoon. Alavudella ajatus rahvaalle järjestettävistä huveista oli syntynyt kaksi vuotta aikaisemmin säätyläisten huviseurassa. Siihen mennessä paikkakunnalla oli seuran puitteissa järjestetty muutamia laulullisia, näytelmällisiä ja kirjallisia huveja, mutta vain herrasväen kesken. Kansanjuhlan suunnittelua varten perustettiin oma järjestelytoimikunta, joka huolehti myös juhlan

142 Nieminen 2006, 134–135.

143 Inkilä 1960, 50–52.

144 Kallio 1988, 172; Lehtonen 1994, 97, 122–123; *Suomen Julkisia Sanomia* 1.8.1864; *Suometar* 30.7.1864.

kustannuksista. Juhlapäiväksi valikoitui paikallisen säätyläistön kansalliseksi juhlapäiväksi vakiintunut Alavuden taistelun muistopäivä.¹⁴⁵

Myös Alavuden juhlassa kuultiin puheita ja laulua. Laulunumeroista vastasi Alavuden laulukoulu, joka juhlan luonteen mukaisesti lauloi isänmaallisia lauluja.¹⁴⁶ Uutuutena ohjelmassa olivat urheilulliset kilpailut ja leikit, jotka suosionsa vuoksi vakiintuivat myös myöhempien kansanjuhlien ohjelmistoon. Malli saatiin Vaasaan vuotta aikaisemmin perustetulta Herrasmiesten metsästysyhdistykseltä, joka oli paikallislehdessä kannustanut sivistyneistöä ampumakilpailujen järjestämiseen. Ohjelmauutuuksensa vuoksi Alavudella järjestetyt juhlat saivat poikkeuksellisen paljon julkisuutta. Ne toimivat myös esikuvina muille maaseudulla järjestetyille kansanjuhlille. Kun toimittaja J. H. Erkko (1849–1906) vuonna 1875 etsi esimerkkejä hyvin toteutetuista kansanjuhlista, hän mainitsi muun muassa ”Pohjanmaalla parina viime vuonna pidetyt juhlaleikit ja kilpailut”. Kirjoituksessaan hän korosti myös asianmukaisen ohjelman tuottamia henkisiä vaikutuksia juhlayleisöön. Erkon mukaan ”kenenkään ei tarvitse epäillä tällaisten kokousten suuresti edistävän kansan itsetuntoa”.¹⁴⁷

Väite osoittautui oikeaksi, sillä urheilullisilla kilpailuilla oli valtava yhteisöllinen merkitys huvileisön keskuudessa. Kilpailut toivat esiin rahvaan omat vahvuudet, kyvyt ja taidot. Jokaiselle oli tarjolla paikallinen tai maakunnallinen, toisinaan valtakunnallinenkin, sankarin rooli säädystä tai varallisuudesta huolimatta. Onnistuneista ohjelmavalinnoista kertoivat myös ennen näkemättömät yleisömäärät. Ensimmäisillä kansanjuhlilla yleisöä oli 2000-3000 henkeä. Samalla muutos ruotsinkielisen yläluokan sisäpiirin huveista monen tuhannen hengen suomenkieliseksi kansanjuhlaksi kertoi omaa kieltään sääty-yhteiskunnan murroksesta ja fennomaanien vaikutuspiiriin laajenemisesta.¹⁴⁸

Suuren suosion seurauksena juhlat järjestettiin heti seuraavana vuonna uudelleen ja kolmannen kerran vuonna 1875. Vuotta aikaisemmin perustetun Kansanvalistusseuran innoittamana Alavus, Ähtäri ja Virrat perustivat yhteisen kansanvalistuspiirin 1875. Piirin sisällä vietettiin muun muassa yhteisiä kansanjuhlia vuoron perään kussakin piiriin kuuluneessa pitäjässä.¹⁴⁹

Ilmajoella ensimmäinen kansanjuhla vietettiin Santavuorella elokuussa 1877 nuijasodan sankarien kunniaksi. Juhla järjestettiin pitäjän suomenmielisen sivistyneistön toimesta Pohjalaisen osakunnan ylioppilaiden avustuksella. Pääorganisaattorina toimi talonpoikaissäädyn valtiopäivämies Iisakki Hannuksela. Santavuorelle oli kokoontunut arviolta

145 *Uusi Suometar* 10.9.1873.

146 *Uusi Suometar* 10.9.1873.

147 *Ilmarinen* 14.9.1875.

148 Lehtonen 1994, 319–321.

149 Kojonen 1963, 748–749; Lehtonen 1994, 319–321.

500-600 henkeä, joista moni näki tämänkaltaiset juhlallisuudet ensimmäistä kertaa. Ohjelmassa oli Lapuan ja Alavuden mallin mukaan puheita ja musiikkiesityksiä. Juhlassa esiintyi muun maussa Ilmajoen säätyläisistä koottu kuoro, joka lauloi isänmaallisia lauluja.¹⁵⁰

Yleisön kannalta kiinnostavinta oli tilaisuuksien ohjelma ja mahdollisuus sosiaaliseen kanssakäymiseen muiden juhlavieraiden kanssa. Suuralle osalle yleisöstä ohjelmisto tarjosi sellaista nähtävää ja kuultavaa, johon sillä ei muuten olisi ollut mahdollisuuksia. Arpajaiset, näytelmät, kilpailut, musiikki ja erityisesti tanssi houkuttelivat yleisöä. Urheilukilpailujen ohella tanssi oli alusta alkaen suosittu ohjelmanumero, joka takasi suuret yleisömäärät. Erityisesti se kiinnosti nuorisoa. Tanssia olikin tarjolla kaikenlaisten huvitusten yhteydessä.¹⁵¹ Tanssin vaikutuksen huomasi myös kapellimestari Ernst Schnévoigt järjestäessään Tampereella rahvaalle suunnattuja soitannollisia iltahuveja 1870-luvulla. Yleisöä ei tuntunut riittävän ennen kuin kapellimestari keksi lisätä huvi-ilmoitukseen kaksi sanaa: ”tanssin kanssa”. Sen jälkeen ei tarvinnut soittaa enää puolelle huoneelle.¹⁵²

Tanssien, leikkien ja erilaisten kilpailujen suosiminen kansanjuhlien ohjelmassa aiheutti myös voimakasta arvostelua. Erityisesti tanssia paheksuttiin, sillä sen pelättiin tuovan julkisuuteen siveettömänä pidetyn nurkkatanssiperinteen ja muuttavan sen hyväksyttäväksi.¹⁵³ Sen estämiseksi säätyläistö alkoi ohjata rahvaan tanssia jalostavampaan suuntaan muun muassa korostamalla tanssimisen voimistelunomaista luonnetta. Siten tanssin harrastamisesta ei tulisi ”siveetöntä intohimotanssia” vaan reipasta liikuntaa, joka istuisi erinomaisesti urheilullishenkisten huvitusten ihanteeseen.¹⁵⁴

Maaseudulla tanssien säestys hoidettiin usein paikallisen kansansoitajan tai -laulajan voimin. 1870-luvun loppupuolelta lähtien tanssisoitosta alkoi vastata torvisoittokunta, useimmiten seitsikko. Tässä vaiheessa soittokunnat olivat pääasiassa armeijan soittokunnista koottuja yhtyeitä tai teollisuuslaitosten ja vapaapalokuntien soittokuntia.¹⁵⁵ Lehti-ilmoituksista päätellen torviseitsikko alkoi 1880-luvulle tultaessa kuulua tilaisuuksien parhaisiin houkuttimiin. Maaseudulla torvisoittokunnat huviesiintyjinä olivat kuitenkin harvinaisempia, sillä tarjontaa ei ollut samalla tavalla kuin kaupungeissa. Soittokuntien tilaamista hankaloitti myös niiden kallis hinta. Vähitellen huvien ja huviyleisön määrät kasvoivat kuitenkin siinä määrin, että lisääntyneet pääsylipputulot alkoivat

150 Alanen 1952, 680–681; Latikka 1987, 74; Lehtonen 1994, 274.

151 Lehtonen 1994, 260–262.

152 *Uusi Suometar* 8.1.1879.

153 Lehtonen 1994, 260.

154 Kurkela 1989, 186–187.

155 Lehtonen 1994, 262–270.

mahdollistaa vierailevien muusikoiden hankkimisen suurempiin tilaisuuksiin.

Kansanjuhlien yleistymisen myötä musiikkinumeroiden osuus alkoi voimakkaasti kasvaa juhlaohjelmistoissa. Musiikkivalinnoista heijastui poikkeuksetta tilaisuuksien aatteellinen tausta. Eeva-Liisa Lehtosen mukaan tässä mielessä voidaan puhua ohjelmasisältöjen kansalaistumisesta ja arvojen välittämisestä yhteiskunnan yläkerroksista kansalle. Siinä missä säätyväki oli 1840-luvulla omaksunut *Maamme*-laulun kansalliseksi symboliksi tai 1860-luvulla Suomen sodan veteraanikultin myötä ihastui *Porilaisten marssiin*, levittivät yleishyödylliset hovit 1870-luvulla näitä samoja arvoja paikallisyhteisön piiriin.¹⁵⁶ Samalla alaluokan musiikillinen maku ja taito ”jalostuivat”.¹⁵⁷

Musiikin tehtävä välittyi kuvaavasti Uuden Suomettaren juhlaselostuksessa Alavuden juhlilta vuonna 1874. Kiinnostavaa on myös maininta talonpoikaisnuorista huviesiintyjinä, joka on selkeä osoitus tilaisuuksien järjestäjäorganisaation muutoksesta: ”Kaikkien kilvoitusten ja puheitten välillä kaikuivat kauniit sekä yksi- että moniääniset laulut; mikä isänmaan rakkauden tunnetta lausui, mikä kevään kauneutta ja suven-suloutta ihaili, ja mitä mistäkin ihmissydämen liikunnosta lauleli. Laulajain joukossa oli poikia ja tyttöjä, toiset herrassäätyisiä, toiset talonpoikaisia.”¹⁵⁸

Muutoksen myötä myös huviyhteisön rakenne muuttui, kun tilaisuuksiin saattoi toisinaan osallistua torppareita ja palkollisväestöäkin. Ensinnäkin tilaisuuksien urheilullinen ohjelmisto tarjosi mieluisaa viihdettä vielä laajemmille joukoille kuin hyödylliset hovit sitä ennen. Se kokosi piiriinsä myös sellaista yleisöä, jota sivistyksellinen huvitarjonta ei muuten houkutelut. Kansan syvimät rivit kansallinen toiminta saavutti hitaasti, mutta kynnys osallistua alkoi laskea sitä mukaa, kun vastuu huvijärjestelyistä siirtyi vähitellen talonpoikien vastuulle. Siitä lähtien muutkin kuin säätyläistä ja paikallishallinnon päätöksenteossa mukana ollut maata omistava talonpoijisto saattoivat huvitilanteissa astua paikallisyhteisön julkisen elämän piiriin ja tuntea vähäistä, mutta tärkeältä tuntuva osallisuutta yhteisiin asioihin.¹⁵⁹

Yhteisön rakennemuutos oli suoraan yhteydessä tilaisuuksien julkistamiseen. Tieto huveista välittyi yleisölle osittain sanomalehdistön kautta. Avoin lehti-ilmoittelu sinetöi tilaisuuksien julkisuusperiaatteen ja oli viime kädessä selkein osoitus muutoksen alkamisesta kansanhuveista kansalaishuveiksi, joissa jokainen pääsymaksunsa maksanut saattoi säätytaustastaan riippumatta lunastaa oikeutensa huviosallistumiseen.¹⁶⁰

156 Elmgren-Heinonen 1959, 142–145; Lehtonen 1994, 274.

157 Kurkela 1989, 184.

158 *Uusi Suometar* 28.8.1874.

159 Alanen 1952, 692; Jalkanen 2003, 137; Lehtonen 1994, 98, 291.

160 Lehtonen 1994, 299. Ks. myös Nieminen 2006.

Tätä taustaa vasten ei oikeastaan ollut mikään ihme, että fennomaaniaktiivit näkivät urheilullisissa kansanjuhliissa omat mahdollisuutensa kielipoliittiseen aatekylvöön ja rahvaan vapaa-ajan hyödylliseen ohjaamiseen kaupunkien tehtaanisäntien tapaan. Fennomaanien nuoren polven edustajat, kuten alavutelaiset veljekset Konrad ja Lauri Stenbäck (Kivekäs) muokkasivat kansainvälisten mallien mukaan urheilullisista huveista hyödyllisten huvien version, suomalaiskansallista levitystyötä tukevan kansallisjuhla-ajattelun.¹⁶¹

Kansanjuhlat ja muu yleishyödyllinen toiminta antoivat toiminnallisen esimerkin hieman myöhemmin perustetuille aatteellisille järjestöille, sillä niiden avulla saatiin tärkeää kokemusta tavoitteellisesta yhteistoiminnasta. Kun yleishyödyllisten huvien toimeenpanoa varten yhä useammin perustettiin järjestelytoimikunta, joka sai tehtäväkseen laajoiksikin tapahtumiksi kehittyneiden tilaisuuksien organisoinnin, voidaan yleishyödyllisiä huveja pitää myös paikallisyhteisön tilapäisen järjestäytymisen toimintamallina. Ne muodostivat pohjan 1880-luvulla alkaneelle joukkojärjestäytymiskehitykselle.¹⁶²

Yleistymisestään huolimatta musiikki ei kuitenkaan vielä 1870-luvulla tavoittanut tavallista kansaa samalla tavalla kuin esimerkiksi kansanhuveissa suuren suosion saavuttaneet urheilulliset kilpailut ja leikit, joihin lehtikirjoittelun perusteella kuka tahansa pystyi tahtoessaan osallistumaan.¹⁶³ Tilaisuuksien musiikkiohjelmasta vastasivat pääosin säätyläisistä koostuvat kuorot, joita kuunneltiin hiljaa omalta paikalta muun yleisön kanssa. Lauluun ei missään tapauksessa ollut soveliasta osallistua. Lisäksi neliääninen laulu ja oudontuntuiset sovitukset tutuistakin kappaleista saattoivat saada musiikin tuntumaan etäiseltä ja vieraalta. Se erosi selvästi totutusta. Tilanne muuttui 1880-luvun alusta lähtien torvisoittokunta- ja kuorolauluaatteen leviämisen myötä. Suurin vaikutus kuorojen ja soittokuntien lukumäärän suhteellisen nopeaan kasvuun oli Kansanvalistusseuran järjestämällä valtakunnallisilla laulu- ja soittojuhlilla, joiden yhteydessä myös musiikissa alettiin kilpailla. Laulu- ja soitto-kilpailuista tuli olennainen osa juhlien ohjelmaa. Tärkeää oli, että uusiin musiikkiseuroihin liittymiselle ei enää asetettu mitään sosiaalisia esteitä,

¹⁶¹ Lehtonen 1994, 318–319.

¹⁶² Lehtonen 1994, 15; Nieminen 2006, 135.

¹⁶³ Kansanjuhlien ohjelmistoissa hyödynnettiin paljon rahvaalle tuttuja kilpailulajeja, kuten painonostoa, juoksukilpailuja, painia ja ammuttaa. Lajit ja välineet olivat tulleet tutuiksi kotona ja työn lomassa. Kilpailuissa hyödynnetyt säkit, kärrynpyörät, alasimet, myllynkivet ja moukarit löytyivät asuinpaikkojen läheisyydestä. Fyysiset huvitukset olivat suosittuja etenkin miesten keskuudessa. Harjoittelemineen ei kuulunut kansanomaisen kilpailemisen luonteeseen, joka osaltaan madalsi kynnystä osallistua kansanhuveissa järjestettyihin kilpailuihin. Osallistumista edisti myös lajien tutuus ja voimakas kilpailuvietti. Sivistyneistön taholta urheiluun liitettiin musiikin tavoin monia valistuksellisia tavoitteita. Tervehenkistä urheilua pidettiin erityisen hyvänä keinona alkoholinkäytön rajoittamispyrkimyksissä. Kansanjuhlat kilpailuineen tarjosivat mallin myöhemmälle kilpaurheilulle ja sen yleistymiselle. Kärkkäinen 1992, 19–24; Laine 1992, 114–117. Ks. myös Vettenniemi 2008.

vaan kuka tahansa pystyi halutessaan osallistumaan laulu- tai soittokunnan toimintaan. Musiikkiharrastuksen leviämiseen vaikutti keskeisesti myös kansakoulun perustaminen ja sen piirissä alkanut järjestelmällinen musiikinopetus.

2.3. Kansakoulujen laulunopetus

Kansan valistamiseen liittyi alusta lähtien myös ajatus rahvaan musiikillisesta sivistämisestä. Musiikin – erityisesti laulun – katsottiin vaikuttavan voimakkaasti ihmisen sieluun ja henkiseen kehitykseen. 1860-luvulla perustetusta kansakoululaitoksesta tuli tärkein vaikuttaja rahvaan musiikillisen alkeiskasvatuksen alueella. Sekä kirkollisessa että kansakoulujen laulunopetuksessa tärkeimpänä tavoitteena oli yhteislaulu, joka oli parhaimmillaan silloin, kun se alkoi ja päättyi täsmälleen samaan aikaan ja välissä kaikki lauloivat yhtenäisessä rytmissä täsmälleen saman nuottikirjaan merkityn sävelmän sekä sanat.¹⁶⁴ Kansanomaiselle laulutyylille ominainen melodinen ja rytminen muuntelu¹⁶⁵ oli kielletty.

Kansakoulun toiminnallisen sisällön kannalta tärkein vaikuttaja oli Uno Cygnaeus (1810–1888), joka laati oman ehdotuksensa kansakoulun järjestämisestä vuonna 1860. Ehdotus oli laadittu ulkomaisten mallien mukaan, joihin Cygnaeus oli päässyt tutustumaan lähemmin pitkällä seenaatin rahoittamalla opintomatallaan Eurooppaan. Matkan tarkoituksena oli perehtyä kansanopetuksen ja myös opettajien koulutuksen järjestämisen tapoihin eri Euroopan maissa.¹⁶⁶

Laulunopetuksella oli Cygnaeuksen ehdotuksessa keskeinen asema. Siihen sisältyi muun muassa asteikkolaulua, nuottiopetusta ja moniäänistä laulua:

Harjoitetaan koko skaalaa, jota lauletaan joka tunnin alussa ylös ja alas, voimakkaasti ja heikosti, hitaasti ja nopeasti, harjoitetaan sopivia maallisia lauluja ja virsiä, sanat selitetään ensiksi ja sitten luetaan niin kauan, kunnes lukeminen on tyydyttävää, nuottien tuntemista, harjoitusta ääntentapaaamisessa, eri tahtilajit, duuri- ja molli-sävellajit, pieniä kaksi- ja kolmiäänisiä lauluja.¹⁶⁷

Cygnaeus ehdotti lisäksi perustettavaksi lastentarhoja ja -seimiä, joiden oppiaineeksi hän myös esitti laulua. Ehdotuksessaan hän jakoi oppikurssin kahteen eri osastoon, joissa ensimmäisellä opeteltaisiin liikuntalau-

164 Heikkinen 2013, käsikirjoitus; Laitinen 1982, 127. Ks. myös Kurkela 1989 ja Vapaavuori 1997.

165 Kansanomaiseen musisointiin kuului yksilöllisyys. Yhteismusisointiin osallistuva sai, tai hänen melkein piti, yksilöllisesti ja vapaasti muunnella melodiaa, rytmiä ja jonkun verran sanojakin. Tuloksena syntyi jatkuvasti muotoaan muuttava sävelkulku. Laitinen 1982, 127.

166 Pajamo 1976, Heikkinen 2013, käsikirjoitus.

167 Cygnaeus 1910, 274, 280; Pajamo 1976, 56–57.

luja, virsiä ja muita uskonnollisia lauluja, ja toisella pieniä lastenlauluja, nuotinlukua sekä sävelasteikkoja. Laulunopetukseen liittyi tiukka kurinalaisuus, jonka tuli Cygnaeuksen mukaan välittyä myös leikkien yhteydessä. Leikkienkään ei tullut edistää ”mielivaltaisuutta, vallattomuutta ja itsekkäisyyttä”, vaan sen tuli olla ”järjestettyä” ja lapsen ”ruumiin ja sielunvoimien sopusuhtaista kehitystä” tukevaa. Cygnaeuksen mukaan oli tärkeää, että lapsi oppisi laulamaan puhtaasti mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Hän toivoi myös seminaarien oppien siirtyvän lasten mukana koulusta koteihin.¹⁶⁸ Ajatus perustui ajankohtaisiin pedagogisiin suuntauksiin, joissa lasten rooli uuden tapakulttuurin mallina vanhemmilleen oli merkittävä.¹⁶⁹ Ajankohtaisuudestaan huolimatta lastentarhojen ja -seimien perustaminen ei kuitenkaan saanut Cygnaeuksen toivomaa kannatusta ja niistä päätettiin luopua.¹⁷⁰

Poikkeuksellista Cygnaeuksen ehdotuksessa oli maallisten laulujen sisällyttäminen kansakoulujen lauluohjelmistoon. Siihen saakka kirkollisessa kansanopetuksessa ja varhaisemmissa oppikouluissa¹⁷¹ opetus oli käsittänyt pääasiassa virsilaulua. Jo Cygnaeusta aikaisemmin Viipurissa vaikuttanut saksalaissyntyinen laulunopettaja ja urkuri Heinrich Wächter oli esittänyt toivomuksen maallisten laulujen osuuden kasvattamiseksi kansakoulujen laulustossa. Hänen tavoitteenaan oli levittää kepeämpää laulutyylillä raskassoutuisen virsilaulun tilalle. Vuonna 1858 hän julkaisi ensimmäisen koululaulukirjansa *Samling af valda sångstycken för skolorna*, jonka esipuheessa hän kirjoitti monelta taholta lausutusta toivomuksesta, ”että eloisa, virkeä koululaulu, jonka tärkeän merkityksen elämälle nyttemmin jokainen taitava kasvattaja tunnustanee, tulisi käytäntöön Suomen kouluissa, sekä tarkoitusta vastaavan, sopivan laulukokoelman tarve on aiheuttanut edelläolevan työn julkaisemisen”.¹⁷²

Ensimmäisen kokoelmansa jälkeen Wächter julkaisi lyhyen ajan sisällä neljä uutta laulukirjaa ja muutaman opetusoppaan. Wächterin työn ansiosta koulujen laulukirjojen pääosin virsistä ja muista hengellisistä lauluista koostuva aineisto täydentyi monipuolisella maallisten laulujen kokoelmalla. Sisältöjensä puolesta valtaosa hänen kirjoistaan oli tarkoitettu laulun alkeisopetukseen. Ne sisälsivät muun muassa yksi- ja kaksiaänisiä lauluja, kaanoneita ja leikkilauluja.¹⁷³

168 Heikkinen 2013, käsikirjoitus.

169 Sulkunen 2004b, XIII.

170 Heikkinen 2013, käsikirjoitus.

171 Kansanopetus oli 1800-luvun puoliväliin saakka kirkon vastuulla. Periaatteessa kaikilla vanhemmilla oli velvollisuus opettaa lapsensa lukemaan ja tuntemaan kristillisen opin alkeet. Tätä valvottiin kinkereillä, joiden aikana papisto kuulusteli lasten ja aikuisten lukutaitoa ja Raamatun tunteista. Vanhempien työtä autettiin kuitenkin kirkon järjestämässä kiertokoulussa, jossa opettaja siirtyi opetuspaikasta toiseen ja näin mahdollisti alkeisopin saamisen myös sellaisilla paikkakunnilla, joissa kansanopetusta ei muuten järjestetty. Ks. Tiimonen 2001.

172 Klemetti 1917, 8–12; Helasvuo 1949, 134–143; Pajamo 1976, 58.

173 Kurkela 2009, 84.

Cygnaeuksen kansakouluehdotus tarkastettiin senaatin vuonna 1861 asettamassa komiteassa. Myös komitea kannatti laulun asemaa pakollisten oppiaineiden joukossa. Maallisten laulujen osuutta koulujen laulunopetuksessa se piti kuitenkin arveluttavana ja esitti niiden jättämistä kokonaan pois. Komitean mukaan maalliset laulut eivät kuuluneet kristilliseen kansakouluun. Vähitellen asenne muuttui. Viimeistään vuoden 1875 kansakoulukokouksen jälkeen oltiin vakuuttuneita myös maallisten laulujen tarpeellisuudesta koulujen laulunopetuksessa. Ehdottomana edellytyksenä kuitenkin oli, että opetukseen valikoituvat laulut olisivat siveellisiä.¹⁷⁴

Lopullinen ehdotus kansakoulun järjestämisestä Suomeen tehtiin Cygnaeuksen ja tarkastuskomitean laatimien korjausehdotusten pohjalta syksyllä 1865. Seuraavana keväänä 1866 annettiin virallinen kansakouluasetus. Uudessa asetuksessa laulunopetus jaettiin kahteen osaan eri luokka-asteiden välillä. Alemmilla luokilla opetusohjelmaan kuului opetella lasten ikään sopivia lauluja sekä nuottikirjoituksen perusteita. Oppiminen tapahtui korvakuulolta. Yläluokilla harjoitettaisiin jo kaksiaänisiä lauluja, haasteellisempaa nuottikirjoitusta ja skaaloja. Laulut oli tarkoitus opetella pääosin nuotteja lukemalla.¹⁷⁵ Tarkastuskomitean jäsenistä Z. J. Cleve kannatti nuottikirjoituksen opettelemista mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Perusteluna oli, että se kehittää korvaa.¹⁷⁶ A. Meurman kannatti alaluokilla annettavaa nuottiopetusta siitä syystä, että monet lopettivat koulunkäyntinsä jo ensimmäisen asteen jälkeen. Meurmanin mukaan nuotinlukutaito oli sivistyneen ihmisen merkki, ja siitä olisi hyötyä tulevaisuudessa.¹⁷⁷

Suunnitelmat konkretisoituivat opettajien koulutusta varten perustetussa Jyväskylän seminaarissa, joka aloitti toimintansa vuonna 1863. Seminaarissa kiinnitettiin ensimmäistä kertaa huomiota myös laulunopetukseen. Tärkeä vaikuttaja muutoksen taustalla oli sveitsiläinen kasvatustieteilijä J. H. Pestalozzi, joka muutti käsityksen kansakoulun merkityksestä ja sen opettajille asetettavista vaatimuksista. Kansakoulun tehtävä ei enää ollut vain luku- ja kirjoitustaidon opettaminen, vaan myös lapsen henkisen kasvun ja yksilöllisten taipumusten kehittäminen.¹⁷⁸ Musiikilla oli tässä tehtävässä merkittävä rooli.

Seminaarin opetuksen kasvatustieteellinen ohjelma perustui pääasiassa sveitsiläisen seminaarinjohtajan Hans Rudolf Rüeggin vuonna 1866 julkaisemaan teokseen *Die Pädagogik in überfichtlicher Darstellung*, joka käännettiin suomenkielelle vuonna 1871 nimellä *Kasvatustieteen oppi-*

174 Pajamo 1976, 100–101.

175 Pajamo 1976, 60–62.

176 Heikkinen 2013, käsikirjoitus.

177 Pajamo 1976, 60.

178 Pajamo 1976, 46–63.

*kirja – Kansakoulun-opettajille ja muille kasvatustieteen harrastajille.*¹⁷⁹ Laulunopetuksen osalta Rüegg pohjasi näkemyksensä suurelta osin maanmiehensä ja kollegansa Hans Georg Nägelin näkemyksiin. Tärkeintä laulunopetuksessa olivat ääniharjoitukset ja nuottientuntemuksen kehittäminen. Ääniharjoitusten tavoitteena oli ääninelinten fyysinen kontrollointi. Sekä äänen kuulemisen että äänen tuottamisen elimiä harjoittamalla pyrittiin kehittämään ”lapsen korva kykeneväksi oikein tajuamaan sävel-alkeita ja niiden yhdistyksiä yksinkertaisessa laulussa, ja jälleentuottoisella suunnalla kykeyttävät ääntä kauniisti esittämään, mitä tajuttu on”.¹⁸⁰

Nuottien tuntemuksessa tärkein päämäärä oli ”tietoisien” laulamisen oppiminen. Rüeggin mukaan oman äänen kurinalainen hallinta ja erityisesti nuottien tuntemus sen lisänä olivat edellytyksinä laulajan mahdollisuuden ”saada laulun sisällystä vaikuttavasti ilmoitetuksi ja jos kuulijan on varsin tajuaminen laulajan ajatuksia ja tunteita, niin esitys-välikappalten ymmärtäminen ja hengellinen hallitseminen on ensimmäinen ja olennaisin ehto”. Vasta nuotinlukutaidon omaksumisen jälkeen laulaja pystyisi täysin ymmärtämään laulamansa ja myös laulamiseen liittyvän tunneilmaisun. Ajatuksessa kiteytyi laulunopetuksen korkein tarkoitus, joka oli ”kansakunnallisten laulujen tietoinen käsitys ja esitys”.¹⁸¹ Rüeggin näkemyksen mukaan ”oikeanlaisten” laulujen ja ”oikeanlaisen” ilmaisun kautta laululla oli myös monia siveellisiä vaikutuksia. Siten ”laulanto osaksi tarjoo ylevää nautintoa, osaksi vaikuttaa sieventäen ja voimistaen mieleen, hillitsee himoja ja kiihkoja ja kääntää niitä korkeampaa kohden. Niin laulu myös tuopi tahdolle pirteää ja vilkasta liikutetta, korkeaa ihanteellista sisällystä ja lujaa sisällistä voimaa; se vie kauniin kautta hyvään”.¹⁸²

Moniääninen kuorolaulu oli keskeisessä asemassa seminaarin musiikinopetuksessa. Se katsottiin erityisen hyödylliseksi keinoksi intonaation yhdenmukaistamisen ja äänenmuodostuksen kurinalaistamisen harjoittamisessa. Kiinnostusta herätti erityisesti se, että seminaarin kuorot lauloivat suomenkielellä. Se oli aivan uutta. Moniäänisen laulun tärkeyttä korosti myös J. Z. Cleve, joka käsitteli kansakoulujen laulunopetusta hieman myöhemmin (1886) ilmestyneessä kirjassaan *Koulujen kasvatuseräoppi*.¹⁸³

Seminaariin pyrkijältä vaadittiin hyvää musiikkikorvaa. Oppiaineina olivat laulu ja soitto, joiden opettamisen tarkoituksena oli antaa tulevalle opettajalle valmius laulunopetuksen hoitamiseen kansakoulussa ja lisäksi taito soittaa urkuja jumalanpalveluksessa. Siitä johtuen seminaarin

179 Heikkinen 2013, käsikirjoitus; Heinonen 1989, 135.

180 Heikkinen 2013, käsikirjoitus; Rüegg 1871, 321.

181 Rüegg 1871, 317.

182 Rüegg 1871, 318.

183 Heikkinen 2013, käsikirjoitus.

soitonopetukseen kuului pianon- ja urkujensoittoa. Seminaariin hyväksyttiin myös laulutaidottomia oppilaita, mutta siinä tapauksessa katsottiin toivottavaksi, että opettajakandidaatilla olisi kuitenkin ”taipumusta soitantoon”.¹⁸⁴ Cygnaeus oli ehdottanut myös viulunsoiton opetuksen sisällyttämistä seminaarin opetukseen, mutta Elias Lönnrot vastusti sitä viulunsoiton vaikeuden vuoksi. Hän ehdotti viulun tilalle kitaraa tai virsikannelta, joiden soittaminen oikeassa vireessä oli helpompaa soittimien rakenteellisten eroavaisuuksien¹⁸⁵ vuoksi. Lönnrot perusteli kantansa sillä, että sellaiset henkilöt, joilla ei ole sävelkorvaa, eivät myöskään osaa ottaa viulusta puolissävelaskeleita. Palautteen jälkeen Cygnaeus ehdotti viulun tilalle jotakin puhallinsoitinta, mutta luopui ajatuksesta seminaarin musiikin lehtorin E. A. Hagforsin (1827–1913) todettua, että puhallinsoitin oli viuluakin vaikeampi hallita.¹⁸⁶

Opettajien välityksellä musiikkiharrastus alkoi nopeasti lisääntyä, kun he seminaarista valmistuttuaan asettuivat uusille toimipaikoilleen ympäri maata. Käytännön tasolla musiikinopetus ei kuitenkaan toteutunut aivan Cygnaeuksen oppien mukaan. Etelä-Pohjanmaalla ensimmäiset toimintaperiaatteiltaan uudenaikaisiksi kansakouluiksi luokiteltavat suomenkieliset opinahjot perustettiin jo ennen kansakouluasetusta. Ensimmäinen oli Vähänkyrön Savilahden koulu (1858) ja toinen Ilmajoen koulu (1860). Savilahden koulu oli viidenneksi vanhin koko maassa. Koulun perustaja oli vuodesta 1853 pitäjän kirkkoherrana toiminut Jonas Erlin (1809–1875). Opettajaksi palkattiin tamperelainen opettaja ja lukkari Herman Palmroth. Opetettavia aineita koulussa olivat sisäluku, kristinoppi, historia ja maantiede, kirjoitus, laskuoppi sekä ”veisuoppi”.¹⁸⁷ Myös Ilmajoella koulun perustamisen taustalla oli pitäjän kirkkoherra, suomalaismielinen K. R. Forsman. Keskustelu kansakoulun perustamisesta Ilmajoelle alkoi jo ensimmäisen lainakirjaston perustamisen yhteydessä vuonna 1856. Laulua pidettiin ilmeisen tärkeänä oppiaineena, sillä ”laulua ja veisuuta” opetettiin kaksi tuntia viikossa, kun muille kouluaineille oli varattu keskimäärin yksi oppitunti viikkoa kohden.¹⁸⁸

Kansakouluasetuksen jälkeen koulujen määrä alkoi vähitellen lisääntyä. Etelä-Pohjanmaalla kaikkiaan neljätoista kuntaa teki 1860- ja 1870-lukujen aikana päätöksen kansakoulun perustamisesta. Osa hankkeista siirtyi 1880-luvun puolelle, jolloin koulujen perustaminen oli vilkkaimmillaan.¹⁸⁹ Ensimmäinen kansakouluasetuksen jälkeen perustettu

184 Pajamo 1976, 75, 77.

185 Kitaran ja virsikanteleen otelaudassa on nauhat tai pykälät, viulun otelaudassa ei. Se tekee sävelpuhtauden löytymisestä haasteellisempaa.

186 Pajamo 1976, 75. Ks. myös Heikkinen 2013.

187 Kallio 1988, 8–9.

188 Alanen 1953, 852–853.

189 Kallio 1988, 8–12.

koulu maakunnassa aloitti toiminta Alavudella vuonna 1868. Rahat koulun perustamiseen saatiin paikkakunnan rouvasväen järjestämistä arpaisista ja Stenbäckien tuttavapiiriin kuuluvan Martin Wegeliuksen soitajaisista koulun hyväksi. Tämänkin edistyksellisen hankkeen takana oli kirkkoherra Stenbäck poikansa Konrad Stenbäckin kanssa. Myös Alavudella hengelliset laulut saivat näkyvän sijan kouluopetuksessa. Uskonnon, laskennon ja muiden teoreettisempien aineiden vastapainona olivat piirustus, voimistelu, käsityöt ja ”kirkkolaulu”. Opettajaksi valikoitui Jyväskylän seminaarin käynyt torpan poika Eero Mäkinen, joka tuli myöhemmin vaikuttamaan monin tavoin pitäjän musiikkielämän kehitykseen.¹⁹⁰

Ei ole olemassa tarkkaa tietoa siitä, mitä koulujen musiikinopetus käytännössä piti sisällään, mutta lähteiden perusteella vaikuttaa siltä, että usein se jäi yksiaänisen laulun varaan.¹⁹¹ Poikkeuksen muodostivat etevimmistä oppilaista kootut laulukuorot, jotka saattoivat harjoitella ja esittää moniäänisiä lauluja koulujen päättäjäisjuhlissa ja muissa tilaisuuksissa. Laulamisen etuoikeutettu asema koulujen musiikinopetuksessa suhteessa soittamiseen välittyy jo siitä, että oppiaine kulki opetusohjelmissa nimenomaan laulun, kirkkolaulun tai veisuun nimellä. Hengellisten laulujen suhteellisen suuri osuus kouluopetuksessa perustui vanhaan käytäntöön, jonka mukaan virsilaulu miellettiin koulujen tärkeimmäksi oppiaineeksi uskonnon ja lukemisen rinnalla. Malli oli yleisesti käytössä 1860-luvulle saakka.¹⁹²

Etelä-Pohjanmaalla soitonopetuksen tärkeydestä kansakouluissa keskusteltiin ensimmäisen kerran julkisesti vasta vuonna 1883 järjestetyssä maakunnan kansakoulunopettajien piirikokouksessa Ylistarossa, lähes kaksikymmentä vuotta ensimmäisten kansakoulujen perustamisen jälkeen. Yksi kokouksen teemoista oli kartoittaa kanteleensoiton opetuksen mahdollisuuksia kansakoulussa. Keskeiseksi keskustelun aiheeksi nousi ”nuottitieteen” opettaminen, joka ei siihen mennessä ollut kuulunut opetusohjelmaan maakunnan kansakouluissa satunnaista alkeisopetusta lukuun ottamatta. Sama koski soitonopetusta.¹⁹³

Opettaja Lampinen perusteli puheenvuorossaan kanteleensoiton opettamisen hyödyllisyyttä sillä, että ”se olisi köyhimmällekkin lapselle ulottuva keino säilyttää ja kehittää tiedollista nuottitaitoaan”. Hän painotti myös kouluopetuksen vaikutuksia Suomen kansallisoittimeksi mielletyn kanteleen ja myös muiden uudempien soittimien yleistymiseen. Soitonopetus ”kääntäisi nousevan polven huomion soittokoneisiin, joita, niin kuin esimerkiksi harmoonioita, aletaan nyt valmistaa ja käyttää yleisemmästi yhteisessä kansassakin”. Lampisen näkemykset saivat kokouksen

190 Kojonen 1963, 820–830.

191 Heikki Laitisen tiedonanto 4.4.2012.

192 Pajamo 1976, 109–110.

193 *Vaasan Lehti* 30.1.1884.

yleisen kannatuksen, jonka jälkeen puheenjohtaja painotti vielä musiikin ”erityislaatuista asemaa” kouluopetuksessa. Musiikin erityisyys johtui puheenjohtajan mukaan siitä, että musikaalisuus oli ”ihmisessä erityinen ylempi jumalan lahja, joka ilmaisee itsensä melkein loistavimmassa muodossa, kuin mikään muu kyky”. Jos siis ”koulupoika osaa kotiin tultuansa veisata ja kanteleellaan soittaa ’muorille’ jonkun virren, niin myöntänee jokainen, että se tekee kotilaisissa kymmeniä kertoja suuremman vaikutuksen kun jos hän lukisi vaikka kertolukua ja taivuttelisi parikymmentä sanaa, josta he eivät mitään ymmärtäisi”. Musisoinnin välityksellä kansakoulu ”voittaisi uutta suosiota kansamme vanhimmassakin polvessa.”¹⁹⁴

Puheenvuoroissa tiivistyy musiikin opettamisen idea ja tavoitteet. Musiikki, erityisesti laulu, soveltui hyvin lapsen uskonnollisten, siveellisten ja kansallisten tunteiden herättämiseen, joka yleisessä keskustelussa nähtiin laulunopetuksen tärkeimpänä tehtävänä.¹⁹⁵ Paras lopputulos syntyisi silloin, jos nämä samat aatteet leviäisivät oppilaiden mukana kohteihin ja hiljentäisivät kansakoulujen perustamista vastustavat kriittiset äänet, joita oli maaseudulla useita. Samalla saattaisi ”huvitukseksi muutunut harjoitus” pitää heidät erossa ”pyhisin ja muina pitempinä väliaikoina monesta turhasta ja vahingollisesta kylänjuoksustakin”.¹⁹⁶ Kansanopetus oli kaikin tavoin kansallisuusliikkeen asialla.

Lopuksi Ylistaron kokouksessa suunniteltiin vielä soitonopetuksen toteutus. Sen oli määrä edetä seuraavalla tavalla:

Kun nuottialkeissa on päästy niin pitkälle, että oppilaiset tuntevat nuotit sekä niiden ylennys- ja alennusmerkit sekä ymmärtävät pääasiallisesti niiden mitat ja polennon eli tahdin tarkoituksen, niin kehoittaa opettaja sitten oppilaittensa hankkimaan asuntoihinsa joko kukin erikseen tai useammat yhteisen [virsi]kanteleen, jonka tehtyä opettaja sitten parilla tunnilla selittää kanteleen pykäläpuun ym. sekä soiton perusteita, sormi- ja rukaliikkeet [jousen liikkeet] ym. Tämän jälkeen erotetaan sitten yksi tai kaksi tuntia kuukaudessa varsinaisiksi soittotunneiksi, joilla koetellaan ja neuvotaan vaan paljasta soittoa. Näin menetellen opettelevat oppilaiset asunnoissaan soittoansa melkein omin päin niin, että ennen kuin lukuvuosi on lopussa osaavat jo melkein kaikki ensivuotisetkin soittaa kanteletta puhtaasti...¹⁹⁷

Piirikokous lopetettiin yleiseen päätökseen, jonka mukaan ”nuottiopetus on ajan mukaan laajennettava ja lisättävä jos mahdollinen kanteleensoitolla” kuitenkin sillä varauksella, ettei se häiritsisi ”ääniharjoituksen eli varsinaisen laulannon osaa”.¹⁹⁸ Tavoitteet nuottiopetuksen lisäämisestä

194 *Vaasan Lehti* 30.1.1884.

195 Pajamo 1976, 99.

196 *Vaasan Lehti* 30.1.1884.

197 *Vaasan Lehti* 30.1.1884.

198 *Vaasan Lehti* 30.1.1884.

saivat kuitenkin edelleen odottaa, sillä laulunopetus asetettiin jatkossakin poikkeuksetta soitinmusiikin edelle sekä valtakunnallisella tasolla että paikallisesti.

1840- ja 1850-luvuilla käydyissä kansakoulukeskusteluissa Lönnrotin lisäksi myös Snellman oli ehdottanut kansakoulun pakolliseksi oppiaineeksi virsikanteleen soittoa, mutta ehdotus ei saanut kannatusta. Ajatus ensisijaisesti laulumusiikin jalostavasta voimasta oli yhdenmukainen 1800-luvun lopun suomalaisten kasvatustieteen ja musiikkipedagogiikan näkemysten kanssa. Esimerkiksi J. E. Cleve perusteli laulun ensisijaisuutta siveellisen kasvatuksen vaatimuksilla. Laulunopetuksen eettinen vaikutus syntyi juuri siinä, kun aistilliseen kuulohavaintoon kytkeytyi sanallinen merkityssuhde. Cleven mukaan ”lukeminen käypi laulamisen edellä”, ja vasta ”sanalliset sulosoinnut” takaisivat opetustuloksen. Samaa mieltä oli Rüegg, joka *Kasvatustieteen oppikirjassaan* totesi, että ”mikä yleisesti musiikkia koskee, se suurimmassa mitassa kuuluu laululle. Laulu ei ole paljas tunnon ilmaus; siinä yhdistyy sana ja äänne, ajatus ja tunto; siitäpä sen voimakas vaikutus itse laulajaan ja kuulijaan”.¹⁹⁹ Tärkeää oli myös tarkistaa, etteivät laulutekstit sisältäneet ”mitään typerää tai mautonta, vielä vähemmän mitään siveelliseltä kannalta arveluttavaa”.²⁰⁰

Sanoilla katsottiin olevan voimakkaampi aatteellinen vaikutus kuin sävelillä. Soiton alisteinen asema laulunopetukseen nähden johtui myös siitä, että kansanomaisen soitto oli etupäässä tanssisoittoa, joka ei säätyläistön mielissä täyttänyt ihanteellisen kansanomaisuuden vaatimuksia eikä siten voinut kohota ”arvokkaan” musiikin luokkaan. Lisäksi soittamaan oppiminen tuotti huomattavasti enemmän vaikeuksia kuin laulaminen, sillä monet oppilaista eivät esimerkiksi olleet koskaan aikaisemmin soittaneet pianoa, tai edes nähneet sitä. Kaikki oli aloitettava alusta. Kansanvalistajat keskittivät huomionsa laulamiseen, jossa uskottiin päästävän helpommin toivottuun lopputulokseen. Käsitös laulun ensisijaisuudesta jäi pitkäksi aikaa pysyväksi arvoksi kansanjoukkojen musiikkikasvatukseen.²⁰¹

Musiikinopetuksen rajoittumiseen ainoastaan lauluun liittyi myös monia konkreettisia syitä. Ensinnäkin kouluopetuksessa ”kaiken opetuksen silmäetuna piti olla käytännön elämä”.²⁰² Näin ollen myöskään musiikinopetuksessa ei menty perusasioita pidemmälle. Tärkeintä oli, että rahvaan lapset oppivat laulamaan ”oikein”, sivistyneistön asettamia sääntöjä noudattaen. Keskeisenä tavoitteena oli siveellisten laulujen repertuaarin laajentaminen rahvaan lasten keskuudessa. Toiseksi opettaminen varhaisissa kansakouluissa oli monin tavoin haasteellista. Kouluissa ei ollut

199 Rüegg 1871, 317.

200 Kurkela 1989, 167–168.

201 Kurkela 1989, 166–168. Ks. myös Pajamo 1976.

202 Alanen 1963, 853.

varsinaista luokkajakoa, mikä tarkoitti sitä, että oppilaat olivat hyvin erikikäisiä ja tasoisia. Myös koulunkäyntiin käytetty aika vaihteli oppilaskohdaisesti. Kolmanneksi etenkin kansakoululaitoksen alkuaikojä vaivannut puute opettajista aiheutti toisinaan sen, että opetusta oli karsittava. Äärimmillään opettajapula johti siihen, ettei kaikkia kansakouluun määrättyjä oppiaineita ehditty opettaa. Esimerkiksi lukuvuonna 1875–1876 Etelä-Pohjanmaalla vain Lapuan ja Seinäjoen kouluissa opetettiin kaikkia kansakouluasetuksessa mainittuja oppiaineita: uskontoa, äidinkieltä, kirjoitusta, maantietoa, historiaa, laskentoa, muoto-oppia, luonnontietoa, piirustusta, laulua, voimistelua ja käsitöitä. Laulu kuului kuitenkin vakiutuisena oppiaineena jokaisen suomenkielisen kansakoulun opetusohjelmaan maakunnassa.²⁰³

Laulunopetuksesta tulikin yksi tärkeimmistä oppianeista. Kiinnostavaa on, että se herätti tunteita ja aiheutti monia ristiriitoja myös koulumaailman ulkopuolella. Osa oppilaiden vanhemmista olisi halunnut koulussa laulettavan vain virsiä eikä lainkaan maallisia lauluja. ”Kun Raamattu ei missään paikassa käske laulaa, niin emme kärsi joutavia lauluja”, totesi Vimpelin kansakoulun johtokunta vuonna 1869 arvioidessaan opettajansa koulutyötä.²⁰⁴ Myös Kuortaneen kirkkoherra puhui ainoastaan hengellisten laulujen opettamisen puolesta vuonna 1882 käydyssä kansakoulukeskustelun yhteydessä. Koska valtaosa maakunnan kansakouluaktiiveista oli kuitenkin sekä maallisten että hengellisten laulujen opettamisen kannalla, opetusohjelmaan jäivät ”siveelliset, maalliset laulut ynnä virsien kanssa”.²⁰⁵ Vuonna 1881 säädettiin opetuksen vakiinnuttamiseksi mallikurssit, jotka määräisivät opetettävien aineiden viikkotuntimäärät. Laulua oli kaksi tuntia viikossa.²⁰⁶

Opettajaseminaarin ja kansakoulujen kehityksen myötä laulua ei pidetty enää pelkkänä virkistysaineena koulussa, eikä sille voitu asettaa yksinomaan musiikillisia tavoitteita. Laulusta oli tullut sekä voimakas sivistyksen välikappale että oleellinen kasvatustekijä. Sen vaikutukset eivät myöskään rajoittuneet ainoastaan kouluun, vaan ne välittyivät myös koteihin, kirkkoihin ja vilkastuvan seuralämän palvelukseen. Kansakoulunopettajien panoksella oli järjestö- ja musiikkitoiminnan alkuvaiheissa kiistaton vaikutus.

2.4. Kirkkolaulu kansallisuusaatteen palveluksessa

Kansakoulujen perustamisen myötä kansanopetus siirtyi virallisesti kirkolta valtiolle. Kansakoulua pidettiin kuitenkin yleisesti kristillise-

203 Kallio 1988, 24.

204 Kallio 1988, 24.

205 Klemetti 1932, 354.

206 Kallio 1988, 25.

nä kouluna, jonka opetukseen virsilaulu liittyi olennaisesti. Virsilaulun opettamista kansakouluissa pidettiin välttämättömänä kolmesta syystä. Ensinnäkin virsilaulutaitoa tarvittiin jumalanpalveluksissa ja hartaushetkissä. Vaikka kansakoulujen oppilailla ei aikaisemmasta koulujärjestelmästä poiketen ollut kirkossakäyntivelvollisuutta, ajan tavan mukaan lapset kävivät joka sunnuntai kirkossa vanhempiensa mukana. Siitä johdun virsilaulu säilyi keskeisenä oppiaineena vielä senkin jälkeen, kun maalliset laulut hyväksyttiin opetukseen mukaan. Toiseksi virsilaululla oli koulujen laulunopetuksessa pitkät perinteet, ja niitä haluttiin ylläpitää. Vuosien 1843, 1856 ja 1872 koulujärjestyksen mukaan virsilaulua oli opetettava kaikissa kouluissa. Kolmanneksi toivottiin, että virsien opettamisen myötä voitaisiin parantaa kirkkoveisuun ”tasoa” seurakunnissa. Virsilaulun osuutta opetussuunnitelmassa perusteltiin sillä, että ”yhteinen kansa” tarvitsi sitä.²⁰⁷

1800-luvun puolivälissä kirkkolaulun tarpeesta ja merkityksestä keskusteltiin vilkkaasti sanomalehdissä. Aiheeseen suhtauduttiin yleensä myönteisesti. Hannu Vapaavuoren mukaan kielteiset näkemykset eivät olleet niinkään periaatteellisia, vaan pikemminkin kyse oli siitä, että monien näkökulmasta veisuu oli kuin ”kauan epäkunnossa ollut työkalu, jonka käyttötarkoitusta ei enää kunnolla tunnettu”. Rahvaalle kirkkolaulu ei ollut erityisen merkityksellistä, ja osa papistosta piti veisuuta turhana ohjelmanumerona jumalanpalveluksissa.²⁰⁸ Asenteet alkoivat kuitenkin pikkuhiljaa muuttua. Pääpaino 1800-luvun suomalaisessa jumalanpalveluksessa oli saarnassa, laulaminen oli sivuseikka. Tätä painotusta haluttiin muuttaa tuomalla esille laulamisen teologinen merkitys ja osoittaa sen välttämättömyys jumalanpalveluksen olemuksen näkökulmasta. Olennaista oli seurakunnan osallistumisen korostaminen. Kirkkokansaa ei enää haluttu nähdä pelkän puhuttelun kohteena, vaan sille asetettiin olennainen osa jumalanpalveluksen kokonaisuudessa. Parhaana keinona sen toteuttamiseen oli yhdessä laulaminen, jonka uskottiin myös lähentävän seurakuntalaisia toisiinsa. Myös virren vaikutusta ihmisten tunteisiin korostettiin.²⁰⁹

Seurakunnan veisuun tärkeyttä perusteltiin sen omalla historialla ja sisällöllä. Raamattu, erityisesti Vanha testamentti, tarjosi runsaasti aineistoa kirkkolaulun puolestapuhujille. Suurin osa lehtikirjoituksissa valituista Raamatun kohdista kuvasi laulaen ja soittaen tapahtunutta Jumalan ylistystä. Kuningas Daavidin esikuvaa käytettiin vakuuttamaan lukijoita musiikin raamatullisesta aitoudesta kiitoksen ja ylistyksen välineenä. Daavidia pidettiin vuorolaulujen ja jopa moniäänisten laulujen tekijänä, joka kehotti kiittämään Jumalaa laulun lisäksi myös soitolla ja

207 Pajamo 1976, 101, 109–110.

208 Vapaavuori 1997, 55.

209 Vapaavuori 1997, 70–71.

tanssilla. Vanhan testamentin temppeleipalveluksen loisto esitettiin leh-
dissä monisatapäisten laulaja- ja soittajajoukkojen juhvana. Koko kansan
aktiivisuutta kuvaavilla Vanhan testamentin esimerkeillä korostettiin vel-
vollisuutta harjoittaa musiikkia yhdessä, koko seurakunnan voimin.²¹⁰
Haluttiin myös osoittaa, että Raamatun todistuksen mukaan musiikki oli
paitsi mahtava ylistyksen väline, myös omiaan vapauttamaan yksityisen
ihmisen pahoista ajatuksista ja rauhattomuudesta.²¹¹ Lutherin oppeihin
nojautuen soiton ja laulun, etenkin hengellisen laulun, ajateltiin olevan
erinomaisia välineitä ”karkottamaan perkelettä, sillä se ei kärsi iloista
ääntä”.²¹² Joskus nostettiin esille myös naisten asema osana laulavaa seu-
rakuntaa. Siitä käytettiin esimerkkinä muun muassa Deboran voittolau-
lua²¹³ Tuomarien kirjassa.²¹⁴

Näkemyksistä välittyvät reformaation keskeiset periaatteet, joista
yhtenä oli seurakunnan yhteinen laulu.²¹⁵ Virsilaulun tarpeellisuutta ja
voimaa perusteltiin Raamatun esimerkkien lisäksi erityisesti Lutherin
aikaansaannoksilla musiikin alalla. Aikalaiskirjoituksissa toistuu usein
ajatus, kuinka Luther oli vaikuttanut reformaation nopeaan etenemiseen
lauluilla ja virsillä enemmän kuin pelkän sanan välityksellä. Lisäksi hän
oli ”palauttanut laulun koko kansan omaisuudeksi” halutessaan eroon
pappien yksinlaulusta, jota harjoitettiin katolisen kirkon piirissä. Voimak-
kaimpana kirkkolaulun muotona oli moniääninen laulu, jota Luther oli
erään tarinan mukaan kehottanut laulamaan viholliselle ”oikein kiusak-
si”. Hänen muistutettiin myös suositelleen virrenveisuuta opetusvälinee-
nä, jonka avulla ihmiset saisivat parhaiten tietoa ”oikeasta opista”.²¹⁶

Perusteluissa on selkeä yhteys vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilan-
teeseen ja samaan aikaan käytyyn kansakoulukeskusteluun. Virsilaulul-
le asetetut hyveet olivat yhteneväiset kansakoulujen laulunopetuksen
tavoitteiden kanssa: laulamisen ja sen harjoittamisen katsottiin ennen
kaikkea kasvattavan ihmistä kohti hyviä tapoja ja sivistystä. Esimerkiksi
Porvoon pappeinkokouksessa vuonna 1866 todettiin, että huolellisesti
harjoiteltu koraalilaulu oli erinomainen väline siveellisyyden kohentami-
seen. Ongelmana olivat erityisesti rahvaan omat laulut, joita sivistyneistö
piti usein sivistymättöminä ja rivoina ”renkukuksina”. Asia oli ajankohtai-
nen myös useissa kansakoulukokouksissa. Huolenaiheena ei ollut se, että
kansa ei olisi laulanut vaan se, että se lauloi vääriä lauluja. Sekä kirkko

210 Vapaavuori 1997, 56–57; *Kansan Lehti* 3.10.1868.

211 *Suometar* 30.3.1852.

212 *Keski-Suomi* 23.8.1879; *Suometar* 30.3.1852.

213 Debora oli Vanhan testamentin naisprofeetta ja Israelin kuningaskuntaa edeltäneen ajan neljäs tuomari. Deboran tarina kerrotaan Tuomarien kirjassa 4 ja 5. Tuomarien kirjan viidennessä luvussa on sama tarina runomuodossa. Tätä lukua kutsutaan nimellä *Deboran laulu*. Ks. Tuom. 5.

214 Vapaavuori 1997, 57.

215 Koski 1996, 16; Vapaavuori 1997, 18.

216 Vapaavuori 1997, 68–69.

että koulumaailma olivat yhtä mieltä siitä, että järjestetty laulunopetus oli tehokkain tapa kansan lauluharrastuksen jalostamiseen. Kansa piti saada luopumaan siivottomista lauluistaan ja saada harjoittamaan hyviä ja rakentavia suomalaisia lauluja.²¹⁷

Samassa yhteydessä julkisuudessa nousi esille virsilaulun tila Suomen seurakunnissa, joka sivistyneistön mukaan oli kaoottinen. Kirkkolaulun ”alhaista tasoa” kuvattiin lehdistössä usein. Myös papisto oli varsin yksimielisesti tyytymätön seurakunnan kirkkolauluun koko maassa 1850- ja 1860-luvuilla. Ensimmäisen kerran kirkkolaulun rappiosta ja sen parantamisen välttämättömyydestä keskusteltiin papiston keskuudessa julkisesti Kuopion pappeinkokouksessa vuonna 1856. Ongelma todettiin myös Iisalmen ja Turun pappeinkokouksissa kolme vuotta myöhemmin 1859. Turun kokous esitti ratkaisuksi lukkarinvirkoihin pyrkivien henkilöiden musiikillisen pätevyyden korostamista valintatilanteessa. Keskustelua jatkettiin Kuopiossa vuonna 1864. Kuopion kokouksessa nousi esiin myös käytössä olevien koraalikirjojen uudistamisen tarve.²¹⁸

Sanomalehtikuvausten mukaan tavallisimpana piirteenä kirkkolaulussa 1800-luvun jälkipuoliskolla oli ”tavaton huuto ja meteli”. Tilannetta ilmentää erityisen hyvin Hannu Vapaavuoren keräämä otos eri lehtien kuvauksia suomalaisesta kirkkolaulusta. Veisuuta kuvattiin huutamisen lisäksi muun muassa käsittein ”rääkyminen”, ”kirkkuminen”, ”ulvominen”, ”äänikapinallinen melu”, ”rahvaan tavallinen laulun rähinä”, ”mielivaltainen äänien taistelu”, ”kiinalais-sävelrähäkkä”, ”korvaa särkevä soinnottomuus ja hartautta häiritsevä rähinä”, ”kissannaukujainen”, ”hirmuinen, miltei eläinten kaltainen mölinä”. ”Kansa huutaa räjäyttää tai huutaa mojottaa niin paljon kun kurkkutorvesta ulos mahtuu, niin kuin jossain synkässä erämaan rotkossa.” ”Yksi visertää, toinen kukertaa, kolmas kaakattaa, neljäs rääkättää.”²¹⁹

Kirkkokansalla ja sen laulun arvostelijoilla oli perusteellisesti toisistaan poikkeava käsitys veisuun esteettisistä arvoista. Jumalanpalvelukseen osallistuminen oli vielä 1800-luvun alkupuolella rangaistuksen uhalta suoritettava velvollisuus, jota ei ollut sopivaa laiminlyödä. Toisille se oli myös huvittelumuoto, sillä kirkkomatkat olivat monille pitkään ainoa mahdollisuus päästä pois kotoa ja tavata muita ihmisiä. Mukaan saattoi tarttua myös pullo paloviinaa. Varsinainen hengellinen anti oli usein toissijaista. Sama koski myös virrenveisuuta, johon melko harvoin suhtauduttiin vakavasti. Pilailun tarve johti toisinaan kilpalaulantaan, jossa seurakunnan jäsenet ottivat toisistaan mittaa sekä laulutaidoissa että äänenvoimakkuudessa. Usein kilpailuun osallistui myös lukkari.²²⁰

217 Pajamo & Tuppurainen 2004, 145–148; Vapaavuori 1997, 80–85.

218 Vapaavuori 1997, 131–138.

219 Pajamo & Tuppurainen 2004, 145–148; Vapaavuori 1997, 95–96.

220 Halmesmaa 1976, 21–22, 28–29, 34; Kuuliala 1960, 152.

Kyse ei kuitenkaan läheskään aina ollut kilpailusta tai pilailusta. Totuus lienee se, että kansa ei yksinkertaisesti osannut eikä halunnutkaan laulaa sävelmiä niin kuin ne olivat lukkarien kirjoissa. Rahvaan laulu perustui muistinvaraisuuteen, jolle nuottimusiikki ja siihen liittyvät lainalaisuudet olivat tuntemattomia. Tuttujen virsien määrä oli vähäinen, eikä usein edes pidetty tarpeellisena, että kaikki olisivat laulaneet samalla tavalla samassa tempossa tai samalla sävelellä. Kansalle sen oma laulutapa oli yhtä oikea kuin yhtenäinen virsilaulu säätyläistölle. Erilaiset välisävellet ja niekut olivat osa kansanomaista veisuutapaa ja keskeisiä elementtejä sävelmissä.²²¹ Tämä johti siihen, että sävelmistöstä muodostettiin omia persoonallisia, painetusta koraalikirjasta poikkeavia variaatioita, jotka yleistyivät omassa seurakunnassa tai laajemminkin alueilla. Niihin omaksuttiin vaikutteita myös maallisista lauluista.²²²

Kansanomaiselle veisuutyyliin löytyi puolustajia myös julkisessa keskustelussa. Vapautta laulaa tiettyyn tapaan pidettiin paikoin suurena arvossa eikä siihen haluttu puuttua. Esimerkiksi *Kuopion Hiippakunnan Sanomien* kirjoituksessa *Lukkarien opetuksesta ja virsinuottien eriläisyydestä* rahvaan oman paikallisen laulutyylin säilyttämistä perusteltiin muun muassa sen pitkillä perinteillä:

Mitä nyt kirkkoveisuun tulee, niin ovat tietävästi useammassa seurakunnissa, ja varsinkin eri maakunnissa, vähä erinäiset virren nuotit, että esimerkiksi Pohjanmaalla ja Karjalassa virret soivat toisella tavalla kuin Hämeenmaassa. Kumminkin on useimpien nuottien kanta, eli juuri, se sama, ainoasti osittain eri säveleeksi muodostunut eri paikoissa... Meidän luulomme ja väitteemme tässä asiassa on nyt se, että joka seurakunta pitäisi saada laulaa totutetulla tavallansa... He ovat kuitenkin tottuneet niin laulamaan, kuin heitä ensin on opetettu, ja ovat noudattaneet tätä tapaansa vuosisatoja läpi polvesta polveen ja ovat siihen sisällisesti niin juurtuneet, että meidän mielestä näkyy ikääskuin pyhyden loukkaukseksi heitä hätyyttää ja pakottaa tavastansa, jonka he aikojen myötä ovat ottaneet omaksensa, varsinkin jos emme tiedä, taidammeko antaa heille jotain parempaa sen sijaan.²²³

Myönteisellä linjalla oli myös lukkariksi aikova M. Havisto, joka hieman aikaisemmin samana vuonna otti *Oulun Viikko-Sanomissa* kantaa Iisalmessa pidetyssä kirkolliskokouksessa käytyyn keskusteluun kirkkolaulun yhtenäistämisen tarpeesta. Haviston mukaan ”virsinuottein eriläisyyttä erinäisissä seurakunnissa ei pitäisi soimata, vaan tulisi perinvastoin tämä rikkaus ja moninaisuus pidettävä suurimpana etuna, jota ei millään tavalla saisi vähetä tai halvaksi tehdä; sillä siinä näyttäikse paikkakuntain omi-

221 Laitinen 1982, 125.

222 Asplund 2006b, 214.

223 *Kuopion Hiippakunnan Sanomia* 5.11.1859.

naisuus, josta saattaisi sanoa niin kuin linnuista, että jokainen laulaa parhaiten kielellänsä”.²²⁴

Kansanveisuun ja paikallisuuden kannalla olleet puolustuspuheet eivät kuitenkaan saaneet kovinkaan suurta vastakaikua, sillä valtaosa sivistyneistöstä oli sitä mieltä, että seurakuntien veisuu oli useimmiten sekavaa ja epätydyttävää.²²⁵ Säätyläistön veisuukäsitys perustui taidemusiikkiharrastuksen tuottamiin näkemyksiin, joiden mukaan kansanomaisen laulun äänenmuodostus ei ollut esteettisesti arvioiden ”kaunista”. Eriaikainen, heterofoninen ja hidas, koristeellinen, mutta usein kovaääninen laulutapa oli säätyläisten korvissa kaukana Jumalan kunniaksi esitettävästä laulamisesta. Heidän oli mahdotonta tajuta kansanomaisen veisuun rikkautta ja niitä taitoja, joita sen tuottaminen vaati.²²⁶

Sivistyneistön tyypillinen näkemys rahvaan kirkkolaulusta kiteytyy Henr. Buchtin vuonna 1857 julkaiseman numeronuottikirjan esipuheessa. Buchtin mukaan yhteisen veisuun keskeisin ongelma oli juuri kansanveisuulle tyypillinen yksilöllinen melodian muuntelu:

Pyrikämme soveljalla laadulla Pyhistä menoistamme, jos suinki, ijäxi hävittää kaikki pahennuxet, joiden sekaan syystä luettakoon se liikanainen, ihmisten korville haikia huuto, jolla moni isokurkkuinen tyhmydessäns pyytää kuuluisaxi tulla, ne monet liikutuxet, joista, koska joku ihmisjoukko veisaa, ymmärrettävästi tulee ilkiä sorina, ne monet nyttytyxet, muut väävät ja varsin kelvottomat koristuxet, joilla monikin taitamaton luulee muka veisua kaunistavansa, mutta sillä kuitengin sortaa sitä, turmelee yhteistä hartautta, tukahuttaa hengellisen tunnon liikutuxia, ja matkaansaattaa ainoastansa sekoitusta ja kiusaa.²²⁷

Ongelmia aiheutti myös veisuun hidas tempo. Isonkyrön kirkkoherra Durchman kertoi Turun pappeinkokouksessa 1879 Pohjanmaalla laulettavan niin hitaasti, että ”ellei laulajalla ollut erityisen vahvoilla keuhkoilla varustettu, hänen oli säkeen aikana vedettävä henkeä kaksi tai kolme kertaa”. Hidas tempo oli ongelmallinen myös sen vuosi, että antoi tilaa melodian muuntelulle ja koristelulle. Laulun etenemisen kannalta sitä pidettiin erityisen vahingollisena, sillä hitaista tempoista ja ylimääräisistä sävelistä oli seurauksena, että virren teksti muuttui epäselväksi ja kuulijalle käsittämättömäksi. Tempon hitaus aiheutti usein myös säveltason voimakasta laskua.²²⁸

Ensimmäisenä keinona kirkkolaulun kohentamiseksi alettiin kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota lukkareiden veisuutaitoon ja

224 *Oulun Viikko-Sanomia* 1.10.1859.

225 Vapaavuori 1997, 111.

226 Asplund 2006, 245.

227 Bucht 1857, 5.

228 Vapaavuori 1997, 102–103.

-tapaan. Siihen saakka äänen voimakkuus oli ollut lukkarinvirassa keskeinen hyve, sillä laulua johdettiin soittimien puutteesta useimmiten laulamalla. Lukkareilta puuttui useimmiten myös nuotinlukutaito, mikä aiheutti ongelmia virsien oppimisessa ja etenkin opettamisessa, sillä lukkareilla oli veisuunjohtajan asemassa myös vastuu uusien virsien opettamisesta kirkkokansalle. Etenkin papisto oli tyytymätöntä lukkareiden ammattitaitoon. Jo vuonna 1847 oli *Maamiehen Ystävässä* ehdotettu lukkarikoulun perustamista. Kaksitoista vuotta myöhemmin Turun pappein kokouksessa lukkarien koulutuksen perusteellinen uudistaminen nostettiin virallisesti esille.²²⁹

Paineita lukkarien sivistystason nostamiseen toi samaan aikaan vilkastunut keskustelu kansansivistyksen kohottamisesta kansakoulujen avulla. Lukkarit olivat siihen saakka olleet vastuussa lasten alkuopetuksesta ja joutuivat kansakoulukeskustelun alkaessa erityisen tarkastelun kohteeksi. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin kansakoulunopettajan ja lukkarin viran yhdistämistä. Perusteluna oli, että sivistymättömistä lukkareista oli vain haittaa kansan kasvatukselle ja näin pystyttäisiin takaamaan lukkarin sivistyksen riittävän korkea taso. Ehdotukseen vaikuttivat myös taloudelliset seikat, sillä pienillä paikkakunnilla ei ollut varaa palkata sekä opettajaa että lukkaria.²³⁰

Virkojen yhdistämistä ei lopulta toteutettu, sillä lukkarien koulutus siirtyi monien vaiheiden jälkeen erityisille lukkari-urkurikouluille. Suomen ensimmäinen lukkari-urkurikoulu aloitti toimintansa Turussa vuonna 1878. Sen perustivat C. G. Wasenius ja tuomiokirkon urkuri O. Pahlman. Koulun vaikutus alkoi tuntua nopeasti. Pian jouduttiin toteamaan, ettei yksi koulu pystynyt tuottamaan riittävästi päteviä lukkareita. Hyvien kokemusten seurauksena perustettiin kaksi uutta lukkareita ja urkureita valmistavaa oppilaitosta Helsinkiin vuonna 1882 ja Ouluun 1883. Siitä huolimatta opettajakoulutuksen musiikinopetuksen tavoitteissa säilyi edelleen koulutuksensa päättäneen opettajan valmius toimia tarvittaessa urkurina ja laulunjohtajana jumalanpalveluksessa. Lisäksi kansakoulunopettajien apu virsilaulun kehittämisessä oli huomattava, sillä koulujen laulunopetus vaikutti suoraan jumalanpalveluksen virsilauluun.²³¹

Toisena keskeisenä tekijänä virsilaulun yhtenäistämisen kannalta pidettiin myös ylimääräisten virsiharjoitusten järjestämistä sekä lauluseurojen perustamista. J. A. Lindelöf toivoi, että juuri lauluseurat kohottaisivat monipuolisesti kansan sivistystasoa, jonka peruspilarina olisi oman kulttuurin tuntemus ja harrastus. Sen vuoksi hän piti tärkeänä, että virsilaulun ohella myös kirkoissa opeteltaisiin isänmaallisia lauluja ja ”hyviä” kansanlauluja. Neliäänisen seurakuntalaulun juuret ovat 1700-lu-

229 Pajamo & Tuppurainen 2004, 160–161; Vapaavuori 1997, 118–131.

230 Pajamo & Tuppurainen 2004, 160–161; Vapaavuori 1997, 118–131.

231 Jalkanen 1976, 234–235; Jalkanen 1978, 54–64; Vapaavuori 1997, 131–138.

vun lopun Sveitsissä ja Saksassa. Sitä varten laadittiin koraalikirjoja ja jo koulussa opeteltiin moniäänistä laulua.²³² Muutamissa Suomen seurakunnissa tiedetään 1850- ja 60-luvuilla toimineen lauluseuroja, joiden ohjelmistoon kuului myös moniäänistä laulua. Suomessa ensimmäinen koraalikirja, jossa oli kaikki neljä ääntä nuotein kirjoitettuna, oli Erik Hagforsin koraalikirja vuodelta 1846. Muita varhaisia neliäänisen laulun oppaina käytettyjä kirjoja oli ruotsinkielinen vuonna 1847 painettu virsilaulun harjoituskirja sekä Henr. Buchtin 1857 julkaisema numeronuottikirja, joka sisältää muutamia kolmi- ja neliäänisiä virsisovituksia.²³³

Myös Pohjanmaalla yritettiin neliäänistä veisuuta ja siinä ilmeisesti onnistuttiinkin jossain määrin. Siitä on todisteena Pyhäjärven lukkarin Robert Lehrbäckin sanomalehtikirjoitus, jossa hän kehottaa muitakin seuraamaan pohjalaisten esimerkkiä neliääniseen lauluun. Kirjoituksen perusteella myös Pohjanmaan muissa pitäjissä on harjoitettu moniäänistä kirkkolaulua: ”Kuinka ihanalta eikä seki kuulu kuin ihmisäänillä harmoniassa eli neli-äänisesti veisataan ja eikä tämäki ole tarpeellinen, varsinkin maan kirkoissa veisatessa, ja jota on jo useammassa seurakunnassa ruvettu harjoittelemaan täällä pohjan maalla.”²³⁴ Lauluseuran perustaminen ei kuitenkaan ollut helppoa, sillä etenkin 1850–1870-luvuilla oli puutetta pätevistä henkilöistä johtamaan niitä. Lauluseurat yleistyivät vasta 1880-luvun puolivälissä järjestäytymiskehityksen vanavedessä.

Kolmas konkreettinen yritys veisuun ohjaamiseksi sivistyneistön haluamaan suuntaan oli urkujen yleistyminen kirkoissa. Urkujen tärkeimpänä tehtävänä oli seurakunnan laulun kontrollointi, mutta aluksi niiden käyttö aiheutti monia ongelmia. Urkujen säestys tuntui joskus jopa vaikeuttavan laulua, sillä urkujen voimakkaan äänen vuoksi veisuusta oli vaikea saada selvää. Myös lukkarin oli toisinaan haastavaa saada ääntään kuuluville. Lisäksi vaikeuksia tuotti urkusäestyksen seuraaminen. Kansa ei saanut urkujen soitosta selvää, koska sointi oli outo. Ero oli valtava verrattuna aikaisemmin opetuksessa käytettyyn virsikanteleeseen tai viuluun, säestyksettömästä veisaamisesta puhumattakaan.²³⁵ Moniääniseen säestykseen ei ollut totuttu. Säestämällä oli ratkaiseva vaikutus laulamisen estetiikkaan. Juuri säestyksettömyys teki mahdolliseksi kansanveisuulle tyypillisten persoonallisten piirteiden säilymisen, kun mikään yhtenäistävä tekijä ei ollut pakottamassa laulajia samaan rytmiseen ja melodiseen muottiin. Ilman säestystä itse laulaminen saa huomattavasti enemmän huomiota osakseen.²³⁶

232 Vapaavuori 1997, 181.

233 Vapaavuori 1997, 182–183.

234 *Oulun Viikko-Sanomia* 14.10.1865.

235 Vapaavuori 1997, 194–207.

236 Asplund 2006b, 214; Laitinen 2003, 314.

Etelä-Pohjanmaalla ensimmäiset urut hankittiin Ilmajolle jo vuonna 1768 pitäjän kirkkoherran Salomon Hanneliuksen (1722–1796) toimesta. Tapaus oli merkittävä, sillä 1760-luvulla Ilmajoen lisäksi vain viidellä muulla paikkakunnalla silloisen Suomen alueella oli urut. Ilmajoen urut olivat ensimmäiset sisämaan seurakunnissa. Hannelius oli aikansa tunnetuimpia pohjalaispappeja, ja hänellä oli tärkeä vaikutus Ilmajoen musiikkielämän ja yhteiskunnallisen kehityksen edistäjänä. Hänellä oli myös laajat verkostot sekä Suomen maakunnissa että Ruotsissa. Lisäksi Hannelius kuului vuonna 1770 perustetun Aurora-seuran ensimmäisiin jäseniin.²³⁷ Etelä-Pohjanmaan seurakunnissa urut alkoivat kuitenkin yleistyä vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Neljäntenä keskeisenä vaikuttajana virsilaulun yhtenäistämässä oli virsisävelmistöjen ja -tekstien vakiinnuttaminen koko maassa. Laulunopetukseen olivat vakiintuneet tietyt koraalikirjat, mutta erot olivat siitä huolimatta suuria. Käänteentekeväksi tapahtumaksi muodostui vuoden 1886 kirkolliskokous, joka hyväksyi virsien tekstikirjan ja asetti erillisen komitean laatimaan sille sävelmistöä. Tärkeänä painotuksena oli, että sävelminä käytettäisiin mahdollisimman paljon kansalle jo valmiiksi tuttuja sävelmiä.²³⁸ Suhtautuminen virsisävelmistöön oli virsikirjan uudistamisprosessissa jatkuvasti alisteisessa asemassa tekstiuudistuksiin. Sävelmiä ei myöskään ollut välttämätöntä erikseen merkitä virsikirjaan. Tärkein painotus oli sanoituksilla, joiden vaikutukseen uskottiin enemmän kuin sävelmän. Ilmiö oli jälleen yhteneväinen kansakoulujen laulunopetuksen kanssa, jossa pääasia oli laulujen sanojen sisältö. Sävelmän tehtävä oli antaa sanoille ”elämää ja voimaa tunnon suhteen”.²³⁹ Kansakouluilla oli ehdottoman tärkeä vaikutus kirkkolaulun kehitykseen Suomessa, sillä ennen lukkari- ja urkurikoulujen perustamista vain harvoilla lukkareilla oli samanlaisia mahdollisuuksia opettaa rahvaalle virsilaulua kuin koulu-tetuilla opettajilla.

2.5. Modernin järjestäytymisen edellytykset Etelä-Pohjanmaalla

Kansakoulu ja kirkko opettivat suomalaisille yhteislaulun ja yhtenäisen veisuun. Työn tulokset alkoivat näkyä 1880-luvun alkupuolella. Kirkko-veisuu oli sivistyneistön silmissä aikaisempaa huomattavasti paremmis-
sa kantimissa koko maassa.²⁴⁰ Sen lisäksi koulumaailmassa kehittynyt musiikillisen kansanvalistuksen idea vaikutti siihen, että myös samaan aikaan toimintansa aloittaneet uudet kansalaisjärjestöt omaksuivat musiikkikasvatuksen keskeiseksi toimintamuodokseen. Järjestöjen musiik-

²³⁷ Hannikainen 2008, 266–268.

²³⁸ Pajamo & Tuppurainen 2004, 187–193. Ks. Vapaavuori 1997, 219.

²³⁹ Cleve 1886.

²⁴⁰ Vapaavuori 1987, 166.

kiharrastuksen ja etenkin kuorolaulun tehtäväksi tuli kansakoulujen laulunopetuksen ”hedelmien kypsyttäminen”.²⁴¹

Etelä-Pohjanmaalla talonpoikaisnuorison aatteellinen aktivoituminen tapahtui aikaisin koko Suomen mittakaavassa. Sen näkyvin todiste on talonpoikaisjohtoisen nuorisoseuraliikkeen syntyminen 1880-luvun alussa. Nuorisoseuran aatteellinen ja asiallinen sisältö perustui kansallisuusliikkeen ideologiaan. Sekä fennomanian että nuorisoseura-aatteen keskeisenä tavoitteena oli suomenkielisen rahvaan aseman kohottaminen etenkin henkisen kulttuurin alueella. Fennomanian myötä maakunnasta nousi uutta suomenmielistä sivistyneistöä, joka solmi poikkeuksellisen tiiviit siteet kansaan, erityisesti talonpoikaisluokkaan.²⁴²

1880-luvulla näyttäytynyt asetelma säätyläisten ja rahvaan välisestä yhteydestä ei kuitenkaan ollut uusi ilmiö maakunnassa. Jo kauan ennen kansallisuusliikkeen läpimurtoa Etelä-Pohjanmaalla tapahtui sekä yhteenottoja että liittoutumisia rahvaan ja säätyläisten kesken. Niiden tuloksena syntyivät myös ensimmäiset kansanliikkeet, joilla oli kiistaton merkitys 1800-luvun lopulla tapahtuneen joukkojärjestäytymisen menestykselle maakunnassa. Mitä nämä kansanliikkeet olivat?

Millä tavalla ne vaikuttivat modernien kansanliikkeiden syntyyn ja leviämiseen maakunnassa 1880-luvulta lähtien? Entä eteläpohjalaisen talonpoikaisnuorison verrattain varhaiseen yhteiskunnalliseen nousuun? Ymmärtääksemme uusien kansanliikkeiden leviämisen ja vaikutukset Etelä-Pohjanmaalla, on syytä luoda silmäys eteläpohjalaisen yhteiskunnan rakenteeseen ennen kansallisen heräämisen alkua.

Keskeinen selitys eteläpohjalaisen yhteiskunnan varhaiseen aktivoitumiseen liittyy maakunnan taloudelliseen kehitykseen ja väestön sosiaaliseen rakenteeseen. Etelä-Pohjanmaalla kuilu herrasväen ja rahvaan välillä oli kapeampi kuin muualla Suomessa. Väestön poikkeuksellinen rakenne perustui vuonna 1805 Ilmajoella laadittuun kyläasetukseen ja oltermannilaitokseen, joka toimi talonpoikaisvetoisesti. Kyläjärjestykset sisälsivät kyläläisten yhteistoimintaa koskevia säännöksiä, joiden tarkoituksena oli saada talonpojat viljelemään maata edullisina pidettyjen menetelmien mukaan ja sopimaan myös ristiriitaisuudet omassa keskuudessaan. Tavallisesti niihin sisällytettiin myös siveellistä elämäntapaa ja yleistä järjestystä korostavia kohtia.²⁴³

Tasa-arvoisuutta edisti myös se, että Etelä-Pohjanmaalla talonpojat siirtyivät jo 1700-luvulla varhaisen vaihdannaistalouden piiriin, joka toimiakseen edellyttää vaihdon osapuolten yhdenvertaisuutta. Vaihdannan mahdollisti laajamittainen karjankasvatus, tervantuotanto, laivanrakennus ja kydönpoltto. Ne tuottivat myyntitavaraa, jota vietiin ulos ja mak-

241 Kurkela 1989, 168.

242 Ylikangas 1984, 331.

243 Latikka 1987, 65.

settiin rahalla. Sen seurauksena eteläpohjalainen maaseutu vaurastui, yksityisomistus vahvistui ja väestön liikkuvuus lisääntyi. Talonpoikien taloudellisen aseman nousun näkyvimpinä merkkeinä olivat kaksikerroksisen pohjalaistalot, ”tuparadit”, jotka eivät kooltaan ja ulkomuodoltaan juurikaan eronneet Etelä-Suomen herraskartanoiden ja virkatalojen päärakennuksista.²⁴⁴ Taloudelliseen yrittäjyyteen perustuva yhteiskunta vei myös perustan luontaistaloudelta ja sääty-yhteiskunnalta. Samalla yrittäjyyden luoma tasa-arvoisuus ja yksilöllisyys siirtyivät käyttövoimaksi ”elämänmenon ideologiselle tasolle”. Tähän taustaan nivoutui alueen talonpoikaisen väestön yhteiskunnallinen aktivoituminen.²⁴⁵

Talonpoikien kohonnut varallisuustaso ja itsetunto näyttäytyivät Etelä-Pohjanmaalla myös käänteisellä tavalla. Väestönkasvu ja maakunnan energiavarojen väheneminen 1700-luvun lopulla aiheutti pitkäaikaisen yhteiskunnallis-taloudellisen kriisin, jonka näkyvimpiä ilmiöitä oli väkivaltainen puukkojunkkari- eli häjyliike. Mäntymetsien hupeneminen, raivausmahdollisuuksien tyrehtyminen, tilojen pilkkomisen kiihtyminen sekä torpparien ja mäkitupalaisten kasvun nousu merkitsi monelle talollisen pojalle sosiaalisen aseman alenemista. Tilanteen aiheuttama turhautuneisuus purkautui protestiksi, joka kohdistui ensisijaisesti parempiosaiseen yläluokkaan. Laskusuhdanteen aiheuttama tasa-arvon puute synnytti halun protestointiin, jonka teki mahdolliseksi se, että erot näiden ryhmien välillä olivat vähäiset.²⁴⁶

Puukkojunkkarikauden katkaisi lopullisesti vasta 1880-luvulla joukkoliikkeeksi paisunut Amerikan siirtolaisuus, joka alkoi purkaa liikaväestön aiheuttamaa painetta. Se antoi jälleen mahdollisuuden toteuttaa ne toiveet, jotka maakunnan aikaisempi kehitys oli luonut. Siirtolaisuuden tuloksena maakunnan yhteiskuntakehityksessä tapahtui tietynlaista tasa-painottumista.²⁴⁷ Myös samaan aikaan syntyneellä nuorisoseuraliikkeellä oli mitä todennäköisimmin oma vaikutuksena puukkojunkkariuden asteittaiseen häviämiseen.

Puukkojunkkareita kauaskantoisemmat vaikutukset oli uskonnollisilla herätysliikkeillä, jotka saivat talonpojista vankan kannattajakunnan Etelä-Pohjanmaalla. 1800-luvun alussa voimistuneen herännäisyyden keskusaluetta olivat Lapuan, Ylistaron, Nurmon, Kauhavan, Isonkyrön, Peräseinäjoen, Seinäjoen sekä Ala- ja Ylihärman seudut. Herätysliikkeet olivat ensimmäinen järjestäytymisen muoto, jolla oli myös pysyvämpää vaikutusta, sillä hengellisistä päämääristään huolimatta niillä oli selkeä

244 Ylikangas 1981, 228–229; Ylikangas 1984, 334–335.

245 Norrena 1993, 48–49; Ylikangas 1981, 228–229; Ylikangas 1986, 107.

246 Ylikangas 1981, 231–232.

247 Ylikangas 1984, 336–337.

yhteiskunnallinen ulottuvuus aikana ennen uudenaikaisten joukkoliikkeiden kehitystä.²⁴⁸

Herätysliikkeet ennakoivat monin tavoin 1870- ja 1880-luvun poliittisia ja yhteiskunnallisia tapahtumia. Se oli uuden nousevan keskiluokan²⁴⁹ toimeenpanema liike, joka asettui tietoisesti valtionkirkon auktoriteettia vastaan korostaen yksilöllisen uskonnollisen kokemuksen merkitystä. Pyrkimyksenä oli tasa-arvo ja yhteiskunnallinen yhdenvertaisuus hengellisellä tasolla. Ajatus oli vastakkainen sääty-yhteiskunnan isäntävallan perustana olleen huonekuntakohtaisen yhteisöllisyyden idean kanssa. Tässä mielessä uskonnollista herätystä on pidetty eräänlaisena joukkojärjestäytymisen esivaiheena ja yksilöllisen kansalaismoraalin levittäjänä.²⁵⁰

Herätysliikkeet liittivät ensimmäisen kerran talonpojat ja erityisesti papiston samaan rintamaan. Liikkeen johdossa säätyläistön sosiaalisesti alin kerrostuma ja talonpoikien varakkain ja yritteliäin osa sulivat yhteen tavalla, joka tuotti ilmeisen vastaavuutensa maallisella elämälalalla 1800-luvun lopulla. Herätysliikkeiden seuratilaisuuksissa jäsenet saivat tärkeää puhujakokemusta. Sen lisäksi seuratilaisuuksien puheilla, keskustelulla ja yhteisellä veisuulla oli voimakas kristillistä yhteyttä rakentava merkitys.²⁵¹ Seuratupien penkeillä myös yhteinen virsi sai aivan uuden merkityksen. Heränneiden ja esivallan välillä syntyi vastakkainasettelua, kun esivalta arvioi heränneiden virallisen seurakuntayhteyden ulkopuolella pidettyjen kokoontumisten vaarantavan vallitsevan kirkollisyhteiskunnallisen järjestyksen. Epäilykset johtivat lopulta siihen, että papit ja talonpojat joutuivat käräjillä asti puolustamaan oikeuttaan sääty-yhteiskunnan järjestystä uhmaaviin kokouksiinsa.²⁵² Niiden yhteydessä virrestä tuli yllättäen yhteiskunnallinen taistelulaulu, joka ennakoiki sääty-yhteiskunnan lopun alkua.²⁵³

Herännäisyyden vaatimus yksilöllisestä omakohtaisesta uskonnollisesta ratkaisusta sai maalliseksi jatkeekseen nuorisoliikkeen itsekasvatusperiaatteen. Perusta niissä molemmissa oli sama.²⁵⁴ Irma Sulkusen mukaan herätysliikkeet edustivat ”vanhan elämänmuodon ja uskonnollisesti legitimoidun maailmankuvan järkkymistä, kollektiivisen ihmisidentiteetin hajoamista sekä kokonaan uuden, henkilökohtaiseen vakaumuk-

248 Ylikangas 1990, 195.

249 Uuteen keskiluokkaan lukeutuivat koulutuksen saaneet talonpojat, kansakoulunopettajat, alemmat virkamiehet ja käsityöläiset. Alapuro 1994, 46–50. Ks. myös Peltonen 1992. Keskiluokan muotoutumista Etelä-Pohjanmaalla käsitellään tarkemmin luvussa 4.5. Kuorolaulun vaikutukset.

250 Liikanen 1995, 105–106; Ylikangas 1984, 331–339. Ks. myös Sulkunen 1986.

251 Leisiö 1987, 395–396.

252 Ylikangas 1979.

253 Laitinen 2003, 18.

254 Ylikangas 1984, 332.

seen nojaavan yhteiskunnallisen järjestäytymisen alkua”.²⁵⁵ 1800-luvun herätysliikkeiden merkitys yhteiskunnallisen järjestäytymisen muotona on kuitenkin siinä mielessä ristiriitainen, että ne suhtautuivat hyvin voimakkaasti sitä modernisaatiota vastaan, jota hieman myöhemmin alkanut yhdistystoiminta edusti.²⁵⁶

Näitä taustoja vasten kansallisuusliikkeen seurauksena tapahtunut eteläpohjalaisen talonpoikaisväestön verrattain aikainen yhteiskunnallinen aktivoituminen ei ollut mitenkään poikkeuksellista. Maakunnan huomattava vauraus ja itsenäisten talonpoikien suhteellisen suuri osuus väestöstä muodostivat ihanteelliset taloudelliset, yhteiskunnalliset ja sosiaaliset edellytykset fennomaanien kansanvalistustyön vastaanotolle. Etelä-Pohjanmaalla maaseutuyhteisö oli myös riittävän homogeeninen sen onnistumiselle. Ensin talonpojat alkoivat määritellä itseään ja asemaansa uskonnollisin perustein, joissa herännäisyys saavutti elinkelpoisena säilyneen perinteisen yhteisön. Poliittinen mobilisaatio ja uskonnollisuus nivoutuivat tiiviisti yhteen. Eteläpohjalaisen talonpojan kansalliseen ajatteluun kuului keskeisesti maakunnan arvon korostaminen. Se edisti suomalaisuusliikkeen kannatusta alueella, jonka myötä nuorisoseuraliike sai seurakseen myös muita suomalaisuuteen perustuvia joukkoliikkeitä, kuten raittiusliikkeen. Työväenliikkeelle tilanne oli vaikea, muttei mahdoton.²⁵⁷

2.6. Kaksi musiikkikulttuuria

Säätyläistön ja talonpoikien lähentyminen ei kuitenkaan ulottunut kaikille elämäalueille. Lukuun ottamatta jumalanpalvelusten virsilaulua ja herätysliikkeiden seuratilaisuuksia herrasväen ja rahvaan musiikkikulttuurit pysyivät erillään 1800-luvun viimeisille vuosikymmenille saakka. Ne eivät silti olleet täysin riippumattomia toistaan. Niiden välillä tapahtui voimakastakin vuorovaikutusta. Monet soittimet ja sävelmät olivat yhteisiä, mutta soittotyylissä ja -tekniikassa sekä esiintymistilanteissa oli suuria eroja. Vaikka säätyläiset pitivät juhliaan ja tanssejaan suljetuin ovin omissa seurapiireissään, tietävästi he myös tanssivat suosituimpia kansantansseja.²⁵⁸

Maaseudun herraskartanoiden, pappiloiden ja virkatalojen huvielämä noudatteli kaupunkien säädynmukaista esimerkkiä. Vaikutteet välittyivät maaseudulle sanomalehtien, sukulaisverkostojen ja muun suhdetoiminnan kautta.²⁵⁹ Säätyläiset huvittelivat keskenään tanssihuveilla, seura-

255 Sulkunen 1986, 18.

256 Liikanen 1995, 106–107.

257 Alapuro 1988, 135; Norrena 1993, 50.

258 Ks. Asplund & al. 2006; Leisiö 1987.

259 Lehtonen 1994, 85.

näytelmillä, rekiretkillä ja huvimatkoilla. Musiikin harrastaminen kuului luonnollisena osana säätyläiselämään.²⁶⁰ Tanssiaisissa säestyksestä huolehti usein joku vieraista tai perhepiiristä. Kaikille avoimet julkiset musiikkiesitykset olivat harvinaisia.²⁶¹

Pappilat olivat maaseudulla tärkeitä säätyläisverkostojen ja -kulttuurin ylläpitäjiä, joihin matkustava herrasväki myös mielellään majoittui. Etelä-Pohjanmaalla papisto ja urkurit olivat keskeisimpiä vaikuttajia musiikin aseman vahvistamisessa maakunnassa. 1700-luvun loppupuolelta lähtien papit välittivät monipuolisesti musiikillisia virikkeitä, edistivät musiikin toimintamuotojen kehitystä sekä mahdollisuuksien mukaan ylläpitivät musiikkielämää taloudellisesti yksittäisin lahjoituksin ja soitinhankinnoin. Pohjalaispappien kiinnostus musiikkia kohtaan näkyi myös monien pappisperheissä kasvaneiden nuorten vahvoina musiikin taitoina ja musiikillisena aktiivisuutena. Nuorison mielenkiintoa musiikkia kohtaan edisti urkurin palkkaaminen seurakuntaan, sillä usein urkureiden toimenkuvaan kuului virkatyön ohella myös musiikkikasvatuksellinen tehtävä pitäjän säätyläisnuorten soiton- ja laulunopettajina. Urkurit esiintyivät myös perhejuhlissa, jotka olivat säätyläispiireissä tavallisia.²⁶²

Etelä-Pohjanmaalta on säilynyt verrattain vähän tietoja herrasväen musiikkiharrastuksista. Ehkä kiinnostavin tiedossa oleva yksityiskohta eteläpohjalaisen säätyläistön musiikillisista saavutuksista on Pohjanmaan rykmentin saksalaiskapellin perustaminen. Kapelli oli toiminnassa vuodesta 1759 vuoteen 1775. Se perustettiin Pommerissa Seitsenvuotisen sodan aikana, ja sen ensimmäiset sävelet kuultiin Suomessa syksyllä 1762, kun Pohjanmaan rykmentti palasi kotiin saksalaissoittajat mukanaan. Kapellin johtajana toimi Johan Friedrich Jahn, joka Pohjanmaan vuosiansa jälkeen toimi muun muassa turkulaisen Aurora-seuran orkesterin johtajana. Kapelli²⁶³ konsertoi aktiivisesti eteläisellä Pohjanmaalla ja myös sen ulkopuolella. Konserttimatkojen lisäksi saksalaismuusikot tilattiin usein soittamaan päivällisille, merkkipäivien yhteyteen sekä kirkkoihin. Kapelli huolehti myös Ilmajoen kirkon vihkiäisjuhlan musiikista syyskuussa 1766. Siellä sotilasmuusikot säestivät vihkiäisjumalanpalveluksen virret ja kirkkoherra Hanneliuksen säveltämät kaksi aariaa sekä soittivat myös kellotapulista kulkuemusiikkina ”kaunista ja voimakasta musiikkia” seurakunnan tullessa ulos kirkosta. Se oli todennäköisesti ensimmäinen kerta, kun tavallisille seurakuntalaisille tarjoutui mahdollisuus kuulla puhallinorkesterimusiikkia. Myöhemmin samana iltana so-

260 Ks. esim. Krohn 1918, 41, 73; Tuulio 1959, 45; Åström 1993, 236–238.

261 Lehtonen 1994, 87.

262 Hannikainen 2008, 350–357.

263 Fabian Dahlströmin mukaan sotilassoittokuntien soittimistoon kuului 1700-luvulla tyypillisesti patarumpupari, 2 käyrätorvea, 3-5 oboeta ja 1-2 fagottia. Hannikainen 2008, 175.

tilassoittajat tiettävästi vastasivat myös pappilassa järjestettyjen säätyläisjuhllaisuuksien musiikista ja tanssin säestyksestä.²⁶⁴

Rahvas oppi virret, laulut ja tanssisävelmät pääsääntöisesti katselemalla ja kuuntelemalla. Musiikki oli kiinteä osa jokapäiväistä elämää. Osa lauluista ja soitoista oli yleisesti tunnettuja, mutta valtaosa kuitenkin paikallisia ja usein hetkellisiä. Toisaalta monet laulujen aiheet ja soittojen motiivit olivat kansainvälistä perua. Paikkasidonnaisesta elämäntavasta huolimatta ihmiset liikkuivat paljon ja kuljettivat vaikutteita mukanaan. Eteläpohjalaiset talonpojat, käsityöläiset ja kauppiat purjehtivat Suomesta kauppamatkoille Tallinnaan, Tukholmaan ja Saksaan tuoden mukanaan myös musiikillisia vaikutuksia.²⁶⁵ Suomen rahvaan musiikillinen maailmankuva olikin 1800-luvulla paljon lähempänä Ruotsin ja muiden naapurimaiden rahvaan kuin oman maan säätyläistön musiikillista maailmankuvaa. Tässä tiivistyy kuvaavasti rahvaan musiikkikulttuurin omalakisuus ja toisaalta moniulotteisuus. Rahvaan musiikkikulttuuri ei monista aikalaisten siihen liittämistä ennakkoluuloista huolimatta ollut alkeellista eikä kehittymätöntä vaan ”tietoisten ihmisten tietoisesti omaksi taiteelliseksi ilmaisukseksi tekemää ja sellaisena käyttämää musiikkia”, jota harjoiteltiin, opiskeltiin ja muokattiin tietoisesti.²⁶⁶

Näytelmälliset laululeikit ja -tanssit olivat keskeinen osa rahvaannuorison musiikillista ohjelmistoa 1800-luvun loppuun saakka. Niitä harrastettiin yhteisten kokoontumisten yhteydessä niityillä, silloilla, kallioilla ja mahdollisuuksien mukaan talvisin sisätiloissa. Laululeikit olivat suosittua ajanvietettä myös kirkkovuoden juhlakausien yhteydessä. 1800-luvun kuluessa niiden rinnalla yleistyivät lyyrisemmät rinkitanssit eli piirileikit. Piirilauluina käytettiin hyvin monenlaisia lauluja, joiden sisältö ja käytötyhteydet vastasivat kansanelämän koko kirjoa.²⁶⁷

Nuorison lauluperinteeseen kuuluivat polskalaulut, rekilaulut, erilaiset tanssilaulut sekä balladit ja arkkiveisut. Suomenkielinen Etelä-Pohjanmaa oli etenkin *laulupolskien* ydinaluetta. Niitä laulettiin sekä sanoin että ilman, sopivin tavuin rallattamalla. Polskarytmein laulettiin niin sanottuja pisto-, tinki- tai kiusalauluja, joiden aiheet käsittelivät usein epäonnisia rakkausasioita. Toisinaan poika- ja tyttöryhmät lauloivat toisilleen, jolloin syntyi kilpailuja siitä, kumpi keksi napakampia säkeistöjä. Laulajat improvisoivat uusia säkeistöjä kesken laulutilanteen, mistä johtuen sanojen sisältöä ei aina ehditty miettiä kovin tarkkaan. Varsinkin poikajoukoissa sanoja mielellään maustettiin seksuaaliaiheisin riimittelyin, joka aiheutti pahennusta etenkin vanhemman väen keskuudessa. Pohjimmiltaan polskalaulujen sisältö oli kuitenkin pääosin lemmenlyriikkaa, nuorten seu-

264 Hannikainen 2008, 175–176, 189–192.

265 Asplund 2006a, 129.

266 Laitinen 2003, 180–184.

267 Asplund 2006a, 135–137; Leisiö 1987, 401.

rusteluun liittyvää, joskus hempeää, mutta useammin kuitenkin hyvinkin rempseää, sanomaltaan rohkeaa ja useimmiten humoristista.²⁶⁸

1800-luvulla *rekilaulusta* tuli erityisen suosittu vokaalimusiikin muoto eteläpohjalaisen nuorison keskuudessa. Polskalaulujen tavoin niitä laulettiin usein piirileikkien säestyksenä. Sanoja ja melodioita keksittiin yhdessä. Rekilaulut liittyivät keskeisesti nuorison sosiaaliseen kanssakäymiseen: illanistujaisiin, kyläkeinuille, tansseihin ja yhteisiin lauluhetkiin. Laulujen yleistymisen oli sidoksissa nuorison yhteistoiminnan vakiintumiseen, joka ajoittuu 1700- ja 1800-lukujen vaihteeseen. Silloin elettiin länsisuomalaisen nuorison kyläkulttuurin kukoistuskautta. Nuorisoryhmien toiminnan muodot muistuttivat hyvin paljon 1800-luvun lopulla yleistyneiden sosiaalisten joukko-organisaatioiden malleja. Nuorten tapaaminen oli säännöllistä ja ympärivuotista. Tansseilla ja yöjalassa juoksemisella saattoi olla jopa ennalta sovitut viikonpäivänsä.²⁶⁹

Nuoret purkivat tunteitaan lauluihin ja laulamiseen. Myös rekilauluissa yleisin teema oli rakkaus, mutta niiden arkinen ja rehvakas kielenkäyttö sekä näennäisen kevytkenkäinen asenne elämään ja aikuisten moraalिसääntöihin saivat sivistyneistön puhumaan ”renttulauluista”. Kalevalaiseen lyriikkaan verrattuna rekilaulut rahvaanomaisine ilmaisuineen ja arveluttavine elämänarvoineen aiheuttivat pahennusta. Huolimatta siitä, että lauluihin sisältyi paljon herkkiä ja myönteisiä tunteita, ne kuulosivat vanhemman väen korvissa usein irvokkailta. Lauluissa heijastuivat myös kyläelämässä ja talonpoikaiskulttuurissa 1700-luvun puolivälin tienoilta alkaneet muutokset, jotka kulminoituivat koko suomalaisen yhteiskunnan murrokseen 1800-luvun puolivälistä lähtien.²⁷⁰

Etelä-Pohjanmaalla erityisen aihealueensa muodostivat puukkojunkareiden elämään ja tekoihin liittyneet *tappelulaulut*.²⁷¹ Laulut kertovat tilanteiden hurjuudesta sekä laulajiensa miehisestä uhosta: ”Voi kun se ilta oli kauhia, kun ammuttiin aina / ja Hillin kalliolla voivotteli tuo Myllymäki vainaa”, tai ”Lyäkää nyt saatana puukoolla, jos teirän teköö miäli. / Ringissä vain minä retkuttelen, vaikka oon musta ja piäni”. Miesmurhia sattui poikkeuksellisen paljon ja tavallisten kyläläisten elämää terrorisoitiin kaikenlaisilla ilkitöillä. Vaasan linnasta tuli monen hurjan pojan koti pitkäksi aikaa, pahimmat rikolliset karkotettiin Siperiaan. Ihmisten kauhisteluista huolimatta tunnetuimmat häjyt nousivat rekilaulujen sankareiksi, joista ”Isoo-Antti oli ensimmäinen ja Rannanjärvi oli toinen, ja Pukkilan Jaska se Kauhavalta oli kolmas samanmoinen”.²⁷² Omat laulun-

268 Asplund 2006a, 141–143.

269 Asplund 2006a, 152–153.

270 Asplund 2006a, 153.

271 Leisiö 1987, 406–407.

272 Asplund 2006a, 154–155.

sa saivat myös rautateiden rakentaminen, Krimin sota, siirtolaisuus sekä muut ajankohtaiset aiheet.

Rikkaan laulukulttuurin ohella Etelä-Pohjanmaa kuului myös *soitin-polskan* levinneisyysalueeseen. Viulu ja polska liittyivät kiinteästi yhteen länsisuomalaisen talonpoikaisen kyläkulttuurin pelimanniperinteessä, joka eli voimakasta kukoistuskauttaan 1800-luvun alussa. Pelimannien keskeinen rooli talonpoikaisyhteisössä näkyi erityisesti häiden yhteydessä. Häihin liittyi monivaiheinen riittien sarja, jossa musiikilla oli tärkeä osuus. Etelä-Pohjanmaalla häät olivat koko paikallisen kyläyhteisön juhla. Niihin kokoonnuttiin aterioimaan, seurustelemaan ja tanssimaan yhdessä. Niin sanottuja mahti- tai kruunuhäitä vietettiin usein monipäiväisinä. Pelimannit toimivat häissä seremoniamestareina. Juhlan joustava sujuminen riippui heidän onnistumisestaan, sillä musiikkia ja soittajia seuraamalla häävieraat tunnistivat, mikä häiden vaihe oli kulloinkin alkamassa. Seremoniamestarin tehtävään liittyi suuri vastuu, jonka vuoksi hääpelimanneiksi valikoituivat kylän parhaimmat soittajat. Soittajien kyvyt ja maine testattiin juuri hääsoitossa, sillä vankan ammattitaidon lisäksi hääpelimannilta vaadittiin myös laajaa repertuaaria. Häiden koosta riippuen tulo- ja lähtömarsseja oli oltava useita. Sen lisäksi tanssiminen jatkui usein pitkälle aamuyöhön ja vielä seuraavanakin päivänä. Suosituimpia häätansseja olivat polska, marssi, polkka, sottiisi ja valssi. Jos kyseessä olivat kaksi- tai kolmepäiväiset häät, soittajia tarvittiin enemmän kuin yksi. Tavallisimmin 1800-luvun häiden musiikista vastasi kaksi viulupeleimannia. Myös klarinetti oli suosittu hääsoitin, sillä sen ääni kantoi hyvin ulkonakin soitettaessa. Isoissa häissä soittajilla oli mukanaan apupelimanneja, *pikkupelimanneja*, jotka avustivat varsinaisia hääpelimanneja.²⁷³

Häissä soittaneet pelimannit tunnustettiin yhteisössään. *Hääpelimanni* oli arvostetuin titteli, jonka soittaja saattoi saada. Pelimanneja tarvittiin myös etenkin nuorison suosimien silta- ja nurkkatanssien säestäjinä, mutta niihin kelpasi soittajaksi vähempilahjainenkin muusikko. Soittajan puuttuessa tansseja säestettiin piirileikkien tavoin myös laulamalla.²⁷⁴

Nuorison itsenäinen toiminta aiheutti monenlaista häiriötä, joka johti ristiriitoihin vanhemman väen kanssa. Jo 1700-luvun puolenvälin jälkeen Pohjanmaalla annettiin ensimmäiset määräykset ja kiellot koskien tanssimista, yöjuoksua, keinuilla kulkemista ja kylätappeluita. Ensimmäisen kerran häiriöistä häätansseissa raportoitiin Ilmajoella jo 1710-luvulla. Vuosina 1751 ja 1757 kylätanssit kiellettiin koko maakunnassa Pohjanmaan kuvernöörin toimesta. Myös kirkko toimi aktiivisesti nuorison levottoman yhteistoiminnan hillitsemiseksi. Sitä kautta kiellot levisivät kyläjärjestyssääntöihin ja pitäjänkokouksiin. Rangaistukset olivat usein

273 Asplund 2006a, 146–150; Talvitie-Kella 2010, 126–129.

274 Talvitie-Kella 2010, 129–130.

sakkoja huoneen luovuttajille ja tanssijoille. Kieltoja opittiin kuitenkin kiertämään, ja etenkin Länsi-Suomessa kehittyi salaisten nurkkatanssien perinne, joka kukoisti läpi 1800-luvun.²⁷⁵

Fennomanian oppien leviämisen myötä alkoi sivistyneistön toimesta esiintyä määrätietoista pyrkimystä irtautua rahvaan nuorison monista vanhoista perinne-elementeistä, kuten tanssista, ”krossottelusta” ja alkoholista. Samalla seksuaalisuuteen viittaavista ilmentymistä oli päästävä eroon, mikä alkoi johdonmukaisesti heikentää muun muassa vanhojen draamallisten tanssileikkien ja nuorisolaulujen väkevän osoittelevien tekstien asemaa.²⁷⁶ Juuri tähän sivistyneistön siveellinen ”sensuuri” iski. Jatkettiin siitä, mihin papisto ja pitäjänkokoukset olivat jääneet. Tällä kertaa erona oli vain se, että sivistyneistön pyrkimysten tukena oli koko valtakuntaa ravisteleva kansallisuusaate sekä kansallisen herätyksen saaneet koulutetut talonpojat, jotka alkoivat toimia aktiivisesti asian hyväksi kotipaikkakunnillaan. Heidän mukanaolonsa mahdollisti projektin menestyksen, sillä tavallisen kansan oli helpompi samaistua talonpoikaistaustaisen kansanvalistajan sanomaan kuin säätyläisen, jonka arjessa ei käytännössä ollut minkäänlaista kosketuspintaa torpparin tai mäkitupa-laisen elämään.

Uudistusten myötä rahvaan musiikkikulttuuri sai väistyä uudenlaisen musiikkiharrastuksen tieltä. Samassa yhteydessä lopetettiin myös etelä-pohjalaisten mahtihäiden järjestäminen, joissa pahennusta aiheuttivat runsas alkoholin käyttö sekä kirkon näkökulmasta liiallinen tanssi ja soitto. Uudet musiikki-ihanteet kuorolauluineen ja torvisoittoineen pyrkivät siirtämään koko vuosisataisen talonpoikaisten musiikkimaailman syrjään.²⁷⁷ Kansanomaiseen musiikkiin alkoi yhä enemmän sulautua säätyläiselementtejä säätyläisten ehdoin, ja soittajat alkoivat opetella nuotintulua, säveltää, käydä kouluja ja myös kilpailla kokonaan uusin tavoin. Samanaikaisesti yhteiskunnalliset liikkeet, kuten raittiusliike, työväenliike ja Etelä-Pohjanmaalla etenkin nuorisoseuraliike alkoivat olla merkittäviä sosiokulttuurisia voimatekijöitä, joilla oli huomattava vaikutus paikallisen musiikkielämän muutokseen.²⁷⁸ On kuitenkin tärkeää huomioida, että muutoksesta huolimatta vanha musiikkikulttuuri ei kadonnut vaan jatkoi vaikutustaan uuden rinnalla. Maallishenkisten arkiveisujen suosio jopa kohosi vuosisadan loppua kohti.²⁷⁹

275 Leisiö & Westerholm 2006, 448.

276 Leisiö 1987, 407.

277 Laitinen 2003, 184.

278 Leisiö 1987, 425.

279 Leisiö 1987, 407.

2.7. Nuorisoseuraliikkeen synty

Herätysliikkeiden, kansakoulujen ja erilaisten yleishyödyllisten huvien yleistymisen lisäksi nuorisoseurojen syntyyn vaikuttivat suomenkielisten oppikoulujen synty sekä vapaapalokunnat, joita alettiin perustaa suurimpiin kaupunkeihin 1830-luvulta lähtien. Ensimmäinen vapaapalokunta Suomessa perustettiin Turkuun apteekkari Erik Julinin aloitteesta vuonna 1838. Se alkoi aikaisempaa määrätietoisemmin viedä läpi ajatusta säätyrajat ylittävästä tasa-arvoisesta kanssakäymisestä rahvaan ja sivistyneistön välillä. Sääntöjensä mukaan Turun VPK oli vapaaehtoinen ja kaikille avoin yhdistys. Vaikka käytännössä seuran jäsenistö koostui pääasiassa virkamiehistä, porvareista ja käsityöläismestareista eikä yhdistyksen toiminnassa todellisuudessa vielä tässä vaiheessa toteutettu säädystä riippumatonta yhdenvertaisuutta, se oli kuitenkin luomassa pohjaa modernien järjestäytymisperiaatteiden läpimurrolle, joiden soveltaminen käytäntöön tapahtui myöhemmin palokunta-aatteen yleistymisen myötä 1860- ja 1870-luvuilla.²⁸⁰

Vapaaehtoisista palokunnista tuli tärkeimpiä alemman kaupunkilaisväestön kulttuuritoiminnan järjestäjiä. Ne muokkasivat uudenlaista eri yhteiskuntaryhmiä yhdistävää kaupunkilaisidentiteettiä perustamalla kirjastoja, musiikki- ja teatteriryhmiä sekä järjestämällä kaikille avoimia yleisötilaisuuksia ja kansanjuhlia. Toimintansa kautta niistä muodostui ensimmäinen myös rahvaan keskuudessa aidosti suosittu joukkojärjestäytymisen muoto, joka ainakin periaatteellisella tasolla tarjosi kaikkien kansanluokkien jäsenille mahdollisuuden tasa-arvoiseen organisoitumiseen.²⁸¹

Vaasassa keskustelu vapaapalokunnan perustamisesta alkoi Vaasan palon jälkeen vuonna 1852, kun kaupunkilaiset alkoivat vaatia paremmin järjestettyä palokuntaa vastaavanlaisten tilanteiden varalta. Monien vaiheiden jälkeen Vaasan VPK perustettiin vuonna 1868. Pian perustamisensa jälkeen sen yhteyteen perustettiin myös torvisoittokunta ja laulu-kuoro.²⁸² Vaasassa suurimmaksi yleisötapahtumaksi nousivat palokuntajuhlat, joista ylivoimaisesti suosituimpia olivat vuosittain järjestetyt kesäjuhlat ruiskutusnäytöksineen. Sanomalehtikirjoittelun ja juhlavieraiden kertomusten välityksellä tilaisuuksien ohjelmistot välittyivät myös maaseudulle.

Myös ylioppilaat toimivat kansallisten virtausten välittäjinä maakuntiin. Ylioppilaiden vaikutus näkyi etenkin Ilmajoella, missä heitä oli voimakkaammasta säätyläisasutuksesta johtuen lukumääräisesti eni-

²⁸⁰ Liikanen 1995, 105–111.

²⁸¹ Liikanen 1995, 109; Stenius 1987, 249–254. Ks. myös Lehtonen 1994.

²⁸² Ks. Kallenautio 2006.

ten verrattuna muihin Etelä-Pohjanmaan maaseutupitäjiin.²⁸³ Juuri koulutautumisen ja koulutusmahdollisuuksien lisääntyminen oli tärkein syy kansallisen toiminnan johdon vähittäiseen siirtymiseen ylemmiltä säädyiltä talonpojille. Kansallisen sivistyksen edistäjät näkivät jo varhain maalaisnuorisossa hedelmällisen maaperän suomalaisuusliikkeelle, jonka seurauksena suomenkielisten oppikoulujen perustamisesta tuli 1800-luvun loppupuolella kansallisen sivistystyön ja kielitaistelun keskeisiä tavoitteita. Päämääränä oli kasvattaa akateeminen ja suomenkielinen eliitti. Virastojen, hallinnon ja opetuksen kieleksi haluttiin suomi, jota talonpojat ja rahvaan syvät rivit puhuivat, sillä yhteisen kielen katsottiin olevan ehdoton edellytys yhtenäisen kansakunnan aikaansaamiseksi. Etelä-Pohjanmaalla kehityksen esteenä oli maakunnan hallinnollinen keskus Vaasa ympäräsaluueineen, missä pääkielenä oli ruotsi. Siitä johtuen suomenkielinen oppikoulu perustettiin Vaasaan verrattain myöhään. Oppikoulujen kehittymistä maakunnassa hidasti myös se, että Jyväskylän ja Tampereen suomenkieliset oppikoulut olivat siihen saakka riittäneet tyydyttämään sen vähäisen tarpeen, joka maaseudun suomenkielisten pitäjien väestöllä nuorten kouluttamiseen oli.²⁸⁴

Vaasan suomenkielinen lyseo perustettiin vuonna 1880. Se mahdollisti korkeamman koulutuksen myös Etelä-Pohjanmaan maaseudun talonpoikaisperheiden lapsille. Siihen saakka koulutautuminen oli ollut vaikeaa joko kielimuurin tai taloudellisten resurssien puuttumisen vuoksi, sillä lasten kouluttaminen toisella paikkakunnalla vaati huomattavia varoja. Suomenkielisen oppikoulun perustaminen Vaasaan nousi ensimmäisen kerran esille alkuvuodesta 1879, kun *Vaasan Sanomat* julkaisi kirjoitussarjan koulun perustamisen puolesta. Tavoite konkretisoitui saman vuoden kesäkuussa laihialaisen talollisen Mikko Iipposen toimesta, joka kirjoitussarjan viimeisessä osassa ehdotti konkreettisia toimenpiteitä suomenkielisen lyseon perustamiseksi kaupunkiin. Asian etenemistä nopeutti myös se, että saman vuoden aikana Suomeen perustettiin jopa seitsemän uutta suomenkielistä oppikoulua. *Vaasan yksityislyseon* perustamiskokous pidettiin 2.3.1880. Opetustyö alkoi samana syksynä.²⁸⁵

Maaseudulla suomenkielisten oppikoulujen tarve näkyi erilaisina keräyksinä, joiden tarkoituksena oli kerätä varoja koulujen tarpeisiin. Joitakin Etelä-Pohjanmaan pitäjiä oli mukana jo Helsingin suomalaisen alkeisopiston perustamiskampanjassa vuonna 1871. Yhdeksän vuotta myöhemmin järjestetty Vaasan koulukeräys vaati erityisen paljon ulkopuolista taloudellista tukea, sillä koulu joutui toimimaan ensimmäiset neljä vuotta ilman valtionapua. Eri puolilla maakuntaa hankittiin lahjoituksia ja järjestettiin lukuisia iltamia, arpajaisia ja kansanhuveja koulun

283 Kallio 1988, 189; Latikka 1987, 72-73, 319.

284 Kallio 1988, 92-94.

285 Alanen 1952, 682-683; Kallio 1988, 92-94; Latikka 1987, 83.

hyväksi. Samalla saatiin arvokasta kokemusta erilaisten tilaisuuksien järjestämisestä. Keräysten maakunnalliseksi keskuksiksi muodostui Ilmajoki.²⁸⁶

Koska korkeamman asteen oppilaitokset sijaitsivat pääosin kaupungeissa, nuoret joutuivat viettämään joskus pitkiäkin aikoja poissa kotoa. Tavallisesti opiskelijat pitivät kuitenkin tiiviisti yhteyttä kotipaikkakunnilleen opintojensa aikana ja valmistuttuaan palasivat sinne virkamiehinä tai jatkamaan kotitilan hoitoa. Suurin osa nuorisoseuraliikkeen alkuvaiheiden vaikuttajista oli saanut koulutuksensa kaupunkien suomenkielissä oppikouluissa lukuun ottamatta laihialaista Juho Hietasta, joka kävi Vaasan ruotsinkielistä lyseota. Erot suomenkieliseen kouluun eivät Hietasen tapauksessa olleet kuitenkaan suuria, sillä ruotsinkielisyydestä huolimatta monet koulun opettajista olivat fennomanian kannattajia. Heidän välityksellään fennomanian peruseriaatteet välittyivät oppilaille. Myös lyseolaisten toverikuntaelämässä korostui voimakas suomalaiskansallinen henki. Oppilaiden keskuudessa pohdittiin monia yhteiskunnallisia kysymyksiä, kuten työväen-, raittius- ja naisasiaa. Myös musiikkiharrastukset olivat alusta alkaen virkeitä, ja lauluohjelmistoon kuului monia suomalaisia kansallisia lauluja.²⁸⁷

Toverikuntatoiminnan rinnalla koululaiset saivat opiskeluaikanaan monia vaikutteita myös kaupunkien muusta huvielämästä, joita he toivat mukanaan maaseudulle. Sitä kautta kansallinen liikehdintä alkoi tavoittaa myös muuta talonpoikaisväestöä entistä laajemmin. Ilmajoella talonpoikaisnuorison aktiivisuus sai alkunsa 1870-luvun lopulla seuranäytelmistä, joita alettiin esittää muun huvitoiminnan mallien mukaan erilaisissa hyödyllisissä tarkoituksissa.²⁸⁸ Kansallisen sivistyneistön piirissä näytelmäesitysten tuomista maaseudulle pidettiin jo varhain tärkeänä. Toimeenpanijoina olivat usein kansakoulunopettajat, jotka ylioppilaiden ja muiden opiskelijoiden ohella olivat monella paikkakunnalla tiennäyttäjiä aatteellisissa riennoissa.

Ilmajoella innokas opettajatar Liina Enroth alkoi nuorison aloitteesta harjoittaa näytelmäkappaleita, joissa näyttelijöinä toimivat Ilmajoen talollisväestön nuoret. Helmikuussa 1878 kartutettiin varoja pitäjän kansakoulun urkuharmonin hankkimiseksi esittämällä Ala-Antilan talossa kaksi näytelmää: Topeliuksen *Sotavanhuksen joulu* ja Theolinda Hahnssonin *Savon jääkäri*. Näytelmäesitykset keräsivät yleisöä myös Ilmajoen ulkopuolelta. Tapahtumasta kirjoitettiin myös sanomalehdessä. Seuranäytelmissä nähtiin valistuksen siemen, ja Ilmajoen nuorisoon se jätti kipinän

286 Alanen 1952, 682–683; Kallio 1988, 92–94; Latikka 1987, 83.

287 Kallio 1988, 92; Numminen 1961, 78–81.

288 Numminen 1961, 147.

laajemmasta ja tiiviimmästä toiminnasta kansallisen sivistyksen edistämiseksi maakunnassa.²⁸⁹

1880-luvulle tultaessa talonpoikaisnuorison omaksuma fennomaanien henkinen kulttuuritoiminta alkoi Etelä-Pohjanmaan alueella hakeutua jo selvästi aatteellisempaan ja yhteiskunnallisempaan suuntaan. Kehityksen taustalla oli heräävä nuorisoseura-aate, jonka takana oli Juho Hietanen. Hän julkaisi talvella 1881 *Vaasan Lehdessä* kirjoitussarjan, jossa ehdotti erityisten nuorisoyhdistysten perustamista edistämään kansallista sivistystä, kansan tapoja ja aineellista tilaa. Ajatuksen taustalla oli Hietasen huoli kotipitäjänä Laihian kansannuorison keskuudessa vallitsevasta turmeluksesta sekä voimakkaista säätyeroista, jotka estivät tavallista kansaa osallistumasta säätyläisnuorison harrastuksiin.²⁹⁰ Tilanteen parantamiseksi hän ehdotti erilaisten kansallisten harrastusten edistämistä. Hietasen mukaan ”olisi hupaista nähdä ja kuulla nuorison osaavan laulaa kansallislauluja, nähdä heidän panevan toimeen siveellisiä huvituksia, harrastaa tieteitä ja kirjallisuutta ja innolla isänmaan rakkaudesta kansallisuutemme eduksi toimivan”.²⁹¹

Hietanen piti tärkeänä kansan omien tapojen säilyttämistä uudenaikaisessa nuorisotoiminnassa. Sillä hän perusteli myös tanssin keskeisen merkityksen osana sivistäviä huveja. Kokoustilanteissa hovit eivät kuitenkaan saisi olla päätarkoituksena, vaan ”siellä tulee keskustella yhdistyksen asioista, pitää esitelmää isänmaallisista aineista, harjoittaa laulantoa ja lausuntoa ja päättää puheenjohtajan esittämissä aineissa”.²⁹² Myös erilaiset kansanjuhlat olivat tärkeä osa sivistystyötä:

Monessa kunnassa maassamme on jo vietetty yleisiä kansan juhlia, vaan Pohjanmaalla tietääksemme noita ei vielä ole ollut. Uskomme kuitenkin täälläkin jo tunnettavan noitten kansallista sivistävää luonnetta, sillä niissä ikään kuin yhdistetään isänmaalliset mielet lujemmin toisiinsa ja kansallistunne saa kohotusta. Noita kansallistunnettamme kohottavia kansanjuhlia ei siis nuorisoyhdistyksen millään muotoa sovi unhoittaa, vaan päin vastoin olla ytimenä niitten toimeenpanemisessa.²⁹³

Hietasen ehdotukset noudattavat ajalle tyypillisiä huvimuotoja arpajaisineen ja kansanjuhlineen. Nähtävästi hän oli hyvin tietoinen erilaisista kansallisen sivistystyön muodoista, joita edellisillä vuosikymmenillä oli toteutettu eri puolilla maata. Lisäksi hän oli kouluaikanaan oppinut yhdistystoimintaa opiskelijoiden konventtielämän parissa ja ajatteli ilmei-

289 Alanen 1953, 686–687; Numminen 1961, 147.

290 Latikka 1987, 138.

291 *Vaasan Lehti* 3.3.1881.

292 *Vaasan Lehti* 3.3.1881.

293 *Vaasan Lehti* 7.3.1881.

sesti Vaasan koululaisnuorison harrastusten soveltuvan myös eteläpohjalaisen nuorison käyttöön. Siksi on yllättävää, että hän ei kirjoituksensa perusteella ollut tietoinen maakunnassa 1870-luvulla järjestetyistä suurista kansanjuhlista.

Hietasen lehtikirjoittelun innoittamana virisivät nuorisoyhdistyksen perustamisajatukset myös Kauhavalla. Kauhavalainen kaivertaja Matti Sippola alkoi kehittää ajatusta sukulaispoikiensa Yrjö Näykin (Alanen) ja J. H. Kalan kanssa. Hietasen tapaan myös Sippola seurasi aikaansa ja oli tietoinen ajankohtaisista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Hän oli 1870-luvun alusta lähtien toiminut sanomalehtikirjeenvaihtajana muun muassa *Suomalaisessa Virallisessa Lehdessä* ja muutamaa vuotta myöhemmin myös *Suomettaressa*. Lisäksi Sippola oli kirjoittanut useita yhteiskunnallisia aiheita käsitteleviä arkkiveisuja, joiden asiasisällöt vaihtelivat Turkin sodan syistä Vaasan rataa. Osaan kirjoittamistaan arkkiveisuista hän oli laatinut myös sävellykset itse.²⁹⁴

Sekä Näykki että Kala opiskelivat Jyväskylän lyseossa ja olivat Hietasen tapaan saneet kokemusta seuraelämästä lyseolaisten yhteisissä harrastuksissa. Lisäksi Kala toimi *Vaasan Lehden* kirjeenvaihtajana ja pääsi työssään perehtymään lähemmin Hietasen kirjoituksiin. Ilmeisesti juuri Kala oli ensimmäisenä kertonut enolleen Matti Sippolalle Hietasen ajatuksista. Tapahtumien seurauksena juhannuksena 1881 perustettiin Kauhavalle Suomen ensimmäinen nuorisoseura – Kauhavan Nuorisoyhtiö.²⁹⁵

Ensimmäiseksi uudelle yhdistykselle laadittiin säännöt. Jäseniksi hyväksyttiin kaikki ”hyvämaineiset” 15 vuotta täyttäneet miehet ja naiset. Hyvämaineisella tarkoitetaan tässä todennäköisesti kaikkia niitä henkilöitä, joiden taustalta ei löytynyt vakavia yhteiskunnallisia rikkeitä, kuten vankeus- tai muita oikeudellisia rangaistuksia. Sisäänpääsyvaatimukset haluttiin asettaa riittävän matalalle, jotta mahdollisimman monella olisi mahdollisuus osallistua yhdistyksen toimintaan. Yhdistyksen tarkoituksiksi määriteltiin ”edistää kaikin tavoin sivistystä niinhyvin seuranäytelmillä, sanomalehdillä, kirjastolla, tanssihuveilla y.m.”. Yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Matti Sippola ja sihteeriksi J. H. Kala.²⁹⁶

Kokouksia pidettiin joka sunnuntai ja joskus arkipäivinäkin. Yhdistykselle perustettiin myös oma kirjasto, lukusali, seuralehti ja lauluseura. Tärkeä osa toimintaa olivat myös yleissivistävät luennot ja iltahuvit, joita järjestettiin monissa hyödyllisissä tarkoituksissa. Kesän 1881 lopussa nuorisoyhtiöön oli liittynyt jo 54 jäsentä. Suurin osa jäsenistöstä oli talonpoikaisnuorisoa, mutta myös palkollisväestön osuus oli kohtuullisen

294 Kallio 1988, 136–137; Numminen 1961, 111.

295 Numminen 1961, 127–128.

296 Numminen 1961, 127–128.

suuri.²⁹⁷ Vuotta myöhemmin 1882 perustettiin toinen nuorisoyhdistys Laihialle Juho Hietasen ja Santeri Alkion aloitteesta.²⁹⁸

Kauhavan nuorisoyhtiön perustamisen aikoihin ilmajokelaiset olivat ryhtyneet suunnittelemaan arpajaisia Vaasan suomenkielisen yksityislyseon hyväksi. Arpajaiset olivat ensimmäiset, jotka paikkakunnan talonpoikaisnuoriso järjesti alusta saakka itse. Pääorganisaattorina toimi Otto Könni – ilmajokelaisen kellosepän poika, joka kävi Helsingin suomalaisesta alkeisopistosta. Arpajaisista muodostui merkittävin tapahtuma nuoriseuratoiminnan laajenemisen kannalta. Niiden yhteydessä päätettiin järjestää niin sanotut ”poikain päivät”, joille kutsuttiin muutamia nuoria miehiä Lapualta ja Laihialta. Päivien tarkoituksena oli esitellä vieraille Ilmajokea ja keskustella Etelä-Pohjanmaan alueen yhteisistä valistusharrastuksista. Nuorukaiset olivat lähinnä varakkaiden talonpoikaistalojen lapsia, joille kansalliset harrastukset eivät olleet vieraita. Ryhmään kuului muun muassa Juho Hietanen, joka oli Könnin hyvä ystävä. Hieman yllättäen kutsuttujen joukossa ei ollut kauhavalaisia, vaikka Könnin laajaan ystäväpiiriin kuului myös Matti Sippola.²⁹⁹ On hyvin epätodennäköistä, että Könni ei olisi ollut tietoinen Kauhavan nuoriseurapyrkimyksistä.

Poikain päivillä aloitettu keskustelu jatkui kirjeitse. Kokoontumisen jälkeen Hietanen kirjoitti Könnille innostuneen kirjeen, josta välittyy hyvin voimakas kansanvalistuksellinen henki:

Hauskaa olisi, jos lyhyt tuttavuutemme olisi joksikin hyödyksi kansallisrienoille vastaisuudessa, sillä me suupohjalaiset kaipaamme vilkkaampaa tuttavuutta kansan poikain välille, koska vielä kovin harvat ovat saaneet silmänsä auki sivistyksen polkuja kulkeakseen. Olen vielä usein itsekseni ajatellut suomalaisuuden todellista laitaa täällä Suupohjassa ja olen mielestäni tullut siihen huomioon, että vähän on luottamista vallassäätyisten suomenmielisyyteen... Olisihan jotakin suurenmoista, että koko Suupohjan rahvaskin kerran tuntisi itsensä *yhdeksi sivistyneeksi kansan osaksi*, jolla on yhteisiä rientoja. Aikeita jo tosin on tähän suuntaan tehty, mutta mitään varsinaisuutta ei vielä ole lähimainkaan saavutettu. Meidän aikakautemme sen vaikuttakoon!³⁰⁰

Hietasen toivomus täyttyi vielä saman vuoden joulukuussa, kun Ilmajoen nuorten keskuudessa alettiin suunnitella yhteisen kansanjuhlan järjestämisestä Etelä-Pohjanmaan nuorisolle seuraavana kesänä. Aloite oli jälleen

²⁹⁷ Kallio 1988, 137; Numminen 1961, 135–141.

²⁹⁸ Kallio 1988, 136–137; Numminen 1961, 117.

²⁹⁹ Numminen 1961, 148. Könnin ja Hietasen lisäksi päiville osallistui ainakin ilmajokelaiset Juho Kuhna, Jaakko Antila, Emanuel Antila ja Iisakki Hannuksela, laihialainen Matti Tarkkanen sekä Heikki Soini ja Matti Fredrik Talvitie Lapualta. Numminen 1961, 149.

³⁰⁰ Hietanen Vaasasta Könnille Helsinkiin 25.9.1881. Numminen 1961, 151. Alkuperäinen kirje on kadonnut.

Otto Könnin, joka oli palannut Helsingistä kotiseudulle joulunviettoon. Juhlan valmistelu aloitettiin heti. Helmikuussa 1882 Könni päivitti juhlasuunnitelmien vaiheita Hietaselle Vaasaan. Juhlan ohjelmarunko oli jo pääosin valmis. Sen sisältö oli aikaisempien kansanjuhlien mallin mukainen:

Yhdistettyjä voimia tarvitaan ja tuttavuus vaikuttaa paljon yhdistymisiin. Siis tuota suvella ai'ottua kokoustamme odotamme kuin kuuta nousevaa. Ohjelma on mielestäni mukava näin, vaikka järjestys itsessään on yhdentekevä: puheita, laulua, näytäntöä, tanssia.

Kirjeessään Könni painottaa myös juhlan päätarkoitusta, joka oli ”synnyttää intoa ja rakkautta huomaamaan jokaisen olevan oman itsensä ja samalla palvelijan ja työmiehen meidän suuren maalimme saavuttamisessa. Vallassäätyisiä myös esitän käskettäväksi joukkoon”.³⁰¹ Sitaatissa kiteytyy kansanvalistuksen idea puhtaimmillaan: itsensä kehittäminen osallistumalla toimintaan, palvelemalla yhteistä aatetta ja tekemällä työtä sen eteen – yhteiskuntaluokasta riippumatta.

Kesään mennessä ohjelma täydentyi vielä Vaasan pataljoonan torvisoittokunnalla, joka tilattiin varta vasten monipuolistamaan tilaisuuden musiikkiohjelmaa. Soittokunta hankittiin ilmeisesti lisäksi Hannukselan avustuksella, sillä hänellä oli suhteita soittokunnan kapellimestariin Gustaf Kockiin. Niin sanottu *Malkamäen juhla* pidettiin Malkamäen talon pihapiirissä, jonka mukaan tapahtuma sai myös nimensä. Malkamäki valikoitui juhlien pitopaikaksi keskeisen sijaintinsa vuoksi Ilmajoen, Lapuan, Isonkyrön ja Ylistaron pitäjien kulmauksessa. Yleisöä oli kertynyt noin tuhat henkeä. Vaasan pataljoonan soittokunnan lisäksi juhlassa esiintyi myös Ilmajoelta koottu tilapäinen laulukööri.³⁰²

Juhlan päätteeksi kokoonnuttiin keskustelemaan toiminnan tulevaisuudesta. Tilaisuus oli avoin kaikille juhlavieraille. Keskustelun aikana nousi esille ajatus Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustamisesta. Sen tehtäväksi määriteltiin ”nuorison tapain sivistyttäminen ja isänmaallisen mielen herättäminen”. Ehdotus sai välitöntä kannatusta, jonka seurauksena perustamistoimet päätettiin aloittaa. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran tarkoituksena oli toimia keskusseurana paikallisseuroille, joita tulisi perustaa jokaiseen maakunnan pitäjään. Yhteisestä virkistystoiminnasta vastaisivat vuosittaiset kesäjuhlat, joita järjestettäisiin vuoron perään maakunnan eri pitäjissä. Niiden tärkeimpänä tarkoituksena olisi kansanvalistuksen hengessä luoda kokoontumisväylä ja yhdysside maakunnan nuorisolle säätyyn katsomatta. Malkamäen juhlan vaikutuksesta syntyi myös ajatus oman torvisoittokunnan perustamisesta Ilmajoelle. Ilmajoen

301 Numminen 1961, 152; *Pyrkijä* 6/1901.

302 Ala-Nikkola 1982, 2; *Vaasan Lehti* 17.7.1882.

torvisoittokunta kuului ensimmäisten maaseudulle perustettujen torvisoittokuntien joukkoon Suomessa, ja sillä oli ratkaiseva merkitys maakunnan musiikilliseen kehitykseen.³⁰³

Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustava kokous pidettiin kolme kuukautta myöhemmin (15.10.1882) Ilmajoella. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin odotetusti Otto Könni.³⁰⁴ Kansanvalistusseuran mallia seuraten myös Nuorisoseura noteerasi musiikkitoiminnan tärkeäksi osaksi valistustyötä. Sen tärkeimpiä tehtäviä oli järjestää maakunnan nuorisolle sivistyneempää seuratoimintaa ilman alkoholin käyttöä ja väkivaltaa. Se puolestaan edistäisi positiivisempaa yhteishenkeä sekä isänmaallista tietoisuutta säätyyn katsomatta, mikä oli nuorisoseuratoiminnan keskeisin ideologia. Kansanvalistusseuran mallin mukaan Nuorisoseura liitti ohjelmaansa tavoitteen ”pitää hereillä ja virittää kansassa kristillisyyden ja isänmaan rakkauden eläyttämää valistuksen harrastusta” järjestämällä juhlia ja iltamia sekä kannattamalla laulu- ja soittoyhdistyksiä.³⁰⁵

Edellisillä vuosikymmenillä alkanut yleishyödyllinen huvikäytäntö ohjelmanumeroineen kytkeytyi olennaiseksi osaksi maaseudun laajenevan vapaaehtoisen yhdistyskulttuurin toimintaa 1880-luvun aikana.³⁰⁶ Nuorisoseuraliikkeen myötä iltamien ja muiden tilaisuuksien määrä kasvoi Etelä-Pohjanmaalla merkittävästi. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustamisen jälkeen myös järjestäytyminen paikallisyhdistyksiin vähitellen kiihtyi lisäten huvien määrää entisestään. Toiminnan keskiössä olivat ohjelmalliset iltamat, joihin tarvittiin paljon musiikkiohjelmaa.³⁰⁷

Valituksellisesta ideologiastaan huolimatta nuorisoseuraliikkeellä oli myös vastustajansa. Nuorisoseura oli tapoihinsa tottuneissa talonpoikaisissa kyläyhteisöissä uusi ja tuntematon yhteistoiminnan muoto, joka herätti epäluuloja. Erityisesti heränneiden näkökulmasta uusien yhdistysten toimintamuodot olivat liian maallisia ja keveitä. Juuri heränneiden vastustus oli keskeisin syy Kauhavan ja Laihian nuorisoyhdistysten lakkauttamiseen vain kahden ensimmäisen toimintavuotensa jälkeen. Kauhavalla toiminnan lopettamiseen vaikuttivat myös pitäjässä rähinöivät puukkojunkkarit, jotka häiriköivät yhdistyksen toimintaa monin tavoin.³⁰⁸

Nuorisoseuran syntyvaiheissa erikoisinta on säätyläisnuorten vähäisyys. Vastoin totuttua tapaa ylempien säätyjen edustajilla ei ollut nuorisoseuraliikkeessä johtavaa roolia. Lähes kaikki seuran perustajajäsenistä

303 Kallio 1988, 136; Numminen 1961, 151–158.

304 Kallio 1988, 136; Numminen 1961, 151–158.

305 Inkilä 1960, 239; Kurkela 2009, 71; Numminen 1961, 170; Rantanen 2010, 262; *Vaasan Lehti* 9.6.1886.

306 Lehtonen 1994, 15.

307 Kurkela 2009, 71.

308 Kallio 1988, 137–138; Numminen 1961, 144–145.

olivat kansa- tai oppikoulun käyneitä talonpoikia. Myös nuorisoseuran rakenne erosi totutusta, sillä kun fennomaaninen liike oli tavallisesti luonteeltaan vertikaalista ja ylhäältäpäin rakentuvaa, voidaan nuorisoseuraliikettä pitää horisontaalisena itsekasvatuksellisena kulttuurisena liikkeenä. Sen toiminta painottui nimenomaan nuorisokysymykseen avaten maaseudun rahvaannuorisolle sosiaalisen nousun mahdollisuuksia modernisoituvassa yhteiskunnassa.³⁰⁹

2.8. Raittiusliike

Nuorisoseuraliikkeen lisäksi Etelä-Pohjanmaa muodostaa mielenkiintoisen alueen myös raittius- ja työväenliikkeen alkuvaiheissa. Alkoholin käytön rajoittaminen oli alusta lähtien kiinteä osa kansallisuuskysymystä, sillä alkoholi yhdistettiin negatiivisiin asioihin, kuten siveettömään elämään ja väkivaltaisuuksiin. Etelä-Pohjanmaalla raittiusaatteen kannattukseen vaikutti erityisesti puukkojunkkarit, joiden toiminnassa alkoholilla oli keskeinen rooli. Raittiusaatteen kansalliset ja sosiaaliset peruselementit hahmottuivat jo 1840-luvulla, mutta ensimmäiset konkreettiset toimenpiteet sen edistämiseksi tapahtuivat vasta 1860- ja 1870-luvuilla. Niitä olivat muun muassa viinan kotitarvepolton lakkauttaminen ja Kohtuuden ystävät -yhdistyksen perustaminen 1860-luvulla sekä varhaiset juomalakot 1870-luvun alussa. Juomalakkojen seurauksena alkoholikysymys nousi yhteiskunnalliseksi keskustelunaiheeksi. Samalla lisääntyi myös alkoholinvastainen julkinen kirjoittelu. Voimakkaimmin asiaa ajoi Kohtuuden ystävät, jonka toimesta alettiin painattaa ja levittää erityisiä raittiuskirjasia.³¹⁰

Etelä-Pohjanmaalla väkijuomien käyttö oli tavallista kaikissa yhteiskuntaluokissa 1860-luvulle saakka. Maakunta oli tunnettu mahtihäistään ja niihin kuuluvasta raharinkiperinteestä, johon ”viinaryypyt” kuuluivat olennaisesti. Myös heränneet käyttivät alkoholia tilaisuuksissaan. Vähitellen vaatimukset alkoholin käytön rajoittamiseksi kuitenkin lisääntyivät. Vuonna 1875 alahärmäläinen valtiopäivämies Matti Holma vaati alkoholitarjoilun lopettamista Vaasan läänin maanviljelysseuran tilaisuuksissa. Seuraavana vuonna vastustus laajeni, ja maanviljelyskokouksessa alustettiin muun muassa aiheesta ”eikö olisi jo aika ruveta perustamaan raittiusseuroja”.³¹¹ Myös muualla maakunnassa tehtiin päätöksiä, joiden avulla oluen ja viinan käyttöä yritettiin hillitä. Esimerkiksi Ilmajoen kuntakokous oli varhain liikkeellä raittiusasiassa. Lisäksi Alavuden pappilan

309 Kallio 1988, 136; Nieminen 2006, 136.

310 Sulkunen 1986, 18–20.

311 Hautamäki 1963, 33.

tytär Otilia Stenbäck oli jo vuonna 1873 perustanut paikkakunnalle ”raittiuksenseuran”. Vastaavaa yritettiin myös Laihialla ja Vähässäkyrössä.³¹²

1870- ja 1880-lukujen taitteessa Vaasasta lähialueineen muodostui hetkeksi suoranainen raittiustyön keskus, kun sinne alettiin perustaa niin sanottuja *vapaakirkollisia raittiusseuroja*. Ne levisivät pääosin Etelä-Pohjanmaan ruotsinkielisille alueille, mutta myös useita kymmeniä suomenkielisiä jäseniä Vaasan lähipitäjistä liittyi *Vasa absoluta nykterhetsforeningiin*, joka perustettiin vuonna 1877 Tukholmasta saatujen vaikutteiden pohjalta. Se oli todennäköisesti Suomen ensimmäinen ehdoton raittiusseura. Maaseudulta yhdistykselle antoivat näkyvän tukensa muun muassa kauppias Aleksander Filander (Santeri Alkio) Laihialta, maanviljelijä J. E. Antila Ilmajoelta sekä ruukinpatruuna Edvard Björkenheim Isostakyröstä. Björkenheim oli aktiivinen raittiusasian kannattaja, jolla oli henkilökohtaisia suhteita Ruotsin vapaakirkollisiin piireihin. Pian *Vasa absoluta nykterhetsforeningin* perustamisen jälkeen hänestä tuli yksi maakunnan merkittävimmistä raittiusvaikuttajista. Björkenheim toimi muun muassa hetken aikaa Vaasan yhdistyksen puheenjohtajana. Vaasan lisäksi vapaakirkollisia raittiusseuroja perustettiin Helsinkiin ja Turkuun sekä niiden lähiympäristöön. Toiminnan ydinalueeksi muodostuivat teollistuneimmat kaupunkiseudut. Johtajistoa lukuun ottamatta seurojen jäsenkunta koostui käsityöläisistä ja ennen kaikkea teollisuuden työväestöstä.³¹³

1880-luvulla raittiuteen perustuva järjestäytyminen alkoi muuttaa muotoaan. Muutos näkyi uusien yhdistysten perustamisena ja vapaakirkollisen raittiustoiminnan hajoamisena. Esimerkiksi *Vasa absoluta nykterhetsforeningissä* vaikuttaneet laihialaiset siirtyivät vuonna 1882 perustetun Laihian nuorisoseuran jäseniksi. Vuotta myöhemmin yhdistyksen nimi muutettiin Laihian raittiusseuraksi. Myös muualla Suomessa alkoi samaan aikaan syntyä uusia suomenkielisiä raittiusseuroja, jonka myötä raittiusliikkeen painopiste alkoi kääntyä suomenkielisen ja samalla myös luterilaiseen kirkkoon nojaavan toiminnan kannalle. Samaan aikaan Kansanvalistusseuran sihteerin A. A. Granfeltin mielessä alkoi hahmottua ajatus kansainvälisen mallin mukaan organisoidusta valtakunnallisesta raittiusjärjestöstä, joka olisi fennomaanijohtoinen ja toimisi Kansanvalistusseuran rinnalla tiiviissä yhteistyössä seuran kanssa.³¹⁴ Pontta keskustelun käynnistymiselle antoivat vapaakirkollisten raittiusseurojen toiminta, joka hämmensi fennomaaneja monin tavoin. Erityisesti seurojen ruotsinkielisyys, kytkeytyminen fennomaanien vieroksumiin separatistisiin uskonsuuntiin, liberalististen oppien noudattaminen valtionmuodostuksesta ja ihmisen yksilöllisestä, vapaasta olemuksesta sekä

312 Kallio 1988, 136–137.

313 Latikka 1987, 80–82; Sulkunen 1986, 45.

314 Alanen 1953, 59–60; Sulkunen 1986, 52.

toiminnan filantrooppiset piirteet pakottivat fennomaanit kiinnittämään enemmän huomiota toimintatapoihinsa.³¹⁵

Granfeltin pitkäjänteisen työn tuloksena Suomeen perustettiin ensimmäinen valtakunnallinen raittiusorganisaatio Raittiuden Ystävät vuonna 1884. Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran tavoin sen tarkoituksena oli toimia keskusseurana muualle Suomeen perustettaville paikallisseuroille. Raittiuden Ystävien tavoitteena oli ”vastustaa juovuttavien juomien käyttämistä ravinto- ja nautintoaineena, edistää raittiutta tavoissa, pelastaa juoppouteen vajonneita ja poistaa niitä epäkohtia, jotka juoppouteen johdattavat”.³¹⁶

Uuden keskusseuran toiminta rakennettiin tarkoin harkituin menetelmin kirkon, valtion ja kuntien virkamiesten tuen perustalle. Fennomaniipiireissä raittiusliike miellettiin ennen kaikkea kasvatukselliseksi järjestöksi, jonka tavoitteena oli rahvaan sivistäminen uuden yhteiskunnan moraalisten arvojen ja kansalaishyveiden mukaisesti koulun ja kirkon rinnalla. Käytännön toiminnassa se merkitsi monitahoisen kasvatus- ja harrastusohjelman käyttöönottoa, joka rakennettiin laulukurojen ja soittokuntien, ompeluseurojen, lukusalien ja kirjastojen sekä myöhemmin näytelmä- ja urheiluseurojen varaan.³¹⁷ Monet uusista harrastusmuodoista olivat rahvaalle vielä tuntemattomia. Niiden leviäminen oli kuitenkin suhteellisen nopeaa, sillä myös nuorisoseurojen ja wrightiläisen työväenliikkeen keinot tavallisen kansan kiinnittämiseksi toimintaansa perustuivat pitkälti samoihin menetelmiin.

Etelä-Pohjanmaalla Laihian raittiusyhdistyksen lisäksi opettaja Juho Leppänen oli perustanut Lapualla Vaasan ehdottoman raittiusseuran osaston, johon vuonna 1884 kuului 36 jäsentä. Myöhemmin seura liittyi nuorisoseuran yhteyteen seuran raittiusosastoksi. Samana vuonna 1884 Lapualla perustettiin toinenkin raittiusseura, Lapuan Säkene opettaja Kaarlo Mobergin toimesta. Myös Säkenen toiminta loppui myöhemmin (1895) siihen, että sen jäsenet liittyivät paikallisen nuorisoseuran raittiusosaston jäseniksi. Raittiusseuroja perustettiin myös Jurvaan, Ilmajolle, Vähäänkyröön ja Kauhavalle. Myös Vaasaan perustettiin toinen raittiusseura vuonna 1889.³¹⁸

Kaikki edellä mainituista seuroista lukuun ottamatta Vaasan toista raittiusseuraa ja Juho Leppäsen Lapuan raittiusseuraa liittyivät Raittiuden Ystävien jäseneksi. Etelä-Pohjanmaalle perustettiin ilmajokelaisten aloitteesta myös Etelä-Pohjanmaan raittiusseurojen yhteinen raittiuspiiri vuonna 1888. Uutena jäsenenä raittiuspiiriin liittyi sen perustamisvaiheessa Vaasan Pataljoonan Raittiusseura. Ennen vuotta 1900 seuroja

315 Sulkunen 1986, 44–46.

316 Sulkunen 1986, 60–67.

317 Sulkunen 1986, 87.

318 Latikka 1987, 125–127.

perustettiin vielä ainakin Alavudelle, Isoonkyröön, Jalasjärvelle, Kuortaneelle, Teuvaan, Vähäänkyröön ja Ähtäriin.³¹⁹

1890-luvun puolivälissä raittiusliikkeen suosiossa tapahtui pieni notkahdus. Ilmiö oli valtakunnallinen, ja maaseudulla se johtui suureksi osaksi kilpailevasta järjestötoiminnasta. Kovin kilpailija oli nuorisoseura, jonka suosio alkoi räjähdysmäisesti kasvaa 1890-luvun puolivälistä alkaen. Raittiusliikkeen uusi nousu tapahtui 1900-luvun vaihteessa suurlakon tienoilla, jolloin maakunnassa toimi samanaikaisesti yli kolmekymmentä raittiusyhdistystä. Samalla jäsenmäärät nousivat voimakkaasti. Huippulukemat saavutettiin Lapualla 1905, jolloin paikalliseen raittiusseuraan kuului yli 600 jäsentä.³²⁰

Myös Etelä-Pohjanmaalla ymmärrettiin raittiuden keskeinen merkitys kansan sivistämistyössä. Vastuullisen ja sivistyneen kansalaisen kasvattaminen oli mahdotonta niin kauan kuin rahvaan alkoholikulttuuri ja sen myötä koko elämäntapa säilyi ennallaan.³²¹ Raittiustavoitteen edistämiseksi raittiusyhdistykset järjestivät jäsenilleen monenlaista harrastustoimintaa. Kokouksia järjestettiin säännöllisesti. Sen lisäksi usean seuran yhteyteen perustettiin ompeluseura, puhuja- tai lausuntakerho, voimisteluseura, soittokunta tai laulukuoro. Raittiusliikkeen uskonnollisen luonteen vuoksi virsilaulu oli erityisen suosittua raittiusseurojen toiminnassa. Sen sijaan torvisoittokuntien määrä oli vähäisempi verrattuna nuorisoseuroihin tai työväenyhdistyksiin. Todennäköisesti se johtui osittain naisten verrattain runsaasta lukumäärästä raittiusseurojen jäsenistössä. Torvisoitto ei ollut naisten harrastus ennen 1900-luvun alkuvuosikymmeniä. Myös raittiusliikkeen kielteinen suhtautuminen tanssiin vähensi tanssien säestäjinä yleistyneiden torvisoittokuntien määrää yksittäisten seurojen tilaisuuksissa.

2.9. Ensimmäiset työväenyhdistykset

Suomalaisen työväenliikkeen uranuurtajana pidetään käsityöläismestari, tehtailija Viktor Julius von Wrightiä (1856–1934), joka perusti ensimmäisen työväenyhdistyksen Helsinkiin vuonna 1883. Helsingin mallin mukaan Vaasaan perustettiin ensimmäinen työväenyhdistys jo saman vuoden lopulla. Se on järjestyksessä toinen Suomeen perustettu työväenyhdistys.³²² Yhdistyksen säännöille haettiin vahvistusta helmikuussa 1884.³²³

319 Latikka 1987, 125–127.

320 Latikka 1987, 127–131.

321 Sulkunen 1986, 19.

322 Ks. Soikkanen 1975.

323 Latikka 1987, 172.

Työväenyhdistyksen varhainen rantautuminen Vaasaan johtui paikallisen teollisuuden voimakkaasta kasvusta. Vuosien 1850- ja 1880-välillä Vaasaan oli syntynyt paljon uutta teollisuutta, jonka seurauksena etenkin suomenkielisen työväestön määrä kaupungissa kasvoi. Asukasluvun nousu lisäsi myös kirvesmiesten ja rakennustyöläisten tarvetta uusien asuintalojen ja virastojen rakentamista varten. 1880-luvulla alkanut rautateiden rakentaminen lisäsi työväestön määrää entisestään. Työväenyhdistyksen perustamiselle oli siis Vaasassa todellinen pohja.³²⁴

Vaasan ensimmäinen työväenyhdistys perustettiin samaan aikaan Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kanssa. Kiinnostavaa on, että työväenyhdistyksen perusti kauhavalainen Matti Sippola, joka oli perustanut myös Suomen ensimmäisen nuorisoseuran, Kauhavan Nuorisoyhtiön.

Nuorisoseuran tavoin Vaasan työväenyhdistys sai alkunsa suomalaisuuskysymyksestä eikä niinkään wrightiläisyydestä³²⁵, vaikka ne eivät peruseriaatteiltaan juurikaan eronneet toisistaan. Sippola ei ollut kiinnostunut Vaasaan edellisenä vuonna perustetusta Vaasan Suomenmielisten Seurasta sen liiallisen herraskaisuuden vuoksi ja päätti perustaa yhdistyksen, joka palvelisi enemmän työväestön tarpeita. Sen perustamiseen vaikutti voimakkaasti myös kieliasetuksen voimaantulon aiheuttama innostus alkuvuodesta 1884. Työväestö oli pääosin suomenkielistä ja sikäli eristyksissä muusta vaasalaisesta yhdistystoiminnasta paitsi sosiaalisen asemansa, myös kielen seurauksena. Yhdistyksen tarkoituksena oli ”henkisen ja aineellisen vaurastumisen edistyttäminen kansassa; hyödyllisen kirjallisuuden hankkiminen ja levittäminen, sekä juoppouden ja raakain tapain poistaminen yhteiskunnasta”. Yhdistys pyrki hankkimaan itselleen asiamiehiä levittääkseen toimintaansa myös maaseudulle, mutta yritys ei onnistunut. Yhdistyksen huomattavana taustavaikuttajana oli Lauri Kivekäs.³²⁶

Vaasan työväenyhdistyksen äänenkannattajaksi nousi 2–3 kertaa viikossa ilmestynyt sanomalehti *Suupohjan Työmies*. Lehteä toimittivat Vaasan uuden työväenyhdistyksen jäsenet. Sen näytenumero ilmestyi 13.12.1883, vain yksitoista päivää yhdistyksen perustamisen jälkeen. Yhdistyksen tavoin myös lehden tavoitteet perustuivat pääasiassa suomalaisen kansallistunnon herättämiseen.³²⁷

Aluksi Vaasan työväenyhdistyksen keskeisenä periaatteena oli toimia vastavoimana kaupungin ruotsalaisvaltaa vastaan, mutta voimakkaan

324 Latikka 1987, 172–174; Vattula 1976, 42–45.

325 Wrightiläisten työväenyhdistysten tavoitteena oli ehkäistä marxilaiseen luokkataisteluaikutukseen perustuvan vallankumouksellisen työväenliikkeen syntyminen Suomessa. Keinoina sen saavuttamiseksi olivat taloudellisten olojen parantaminen, kansansivistyksen lisääminen ja erilaiset sosiaalipoliittiset pyrkimykset, kuten 10-tuntinen työpäivä ja yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Ks. Soikkanen 1975.

326 Latikka 1987, 172–173; Vattula 1976, 42–43.

327 Vattula 1976, 44–47.

kaksikielisessä Vaasassa se huomattiin pian hyödyttömäksi. Vain vuotta myöhemmin Vaasaan alettiin suunnitella suomenkielisten ja ruotsinkielisten yhteistä, työnantajavetoista ja wrightiläisyyteen nojaavaa työväenyhdistystä. Yhteistyön tuloksena perustettiin *Vaasan yleinen työväenyhdistys* vuonna 1885.³²⁸

Työväenliikkeen leviäminen maaseudulle tapahtui hitaasti. Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan ensimmäinen työväenyhdistys perustettiin Kauhavalle vasta yksitoista vuotta Vaasan työväenyhdistyksen perustamisen jälkeen. Siellä oli pitkälle kehittyntä puukkoteollisuutta, joka 1890-luvun alussa alkoi nopeasti voimistua. Yhdistys jatkoi toimintaansa vuoteen 1900 saakka. Ilmajoelle perustettiin työväenyhdistys vuonna 1896, kaksi vuotta Kauhajoen yhdistyksen jälkeen. Sen toiminta perustui suureksi osaksi alunperin nuorisoseurana toimineen Side-seuran periaatteille. Ennen suurlakkoa Etelä-Pohjanmaalle perustettiin työväenyhdistykset myös Alavudelle, Ilmajoelle, Isoonkyröön ja Kurikkaan. Laihian yhdistys mukaan lukien ne olivat kaikki luonteeltaan wrightiläisiä ja perustuivat suomalaisuuden periaatteille.³²⁹

Sen sijaan Seinäjoelle vuonna 1902, Lapualle 1903 ja Ähtäriin 1904 perustetut työväenyhdistykset eivät enää noudattaneet wrightiläistä ideologiaa.³³⁰ Vuosisadan vaihteen jälkeen sosialistiset aatteet alkoivat vähitellen ulottua myös Etelä-Pohjanmaalle. Tärkeitä käännekohtia oli vuonna 1895 perustettu sanomalehti *Työmies*, valtakunnallisen työväenpuolueen perustaminen 1899 sekä Forssan kokous 1903, jossa hyväksyttiin sosialistinen ohjelma ja muutettiin yhdistyksen nimi Suomen sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi.³³¹

Työväestön mielipiteitä muokkasivat myös raittiusyhdistykset, joilla oli jopa suurempi vaikutus työväestön järjestäytymiseen kuin wrightiläisyydellä. Sen lisäksi, että raittiusliike oli ensimmäinen organisoitunut kansanliike Suomessa, se oli myös työväestön merkittävin joukkojärjestö suurlakkoa edeltäneenä aikana. Ensinnäkin suurin osa raittiusyhdistysten jäsenistä oli työväestöä. Toiseksi työväenkysymyksen järjestäminen oli keskeisin osa fennomaanien käynnistämää rahvaan sivistämisprosessia, jonka yhtenä tuloksena oli raittiusliikkeen synty. Kansainvälisiä malleja hyödyntäen fennomaanit pyrkivät jäsentämään pääosin maaseudun tilattomasta väestöstä koostuvan suomalaisen työkansan roolia kansakunnan rakentamisessa ja löytämään keinoja, joilla yhteiskuntarauha voitaisiin parhaiten säilyttää. Fennomaanien kansallisuusohjelmassa kaupunkien työväestö ja maaseudun rahvas ymmärrettiin yhdeksi kokonaisuudeksi, jota pyrittiin ohjailemaan kasvattavan ja suojelevan pat-

328 Latikka 1987, 172–174; Vattula 1976, 44–47.

329 Latikka 1987, 177–179.

330 Latikka 1987, 177–179.

331 Soikkanen 1975, 12.

riarkalaisen ohjelman avulla, johon raattiusliikkeen lisäksi kuului myös wrightiläisen työväenliikkeen leviäminen.³³²

Raattiusliike ja wrightiläinen työväenliike onnistuivat paremmin maaseudun työväestön ja kaupunkirahvaan rekrytoimisessa kuin nuorisoseura. Vaikka nuorisoseuran tavoitteisiin kuului alusta lähtien myös alemman väestön osallistuminen toimintaan, se ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta koskaan saavuttanut heitä. Piiat, rengit ja talolliset eivät olleet samanvertaisia eivätkä myöskään yhteisten harrastusten myötä sellaisiksi tulleet, koska maaseutuyhteisössä tasavertaisuudelta puuttui todellinen pohja. Keinot sen saavuttamiseksi olivat kuitenkin yhteneväiset raattiusseurojen ja työväenyhdistysten kanssa.

Etelä-Pohjanmaalla nuorisoseurat, raattiusseurat ja työväenyhdistykset eivät 1800-luvun aikana eronneet ideologisella tasolla toisistaan käytännössä millään tavalla. Ne myös perustettiin lähes yhtä aikaa. Yhdistyksillä oli paljon samankaltaista toimintaa ja vain vähän periaatteellisia eroja. Toiminnan taustalla oli poikkeuksetta fennomaanisen perinteen hellimät suomenmielisyys ja suomenkielisyys sekä rahvaan kasvattaminen sisäisen valistuksen ja itsekasvatuksen keinoin monipuolisten yhteisöllisyyttä tukevien harrastusten ja muun vapaa-ajanaktiviteetin sekä käytännön opetustoiminnan avulla. Perusajatuksena oli se, että rahvas ottaisi vastaan sen, mitä sille tarjottiin ja muuntuisi sen mukaan kuin sitä opetettiin. Nuorisoseuran fennomaanियhteyksiä tiivistä vielä se, että alkusi siitä suunniteltiin Kansanvalistusseuran haaraosastoa.³³³ Maaseudulla erot yhdistysten välillä olivat vielä pienempiä kuin kaupungeissa. Oli tavallista, että kylän nuoriso valitsi omakseen sen yhdistyksen, joka tarjosi joko aikaisemmin, monipuolisemmin tai näyttävämmiin mieluisan toimintamahdollisuuden sitä kaipaaville nuorille.

Ideologisten yhtäläisyyksien lisäksi samankaltaisuus näkyi selkeästi yhdistysten organisaatioiden rakenteissa. Esimerkiksi raattius työ kuului automaattisesti sekä nuoriso- että työväenliikkeen keskeisiin tavoitteisiin. Raattius edistettiin perustamalla erityisiä raattiusosastoja, joiden tehtävänä oli huolehtia jäsenten raattiuskasvatuksesta. Yhtäläisyyttä korosti myös samojen henkilöiden toiminta useissa eri seuroissa. Rivijäsenten lisäksi oli tavallista, että samat henkilöt toimivat eri liikkeiden johdotehtävissä. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran pitkäaikainen johtaja ja suunnannäyttäjä Santeri Alkio oli toiminut Laihian ensimmäisen raattiusseuran puheenjohtajana. Kauhavan nuorisoyhtiön perustaja Matti Sippola oli puolestaan perustamassa ensimmäistä työväenyhdistystä Vaasaan. Työväenliike oli myös lähellä Otto Könnin sydäntä. Vuosi *Suupohjan työmiehen* lakkauttamisen jälkeen hän perusti *Kansan Lehden*,

332 Alapuro & Sulkunen 1987, 142; Sulkunen 1986, 41–42.

333 Numminen 1961, 164–170.

jonka pääpaino oli kansallisten uutisten lisäksi työväenasiassa. Sama painotus oli myöhemmin perustetussa laajalevikkisessä *Vaasa*-lehdessä, jossa Könni työskenteli päätoimittajana. Yhdessä nämä henkilöt muodostivat verkoston, jossa kaikki tunsivat toisensa. Heillä oli myös yhteiset tavoitteet, joiden saavuttamiseksi tehtiin tiivistä yhteistyötä eri seurojen välillä. Useilla paikkakunnilla alettiin järjestää niin sanottuja ”edistysseurojen” kokouksia, joihin lukeutuivat nuorisoseuran, raittiusseuran ja työväenyhdistyksen lisäksi myös nais- ja isäntäyhdistykset.

Alkio oli myös Laihialle vuonna 1905 perustetun työväenyhdistyksen takana. Hän oli varsin radikaali yhteiskunnan uudistaja, jonka näkemykset olivat aika ajoin hyvinkin lähellä sosialistisia näkökantoja. Hän ymmärsi työväenkysymyksen keskeisen merkityksen yhteiskunnan kehityksessä. Alkion läheiset suhteet – ja myös näiden suhteiden rajat – työväenasiaa kohtaan käyvät hyvin ilmi hänen pitämässään propagandan sävyttämässä puheenvuorossa Orismalan nuorisoseuralla järjestetyssä kokouksessa vuonna 1903. Alkion mukaan ”nuorisoseuraliike on ennen kaikkea työväenliike. Syvien rivien kohottaminen etujansa valvomaan etuoikeutetuimmista asemista olevain kansanluokkain rinnalla ja säätyrajan poistaminen on alkuaan kuulunut nuorisoseuraliikkeen tarkoitukseen. Työväenliikkeen ohjelman tarkoitusperät saatamme siis hyväksyä. Keinoista miten tätä tarkoitusperää kohti pyritään olemme muutamissa kohdin eri mieltä, semminkin mitä tulee tapaan käsitellä uskonnollisia ja isänmaallisia kysymyksiä. Saattaisimme kai merkitä kantamme siten, että nuorisoliike kannattaa työväenliikettä, mikäli se soveltuu nuorisoliikkeen ohjelmaan”.³³⁴ On syytä huomioida, että Alkion puheenvuoro on voimakkaan poliittinen eikä hänen näkemyksensä välttämättä edusta nuorisoliikkeen virallista kantaa. Sitaatista välittyy kuitenkin kuvaavasti Alkion oma näkemys nuorisoseuran ja työväenliikkeen suhteesta.

Alkio vastusti sosialismin leviämistä maatyöväestön keskuuteen, ja Forssan kokouksen jälkeen hänen suhteensa sosialistiseen työväenliikkeeseen viileni. Siitä huolimatta hän kuitenkin tavoitteli edelleen yhteistoimintaa sosiaalidemokraattien ja työväenyhdistyksen välillä. Siitä on todisteena Laihian työväenyhdistyksen perustaminen kaksi vuotta Forssan kokouksen jälkeen. Alkion perustama yhdistys oli viimeisiä wrightiläisiä työväenyhdistyksiä koko maassa. Se alkoi kuitenkin pian perustamisensa jälkeen muututtua luonteeltaan sosialistiseksi, jonka jälkeen Alkio joutui eroamaan yhdistyksestä.³³⁵

Eri seurojen välisestä sisäisestä yhteistyöstä hyvänä esimerkkinä on raittiusasian ympärille muodostunut Etelä-Pohjanmaan piirijärjestö. Joskus yhdistykset sekoittuivat keskenään perusteellisesti. Esimerkiksi

334 Vattula 1876, 58.

335 Alanen 1976, 35–355; Latikka 1987, 177; Norrena 1993, 162.

Ilmajoella perustettu raittiusseura Latu muutti nimensä Ilmajoen nuorisoseuraksi vuonna 1895. Siihen liittyi myös nuorisoseurana vuonna 1889 toimintansa aloittanut Side-seura. Vuonna 1896 Side-seuran pohjalta muodostettiin Ilmajoen työväenyhdistys, joka lyhyen harkinnan jälkeen liittyi aluksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuraan valtakunnallisen työväenyhdistyksen sijaan. Side-seuran tapaus oli kaikessa monimutkaisuudessaan kuitenkin poikkeus, jonka vuoksi se päättyi myös vilkkaan keskustelun aiheeksi *Vaasan Lehd*en palstoille. Erityisen voimakasta palautetta se sai paikalliselta raittiusväeltä, joka arvosteli ”nuorta tanssipuoluetta” liian kevyestä toiminnallisesta ohjelmasta. Samojen henkilöiden mielestä nuoriso oli myös kokonaan hylännyt raittiusasian ohjelmastaan. Side-seuran edustajien kirjoittamassa vastineessa puolustauduttiin muun muassa sillä, että kevyemmällä ohjelmalla pyrittiin murtamaan raja-aitoja talonpoikaisväestön ja palvelusväen kesken.³³⁶ Kuilu näiden ryhmien välillä oli edelleen syvä.

Nuorisoseuran, raittiusseuran ja työväenliikkeen väliset suhteet jatkuivat pitkän aikaa myönteisinä ja ongelmattomina. Näitä taustoja vasten ei ole yllättävää, että myöskään niiden suosima musiikillinen repertuaari ei suurlakkoon tultaessa juurikaan eronnut toisistaan. Myöhemmin etenkin työväenyhdistysten ja nuorisoseurojen välit alkoivat rakoilla, mutta Etelä-Pohjanmaalla lopullinen hajaantuminen tapahtui vasta suurlakon jälkeen sosialistisen työväenliikkeen läpimurron myötä. Vaikka nuorisoseura oli periaatteessa poliittisesti sitoutumaton, se toimi voimakkaasti fennomaanien oppien mukaisesti. Suurlakon jälkeen se valitsi nuorsuomalaisen linjan.

336 *Vaasan Lehti* 1.5.1889.

3. TORVISOITTO

3.1. Siviilisoittokuntien synty Suomessa

Torvisoittokunta, kahdeksanmiehinen, kuuluu perustetun Ilmajoella. Torvet ovat jo tulleet Saksasta ja kehutaankin niitä oikein muhkeiksi. Opettajaa ei vielä kuulu olevan.³³⁷

Sitaatti on sanomalehti *Uudesta Suomettaresta* marraskuussa 1882, viikko Ilmajoen torvisoittokunnan perustamisen jälkeen. Ilmajoen torvisoittokunta oli ensimmäisiä maaseudulle perustettuja siviilisoittokuntia³³⁸ ja järjestyksessä toinen Etelä-Pohjanmaan maaseutupitäjissä. Alavuden torvisoittokunta oli perustettu jo aikaisemmin³³⁹, mutta sanomalehtikirjoittelun perusteella se aloitti julkisen toimintansa samoihin aikoihin Ilmajoen soittokunnan kanssa. Kaupunkeihin soittokuntia oli perustettu muutamia kymmeniä. Uuden Suomettaren laskelmien mukaan vuonna 1882 soittokuntien määrä oli sotilassoittokunnat mukaan lukien 40, joista kymmenkunta toimi maaseudulla.³⁴⁰ Samanlaiseen arvioon pääsi myös Kansanvalistusseura kartoittaessaan laulu- ja soittokuntien määriä vuoden 1884 laulujuhlia varten.³⁴¹

Suomessa torvisoittokuntien kehitykseen vaikuttivat kansainväliset esikuvat ja paikalliset tarpeet. Alun perin sotavoimien piirissä kehittynyt vaskipuhallinmusiikki tuli viimeistään 1830-luvulla suosituksi Euroopassa. Myös suomalainen säätyläistö hyödynsi sotilassoittajia

337 *Uusi Suometar* 15.11.1882; *Tapio* 22.11.1882.

338 Ilmajoen torvisoittokunta on myös vanhin tauotta toiminut harrastajasoittokunta Suomessa, joka edelleen kokoontuu säännöllisesti.

339 Alavuden torvisoittokunnan perustamisvuodesta ei ole tarkkaa tietoa. On olemassa todisteita, joiden mukaan sen ensimmäiset perustamisyhtykset on tehty ensimmäisen kerran jo vuonna 1873. Silloin *Tampereen Sanomat* (25.11.1873) ja *Helsingfors Dagblad* (11.11.1873) julkaisivat sivuillaan ilmoituksen, jonka mukaan "Alavudessa kuuluu olevan aikomus perustaa rahvaan kesken oma soittokunta. Pitäjän uutera kansakoulunopettaja Mäkinen puuhaa saada toimeen talonpoikaisen nuorison kesken kaksoiskvartettia torvimusiikkia varten. Tässäpä vaariin otettava esimerkki maalaiskunnille ja kaupungeillekin nuorten, innokasten kansakoulunopettajainsa johdannolla hankkimaan soittokuntia". Hankkeen isä, kansakoulunopettaja Eero Mäkinen, toimi myös Alavuden seurakunnan urkurina. Sanomalehtikirjoitusten lisäksi Alavuden Säästöpankin arkistosta on löytynyt merkintä, jonka mukaan Alavuden torvisoittokunta on ottanut lainaa 600 mk ja maksanut sen myös takaisin alkuvuodesta 1874. Laina on todennäköisesti otettu torvien hankintaa varten, mutta sen jälkeen tiedot loppuvat. Seuraava merkintä soittokunnasta on vasta vuodelta 1880, jolloin alavutelaisen Heikki Lampisen sanotaan alkaneen opettajanopintojensa ohella harjoittaa soittokuntaa pitäjässä. Silloin Mäkinen oli jo siirtynyt Sortavalan seminaarin piirustuksen ja käsityön opettajaksi. Kolmanneksi soittokunnan aloitusvuodeksi on esitetty vuotta 1882, kun lukkari J.F. Sunell tuli Alavudelle. Mikäli soittokunta on perustettu ensimmäisen kerran jo vuonna 1873, se tekee soittokunnasta toiseksi vanhimman harrastajasoittokunnan Suomessa. Majaniemi 1979, 1, 3; Rantoja 1952, 3.

340 *Uusi Suometar* 18.11.1882.

341 Karjalainen 1996, 32. Soittokuntia paljon tutkineen Simo Westerholmin mukaan näissä laskelmissa maaseudun soittokuntien määrä on oikea, mutta kokonaismäärä jää hieman alhaiseksi todellisesta tilanteesta. Westerholm 1996, 4. Suomalaisten torvisoittokuntien lukumäärästä vuosina 1868–1900 ks. liite 1.

julkisissa huveissaan. Vuonna 1868 ruotujakoinen sotaväki ja niiden harmoniasoittokunnat lakkautettiin ja Suomen Kaartin Soittokunta Helsingissä jäi ainoaksi suomalaiseksi sotilasmusiikkiosastoksi vuoteen 1881 saakka, jolloin asevelvollisen armeijan yhteyteen perustetut tarkk'ampujasoittokunnat aloittivat toimintansa. Lakkauttaminen toi mukanaan pulan esiintyvistä muusikoista ja tarpeen perustaa uusia soittokuntia sotilassoittokuntien tilalle.³⁴²

Torvisoittokuntia koskevassa tutkimuksessa jää usein huomioimatta, että suomalaisen sotaväen lakkauttaminen ei lopettanut kokonaan ammattimaista soittokuntatoimintaa. Sotilassoittoa tekivät tunnetuksi myös autonomian ajan venäläiset soittokunnat, kuten Turun kasarmin soittokunta ja etenkin Viaporin varuskunnan soittokunta Helsingissä. Venäläisten sotilassoittokuntien välityksellä suomalaisten soittokuntien ohjelmitot täydentyivät venäläiskansallisilla tanssi- ja marssisävelmillä, joilla on ollut vaikutusta myös suomalaisen kansanomaisen sävelmistön kehitykseen.³⁴³ Torvisoittoon liitettiin kuitenkin alusta alkaen voimakas kansallinen leima, ja erityisesti pääkaupungissa suomalaisten joukko-osastojen lakkauttamiseen reagoitiin muun muassa perustamalla useita amatööri-soittokuntia.³⁴⁴

Kansainväliset mallit suomalaisille siviilisoittokunnille tulivat Ruotsista, Saksasta ja Iso-Britanniasta. Myös pohjoisamerikkalaisessa soittokuntaliikkeessä on yhtäläisyyksiä suomalaisen ilmiön kanssa. Ruotsissa harrastajasoittokuntia alettiin perustaa 1850- ja 1860-luvuilla. Iso-Britanniassa ensimmäiset puhallinorkesterit perustettiin armeijan yhteyteen jo 1600-luvun lopulla, mutta varsinainen torvisoittokuntaliike (*Brass Band Movement*) ajoittuu 1830–1860-luvuille. Sekä Ruotsissa että Iso-Britanniassa harrastajatorvisoittokuntien syntyvaiheet ja kehitys liittyivät teollistumiseen. Molemmissa maissa soittokuntien perustamisen taustalla olivat nousevan keskiluokan edustajat, joiden tavoitteena oli ohjata työntekijänsä käyttämään vapaa-aikansa mahdollisimman hyödyllisesti ja siveellisesti. Teollistumisen myötä Ruotsissa perustettiin yhdistyksiä, joiden välityksellä soittokunta-aate levisi myös maaseudulle. Greger Anderssonin mukaan soittokunnat toimivat Ruotsissa tasoittavana tekijänä maaseudun ja kaupunkien varsin erilaisten musiikkikulttuurien välillä. Sen välityksellä myös muu kulttuurielämä läheni toisiaan. Andersson käyttää ilmiöstä nimitystä *mesomusiikkikulttuuri (urbanfolklig)*.³⁴⁵

Pohjois-Amerikassa torvisoittoharrastus kietoutui voimakkaasti nationalismin ympärille. Soittokunnat yleistyivät Amerikan sisällissodan (1861–1865) aikana. On arvioitu, että pelkästään pohjoisvaltioiden ar-

342 Jalkanen 2003, 139–140; Kurkela 1983, 74; Rantanen 2009, 33.

343 Jalkanen 1981, 224.

344 Jalkanen 1989, 61, 67.

345 Andersson 1982, 2, 155–158; Herbert 2000, 11–19.

meijalla oli 500 soittokuntaa ja peräti 9000 soittajaa. Sodan jälkeen soitokunnat levisivät sotilaiden mukana heidän kotipaikkakunnilleen. Myös koulut ja kirkot alkoivat perustaa soittokuntia. Leviäminen oli nopeaa. Vuonna 1889 Yhdysvalloissa oli jo yli 10 000 torvisoittokuntaa. Kansallisuusate ja kansankulttuuri (*popular culture*) yhdistyivät niiden toiminnassa kiinnostavalla tavalla. Valtaosa ohjelmistosta koostui isänmaallisista marsseista, joista tuli sisällissodan myötä sisäisen yhtenäisyyden symboleita. Marssien tarkoituksena oli kansallistunteen herättäminen kuulijoiden keskuudessa. Siitä johtuen torvisoittokunnat olivat tärkeässä roolissa lukuisissa isänmaallishenkisissä tilaisuuksissa, erityisesti itsenäisyyspäiväjuhlallisuuksissa. Kansallisen repertuaarin lisäksi torvisoittokunnat soittivat myös tanssimusiikkia ja sovituksia suosituimmista klassisen musiikin kappaleista. Torvisoittokunnilla oli Yhdysvalloissa valtava yhteisöllinen merkitys.³⁴⁶ Monet suomalaiset pääsivät konkreettisesti kosketuksiin amerikkalaisen torvisoiton kanssa siirtolaisuuden myötä. Etenkin Etelä-Pohjanmaalta moni matkusti 1800-luvun lopulla Amerikkaan paremman elämän toivossa. Toiset heistä aloittivat uudessa kotimaassaan suosituksen torvisoittoharrastuksen ja toivat vaikutteita mukanaan palattuaan vuosien päästä takaisin kotiin.

Suomessa torvisoittokuntien yleisimmäksi kokoonpanoksi oli 1880-luvun alkuun tultaessa vakiintunut *seitsikko*, jonka muodostivat eskornetti, 1. b-kornetti, 2. b-kornetti, altto, tenori, baritoni ja basso. Keskeinen vaikutus seitsikkomuotoisen soitokunnan syntymiseen oli Adolf Leanderilla (1833–1899), joka oli toiminut Kaartin Soittokunnan johtajana vuodesta 1874. Leander vakiinnutti sotilaskäyttöön puhtaan vaskikokoonpanon, jossa aikaisemmasta käytännöstä poiketen ei ollut yhtään puupuhallinta. Hän kirjoitti suuren osan sovituksista juuri seitsikolle sekä organisoivat johtamansa Suomen Kaartin Soittokunnan samoin kuin asevelvollisen sotaväen tarkk'ampujasoittokunnat seitsemän soittimen yksiköiksi. Muutokset olivat esikuvana siviilisoittokuntaharrastukselle, jonka muotoutuminen seuraili tarkasti sotilassoittokuntien kehitystä.³⁴⁷ Seitsikon kokoonpanon musiikillinen taustatekijä on salonkimusiikin välityksellä yleistynyt kolmen elementin tekstuurikäytäntö, jonka ainekset ovat melodia (es-kornetti, 1. b-kornetti), obligato (baritoni) ja säestys (2. b-kornetti, altto-, tenori- ja bassotorvi).³⁴⁸

Torviseitsikko on suomalainen ”keksintö”, sillä missään muualla Suomen rajojen ulkopuolella ei ole tavattu vastaavaa kokoonpanoa. Lähimmät seitsikkoo muistuttavat orkesterityypit löytyvät Saksasta ja Ruotsista, mistä Leanderin arvellaan ottaneen mallia seitsikon instrumentaatiolle. Saksalaisen ratsuväen soitokunnan vuonna 1884 käyttämä

346 Starr & Waterman 2007, 27–29.

347 Jalkanen 2003, 140, 147; Kurkela 1983, 73–74.

348 Jalkanen 1989, 61. Ks. myös Jalkanen 2003, 147; Kurkela 1983, 75.

kokoonpano muistutti suomalaista seitsikköä lukuun ottamatta soolo-soittimina käytettyjä neljää es-trumpettia. Ruotsissa yleisin kokoonpano oli sekstetti, joka erosi Leanderin seitsikosta ainoastaan sen verran, että siinä oli yksi b-kornetti vähemmän.³⁴⁹

Vuodet 1882–1884 olivat suomalaisten torvisoittokuntien pioneeriajan huippuvuosia. Silloin perustettiin keskimäärin viisitoista uutta soitto-kuntaa vuosittain.³⁵⁰ Nopean kasvun taustalla vaikutti järjestötoiminnan kiihtyminen. Kun 1880-luvun edetessä säätyläisjohtoiset yleishyödylliset hovit muuttuivat kansalaishuveiksi uusien kansalaisjärjestöjen ottaessa vastuuta huvien järjestämisestä, myös torvisoittokuntien taustaorganisaatio muuttui. Valtaosan taustavoimina ja perustajina alkoivat olla erilaiset yhdistykset, seurat ja järjestöt. Uudet kansalaisjärjestöt ottivat vastuulleen huvien järjestämisen lisäksi myös jäsentensä harrastustoiminnan, jossa torvisoitolla oli kuorolaulun ohella merkittävä rooli.

Ilmajoen torvisoittokunnan perustamisajatuksen taustalla oli joukko Ilmajoen aktiivisia talonpoikia, jotka 1870-luvun loppupuolelta lähtien alkoivat ottaa osaa pitäjän kulttuuritoimintaan ja samalla omaksua uudenlaisen kansallishenkisen sivistystoiminnan muotoja. Erityisen tärkeä merkitys soitto-kunnan perustamiseen oli nuorisoseuraliikkeen alkuvaiheilla, joissa Ilmajoen nuorisoa oli aktiivisesti mukana. Käänteentekevä tapahtuma oli kesällä 1882 pidetty Malkamäen nuoris juhla, jonka oli vuotta aikaisemmin suunnitellut ryhmä eteläpohjalaisia talonpoikaisnuoria. Juhla oli merkittävä kahdesta syystä. Sen aikana syntyi ajatus autonomisen Suomen ensimmäisen maakunnallisella tasolla toimivan nuorisoseuran, Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran, perustamisesta. Samalla sinetöityi ajatus oman torvisoittokunnan kokoamisesta Ilmajolle. Huomattavaa on, että sekä nuorisoseuran että torvisoittokunnan taustalla vaikutti samoja henkilöitä, erityisesti Otto Könni. Hän oli sekä Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran ensimmäinen puheenjohtaja että Ilmajoen torvisoittokunnan perustaja.³⁵¹

3.2. Ilmajoen torvisoittokunta

3.2.1. Torvisoittokunnan perustaminen

Ensimmäiset yksityiset siviilisoittokunnat syntyivät kaupungeissa ja teollisuuspaikkakunnilla. Niiden perustajat olivat kansallismielistä sivistyneistöä, ruukinpatruunoita, kartanonomistajia, nimismiehiä ja joskus kaupunkien anniskeluyhtiöitä ja porvariyhdistyksiä. Vilkastuneen sanomalehtikirjoittelun myötä soitto-kunta-aate levisi myös maaseudulle. Kas-

349 Andersson 1982, 159–160; Jalkanen 2003, 140; Karjalainen 1995, 9; Vehmas 1983, 7.

350 Jalkanen 2003, 140.

351 Ala-Nikkola 1982, 3; Numminen 1961, 151–163; Rantoja 1952, 5.

vava lehdistö toi uutiset osaksi jokapäiväistä keskustelua, mikä oli tärkeä väylä myös torvisoittokuntien leviämislle. Lehdistön lisäksi kansakoululaitoksen perustaminen ja soittotaitoisen opettajan saapuminen paikkakunnalle olivat maaseudulla oman soittokunnan perustamisen liikkeelle sysääviä tekijöitä. Myös paikalliset kanttorit toimivat usein soittokuntien johtajina. Erityisen hyvät edellytykset siviilisoittokuntien käytännön perustamistyölle tarjosivat lakkautettujen sotilasorkestereiden jäsenet, joista monet lähtivät mielellään siviilisoittokuntien johtajiksi menetettyään paikkansa sotilasmuusikkoina.³⁵²

Oli tavallista, että soittokuntien riveistä löytyi talonpoikaistaustaisia nuoria miehiä. Ilmajoen soittokunnan kohdalla erikoista kuitenkin oli, että torvisoittokuntaa olivat alusta alkaen muodostamassa talonpoikaissnuoret keskenään, sillä 1880-luvun alussa soittokuntatoiminta oli vielä pääosin säätyläisjohtoista. Soittokunnan perustamisen taustalla oli orastavaa nuorisoseura-aatetta mukailien ajatus siitä, että soittokunnan avulla syntyisi sivistyneempää seura- ja iltamatoimintaa ilman alkoholin käyttöä ja väkivaltaa. Se puolestaan edistäisi positiivisempaa yhteishenkeä sekä kansallista tietoisuutta, tietoisuutta, mikä oli myös yksi nuorisoseuran tärkeimmistä tavoitteista.³⁵³ Lisäksi tarkoituksena oli tuoda musiikkipitoista ohjelmaa kasvavan huvitoiminnan tarpeisiin maakunnassa.

Soittokunnalle tuntuikin olevan sosiaalista tilausta. Nuorisoseuratoiminnan myötä iltamien ja muiden tilaisuuksien määrä nousi Etelä-Pohjanmaan alueella merkittävästi. Maakunnallisen Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustamisen jälkeen myös järjestäytyminen paikallisyhdistykseen vähitellen kiihtyi lisäten huvien määrää entisestään. Toiminnan keskiössä olivat ohjelmalliset iltamat, joihin tarvittiin paljon musiikkiohjelmaa.³⁵⁴

Muistitiedon mukaan lopullisen ja ratkaisevan sysäyksen Ilmajoen torvisoittokunnan perustamiselle³⁵⁵ antoi vuotta aikaisemmin perustetun Vaasan pataljoonan soittokunnan esiintyminen Malkamäen juhlassa, joka teki juhlayleisöön ja erityisesti Otto Könniin suuren vaikutuksen.³⁵⁶ Soittokunta oli varta vasten tilattu huolehtimaan tapahtuman musiikkiohjelmasta. Juhlan edellyttämässä hengessä ohjelmisto sisälsi pääosin kansallishenkisiä lauluja. Soittokunnan soittamia kappaleita olivat ainakin *Vaasan marssi*, jolla juhla aloitettiin, sekä *Maamme, 30-vuotisen sodan marssi* ja *Suomen laulu*. Lopuksi soittokunta soitti vielä tanssit.³⁵⁷

352 Jalkanen 2003, 140, 147; Kurkela 1983, 73–74.

353 Numminen 1961, 169–171; Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

354 Kurkela 2009, 71; Numminen 1961, 151–158.

355 Ilmajoen torvisoittokunnan perustamisvaiheista ks. myös Rantanen 2009 ja 2010.

356 Ks. esim. Ala-Nikkola 1982, 3–4.

357 Ala-Nikkola 1982, 2; Numminen 1961, 157.

Moni yleisöstä kuuli Malkamäellä ensimmäisen kerran torvisoittoa. Vaikka torvisoittokunnat olivat 1880-luvun alkuun tullessa yleistyneet huviesiintyjänä ja tanssien soittajina, ei maaseudulla ollut musiikkitarjontaa samalla tavalla kuin kaupungeissa. Ei ole tiedossa, miksi juhlan järjestäjät halusivat tilata torvisoittokunnan Malkamäelle. Ehkä se oli itsensänselvyyttä. Vaasan pataljoonan soittokunta valikoitui mitä ilmeisimmin siitä syystä, että se oli maantieteellisesti lähimpänä ja todennäköisesti ainoa esiintymiskelpoinen soittokunta Etelä-Pohjanmaan alueella. Myös lisäksi Hannukselan henkilökohtaiset suhteet soittokunnan johtajaan Gustav Kockiin helpottivat prosessia. Alavuden soittokunta ei vielä ollut ehtinyt taidoissaan riittävän pitkälle esiintyäkseen julkisesti. Myös Kristiinankaupunkiin oli perustettu soittokunta jo vuonna 1868, mutta sanomalehtikirjoittelun perusteella sen toiminta oli vaisua, eikä soittokunta sen vuoksi soveltunut sillä hetkellä esiintymään suurempiin tapahtumiin.

Waldemar Rantojan mukaan Könniltä ja muilta Ilmajoen nuorilta oli Malkamäen juhlan aikana ensimmäisen kerran tiedusteltu halukkuutta oman soittokunnan perustamiseen Ilmajolle.³⁵⁸ Könniltä säilyneestä päiväkirjamerkinnästä voi kuitenkin tulkita, että asiasta oli keskusteltu jo aikaisemmin. Sitaatista välittyy myös soittokunnan toiminnan taustalle asetetut tavoitteet raittiuden ja sivistyneemmän huvitoiminnan edistämiseksi maakunnassa. Sen lisäksi siinä korostuu soittokunnan yhteisöllistävä merkitys vakiintuneempien ja järjestäytyneempien yhdistysten rinnalla. Syyskuun 14. päivänä Könni kirjoittaa:

Usein olemme me nuoret kuulleet ääniä, että meilläkin pitäisi pantaman toimeen jotain, edes soittokunta; kyllä sen avulla sitten syntyisi seuroja, iltahuvia, ym., joihin ei kokoonnuttaisi vain iltaansa ja aikaansa viettämään jollakin epätietoisella nautinnolla; vaan kun soittokunta olisi olemassa, soitanto houkuttelisi ihmisiä yhteen ei aivan ruumiillisen nautinnon mielessä vaan henkisten tunteitten elähyttämiseksi ja vaurastuttamiseksi; siten myös tunteikkaampaa yhteishenkeä syntyisi, eikä kokoukset olisi ainoastaan enemmän tai vähemmän juomanautinnon tyydyttämiseksi. Jotain tuommoista me olemme kuulleet ja samoin arvelimme itsekkin ja hyvin itsestämme kaikenlaista tiedämme. Vaan on vaikea ryhtyä johonkin enemmän yleiseen puuhaan (koska on hankalaa yksityisissä asioissa), ennen kuin arvaa yleisen mielipiteen olevan puolellaan. Sen huomasimme jo kallistuvan odottavalle puolelle. Malkamäen juhlan jälkeen ei ajatuksemme voineet saada rauhaa, ennen kuin ryhdyttiin torvien hankkimiseen, jotka nyt ovat tilatut. Sillä jokaisella, jonka toivoimme tulevan osanottajiksi seuraan, oli täydellinen halu ja innostus ja sanat: "se pitää tulla toimeen!" suussansa.³⁵⁹

358 Rantoja 1952, 4–5.

359 Rantoja 1952, 4–5.

Juhlan jälkeen innostus oman soittokunnan perustamiseen oli voimakas, ja Malkamäellä ajatukselle saatiin myös kaivattua kannatusta. Heti soittokunnan perustamispäätöksen jälkeen koottiin soittokunnalle soittajat ja tilattiin torvet. Torvivilaus tehtiin 11.9.1882 Hannukselan talossa. Tilauspyyntö lähetettiin Kaartin Soittokunnan johtajalle Adolf Leanderille Helsinkiin, sillä hänen tiedettiin avustaneen monia aloittelevia soittokuntia soittimien hankinnassa.³⁶⁰ Leanderilla oli yhteyksiä erityisesti Saksaan, mistä hän välitti torvia Suomeen.³⁶¹ Tilauspyynnön allekirjoittivat valtiopäivämies Iisakki Hannuksela, hänen poikansa Iisakki Hannuksela, Ilmajoella arvostettu taiteilija J. Forssell sekä talonpojat J. Kuhna, O. E. Könni ja A. Ala-Kauppila. Allekirjoittaneista nuorempi Iisakki Hannuksela kuului Juho Kuhnan ja Otto Könnin lisäksi soittokunnan ensimmäiseen kokoonpanoon.³⁶²

Samalla käytiin myös ensimmäiset keskustelut soittokunnan säännöistä. Kolme päivää torvivilauksesta Könni on merkinnyt muistiin: "Tilaus on mennyt, nyt ei muuta kuin säännöt kokoon ja miehet luvattoon sääntöjä seurata. Tulevana pyhänä, eli Mikkelin päivänä aiomme kokoontua."³⁶³ Näin nopeasti asia ei kuitenkaan edennyt. Ilmeisesti suurin innostus oli torvivilauksen kestäessä ehtinyt hiipua, sillä noin kuukautta myöhemmin, lokakuun 23. päivänä Könnin muistiinpanoista välittyy voimakas turhautuneisuus tilanteen etenemättömyyteen. Sääntökokoustaakaan ei ollut saatu aikaan:

Koko kuukausi on kulunut eikä mitään muistoon pantavaa meidän aikomuksemme suhteen ole tapahtunut. Torvet tosin ovat kohta täällä, vaan mitään kokousta emme ole saaneet aikaan. Näyttää asia olevan yhtä pitkä kuin leveäkin. Ei intoa, ei halua, ainoastaan silmän räpäykseksi. En sittenkään lakkaa uskomasta, ettei jotain yrityksestämme tule.³⁶⁴

Pian Könnin purkauksen jälkeen torvet saapuivat Ilmajoelle. Samalla palkittiin Könnin pitkämielisyys, sillä torvien saapuminen konkretisoi soittokunta-ajatuksen uudelleen ja palautti myös hukassa olleen innostuksen yhteiseen hankkeeseen. Ensimmäiseksi soittimille rakennettiin kotelot kuljetusta ja säilytystä varten. Sen jälkeen (18. marraskuuta) torvet jaettiin soittajille. Tietävästi kenelläkään soittokunnan jäsenistä ei ollut aikaisempaa kokemusta torvisoitosta. Niinpä torvia jaettaessa ei suunniteltu tarkemmin, kuka minkäkin torven sai:

360 Rantoja 1952, 5.

361 Karjalainen 1996, 41; Rantoja 1952, 5.

362 Rantoja 1952, 5.

363 Rantoja 1952, 6.

364 Rantoja 1952, 6.

Jo taas on aika kulunut ja nyt on aikaa kulunut, ei turhiin, vaan tosi toimiin. Viime kuun lopulla saimme torvet kotiin; komeat ja hyvät ne ovat, josta olemme kiittäneet herra A. Leanderia. Mutta ei torvet, oli ne minkälaiset tahansa, niin ei ne soita. Ei tosiaan, tahtoa täytyy nyt löytää oppimiseksi. Sitä näyttää löytyvänkin, ei ainoastaan näytä vaan on. Sillä jossa todella työskennellään, jossa työhalua ja innostusta löytyy, siellä ei kina ja sanastus pääse vallalle ja niin on meidän kanssamme laita. Kaikki jos vasta vähäkin, mitä on toimitettu, on mennyt kuin yhden työ. Tänäpä otimme kukin torvemme (vaikka joka olisi voinut tapahtua aikaa ennen, mutta suurempain torvien laatikkojen teko on ollut turhana esteenä) ja jokainen tyydyimme osaamme... – Vaan älkäämme ennen aikojaan puolinaista toimista kiihkoilko turhia, vaan innostukaamme ainoastaan edemmä pyrkimiseen jo toimitetusta. –³⁶⁵

Torvet maksoivat 800 markkaa. Se oli keskimääräinen hinta seitsikolle tai oktetille, kun soittimet tilattiin välittäjän kautta.³⁶⁶ Ei tiedetä, miten torvet Ilmajoella rahoitettiin. Ilmeisesti rahat oli saatu keräyksillä ja lahjoituksina. On myös arveltu, että Iisakki Hannuksela ja muut soittajien vanhemmat avustivat soitinten hankinnassa.³⁶⁷ Maaseudulla yleisin keino varojen hankintaan oli arpajais- ja iltamatoiminta tai varakkaiden yksityishenkilöiden lahjoitukset.³⁶⁸ Kauhavalla tiedetään nimismies ”ruma vallesmanni” Adolf Hägglundin rahoittaneen pitäjän ensimmäisen soitto-kunnan soittimet ja myös ensimmäisen johtajan omista varoistaan. Syynä lahjoitukseen oli pyrkimys erityisesti nuorison harrastusten suuntaamiseksi henkiseen ajanvietteisiin maakunnassa. Hägglundin tärkeimpänä tavoitteena oli väkivaltaisen häjykulttuurin kitkeminen maakunnasta lopullisesti. Uudenlainen sivistystoiminta tarjosi siihen työkaluja nuorisoseuran, herätysliikkeiden, torvisoittokuntien ja laulukorojen muodossa.³⁶⁹

Ilmajoella nimismies Gustaf Jernberg, Rautavaaran musiikkisuvun kantaisä, tuki myös tahollaan tämänkaltaisia kehittämissuunnitelmia. Hän oli itse aktiivinen musiikin harrastaja ja antoi muun muassa nuottiope-tusta ja muuta monipuolista musiikkitietoutta nuorille soitto-kuntalaisille Ilmajoen torvisoittokunnan alkuvaiheessa.³⁷⁰ Oppitunneista hyötyi erityisesti Juho Kuhna, josta myöhemmin kehkeytyi yksi paikkakunnan merkittävimmistä musiikkielämän ylläpitäjistä.

365 Rantoja 1952, 6.

366 Vuoden 1882 maksettu 800 markkaa on nykyrahassa (2012) noin 3200 euroa. On viitteitä, että suoraan valmistajalta tilaamalla varustus oli mahdollista saada puoleen hintaan. Jalkanen 2003, 142.

367 Aro 1988.

368 Jalkanen 2003, 142; Karjalainen 1996, 35.

369 Ala-Nikkola 1982, 1; Karjalainen 1996, 36; *Ilmajoki-lehti* 18.3.1982. Ks. myös Ylikangas 2005, 215.

370 Ala-Nikkola 1982, 1–2, 5.

Ilmajoen soittokunta oli kokoonpanoltaan kahdeksanmiehinen seitikkoinen. Soittokunnan ensimmäiset soittajat olivat Otto Könni (es-kornetti), Iisakki Pirilä (es-kornetti), Salomon Ketelä (1. b-kornetti), Kaarlo Yli-Antila (2. b-kornetti), Matti Loppi (altto), Salomon Pirilä (tenori)³⁷¹, Iisakki Hannuksela (baritoni) ja Juho Kuhna (basso). Es-kornetteja oli kokoonpanossa kaksi. Soitinten kaksintaminen ja kolmintaminenkin oli tavallista ja sitä toteutettiin tarpeen vaatiessa yhtyeen koon mukaan. Yleisintä oli tuplata soolosoitin, kuten Ilmajoellakin tehtiin.³⁷² Kaikki soittajista olivat koulutettuja talollisten poikia, joista monella oli yhteyksiä kansalliseen herätykseen ja nuorisoseuraliikkeeseen. Sillä oli epäilemättä suuri vaikutus soittokunnan toimintaperiaatteiden muotoutumisessa.

3.2.2. Ilmajoen torvisoittokunnan järjestäytyminen

Ilmajoen torvisoittokunnan perustamisvaiheessa joukkojärjestäytyminen oli vasta alkamassa. Sven Lundkvist, joka on väitöskirjassaan selvittänyt varsin laajasti vapaan yhdistystoiminnan organisoitumisen kansainvälisiä kytkeitä ja erityisesti joukkojärjestäytymisen historiaa Ruotsissa, esittelee tutkimuksessaan kolme järjestäytymässä olevalle organisaatiolle tyypillistä piirrettä: yhdistysten jäsenillä on yhteinen tavoite, jäsenyys on vapaaehtoista ja organisaatio voi toimia vapaasti, esivallasta riippumatta.³⁷³ Henrik Stenius on hyödyntänyt samaa ajatusmallia tarkastellessaan suomalaisen yhdistystoiminnan ja joukkojärjestäytymisperiaatteen historiaa.³⁷⁴

Ensimmäisenä toimenpiteenä uusille yhdistyksille ja seuroille laadittiin säännöt, jotka olivat myös ehtona rekisteröitymiselle viralliseksi yhdistykseksi. Yhdistystoimintaa ei kuitenkaan ollut mahdollista harjoittaa Suomessa ilman esivallan valvontaa. Sääntöjen perusteella määräytyi järjestöjen toiminnallinen linja, joka tarkastettiin virkamiestasolla ennen rekisteröitymisluvan antamista. Jo vanhassa sääty-yhteiskunnassa alamaisten sosiaalista elämää oli säädelty monien lakien ja asetusten avulla. Salaseuratoiminnan kieltämiseen liittyviä asetuksia oli annettu vuosina 1803, 1826 ja 1848. Aatteellisia seuroja ja yhdistyksiä koskevat lait tulivat ajankohtaisiksi sitä mukaa, kun viranomaiset alkoivat kokea vapaan järjestäytymisen uhkana vallitsevalle järjestelmälle. Ne olivat siis lähinnä ehkäiseviä toimenpiteitä. Ensimmäinen vapaata yhdistystoimintaa koskeva laki säädettiin Suomessa vuonna 1849 Euroopan vallankumousvuoden jälkimainingeissa. Sen mukaan yhdistysten perustamiseen tie-

371 Waldemar Rantojan laatimassa Ilmajoen torvisoittokunnan 70-vuotishistoriikissa soittokunnan ensimmäisen kokoonpanon tenoritorvensoittajaksi on merkitty Kaarlo Antila, mutta hyvin pian perustamisen jälkeen hänen paikalleen tuli Salomon Pirilä. Rantoja 1952, 26.

372 Kurkela 1983, 75–76.

373 Lundkvist 1977, 11–33.

374 Stenius 1987, 30–56.

teellistä, kirjallista, taloudellista tai muuta tarkoitusta varten samoin kuin sääntöjen vahvistamiseen oli hankittava hallitsijan lupa. Tarkoituksena oli asettaa kaikki olemassa olevat ja jatkossa toimintansa aloittavat yhdistykset hallituksen kontrollin alaiseksi.³⁷⁵

Koska yhdistyselämän alkuvaiheessa ei juurikaan ilmennyt vastarintaa venäläisiä vallanpitäjiä kohtaan, yhdistyselämällä oli suhteellisen paljon liikkumavaraa. Toiminta helpottui entisestään vuonna 1883, kun seurojen ja yhdistysten perustamislupien myöntäminen ja sääntöjen vahvistaminen siirrettiin senaatin talousosastolle. Neljä vuotta myöhemmin myös läänikuvernööreille myönnettiin oikeus vahvistaa yhdistysten sääntöjä, mikäli niiden toiminta rajoittui asianomaiseen lääniin. Syynä oli yhdistysten lukumäärän räjähdysmäinen nousu. 1890-luvulle tultaessa

Kuva 1. Ilmajoen torvisoittokunnan ensimmäinen kokoonpano. Ylärivissä vasemmalla: Iisakki Pirilä, Salomon Ketelä ja Kaarlo Yli-Antila. Keskirivissä vasemmalla: Otto Könni, Iisakki Hannuksela, Salomon Pirilä ja Matti Loppi. Alhaalla istumassa: Juho Kuhna. Kuva: Koskenkorvan tilan kotiarkisto.

yhdistysvapautta rajoitettiin jälleen voimakkaasti haitallisiksi arvioitujen poliittisten elementtien ilmenemisen vuoksi.³⁷⁶

Ilmajoen soittokunnalle laadittiin säännöt Yli-Antilan talossa 8.11.1882. Vaikka oli tavallista, että torvisoittokunnan tai kuoron perustaminen ei vielä alkuvaiheessa ollut virallinen tapahtuma eikä siitä välttämättä tehty mitään asiakirjaa, Ilmajoella omien sääntöjen laatiminen tuntui kuitenkin olevan tärkeää. Sääntöjen nähtiin tekevän joukosta yhtenäisen ja tuovan toiminnalle tarvittavat raamit. Samalla soittokunta katsottiin virallisesti perustetuksi:

Säännöt, joista jo aika oli puhuttu, saimme päiseksi vasta 8 päivänä tätä kuuta. Samalla kertaa, kuin säännöt allekirjoitimme, katsoimme varsinaisesti Ilmajoen Torvisoittokunnan perustetuksi. Ja tosiaan niin onkin, sillä nyt tunnemme itsemme toisiimme yhdistetyksi, sillä paremmin ymmärrämme tarkoituksemme, kun se ei enää ole niin hajanaista.³⁷⁷

Jokainen soittokunnan jäsen allekirjoitti säännöt ja lupautui juhlallisesti omistautumaan soittamaan oppimiselle ”Ilmajoen kunnan ja oman kunnan nimissä”.³⁷⁸ Hetki oli symbolisesti tärkeä, sillä se osoitti, että kysymyksessä ei ollut ainoastaan harrastustoimintaan perustuva soittokunta – vaan yhdistys, jolla oli omat säännöt. Useimmiten soittokuntien ja kuorosten toiminta perustui vapaaehtoiseen yhteisöllisyyteen ilman erityisiä sääntöjä. Se oli helppoa, mutta toi mukanaan myös ongelmia. Ilman tarkkoja toimintaohjeita soittajat tai laulajat saattoivat tulla harjoituksiin oman mielensä mukaan ja myös lopettaa harrastuksensa koska tahansa. Se oli hankalaa erityisesti pienikokoisten torvisoittokuntien ylläpidon kannalta, sillä tällaisissa tapauksissa muut soittokuntalaiset joutuivat etsimään tilalle uuden soittajan. Jos uusi jäsen sattui vielä olemaan täysin kokematon soittaja, muutkin joutuivat pahimmassa tapauksessa aloittamaan kaiken alusta.³⁷⁹

Ilmajoen soittokunnan toiminnan tavoitteet heijastuvat säännöistä selkeästi. Ensimmäiseksi soittokunnan jäsenet tekivät raittiuslupauksen, jonka tavoitteena oli esimerkiksi saada muitakin pitäjäläisiä mukaan. Sääntöihin kirjattiin, että harjoituksissa ja kokouksissa alkoholijuomien käyttö oli ehdottomasti kiellettyä. Samassa pykälässä myös kaikenlaisien ylellisyustuotteiden käyttäminen katsottiin pahaksi.³⁸⁰ Lupaus raittudesta tuntui olevan sääntöjen tärkein kohta, sillä ennen kuin sääntöjä oli kirjattu tai edes kokoonnuttu yhdessä miettimään, Könni arveli päi-

376 Alapuro & al. 1987, 69.

377 Rantoja 1952, 6.

378 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

379 Ks. Karjalainen 1996, 33–34.

380 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

väkirjassaan: ”Tärkeimmäksi pykäläksi varmaankin tulee, että yhdistyksen jäsenet heittävät ehdottomasti kaikkien päihdyttävien juomien nautinnon.”³⁸¹ Tähän pykälään ei kuitenkaan liittynyt sakkorangaistusta, mikä esimerkiksi harjoituksista pois jäämisestä seurasi.³⁸² Raittiuslupauksen kohdalla luotettiin soittotoverin sanaan ja omaan kunniaan. Sakko tai muu rangaistus katsottiin tässä tapauksessa kenties liian häpeälliseksi ja leimaavaksi.³⁸³

Raittiusääntö ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, vaikka torvisoittokunnat toisinaan saivat kritiikkiä muun muassa liiasta alkoholinkäytöstä esiintymismatkoillaan.³⁸⁴ Raittius ja sen edistäminen olivat uudenlaisen kansalaistoiminnan tärkeimpiä tavoitteita kuuluen myös nuorisoseuran tärkeimpiin tehtäviin. Se oli myös tarpeeksi konkreettinen tavoite verrattuna moniin idealistisiin tavoitteisiin kuten isänmaan rakkaus.

Säännöt olivat erityisen tiukat suhteessa harjoitteluaktiivisuuteen ja harjoitukseen osallistumiseen. Koska yhdelläkään soittokuntalaisella ei ollut aikaisempaa kokemusta torvisoitosta, oli soittokunnalle hankittava ainakin aluksi ulkopuolinen opettaja. Kohdassa ”Opin aika” määrättiin, että sen ajan, kun opettaja oleskeli paikkakunnalla, tuli jokaisen soittokuntalaisen seurata opetusta esteettömästi ja sakon uhalla saapua jokaisiin harjoitukseen opettajan säätämänä ajankohtana. Sakon suuruus oli 50 penniä ensimmäiseltä poissaolokerralta ja nousi aina puolella, mikäli poissaoloja tuli lisää. Sakon langettamisesta päätti soittokunta, ja se maksettiin soittokunnan kassaan. Sakko oli vielä suurempi sen jälkeen, kun soittokunta jatkoi harjoituksia keskenään opettajan lähdettyä. Silloin sakon suuruudeksi määriteltiin yksi markka.³⁸⁵ Säännöissä käsiteltiin vielä keskinäistä järjestystä, mikä sisälsi yleisiä asioita torvien hoidosta nuotien säilyttämiseen. Lopuksi määriteltiin vielä soittokunnan ”virkamiehistö”, heidän tehtävänsä ja tehtävien sisältö.³⁸⁶ Säännöistä päätellen soittokunnan toiminta näyttää perustuneen pitkäjänteisyyteen ja tiukkaan kuriin. Sen vuoksi on hyvin epätodennäköistä, että harjoituksissa ja kokouksissa ei olisi ainakin toiminnan alkaessa pidetty pöytäkirjaa. Päätelmää puoltaa myös se, että baritonitorven soittaja Iisakki Hannuksela määrättiin järjestäytymisvaiheessa soittokunnan kirjuriksi.³⁸⁷

Säännöistä välittyvä kurinalaisuus saattaa osittain selittyä sotilassoittokuntien vaikutuksella harrastajasoittokuntien kehitykseen, kuten Ilmajoellakin tapahtui. Järjestys ja kontrolli olivat myös ensimmäisiä si-

381 Rantoja 1952, 5.

382 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

383 Rantoja 1952, 6.

384 *Hämeen Sanomat* 8.6.1888.

385 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

386 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

387 Ala-Nikkola 1982, 7.

viilisoittokuntia perustaneiden säätyläisten keskeisenä pyrkimyksenä. Suomessakin suurin osa siviilisoittokunnista aloitti toimintansa teollisuuspaikkakunnilla. Aloite niiden perustamiseen tuli tavallisesti teollisuuslaitosten johtajilta. Heidän tavoitteenaan oli soittokuntia perustamalla järjestää työläisille sopivaa ajanvietettä, jolla saataisiin tehtaiden toimintaa heikentävät häiriötekijät, kuten juopottelu ja muut yhtä kyseenalaiset riennot vähenemään. Soittoharrastuksen avulla työmiehiä kasvatettiin kurinalaisuuteen ja tottelevaisuuteen.³⁸⁸

Harrastajasoittokunnalle poikkeukselliseen järjestelmällisyyteen Ilmajoella vaikutti myös nuorisoseura, jonka sääntöehdotuksia laadittiin samaan aikaan torvisoittokunnan perustamisen kanssa. Soittokunnan ja nuorisoseuran sääntöjen sisällöt olivat hyvin samankaltaiset. Se ei ole yllättävää, sillä Otto Könni kuului molempiin toimikuntiin. Myös nuorisoseuran säännöissä ensimmäisenä ja tärkeimpänä kohtana oli raittiuden edistäminen. Toisena oli väkivallan ja muun siveettömän käytöksen ehkäiseminen valistuksen avulla etenkin nuorison keskuudessa, jonka käytöksessä nähtiin paljon parantamisen varaa. Nuorisoseura ja soittokunta myös täydensivät toisiaan. Siveettömien laulujen ja tanssien tilalle haluttiin Kansanvalistusseuran mallia seuraten järjestää siveellisiä iltamia ja juhlia sekä kannattaa laulu- ja soittoyhdistyksiä, joiden toiminta perustui siveellisyuden lisäksi myös suomalaiskansallisten tunteiden voimistamiseen.³⁸⁹ Tämä tavoite toteutui Ilmajoen torvisoittokunnan kohdalla, vaikka se ei virallisesti toiminutkaan nuorisoseuran alaisena. Torvisoittokunnan perustamisvaiheista jääneiden dokumenttien perusteella saakin helposti vaikutelman, että aatteellinen ilmapiiri oli toiminnan taustalla vähintäänkin yhtä tärkeää kuin musiikilliset intressit.

Tiettävästi Ilmajoen torvisoittokunta ei perustamisvaiheessaan lopulta rekisteröitynyt viralliseksi yhdistykseksi. Könnin muistiinpanojen perusteella sen toimintatavat kuitenkin täyttivät organisoitumisen keskeiset tuntomerkit. Soittokunnan jäsenyys oli vapaaehtoista ja se sai myös vapaasti päättää toimintatavoistaan. Sen toiminnalla oli myös selkeä tavoite ja päämäärä, jotka ulottuivat huomattavasti pidemmälle kuin vain soittamaan oppimiseen. Tavoitteena oli tuottaa musiikkipitoista ohjelmaa jatkuvasti kasvavan huvitoiminnan tarpeisiin maakunnassa. Tärkein päämäärä oli orastavaa nuorisoseura-aatetta mukaillen edistää raittiutta ja sivistävien huvien lisääntymistä Ilmajoella ja sen ulkopuolella, joka puolestaan edistäisi positiivisempaa yhteishenkeä sekä isänmaallista tietoisuutta. Soittokunnan sisällä omat säännöt tiivistivät soittajayhteisöä ja vahvistivat innostusta yhteisten tavoitteiden saavuttamiseen.

388 Ks. esim. Kurkela 1983.

389 Numminen 1961, 168–170.

3.2.3. Toiminnan aloittaminen

Ilmajoen torvisoittokuntaan on hra Wickholm otettu opettajaksi. Tämä soitto-kunta kuuluu jokapäivä harjoittelevan ja hyvästi edistyvän, kuten varmalta taholta olemme saaneet kuulla. Menestyköön!³⁹⁰

Ensimmäinen opettaja Ilmajoen torvisoittokunnalle järjestyi valtiopäivämies Hannukselan suhteilla. Iisakki Hannuksela (1827–1889) oli merkittävä henkilö Ilmajoella ja otti osaa moniin kulttuurikysymyksiin. Vuonna 1861 hänet oli valittu Ilmajoen Maamiesseuraan viiden ensimmäisen talonpoikaisjäsenen joukossa, ja hän toimi seuran varaesimiehenä vuosina 1862–1885. Vuonna 1856 Hannuksela oli perustamassa Ilmajoelle kirjastoa ja toimi myös sen ensimmäisenä johtajana. Lisäksi hän oli kansakoulun johtokunnan ensimmäinen puheenjohtajana ja otti aktiivisesti osaa alkoholikysymykseen vaatién valtiopäivillä viinanmyynnin rajoittamista koko maassa. Hannuksela valittiin talonpoikaissäädyn valtiopäivämieheksi vuosina 1867, 1877–78 ja 1882.³⁹¹

Hannuksela oli voimakas fennomanian kannattaja ja kuului Ilmajoen ensimmäisen kansanjuhlan, Santavuoren juhlan (1877) pääorganisaattoreihin. Hän oli itsekin musikaalinen ja harrasti vapaa-aikanaan urkujen soittoa.³⁹² Musikaalisuus oli kulkenut suvussa jo pitkään, sillä Hannuksela oli sukua kirkkoherra Salomon Hanneliukselle (1722–1796), jonka vaikutus Ilmajoen musiikkielämän kehitykseen on ollut keskeinen. Hanneliuksen merkittävin saavutus oli urkujen hankkiminen Ilmajoen kirkkoon vuonna 1768.³⁹³

Soittokuntahankkeessa Hannuksela oli tärkeä taustatuki, sillä asemansa vuoksi hänellä oli suhteita ja vaikutusvaltaa moniin tärkeisiin tahoihin. Heti sääntöjen laatimisen jälkeen hän matkusti Vaasaan tapamaan Vaasan pataljoonan soitto-kunnan kapellimestaria Gustaf Kockia keskustellakseen hänen kanssaan sopivasta henkilöstä soitto-kunnan opettajaksi. Kock kuului aikansa tunnetuimpiin kapellimestareihin ja oli myös ollut mukana sovittamassa ja toimittamassa Kansanvalistusseuran ensimmäisiä seitsikkopartituureja.³⁹⁴ Lyhyen ajan kuluttua saatiinkin ehdotus, joka hyväksyttiin. Opettajaksi valikoitui porilainen sotilasmuusikko Ludvig Wickholm, jonka kanssa sovittiin kolmen kuukauden mittaisesta opetusjaksosta. Sen aikana hänen oli määrä opettaa soitto-kuntalaisille torvisoiton alkeet, nuotinlukua ja muutamia kappaleita. Wickholm muut-

390 *Vaasan Lehti* 15.1.1883.

391 A.H. 1963, 148–150.

392 Alanen 1952, 680–681; Latikka 1987, 74; Lehtonen 1994, 274.

393 Hannikainen 2008, 355–357. Ks. myös Rantoja 1963, 146–147.

394 Kock oli mukana sovitustyössä myös myöhemmin, kun Kansanvalistusseuran toimesta koottiin kaksitoistaosainen torvisävelmien partituurikokoelma vuosina 1886–1910. Kurkela 2009, 164.

ti opetuksen ajaksi Ilmajoen Koskenkorvalle Ojalan taloon, missä myös harjoitukset pidettiin. Harjoituksiin kuljettiin kävellen tai hevosilla.³⁹⁵

Taloudellisen tilanteen epäselvyys aiheutti jatkuvaa huolta toiminnan jatkuvuudesta. Ilmajoen soittokunta oli itsenäinen, yksityisillä varoilla rahoitettu soittokunta, jolla ei ollut vakituista rahoittajaa toimintansa takaajaksi, kuten tehtaanjohtajat teollisuuspaikkakunnilla. Koska järjestäytyminen ei perustamisvaiheessa ollut vielä päässyt täyteen vauhtiinsa, soittokunnalla ei myöskään ollut toimivaa taustaorganisaatiota toimintansa tueksi, kuten myöhemmin erilaisten yhdistysten ja järjestöjen yhteyteen perustetuilla soittokunnilla. Ilmajoella oltiin kuitenkin helpottuneita, että toiminta päästiin pitkän odotuksen jälkeen viimein aloittamaan. Opettajaan oltiin erityisen tyytyväisiä:

Aika kuluu lakkaamatta. Niin siitäkin, kuin edellä olevaa [sääntöjä ja opettajaa] puuhasimme, on kulunut jo monta viikkoa. Vaan syntyy silloinkin jotain kuin työskennellään, oli ala mikä tahansa. Nyt meillä on opettaja, oppiaika on määrätty ja ensi koetukset tehty, josko meistä jotain tulee eli ei. Jokainen harrastaa voimansa ja kykynsä mukaan oppimista, joten voi syntyä parempaakin, kun toivo on. Taloudellinen kanta ei ole vielä taattu, vaan ei sovikaan. Alkavalla on monta hamaa. – Opettaja ansaitsee tältä ajalta ainakin kiitosta ahkeruutensa, hilpeytensä ja käytöksensä puolesta... Hänestä on meillä jokaisella ihan samat mielipiteet: hän on kuin luotu aivan meitä varten opettamaan; me iloitsemme hänestä.³⁹⁶

Harrastajasoittokuntien perustamista helpotti se, että uudet seitsikko-muotoiset torvisoittokunnat muodostuivat ainoastaan vaskipuhaltimista. Niissä on toisiaan muistuttava sormitus, mistä johtuen soittaja pystyi lyhyessäkin ajassa oppimaan myös muita seitsikon instrumentteja. Erityisesti kokoonpanon suurempia soittimia oli suhteellisen helppo oppia soittamaan. Se oli tärkeä edellytys seitsikkosoiton yleistymiseen, sillä pitkäaikaista koulutusta ei välttämättä tarvittu ja harrastus voitiin aloittaa varsin vähäisin resurssein, kuten Ilmajoellakin tehtiin. Lisäksi soittokunta oli helpompi pitää toiminnassa, kun sama henkilö pystyi tarvittaessa siirtymään eri instrumenttiin. Sillä oli merkitystä erityisesti pienille soittokunnille, joissa soittajia ei aina ollut riittävästi.³⁹⁷

Toisinaan sanomalehdet liioittelivat soittamaan oppimisen helppoutta pyrkiessään edistämään soittokuntien perustamista. Vuonna 1888 *Turun Lehti* julkaisi kirjoituksen, jonka mukaan torvisoiton oppiminen ei ollut lainkaan hankalaa, mikäli oppilaalla oli vähääkään musikaalisia taipumuksia: ”Jos on hyvä opettaja ja oppilaalla on taipumusta soittoon,

395 Rantoja 1952, 5–7.

396 Rantoja 1952, 5–9.

397 Kurkela 1983, 75; Vehmas 1983, 8.

taitaa hän 10 tunnissa oppia helppoja kappaleita soittamaan jotenkin hyvin, vaikka ei olisi nuotteja koskaan nähnyt.”³⁹⁸ Totuus ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen, sillä vaikka torviseitsikko olikin suhteellisen helppo perustaa, soittamaan oppimisessa oli haasteensa. Nuotinlukutaidon oppiminen ja uuden soittimen hallinta vaati paljon harjoittelua. Se välittyi myös Könnin muistiinpanoista. Lisäksi oikeanlaisen puhallustekniikan löytäminen otti aikansa. Isonkyrön torvisoittokuntaa perustettaessa vuonna 1896 sitä harjoiteltiin jopa työpaikoilla. Johtaja Gustaf Durchmanin määräyksestä soittajan tuli ”kuljettaa torven suukappaletta työmaallakin mukana ja sopivan ajan ollessa sitä huulilleen sovittaa ja totuttaa kieltä vikkelläksi”.³⁹⁹

Viimeinen Könniltä säilynyt merkintä soittokunnan perustamisvaiheista on kirjattu 18.1.1883. Siitä välittyy voimakkaasti soittamisen, oppimisen ja onnistumisen ilo, vaikka soittamaan oppiminen tuntuukin edelleen haasteelliselta. Erityisen innostunut Könni on soittajien välisestä yksimielisyydestä ja sovusta yhteisessä toiminnassa. Lisäksi sitaatti on erityisen kuvaava esimerkki voimakkaasta aatteellisuudesta, joka torvisoittoon liitettiin alusta alkaen. Könnin suhtautuminen soittokuntahankkeeseen ja sen pyrkimyksiin on hyveellistä ja ihannoivaa. Kirjoittaessaan sivistyksestä toiminnan tavoitteena hän puhuu metaforisesti ”valosta” ja ”vapaudesta”:

Onpa hauskaa joskus muistella, mitä tähän aikaan puuhasimme ja mietimme... Tulen juuri ikää harjoittelemasta soitantoa. Nuo ovat ilahduttavia ja hupaisia hetkiä, ettei sitä vaikeutta, mikä todella meillä edessä on, miksikään huomata. Hupaisia ja ilahuttavia siksi, kun näkee jokaisen erinomaisen ahkeruuden ja innon. Jokainen on toden teolla ottanut asiaan kiinni ja kylläpä kumma olisi, ellei tästä mitään syntyisi... Mutta vielä sanon: ei mikään työ, oli yhteinen tai yksityinen, jossa näin paljon harrastusta, välinäistä sopua ja yksimielisyyttä osoitetaan, ole raukeava tyhjiin. Aina hommataan, puuhataan ja pauhataan edistymisestä yleisissä asioissa, vaan mitkä ovat ne mahtisanat, jotka edistymisen aikaan saavat: ne ovat ahkeruus ja yksimielisyys. Meille nuorille on sanottu usein: te luokaatte Ilmajoki uudestaan. – Mutta mitä siinä olisi sitten uudestaan luotavaa? Ei muuta kuin pois kateus ja ylpeys ja näiden sijaan tunnussanat: ajattelevaisuus ja isäin maa. Ja mitä tästä sitten seuraa? Valoa ja vapautta. – Todellakin monelle katkera totuus, ettei yksin mitään aikaan saa; vaan miksi ei tyydytä, sillä iloselta tämäkin, joka on totta, tuntuu: yhtykäämme, olkaamme ystäviä ja toimikaamme, niin voimme vaikka maailman ylösalaisin kääntää.⁴⁰⁰

398 *Turun Lehti* 12.1.1888.

399 Waismaa 1942, 89.

400 Rantoja 1952, 8–9.

Ludvig Wickholm lähti Ilmajoelta ennalta sovitun kolmen kuukauden opetusjakson jälkeen. Toimintaa jatkettiin säännöllisillä harjoituksilla, joita alkoi johtaa Otto Könni. Pystyäkseen täyttämään johtajan tehtävän Könnin oli täytynyt päästä jo pitkälle soitto- ja nuotinlukutaidoissaan. Harjoituksia jatkettiin Ala-Kauppiilan talossa ja Hannukselassa. Siitä lähtien soittokunta toimi omillaan.⁴⁰¹

3.2.4. Ohjelmisto

Sotilassoittokuntien vaikutus näkyi erityisesti harrastajasoittokuntien nuottimateriaalissa, sillä siviilisoittokuntien kehityksen alkuaikoina nuotit saatiin pääosin sotilassoittokunnilta. Muistitiedon mukaan Ilmajoel-lekin ensimmäiset kappaleet tilattiin Vaasan pataljoonan soittokunnalta. On todennäköistä, että myös Wickholm toi nuotteja mukanaan.⁴⁰² Useimmat soittokunnat olivat riippuvaisia sotilaskapellimestarien laatimista orkestroinneista, koska harrastajasoittajilla ei ollut tarvittavaa ammattitaitoa sovitusten tekemiseen. Vielä pitkälle 1900-luvun puolelle torvisoivitusten teko oli suhteellisen harvojen sotilasmuusikoiden käsissä.⁴⁰³

Soittokuntien määrän lisääntyessä nuottien vaikeaan saatavuuteen puututtiin myös sanomalehdissä. *Uusi Suometar* kohdisti erityisen huolensa maaseudun aloitteleviin soittokuntiin, joilla ei toimintansa alkuvaiheessa usein ollut mahdollisuutta muodostaa kokonaista seitsikköä soittajien vähyyden vuoksi. Niille toivottiin sovituksia, joita olisi mahdollista soittaa pienemmälläkin kokoonpanolla. Lehdessä vedottiin kyvykkäisiin soittajiin, jotta:

Herrat soittoniekat sovittelisivat ja painattaisivat torvisoittokuntien nuottia [partituureja], joita nykyään on niin vaikea millään hinnalla saada ja joita paitsi on aivan mahdoton edistyä. Parempaa menestystä yrityksille suoden, olisi toivottavaa, että puheena olevat nuotit ilmestyisivät sarjoittain: s.o. sovitettut 5 torvella soitettavaksi, 8:lla ja 14:sta jne. Sillä maalla perustetut soittokunnat, ainakin nyt vielä alussa, ovat enemmän tahi vähemmän vaillinaisia, vähätorvisia. Ensimmäisten vihkojen kustakin sarjasta ja kullekin torvelle tulisi olla hyvin helppoja, tuskin muuta kuin vain skaaloja eri äännelajeissa sorminumeroineen ja tarpeellisine suomalaisine muistutuksineen. Toiset vihkot aina tietysti saisivat olla vaikeampia ja vaikeampia.⁴⁰⁴

Lisäksi lehdessä toivottiin, että Kansanvalistusseura ottaisi nuottien julkaisemisen vastuulleen ja myisi niitä sopivaan hintaan, koska yksityisil-

401 Rantoja 1952, 9.

402 Aro 1988.

403 Kurkela 1983, 74.

404 *Uusi Suometar* 3.11.1882.

lä säveltäjillä ja sovittajilla ei ollut kustannustoimintaan vaatimia varoja. Näin kulut myös palautuisivat ajan mittaan takaisin kustantajalle.⁴⁰⁵

Pian lehtikirjoittelun jälkeen Kansanvalistusseura ryhtyikin toimeen ja aloitti nuotiston kokoamisen kartoittamalla ulkomaisia nuottivarastoja ja niiden hyödyntämismahdollisuuksia. Seura sai apua projektiinsa helsinkiläisiltä ammattimuusikoilta, joilla oli yhteyksiä eurooppalaisiin vaikuttajiin.⁴⁰⁶ Vielä 1880-luvulla Suomessa oli paljon keskieurooppalaisia muusikkoja ja orkesterinjohtajia, joilta myös saattoi kysyä neuvoa.⁴⁰⁷ Ulkomailta saatavissa oleva nuottimateriaali oli kuitenkin tarkoitettu pääasiassa suurille puhallinorkestereille, eikä niillä ollut pienille torvivyhtyeille käyttöä, varsinkaan kun niitä ei pystytty itse uudelleen sovittamaan.⁴⁰⁸

Myös varsinaisen torvisoiton oppikirjan puuttuminen otettiin tässä yhteydessä esille. *Uuden Suomettaren* mukaan sellainen oli ollut jo jonkin aikaa tekeillä ”erään aktiivisen soittoharrastajan” toimesta, mutta ilmeisesti se ei koskaan valmistunut.⁴⁰⁹ Kolme vuotta myöhemmin (1885) Kansanvalistusseura julkaisi torvisoiton oppikirjan, jonka oli laatinut Adolf Leander. Sen hinta oli neljä markkaa. Eri kapellimestareiden sovitamia nuotteja oli tässä vaiheessa jo suhteellisen paljon.⁴¹⁰

Leanderin kirja sisälsi muutamia sovituksia eri kokoonpanoille kvartetista septettiin, yleisiä ohjeita torven käsittelemisestä ja soittotekniikasta, nuotinlukuopetusta, nuotintamista eri torville, harjoituksia eri skaaloissa sormimerkintöineen, kromaattisia harjoituksia sekä kadensseja ja skaaloja bassosoittimille. Kirja oli suunnattu torvisoiton aloittaville, mutta siinä oli myös vaativampia harjoituksia. Leanderin mukaan hyvän soittajan ominaisuudet ovat ”etupäässä hyvä korva, vahvat huulet, tasaiset hampaat, taipumusta sekä paljo malttia ja kestäväää utteruutta”. Vastalkajia hän opastaa kirjan alussa seuraavin säännöin, joita ”oppilaan tulee tarkoin noudattaa”:

1. Suuloppi on asetettava sillä tavoin huulille, että se niitä keveästi painaa hampaita vasten; se on kuitenkin sovitettava enemmän alahuulen puoleen.
2. Ilmaa sysätään keveästi kielen kärjellä.
3. Puhaltaessa on kohotettava rinta ylös.
4. Vasen käsi on kannattava torvea niin, ettei raiku tule estetyksi.
5. Oikean käden sormien tulee asettua kevyesti painimille ja seurata tarkasti niiden laskua ja nousua.

405 *Uusi Suometar* 3.11.1882.

406 *Uusi Suometar* 18.11.1882; Väättäinen 1953, 16.

407 Ks. Kurkela 2009, 106–111.

408 Kurkela 1983, 74. Ks. myös Karjalainen 1995, 54–56.

409 *Uusi Suometar* 18.11.1882.

410 Väättäinen 1953, 17.

6. Oppilas saa puhaltaa korkeintaan puoli tuntia kerrallansa; jos vähänkin väsymystä tuntuu, on heti puhaltamisesta herjettävä.
7. Skaaloja ja harjoituksia soitetaan aluksi hitaasti. Sitten vähitellen nopeutta lisätään.
8. Puhaltaessa säästettäköön ilmaa niin paljon kuin mahdollista, ettei keuhkot vaivaantuisi.⁴¹¹

Kansanvalistusseuran toimesta nuottikustannus kehittyi merkittävästi. Keskeinen tekijä nuottien julkaisemisen taustalla oli seuran järjestämät laulu- ja soittojuhlat. Niitä varten seura painatti kuoro- ja soittokuntaohjelmistoa. Siihen kuuluivat myös laulu- ja soittokilpailujen ohjelmistot sekä yhteissoittokappaleet, jotka piti julkaista etukäteen harjoiteltaviksi. Samalla nuotit levisivät eri puolille maata jatkuvasti lisääntyneiden laulu- ja soittokuntien käyttöön. Vuonna 1880 seura julkaisi ensimmäiset painetut nuotit torvisoittokuntia varten Suomessa. Nuotit oli tarkoitettu vuoden 1881 juhla kokouksen yhteyteen suunniteltuja laulu- ja soittojuhlia varten. Mitään luetteloa ei painoksesta ole säilynyt, sillä laulu- ja soittojuhla ei lopulta toteutunut vaan supistui pienimuotoisiksi juhla laulajaisiksi.⁴¹²

Vuoden 1884 laulu- ja soittojuhlien nuottimateriaalia ei painettu lainkaan. Sen sijaan toimitettiin muutamia jäljennöksiä, jotka kuljetettiin lainaksi niille soitto- ja laulukunnille, jotka olivat ilmoittautuneet osanottajiksi juhliille. Jäljennökset kopioitiin käsin ja lähetettiin sen jälkeen eteenpäin taas seuraavalle paikkakunnalle. Tämä järjestely johtui siitä, että nuottien painotyöstä oli valittu vastaamaan Jyväskylän torvisoittokunnan johtajana toiminut Gustaf Kock, joka kesken juhla valmisteluiden vastaanotti toimen Vaasan pataljoonan soittokunnan johtajana ja joutui uuden työtehtävänsä vuoksi muuttamaan pois paikkakunnalta vuoden 1883 alusta. Tehtävä siirrettiin eteenpäin Gustaf Dahlströmille, joka kuitenkin vasta seuraavana kesänä asettui Jyväskylään ja pystyi aloittamaan työn.⁴¹³

Ilmajoen soittokunnan ensimmäisten kappaleiden arvellaan olleen *Vaasan marssi*, *Maamme*, *Honkain keskellä (mökkini seisoo)*, *Porilaisten marssi*, *Vanha häämarssi*, *Sotilasmarssi operetista Faust* sekä *Venäjän kansallislaulu*.⁴¹⁴ Könnin muistiinpanot täydentävät listaa vielä ainakin *Savolaisen laululla*, hymnillä *Sävelten voima* ja virrellä *Jumala ompi linnamme*.⁴¹⁵ Tieto täsmää ainoan soittokunnan ensimmäiseltä kokoonpanolta säilyneen nuottikirjan kanssa, jonka alkupään käsinkirjoitettujen kappa-

411 Leander 1885.

412 Kurkela 2009, 70; Smeds & Mäkinen 1984, 9–13.

413 Granfelt 1884, 63–64; Väättäinen 1953, 20.

414 Aro 1988.

415 Rantoja 1952, 8.

leiden joukosta kaikki edellä mainitut sävelmät löytyvät, lähes samassa järjestyksessä. Nuottikirja on äänikirja⁴¹⁶ tenoritorvelle ja se on kuulunut Salomon Pirilälle.

Olemassa olevien lähteiden perusteella Ilmajoen soittokunnan esiintymisten yhteydessä nimeltä mainitut kappaleet sen perustamisesta vuoteen 1890 olivat lähes poikkeuksetta isänmaallisia⁴¹⁷ lauluja. Eniten soitettiin *Maamme*-laulua ja Etelä-Pohjanmaan omaa maakuntalaulua *Vaasan marssia*. Lehtikirjoittelun perusteella *Maamme*-laulua esitettiin lähes poikkeuksetta kaikissa tilaisuuksissa, jotka sisälsivät musiikkiohjelmaa. Se oli usein myös ainoa nimeltä mainittu sävelmä juhlakuvausten yhteydessä. Laulu sopi erinomaisesti maaseudun kansallishenkisiin tilaisuuksiin, joissa haluttiin tuoda vahvasti esille kansallinen symboliikka ja voimakas valistususkko. Samasta syystä *Maamme*-laulu nostettiin näkyvästi esille lehtikirjoittelussa. *Maamme* oli erityisen suosittu myös siksi, että sen suomenkielinen versio koki näihin aikoihin läpimurtonsa maaseudulla. 1870-luvulla alkaneen kansallisen liikkeen myötä kehittynyt seura- ja kokoustoiminta oli antanut ratkaisevan sysäyksen laulun arvostuksen kohoamisessa kohti virallisen kansallislaulun asemaa.⁴¹⁸

Muita mainittuja sävelmiä ovat Joseph Haydnin *Keisarihymni*, jota esitettiin Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran ja raittiusseurojen yhteisessä vuosijuhlissa vuonna 1886 ja kielikysymyksen hyväksi järjestetyssä iltamassa Ilmajoella 1887. Samassa iltamassa kuultiin A. Oksasen runoon pohjautuva *Nouse, riennä suomen kieli*, varsinaiselta nimeltään *Suomen valta*. Koska kappale on mainittu tällä nimellä, soittokunta on ilmeisesti säestänyt kuoroa, sillä laulua säestettiin *Keisarihymnin* sävelellä⁴¹⁹. Oli tavallista, että soittokunnat ja kuorot esiintyivät yhdessä.

Ohjelmistoissa mainittiin myös *Eläköön armias*, eli *Weisu Kuningalle Suomen Kansalda*, joka oli Franz Mikael Franzénin vuonna 1805 laati- ma suomennos englantilaisesta hymnistä *God Save the King* sekä *K. P. T:n marssi (Jos sydän sulla puhdas on)*. *Eläköön armias* oli ilmestynyt jo Ruotsin vallan aikana otsikolla *Finsk Folksång*. Sitä oli käytetty kuningashymninä kansallislaulun tapaan englantilaisen Henry Careyn säveltämän⁴²⁰

416 Äänikirjalla tarkoitetaan nuottikirjaa, jossa jokaisen soittimen osuus on kirjoitettu omaan kirjaansa. Ks. Kurkela 1983, 99.

417 Aikalaiskirjoittelussa kansallishenkisistä sävelmistä käytettiin tavallisesti nimitystä *kansallinen laulu* tai *isänmaallinen laulu*. Tässä yhteydessä isänmaalla ei kuitenkaan vielä tarkoitettu itse- näistä Suomea, vaan sillä viitattiin enemmänkin yhtenäiseen Suomen kansaan, joka oli uskollinen Venäjän keisarille.

418 Liikanen 1995, 226–227.

419 Suurlakkoviikolla 1905 Suomen valta sai uuden sävelmän. Lakon aikana syntyi ajatus pyytää arvostettua kuorosäveltäjää Emil Genetziä säveltämään laulu uudelleen. Sen ilmeisesti katsottiin lisäävän laulun arvoa ja suosiota. Kurkela & Rantanen 2008, 191–192.

420 Laulun säveltäjäksi on myös arveltu englantilaista John Bullia ja ranskalaista Jean-Baptiste Lullyä. Kuitenkin Henry Careyn nimi hymnin säveltäjänä ja sanoittajana löytyy useimmista lähde- oksista.

God save the Kingin melodialla. Laulu ilmestyi arkkiveisuna vuonna 1806. Emämaan ja hallitsijan vaihduttua Franzén kirjoitti samaan sävelmään uuden runon, jossa vannottiin uskollisuutta keisarille kuninkaan sijaan. Se oli Franzénin ainoa suomeksi kirjoitettu runo.⁴²¹

K. P. T:n marssia laulettiin *Vaasan marssin* sävelellä. Laulu oli suomenmielisten ylioppilasyhdistyksen, Suomalaisen Nuijan, tunnusmarssi. Lyhenne K. P. T. tulee sanoista ”koko programmi toteen”. Sanayhdistelmä on alavutelaisen fennomaaniylioppilaan Lauri Kivekkään määrittelemä iskulause, jonka taustalla oli voimakkaita kielipoliittisia tavoitteita.⁴²² Ilmajoen soittokunta esitti marssin kuoron kanssa Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran vuosikokouksen yhteydessä vuonna 1885. Vallankumouksellisesta syntytaustastaan huolimatta *K. P. T:n marssi* voidaan tässä tapauksessa kuitenkin liittää *Vaasan marssin* tavoin enemmän maakunta- ja kansallistunteen vahvistamisen tiliin kuin osoitukseksi radikaalimmasta suomalaisuudesta.

Isänmaallisten laulujen joukossa poikkeuksen tekevät kaksi virttä: *Jumala ompi linnamme* ja *Isänmaan virsi*. Molemmat virsistä kuitenkin omaksuttiin aatteellisten laulujen repertuaariin, erityisesti *Jumala ompi linnamme*, jota hieman myöhemmin käytettiin paljon ensimmäisen sortokauden aikaisissa tapahtumissa ja 1905 suurlakon kansankokouksissa.⁴²³ *Isänmaan virsi* on mitä todennäköisimmin sama J. L. Runebergin laatima runo, joka Johan Bäckvällin Maamme-kirjan suomennoksessa (1876) al-

Taulukko 1. Ilmajoen soittokunnan esittämät (nimeltä mainitut) kappaleet 1883–1890.

Kappale	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	Yhteensä
Maamme		xxx	x	xx			x		7
Vaasan marssi		x	x	x					3
Keisarihymni		x		x					2
Eläköön armias		x							1
Isänmaan virsi		x							1
K. P. T:n marssi				x					1
Jumala ompi linnamme					x				1
Nouse, riennä Suomen kieli					x				1
Erittelemättömät maininnat	xx	xxxx	x	xx	xxxx	x	x		15
Tanssisoitto		x					x		2
									34

Lähde: *Suupohjan Työmies* 1883–1885, *Vaasan Lehti* 1883–1890.

421 Asplund 2006b, 256.

422 Ks. esim. Liikanen 1995.

423 Kurkela & Rantanen 2008, 180; Kurkela 2009, 88.

kaa säkeellä ”Jumala maamme suojele”. Päätelmä perustuu siihen, että Topeliuksen Maamme-kirjaa julkaistiin kymmeniä eri painoksia, ja sitä on luettu maamme kouluissa luultavasti enemmän kuin mitään muuta kirjaa.⁴²⁴

Lukumääräisesti eniten lehtikirjoituksista löytyy erittelemättömiä mainintoja, jotka on korvattu ilmaisulla *soitantoa* tai *torvisoittoa*. Melko varmasti nämä ovat samoja kuin lähteissäni nimeltä mainitut sävelmät, mutta on vaikea sanoa, miten ne tarkemmin eriteltyinä muuttaisivat edellä olevaan taulukkoon koottujen sävelmien järjestystä. Todennäköisesti näiden erittelemättömien mainintojen avaaminen lisäisi ainakin tanssisoiton määrää, joka oli tyypillisintä ohjelmistoa maaseudun harrastajasoittokunnille.⁴²⁵ Tanssimusiikki sai lehtikirjoituksissa ainoastaan kaksi erillistä mainintaa. Toisaalta tanssimiseen liittyvien monien ennakkoloulojen vuoksi tanssin ja tanssimusiikin vaatimattomampi näkyvyys lehtien palstoilla ei yllätä.

Lehtimaininnat eivät luonnollisesti kerro koko totuutta soittokunnan esittämistä kappaleista, sillä laulut valikoituivat aina tilanteen mukaan. Kunkin esiintymistilaisuuden luonne vaikutti ratkaisevasti ohjelmiston muodostumiseen. Selvää kuitenkin on, että lehtien palstoilla kansallisten laulujen asemaa musiikkiohjelmistoissa haluttiin aatteen hengessä erityisesti korostaa.

Könniltä on säilynyt värikäs kuvaus soittokunnan edistymisestä ensimmäisen harjoittelukuukauden ajalta. Päiväkirjamerkinnästä on nähtävissä myös soittokunnan ensimmäiseksi oppimat kappaleet *Savolaisen laulu, Jumala ompe linnamme* (virsi 51), *Sävelten voima* sekä muistiinpanosta tunnistamattomat marssi ja sävelmä, josta Könni käyttää nimeä *Koko maailmasta*:

Savolaisen laulu menee jo ’noin nenähäsä’; ’Koko maailmasta’ voi sanoa, että se jo vähän hurisee, ’Sävelten voimasta’ että se tohisee, mutta annas ’is-ta, is-ta, is-ta, ta, ta marssi’, silloin torvet jo työssä ovat; se ei hurise vaan se räikky. – Huomiseksi on virsi 51 opittava. Tässä on edistymisemme tähän asti. Tämä on jo hyvä, niin olen kuullut sanottavan. Mutta lopussa kiitos seisoo.⁴²⁶

Painettujen seitsikkosovitusten hankkiminen ei aina ollut helppoa. Vaikka nuottipartituureja oli suhteellisen varhaisessa vaiheessa saatavilla, ne olivat kalliita. Etenkin jos kyseessä oli yksityinen soittokunta, jolla ei ollut ulkopuolista rahoittajaa, valmiisiin nuotteihin ei välttämättä ollut varaa. Ilmeisesti juuri kustannussyistä painettujen nuottien käyttö jäi suhteelli-

424 Heikki Laitisen tiedonanto 21.6.2010.

425 Ks. esim. Jalkanen 1989, 63–66.

426 Rantoja 1952, 8. Lainaus on osa Könnin viimeisestä päiväkirjamerkinnästä soittokunnan vaiheisiin liittyen. Se on kirjattu 18.1.1883.

sen vähäiseksi, ja valtaosa monien soittokuntien ohjelmistosta hankittiin kopiaamalla käsin. Toisaalta nuottien kopiaaminen oli 1800-luvun lopulle tultaessa niin yleistä, ettei käytäntö välttämättä ollut riippuvainen ainoastaan taloudellisesta tilanteesta. Karjalainen nimittääkin torvisoittokuntahistoriaa kuvaavasti ”kopioiden ja sovitusten historiaksi”.⁴²⁷ Varsinaisen tanssimusiikki, jota Kansanvalistusseuran ohjelmistosta ei juurikaan löytynyt, kopioitiin pääosin käsin vielä pitkälle 1900-luvun puolelle.⁴²⁸ Esiintymismatkojen yhteydessä nuotteja vaihdettiin myös muiden soittokuntien kanssa.⁴²⁹

Ilmajoellakin valtaosa nuoteista kopioitiin käsin. Soittokunnan säännöistä ilmenee, että soittokunnalle tilattiin yhdet ”päänuotit”, eli ilmeisesti partituurit, josta jokainen soittaja kirjoitti käsin itselleen oman soittimensa stemman.⁴³⁰ On arveltu, että ensimmäiset äänikirjat olivat Wickholmin puhtaaksikirjoittamia.⁴³¹ Pirilältä säilynyttä äänikirjaa tarkastellessa voi kuitenkin todeta, että näin ei ollut. Signeerauksen perusteella kirja on Pirilän itsensä kirjoittama. Kirjassa on yhteensä 93 sävelmää, jotka kahta kirjan loppupään kappaletta lukuun ottamatta on kirjoitettu samalla käsialalla. On erittäin epätodennäköistä, että Wickholm olisi kirjoittanut jokaiselle äänelle lähes sadan kappaleen ohjelmiston kolmen kuukauden opetusjaksonsa aikana. Lisäksi nuottien kopiaaminen oli tehokas tapa oppia nuotinlukua, joten soittajat tekivät sen usein mielellään itse.

Äänikirjan sävelmät muodostavat hyvin tyypillisen esimerkin 1880-luvun maaseutussoittokunnan ohjelmistosta. Kirjassa on 27 tanssisävelmää. Kokonaisuus sisältää rahvaan keskuudessa suosittua, torvisoittokunnalle soveltuvaa tanssimusiikkia: 8 valssia, 10 polkkaa, kolme polkka-masurkkaa, kolme masurkkaa, kaksi polskaa ja yksi jenkka, joka käsialan perusteella on liitetty kirjaan myöhemmin. Tanssisävelmät on nimetty tyyli- ja lajinsa mukaan ilman yksityiskohtaisempaa erittelyä, joten tenoritorvelle kuuluneen äänikirjan perusteella on vaikea arvioida, mitä kappaleet tarkalleen ottaen ovat. Niiden lisäksi kirjassa on 25 isänmaallista laulua ja marssia, 14 hengellistä sävelmää, 11 ooppera- ja operettisävelmää, hieman yllättäen vai 9 kansanlaulua sekä 15 kappaletta, joita on vaikea sijoittaa edellä mainittuihin kategorioihin. Ne ovat sotilassoittokunnilta lainattua konsertti- ja ajanvietemusiikkia, pääosin lauluja ja laulelmia.⁴³²

427 Karjalainen 1995, 45.

428 Kurkela 2009, 164.

429 Kurkela 1983, 101.

430 Ilmajoen Torvisoittokunnan Ohjeet.

431 Ala-Nikkola 1982, 6.

432 Luetteloon on listattu osa kappaleista kahteen eri kohtaan, mikäli sävelmä on edustanut esimerkiksi sekä marssia että ooppera- tai operettisävelmää.

Äänikirjan ja sanomalehtikirjoittelun perusteella Ilmajoen soittokunnan ohjelmiston voi jakaa karkeasti kahteen osaan: ohjelmamusiikkiin ja tanssimusiikkiin. Ohjelmamusiikki oli usein runonlausunnan, puheen tai näytelmän välissä soitettua musiikkia, joka tässä tapauksessa käsitti pääasiassa suomalaiskansallista ohjelmistoa. Se saattoi olla myös konserttimusiikkiohjelmistoa tai kansanomaisempaa musiikkia. Koska tenoritorven äänikirjaa lukuun ottamatta kaikki muut soittokunnan ensimmäisen kokoonpanon nuottikirjoista puuttuvat, on mahdotonta tehdä tarkempaa analyysia kirjan kappaleista ja niiden sovituksista. Tanssimusiikin runsaus kertoo kuitenkin siitä, että sille oli tarvetta ja sitä soitettiin mielellään. Onkin syytä huomioida, että vaikka ohjelmamusiikki asetettiin julkisuudessa tärkeimmälle sijalle, se ei välttämättä ollut muusikoille mieleisintä soitettavaa. Toisaalta Ilmajoen soittokunnan toimintaan tiiviisti liittyneen aatteellisuuden vuoksi myös ohjelmamusiikilla oli harjoituksissa tärkeä merkitys.

Kansanlaulujen vähäinen lukumäärä johtuu oletettavasti siitä, että ne eivät olleet torvisoittokunnille ominaisinta musiikkia. Herkät, tunnelmalliset kansanlaulut sopivat paremmin kuorojen esitettäväksi. Torvisoittokuntasovituksissa kansanlaulut oli usein laadittu potpurien muotoon. Kansansävelmäpotpureista tulikin 1800-luvun lopulla torviseitsikkojen keskeinen ohjelmiston osa. Suosituin oli turkulaisen kanttorin Emil Pahlmanin potpuri (1871).⁴³³ Pahlmanin potpurin suosio perustui sen herättämiin voimakkaan kansallisiin mielikuviin, joilla epäilemättä on yhteys sikermän kappalevalikoimaan.⁴³⁴ Potpuri koostui tunnetuimmista kansansävelmistä ja kahdesta suositusta marssista. Siitä välittyy myös salonkimusiikille tyypillinen hilpeän ja sentimentaalisen vuorottelu, joka oli potpureille ominainen piirre. Johdannon (maestoso, h) jälkeen potpurin kappaleet olivat järjestyksessä *Suomen salossa* (allegretto e risoluto, G), *Velisurmaaja* (allegretto con moto, g), *Kreivin sylissä istunut* (andantino, Bb), *Kultani kukkuu* (andantino, g), *Vaasan marssi* (tempo di marcia, D), *Karjalan polska* (ei tempomerkintää, d), *Kultaselle* (allegretto, h), *Nuorikon laulu ja tanssi* (allegretto, C), *Tuoll' on mun kultani* (andante, e) ja *30-vuotisen sodan marssi* (allegro non troppo E-A-D). Kappalevalikoimassa on huomionarvoista myös se, että Pahlman oli sattunut valitsemaan juuri ne kansansävelmät, joista myöhempi kansanlaulukäsitys muodostui.⁴³⁵ Pirilän äänikirjasta löytyy yksi ”Potpourri”. Se ei ole kuuluisa Pahlmanin potpuri, mutta kansanlaulujen osalta muistuttaa sitä sisällöltään. Potpuri sisältää kappaleet *Minun kultani kaunis on*, *Minä seisoin korkealla vuorella* (*Kreivin sylissä istunut*), *Tuoll' on mun kultani*, *Yksin istun ja lauleskelen*, *Orpo* sekä kaksi nimeämätöntä sävelmänpätkää.

433 Kurkela 1989, 273–274.

434 Klemetti 1937, 75.

435 Kurkela 1989, 273.

Säilynyt äänikirja on väriltään ruskea, hillitysti koristeellinen nahkantainen kirja, jossa lukee kullavärisin kirjaimin ”Ilmajoen Soittokunnan”. Kirja on säilytetty siistinä eikä siinä ole ylimääräisiä merkintöjä lukuun ottamatta kahta lyijykynällä sisäkanteen kirjoitettua ohjelmakokonaisuutta. Ensimmäinen sisältää ainoastaan musiikkikappaleita säveltäjineen seuraavassa järjestyksessä: *Waasan marssi* (Collan), *Hymni Kaarlo Kuninkaan metsästyksestä* (Pacius), *Sä kasvoit (neito kaunoinen)* (Leander), *Kesä illalla* (Saarinen), *Joutsen*, *Suomen laulu* (Pacius). Kyseessä voi olla mikä tahansa iltaman tai muun tapahtuman musiikkiohjelma. Toinen on raittiusseura Ladun juhla kokouksen ohjelma, missä soittokunta on huolehtinut kokouksen musiikkiohjelmasta: *Wirsi, J.E. Antilan puhe (avauspuhe)*, *Soittoa*, *Pastori J. Ilmasen puhe*, *Wirsi 110*, *Soittoa*, *Wuosikertomus*, *Tili luettiin*, *Soittoa*, *Teetä*, *Keskustelua*, *J. E. Antilan esitys Ladun tulevasta toiminnasta*. Ohjelman täytyy olla 1800–1900-lukujen vaihteesta, sillä kaikesta päätellen J. E. Antila on juhla kokouksen aikaan toiminut seuran puheenjohtajana. Antilan puheenjohtajuus kesti peräti 15 vuotta sen perustamisvuodesta 1884 vuoteen 1909. Lisäksi pastori Ilmanen siirtyi Ilmajolta Orimattilaan jo vuonna 1905, joten tilaisuuden on täytynyt tapahtua ennen sitä.⁴³⁶ Ohjelman runko on hyvin tyypillinen 1800-luvun lopun huvien ohjelmakokonaisuus.

Kuva 2. Salomon Pirilän äänikirjan ensimmäinen sivu.

⁴³⁶ Alanen 1953, 700; Kirkkala 1963, 222–223.

3.2.5. Soittajayhteisö

Ilmajoen torvisoittokunnan jäsenet muodostivat yhdessä tiiviin horisontaalisesti rakentuneen verkoston, joka sisälsi runsaasti sosiaalista pääomaa. Robert Putnamin mukaan ensimmäinen sosiaalisen pääoman elementti on erilaiset yksilöiden ja ryhmien väliset sosiaaliset verkostot. Lähtökohtana on, että jokaisessa yhteiskunnassa on muodollisia ja epämuodollisia ihmisten välisiä sosiaalisen vaihdon ja kommunikaation verkostoja. Putnam jakaa verkostot horisontaaliseen ja vertikaaliseen tyyppiin, joista edelliset ovat rakentuneet samanarvoisuudelle, statuksen ja vallan tasaiselle jakautumiselle, jälkimmäiset epätasa-arvoisten toimijoiden epäsymmetrisille hierarkia- ja riippuvuussuhteille. Horisontaaliset verkostot ovat Putnamin mukaan ”hyviä”, sillä horisontaalinen verkostotyyppi tekee mahdolliseksi myös sosiaalisen pääoman muiden muotojen (luottamus ja vastavuoroisuuden normit) kehittymisen. Vertikaalinen verkosto ei tue eikä ylläpidä sosiaaliselle pääomalle elintärkeitä luottamus- ja yhteistyösuhteita.⁴³⁷

Toisaalta vertikaaliset verkostot voivat myös edistää horisontaalisten verkostojen ja niiden toimintakentän laajentumista. Järjestöelämän alkuvaiheessa horisontaaliset, paikalliset verkostot kytkeytyivät keskusjohtoisten, vertikaalisten verkostojen kautta osaksi järjestötoiminnan valtakunnallista rakennetta. Parhaassa tapauksessa paikalliset toimijat olivat samaan aikaan läheisessä vuorovaikutuksessa paikallisverkostojen kanssa ja samalla osa keskitettyä järjestökenttää, jonka tarkoituksena oli johtaa paikallista toimintaa kansallisista lähtökohdista. Tämänkaltaisen yhteys lisäsi ryhmien ja yksittäisten henkilöiden vuorovaikutusta ja myös tiedonvälityksen mahdollisuuksia.⁴³⁸

Kansalaisaktiiviset, useimmiten jonkin harrastuksen ympärille muodostuneet ryhmät organisoituivat tavallisesti horisontaalisesti. Horisontaalisesti muotoutuneissa ryhmissä on paljon sosiaalista pääomaa, sillä ne yhdistivät keskenään erilaisia, mutta ryhmän sisällä tasa-arvoisia jäseniä. Tämänkaltaisten ryhmien korkea sosiaalisen pääoman aste perustuu hieman nurinkurisesti siihen, että horisontaalisesti rakentuneissa kansalaisryhmissä keskinäiset siteet ovat keveitä ja osallistuminen perustuu vapaaehtoisuudelle. Kevyet siteet tekevät kuitenkin toimijasta ja toimijoiden verkostosta kokonaisuudessaan vahvan, sillä verkostoihin kertyy suuri määrä keskinäistä luottamusta ja yhteistyön vastavuoroisuuden normeja.⁴³⁹ Joskus liian kevyet siteet saattavat kääntyä myös itseään vastaan. Esimerkiksi pääosin vapaaehtoisuuteen perustunut soittokuntaate 1800-luvun lopulla kohtasi jatkuvia ongelmia soittajien suuren vaih-

437 Putnam 1993a, 173.

438 Lehtonen 1994, 19–20; Teräs 2001, 32–33.

439 Putnam 1993a, 173.

tuvuuden vuoksi. Lisäksi pienillä paikkakunnilla hankaluuksia aiheutti soittajien vähäisyys. Eri ääniin ei aina tahtonut riittää puhaltajia, ja yhden soittajan lopettaessa koko soittokunnan tulevaisuus saattoi olla vaakalaudalla.⁴⁴⁰

Toisinaan yksittäiset sosiaaliset verkostot saattavat muodostaa laajemman yhteenliittymän, jota Putnam nimittää ”superverkostoksi”. Toimiessaan se tarjoaa paikalliselle yhteisölle tai kokonaiselle yhteiskunnalle makrososiaalisen voimavaran.⁴⁴¹ Ilmajoen soittokunta muodosti yhteisössään eräänlaisen superverkoston. Sillä oli tärkeä vaikutus koko sitä ympäröivään yhteiskuntaan, koska esiintyessään erilaisissa tapahtumissa se toi uutta musiikkikulttuuria paikkakunnalleen ja koko maakuntaan. Järjestämällä iltamia ja muita tilaisuuksia se myös edisti paikkakuntalaisten sosiaalista kanssakäymistä. Lisäksi sillä oli keskeinen merkitys uusien aatteiden ja symbolien iskostamisessa kansan mieliin.

Sujuakseen ilman suurempia ongelmia sosiaalinen vaihto edellyttää aina jonkin verran toimijoiden välistä luottamusta. Mitä syvempää luottamus on, sitä helpommaksi sosiaalinen vaihto ja yhteistyö käy.⁴⁴² Ilmajoen soittokunnan kohdalla luottamusta edistivät erityisesti jäsenten välinen ystävyys, yhteiset kiinnostuksenkohteet ja yhtenäinen sosiaalinen tausta. Soittokuntien jäsenrakenteella oli voimakas vaikutus siihen, minkälaiseksi soittokunnat kulloinkin muodostuivat.⁴⁴³ Ilmajoella aatteellisen toiminnan ohella vähintään yhtä tärkeä osa soittokuntatoimintaa oli soittajayhteisö ja ”yhtyeen” perustaminen ystävien kanssa. Soittokuntalaiset olivat kiinteä ryhmä, jota liittivät yhteen tausta, kotipaikka, koulutus sekä yhteiset kiinnostuksenkohteet, kuten musiikki ja seuratoiminta. Tietävästi Ilmajoen soittokunnan jäsenet tunsivat toisensa ennalta. Osa heistä oli ystäviä keskenään, mikä teki verkostosta erityisen tiiviin ja ajoi toimintaa aktiivisempaan suuntaan. Pääjoukko oli yhtenäistä myös iältään. Iisakki Pirilää lukuun ottamatta kaikki soittokuntalaisista olivat soittokunnan perustamisvaiheissa myös naimattomia. Soittokunnan keski-ikä oli noin 22 vuotta. Nuorin soittokuntalaisista oli Salomon Pirilä, joka oli vasta 17-vuotias liittyessään soittokuntaan. Vanhin oli Otto Könni. Perustaessaan soittokuntaa hän oli juuri täyttänyt 24 vuotta. Lisäksi kaikki soittajat olivat miehiä. Naisia suomalaisissa torvisoittokunnissa alkoi olla vasta 1900-luvun puolella.⁴⁴⁴ Ilmajoen soittokuntaan otettiin naissoittajia

440 Kurkela 1983, 75; Vehmas 1983, 42.

441 Putnam 1993a, 173. Ks. myös Kaunismaa 2001, 123.

442 Kaunismaa 2001, 123.

443 Karjalainen 1995, 37.

444 Karjalainen 1995, 39.

verrattain aikaisin, sillä vuosina 1906–08 soittokunnassa oli peräti neljä naissoittajaa.⁴⁴⁵

Soittajia yhdisti myös se, että kaikki olivat kansakoulun käyneitä tällösten poikia. Lähes jokainen heistä oli kotoisin keskimääräistä varakkaammista talonpoikaistaloista. Soittokuntalaisista Otto Könni, Juho Kuhna ja lisäksi Hannuksela kuuluivat pitäjän aktiivisimpaan nuorisoyoukkoon ja innokkaimpiin nuorisoseura-aatteen kannattajiin. Kaikki kolme olivat olleet mukana nuorisoseuran syntyvaiheissa sen perustamisesta lähtien.⁴⁴⁶ Noin puolella jäsenistä oli jo takanaan jonkinasteista musiikillista harrastuneisuutta ennen soittokuntatoiminnan alkamista. Lisäksi ainakin viisi soittokunnan kahdeksasta jäsenestä olivat jollakin tavalla kiinnostuneita kansallisesta herätyksestä, monen kohdalla vaikutteet tulivat kotoa.⁴⁴⁷ Lisäksi Hannukselan lisäksi kuvaava esimerkki tästä on Salomon Pirilä, jonka äiti Hedvig Ala-Pirilä oli 1870-luvun loppupuolella kokenut voimakkaan kansallisen herätyksen ja avasi monista ennakkoluuloista huolimatta kotinsa aloittelevan nuorisoseuran kokouskäyttöön. Teini-ikäinen Salomon ei voinut välttyä vaikutteilta.⁴⁴⁸

Ainakin kolme Ilmajoen soittokunnan kahdeksasta jäsenestä oli asunut opiskeluaikansa kaupungeissa. Otto Könnillä ja lisäksi Hannukselalla oli suhteita Helsinkiin, missä he molemmat olivat käyneet Helsingin suomenkielistä alkeisopistoa. Salomon Pirilällä oli puolestaan yhteyksiä Vaasan suuntaan. Yhteydet suurempiin kaupunkeihin olivat tärkeitä, sillä ystävyys- ja sukulaissuhteiden ylläpitämisen lisäksi niiden välityksellä saatiin tietoa erilaisista tapahtumista ja pysyttiin ajan tasalla uusimmista virtauksista. Yhteyksiä pidettiin tavallisesti yllä kirjeenvaihdolla sekä keskinäisillä tapaamisilla ja vierailuilla.⁴⁴⁹

Yhteydenpito oli keskeistä yhteisössä jaettujen sosiaalisten normien kehitykselle. Niillä tarkoitetaan erityisesti vastavuoroisuuden normeja, jotka Putnam jakaa kahteen ryhmään: tasapainotettuihin, eli spesifeihin ja yleistettyihin eli diffuuseihin normeihin. Tasapainotetuista normeista puhutaan esimerkiksi silloin, kun samanarvoisia hyödykkeitä vaihdetaan toisiinsa. Yleistetyissä normeissa on kyse vaihdosta, jossa odotetaan keskinäisestä palveluksesta suoritettavan joskus tulevaisuudessa vastapalvelus. Kaunismaa kiteyttää Putnamin ajatuksen seuraavasti: ”yhteisöt, joissa erityisesti yleistetyn vastavuoroisuuden normia käytetään, kykenevät estämään itsekeskeisen käyttäytymisen ja voivat ratkaista ongelmia kollektiivisella yhteistoiminnalla. Vastavuoroisuus antaa hyvät mahdollisuu-

445 He olivat Edla Kivelä, Tyyne Haikonen (os. Hakala), Martta Ala-Kauppara ja senaikaisen johtajan Matti Pälven vaimo. Karjalainen 1995, 39.

446 Könni 1963a, 151–151; Könni 1963b, 361; Koskimies 1963, 332–333.

447 Könni 1963a, 151–151; Könni 1963b, 361.

448 Könni 1965, 596.

449 Hirvonen 2003, 141–151.

det luottamuksen muodostumiselle, kommunikaation ongelmattomalle välittymiselle ja sosiaalisten verkostojen toimivuudelle.”⁴⁵⁰ Sosiaalisten verkostojen sidokset eivät kuitenkaan pysy vahvoina eikä sosiaalinen pääoma käyttökelpoisena, ellei suhdetta pidetä jatkuvasti yllä sosiaalisen kanssakäymisen kautta. Vastavuoroisuuteen perustuva kanssakäyminen, tapaamiset ja muu yhteydenpito lisäävät sosiaalista pääomaa ja pitävät sen toimintakykyisenä.⁴⁵¹ Kirjeenvaihto oli 1800-luvulla paras tiedonvaihdon väline, sillä henkilökohtainen tapaaminen ei pitkien välimatkojen ja vaikeiden yhteyksien vuoksi käynyt helposti. Tiedonvälittäjänä se toimi yhtä hyvin palvelusten vaihtajana kuin sosiaalisten verkostojen ylläpitäjänä.

Mielenkiintoinen palvelusten vaihtamisen muoto oli lasten ”vaihto”. Koska 1800-luvun lopulla parhaat koulut olivat suurimmissa kaupungeissa, oli tavallista, että maaseudulta lähetettiin lapsia kouluun vieraalle paikkakunnalle – mikäli siihen oli taloudellisia mahdollisuuksia. Vastavasti kaupunkien säätyläiskotien lapset viettivät erityisesti kesäisin aikaa maaseudulla oppiakseen suomen kieltä. Lasten kouluttamisen ohella vaihdon tavoitteena oli, että lapset oppisivat muualla asuessaan uusia tietoja ja taitoja.⁴⁵² Otto Könni vietti Helsingissä vuodet 1871–79. Könnin toimeentulosta ja vuokranmaksusta Helsingissä huolehti valtiopäivämies Hannuksela, joka oli toiminut Könnin holhoajana siitä lähtien, kun Könnin vanhemmat kuolivat pojan ollessa vasta kolmevuotias.⁴⁵³ Hannukselalla oli hyödyllisiä suhteita pääkaupunkiin, mikä edesauttoi Könniä pääsemään hyvään suomenkieliseen kouluun ja hyviin sijaisperheisiin. Samalla Hannukselalle itselleen tarjoutui mahdollisuus ylläpitää omia verkostojaan pääkaupungissa.

Opiskelujensa alkuajat Könni asui kamreeri Olsonin luona, mutta joutui vaihtamaan paikkaa vuonna 1876, kun Olson perheineen muutti pois pääkaupunkiseudulta. Myös Otto Könnin veli Frans Könni asui hetken Osloonin perheessä, mutta riitautui kamreerin kanssa ja muutti pois.⁴⁵⁴ Olsonien muuton jälkeen Otto Könni siirtyi Aleksander Järnefeltin, Jean Sibeliuksen tulevan apen, perheeseen, jonka luona hän asui viimeiset opiskeluvuotensa. Järnefelteillä Könni sai myös ensikosketuksensa fenomeniaan, sillä Aleksander ja Elisabeth Järnefelt olivat intohimoisia fenomenian kannattajia. Aleksander Järnefelt oli mukana Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston perustamisvaiheissa vuonna 1871 ja myös Suomen kansakouluyhdistyksen perustajia. Lisäksi hän kuului suomalaisen teatterin johtokuntaan. Järnefeltien perhe oli aikansa tunnetuimpia suomen-

450 Kaunismaa 2001, 124–125; Putnam 1993a, 172–173.

451 Bourdieu 1986, 249–250; Hirvonen 2003, 49; Putnam 1993a, 169–171.

452 Hirvonen 2003, 134.

453 Ks. Rajala 1988, 93.

454 Ilmajoen museo, 53 E.a. Saapuneet kirjeet.

kielisiä sivistyneistökoteja.⁴⁵⁵ Perheessä harrastettiin paljon musiikkia, mikä osaltaan vaikutti Könnin musiikilliseen kehitykseen. Hänelle oli pe-riytynyt musikaalisuutta myös kotoa. Otto Könnin veli Frans Könni⁴⁵⁶ oli autonomisen Suomen ensimmäisiä konserttipianisteja, joka sai tunnettuutta myös kansainvälisesti.⁴⁵⁷ Otto ja Frans Könni olivat Könnin viimeisen kellomestarin Johan Könnin poikia.

Järnefelteiltä tulleiden vaikutteiden ohella opinnot Helsingin alkeisopistossa vaikuttivat monin tavoin Könnin myöhempään musiikilliseen ja ideologiseen toimintaan. Koulun opettaja oli ilmajokelainen maisteri K. W. Forsman, joka opetti kaikissa muissa aineissa paitsi laulussa. Laulunopetuksesta vastasi filosofian kandidaatti D. Hahl. Koulussa luettiin muun muassa Maamme-kirjaa, Kalevalaa, Granfeltin siveysoppia, A. E. Ahlqvistin tuotantoa sekä Vänrikki Stoolin tarinoita. Laulu kuului oppiaineena kaikille luokille. Arvid Järnefeltin muistelmien mukaan neljänneltä luokalta eteenpäin harjoiteltiin myös neliäänistä laulua. Laulun lisäksi opetukseen kuului musiikin teoriaa ja harmoniaoppia. Tietävästi Könni osallistui myös alkeisopiston toverikuntaelämään, joka oli varsin vilkasta.⁴⁵⁸

Kouluvuosinaan Könni ystävystyi erityisesti Arvid Järnefeltin kanssa. Aktiivisen kirjeenvaihdon välityksellä Könnin suhteet Helsinkiin pysyivät tiiviinä hänen palattuaan kouluvuosien jälkeen kotiin Ilmajoelle. Könnin ja Arvid Järnefeltin välistä kirjeenvaihtoa on säilynyt noin 20 kirjeen veran. Kirjeet ovat vuosilta 1879–1884. Järnefelt kirjoitteli myös Juho Kuhnan kanssa, johon oli tutustunut ilmeisesti Könnin kautta. Kuhnan ja Järnefeltin kirjeenvaihdosta on todisteena kaksi Kuhnan kotitilalta Ilmajoen Koskenkorvalta löytynyttä kirjettä. Kirjeiden aiheet vaihtelevat rakkaus-huolista politiikkaan sisältäen kiinnostavia kuvauksia Järnefeltin puolelta Helsingin tapahtumista Könnin ja Kuhnan kertoessa Ilmajoen kuulumisia. Järnefelt kirjoittaa muun muassa Suomalaisesta teatterista ja ylistää Kajanuksen orkesterin konserttia. Erityisesti Kajanuksen sävellys *Kullervon surumarssi* oli tehnyt häneen suuren vaikutuksen. Järnefeltin mukaan ”sen suurempaa nautintohetkeä ei ihmisen tarvitse kaivata”. Suomalaisen teatterin hän kirjoittaa olleen ”huvina suurenakin”. Järnefeltille teatteri ei kuitenkaan merkinnyt vain huvia, vaan suurta innostuksen lähdettä, ”valon välähdystä, joka avasi taidemaalman aivan uudelta, ennen aavis-

455 Salmi 2009, 14.

456 Frans Könni löysi urkujensoiton oleskellessaan Helsingissä kouluvuosinaan. Helsingistä hän siirtyi Tukholman kuninkaalliseen musiikkiakatemiaan ja sieltä edelleen Saksaan Stuttgartiin, jossa opiskeli vuoden 1880 seutuvilla. Helsingissä ollessaan Könni toimi pianonsoitonopettajana antaen alkeisopetuksen muun muassa Aino Acktéille. Vaasan lyseossa Könni työskenteli laulunopettajana lukuvuonna 1880–1881. 1880-luvulla hän konsertoi eri puolilla Suomea yhdessä Jaakko Passisen kanssa. Muistitiedon mukaan Frans Könni sairastui keuhkotautiin Lontoossa ollessaan matkalla hoitamaan kapellimestarin tehtäviä Kapkaupunkiin Etelä-Afrikkaan. Hän kuoli 22.11.1896 vain 41 vuoden iässä. Hänet on haudattu Lontooseen. Rajala 1988, 65.

457 Könni 1963a, 151–151, 361; Rajala 1988, 93–94.

458 Häkli 1955, 32–33, 35.

tamattomalta puolelta”. Järnefelt viehättyi etenkin teatterin yhteyteen perustetusta suomalaisesta oopperasta, jossa tunnettujen kansainvälisten säveltäjien teokset esitettiin suomeksi. Hänen mielestään se oli ”suurin valloitus, johon uutta kansaa oli vain mahdollista johtaa”.⁴⁵⁹ Teatterin taiteilijat vierailivat usein Alexander ja Elisabeth Järnefeltin järjestämillä kutsuilla, joista Arvid Järnefelt raportoi kirjeissään.⁴⁶⁰

Kirjeiden perusteella Arvid Järnefelt oli vierailut Ilmajoella usein ja hyvin perillä pitäjän tapahtumista. Hän tunsikin monia ilmajokelaisia. Hän oli mukana myös Malkamäen juhlassa.⁴⁶¹ Könni ja Järnefelt keskustelivat kirjeissään paljon Ilmajoen sivistysharrastuksista ja niiden kehittämistä. Järnefelt oli erityisen ihastunut seuranäytelmiin, jotka hänen mielestään olivat ”ylen määrin oivalliset ja juuri maaseudulla; sillä ensiksikin: kansa, joka tietysti on suurempi yleisö, niistä oppii tuntemaan, mitä tahtoo sanoa teateri ja mitä on, jota se ei ole vielä saavuttanut, mitä jaloa ja kaunista voi löytyä ulkopuolella oman alan, sanalla sanoen: se herättää aatoksia sydämiin; ja toiseksi; kun seuranäytelmän tarkoitus on jotakin sellaista kuin suomalainen teateri tai Waasan suomalainen koulu, niin se istuttaa kansaan kansallista innostusta; se tulee käsittämään tai luotamaan sivistyneeseen säätyynsä, koska näkee, että se todellakin harrastaa kansan ja isänmaan parasta”.⁴⁶² Järnefelt yritti kirjeissään myös saada Könniä palaamaan kouluun, jonka tämä oli jatkuvan sairastelun vuoksi joutunut keskeyttämään. Kaikesta päätellen Järnefeltit olivat kovin kiintyneitä Könniin. Jokaisessa kirjeessään Arvid Järnefelt lähettää muulta perheeltään lämpimiä terveisiä ja kutsuu Könniä parhaaksi ystäväkseen. Ystävyden syvyydestä ja perheen kiintymyksestä kertoo kuvaavasti Järnefeltin kirjeen loppukaneetti kesäkuun lopulla 1878 perheen kesäpaikasta Parvelasta, jonne hän toivoo ystävänsä vierailulle: ”Suuren joukon terveisiä kaikilta meikäläisiltä, vaan suurimman itseltäni, joka olen tuo aina ystävänsä pysyvä, sinua tänne kaipaava Arviidisi.”⁴⁶³ Taivutteluista huolimatta Könni ei enää palannut Helsinkiin.

Könni ja erityisesti Kuhna selostivat kirjeissään myös Ilmajoen torvisoittokunnan vaiheista. Järnefelt tuntuikin olevan asiasta kiinnostunut. Todennäköisesti hän oli paikalla, kun torvisoittokunta päätettiin Malkamäellä perustaa. Järnefeltillä saattoi olla myös vaikutusta perustamispäätökseen, sillä hän oli itse perustanut kuoron kaksi vuotta aikaisemmin liittyessään Savo-Karjalaiseen osakuntaan. Talonpoikaisjohtoisen nuorisoseuran ja soittokunnan perustaminen sopi osuvasti myös Järnefeltin senhetkisiin poliittisiin intresseihin. Hän oli Lauri Kivekkään suuri ihaili-

459 A. Järnefeltin kirje J. Kuhnalle 17.2.1883. Koskenkorvan tilan kotiarkisto.

460 Häkli 1955, 58–59.

461 O. E. Könnin kirje A. Järnefeltille 4.6.1883. SKS, KIA 557:228:1.

462 A. Järnefeltin kirje O. E. Könnille 1.1.1881. SKS, KIA 517:229:11.

463 A. Järnefeltin kirje O. E. Könnille 28.6.1878. SKS, KIA 517:229:2.

ja ja liittyi jo yliopisto-opintojensa alkuvaiheessa Kivekkään radikaaliin K. P. T. -ylioppilasyhdistykseen. Alkusyksystä 1880 Järnefelt kohosi K. P. T:n johtokuntaan, ja oli keskeisessä asemassa ylioppilasmaailmaa kuohuttaneessa suomen- ja ruotsinmielisten ylioppilaiden välisessä kiivaassa kielitaistelussa. Kirjeiden perusteella K. P. T:n jäsenet myös kokoontuivat usein Järnefelteille keskustelemaan päivänpolttavista kysymyksistä.⁴⁶⁴ Könni pääsi kirjeiden välityksellä seuraamaan Helsingin tapahtumia paraatipaikalta.

Soittokunnan vaiheiden selvittämisen kannalta on valitettavaa, että säilyneet kirjeet ovat pääosin Järnefeltin kirjoittamia, ja Könnin ja Kuhnin kirjeet, jotka kertovat soittokunnan toiminnasta, ovat kadonneet. Muutamia mainintoja on kuitenkin säilynyt. Kesäkuussa 1883 Könni välittelee kirjeessään, että soittokunta harjoittelee edelleen ahkerasti, mutta kehitys soittotaidoissa ei ole niin hyvää kuin toivoisi.⁴⁶⁵ Helmikuussa 1884 Könni kertoo Järnefeltille Ilmajoella laskiaistiistaina järjestettävää iltamasta, jossa soittokunta on mukana. Jälleen hän pahoittelee soittokunnan hidasta edistymistä, vaikka tähän mennessä oli Könnin mukaan opittu jo 30-40 kappaletta.⁴⁶⁶

3.2.6. Esiintymiset

Sanomalehtikirjoittelun perusteella Ilmajoen torvisoittokunnan ensimmäiset esiintymiset tapahtuivat perhejuhlissa ja iltamissa. Ensimmäinen julkinen esiintyminen pidettiin laskiaistiistaina 6. helmikuuta 1883 Yli-Antilan talossa reilun kuukauden mittaisen harjoittelujakson jälkeen.⁴⁶⁷ Ohjelmistosta ei ole säilynyt tietoa, mutta todennäköisesti siellä esitettiin kappaleet, jotka oli siihen saakka Wickholmin johdolla opittu. Vaasan Lehden mukaan konsertti sai hyvän vastaanoton. Uteliaita kuulijoita oli saapunut paikalle runsaasti. Myös esityksen loppuksi järjestetyt tanssit olivat hyvä houkutin yleisölle:

Katsoen soittajain ainoastaan yhden kuukautiseen harjoitus aikaan, on tämä yritys, mikäli olemme saaneet kuulla, mainion hyvin onnistunut. Suurilukuihin ja ihastunut kuulijakunta on tämän ensikertaisen nautintotilaisuuden sitten lopettanut tanssilla.⁴⁶⁸

Könnin johdossa Ilmajoen soittokunta kehittyi nopeasti, ja maineen kiiressä se alkoi saada esiintymiskutsuja myös suurempiin tapahtumiin

464 Häkli 1955, 91–95, 114.

465 SKS, KIA, Arvid Järnefeltin arkisto, kirjeenvaihto. O. E. Könnin kirje A. Järnefeltille 17.6.1883.

466 SKS, KIA, Arvid Järnefeltin arkisto, kirjeenvaihto. O. E. Könnin kirje A. Järnefeltille 19.2.1884.

467 *Vaasan Lehti* 1.2.1883; *Suomalainen Virallinen Lehti* 5.2.1883; *Tapio* 10.2.1883; *Uusi Suometar* 5.2.1883; *Kaiku* 17.2.1883.

468 *Vaasan Lehti* 12.2.1883.

maakunnan alueella ja kauempaakin. Esiintymismatkojen myötä soittokuntalaisten sosiaaliset verkostot laajenivat voimakkaasti. Matkat toivat virkistystä arkeen ja niiden aikana solmittiin usein uusia tuttavuuksia.⁴⁶⁹ Pohjanmaan radan avautuminen vuonna 1883 vähensi merkittävästi matkustamiseen käytettyä aikaa, ja esiintymismatkoja oli yhä helpompi tehdä kauemmaksikin. Rautatieverkko mahdollisti helpomman liikkumisen myös yleisölle. Usein tapahtumat järjestettiin asemien läheisyyteen ja aloitusajankohta asetettiin junien aikataulujen mukaan. Junien kulkuajat mainittiin myös sanomalehtien tapahtumailmoitusten yhteydessä. Joskus järjestettiin jopa omia junavuoroja jotakin tiettyä tapahtumaa varten.

Rautateiden vihkimisjuhlat olivat suuria tapahtumia, joissa musiikilla oli tunnelmankohottajana merkittävä rooli. Oulun radan avaamisen yhteydessä Vaasan pataljoonan soittokunta asetettiin junan ensimmäiseen vaunuun, ja se soitti isänmaallisia lauluja jokaisella väliasemalla. Junan lähtiessä Seinäjoelta kohti Oulua soittokunta soitti *30-vuotisen sodan marssin*. Edellisenä iltana juna oli otettu vastaan *Vaasan marssilla*. Oulussa vastassa oli Oulun pataljoonan soittokunta. Tunnelma oli juhlava:

Saapuminen Ouluun oli kieltämättä mieltä liikuttavan juhlallinen. Juna vyöryi *30-vuotisen sodan marssin* ja *Maamme-laulun* sävelten pauhatessa silmiä häikäisevälle asemalle. Ihmistulva oli määrätön. Riveissä seisoi Oulun pataljoona, jonka soittokunta soitti... Varsinaisella juhlapaikalla soitettiin vielä *Maamme*, *30-vuotisen sodan marssi*, *Keisarihymni*, *Maamme* uudelleen, *Porilaisten marssi*, *30-vuotisen sodan marssi* uudelleen.⁴⁷⁰

Rautatieverkon kehittyminen 1800-luvun puolivälistä alkaen merkitsi kokonaan uudenlaisen aikakauden ja maailman syntyä. Rautateiden kautta uutiset sekä uudet käsitykset ja aatteet levisivät nopeammin kuin koskaan aikaisemmin. Ne edistivät myös teollisuuden ja kaupan kehitystä muodostaen tärkeimmän hallintoa ylläpitävän voiman.⁴⁷¹ Samalla se kasvatti kansallista identiteettiä. Ilmiö näkyi selkeästi rautatiejuhlien musiikkiohjelmistoissa, jotka noudattivat samaa kaavaa kaikkialla Suomessa.

Ilmajoen soittokunnan ensimmäinen suurempi esiintyminen oli Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran toisessa vuosijuhlassa, joka järjestettiin Kauhavalla kesällä 1883. Sanomalehtien juhlailmoituksissa Ilmajoen uutta "talonpoikaista" soittokuntaa käytettiin houkuttimena juhlaan osallistumiselle. Esimerkiksi *Suupohjan Työmieheissä* uutisoitiin, kuinka "juhlassa on kuultavana saman nuorison jäsenistä muodostettu oma

469 Rantoja 1952, 9.

470 *Vaasan Lehti* 3.11.1886.

471 Tikka 2009, 180.

torvisoittokunta”.⁴⁷² Lainauksessa korostuu kuvaavasti soittokunnan ja nuorisoseuran läheinen suhde.

Jokakesäiset nuorisujuhlat muodostuivatkin Ilmajoen torvisoittokunnan tärkeimmiksi esiintymispaikoiksi soittokunnan alkuvaiheissa. Niissä musiikilla oli tärkeä rooli ohjelma- ja tanssimusiikin säestäjänä. Nuorisujuhlien kaltaisilla tapahtumilla oli voimakas yhteisöllinen merkitys sekä esiintyjien että muun juhlaväen kannalta. Ne antoivat mahdollisuuden kokoontua ja viettää aikaa yhdessä, vaihtaa kuulumisia ja tavata uusia ihmisiä. Lisäksi ne tarjosivat toimivan väylän uusien aatteiden istuttamiseksi juhlakansaansa. Musiikilla oli tässä työssä keskeinen välittäjän tehtävä.

Loppuvuodesta 1883 Ilmajoen torvisoittokunta sai muiden Suomessa toimivien harrastajatorvisoittokuntien tapaan kutsun Kansanvalistusseuran ensimmäisille varsinaisille laulu- ja soittojuhlille Jyväskylään vuonna 1884. Juhliin ilmoitaututtiin, mutta lehtikirjoituksen mukaan matka peruuntui Kunnan jouduttua reserviharjoituksiin. Lisäksi juhlan ajankohta osui keskelle kevätkylvöä, ja koska suuri osa Ilmajoen soittokuntalaisista oli maanomistajia ja -viljelijöitä, oli juhlille hankala lähteä.⁴⁷³ Todellinen syy matkan perumiseen lienee kuitenkin sama, mistä Könni kirjoitti Järnefeltille: soittokunta ei katsonut vielä olevansa tarpeeksi tasokas esiintyäkseen niin suurelle yleisölle. Ilmajoen torvisoittokunta ei myöhemminkään osallistunut Kansanvalistusseuran juhlille. Se on yllättävää, sillä Kansanvalistusseuralla oli perustamisvaiheessaan monia yhteyksiä Etelä-Pohjanmaalle.⁴⁷⁴ Toisaalta nuorisoseuran omien kesäjuhlien yhteydessä järjestetyt soitto- ja laulukilpailut ja myöhemmin soitto- ja laulujuhlat saattoivat aiheuttaa sen, että Kansanvalistusseuran juhlille osallistuminen tuntui tarpeettomalta.⁴⁷⁵

Ilmajoen soittokunnalla oli tärkeä merkitys soittokunta-aatteen leviämiseksi Etelä-Pohjanmaan alueella. Esimerkiksi Alavuden soittokunta ja vuonna 1883 perustettu Vähäkyrön soittokunta saivat kimmokkeen toimintaansa Ilmajoen soittokunnan mallista.⁴⁷⁶ Lisäksi ilmajokelaiset avustivat aloittelevia soittokuntia niiden perustamisvaiheissa. Alkuvuodesta vuonna 1884 Ilmajoen torvisoittokunta oli järjestäjien pyynnöstä esiintymässä Lapualla arpajaisissa, joiden tarkoituksena oli kerätä varoja soitinten hankkimiseksi Lapuan vastaperustetulle torvisoittokunnalle. *Suupohjan Työmies* kirjoitti tilaisuudesta tarkan kuvauksen:

472 *Suupohjan Työmies* 21.6.1883.

473 *Vaasan Lehti* 22.11.1883; *Suupohjan Työmies* 19.6. ja 26.6.1884.

474 Inkilä 1960, 18–39.

475 Ks. esim. *Vaasan Lehti* 23.7.1887.

476 *Vaasan Lehti* 25.6.1883.

Helmikuun 22 p:nä olivat sellaiset hovit eräässä talossa kylällä... Tuvan toisessa päässä, tuoreiden kuusien ympäröimän takan edessä seisoo pöytä, jossa on nuotteja ja sen ääressä nuottien kannattimia. Tuleepa 7 nuorta ja reipasta talonpoikaismiestä torvineen, istahtavat pöydän ääreen ja alkavat illan... Soittokunta kuuluu harjoitelleen vasta vuoden, mutta taito ei kuitenkaan todistanut niin lyhyttä harjoitusaikaa, päinvastoin, he kunnioittavat itsiään ja johtajaansa. Illan kestäessä soitettiin useita numeroita, kaikki samalla reippaudella ja tarkkuudella kuin ensimmäisetkin... Myöhemmin illalla alkoi tanssi, jota vilkkaasti astuttiin Ilmajoen soittokunnan sävelten soudessa.⁴⁷⁷

Nuorisojuhlien ohella Ilmajoen soittokunta esiintyi usein iltamissa ja arpajaisissa, jotka 1880-luvulla muistuttivat hyvin paljon toisiaan. Iltamien ohjelmaan saattoi kuulua arpajaiset tai muu rahankeräys yleishyödylliseen tarkoitukseen, kun taas arpajaisissa oli usein myös muuta ohjelmaa, kuten yllä oleva esimerkki todistaa.⁴⁷⁸ Iltamissa ja arpajaisissa soittokunta oli tärkeä ohjelmanumero, sillä tavallisesti ne päättyivät tansseihin. Lisäksi soittaessaan iltamissa ja arpajaisissa soittokunta edisti paitsi omaansa, myös muiden yhdistysten ja seurojen varainhankintaa.

Muita mainittuja esiintymisiä olivat virsien säestäminen Orisbergin kirkossa Ilmajoen raittiusseuran huviretken yhteydessä järjestetyssä jumalanpalveluksessa, soittaminen yhdistysten kokouksissa ja voimistelunäytösten taustalla sekä musisointi erilaisissa pienimuotoisissa juhlallisuuksissa. Alkuvuodesta 1890 osa soittokuntalaisista avusti Laihian uutta torvisoittokuntaa heidän konsertissaan. Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran ensimmäisessä soittokilpailussa Ilmajoen torvisoittokunta tuli toiseksi. Muita osallistuja oli Lapuan soittokunta, joka voitti kilpailun sekä kolmanneksi tullut Alavuden soittokunta.⁴⁷⁹

Taulukko 2. Ilmajoen soittokunnan esiintymiset 1883–1890.

Esiintymistilaisuus	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	1890	Yhteensä
Arpajaiset ja iltamat		xxx	xx	x		xx			8
Nuorisouhlat	x	x	x	x	x		x		6
Soittajaiset	x							x	2
Soittokilpailut					x				1
Virsiensäestäminen jumalanpalveluksessa					x				1
Muut tilaisuudet	x	x		x	xx	x	x		7
									25

Lähde: *Kaiku* 1883, *Suomalainen virallinen lehti* 1883, *Suupohjan Työmies* 1883–1885, *Tapio* 1883, *Uusi Suometar* 1883, *Vaasan Lehti* 1882–1890.

⁴⁷⁷ *Suupohjan Työmies* 20.3.1884.

⁴⁷⁸ Liikanen 1995, 192.

⁴⁷⁹ *Vaasan Lehti* 23.7.1887.

Soittokuntatoiminta vahvasti soittajien itsetuntoa, sillä torvisoittajia arvostettiin yhteisöissään. Soittajat saivat osakseen myös suoranaista ihailua. Kuvaava esimerkki tästä on *Suupohjan Työmiehen* kirjoitus Vähäskyröstä vuodelta 1884, kun Vaasan pataljoona soittokuntineen pysähtyi Vähänkyrön kirkolle levähtämään matkalla Oravaisiin:

Pataljoonan marssiessa noin klo 3 ajoissa, musiikin soidessa, tähtirinnat etupäässä uljailla ratsuillaan ja sitte pojat kiiltävine pyssyineen ja valkoisine housuineen kirkkomäellämme, niin ettepä usko, sisar ja velikullat, kuinka näytti sotaisalta!... Meitä uteliaita oli saapunutkin melkoisesti poikain tullessa, vaan myöhemmin lisääntyi lukumme kumminkin moneen sataan... Pian soittokunta asettui ympyrään ja heti kumisi ihanat säveleet halki maailman noista ihmeen kauniista ”soituista”, jotka kahdella olivat niin suuret, että soittaja mahtui sisälle, ja joita eukot ja ukot vielä kummeksien muistelevat lausuen: ”ne oli äijjä ne”.⁴⁸⁰

Toinen esimerkki liittyy Isonkyrön torvisoittokunnan esiintymiseen kanttori Haneliuksen hautajaisissa Koivulahdella. Siellä pikkupojat, jotka eivät olleet aikaisemmin kuulleet torvisoittoa, kokoontuivat ihastuksissaan soittajien ympärille eivätkä olisi malttaneet päästää soittajia lähtemään.⁴⁸¹ Soittokuntalaiset olivat myös naisväen suosiossa.⁴⁸²

Torvisoittokuntia koskevaa sanomalehtikirjoittelua seuratessa ilmenee, että oli tavallista, että soittokunnat pysähtyivät esiintymismatkojensa varrella antamaan pieniä konsertteja. Kun matkustettiin rautateitse, väliasemilla saatettiin soittaa junia odotteleville ihmisille. Hevosilla tai kävellen kulkiessa saatettiin pysähtyä hetkeksi musisoimaan matkan varrelle osuviin kyliin. Joskus tällaisista suunnittelemattomista esiintymisistä kehkeytyi isojakin tapauksia. Esimerkiksi kyseisestä Vaasan pataljoonan vierailusta Vähäkyröön muotoutui koko illan kestävä tapahtuma, joka huipentui tansseihin:

Soittokunnan todella kauniit säveleet saivat oitis urhojen takajalat liikkeelle ja tuota pikaa kolmen tien haarassa tomu tiestä savuna kohosi ilmaan, kun partaisten urhojen vierestä ihmeen ihanat Kyrön immet hiputtelivat polkkaa tuon kesäisen taivaan alla, jota pitkitettiin myöhäiseen.⁴⁸³

On selvää, että soittokuntatoiminnalla oli yhtenäistävä vaikutus soittajien kesken. Uutta oli ennen kaikkea uusi musiikillinen käytäntö, jossa useat harrastajat soittivat samanaikaisesti johtajiensa ohjaamina. Se epäilemättä edisti yhteisöllisyyttä verrattuna vanhaan yksilökeskeisempään

480 *Suupohjan Työmies* 21.8.1884.

481 Waismaa 107, 1942.

482 Westerholm 26.10.2008.

483 *Suupohjan Työmies* 21.8.1884.

musisointitapaan. Sekä soittajan että kuulijan kannalta ehkä vaikuttavin muutos oli moniäänisyys, joka varmasti oli monelle suuri elämys.⁴⁸⁴ Maa-seudulla torvisoitto oli 1880-luvulla vielä ennennäkemätöntä ja -kuulematonta. Soittokunnan tulo paikkakunnalle muokkasi voimakkaasti ihmisten musiikkikäsitteitä. Ilmajoella tärkeäksi tapahtumaksi muodostui niin sanotut tulvakonsertit, jolloin torvisoittokunta soitti Kyröjoella veneissä:

Kevättulvien aikana soittokunta usein soitti joella liukuviissa veneissä, jotka ensin kuljetettiin hevosilla Koskenkorvalle ja sieltä lähdettiin veneellä pitäjän alapäätä kohti. Kuulijoita oli rannalla pitkin matkaa. Oli luonnollista, että soitto tulvivan veden päällä kuului kauas ja herätti riemullista kevään tunnelmaa. Nämä soittoretket olivat sekä soittajille että kuulijoille valtava elämys, jota monet vielä vanhanakin muistelivat.⁴⁸⁵

3.2.7. Toiminnan hiipuminen ja uusi nousu

Ei ole olemassa tarkkaa tietoa, milloin Könni lopulta jätti soittokunnan ja sen johtotehtävät. Näyttää siltä, että jo vuonna 1887 Könni alkoi jättää soittokunnan johtamisvastuuta muiden kanssa, sillä saman vuoden nuoris juhlien ja soittokilpailujen yhteydessä käy ilmi, että Ilmajoen soittokuntaa oli johtamassa kansakoulunopettaja Iisakki Ketonen, joka myöhemmin siirtyi Laihian torvisoittokunnan johtajaksi. *Vaasan Lehden* mukaan Ketonen oli harjoittanut soittokuntaa jo jonkin aikaa ennen kilpailuja.⁴⁸⁶

Syynä Könnin etäännyttämiseen soittokuntatoiminnasta oli epäilemättä rajallinen ajankäyttö, mitä hän valittelee Järnefeltille kirjeessään jo vuonna 1883. Könnin valinta Ilmajoen kunnallislautakunnan esimieheksi vuoden 1884 alusta ja muut edustustehtävät veivät Könniltä lähes kaiken ajan ja vapaa-aikaa harrastuksille oli vaikea järjestää.⁴⁸⁷ Lisäksi hän osti Ilmajoelta oman maatilan vuonna 1886, jonka hoitaminen vei oman aikansa.⁴⁸⁸

Vuonna 1888 soittokunnan toiminta alkoi lähteiden perusteella olla jo varsin pienimuotoista. Se ei enää osallistunut edes nuorisoseuran kesäjuhliin. Mahdollisesti viimeinen kerta, jolloin Könni johti soittokuntaa, oli nuorisohullussa Jalasjärvellä vuonna 1889. Silloin soittokunta ja erityisesti Otto Könni saivat voimakasta kritiikkiä soittonsa tasosta. *Vaasan Lehdessä* nimimerkillä P. esiintyvän kirjoittajan mukaan soittokunta oli sitten vuoden 1887 soittokilpailun mennyt Könnin johdolla merkittävän

484 Ks. Laitinen 1982.

485 Rantoja 1952, 9–10.

486 *Vaasan Lehti* 23.7.1887.

487 SKS, KIA, Arvid Järnefeltin arkisto, kirjeenvaihto. O. E. Könnin kirje A. Järnefeltille 17.6.1883.

488 Könni 1963b, 361.

askeleen taaksepäin. Kirjoittajan mukaan Jalasjärven esiintyminen teki ”pikemminkin vastenmielisen kuin miellyttävän vaikutuksen”. Hän jatkaa: ”Räikeät ja epäselvät äänet, ilman polentoa, ilman rytmiä, muistuttivat lievimmin sanoen pikemminkin italialaista pussipeliä [haitaria] kuin todellista soittoa.” Kritiikki kohdistuu myös rapistuneeseen soittotekniikkaan: ”Tähän tuli vielä lisäksi eriskummallinen tohina, joka syntyi siitä, että ilmaa ei sysäisty kielen käreillä vaan voimain takaa, josta niinikään seuraa poskien muodoton pullistus ja punastuminen sekä pikainen väsymys.”⁴⁸⁹ Kritiikin takana oli todennäköisesti Jaakko Passinen, joka kirjoitti musiikkiarvioita maakunnan lehtiin 1880-luvun lopulta alkaen.

On mahdoton sanoa, kuinka kritiikki vaikutti Könniin ja soittokuntalaisiin, mutta lukuun ottamatta aikaisemmin mainittua Laihian soittokunnan konserttia soittokunnasta kuuluu seuraavan kerran vasta marraskuussa 1892, jolloin soittokunta soitti kansanopiston avajaisissa alttorvensoittaja Matti Lopen johdolla.⁴⁹⁰ Loppi oli jo tässä vaiheessa valmistunut kanttoriksi ja ilmeisesti hoiti toisinaan soittokunnan johtajan tehtäviä ennen siirtymistään Pyhäjärvelle, mistä sai vakituisen kanttorin viran.⁴⁹¹

Varmaa on, että muuttaessaan Seinäjoelle vuonna 1890 Könni ei enää jatkanut soittokunnassa. Musiikkiharrastustaan hän ei kuitenkaan jättänyt, sillä Seinäjoella ja myöhemmin Vaasassa asuessaan Könni johti työssä ohella useita kuoroja ja soitti muun muassa Toivo Kuulan jousikvartetissa alttoviulua.⁴⁹² Vastuun Ilmajoen torvisoittokunnan johtamisesta otti Juho Kuhna yhdessä Väinö Rautavaaran kanssa, joka oli nimismies Gustaf Jernbergin poika. Kuhna oli musiikillisesti lahjakas ja kehittyi johtajantaidoissaan nopeasti. Kuhnan musiikkiharrastukset olivat alkaneeet torvisoittokunnan riveistä, mutta pian bassotorven rinnalle tulivat piano ja viulu, joita hän myös opetteli soittamaan. Tärkein musiikillinen hanke Kuhnalle itselleen oli Kuhnan kööri, jonka hän perusti 1900-luvun alkupuolella. Kuoro toimi aktiivisesti yli 20 vuoden ajan.⁴⁹³ Juho Kuhnalla oli laaja ystäväpiiri, johon Arvid Järnefeltin lisäksi kuuluivat muun muassa Toivo Kuula, Oskar Merikanto sekä Eino Rautavaara, joiden kanssa Kuhna toisinaan musisoi Koskenkorvan tilan salissa.⁴⁹⁴ Lehtikirjoittelun perus-

489 *Vaasan Lehti* 10.7.1889.

490 *Vaasan Lehti* 9.11.1892.

491 Pyhäjärvelle siirryttyään Loppi perusti sinne myös ensimmäisen nuorisoseuran. http://www.pyhajarvenseurakunta.fi/seurakunta/historiaa_ja_nykyapaivaa/lauma_ja_paimenet/

492 Könni 1963b, 361. Toista viulua kvartetissa soitti Isonkyrön kirkkoherran Gustaf Durchmanin poika Arno Durchman, selloa Eino Huldén ja ensimmäistä viulua Kuula itse. Pianistina oli ajoittain mukana myös Hans Aufrichtig. Hän oli Vaasan kaupunginorkesterin sellisti ja sotilassoittokunnan kapellimestari. Koivisto 2008, 47.

493 Koskimies 1963, 333.

494 Koskenkorva 2008.

Kuva 3. Kuhnan kuoro. Juho Kuhna istumassa eturivissä (kolmas vasemmalta). Ensimmäisenä vasemmalta istuu Ilmajoen raittiusseura Ladun pitkäaikainen puheenjohtaja ja aktiivinen yhteiskunnallinen vaikuttaja J. E. Antila, Kuva: Koskenkorvan tilan kotiarkisto.

teella näyttää siltä, että Kuhnan ja Jernbergin johdolla soittokunta saavutti nopeasti entisen tasonsa.

Könniä lukuun ottamatta Ilmajoen soittokunnan ensimmäisten jäsenten elämästä ei ole juurikaan säilynyt tietoa ennen soittokuntaan liittymistä. Toisaalta he olivat soittokunnan perustamisvaiheessa vielä nuoria miehiä, joista useimmat eivät olleet ehtineet kansa- tai oppikouluopintoja pidemmälle. Myöhemmin useimmat heistä kuitenkin päätyivät erilaisiin merkittäviin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Se selittää hyvin paljon Ilmajoen soittokunnan toimintaan liittynyttä aatteellista ja yhteiskunnallista painoarvoa. Könnin ja Kuhnan tavoin moni heistä jatkoi myös musiikkiharrastustaan. Matti Loppi oli kuitenkin ainoa, jolle musiikista tuli ammatti. Pyhäjärvelle siirryttyään hän perusti uudelle kotipaikkakunnalleen myös ensimmäisen nuorisoseuran ja toimi lukuisissa kunnallisissa tehtävissä. Soittokunnassa 1. b-kornettia soittanut Salomon Ketelä muutti hänkin Pyhäjärvelle ja maanviljelyksen ohella toimi tarvittaessa pitäjän kanttorina. Varsinaista kanttorin koulutusta hänellä ei ilmeisesti kuitenkaan ollut.⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ Ala-Nikkola 1982, 17–18.

Könni siirtyi vuonna 1903 Vaasaan ja aloitti siellä *Vaasa*-lehden päätoimittajan tehtävät. Kuhna jäi Ilmajoelle viljelemään kotitilansa Koskenkorvan maita. Hän seurasi aikaansa ja etsi jatkuvasti uusia menetelmiä karjan-, viljan ja metsänviljelyssä. Kuhna tuki monia taloudellisia yrityksiä paikkakunnalla. Hän oli muun muassa mukana perustamassa Ilmajoen ensimmäistä meijeriä ja myllyä. Myös säästöpankkitoiminnan käynnistämässä hänellä oli osansa. Lisäksi Kuhna kuului maamiesseuraan sekä Ilmajoelle vuonna 1892 perustetun kansanopiston johtokuntaan.⁴⁹⁶ Kuhnan tavoin myös Iisakki Hannuksela siirtyi maanviljelyksen pariin. Hän viljeli Seinäjoella vaimonsa kotitilaa ja toimi aktiivisesti kunnalliselämässä. Myös Hannuksela oli aloittamassa säästöpankkitoimintaa kotipaikkakunnallaan. Vuonna 1899 hänet valittiin Seinäjoen edustajaksi suureen lähetystöön, jonka tarkoituksena oli toimittaa helmikuun manifestin vastainen kansalaisadressi Venäjän keisarille Pietariin.⁴⁹⁷

Es-kornetisti Iisakki Pirilällä on soittajista merkittävin ansioluettelo kotipitäjänsä Ilmajoen kunnalliselämässä. Hänen opintonsa loppuivat kansakouluun, mutta hän kiinnostui jo nuorena tutkimaan kirjallisuutta ja sanomalehtiä opiskellen yhteiskunnallisia kirjoituksia. Pirilä oli kiinnostunut erityisesti Snellmanin ja Yrjö Koskisen teksteistä ja koki voimakkaan kansallisen herätyksen, jolle pysyi uskollisena läpi elämänsä. Myös Pirilä teki elämäntyönsä maanviljelijänä perehtyen uusiin ja kekeellisiin viljelymenetelmiin. Kunnallis- ja pankkitoiminnassa hän oli Ilmajoen kunnan keskeisimpiä vaikuttajia. Hänet valittiin kunnallismieheksi vuonna 1890. Sitä ennen hän oli toiminut kunnan tilintarkastajana. Pirilän ura kunnallisessa toiminnassa huipentui vuonna 1908, kun hänet valittiin kunnallislautakunnan esimieheksi. Myöhemmin hän sai kunnallisneuvoksen arvonimen. Kansanopetukseen ja kotiseututyöhön liittyvät asiat olivat hänen sydäntään lähellä. Hän oli suorittamassa Ilmajoen kansakoulupiirijakoa 1898–1899 ja kuului maamiesseuran johtokuntaan vuodesta 1902 kuolemaansa (1948) saakka.⁴⁹⁸

Salomon Pirilä toimi maanviljelijänä, toimittajana ja Ilmajoen kunnallislautakunnan kirjurina. Hän oli vannoutunut raittiusmies ja mukana perustamassa Ilmajoen Raittiusseura Latua vuonna 1886. Pirilä kuului sen johtokuntaan alusta saakka. Hänkin oli mukana säästöpankkitoiminnassa ja toimi myös Ilmajoen Tuomikylään vuonna 1892 perustetun kansakoulun johtokunnan puheenjohtajana. Myöhemmin Pirilän elämä suuntautui maallisista harrastuksista uskonnollisiin ja hän hakeutui vapaakirkon piiriin. Hänellä oli kirkon toiminnassa aktiivinen rooli. Pirilä järjesti useita kokouksia, joissa toimi puhujana ja muusikkona. Hän oli hetken aikaa myös *Sanomia armosta* aikakauslehden toimittajana ja hetken aikaa

496 Ala-Nikkola 1982, 14–15; Koskenkorva 2008; Koskimies 1963, 332–333.

497 Kullas 1965, 150–151.

498 Rantoja 1963, 594–595.

Evankelisen kustannusliikkeen kirjapainon johtajana Tampereella. Pirilä palasi kuitenkin Ilmajoelle, missä toimi kunnankirjurina vuodesta 1912 lähtien. Pirilän innostus nuorisoseuratoimintaan sai mielenkiintoisen yhtymäkohdan Pirilän toisen avioliiton yhteydessä, jonka hän solmi Aina Kalan kanssa vuonna 1899. Kala oli nuorisoseuran keskeisimpiin perustajiin kuuluneen Juho Heikki Kalan sisar sekä Kauhavan Nuorisoyhtiön perustajan Matti Sippolan sisarentytär.⁴⁹⁹

2. b-kornetisti Kaarlo Yli-Antilasta on tiedossa vain, että hän viljeli kotitilaansa koko elinaikansa. Soittokunnan ensimmäisen kokoonpanon riveistä hän vetäytyi tiettävästi ensimmäisenä ja keskittyi tilansa hoitamiseen.⁵⁰⁰ Hän oli soittokuntalaisista ainoa, joka ei myöhemminkään jatkanut yhteiskunnallisissa tehtävissä.

3.3. Torvisoiton vaikutukset ja yleistyminen Etelä-Pohjanmaalla

Ilmajoen torvisoittokunnan perustaminen vuonna 1882 liittyi vahvasti niihin tapahtumiin, jotka kansallinen herääminen toi mukanaan. Kansanvalistusseuran vaikutuksesta musiikista oli tullut tärkeä osa kansan sivistystyötä, mitä kautta ajatus levisi myös maaseudulle. 1870-luvulla syntynyt siviilisoittokuntalaitos oli alkanut kehittyä kansallisen toiminnan rinnalla, sen ilmentäjänä. Ei ollut sattumaa, että Ilmajoen torvisoittokunta perustettiin samaan aikaan Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kanssa. Musiikillisen toiminnan ohella soittokunnan perustamisen takana vaikutti voimakas aatteellinen ilmapiiri, joka noudatteli vahvasti kansallisuusliikkeen yleistä linjaa.

Ilmajoen soittokunta sääntöineen oli tiiviimpi yhteisö kuin 1880-luvun musiikkiseurat tavallisesti olivat. Esiintymisillään se vahvasti uutta yhdistys- ja kokouskulttuuria paikkakunnallaan ja myös pitäjän rajojen ulkopuolella. Lisäksi sillä oli tärkeä merkitys uusien aatteiden ja symbolien välittämisessä. Vaikka kansallinen liikehdintä ja seuratoiminta ei vielä tässä vaiheessa ulottunut väestön syvimpiin riveihin, nuorisoseuran ohella soittokunnan perustaminen ja toiminta merkitsivät uudenlaista vaihetta väestöryhmien keskinäisessä kanssakäymisessä sekä maaseutuyhteisön perinteisissä ajattelu- ja toimintatavoissa.

Lienee kiistämätöntä, että yhdistyselämä kasvattaa sosiaalista pääomaa ja lisää yhteisöllisyyden tunnetta. Siinä jäsenet omaksuvat vastavuoroisuuteen liittyviä normeja ja asenteita, saavat mahdollisuuden kasvattaa omia henkilökohtaisia verkostojaan ja oppivat myös luottamaan toisiinsa. Nämä seikat toteutuivat myös Ilmajoen torvisoittokunnan kohdalla. Soittokuntaa perustettaessa sen jäsenillä oli olemassa kaikki valmi-

499 Könni 1965, 596.

500 Ala-Nikkola 1982, 17.

udet omaehtoiseen toimintaan: koulutus, suhteet Helsinkiin, Vaasaan ja tärkeisiin paikallisiin tahoihin sekä organisoitumistaidot. Kansallisuus- aate toiminnan taustalla sekä lukuisat esiintymismatkat tarjosivat soittokunnan jäsenille tiiviin normipohjan, joka lisäsi yhteenkuuluvuudentunnetta. Keskinäinen luottamus soittokunnan jäsenten välillä oli vanhojen ystävyys-suhteiden myötä vahva jo entuudestaan. Lisäksi perustamalla soittokunnan Ilmajoen nuoret kytkivät oman paikkakunnan osaksi paitsi valtakunnallisia tapahtumia, myös kansainväliseen kehitykseen.

Soittokuntaan kuulumisella oli monia huomattavia yhteiskunnallisia merkityksiä. Kansalaisjärjestöjen lukumäärän kasvaessa soittokuntaan kuuluminen muodosti uuden sosiaalistumisväylän laajalla rintamalla. Talonpojat ja työmiehet saivat vapaasti valita toiminta- ja harrastuspiirinsä siitä huolimatta, että tässä vaiheessa vapaaehtoisuuteen liittyi vielä se seikka, että ne arvot ja myös musiikki, jotka he soittajayhteisössään omaksuivat, tulivat lähes poikkeuksetta ylhäältäpäin.⁵⁰¹

Soittokuntatoimintaan houkutteli myös mahdollisuus tietynlaiseen statuksen nousuun. Greger Anderssonin mukaan siviilisoittokuntien kehityksen alkuvaiheessa Ruotsissa yleinen ajattelutapa soittajien keskuudessa oli, että torvisoittokunnassa soittaminen oli ”tyylikkäämpää” kuin perinteinen kansanmusiikin harrastaminen. Iso-Britanniassa torvisoiton nähtiin toimivan lähinnä moraalisenä korokkeena työväestölle. Myös työläiset itse kokivat yhteytoiminnan kohottavan itsetuntoa, sillä musiikki ja soittamaan oppiminen osoittivat, että myös työväestön edustaja pystyi kovalla harjoittelulla saavuttamaan tasa-arvoisen aseman – tai tulla jopa paremmaksi – kenen tahansa soittajan kanssa yhteiskuntaluokasta riippumatta.⁵⁰²

Soittokuntien määrä alkoi 1880-luvulta lähtien nopeasti kasvaa, mutta Etelä-Pohjanmaan alueella Ilmajoen, Alavuden, Vähäkyrön ja Lapuan soittokunnat pysyivät Vaasan pataljoonan soittokunnan lisäksi ainoana aktiivisesti toimivina soittokuntina Etelä-Pohjanmaan alueella 1890-luvun alkuun saakka. Sen jälkeen etenkin nuorisoseuratoiminnan vilkastuminen alkoi näkyä myös torvisoittokuntien määrän lisääntymisenä sekä valtakunnallisesti että paikallisesti. Etelä-Pohjanmaalle 1890-luvun aikana perustettuja uusia soittokuntia olivat ainakin Laihian soittokunta, Jurvan soittokunta, Isonkyrön soittokunta, Kauhavan soittokunta, Vaasan vapaapalokunnan soittokunta, Vaasan työväenyhdistyksen soittokunta, Vaasan Puuvillatehtaan soittokunta, Kauhavan nuorisoseuran soittokunta, Seinäjoen rautatieläisten soittokunta, Vaasan orkesteriyhdistyksen soittokunta, Kuortaneen soittokunta ja Nurmon soittokunta. Samassa yhteydessä soittokunnat alkoivat myös eriytyä yhä enemmän jonkin tietyn

501 Jalkanen 2003, 142.

502 Herbert 2000, 32–33.

järjestön yhteyteen. Siihen saakka nuorisoseurojen, raittiusseurojen ja työväenyhdistysten tilaisuuksissa oli saatavuuden mukaan hyödynnetty samoja soittokuntia.

4. KUOROLAULU

4.1. Kuorolaulun kansainväliset esikuvat

Suomalaisen kuorolaulun kansainväliset esikuvat ovat peräisin Saksasta, Sveitsistä ja Ruotsista. Ranskan vallankumoukseen saakka moniääninen kuorolaulu oli kuulunut lähinnä kirkon ja hovien musiikkikulttuuriin. 1800-luvun alussa vallankumouksen myötä vahvistunut porvaristo omaksui kuorolaulun osaksi lisääntyvää musiikin harrastustaan, jossa säästyksetön mieskuorolaulu sai erityissijan. Alusta alkaen maalliseen kuorolauluun liitettiin erilaisia aatteellisia ja ideologisia tarkoituksia. Keskeisessä asemassa oli kansallisuusaate.⁵⁰³

Merkittävimmät henkilöt uuden kuoroaateen kehittämisessä olivat saksalainen Karl Friedrich Zelter (1758–1832) ja sveitsiläinen Hans Georg Nägeli (1773–1836). Zelter perusti Berliiniin vuonna 1809 Berliner Liedertafel -kuoron, josta tuli nopeasti suosittu esimerkki muille kuoroille. Liedertafel-kuorot olivat pieniä herraseurueita, jotka kokoontuivat ruokapöydän ääreen laulamaan lähinnä isänmaallisia lauluja, hymnejä ja marsseja sekä mieleisiään seura-, juoma- ja pilalauluja. Lauluissa toistuivat usein kansanlauluaiheet ja -sovitukset.⁵⁰⁴ Nimi Liedertafel (*laulupöytä*) viittaa kuningas Arthuriin ja hänen ritareihinsa, jotka samassa tasavertaisessa hengessä olivat istuneet pyöreän pöytänsä ympärillä. Todellisuudessa kuoron jäsenistö kuitenkin rajautui tarkasti. Liedertafelleille muodostui elitistinen leima ja ovet avautuivat vain eturivin vaikuttajille. Lauluryhmien taiteelliset pyrkimykset saattoivat usein jäädä vaatimattomiksi, mutta pohjimmiltaan laululiike oli yhtä lailla poliittinen kuin taiteellinenkin. Liedertafel-kuorojen ansioiksi luetaan erityisesti niiden merkitys musiikin eri lajien yhdistäjänä ja seuraelämän edistäjänä.⁵⁰⁵ Niihin liitettiin myös voimakkaita kansallisia tavoitteita. 1800-luvun alusta lähtien aatteet yhtenäisestä kansallisesta valtiosta levisivät Saksassa nopeasti, ja kuorolauluharrastus oli omiaan tukemaan niitä tunnetasolla.⁵⁰⁶

Varhaisromanttisia tyylivirtauksia seuraillen ajateltiin, että kuoroharrastuksen parissa kyettäisiin luomaan kontakteja eri väestöryhmien kesken ja siten kaatamaan yhteiskunnan sosiaalisia ja sivistyksellisiä rajoitustoja. Käsitös perustui sveitsiläisen pedagogin Johann Heinrich Pestalozzin kasvatustilfilosofiaan, jonka oppien innoittamana hänen oppilaansa ja ystävänsä Hans Georg Nägeli perusti lauluinstituutin Zürichiin. Se tapahtui samaan aikaan, kun Zelter perusti Berliner Liedertafelia Saksaan. Nägeli

503 Jäppinen 2004, 5; Kurkela 1983, 187.

504 Jalkanen 2003, 80.

505 Asplund 2006b, 247; Häyrynen 2008, 19–20; Jäppinen 2004, 5.

506 Asplund 2006b, 247–248; Dahlström 1995, 391–395; Jalkanen 2003, 80; Kurkela 1989, 212–213.

oivalsi kuorolaulun sivistyksellisen merkityksen ja näki siinä myös mahdollisuuden suurtenkin kansanjoukkojen harrastuksena ja musiikillisen kasvatuksen työkaluna. Hänen käsityksensä oli, että ”musiikin aikakausi alkaa vasta silloin, kun korkeampi taide on tullut koko kansakunnan henkiseksi omaisuudeksi”.⁵⁰⁷

Nägelin filosofian taustalla vaikuttivat Ranskan vallankumouksen synnyttämät aatteet yksilönvapaudesta, kansanvallan veljeydestä, kansan sivistämisestä ja isänmaallisuuden yhdistävästä voimasta, joita kaikkien oli pyrittävä edistämään. Musiikille, etenkin kuorolaululle, asetettiin tärkeä rooli uusien aatteiden välittämisessä. Ajatus välittyy erityisen hyvin vuonna 1809 julkaistusta Nägelin tunnetusta ohjelmajulistuksesta, joka on vaikuttanut merkittävästi kuorolaulun leviämiseen Euroopassa:

Kootkaa ihmisiä satoihin, tuhansiin nouseviksi joukoiksi, koettakaa saada heidät inhimilliseen vuorovaikutukseen, niin että jokainen yksilö voi toteuttaa omaa persoonallisuuttaan, kyeten myönteisessä hengessä sekä tunteen että sanalliseen ilmaisuun, niin että yksilö mahdollisimman intensiivisesti ja monipuolisesti kokee itsenäisyytensä ja yhteenkuuluvuutensa muiden kanssa... Onko olemassa muuta keinoa kuin kuorolaulu? Jos tavallisin luonnon antamin äänellisin edellytyksin varustettu, satapäinen koulutettu laulajajoukko kootaan tasaisesti miehitetyksi kuoroksi, on edessämme todellinen kansanmahti.⁵⁰⁸

Nägelin ansiosta mieskuoroharrastus yleistyi etenkin Sveitsissä ja Etelä-Saksassa. Uusi kuoromuoto sai nimekseen *Liederkrantz* (*lauluseppele*). Sen ihanteena oli suuri ja mahtavasti soiva mieskuoro, joka ylisti isänmaata ja sen luontoa – mieluiten kansanlaulusovituksia laulaen. Nägelin mukaan nimenomaan mieskuoro pystyi välittämään oikeanlaisen yhteyden laulajien ja heidän kuulijoidensa välille. Hän perusteli näkemyksensä sillä, että ”miehet ääntävät laulutekstin paremmin kuin naiset, ja niin selvenee laulun sisältö paremmin mieskuoroesityksessä”.⁵⁰⁹ Sekakuorot eivät Nägelin mukaan kyenneet täyttämään kuorojen ”oikeita” tehtäviä, joita olivat kansan sivistystason ja kansallisen tietoisuuden kohottaminen sekä edellä mainittu yhteenkuuluvuudentunteen luominen laulajien ja yleisön välille. Nämä tavoitteet liittivät kuorolaulun kansanvalistusajatteluun ja innostivat kehittämään laajojen piirien kuorotoimintaa. *Liederkrantzien* myötä kuorolaulu alkoi levitä myös tavallisen kansan pariin. Samalla se kytkeytyi tiiviisti ulkomusiikillisiin päämääriin, kuten kansanvalistukseen. *Liederkrantz* teki mahdolliseksi kuorolaulun yleisen harrastamisen, sillä *Liedertafeliin* verrattuna *Liederkrantz* oli kuoromuoto, jon-

507 Nägeli 1809; ks. myös Helasvuo 1963, 83–85; Smeds 1984, 17–18.

508 Nägeli 1809; ks. myös Helasvuo 1963, 83–85; Smeds 1984, 17–18.

509 Nägeli 1809; Helasvuo 1963, 84–85.

ka jäsenyys oli avoin kaikille haluaville. Nägelin työllä oli keskeinen rooli myös 1800-luvun laulujuhla-aatteen taustalla.⁵¹⁰

4.2. Laululiikkeen leviäminen Suomeen

Moniääninen ylioppilaslaulu kotiutui Suomeen jo 1810-luvun lopulla turkulaisten ylioppilaiden kvartettilauluna, jonka esikuvat olivat liedertafeliikkeessä sekä Upsalan yliopiston lauluharrastuksessa. Ruotsalaisen ylioppilaslaulun syntyhetkenä pidetään Upsalan yliopiston opiskelijoista kootun mieskuoron esiintymistä lokakuussa 1808, jolloin ylioppilaat kävivät esittämässä kunniatervehdyksen sotamarsalkka Klingsborgin luona. Kuoroa johti saksalaissyntyinen Johann Christian Friedrich Haeffner (1759–1832), joka oli saman vuoden aikana aloittanut Upsalan yliopiston musiikinjohtajana. Hän oli myös kuoron perustaja. Haeffner oli urkuri, kapellimestari ja säveltäjä, joka oli muuttanut Saksasta Tukholmaan vuonna 1782. Ennen tehtäväänsä Upsalan yliopistossa hän oli toiminut muun muassa Ruotsin hovikapellimestarina ja kuninkaallisen oopperan johtajana.⁵¹¹

Kiinnostavaa on, että Haeffner perusti kuoron täsmälleen samaan aikaan – jopa hiukan aikaisemmin – kuin Zelter Saksassa ja Nägeli Sveitsissä. Vaikka Haeffnerin, Nägelin ja Zelterin väliltä ei ole löydetty yhteyksiä⁵¹², ruotsalaisen ylioppilaslaulun juuret on kuitenkin liitetty saksalaiseen Liedertafeliin.⁵¹³ On tuskin sattumaa, että kolme samankaltaista kuoromuotoa perustettiin samaan aikaan Ruotsiin ja Keski-Eurooppaan. Haeffnerilla oli mitä todennäköisimmin yhteyksiä kotimaansa Saksan musiikkipiireihin, ja vaikutteet kulkeutuivat puolin ja toisin kirjeenvaihdon, sanomalehtien, vierailuiden ja muun yhteydenpidon kautta. Myös hänen korkea asemansa entisenä hovikapellimestarina ja oopperanjohtajana epäilemättä edisti tiedonkulkua ja laajensi käytettävissä olevia sosiaalisia verkostoja.

Suomeen uudenlainen kuorolaulu kulkeutui Upsalassa vuosina 1817–1818 lakitiedettä opiskelleen turkulaisen Johan Josef Pippingsköldin (1792–1832) kautta. Opiskeluaikanaan Pippingsköld kiinnostui Haeffnerin ylioppilaskuoron toiminnasta ja osallistui siihen myös itse. Samoihin aikoihin Upsalassa opiskelivat myös A. I. Arwidsson (1791–1858) ja Carl Axel (Kaarle Aksel) Gottlund (1796–1875), jotka myöhemmin nousivat maineeseen suomalaisuusliikkeen esitaistelijoina. Pippingsköldin tavoin myös he saivat Upsalassa ensikosketuksensa ylioppilaiden lauluharras-

510 Helasvuo 1963, 83–85; Hyökki 2003, 28; Häyrynen 2008, 19; Jäppinen 2004, 5.

511 Dahlström & al. 1995, 305–306; Hyökki 2003, 13–14; Kurkela 2009, 82.

512 Ks. esim. Dahlström & al. 1995, 305.

513 Jonsson, Reimers & Tegen 1992, 278.

tukseen.⁵¹⁴ Pippingsköldiltä on säilynyt joitakin muistiinpanoja Upsalan opiskeluaajoilta. Opiskelun alkuajoilta peräisin oleva päiväkirjamerkintä kertoo havainnoivasti Haeffnerin kuoron tekemästä vaikutuksesta nuoreen opiskelijaan, joka kuuli neliäänistä ylioppilaskuorolaulua ensimmäisen kerran:

Eilen vietin hyvin kiintoisan illan Gumaeliuksen luona. Hän oli kutsunut vieraikseen muutamia ystäviä, mm. Arwidssonin ja minut, jotta kuulisimme Upsalan parhaita laulajia, jotka jo jonkin aikaa olivat harjoittaneet täyteläisiä neliäänisiä lauluja, ja jotka nyt halusivat näyttää kykyjään. Ensin laulettiin useita Haeffnerin, Nordblomin ja Geijerin oivallisia sävellyksiä Åkerbomin ym. runoihin, sitten viritettiin, lasit täytettyinä ja helmeilevän viinin ääressä, Bellmanin lauluja. En ole koskaan kuullut mitään tämän ihastuttavampaa, ja minun on lisättävä, että vasta kun ne lauletaan näin, osaa ne asettaa omaan arvoonsa... Kun olimme syöneet hyvän illallisen lähdimme ulos marssiaksemme laulun kaikuessa kirkkaassa kuutamossa. Neiti Murrayn ikkunan alla laulettiin serenadi, ja kylläpä mahtoi olla mairittelevaa joutua niin kauniin laulun kohteeksi.⁵¹⁵

Turkuun palattuaan Pippingsköld alkoi tehdä järjestelyjä perustaakseen lauluseuran myös kotikaupunkiinsa. Vuonna 1819 hänen aloitteestaan Turkuun perustettiin lauluseura (*sångsällskapet*), joka hiukan myöhemmin sai nimekseen *Adelsfanan* (*aatelislippu*). Seura oli muodoltaan tuplakvartetti. Seuran perustamista helpotti se, että Pippingsköld oli tuonut valmista kvartettiohjelmistoa mukanaan Upsalasta. Seura alkoi järjestää säännöllisesti niin sanottuja laulukonventteja eli laulukokouksia. Ne olivat aluksi suljettuja tilaisuuksia, joihin muun muassa naisilta oli pääsy kielletty. Kuoron jäsenet valikoitiin tarkoin. Tässä mielessä kuoro muistutti läheisesti Saksan Liedertafeleita, kuten oli muistuttanut myös Upsalan ylioppilaskuoro, jolta Pippingsköld sai vaikutteensa. Pippingsköldin lauluseuran jäsenmäärän kasvaessa sen toiminta alkoi olla avoimempaa, jonka seurauksena esiintymistilaisuuksiin ryhdyttiin päästämään kuuli-joiksi myös naisia. Sen myötä seurassa alettiin pian harrastaa myös seka-kuorolaulua.⁵¹⁶

K. A. Gottlund kritisoi Pippingsköldin lauluseuraa sen liiasta yläluokkaisuudesta ja halusi tuoda laulun ”ulos salongeista kansan pariin”. Hän pyrki poistamaan ylioppilaslauluun liitettyjä sosiaalisia rajoituksia panemalla alulle porvarillisemmän kuoron. Vuonna 1820 Gottlund perusti kaikille avoimen ylioppilaslaulukunnan, joka perusajatukseltaan oli lähellä Nägelin Liederkranzia. Hän toi konkreettisesti laulun kansan keskelle

⁵¹⁴ Helasvuo 1963, 93–94; Hyökki 2003, 13.

⁵¹⁵ Helasvuo 1963, 94.

⁵¹⁶ Dahlström & al. 1995, 306; Hyökki 2008, 13–14; Häyrynen 2008, 21.

omaksuessaan Upsalan mallista kaduilla laulamisen tradition. Turussa siitä kehkeytyi kuitenkin nopeasti ongelmia. Yleisö otti musiikkiuutuden myötämielellisesti vastaan, mutta viranomaiset eivät katsoneet hyvällä provosoivia götalaislauluja laulavia humalaisia ylioppilaita.⁵¹⁷ Ruotsalaispatriottisten laulujen laulaminen oli paitsi sopimatonta Venäjän suuriruhtinaan valtakunnassa, myös hyvin epäilyttävää, sillä laulujen taustalla pelättiin piilevän vallankumouksellisia piirteitä.⁵¹⁸ Toiminta juonsi juurensa saksalaisessa ylioppilasmaailmassa 1800-luvun alussa syntyneestä *Burschenschaft*-, eli osakuntaliikkeestä⁵¹⁹, jossa oli kapinallisia sävyjä. Siinä ylioppilaat kulkivat yliopistokaupungista toiseen korostaen vapautta laulamalla muun muassa isänmaallisia ja muita poliittisia lauluja. Toisinaan ne saivat mielenosoituksen luonteen. Suomessa kaduilla laulaminen johti 1820-luvun lopulla laulukieltoihin, jotka koskivat kaikkia liian kumouksellisiksi katsottuja lauluja. Tapaus oli ensimmäinen näyttö ylioppilaslaulun vaarallisuudesta. Se ei kuitenkaan estänyt kuorolaulun nopeaa leviämistä osakunnasta toiseen.⁵²⁰

Pääasiassa osakuntien kulttuuritoimintaan liittynyt kuorolauluerinne siirtyi yliopiston mukana Helsinkiin vuonna 1828. Ylioppilaiden kvartettilaulu laajeni mieskuorolauluksi viimeistään vuonna 1838, kun Helsingin yliopiston uusi musiikinjohtaja Fredrik Pacius perusti Akademiska Sångsällskapet -kuoron. Vuodesta 1844 kuoro tunnetaan nimellä Akademiska Sångföreningen.⁵²¹ Se toimi aluksi ruotsinkielisenä, mutta myöhemmin myös kaksikielisenä. Kielitaistelun kärjistyessä kuoron suomenmieliset laulajat irtaantuivat Akademiska Sångföreningenista vuonna 1875 ja perustivat oman suomenkielisen kuoron, joka tunnetaan Suomalaisen Nuijan laulukunnan nimellä.⁵²² Paciuksen tultua kuoron johtoon 1830-luvun lopulla sen ohjelmisto monipuolistui ja myös vaatimustaso nousi. Ylioppilaskuorot toimivat kuitenkin ”tyypillisen epäsäännöllisesti”, ja toiminnan vilkkaus ja laatu vaihtelivat.⁵²³

Kuorotoiminta pysyi verrattain suppean yliopistopiirin ja harvalukuisen sivistyneistön harrastuksena vuosisadan puoleenväliin saakka.⁵²⁴ Sitä ennen suomalaisesta kansanperinteestä kiinnostunut Gottlund pyrki tekemään ylioppilaspiireissä suosittuja lauluja tunnetuiksi myös tavallisen kansan keskuudessa. Hän muun muassa käänsi Bellmanin lauluja

517 Dahlström & al. 1995, 306; Hyökki 2003, 28; Häyrynen 2008, 21.

518 Dahlström 1995, 305–309; Heikinheimo 1933, 221–224.

519 *Burschenschaft*-filosofian taustalla oli uudenlainen tasa-arvoajattelu, jonka perustana oli yhteisen kansallisuus ja yhteinen kansallinen mielenlaatu. Alapuro & Stenius 1987, 26.

520 Jäppinen 2004, 5–6.

521 Kurkela 2009, 82.

522 Häyrynen 2008, 26–28. Suomalaisen Nuijan laulukunnasta sai alkunsa vuonna 1882 perustettu Ylioppilaskunnan laulajat.

523 Jäppinen 2004, 6.

524 Jäppinen 2004, 6.

suomeksi savon murteella ja julkaisi niitä sekä arkkiveisuina että vuonna 1847 ilmestyneessä laulukirjassaan *Sampo*.⁵²⁵ Kuitenkin vasta kansakoululaitoksen perustamisella oli ratkaiseva vaikutus kuorolaulun leviämiseen myös yliopistomaailman ulkopuolelle. Kansakoulunopettajia valmistavassa Jyväskylän seminaarissa kiinnitettiin sen perustamisesta lähtien (1863) erityisen paljon huomiota uuteen joukkomusisoinnin muotoon, kuorolauluun. Mieskuoron lisäksi siellä toimi alusta alkaen myös nais- ja sekakuoro. Kuorotoiminnasta vastasi säveltäjä, kuoronjohtaja ja lääketieteen tohtori Erik August Hagfors, jota lauluinnostuksensa ja siihen voimakkaasti liittämänsä suomalaisuusaatteen levittäjänä on sanottu ”suomenkielisen kuorolaulun isäksi”.⁵²⁶

Laulunopetuksesta tuli olennainen osa opettajien ja koululasten kasvatuksista, ja sitä varten julkaistiin jo 1860-luvulla useita laulukirjoja ja opetusoppaita. Alkuvaiheessa erityisesti Heinrich Wächterin vuonna 1864 julkaisema *50 koululaulua* muodostui tärkeäksi oppimateriaaliksi, sillä se oli ensimmäinen suomenkielinen koululaulukirja. Wächterin kokoelman laulut olivat pääosin isänmaallisia lauluja ja kansanlauluja. Kirjan sisältämät kansanlaulut Wächter valitsi siihen saakka ilmestyneitä kansanlaulukirjoista. Hän kelpuutti mukaan muun muassa *Rannalla istujan* (Yksin istun ja lauleskelen), *Älä itke äitini* (san. Juteini) sekä muutaman säveltäjän *Kantelettaresta*, mutta uusituin sanoin. Niitä olivat *Täällä Pohjantähden alla* (san. Granlund) ja *Lapsi olen laulavainen* (san. Juteini). Ruotsalainen kansansävelmä *Ah Wärmeland du sköna* sai kirjaan uudet sanat *O Suomi sä kaunis ja ihana maa*, samoin Bellmanin *Fredmanin laulu no 8* sai kokonaan uuden, Olli Vuorisen muotoileman tekstin *Tuuli hiljaa henkäilee*.

Suomalaiskansallisia tunteita kirjassa edusti Franzénin *Laulu Suurelle Ruhtinaalle* (Eläköön armias). Laulu oli pitkään eräänlaisen kansallishymnin asemassa, mistä johtuen Wächter todennäköisesti valitsi sen kirjaansa Maamme-laulun rinnalle. Muita isänmaallisia lauluja olivat Juteinin vuonna 1810 runoilema *Laulu Suomessa* (Arvon mekin ansaitsemme) ja *Savolaisen laulu*, jonka Karl Collan sävelsi A. Oksasen runoon. Myös F. A. Ehrströmin Runebergin runoon säveltämä *Vid en källa* oli mukana Lönnrotin suosituksi tulleena käännöksenä *Lähteellä*. Kiinnostavaa on, että laatiessaan laulukirjaansa Wächter vetosi myös aikakauden runoilijoihin ja säveltäjiin uusien laulujen aikaansaamiseksi ja loi itsekin kirjaansa varten tuoretta ohjelmistoa.⁵²⁷ Mukana oli myös joitakin saksalaisten laulujen käännöksiä. Näitä uusia lauluja lukuun ottamatta Wächter luotti siihen saakka hyväksi havaittujen kansallisten laulujen voimaan, jotka sanomaltaan ja ideologialtaan sopivat erityisen hyvin kansakoulun kas-

525 Asplund 2006b, 248–249.

526 Hyökki 2003, 29; Kurkela 1983, 188; Lehtonen 1994, 274. Ks. myös Pajamo 1976.

527 Ks. Asplund 2006b.

vattavaan tehtävään. Myös sävelmien oli oltava riittävän yksinkertaisia oppia.

Opettajien mukana kuoroharrastus alkoi nopeasti levitä, kun he seminaarista valmistuttuaan veivät kuorolauluajatuksen mukanaan uusille toimipaikoilleen ympäri maata. 1870-luvulla voitiin puhua jo erityisestä ”lauluinnostuksesta”, joka syntyi nimenomaan kansakoulunopettajien työn välityksellä: osa kansakoulunopettajille langetettua tehtävää toimia ympäristönsä herätteellisinä ja aloitteen tekevinä voimina sekä kansallisuusaatteen lähettiläinä.⁵²⁸ Opettajien tavoin myös ylioppilaat edistivät kuorolaulun leviämistä viemällä sitä työ- tai kotipaikkakunnilleen opintojen jälkeen. Opettajien työ ulottui kuitenkin syvemmälle tavallisen kansan pariin, sillä toisin kuin ylioppilaat, opettajakunta oli myös sosiaalisesti sekä juuriltaan että taustaltaan usein lähempänä maatalousväestöä, mikä helpotti integroitumista paikallisyhteisöön ja toi uskottavuutta kansallisille pyrkimyksille.⁵²⁹

Myös muualla Euroopassa opettajat olivat keskeisessä asemassa kuoroliikkeen voimistumisessa. Esimerkiksi ranskalaisissa kouluissa oli opetettu musiikkia jo vuodesta 1835.⁵³⁰ Ranskassa laulamisen merkitys poliittisen vaikuttamisen välineenä korostui etenkin vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen. Toiminnan tavoitteet olivat yhteneväiset suomalaisen ilmiön kanssa: lauluohjelmisto koostui lähinnä uskonnollisista ja isänmaallisista lauluista, joiden välityksellä haluttiin kohottaa kansalaisten moraalialia ja painottaa oman, yhteneväisen kielen ja kulttuurin merkitystä. Erityisesti 1870-luvulta lähtien Ranskassa alettiin Saksan mallin mukaan painattaa laulukirjoja, joiden tarkoituksena oli uusien kansallisia tunteita nostattavien laulujen levittäminen kansan pariin. Paras tapa tähän oli kuorolaulu. Lauluilla oli myös kurinpidollisia tavoitteita. Niillä haluttiin korvata kansanomaiset ja siveettöminä pidetyt kansanlaulut, joiden katsottiin aiheuttavan levottomuutta ympäristössään. Näiden ”huonojen” laulujen kitkemiseen etenkin opettajat osallistuivat aktiivisesti. Kuoroliike alkoi Ranskassa jo 1820-luvulla, mutta 1880-luvulta lähtien se alkoi levitä laajemmin myös syrjäisemmille seuduille.⁵³¹

Saksan ja Ranskan lisäksi aatteellinen kuoroliike oli voimakasta etenkin Iso-Britanniassa ja hieman myöhemmin myös Yhdysvalloissa. Itävallan se saavutti verrattain myöhään, sillä Napoleonin sodat ja Ranskan vallankumous olivat tehneet yläluokan epäluuloiseksi kuorolauluun liitetyistä poliittisista tavoitteista.⁵³²

528 Kurkela 1983, 188; Lehtonen 1994, 274.

529 Lehtonen 1994, 247. Lehtosen mukaan 1860-luvulla kolmasosa opettajista oli lähtöisin talonpoikaisympäristöstä ja seuraavalla vuosikymmenellä jo yli kolmasosa. Mt.

530 Scott 2008, 60.

531 Weber 1976, 438–444. Ks. myös Scott 2008.

532 Scott 2008, 60–61.

4.3. Varhainen kuorotoiminta Etelä-Pohjanmaalla

Suomessa kansakoulunopettajien ja ylioppilaiden lisäksi laulukuorojen perustaminen tapahtui torvisoittokuntien tavoin usein paikallisen herrasväen aloitteesta. Kansanvalistuksellisten lukuseurojen yhteyteen oli perustettu lauluseuroja jo 1860-luvulla.⁵³³ Maaseudulla ensimmäisiä julkisia kuorokonsertteja olivat Akademiska Sångföreningenin kolminkertaisten kvartettien, kakstoistikkojen (*tolfvan*), konserttikiertueet vuosina 1858–1869. Niiden tarkoituksena oli kerätä varoja Helsingin ylioppilastalon rakentamiseen. Ohjelmistoon sisältyi myös joitakin suomenkielisiä kansanlaulusovituksia. Muuta suomenkielistä ohjelmistoa kuorolla ei vielä ollut.⁵³⁴

Viranomaiset suhtautuivat ylioppilaiden laulumatkoihin epäilevästi. Epäluuloja aiheutti vuosikymmenen takaiset Euroopan ”hullun vuoden” tapahtumat, joiden pelättiin leviävän myös Suomeen. Kenraalikuvernööri F. V. von Bergin ilmaistua kielteisen kantansa kiertueisiin yliopiston varakansleri Bernhard Indrenius kielsi esiintymiset ennen kuin ohjelmat oli hyväksytetty Pietarissa. Myös kiellettyjen laulujen lista lisääntyi ainakin kolmella Ruotsi-yhteyksiin viittaavalla laululla, jotka olivat *Svensk frihetssång*, *Svenskar framåt* ja *Karl XII:s marsch vid Narva* (*Narvan marssi*, Haeffnerin sovitus). Myöhemmin listalle joutui myös *Porilaisten marssi*. Todellisuudessa tsaarin virkamiesten oli mahdoton kontrolloida, mitä ylioppilaat eri puolilla maata lauloivat. Ylioppilaslaulun vaikuttavimpia hetkiä ennen 1900-luvun vaihdetta oli vuonna 1869 järjestetty juhlallisuus Suomelle myönnetyn uuden valtiopäiväjärjestyksen johdosta. Silloin Helsingin yliopiston ylioppilaskunta saapui kulkueena ylioppilastalon rappusille, missä laulettiin *Maamme*-laulu ja muita isänmaallisia sävelmiä.⁵³⁵

1860- ja 1870-luvulta lähtien alkaa sanomalehtien huviohjelmistoista välittyä tietoja paikallisen herrasväen lauluharrastuksesta ja enemmän tai vähemmän tilapäisistä laulukuoroista. Etelä-Pohjanmaalla kuorotoiminta oli saanut alkunsa jo vuonna 1840, kun vaasalainen viulisti Erik Johan Gestrin perusti kaupunkiin sekakuoron. Seitsemän vuotta myöhemmin Vaasaan perustettiin toinen lauluyhdistys, jonka tiedetään esittäneen ainakin joitakin Haydnin teoksia. Maaseudulla oli teologian tohtori ja kappalainen Lindelöf vuonna 1856 koonnut Isossakyrössä pitäjän herrasväestä laulukuoron, joka esiintyi pääasiassa pitäjän pappilan kutsuis-
sa.⁵³⁶

Lapualla järjestettiin jo aikaisemmin mainittu Suomen sodan taistelun vuosipäivän juhla heinäkuussa 1864. Juhlan järjestelyvastuu oli Pohja-

533 Kurkela 2009, 70–71; Lehtonen 1994, 247.

534 Häyrynen 2008, 24; Lehtonen 1994, 271.

535 Häyrynen 2008, 25. Ks. myös Klinge 1967.

536 Kallio 1988, 171.

laisella osakunnalla. Tilaisuudessa esiintyi paikallisten säätyläisten koorama mieskuoro, joka lauloi muun muassa *Maamme*-laulun, *Porilaisten marssin*, *Savolaisen laulun* sekä laulukieltoon julistetun *Narvan marssin*, mikä on kiinnostava yksityiskohta. Ehkä kiellettyjen laulujen listalla oli kyseisestä marssista vain Haeffnerin sovitus. Saattaa myös olla, että kieltö oli jo ehditty purkaa, sillä se oli asetettu ennen vuotta 1861, jolloin von Berg luopui kenraalikuvernöörin tehtävästään. Toisaalta kansanjuhlan ohjelmaa ei todennäköisesti ollut jouduttu tarkistuttamaan missään, sillä vasta viisi vuotta myöhemmin 1869 kenraalikuvernöörin kiertokirjeellä määrättiin kaikki musiikkiohjelmat etukäteen hyväksyttäväksi. Koska juhla oli Pohjalaisen osakunnan järjestämä, osakuntalaiset olivat todennäköisesti tietoisia mahdollisista kielloista. Jos kuitenkin laulu edelleen oli kielletty, sen laulaminen kansanjuhllilla oli rohkea teko, sillä juhllille osallistui lähes 2000 henkeä. Lisäksi tapahtuma sai paljon julkisuutta ja sen ohjelma päättyi kokonaisuudessaan sanomalehtiin.⁵³⁷

Muita esimerkkejä maakunnan varhaisesta kuorotoiminnasta olivat Seinäjoen säätyläisnuorison järjestämä konsertti alttaritaulukassan hyväksi tammikuussa 1871 sekä Alavuden tyttökansakoulun avajaiset vuonna 1873, jolloin musiikkiohjelmasta vastasi Alavuden laulukuoro-nimellä esiintynyt tilapäinen sekakuoro. Neliäänisesti laulaneen kuoron arvellaan olleen perhekuoro. Kuoroa johti todennäköisesti opettaja Eero Mäkinen, joka samaan aikaan suunnitteli myös torvisoittokunnan perustamista pitäjään.⁵³⁸

Ensimmäisiä todisteita herrasväen ja talonpoikaisnuorison yhdessä harjoittamasta kuorotoiminnasta ovat Ilmajoella vuonna 1871 järjestetyt laulajaiset Suomalaisen normaalikoulun ja pitäjänkirjaston hyväksi. Se oli myös ensimmäinen kerta, kun herrasväen ja talonpoikaisnuorison tiedetään esiintyneen yhdessä julkisesti. Kuoro oli sekakuoro, ja heidän kerrotaan harjoitelleen uutterasti. Ilmajokelaisten tiettävästi ensimmäisen julkisen konsertin ohjelma sisälsi 18 isänmaallista laulua, joita olivat ainakin *Oi terve Pohjola* ja *Maamme*, joka esitettiin viimeisenä. Kuoron oli koonnut kansakoulunopettaja Juho Vuorinen ja tiettävästi kaksi muuta tuntemattomaksi jäänyttä miespuolista henkilöä.⁵³⁹ Laulajisto koostui sekä mies- että sekakuorosta. Esiintyminen sai hyvät arvostelut lehdistössä, vaikka Åbo Underrättelser arvostelikin ohjelmaa liiasta fennomaanisuuudesta. Kirjoittajan mielestä näytti siltä, että kuorolaiset olisivat ”ruotsinkielen sijasta laulaneet mieluummin vaikka portugaliksi”.⁵⁴⁰

Kuoroharrastus alkoi levitä tavallisen kansan pariin varhaisissa kansanjuhllissa, jotka ennakoivat myöhempiä Kansanvalistusseuran järjestä-

537 Kallio 1988, 172; Lehtonen 1994, 97–98; *Suomen Julkisia Sanomia* 1.8.1864; *Suometar* 30.7.1864.

538 Kallio 1988, 173; *Tampereen Sanomat* 11.3.1872.

539 *Uusi Suometar* 23.8.1971.

540 Åbo Underrättelser 23.8.1871.

miä laulu- ja soittojuhlia. Ohjelmisto koostui pääasiassa isänmaallisista lauluista, maakuntalauluista, virsistä ja valikoituneista kansanlauluista.⁵⁴¹ Alavuden ensimmäisissä kansanjuhlissa elokuussa 1873 lauloi Alavuden laulukouros, joka aikaisemmin samana vuonna oli vastannut tyttökoulun avajaisten musiikkiohjelmasta. Juhlan luonteen mukaisesti kuoro lauloi lähinnä isänmaallisia lauluja. Lehtitietojen mukaan ohjelmistoon kuului ainakin *Maamme*-laulu neliäänisenä sovituksena.⁵⁴² Ilmajoen Santa-vuorella kesällä 1877 esiintyi muun muassa paikallisista säätyläisistä koottu kuoro, joka lauloi isänmaallisia lauluja. Kuoron esiintyminen on vuoden 1871 laulajaisten lisäksi varhaisimpia todisteita Ilmajoen kuoro-toiminnasta. Valitettavasti eteläpohjalaisten kansanjuhlien musiikkiohjelmistoista ei ole säilynyt tarkempia tietoja.⁵⁴³

Moni kuuli kansanjuhlissa moniäänistä kuorolaulua ensimmäistä kertaa. Toisaalta kansakoulun myötä yhdessä yksi- tai moniäänisesti laulaminen saattoi olla jo monelle tuttua. Lisäksi kirkossa oli totuttu laulamaan yhdessä. Siellä kaikki veisasivat samoja virsiä samoista kirjoista säädystä riippumatta. Tässä mielessä virsilaulu oli mielenkiintoinen laulunlaji, sillä se oli ylittänyt luokkarajan kaikkina sääty-yhteiskunnan vuosisatoina. Istumapaikat oli tosin tarkoin säädelty.⁵⁴⁴

Maaseudulle perustetut kuorot olivat tavallisesti sekakuoroja, joista tuli maallisen kuoroharrastuksen ehdottomasti suosituin muoto. Sekakuorot mahdollistivat myös naisten osallistumisen uuteen julkiseen musiikkitoimintaan. Vielä ennen 1870-lukua perustetuista kuoroista valtaosa oli mieskuoroja, mutta joitakin sekakuorojakin muodostettiin. Tiettävästi ensimmäinen Suomeen perustettu sekakuoro perustettiin Turkuun vuonna 1838 ruotsalaisen muusikon Carl Möllerin toimesta. Kaksi vuotta myöhemmin aloitti toimintansa jo aikaisemmin mainittu sekakuoro Vaasassa. Seuraavaksi entinen oopperalaulaja Johanna von Schoultz käynnisti sekakuoro-toiminnan Hämeenlinnassa vuonna 1842. Kuoroon kuului kaikkiaan 38 jäsentä, naisia ja miehiä. 1860-luvulla perustettiin kaksi toiminta-aikanaan hyvin suosittua sekakuoroa: E. A. Hagforsin johtama sekakuoro Jyväskylän seminaarin yhteyteen syksyllä 1863 sekä vuotta myöhemmin 1864 perustettu Sylvia-kuoro Helsinkiin. Jälkimmäisen kuoron toiminnasta vastasi lauluseuran perustaja, säveltäjä ja muusikko Carl Moring, joka oli saanut musiikkikoulutuksen Leipzigin konservatoriossa. Myös Paciuksen tiedetään aktivoineen kaupungin seurapiirien laulutaitoisia naisia mukaan johtamiinsa ja harjoittamiinsa oratorioihin ja passioihin 1830-luvun lopulla.⁵⁴⁵ Pikkuhiljaa kuoro-toiminnan

541 Lehtonen 1994, 123; Nieminen 2006, 18–20, 134–135.

542 *Uusi Suometar* 10.9.1873.

543 Alanen 1952, 680–681; Latikka 1987, 74; Lehtonen 1994, 274.

544 Laitinen 2003, 18.

545 Hyökki 2003, 24; Kurkela & Rantanen 2010.

painopiste alkoi siirtyä pois mieskuoroista, ja yhä useammat kuorot alkoivat olla sekakuoroja. Esimerkiksi 1870-luvun aikana perustettiin noin 30 lauluseuraa, joista valtaosa oli jo sekakuoroja.⁵⁴⁶

Kuorolauluharrastuksen leviäminen sivistyneistön ulkopuolelle ei tapahtunut samanaikaisesti koko maassa. Eteläisellä Pohjanmaalla se alkoi 1870-luvulla, lähes kymmenen vuotta aikaisemmin kuin amatöörisoitokunnat tavoittivat maakunnan talonpojat. 1870-lukua ei tavallisesti pidetä merkittävänä vuosikymmenenä maaseudun sivistyneistön kansallisen heräämisen kannalta, jonka vaikutuksesta laajempi kansallinen ja yhteiskunnallinen aktivoituminen saavutti myös syrjäisemmät seudut. Kansallisen liikkeen leviäminen maaseudulle on ajoitettu kahdella tavalla. Toisaalta se on keskittynyt sivistyneistön ja valtiovallan toimenpiteisiin, kuten J. V. Snellmanin sanomalehtityöhön 1840-luvulla ja siitä edelleen fennomaanisen sivistyneistön kansanvalistustyöhön, suomenkielisen lehdistön laajenemiseen ja lopulta 1860-luvun kansakoulu-, kunnallisia ja valtiopäivä uudistuksiin. Toisaalta sen on katsottu liittyvän enemmän maaseutuväestön omaan aktiivisuuteen ja erityisesti suurten kansanliikkeiden nousuun 1880-luvulta lähtien.⁵⁴⁷

Varhaisen musiikkiin liittyvän järjestäytymisen kannalta 1870-luvulla on kuitenkin ratkaiseva merkitys, sillä valtakunnallisella tasolla yleisimpien 1870-luvulla perustettujen uusien seurojen ja yhdistysten joukkoon kuului musiikkiin perustuva toiminta, joka sai mallinsa 1860- ja 1870-lukujen kansanjuhliilta. Ilkka Liikasen laskelmien mukaan 1870-luvun alkupuolella musiikkiin liittyvät yhteenliittymät olivat toiseksi suurin yhdistysryhmä sivistysseurojen ja lukuyhdistysten jälkeen. Vuosikymmenen alussa niiden toiminta rajautui lähinnä säätyläisten piiriin, mutta kuten sanottu, ilmiössä on kuitenkin havaittavissa paikkakuntakohtaisia eroja. Viimeistään fennomaanien aktivoitumisen myötä vuonna 1874 perustettu Kansanvalistusseura lanseerasi musiikkiharrastuksen koko kansan omaisuudeksi.⁵⁴⁸ Seuran toiminnan myötä musiikki- ja muu yhdistystoiminta alkoi levitä yhä laajemmin myös rahvaan pariin. Samalla yleistyivät sellaiset toimintamuodot, joille ei ollut maaseudulla aikaisempia esikuvia.⁵⁴⁹

Vaikka 1870-luku ei vielä ollutkaan kansallisuusajattelun eikä suurien kansanliikkeiden vuosikymmen, se oli monessakin mielessä ratkaiseva ajanjakso niiden keskinäisen muotoutumisen kannalta. Silloin fennomaaninen sivistyneistö alkoi rakentaa yhteyksiä kansaan, ja maalaisrahvaan parissa tehtiin ensimmäiset yritykset vapaaehtoisen kansalaistoiminnan virittämiseksi. Se merkitsi ennennäkemätöntä mullistusta väestöryhmi-

546 Hyökki 2003, 24; Kurkela & Rantanen 2010.

547 Liikanen 1995, 177–178.

548 *Vaasan Lehti* 9.6.1886. Ks. Kurkela 2009.

549 Liikanen 1995, 190–191.

en keskinäisessä kanssakäymisessä ja maaseutuyhteisön perinteisissä ajattelu- ja toimintatavoissa. Vaikka seurojen perustaminen tai julkisten kokousten järjestäminen ei myöskään vielä koskettanut kovin laajoja kansanjoukkoja, 1870-lukua voidaan kuitenkin pitää järjestäytymisen läpimurron vuosikymmenenä siinäkin mielessä, että tuosta ajasta lähtien useimmilla maaseutupaikkakunnilla oli vireillä seura- ja kokoustoimintaa jossakin muodossa. Samaan aikaan eri puolilla Suomea – myös muutamissa Etelä-Pohjanmaan pitäjissä – oli alkanut muodostua vapaaehtoisesta kansalaistoiminnasta muodostunut ydinjoukko, joka teki ensimmäiset yrityksensä säännöllisen seura- ja kokoustoiminnan organisoimiseksi, myös musiikin alalla.⁵⁵⁰

4.4. Jaakko Passinen ja Isokyrön lauluseura

4.4.1. Kuoro perustetaan

Seuraavaksi tarkastelen Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen vakituisesti toimineen kuoron, Isokyrön lauluseuran, syntyvaiheita kuoron perustajan ja johtajan Jaakko Passisen (1852–1921) toiminnan ja verkostojen kautta. Passisella oli talonpoikaiseen taustaansa nähden poikkeuksellisen korkea musiikillinen koulutus, joka takasi hänelle erinomaiset edellytykset kuoron perustamiseen. Lisäksi Passisen kokemukset muusikkona ja siinä luotu laaja suhdeverkosto lisäsivät kuoron toimintaedellytyksiä monin tavoin. Varsin nuorena Passinen kiinnostui myös suomalaisesta kansallisuusliikkeestä ja oli vakuuttunut kuorolaulun merkityksestä sen edistämiseksi.

Vuonna 1882 Jaakko Passinen perusti laulukuoron Isoonkyröön, jossa työskenteli pitäjän kanttorin sijaisena. Isokyrön laulukunnalla on hyvin samankaltainen syntytausta kuin Ilmajoen torvisoittokunnalla, sillä kuoron alkuvaiheet ovat osa samaa tapahtumaketjua Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran perustamisen kanssa. Passinen oli ollut mukana nuorisoseuratoiminnassa sen alkuvaiheista lähtien ja aatteen innokas kannattaja. Ensikosketuksensa nuorisoseuraan hän sai kesällä 1881, jolloin hän oli järjestäjien pyynnöstä harjoittanut sekakuoron Kauhavan Nuorisoyhtiön ensimmäisiin iltamiin. Ne järjestettiin vajaat puolitoista kuukautta yhtiön perustamisen jälkeen elokuun 7. päivänä. Lehtikirjoituksen mukaan tilaisuudessa laulettiin ainakin *Maamme* ja *Laula leivo laula*. Passisen kuoron lisäksi ohjelmassa oli puhe, esitelmä sekä näytelmä.⁵⁵¹

Lähteiden perusteella näyttää siltä, että Passisen sekakuoro ei tässä tapauksessa tarkoittanut varsinaista kuoroa, vaan kyse oli enemmänkin Nuorisoyhtiön jäsenten ohjaamisesta laulamaan yhdessä niin, että

⁵⁵⁰ Liikanen 1995, 179, 185.

⁵⁵¹ Numminen 2007, 41; *Vaasan Lehti* 11.8.1881.

iltamien yhteislaulut sujuisivat kelvollisesti. Toisaalta oli tavallista, että 1800-luvun lopulla toimineet amatöörikuorot lauloivat yksinäänisesti ja toimivat yhteislaulujen esilaulajina, joten ryhmää on hyvin voitu kutsua sekakuoron nimellä. Moniäänisyys ei ollut itsestäänselvyys. Ensimmäinen vakituempi laulukuoro Nuorisoyhtiön yhteyteen perustettiin syyskesällä 1881 kansakoulunopettaja Kaarlo Kuneliuksen toimesta. Kunelius oli uskonnollinen mies ja erityisen huolissaan paikkakuntalaisten veisuuritaidoista. Kirkkolaulun edistämisestä tulikin hänen tärkein tavoitteensa. Kuoron harjoituksissa laulettiin pääasiassa virsiä. Laulukunta opetteli muun muassa *Hoosiannan*, joka esitettiin kirkossa yhdessä kansakoulun oppilaiden kanssa. Harjoituksia pidettiin kansakoululla ja kirkossa. Säestyssoittimena käytettiin koulun harmonia, jota tarpeen mukaan kuljetettiin myös kirkkoharjoituksiin. Lauluharjoitukset saattoivat kestää jopa neljä tuntia. Aktiivisuudestaan huolimatta, tai juuri siitä syystä, lauluseura ei kuitenkaan ollut pitkäikäinen.⁵⁵²

Vakituisen lauluseuran perustamiselle oli maakunnassa suuri tarve. Valtaosa eri tapahtumissa esiintyvistä kuoroista oli vielä 1880-luvun alkuun tultaessa tilapäisiä, eli tiettyä tilaisuutta varten koottuja ja harjoitettuja ryhmiä, joiden toiminta päättyi usein yhteen esitykseen. Ongelmia ilmeni, kun nuorisoseura- ja muun yhdistystoiminnan kasvun myötä lisääntyneet huvit tarvitsivat yhä enemmän musiikkinumeroita ohjelmistoihinsa. Tilapäisten kuorojen löyhä organisaatio ei toiminut tilanteissa, joissa tarvittiin tietynlaista musiikkiohjelmataisinaan hyvinkin lyhyellä aikavälillä. Ne eivät myöskään tehneet esiintymismatkoja oman pitäjän ulkopuolelle. Isokyrön laulukunnan tehtäväksi muodostui musiikkipitoisen ohjelman tuottaminen kasvavan huvitoiminnan tarpeisiin koko maakunnan alueella.

Musiikillisen toiminnan rinnalla kuoron perustamisen taustalla vaikutti voimakas aatteellinen ilmapiiri, joka nuorisoseura-aatteen mallin mukaan noudatteli vahvasti suomalaisuusliikkeen yleistä linjaa.⁵⁵³ Passisen muistelmista käy ilmi, että ennen kuoron perustamista hänellä olisi todellisuudessa ollut kiinnostusta perustaa Isoonkyröön nuorisoseura. Yritys kuitenkin raukesi, sillä aika ei Passisen mukaan ollut sille vielä otollinen. Sen sijaan hän päätyi perustamaan lauluseuran, jonka välityksellä pystyi ajamaan sellaisia nuorisoseuralle tärkeitä tavoitteita, kuten ”häpeällisten” laulujen vähentämistä rahvaan repertuaarista isänmaallisia lauluja opettamalla.⁵⁵⁴ Passinen kannatti laulu- ja soittokuntien perustamista, sillä ”juuri musiikin edestä väistyy nuo roskalaulut kansan keskuudesta”. Hän pitää sitä varsin luonnollisena asiana, sillä ”kun ne isät lapsillensa, ne tyttäret ja pojat nuoremmille siskoilleen ja veikoilleen, jotka

552 Numminen 1962, 141; *Vaasan Lehti* 20.2.1882.

553 Kurkela 2009, 71; Numminen 1961, 151–158.

554 Passinen 1952, 11; J. P. (Jaakko Passinen) *Vaasan Lehdessä* 14.6.1884.

lauluseuraan ovat kuuluneet ja kuuluvat, opettavat näille seurassa opituita kauniita isänmaallisia lauluja, niin heidän mielensä kohoaa jo lapsena raakuutta ylemmäksi”. Sen seurauksena ”heissä alkaa jo nuorena herätä kauneuden tunne ja isänmaan rakkaus, ja silloin välttävät he lausumasta tyhmiä ja ruokottomia sanoja, silloin eivät he enää tahtoisi suutansa saastuttaa häpeällisillä, vaan kansan ja isänmaan lauluin laulamalla”.⁵⁵⁵ Passisen tavoitteet kuoron suhteen olivat siis varsin selvät. Samoihin aikoihin kuoron perustamisen kanssa Passisen virka Isonkyrön urkurina vakinaistettiin.

Toukokuussa 1882 Passinen kutsui kaikkia laulamisesta kiinnostuneita isokyröläisiä kokoontumaan kansakoululle kuoron perustamista varten. Paikalle saapuikin runsaasti uteliasta väkeä. Jonkinlaista valintaa laulajista Passinen ilmeisesti teki, sillä vaikka kuorosta tuli suuri, Passisen mukaan ”siinä oli yhdistettynä kaikista kansankerroksista parhaita ääniä”.⁵⁵⁶ Kuoro oli muodoltaan sekakuoro, ja siihen valikoitui lopulta noin 60 laulajaa. Kuten edellä olevasta lainauksesta voi päätellä, kuoron jäsenten yhteiskunnallinen rakenne oli kirjava. Siinä oli isäntiä, talonpoikia ja -tyttäriä, piikoja ja renkejä, nuoria ja vanhoja, naineita ja naimattomia, jopa muutamia vapaamielisempiä körttiläisiä.⁵⁵⁷

Kuoron perustaminen aiheutti myös voimakasta vastustusta. Etenkin maaseudulla vielä 1880-luvun alussa laulamiseen liittyi paljon ennakkoluuloja, sillä kuorolaulu oli monelle tuntematon yhteistoiminnan muoto. Voimakkain vastustus tuli heränneiden taholta. Pelättiin, että laulukuoro edistäisi siveettömien laulujen leviämistä, jotka olivat hyvin suosittuja nuorison keskuudessa. Samasta syystä heränneet aluksi vastustivat myös nuorisoseuraliikettä, jonka maalliset toimintamuodot herättivät monia epäilyksiä heränneiden piirissä.⁵⁵⁸ Kauhavalla vastustus nuorisoseuraa ja sen laulukuntaa kohtaan laimeni hiukan syvästi uskonnollisen Kuneliuksen tullessa Nuorisoyhtiön lauluseuran johtoon, mutta Passisen muistel mista päätellen Isossakyrössä ennakkoluulot olivat tiukemmassa ja vaikuttivat haitallisesti kuorotoiminnan taustalla loppuun saakka.⁵⁵⁹

Harjoitukset aloitettiin heti. Passinen oli tyytyväinen kuoronsa sointiin, mutta kuorolauluun tottumattomien laulajien harjoittaminen vaati paljon työtä. Harjoituksia oli kahdesta kolmeen kertaan viikossa, aina mahdollisuuksista riippuen. Kuorolle hankittiin oma harmoni, jota kuljettiin mukana harjoituksissa. Harjoituksia pidettiin vaihtelevasti kuoron jäsenten ja myös muiden laulunharrastajien tai harrastukseen suopeasti

555 J. P. (Jaakko Passinen) *Vaasan Lehdessä* 14.6.1884.

556 Passinen 1952, 12.

557 Passinen 1952, 12.

558 Numminen 1961, 144.

559 Passinen 1952, 12.

suhtautuneiden kodeissa. Harjoitusmatkat kuljettiin kävellen tai hevosilla.⁵⁶⁰

4.4.2. Nuori oopperalupaus

Jaakko Passisen omassa ympäristössään erittäin poikkeuksellisella musiikkitaustalla oli keskeinen merkitys hänen myöhemmälle toiminnalleen musiikin alalla. Siihen kuului muun muassa lauluopintoja Helsingissä ja Tukholmassa sekä kiinnitys uuteen suomalaiseen oopperaan. Miten pohjalainen talollisen poika päätyi opiskelemaan laulua Tukholmaan 1800-luvun lopulla? Entä mistä oli kyse, kun hän juuri ennen debyyttiään Tukholman Kuninkaallisessa oopperassa jätti opintonsa ja palasi Suomeen päätyen kanttoriksi pieneen Isonkyrön maalaispitäjään?

Passinen eli nuoruutensa suljetussa herännäisyhteisössä Kauhavan pitäjässä. Vanhemmat olivat hartaita uskovaisia ja kotona vallitsi tiukka kuri. Passisen isä oli suunnitellut pojalleen papinuraa, mutta suunnitelmat saivat ratkaisevan käänteen isän kuoltua lavantautiin Passisen ollessa 14-vuotias. Nuoresta iästään huolimatta hän ymmärsi haluavansa kehittyä musiikissa, jonka isän yllättävä kuolema teki äkkiä mahdolliseksi. Lapsena Passisen koulunkäynti oli rajoittunut pitäjän pastorin tyttären pitämään kirjoituskouluun, jota hän kävi muutaman talven. Musiikkiin hän sai ensikosketuksensa äidiltään, joka opetti Passiselle ja hänen veljelleen Siionin virsiä. Niitä kotona laulettiin paljon. Varhaisessa teini-iässä Passinen kiinnostui myös viulunsoitosta. Salaa isältään hän alkoi rakentaa itselleen viulua kotitalon ullakolla, mutta jäi kiinni. Isä löysi soittimentekeleen ullakon komerosta, raivostui ja tuhosi soittimen, koska isän mukaan viulu kuului ”kylän raitille, synneissä vaeltavien ihmisten maailmalle menoihin”.⁵⁶¹

Musiikkikoulutuksensa alkeet Passinen sai 18-vuotiaana kauhavalaisen kanttorin J. Etorsbergin opissa. Hän oli huomionnut nuorukaisen hyvän ja harvinaisen korkean lauluäänän ja alkoi opettaa Passiselle nuotinlukua ja muita musiikin perusteita. Sen jälkeen Passinen jatkoi lyhyen ajan opintojaan Ylistaron lukkarin Nils Sareliuksen kanssa. Opinnot sisälsivät pääasiassa veisuuta ja koraalien opettelemista viululla. Passisen täytyi osoittaa huomattavaa lahjakkuutta, sillä kolme vuotta myöhemmin kesällä 1873 hänet lähetettiin Lappajärven rovastin apulaisen Johannes Bäckin avustuksella Vaasaan opettelemaan urkujensoittoa. Siellä hän ei kuitenkaan viihtynyt kuin hetken, sillä pian Vaasaan saavuttuaan hän huomasi *Uuden Suomettaren* lehti-ilmoituksen, jossa Helsingin Vanhan kirkon urkuri Lauri Hämäläinen haki oppilaita lukkari-urkurikouluunsa. Passinen matkusti Helsinkiin vielä samana syksynä. Helsingissä vaati-

⁵⁶⁰ Passinen 1952, 12.

⁵⁶¹ Passinen 1916, 2; *Vaasa* 20.1.1934.

mukset kasvoivat. Vaikeuksia aiheuttivat erityisesti musiikin teoria ja harmoniaoppi, mutta lopulta Passinen suoriutui opinnoissaan hyvin. Koulun päätyttyä kesäkuussa 1874 Hämäläinen kehotti Passista harkitsemaan uraa pääkaupungissa. Epäuskoisena Passisen kotiinpaluupäätöksestä opettaja oli tokaissut: ”Aiotteko nyt todella jäädä sinne maalle koko loppuiäkseenne homehtumaan?”⁵⁶²

Kotona Pohjanmaalla sana Passisen Helsingin opinnoista kiiri nopeasti. Loppuvuodesta 1874 hänet kutsuttiin kanttoriksi Alahärmään. Passinen otti paikan vastaan ja perusti seuraavan vuoden alkupuolella pitäjän edistysmielisestä nuorisosta koostuvan sekakuoron. Harjoituksia pidettiin sunnuntaisin kansakoululla, vanhassa pappilassa kansakoulunopettaja Kaarlo Mobergin luvalla. Passinen viipyi Alahärmässä lopulta vain puolisen vuotta, eikä kuoro sen vuoksi ehtinyt esiintyä julkisissa tilaisuuksissa tai kehittyä kovin pitkälle. Passinen itse arvelee kuoron kuitenkin olleen ensimmäinen Etelä-Pohjanmaan maaseudulla perustettu kuoro, joka koostui yksinomaan talonpoikaisnuorista.⁵⁶³

Helsingissä ollessaan Passinen oli opiskeluidensa lomassa tutustunut pääkaupungin vilkkaaseen huvielämään ja tavannut paljon uusia ihmisiä. Hän näki ensimmäistä kertaa sotilasparaateja, pääsi osallistumaan erilaisiin juhliin, kuuli maallisia ylioppilaslauluja ja tutustui aloittelevaan suomalaiseseen teatteriin, joka teki 21-vuotiaaseen nuoreen mieheen suuren vaikutuksen. Hän halusi opiskella lisää. Niinpä häntä ei tarvinnutkaan suostutella pitkään, kun kolme Vaasan lyseon opiskelijanuorukaista kehotti häntä lähtemään laulajanuralle ja hakemaan opiskelupaikkaa Tukholman kuninkaallisesta musiikkiakatemiasta. Nuoret olivat kuulleet Passisen laulua viettäessään kesää Alahärmässä. Fennomaanien kasvatushanteiden mukaisesti opiskelijat oleskelivat maaseudulla oppiakseen suomenkieltä. Elokuussa, samana päivänä kehotuksen saatuaan Passinen teki lähtöpäätöksensä ja matkusti kotiin Kauhavalle kertomaan suunnitelmistaan.⁵⁶⁴

Kotiväen vastusteluista huolimatta Passinen jätti kanttorintehtävänsä Alahärmässä ja matkusti lokakuun alussa 1875 Vaasan kautta laivalla Tukholmaan. Ainoa, joka kotona Kauhavalla oli kannustanut Passista lähtemään, oli nimismies Adolf Hägglund.⁵⁶⁵ Heränneiden yhteisölle, johon myös Passisen perhe kuului, arvostetun kanttorintoimen vaihtaminen maalliseen laulu-uraan oli varmasti vaikea hyväksyä.

Passinen ei puhunut lainkaan ruotsia, mikä luonnollisesti vaikeutti kaikenlaista asioimista huomattavasti. Onnekseen hän tapasi Tukholmassa muita suomalaisia musiikinopiskelijoita, heidän joukossaan Otto Kön-

562 Passinen 1952, 4.

563 Passinen 1952, 4–5.

564 Passinen 1952, 4–5.

565 Passinen 1952, 4.

nin isoveljen Frans Könnin, johon Passinen oli tutustunut jo opiskellessaan Helsingissä. Frans Könni opiskeli Tukholmassa pianonsoittoa, tunti kaupungin tavat ja puhui mainiosti ruotsia. He alkoivat ottaa yhdessä laulutunteja kuninkaallisen musiikkiakatemian kuoro- ja soololaulun alkeiden opettajalta H. E. Håkansonilta Könnin toimiessa tulkkina. Muutaman viikon jälkeen he saivat opettajakseen musiikkiakatemian professorin Julius Güntherin. Passinen tunti kehittyvänsä Güntherin opissa, ja myös opettaja oli Passiseen erittäin tyytyväinen. Erityisen viehättynyt hän oli Passisen äänen korkeudesta. Ainoa asia, mitä ei tunneilla opeteltu, oli näyttämöllä esiintyminen, sillä Passisella ei ollut mitään aikomusta ryhtyä ooppera-alalle. Tämä kostautui myöhemmin.⁵⁶⁶

Tukholman kuninkaallinen ooppera oli tunnettu korkeasta tasostaan. Opiskelujensa lomassa Passiselle avautui mahdollisuus tutustua lähemmin sen toimintaan. Ensimmäinen teos jonka hän näki, oli Carl Maria von Weberin *Noita-ampuja*⁵⁶⁷. Se oli valtava elämys. Passisen mukaan ”sanoin kuvaamattomia olivat ne tunteet, jotka myllerskelivät sieluni sisimmässä jokaisessa sopukassa”.⁵⁶⁸ Vaikuttavan kokemuksen seurauksena hän alkoi kuluttaa aikaansa oopperassa yhä useammin. Hän saattoi käydä oopperassa parhaimmillaan kolmesti viikossa. Kiinnostus oopperaan konkretisoitui kesällä 1876, kun palattuaan kotiin Kauhavalle Passisen vanha opiskelijatoveri Elias Kahra tuli tapaamaan häntä. Lapualaissyntyinen Kahra kehotti Passista lähtemään Helsinkiin ja ilmoittautumaan Suomalaiseen Oopperaan, joka oli perustettu kolme vuotta aikaisemmin suomalaisen teatterin yhteyteen. Kahra oli itse jo oopperan jäsen.⁵⁶⁹

Passinen suostui ehdotukseen. Koelaulut suoritettiin Arkadia-teatterissa Kaarlo Bergbomille (1843–1906), joka oli sekä Suomalaisen Teatterin että Oopperan perustaja ja johtaja. Passinen lauloi kansanlaulun *Tuoll’ on mun kultani* sekä muutaman muun kappaleen – ja sai paikan.⁵⁷⁰ Valintaan vaikutti mahdollisesti myös se, että Bergbom oli kuullut Passisesta jo aikaisemmin ja tiesi mitä odottaa. Bergbom ja professori Günther olivat ilmeisesti tuttavina keskenään, sillä Kaarlo Bergbom kirjoittaa sisarelleen Emilie Bergbomille Tukholmasta toukokuussa 1876 seuraavaa:

Passinen oli, paha kyllä, lähtenyt päivää ennen kuin tulin. Hänellä kuuluu olevan loistava tenori, vaikka hän on tottumaton seuraelämään. Güntherillä on kuitenkin suuria toiveita hänestä.⁵⁷¹

566 Passinen 1952, 4–5.

567 Ooppera tunnetaan nykyisin nimellä *Taika-ampuja*.

568 Passinen 1916, 9–10.

569 Passinen 1952, 6.

570 Passinen 1952, 6.

571 Aspelin-Haapkylä 1906, 259–260.

Niin Passinen jäi Helsinkiin ja vastoin aikaisempia suunnitelmiaan hänestä tuli oopperalaulaja. Ensimmäisen kesän kuluessa esitettiin jo useita aikaisemmin esitettyjä oopperoita ja uusia harjoiteltiin. Muistelmissaan Passinen toteaa, että suurinta ponnistusta vaati Meyerbeerin *Hugenotit*, jota harjoiteltiin lähes koko kesä. Passisen vastuulla oli kahden kreivin, Tavannesin ja Gennaron, osien esittäminen. Vuoden alussa 1877 Jaakko Passinen sai ensimmäisen suuremman roolinsa Lorenzona Daniel-François-Esprit Auberin *Fra Diavolo* -oopperassa, josta hän sai myös erityisen hyvät arvostelut. Kritiikkiä hän sai lähinnä näyttelijäntaidoistaan. Eliel Aspelin-Haapkylä kirjoittaa tapauksesta teatterihistoriassaan:

Heleä tenoriääni (Passinen) oikein yllätti kuulijoita ja kolmannen näytännön kavatiinan hän lauloi niin soinnukkaasti, että se oli kohta uudistettava. Sitä vastoin hän oli aivan tottumaton liikkumaan näyttämöllä.⁵⁷²

Muistelmissaan Passinen allekirjoittaa kritiikin täysin aiheellisena. *Fra Diavolon* jälkeen hän oli mukana vielä ainakin Gaetano Donizetin *Rykmentin tytär* -oopperassa, jossa Ida Basilier oli nimiroolissa ja Passinen Toniona. Se oli hänen toinen isompi roolinsa. Lisäksi ooppera järjesti keväällä 1877 kaksi kansankonserttia, joista toisessa Passinen lauloi muun muassa cavatinan Charles Gounod'n oopperasta *Faust* ja toisessa osia Verdin *Trubaduurista* sekä romanssin *Fra Diavolosta* Ida Basilierin kanssa. Koko oopperassa oloaikansa Passinen otti laulutunteja baritonilaulaja Bruno Holmiltä, joka oli opiskellut tunnetun milanolaisen laulopedagogin Francesco Lampertin opissa. Passista miellytti erityisesti lampertilaisen koulukunnan tapa painottaa opetuksessa monipuolisten ääniharjoitusten tärkeyttä.⁵⁷³ Kun ooppera jäi tauolle kesäkuun alussa 1877, Passinen lähti konserttikiertueelle Savoan, missä hän antoi laulajaisia Varkauden tehtailla, Savonlinnassa, Kuopiossa ja juhannusaattona Joensuussa. Säestäjänä hänellä oli mukanaan Elias Kahra. Loppukesä kului Kauhavalla ja Lapualla.⁵⁷⁴

Suomalaisessa Oopperassa Passinen pääsi esiintymään ajan suurimpien kotimaisten laulajattarien kanssa. Heitä olivat muun muassa Emmy Achté (1850–1924), Ida Basilier (1846–1928), Alma Fohström (1856–1936) ja Naemi Ingman (1855–1932). Suurella osalla oopperalaulajista oli säätyläistäusta, mutta rivinäyttelijöissä oli paljon talonpoikaisia jäseniä. Suomalaisen Teatterin tarkoituksena oli toimia myös teatterikouluna, joten kynnystä sisäänpääsyyn ei asetettu liian korkealle. Monella oli aikaisempaa kokemusta seuranäytelmistä tai muista esiintymisistä. Niiden välityksellä oli mahdollista ”tulla löydetyksi” ja päästä urallaan eteenpäin

⁵⁷² Aspelin-Haapkylä 1906, 295. Ks. myös Passinen 1952, 7.

⁵⁷³ Passinen 1952, 7.

⁵⁷⁴ Passinen 1952, 8; *Vaasa* 20.1.1934.

ilman aiempaa koulutusta tai yläluokkaista taustaa. Näin kävi Jaakko Passisen lisäksi muun muassa Ida Basilierille.⁵⁷⁵ Helppoa se ei kuitenkaan ollut. Erityisen ongelmallista oli pätevän laulunopettajan löytäminen. Usein ainoa vaihtoehto oli lähteä ulkomaille opiskelemaan, joka toteutukseen vaati suuria rahavaroja. Vielä 1870-luvulla myös työmahdollisuudet olivat ammattilaulajille Suomessa verrattain vähäiset. Noin viisitoista vuotta myöhemmin Passinen kirjoitti aiheesta *Pyrkijässä*. Hän vertasi kirjoitushetken (1891) tilannetta omiin ja kollegoidensa kokemuksiin aloittelevina laulutaitteen ammattilaisina kaksi vuosikymmentä aikaisemmin. 1890-luvulle tultaessa tilanne oli muun muassa Wegeliuksen perustaman Helsingin musiikkiopiston⁵⁷⁶ (1882) myötä huomattavasti parantunut, josta Passinen oli erityisen ilahtunut:

Monet vaikeudet ovat täällä meidän maassamme olleet voitettavana laulutaitteen alalle antautuneilla nuorukaisilla ja neitosilla. Puhumattakaan ensimmäisistä ehdoista – hyvästä äänestä, luontaisesta taipumuksesta, jotakuinkin välttävistä sivistyksestä ja tuosta ulkonaisesta sopusuhtaisuudesta – on kotimaassa puuttunut kelpollisia laulun opettajia. Ensimmäiset alkeet äänen muodostamisessa on saanut lähteä ulkomaille oppimaan, saadakseen tälle muodostukselle heti alussa oikean suunnan. Mutta kun tämä ei ole niinkään helppo tehtävä, sillä siihen tarvitaan suuria pääomia, niin on toiselta puolen hyvinkin helppo käsittää että moniain, luonnostaan hyvälahjaisten on täytyntä mahdolliset aikeensa jättää, varsinkin kun tälle alalle antautuvalle ei olot omassa kotimaassa ole erittäin houkuttelevat. Olemme sen vuoksi iloksemme havainneet, että kelpollisten laulun opettajain puute on nyt poistettuna.⁵⁷⁷

Suomalaiseen oopperaan kuulumisen toi myös julkisuutta, sillä sen saavutukset, yli 39 oopperaa ja noin 450 esitystä kuuden vuoden aikana oli Suomessa jotakin ennen kokematon. Sanomalehdet kirjoittivat uutuuksista aktiivisesti. Yksityiskohtaisten kritiikkien ja ennakkokjuttujen lisäksi myös teosten juonenkäänneet selvitettiin pikkutarkasti.⁵⁷⁸

Laulajakontaktien ohella Passinen tutustui oopperassa suomalaisuusliikkeeseen. Uuden laulunäyttämön keskeisenä tehtävänä oli tuoda suomalaisyleisön eteen eurooppalaisen oopperataiteen keskeiset suurteokset, kääntää niiden libretot suomeksi ja kouluttaa suomalaisia laulajia esittämään niitä.⁵⁷⁹ Suomalaisen Teatterin ja sen lauluosaston perustamiseen liittyi voimakas kielikiista, joka venyi teatterimaailmassa äärimilleen. Suomalainen ja Ruotsalainen Teatteri taistelivat jatkuvasti näyt-

575 Aspelin-Haapkyä 1906 II, 2–6.

576 Nykyinen Sibelius-Akatemia.

577 *Pyrkijä* 5/1891.

578 Aspelin-Haapkyä 1907, 467–471; Kurkela 2012, 83.

579 Hirn 1999, 104–105, 134–151; Kurkela 2012, 83; Lampila 1997, 21–26; 31–34.

telijöistä, muusikoista, rahasta – ja kielestä. Teattereiden viileitä suhteita kuvataan hyvin Kaarlo Bergbomin tunnetussa sanomalehtikirjoituksessa *Muutamia sanoja nykyisistä teatterioloistamme* (1873). Lisäksi lainauksesta välittyy Bergbomin näkemys puolustamansa suomenkielen musiikkalisuudesta. Hänen mielestään suomenkieli oli jo riittävästi kehittyntä ja kultivoitunutta taidekieleksi:

Kuulee usein väitettävän, ettei suomenkieli muka ole tarpeeksi edistynyt keltavataksena näyttämölle. Jos sillä tarkoitetaan, ettei suomenkieli ole kykenevä syvien, runollisten tunteitten ilmaistamiseen, mahtavain ajatusten tulkitsemiseen, niin paljas luulokin jo sisältää yhtä paljon ajattelemattomuutta kuin tyhmyyttäkin... Jos siirrymme lausuttavasta näytelmästä laulettavaan, on suomenkieli ruotsinkieltä etevämpi; sillä sen rikkaus ääntiöistä, sen puute epäselvistä vokaaliäänistä, sen sointuisuus tekevät sen erinomaisen soveliaaksi kannattelemaan esim. noita helläsointuisia italialaisia taikka syvätunteisempia saksalaisia säveleitä... Me vaadimme ainoastaan vapaata kilpailua – taistelkoon ruotsalainen teatteri varmemmalla tekniikalla, runsaammilla näytelmävaroillaan, apujoukoillaan Tukholman teattereista, etevimmillä näyttelijöillensä – suomalainen teatteri on tätä kaikkea vastaan asettava virkeän, nuoren tahdon, isänmaallisen hartauden, taiteellisen innon.⁵⁸⁰

Passinen teki vielä kaksi matkaa Tukholmaan. Rahoitus järjestyi vaasalaisen asessorin A. G. Högdahlin avustuksella. Passinen oli ilmeisesti tutustunut häneen asuessaan Vaasassa neiti Helena Roschierin luona. Rochier oli Bergbomien täti, ja hänellä oli hyödyllisiä suhteita Vaasan seurapiireihin.⁵⁸¹ Syyslukukauden 1877 Passinen joutui vielä ottamaan yksityistunteja Güntherilta, sillä hän saapui Tukholmaan liian myöhään ehtiäkseen Kuninkaallisen musiikkiakatemiaan pääsykokeisiin. Keväällä akatemiasta kuitenkin aukesi kaksi paikkaa, ja Günther kehotti oppilastaan hakeutumaan koelauluun. Passisen mukaan pyrkijöitä oli noin kolmekymmentä, eikä hän asettanut itselleen suuria toiveita sisäänpääsyyn. Passinen lauloi kokeessa Taminon aarian Mozartin Taikahuilusta, ja hämmästyksensä sai paikan. Kevään aikana Günther alkoi puhua Passiselle esiintymismahdollisuudesta Kuninkaallisessa oopperassa. Ehtoina olivat ruotsinkielinen oppiminen ja luontevampi lavaesiintyminen.⁵⁸²

Seuraavan kesän jälkeen Passinen vietti Tukholmassa kaksi vuotta peräkkäin. Nämä vuodet olivat hänen laulajanuransa kannalta merkittävimmät. Akatemiaopintojen myötä Passinen oli alkanut haaveilla Pariisin matkasta ja mahdollisesta työurasta siellä. Hänen motivaationsa vieraita kieliä kohtaan oli myös opintojen edetessä kasvanut, sillä ruotsinkie-

580 Aspelin-Haapkylä 1906 I, 257–271; *Morgonbladet* 10.-14.4.1873.

581 Jaakko Passinen Emilie Bergbomille 9.8.1878. SKS/KIA 54:31:1.

582 Passinen 1916, 14; Passinen 1952, 8–9.

len ohella hän oli alkanut opiskella myös ranskaa. Heti syyskauden 1878 alussa Passinen pyrki musiikkiakatemian lauluosaston ylimpään luokkaan, taiteilijaluokkaan. Koelauluksi hän valitsi Maxin aarian Weberin Noita-ampujasta – ja onnistui jälleen läpäisemään kokeen. Samaan aikaan Passinen alkoi olla yhä tyytymättömämpi Güntherin ”vanhentuneeseen” opetustyyliin. Ajatukseen vaikutti Passisen saama Lampertin italialaisen koulun mukainen modernimpi laulunopetustekniikka suomalaisen oopperan aikana sekä ulkoapäin tulleet puheet Güntherin opetuksen tason alenemisesta. Keväällä 1879 Passinen alkoi ottaa yksityistunteja baritonilaulaja Frits Ahrbergilta jatkaen niitä seuraavaan syksyyn saakka.⁵⁸³

Todennäköisesti Günther oli loukkaantunut Passisen hetkellisestä opettajanvaihdoksesta, sillä Passinen puhuu muistelmissaan ”tuhlaajapojan paluusta”, kun syksyllä opinnot Güntherin kanssa taas jatkuivat. Günther panosti Passisen opettamiseen entistä enemmän. Samana syksynä Passinen liittyi jopa Tukholman miekkailuseuraan (Stockholms Fäktklub) parantaakseen liikkuvuuttaan esiintymislavalla.⁵⁸⁴ Tiiviin harjoittelun seurauksena Passiselle avautui mahdollisuus debytoida Tukholman Kuninkaallisessa oopperassa syksyllä 1880. Esitettäväksi valittu teos oli Gounod’n Faust. Kaiken piti olla kunnossa: Passinen oli kovan harjoittelun myötä kehittynyt lavaesiintymisessä, lauluääni oli kunnossa ja edessä oli uusi mahdollisuus edetä uralla. Mutta sitten tapahtui jotakin. Kesken kaiken Passinen halusi palata takaisin Suomeen. Hän ei muistelmissaan halua palata päätöksensä todellisiin syihin vaan verhoaa sen koti-ikäväksi. Sitä se saattoi toki ollakin, sillä siihen mennessä Passinen oli ollut Ruotsissa yhtäjaksoisesti kahden vuoden ajan käymättä kertaakaan kotona.⁵⁸⁵

Lähtemisajatukseen saattoi vaikuttaa myös jokin henkilökohtaisessa elämässä tapahtunut takaisku. Lisäksi on mahdollista, että debyytistä aiheutuva jännitys kävi ylivoimaiseksi, sillä kaikesta päätellen Passinen ei ollut kovin varma esiintyjä. Hän oli myös tottumaton seuraelämään, mikä saattoi lisätä halukkuutta palata takaisin Suomeen. Vuosia myöhemmin kirjoitetuista muistelmista välittyy kuitenkin voimakas katumus päätöksen suhteen. Passinen toteaa, että ”pohjalainen vääjäämätön luonto on syöpinnyt liian syvälle sieluni syvimpään ja tuottanut minulle paljon kärsimyksiä niin aineellisessa ja sielullisessa merkityksessä”.⁵⁸⁶ Hän myöntää menettelynsä olleen ”suuresti moitittavaa ja sitä muistellessa tuntuu, että olisin tarvinnut aika lailla ’köniini’. Ja pyhimysten nimissä, ei se ole ollut elämässäni ainoa kerta”.⁵⁸⁷

583 Passinen 1952, 9–10.

584 Kontsas 1965, 569.

585 Passinen 1952, 9–10; *Vaasa* 20.1.1932.

586 Passinen 1916, 23.

587 Kontsas 1965, 569; Passinen 1952, 9–10.

Niin Passinen palasi takaisin Suomeen. Vastalauseista ja taivutteluista huolimatta hän lähti Tukholmasta kesken lukukauden, jonka seurauksena myös hänen välinsä professori Güntheriin katkesivat kokonaan. Opettaja ei voinut ymmärtää syitä, joiden vuoksi Passinen luopui urastaan Tukholmassa eikä lopulta suostunut osallistumaan edes Musiikkiakatemi- an suunnitteilla olleeseen iltamaan, jossa hänen oli ollut määrä esiintyä. Güntherin suuttumus on hyvin ymmärrettävää, sillä kaikesta päätellen hänellä oli suuret odotukset oppilaansa tulevaisuuden suhteen. Passinen matkusti Helsingin kautta Vaasaan ja asui siellä asessori Högdahlin luona seuraavan vuoden kevääseen saakka. Hän käytti aikansa opiskellen rans- kankieltä, sillä Högdahl oli luvannut kustantaa Passiselle vielä matkan Pariisiin, missä hänen oli määrä jatkaa opintojaan. Tämäkin haave kuiten- kin jäi toteuttamatta. Näitäkään syitä Passinen ei muistelmissaan erittele vaan toteaa matkustusaikeiden jääneen ”syistä, jotka voin sivuuttaa”.⁵⁸⁸

Suomalaisessa Oopperassa Passinen olisi kuitenkin mielellään jatka- nut. Pettymys olikin suuri, kun Suomeen palatessaan hän sai kuulla, että sen toiminta oli vuotta aikaisemmin lopetettu. Syynä olivat taloudelliset vaikeudet. Produktiot olivat suuria, eivätkä lipputulot riittäneet katta- maan niistä syntyneitä kustannuksia etenkin, kun kuulijakunta ei ulot- tunut pienehkön suomenkielisen yleisön ulkopuolelle.⁵⁸⁹ Ongelmia tuotti myös tärkeimpien laulajien opiskelu ulkomailla, sillä koulujen lukukausi osui poikkeuksetta päällekkäin oopperan näytäntökauden kanssa. Lisäksi kilpaileminen parhaista laulajista ruotsalaisen teatterin kanssa otti voi- mille. Bergbomit olivat huolissaan myös siitä, että puhenäytelmät olivat vaarassa jäädä suosittujen oopperanäytäntöjen varjoon.⁵⁹⁰ Niin Passinen päätyi Isoonkyröön kanttorin viransijaiseksi ja vuotta myöhemmin pe- rusti lauluseuran, jonka kehittämiseen kohdisti osaamisensa.

4.4.3. Verkostojen voima

Kuoroharrastus tarjosi talonpoikais- ja myös muulle rahvaannuorisolle uuden aktiivisen roolin huviesiintyjänä. Laulukuorot saivat tilaisuuksissa kiitollisen yleisön, ja uutuudesta kertoi mielellään myös lehdistö. Kasvava lehdistö oli tärkeä väylä myös laulukuorojen perustamiselle. Yhä useam- paan pitäjään alettiin tilata sanomalehtiä, joiden välityksellä tieto levisi välillisesti myös niille, jotka eivät lukeneet tai tilanneet lehtiä.

Ilkka Liikasen mukaan laulukuorojen ja torvisoittokuntien kehitystä ei tavanomaisempien sivistys- ja lukuseurojen tapaan voida kovin helpos- ti tulkita yhteiskunnallisen muutoksen mittareiksi. Hän perustelee kan-

⁵⁸⁸ Kontsas 1965, 569; Passinen 1952, 10.

⁵⁸⁹ Emilie Bergbomin kirje Kaarlo Bergbomille 11.6.1879 ja Kaarlon vastaus Emiliele 13.6.1879. Aspelin-Haapkylä 1909, 8–10.

⁵⁹⁰ Aspelin-Haapkylä 1909 II, 410–411.

taansa sillä, että erityisesti kuorot olivat usein yhteenliittyminä niin väljiä, ettei niitä voi pitää merkittävinä säätyrajojen rikkojina.⁵⁹¹ Kuitenkin juuri siinä oli niiden vahvuus, sillä uusien musiikkiseurojen väljä muoto lisäsi avoimuutta ja madalsi kynnystä kenen tahansa liittyä kuoroon. Vaikka osallistumisen helppous teki myös ryhmästä eroamisen helpommaksi, kuorot ja soittokunnat olivat suhteellisen pienen kokonsa vuoksi usein tiiviimpiä yhteisöjä kuin esimerkiksi nuorisoseura tai raittiusyhdistys, jonka jäsenmäärä saattoi nousta hyvinkin korkeaksi.

Samasta syystä johtuen myös musiikkitoimintaan liittyvät käsitteet olivat 1870- ja 80-lukujen vaihteessa monilta osin vakiintumattomia ja sattumanvaraisia. Sanomalehdissä käsitteiden käyttö oli vähintäänkin yhtä epämääräistä. Yhdistys-nimi kytkettiin tavallisesti hankkeisiin, jotka jollakin tavoin sivusivat elinkeinon harjoittamista tai taloudellista toimintaa. Seura-nimi näyttäisi sen sijaan liittyvän useammin vapaamuotoisempiin, aatteellista toimintaa harjoittaviin yhteenliittymiin, joihin kuuluivat juuri erilaiset sivistys- ja iltaseurat. Tämän perusteella musiikkiin liittyvät ryhmät voidaan toimintaperiaatteidensa mukaan sijoittaa seura-nimen alle. Sanomalehtikirjoittelun perusteella Isonkyrön kuorosta käytettiin eniten nimitystä Isokyrön lauluseura tai laulukunta. Toisaalta etenkin maaseudulla nimityksillä ei vielä 1880-luvun alussa ollut tarkasti säädeltyjä ja säännönmukaisia muotoja, eikä niiden käytössä vallinnut yksiselitteistä käytäntöä. Ihmisten puheissa ne menivät helposti sekaisin ja tarkoittivat samaa asiaa. Ilmiö toistui myös muissa 1870- ja 1880-lukujen vaihteen yhteenliittymissä.⁵⁹²

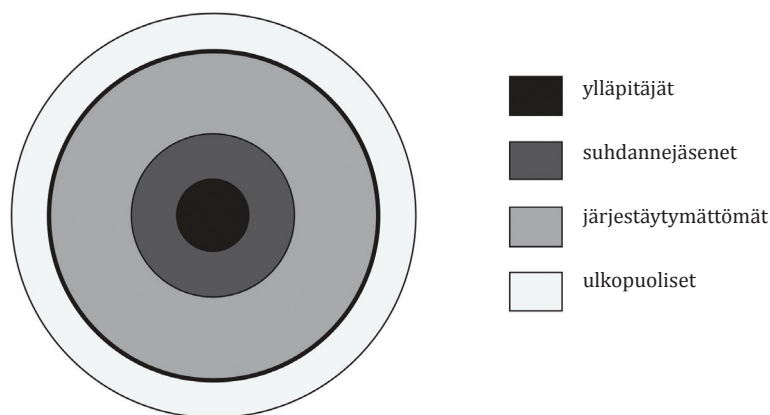
Kuoron toiminta synnytti erilaisia verkostoja. Modernisoituvan työelämän suhteita tutkinut Kari Teräs on kiinnittänyt huomiota liikkeen jäsenyyden eri tasoihin ja piirtää liikkeen suhdeverkostosta kuvion, joka erottelee toisistaan erottuviksi kehiksi liikkeen ylläpitäjät, suhdanne- tai tilapäisjäsenet, järjestäytymättömät ja ulkopuoliset. Teräksen nelikehäinen kuvio auttaa myös hahmottamaan Isokyrön lauluseuran toimintaa ja vaikutuksia paikallisyhteisössään. Omassa jaottelussani suhdeverkoston sisin kehä viittaa kuoron aktiivijäseniin, joihin kuuluvat Passinen kuoron johtajana sekä aktiivisimmat jäsenet. Seuraavalla kehällä ovat suhdanne- tai rivijäsenet. Heihin kuuluivat ne, joiden osallistuminen toimintaan oli tilannesidonnaista. Vastakohtana aktiivijäsenien pysyvyydelle, suhdannejäseniä luonnehti liikkuvuus. Kolmannella kehällä olivat järjestäytymättömät, jotka eivät konkreettisesti ottaneet osaa kuoron toimintaan, eli eivät olleet sen jäseniä. Tähän joukkoon kuuluivat esimerkiksi kuorolaisten perheenjäsenet, ystävät sekä kuoron esiintymisissä käyvä yleisö. Teräksen mukaan järjestäytymättömienkin katsottiin yleensä kuuluvan

591 Liikanen 1995, 191.

592 Liikanen 1995, 188–189.

samaan yhteisöön järjestäytyneiden kanssa, mikäli he ottivat osaa joukkotoimintaan tai suhtautuivat siihen myötämielisesti.⁵⁹³

Kuvio 1. Kuoron suhdeverkosto.

Lähde: Teräs 2001, 312.

Suhdannejäsenten ja järjestäytymättömien välinen raja oli usein häilyvä ja yksittäiset henkilöt saattoivat siirtyä verkoston kehältä toiselle monenkin kertaan. Koska Isonkyrön tapauksessa kyseessä oli epämuodollisesti organisoitunut maaseutukuoro, liikkuvuutta oli vielä enemmän. Liikkuva jäsenistö kuului välillä aktiivisemmän toiminnan piiriin ja välillä passiivisemmän, mikä madalsi näiden kehien välistä kynnystä. Teräksen mukaan suhdannejäsenten vyöhykettä voidaan pitää eräänlaisena siirtymäalueena, jossa kehien rajat hämärtyvät. Suhdeverkoston kolme sisintä kehää voidaan nähdä osana samaa sosiaalista verkostoa, jota tiivistä sen tasa-arvoinen horisontaalinen rakenne. Toiminnan ulkopuolelle jäivät uloimman kehän ulkopuoliset, joilla ei ollut minkäänlaista suhdetta kuorotoimintaan.⁵⁹⁴

Jaakko Passisella oli kaikki edellytykset kuoron perustamiselle sekä käytännötasolla että musiikillisesti. Hänellä oli harvinaisen laaja musiikillinen koulutus, kielitaitoa, suhteita Tukholmaan, Helsinkiin, Vaasaan ja tärkeisiin paikallisiin tahoihin sekä organisoitumistaitoa. Lukuun ottamatta Passisen poikkeuksellisen korkeaa musiikillista osaamista, Isonkyrön laulukunnan toimintaedellytykset olivat hyvin samankaltaiset Ilmajoen torvisoittokunnan kanssa. Kumpikaan niistä ei syntynyt itseksensä tai mihinkään tyhjiöön. Otto Könnin tavoin Passinen oli nuorisoseuratoiminnan myötä saanut laaja-mittaista kokemusta yhdistys- ja huvitoimin-

⁵⁹³ Teräs 2001, 191–193, 312–313.

⁵⁹⁴ Teräs 2001, 191–193, 312–313. Ks. myös Alapuro 1994. Horisontaalisista ja vertikaalisista verkostoista ks. Putnam 1993.

nasta. He molemmat kuuluivat siihen lähinnä talonpojista koostuneeseen henkilöverkostoon, joka 1870-luvun lopulla alkoi eteläisellä Pohjanmaalla nousta esiin uudenlaisen kansalaistoiminnan toimeenpanijoina. Passisella oli lisäksi käytännön kokemusta konsertoinnista ja myös konserttikiertueiden järjestämisestä. Varhaisin esiintyminen oli tiettävästi soolokonsertti juhannuksena 1872, missä hän esiintyi Suomalaisen oopperan laulajana. Se oli samalla ensimmäinen julkinen maaseutukonsertti Vaasan läänissä. Konserttia oli seuraamassa noin 200 henkeä, joista suurin osa oli tavallisia lapualaisia. Lehtiselostusten perusteella ”kuulijoiden mieltymys Passisen tunteikkaisiin säveliin oli yleinen”.⁵⁹⁵

Jo aikaisemmin mainitun Savoan suuntautuneen kiertueen lisäksi Passinen kiersi syksyllä 1880 Franz Könnin kanssa Länsi-Suomen rannikkokaupunkeja.⁵⁹⁶ Lehtitietojen mukaan kiertue ulottui Ouluun saakka. Sitä ennen hän oli tehnyt kaksi kansankonserttia Naemi Ingmanin avustamana Yliopiston juhlasalissa Tukholmasta palattuaan keväällä 1880.⁵⁹⁷ Samana vuonna Passinen teki vielä kaksi soolokonserttia Vaasassa ja Kauhavalla sekä yhteiskonsertin Könnin kanssa Vaasan lyseon salissa. Seuraavan vuoden aikana Passinen vieraili ainakin neljässä Könnin konsertissa Vaasassa sekä Vaasan Pataljoonan soittokunnan solistina suomalaisen teatterin hyväksi järjestetyissä arpajaisissa.⁵⁹⁸ Hänelle oli konserttikokemusta myös Tukholmassa sekä suomalaisen oopperan esityksissä.

Isokyrön kuoro ja Ilmajoen torvisoittokunta aloittivat julkisen toimintansa samaan aikaan. Lisäksi ne toimivat samalla alueella ja olivat sekä tavoitteiltaan että toimintatavoiltaan hyvin lähellä toisiaan, minkä vuoksi niiden esiintymistilanteet olivat hyvin samankaltaisia. Toisinaan ne myös esiintyivät yhdessä. On varmaa, että Passisen kokemus erilaisista organisointitaitoja vaativista tehtävistä näkyi kuoron toiminnassa eri tavoin. Esiintymismatkojen lisäksi kuoro järjesti oma-aloitteisesti erilaisia tapahtumia. Ei ole tiedossa, missä Isonkyrön kuoron ensimmäinen esiintyminen tapahtui. Ensimmäisten joukossa oli kuitenkin *Hoosiannan* laulaminen kirkossa adventtisunnuntaina 1882. Passisen mukaan ”esiintyminen oli sangen repäisevää, jota kansantajunta juuri vaatikin”. Hänellä oli siis selkeä näkemys siitä, miten tehdä yleisöön vaikutus. Toinen kirkossa esiintyminen oli joulupäivänä samana vuonna. Silloin kuoro lauloi muutamia erikseen nimeltä mainitsemattomia virsiä sekä vuoro-tervehdykset. Tästä hetkestä Passinen katsoo kuoron julkisten esiintymisten alkaneen.⁵⁹⁹

595 Lehtonen 1994, 87; *Vaasan Sanomat* 9.9.1878.

596 Pulkkinen 1958, 198.

597 Passinen 1952, 10.

598 *Vaasan Sanomat* 1880–1881.

599 Passinen 1952, 13.

Isokyrön lauluseuran ensimmäinen esiintyminen suurelle yleisölle oli 19. helmikuuta 1883, kun Isossakyrössä järjestettiin kansanjuhla Napuen taistelun muistoksi. Se oli myös kuoron ensimmäinen esiintyminen, joka uutisoitiin sanomalehdissä:

Muutamalla sattuvalla lauseella avasi nyt juhlat talokas Viitaluoma, jonka jälkeen kanttori Passisen johtama laulukunta lauloi virren 51 *Jumala omi linnamme* Uuden Virsikirjan sanoilla. Sanomattomain suloiselta kaikui tuon jalon, Lutherin sepittämän uskon puhdistus virren sävelet... Herra Tarkkanen piti vielä puheen, jonka lopuksi kiitti hän Isokyrön laulukuntaa ja sen tunnollista opettajaa hra Passista. Tässä kiitoksessa hän, luullakseni, tulkitsi kaikkein tunteita, sillä oikein kiitosten kiitoksen ansaitsee tämä uuttera laulukunta ja varsinkin sen, yhtä innokas kun oppinutkin, opettaja.⁶⁰⁰

Lehtikirjoittelun perusteella Isokyrön laulukunta esiintyi varsin aktiivisesti. Etelä-Pohjanmaalla se oli pitkään maakunnan ainoa esiintymiskelpoinen vakituinen lauluseura, joten kysyntää oli runsaasti. Kuoron korkean tason ohella sen suosiota lisäsi Passisen tausta oopperalaulajana, joka tuntui olevan yleisesti tiedossa. Varsinkin suuremmissa tapahtumissa kuoro esiintyi usein torvisoittokunnan säestyksellä, mutta esiintymismatkoille lähdettiin myös yksin. Esiintymismatkat olivat tärkeitä kuoron yhteisöllisyyden kannalta. Ne olivat sosiaalisia tapahtumia, joiden aikana kuorolaiset pääsivät paitsi solmimaan muita tuttavuuksia, myös tutustumaan paremmin toisiinsa, sillä kuoron suuren koon ja kirjavan sosiaalisen rakenteen vuoksi ei ollut itsestään selvää, että kaikki sen jäsenet olisivat olleet tuttuja keskenään. Lehtikirjoitusten perusteella Isokyrön lauluseura järjesti myös pieniä konsertteja esiintymismatkojensa varrella. Tällaisia ”yllätysesiiintymisiä” toimeenpantiin ainakin Alavuden asemalla matkalla Seinäjoelle sekä Ylistarossa kauppias Sántin pihalla matkalla nuorisohuuhliin Ilmajoelle.⁶⁰¹ Myös kuoron harjoituksista muodostui toisinaan yleisötapahtumia. Isokyrön kuoron harjoitukset olivat alusta saakka avoimia kaikille, jotka halusivat tulla kuuntelemaan. Kuoron maineen edetessä yleisöä alkoi Passisen mukaan olla ”joukoittain, pitempäänkin matkain takaa”.⁶⁰²

Yksi Isokyrön lauluseuran tärkeimmistä esiintymistä liittyy Vaasan radan avajaisjuhlallisuuksiin vuonna 1883. Passinen oli pyytänyt rautatiehallitukselta erillisen luvan esiintyä Isonkyrön Tervajoen asemalla Vaasasta palaaville senaattoreille ja muille ”merkkiherroille”. Junan pysähtyttyä asemalle kuoro esitti useita isänmaallisia lauluja heidän kunniakseen ja vielä lisää juhlavieraiden ruokaillessa asemaravintolassa. Kii-

600 *Vaasan Lehti* 8.3.1883.

601 *Suupohjan Työmies* 17.7. ja 14.8.1884.

602 Passinen 1952, 12.

tokseksi Vaasan radan piiri-insinööri Ossian Bergbom⁶⁰³ ojensi Passiselle kymmenen markan kultarahan kehottaen antamaan sen kuoron köyhimmälle jäsenelle ja pyysi kuoroa vielä laulamaan jonkun ”iloisen laulun”. Samalla Leo Mechelin kohotti eläköön-huudon Isokyrön laulukunnalle. Bergbomin pyyntöä noudattaen kuoro lauloi junan lähtiessä vielä *Niittäjään laulun*.⁶⁰⁴ Hetki oli kuorolle ikimuistoinen.

Myös Isokyrön laulukunta sai kutsun Kansanvalistusseuran ensimmäisille laulu- ja soittojuhlille Jyväskylään vuonna 1884. Passisen halusi ehdottomasti ilmoittaa kuoronsa juhlille, mutta ongelmia aiheuttivat matkasta koituvat kustannukset, eikä kuoron suuri koko helpottanut tilannetta. Passinen otti yhteyttä Vaasan pataljoonan soittokunnan johtajaan Gustav Kockiin, jonka kanssa sovittiin kahdesta konsertista pataljoonan soittokunnan avustamana. Passinen oli säilyttänyt suhteensa Kockiin aikaisemmilta vuosiltaan soololaulajana, jolloin oli itse esiintynyt soittokunnan säestämänä suomalaisen teatterin hyväksi järjestetyissä arpajaisissa. Esiintyäkseen Vaasan pataljoonan ammattilaissoittokunnan kanssa kuoron tason täytyi olla jo korkea.

Laulajaiset pidettiin Vaasan ruotsalaisen lyseon juhlasalissa keväällä 1884. Konsertin tuotot menivät Isokyrön laulukunnan matkakassaan. Yleisöä oli saapunut paikalle paljon ja konsertit saivat hyvät arvostelut sanomalehdissä. Kritiikkiä kuoro sai ainoastaan siitä, että kuoron naispuolisilla jäsenillä ei ollut kansallispukuja esiintymisasuinaan:

Täällä oli kahtena iltana peräkkäin – viime sunnuntaina ja maanantaina – tarjona harvinaista taide- ja huvinautintoa: Isokyrön lauluseuran laulajaiset. Ensi iltana oli väkeä ”yli kohtuuden”, että tungos oli oikein kiusallinen. Laulut menivät hyvin ja yleisö osoitti tyytyväisyytensä niihin kelpo kämmenläiskinnällä. Soitanto myös, jota Vaasan pataljoonan soittokunta tilaisuudessa antoi, oli ainakin niille, jotka sitä harvoin kuulevat, kokolailla komeaa raminaa. Mutta annas, kun tuli toinen ilta. Nytkö vasta keli kelpasi! Oli pääsymaksu entistä helpompi ja tuli kansaa nytkin oikein rutosti... Kolme laulua laulettiin pyynnöstä toistamiseen. Voi korkea kova-onni, mikä mieltymyksen rajuilma siitä nousi! Lippuja sanotaan menneen, ensi iltana 486 ja toisena yli 300... Ainoa muistutus, jota kuulin näitä kansallistaiteilijoita vastaan oli, ett’eivät tytöt kantaneet kansallispukuja. Eikä tuo olisi hulluinta ollutkaan, varsinkin jos puvut olisivat olleet sinivärisiä. Miehiä vastaan en kuullut mitään muistutusta. Onnea vaan tälle lauluseuralle.⁶⁰⁵

Vaikka konserttien tuotot olivat hyvät, rahaa ei kuitenkaan kertynyt riittävästi, sillä konserttien tuottaminen Vaasaan ei ollut halpaa. Pataljoonan

603 Ossian Bergbom oli Emilie ja Kaarlo Bergbomin veli ja sisarustensa tavoin innokas suomalaisuusaatteen kannattaja.

604 Passinen 1952, 17.

605 *Suupohjan Työmies* 7.2.1884.

soittokunnan palkkio ja isokokaisen kuoron matkakustannukset veivät tuotoista suuren osan. Matka Jyväskylään jouduttiin lopulta perumaan, mikä oli Passiselle suuri pettymys.⁶⁰⁶ Kuoro ei myöhemminkään osallistunut valtakunnallisille laulu- ja soittojuhlille. Laulujuhlille osallistuminen oli ilmeisesti yksi Passisen tärkeimmistä tavoitteista kuoron perustamisesta lähtien, sillä vuonna 1882 *Vaasan Lehti* oli uutisoinut Isokyrön laulukunnan perustamisesta seuraavalla tavalla:

Isokyrössä on syksyn kuluessa talonpoikaisen nuorison kesken perustettu lauluseura, johonka tätä nykyä jo kuuluu 80 jäsentä ja sanotaan siihen vielä useampikin aikovan yhtyä. Yritys on saanut alkunsa sen laulujuhlan johdosta, jonka Kansanvalistusseura kesällä 1884 aikoo panna toimeen. Harjoituksia pidetään kanttori Passisen johdolla joka sunnuntai sillä menestyksellä, että seura jo varsin sievästi laulaa maammelaulun ja hämäläisen laulun neliäänisesti. – Siinä on hyvä esimerkki muittenkin kuntien nuorisolle.⁶⁰⁷

Passinen ei muistelmissaan mainitse Kansanvalistusseuran laulujuhlilla olleen vaikutusta kuoron perustamiseen, mutta laulukunnan pyrkimykset juhlille lähtemiseksi rahankeräyksineen ja konserttimatkoineen sekä matkan kariutumisen aiheuttama pettymys kertovat kuitenkin hankkeen tärkeydestä.

Myöhemmin samana vuonna kuoro sai Vaasan Työväenyhdistykseltä kutsun esiintymään yhdistyksen järjestämiin arpajaisiin. Kutsu esitettiin Passiselle kahdesti ennen kuin hän vastasi myöntävästi. Niin lähdettiin uudelleen Vaasaan. Tällä kertaa Isokyrön lauluseuran kanssa esiintyi Vaasan kaupungin soittokunta. Kuoro oli Vaasassa hyvässä maineessa. Lehtikirjoittelun mukaan: ”Laulukunta lienee ollut monelle se ponnin, mikä toi ihmiset juhlaan.” Kirjoituksessa korostettiin myös laulukunnan poikkeuksellista rakennetta, joka mitä ilmeisimmin herätti uteliaisuutta ja lisäsi yleisön kiinnostusta sitä kohtaan: ”Laulukunta on työväen riveistä muotoutunut sellaiseksi taideseuraksi, että se rohkenee astua sivistyneen yleisön eteen.”⁶⁰⁸

Loppuvuodesta 1884 kuoro lauloi jouluaamun jumalanpalveluksessa neliäänisesti koraaleja ja ”muita juhlalauluja”. Ilmeisesti laulukunnan keskuudessa on tässä vaiheessa ollut joitakin ristiriitoja tai toiminta on muuten jouduttu hetkeksi keskeyttämään, sillä esiintymisilmoituksen yhteydessä todetaan, että ”laulukunta tuntuu taas olevan eloon heräämässä.”⁶⁰⁹ Syynä hienoiseen välirikoon oli todennäköisesti laulujuhlaprojektin epäonnistuminen ja sen aiheuttama turhautuneisuus kuoron toimintaa

606 Passinen 1952, 16–17.

607 *Vaasan Lehti* 16.10.1882.

608 Passinen 1952, 17; *Suupohjan Työmies* 16.10.1884.

609 *Suupohjan Työmies* 24.12.1884.

kohtaan. Kuoron toimintatapoja laulujuhlien suhteen puitiin tiukoin sanakääntein myös paikallisessa sanomalehdistössä.

Kuorolle itselleen tärkeimmät esiintymiset olivat Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlien yhteydessä. Isokyrön lauluseura oli niissä mukana ensimmäisestä juhlasta 1883 vuoteen 1888. Kuorolaululla oli torvisoittokuntien ohella kesäjuhlilla tärkeä rooli ohjelmamusiikin suorittajina. Nuorisojuhlien mallin mukaan Isokyrön lauluseura alkoi järjestää omia kansanjuhlia Vähäkyrön torvisoittokunnan kanssa. Hyvien yhteyksien vuoksi juhlapaikaksi valikoitui Tervajoen asema. Passisen muistelmien mukaan niitä järjestettiin joka kesä vuodesta 1885 vuoteen 1887.⁶¹⁰ Sanomalehdistä ei yhteisistä juhlista kuitenkaan löydy mainintoja vuoden 1885 jälkeen, mutta silloin juhlat olivat sitäkin suuremmat. Tervajoen aseman ympäristöön oli kokoontunut jopa 2000 henkeä. Ohjelma sisälsi tuttuun tapaan laulua, soittoa, juhlapuheen sekä erilaisia kilpailuja ja tanssia.⁶¹¹

Muita mainittuja Isokyrön laulukunnan esiintymisiä olivat erilaisissa tarkoituksissa järjestetyt arpajaiset ja illamat, murhejuhla Lönnrotin muistoksi vuonna 1884 sekä huviretket ja jumalanpalvelukset. Passisen mukaan kuoro esiintyi usein myös hänen kotitilansa pihamaalla Isonkyrön Lehmäjoella.⁶¹² Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran vuonna 1887 aloittamiin laulu- ja soittokilpailuihin se ei ehtinyt osallistua.

Taulukko 3. Isokyrön lauluseuran esiintymiset 1882–1889.

Esiintymistilaisuus	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889	Yhteensä
Illamat ja arpajaiset		xx	xxx		xx			x	8
Kansanjuhlat		xxx	xx	xx					7
Konsertit		x	xxxx			x			6
Nuorisujuhlat		x	x	x	x	x	x		6
Jumalanpalvelukset	xx		x						3
Huviretket			x						1
									31

Lähteet: Passinen 1916 ja 1952, *Suupohjan Työmies* 1883–1885, *Vaasan Lehti* 1880–1893.

⁶¹⁰ Passinen 1952, 17.

⁶¹¹ *Suupohjan Työmies* 21.7.1885.

⁶¹² Passinen 1952, 15–16.

4.4.4. Ohjelmisto

Kuorolaulusta tuli nuotteihin perustuvan amatöörimusisoinnin laajin alue 1800-luvun lopulla. Uusi lauluinnostus synnytti ennennäkemättömän kysynnän erilaisille laulukirjoille ja -kokoelmille. Kuoronuottien kustantamisesta tuli Kansanvalistusseuran ja myös muiden kansansivistystyöhön omistautuneiden kustantajien toiminnan tärkeä sivutoimi. Kansanvalistusseuran järjestämiin laulu- ja soittojuhlia ennakoiviin juhلالaulujaisiin vuonna 1881 osallistui yli 300 laulajaa. Tässä vaiheessa kuoroille ei vielä ollut tarjolla painettuja nuotteja. Seuran toimesta laadittiin muutamia jäljennöksiä, joita juhlille ilmoittautuneet kuorot saivat lainata. Jäljennökset kopioitiin käsin ja lähetettiin eteenpäin seuraavalle paikkakunnalle.⁶¹³

Ensimmäisten varsinaisten kansanjuhlien (1884) jälkeen Kansanvalistusseura julkaisi uutta ohjelmistoa jokaista valtakunnallista juhlaa varten, joita muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta alettiin järjestää vuosittain. Erityinen painopiste oli sekakuorosovituksissa. Niitä julkaistiin seuran toiminnan ensimmäisen neljänkymmenen vuoden aikana 80 vihkoa. Mieskuoroja varten seura julkaisi vastaavana aikana 26 lauluvihkoa ja naiskuoroille 19.⁶¹⁴

Ilmajoen torvisoittokunnan tavoin Isokyrön lauluseuran julkisten esiintymisten kohdalla sanomalehtien tapahtumaselostuksista löytyy suhteellisen paljon erittelemättömiä mainintoja, joissa yksittäisten laulujen nimeämisen sijaan on vain maininta *laulantoa* tai *kuorolaulua*. Myös ohjelmisto oli rakenteeltaan hyvin samankaltainen Ilmajoen torvisoittokunnan ohjelmistoon verrattuna: se koostui pääosin isänmaallisista lauluista, virsistä ja kansanlauluista.⁶¹⁵

Eniten laulettiin *Maamme*-laulua. Toinen nimeltä mainittu isänmaallinen sävelmä on Joseph Haydnin *Keisarihymni*, joka esitettiin Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran ja raittiusseurojen yhteisessä vuosijuhlassa Lapualla vuonna 1886. Kappale esitettiin Ilmajoen torvisoittokunnan säestyksellä. Kolmantena sai maininnan *Hämäläisen laulu*, joka laulettiin molemmissa Vaasassa Pataljoonan soittokunnan kanssa järjestetyissä yhteiskonserteissa laulujuhlakassan kartuttamiseksi. *Hämäläisen laulun* runon kirjoitti J. H. Erkko vuonna 1869. Runossa on monia vaikutteita A. Oksasen *Savolaisen laulusta* sekä Aleksis Kiven tuotannosta. *Hämäläisen laulu* esitettiin ensimmäisen kerran Jyväskylän seminaarin vuositukintoihin liittyneiden musiikinäytteiden yhteydessä kesäkuussa 1871. Erkko oli tällöin itsekkin seminaarin oppilaana. Laulu esitettiin sekakuorosovituksena, jonka oli laatinut E. A. Hagfors. Laulun sävelmä pohjau-

613 Granfelt 1884, 69–70.

614 Inkilä 1960, 239; Kurkela 2009, 71.

615 Ohjelmistojen rakenteesta tarkemmin luvussa 5.

tuu saksalaiseen kansansävelmään *Steh ich in finstrer Mitternacht*, johon Hagfors oli tutustunut opintomatallaan Saksassa 1860-luvun alussa. *Hämäläisen laulu* ilmestyi ensimmäisen kerran Hagforsin suositussa laulukirjassa *Kaikuja Keski-Suomesta* (1874).⁶¹⁶ *Vaasan marssi* ei kuulunut Isonkyrön suomenkielisen kuoron ohjelmistoon, sillä laulu sai suomenkieliset sanat vasta vuonna 1898. Sen suomensi runoilija ja opettaja Alpo Noponen.⁶¹⁷

Hengellisistä lauluista ohjelmistoissa sai niin ikään mainintoja *Jumala ompi linnamme* ja *Isänmaan virsi*, jota on ilmeisesti laulettu uuden virsikirjan *Sun kätes, Herra voimakkaan* -virren (1986: 577) sävelellä. Vuoden 1886 virsikirjaan *Isänmaan virsi* ei päätynyt lainkaan. Virren sanoja on myöhemmin muokattu uuteen virsikirjaan sopiviksi.⁶¹⁸ Kuoron esittämien virsien joukkoon kuului myös *Hoosianna*, jonka se esitti ensimmäisenä adventtina Isonkyrön kirkossa. Virren on säveltänyt saksalainen Georg Joseph Vogler vuonna 1795 kuorolauluksi. Suomessa se vakiintui perinteiseksi adventtinvirreksi 1800-luvun aikana.⁶¹⁹ *Hoosianna*-virrellä on tärkeä merkitys sekä maallisen että hengellisen kuorolaulun kehityksen kannalta, sillä se oli ensimmäisiä lauluja, jonka esittämistä varten Turussa alettiin jo 1800-luvun alkupuolella säännöllisesti koota tilapäisiä laulukuoroja ja harjoittaa niitä tiettyä tapahtumaa, tässä tapauksessa adventtijumalanpalvelusta, varten. Vuosisadan puolivälin tienoilla tapa yleistyivät myös muualla Suomessa leviten myös kirkon ulkopuolelle.⁶²⁰

Kansanlauluista laulettiin lehtitietojen perusteella *Honkain keskellä* (*Suomen salossa*) ja *Minä seisoin korkealla vuorella*. *Honkain keskellä* on kansansävelmä, johon fennomaanijohtaja Yrjö Koskinen kirjoitti kansallishenkiset sanat. Ne julkaistiin Suomettaressa 18.4.1856. Laulun marsimaisuus ja uusi iskevä sanoitus tekivät siitä yhden suosituimmista kuoro- ja myös yhteislauluista. Varhaisin tiedossani oleva nuotti kappaleesta näillä sanoilla on F. V. Illbergin kokoamassa nuottikirjassa *Suomalaisia Kansan Lauluja ja Soitelmia* vuodelta 1867.⁶²¹ Kirja sisältää yhteensä 60 sävelmää, jotka on kerätty Etelä-Savon alueelta. Illberg kirjoittaa esipuheessaan kappaleesta: ”Sanat ovat Yrjö Koskisen kirjoittamat ja sitä lauletaankin useammassa Pohjois-Savon pitäjässä näillä sanoilla...”⁶²² Laulun sanat oli vaihdettu ”parempiin”. Kansanlaulujen sanoitusten muokkaami-

616 Pajamo 1987, 25–28.

617 Pajamo 1987, 51.

618 Heikki Laitisen tiedonanto 21.6.2010.

619 Vapaavuori 1997, 181. Virren saapumisesta Suomeen on olemassa monenlaista tietoa. Fabian Dahlströmin mukaan virsi on saattanut rantautua Turkuun jo 1700-luvun puolella. Jalmari Aalto on ajoittanut virren ensiesityksen Suomessa adventtiin 1807. Pajamon väitöskirjassaan esittämä vuosi 1858 on aikalaislähteiden perusteella joka tapauksessa liian myöhäinen. Aalto 1978, 46; Dahlström & Salmenhaara 1995, 303; Pajamo 1976, 212; Vapaavuori 1997, 181.

620 Vapaavuori 1997, 181.

621 Heikki Laitisen tiedonanto 21.6.2010.

622 Illberg 1867.

nen oli hyvin tyypillinen osa 1800-luvun lopun siveellistä musiikkikasvatusta. Vaikka *Honkain keskellä* tavallisesti mielletään kansanlauluksi, sen on joidenkin tietojen mukaan säveltänyt kamreeri ja kirjallisuuden suomentaja Juhana Enlund (1836–1914).⁶²³ *Minä seisoin korkealla vuorella* oli vuonna 1840 ilmestyneen Kantelettaren esipuheen ensimmäinen laulu *Kreivin sylissä istunut*. Kansanlaulujen joukkoon voidaan lukea myös unkarilainen kansanlaulu *Hyvää yötä*, jota laulettiin Vaasassa pataljoonan soittokunnan kanssa.

Muita mainittuja kappaleita ovat Antero Wareliuksen laulu *Suomenkin maan aurinko lämmin on noussut* sekä *Niittäjäin laulu*. Wareliuksen runo esitettiin Lönnrotin muistoksi järjestetyssä murhejuhlassa. Sen sävelmäs-tä ei ole tietoa. Runo julkaistiin Suomettaren lisälehdessä 29.6.1847, jolloin Warelius kuului itse lehden toimituskuntaan.⁶²⁴ S. G. Linsénin sävel-tämä *Niittäjäin laulu* löytyy Kansanvalistusseuran sekaäänisten laulujen kolmannelta vihkosta. Laulun sanat ovat P. J. Hannikaisen käsialaa. Laulu tunnetaan myös nimellä *Kaikki huolet heitä*. *Niittäjäin laulu* laulettiin Vaasan radan avajaisjuhlallisuuksissa vuonna 1883 sekä Vaasassa Pataljoonan soittokunnan kanssa.

Taulukko 4. Isokyrön laulukunnan esittämät (nimeltä mainitut) kappaleet 1882–1887.

Kappale	1882	1883	1884	1885	1886	1887	Yhteensä
Maamme		xxx	xxxx	x	x		9
Honkain keskellä		x	xx			x	4
Minä seison korkealla vuorella			xxxx				4
Niittäjäin laulu		x	xx				3
Hyvää yötä			xx				2
Hämäläisen laulu			xx				2
Jumala ompe linnamme		x				x	2
Paimenen laulu			xx				2
Satakieli			xx				2
Sylvian laulu			xx				2
Keisarihymni					x		1
Isänmaan virsi			x				1
Hoosianna	x						1
Suomenkin maan aurinko lämmin on noussut		x					1
Erittelemättömät maininnat	x	xx	xxxx		x	x	9
							45

Lähteet: Passinen 1916 & 1952, *Suupohjan Työmies* 1883–1885, *Vaasan Lehti* 1880–1893.

623 Ks. esim. Virtamo 1981, 175.

624 Heikki Laitisen tiedonanto 18.1.2011.

Vaasan konserteissa laulettiin vielä *Paimenen laulu*, *Sylvian laulu* ja *Satakieli*, joiden alkuperää on olemassa olevien tietojen perusteella haasteellista selvittää tarkasti. *Satakieli* oli todennäköisesti Arvi Jänneksen mordvalaiseen kansanlauluun laatima runo. Se julkaistiin Jänneksen kirjassa *Muistoja ja toiveita ystäville jouluksi* vuonna 1889. *Sylvian laulun* takana saattaa olla Topeliuksen runo *Sylvias visa*, joka tunnetaan paremmin nimellä *Kesäpäivä Kangasalla*. Runon suomensi P. J. Hannikainen. *Sylvias visa* julkaistiin ensimmäisen kerran *Helsingfors Tidningarissa* 13.7.1853. Se oli osa Topeliuksen 1800-luvun puolivälissä laatimaa runokokoelmaa *Sylvian laulut*.⁶²⁵ Runo painettiin suomeksi Taavi Hahlin kuorolaulukirjaan vuonna 1880, jonka jälkeen laulu alkoi nopeasti levitä. *Kesäpäivä Kangasalla* löytyy myös Kansanvalistusseuran ensimmäisestä Sekääänisiä lauluja -vihkosta (1882). Myös tämän laulun sävel on S. G. Linsénin käsialaa.⁶²⁶

Paimenen laulu on todennäköisesti Konrad Kreutzerin *Paimenen sunnuntailaulu (On Herran päivä nyt)*, joka löytyy painettuna Sekääänisten laulujen neljännestä vihkosta. Tähän viittaa Passisen myöhemmin kokooma ohjelmisto valtakunnallisen lukkariköörin käyttöön, johon laulu myös kuului.⁶²⁷

Kansanvalistusseuran lisäksi kuorolauluohjelmistoa levittivät kuoro- ja perustaneet kansakoulunopettajat, ylioppilaat ja kanttorit. Varmaa on, että myös Jaakko Passisella oli nuottimateriaalia omasta takaa. Verkostojensa välityksellä hänellä oli varmasti myös keinot hankkia nuotteja lisää tarpeen vaatiessa. Lisäksi hänellä oli taito sovittaa kappaleita itse, mikä helpotti ohjelmistonhankinnassa huomattavasti. Se oli myös taloudellisesti kannattavampaa kuin uusien nuottien ostaminen.⁶²⁸

Passisen sovittajantaidoista kertoo hänen kokoamansa ja sovittamansa laulukirja *Väinön kannel* – Suomalaisia kansanlauluja Etelä-Pohjanmaalta, vihko 1, joka julkaistiin syyskuussa 1889. Kirjassa on 45 sivua, ja se sisältää 16 neliäänisesti sovitettua laulua, joista seitsemän ensimmäistä on tarkoitettu sekakuorolle, kuusi seuraavaa mieskuorolle ja viimeiset kolme naiskuorolle. Laulut on kerätty Kauhavalta, Härmästä, Lapualta, Ilmajoelta ja Kyrönmaalta. Kirjan kokoamista Passinen perustelee vihkon alkulauseessa sillä, että vaikka lauluinnostus jatkuvasti kasvaa, on uusia lauluista, ja etenkin kansanlauluista, pulaa. Passisen mukaan nimenomaan kansanlaulut olivat tärkeitä myös lauluseurojen yhtenäisyyden ja jatkuvuuden kannalta. Hän oli vakuuttunut siitä, että ”jollei laulukunnilla ole tarjolla alinomaa uutta ja niiden hengen mukaista, – jota täydellisesti voi vastata ainoastaan kansan omat hengentuotteet, nim. kansanlaulut, –

625 Suuri toivelaulukirja 1, 34–35; *Helsingfors Tidningar* 13.7.1853.

626 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, 30.

627 *Suomalainen* 13.7.1896.

628 Kurkela 2009, 218.

niin ne, laulukunnat, ensimmäisen innon menetettyään, rupeavat viettämään kituvaa elämää”.⁶²⁹

Toisena perusteena keräystyön aloittamiselle oli, että Etelä-Pohjanmaalta ei siihen saakka ollut kerätty kansanlauluja kuten esimerkiksi Itä-Suomesta, jonka lauluperinnettä tunnettiin jo laajemminkin useiden sinne suuntautuneiden kansankeräysten seurauksen.⁶³⁰ Ei ole tietoa, millä tavalla Passinen keräsi laulunsa, mutta mahdollisesti hän laulatti ainakin omia kuorolaisiaan. On myös mahdollista, että laulut olivat osa Isokyrön kuoron ohjelmistoa. Lisäksi kuoron kanssa tehdyt esiintymismatkat tarjosivat hyviä tilaisuuksia materiaalin kartuttamiseen. Tietävästi *Väinön kannel* -vihkosta on olemassa myös toinen osa, mutta siitä ei ole säilynyt kopioita.⁶³¹

Yleinen silmäys lauluvihkon sisältöön osoittaa, että kaikki sovitukset ovat neliäänisiä. Sovitukset ovat vaihtelevia. Osa kappaleista on sovitettu pelkästään kuorolle, osa kuoron säestämälle sopraano- tai tenorisoololle. Valtaosa lauluista on duurisävelmiä. Toisinaan sävellaji saattaa vaihtua kesken kappaleen, mutta kuitenkin niin, että kunkin äänen lauluosuudet eivät muutu liian haastaviksi. Hyyt sävellajista toiseen ovat suhteellisen helppoja. Sovituksista välittyvät kiinnostavalla tavalla myös Passisen saamat, tietoiset tai tiedostamattomat, vaikutteet työstään urkurina. Muutama laulussa, etenkin lopukkeissa, on käytetty virsisäestykselle tyypillisiä harmonioita, jotka näyttävät erityisesti väldominantin käyttönä ja pidätyksinä.⁶³²

Sovitukset eivät ole äänellisesti vaativia, sillä valikoituneet sävellajit pitävät säveltason laulamisen kannalta miellyttävänä. Myös stemmat ovat suhteellisen helppoja, mutta soinnin kannalta monet kappaleista ovat haastavia ja vaativat hyvää harmoniantajua. Sovituksissa esiintyvät intervallit ovat pääosin sekstejä ja terssejä, mutta toisinaan harmonioiden vaatimuksesta hajasävelissä on kromaattisia kulkuja. Osa sovituksista on vaativampia myös rytmisesti. Kaikki laulut on sovitettu 2/4 tahtilajissa, mutta tempo saattaa vaihdella suurestikin yhden kappaleen aikana. Joskus eri stemmojen sanoituksissa ilmenee eriaikaisuutta. Toisinaan ne muodostavat kokonaan itsenäisiä säkeitä, jotka etenevät omalla melodiasta poikkeavalla rytmillään. Myös parilliselle iskulle, eli takapotkulle laulettu tavut tai kokonaiset sanat ovat sovituksissa tyypillisiä. Eriyisesti mieskuorosovituksissa kappaleessa *Mamman toivo* aläänillä on runsaasti omaa ilmaisua. Onnistuakseen se edellyttää, että laulun täytyy olla yhtenäistä ja täsmällistä. Lisäksi kuoron on osattava seurata johtajaa. Vaatimukset kuvastavat hyvin uuden kansallisen musiikkikulttuurin ku-

629 Passinen 1889.

630 Passinen 1889.

631 *Vaasa* 20.1.1934.

632 Ks. nuottiesimerkki 1.

Nuottiesimerkki 1. Erotessa.

4. Erotessa.

Surullisesti.

p

Mat - ti kun läh - ti ko - to - - - an - sa, niin
 Vie - kää t nyt hy - vät Kau - ha - van her - rat

Kun Mat - ti läh - ti niin
 Vie - - kää t nyt hy - vät

mf

it - - ku sil - män tait - - ti, Mat - ti kun läh - ti
 mul - ta ter - vei - - si - - ä, Vie kää t nyt hy - vät

it - - ku sil - män tait - - ti, läh - - - - ti
 her - rat ter - vei - - si - - ä, vie - - - - kää t

ko - to - - an - sa, niin it - - ku sil - män tait - - ti.
 Kau - ha - van her - rat mul - ta ter - vei - si - - ä.

ko - to - an - sa, niin it - - ku voit - - ti.
 mi - nul - - ta nyt ter - - vei - si - - ä.

Kun toi San - na si - - sa - - ren - - sa
 Ei si - tä tie - - dä vaik - - ka ma vii - - vyy

läh - tö - - ruu - an lait - ti. Kun toi San - na
 tääl - lä kai - ken i - - jän. Ei si - tä tie - - dä

si - - sa - - ren - - sa läh - tö - - ruu - an lait - - ti.
 vaik - ka ma vii - - vyn tääl - lä kai - ken i - - jän.

Lähde: Väinön kannel 1889.

rinalaista luonnetta. Kuoron laulajat eivät enää olleet itsenäisiä musiikin tuottajia vaan johtajan ohjauksen varassa toimiva joukko, kuten torvisoitokunnat. Kansanvalistusseuran kuorovihkojen tapaan tempomerkinät on esitetty pääosin kansantajuisesti suomenkielellä.⁶³³

Kirjan laulut ovat myös suhteellisen lyhyitä. Useimmissa on vain yksi tai kaksi säkeistöä, muutamassa kolme. Musiikillista kokonaisuutta arvioiden Passisen sovituksille ovat tyypillisiä edellä mainitun kaltaiset kiinnostavat ilmaisulliset yksityiskohdat, mutta ne eivät kuitenkaan sisällä liian vaikeita musiikillisia tyylikeinoja. Myöskään äänenkäytön kannalta laulut eivät ole laulajan kannalta erityisen vaativia, mutta nuotinlukutaitoa ja rytmiikan tajua on oltava.

Vihkosta välittyy kauttaaltaan hyvin voimakas pedagoginen ote. Harmonisesti soivan lopputuloksen aikaansaamiseksi sovitukset vaativat laulajilta vastuunottoa omasta stemmastaan. Lisäksi tietynlainen säännönmukaisuus ja kontrolli ovat sovituksissa tärkeässä roolissa. Vaikuttaa siltä, että Passinen on laatinut kirjan sillä ajatuksella, että sen sisältämiä lauluja on mahdollista laulaa myös harjaantumattomamman tai aloittelevan kuoron kanssa. Verrattuna esimerkiksi Kansanvalistusseuran kuorolauluvihkoihin Passisen kirjassa kappaleiden vaikeustasossa on vähemmän vaihtelua. Toisaalta Passisen kirjan toisen osan ollessa kadoksissa, asianmukaista vertailua on mahdotonta tehdä. Lisäksi on syytä huomioida

633 Ks. nuottiesimerkki 2.

Nuottiesimerkki 2. Mamman toivo.

8. Mamman toivo.

Jokseenkin vilkkaasti.

Mam-ma se sa-noi po-jal-le, et-tä: „nai si-nä tyt-tä-
nai si

re-ni-re-ni-re-ni, jot-ta ma u-la-vi-la
tyt-tä-re-ni,

lau-lel-la saan, ja nai si-nä tyt-tä-re-ni.“

p Kun si-nä oot noin sie-vä ja sor-ja tu-le vä-vyk-

mf se-ni-se-ni-se-ni, jot-ta ma u-la-vi-la lau-lel-la saan, ja
rit. *u temp.*
mf vyk-si,

tu - le vä-vyk - se - - ni; jot - ta ma u - la - vi - la

lau - lel - la saan ja tu - le vä-vyk - - se - - ni.
ri - - ja tar - dan tu.

Lähde: Väinön kannel 1889.

da, että Kansanvalistusseuran nuotit oli tarkoitettu kaикentasoisten kuorojen käyttöön, minkä vuoksi myös valinnanvaraa oli oltava enemmän.

Passinen kertoo kirjan esipuheessa laulujen olevan kirjoitettu sellaiseen muotoon, kuin "kansa on ne laulanut, s. o. – kansanomaisina".⁶³⁴ Ei ole tiedossa, kuinka laajasta keräysmateriaalista Passinen on kirjansa laulut koonnut. Jonkinlaista valintaa hän on kuitenkin varmasti suorittanut, sillä mikäli Passisen lupaus laulujen kansanomaisuudesta pitää paikkaansa, niiden sanat ovat sisällöltään poikkeuksetta hyvin siveellisiä ja moraaliltaan oikeamielisiä lukuun ottamatta kolmea vankiaiheistä kappaletta, joihin niihinkin liittyy katumusta tai jonkinlainen opetus. On hyvinkin mahdollista, että Passinen on muokannut sanoja lauluvihkoonsa sopiviksi, sillä se oli yleinen tapa 1800-luvun kansanlaulusovituksissa. Hieman yli puolet kirjan lauluista ovat rakkauslauluja. Muita aiheita ovat muun muassa siirtolaisuus ja eteläpohjalainen "iloinen" nuorisoso. Valikointiin viittaa myös se, että laulut muodostavat yhtenäisen runollisen kokonaisuuden, jossa kaikki laulut sopivat jollakin tavalla yhteen.

Kansanvalistusseuran ja muiden kustantajien laulukokoelmat toivat suuren määrän uutta ulkomaista ja kotimaista lauluohjelmistoa harrastajien käyttöön. Yhdistystoiminnan laajenemisesta huolimatta Kansanvalistusseura säilytti vielä pitkään asemansa kuorojen ja soittokuntien kehityksen suunnannäyttäjänä. Seuran kustantamien nuottien määrä oli Suomen oloissa huomattava.⁶³⁵ Toisin kuin torvisoittokunnissa, kuorojulkaisujen menekki ei ollut paljoakaan sidoksissa laulajien nuotinlukutai-

⁶³⁴ Passinen 1889, 5 (Alkulause).

⁶³⁵ Kurkela & Rantanen 2008, 179; Kurkela 2009, 74.

toon. Kuoroissa ei myöskään läheskään aina opetettu musiikin teoriaa. Tärkeintä oli lopulta laulujen sanat. Niiden varassa oli mahdollista pysyä laulussa mukana, vaikka nuotintaito olisi ollut hyvinkin alkeellista. Oli myös yleistä, että suosituimmista kokoelmista otettiin virsikirjan tavoin myös nuotittomia painoksia.⁶³⁶

4.5. Kuorolaulun vaikutukset

Heikki Laitinen jakaa 1800-luvun musiikkielämän kahteen jyrkästi poikkeavaan osaan: herrasväen musiikkikulttuuriin ja sääty-yhteiskunnan rahvaan musiikkiin, jota hän kutsuu *talonpoikaismusiikiksi*⁶³⁷. Samaan kahtiajakoon perustuu Laitisen teoria talonpoikaismusiikin autonomisesta estetiikasta. Toisessa ääripäässä on aateliston, papiston ja porvariston säätyläiskulttuuri, toisessa talonpojiston ja säätyjen ulkopuolella eläneen valtaväestön rahvaankulttuuri. Herrasväen ja rahvaan elämäntavat ja maailmankuvat olivat hyvin erilaiset.⁶³⁸

Siitä huolimatta kulttuureissa oli myös monia yhtäläisyyksiä. Musiikissa yhtäläisyydet merkitsivät sitä, että ne lainasivat toisiltaan soittimia, sävelmiä ja tansseja, mutta sovittivat ne omaan esteettiseen järjestelmäänsä. Juuri estetiikassa on näiden kahden kulttuurin suurin ero. Sillä alalla ei otettu vaikutteita puolin eikä toisin, mikä lisäsi kummankin kulttuurin estetiikan autonomisuutta. Siitä johtuen esimerkiksi soittimien soittotekniikat erosivat toisistaan huomattavasti eivätkä sävelmälainat soitettuina tai laulettuina juurikaan muistuttaneet lähtökohtaansa. Laitinen kuvaa eroa kahden itsestään ja yhteiskunnallisista mahdollisuuksista tietoisien kulttuurin vuoropuheluksi, jossa ”säätyläissaleissa taffelipianon säestyksellä yksinlauluna esitetty talonpoikaistalousohjelma oli yhtä kaukana lähtökohdistaan kuin talonpoikaistalousohjelma esitetty Ehrströmin Lähteellä”.⁶³⁹ Kuitenkin näissä kummassakin tapauksessa syntyi musiikkia, jolla oli suuri vaikutus kuulijoilleen – ja jota kunkin yhteiskuntaluokan edustaja piti ”oikeana”.

Kansalaisjärjestäytymisen myötä herrasväen ja rahvaan kulttuurien välistä kuilua syntyi kaventamaan ilmestyi uusi ryhmä, joka muodostui nuorista, koulutetuista, kansallisuusaatteen omaksuneista talonpojista. Tähän uuteen *keskiluokkaan* kuuluivat myös kansakoulunopettajat sekä alemmat virkamiehet ja käsityöläiset. Keskiluokan syntyminen kertoi

⁶³⁶ Kurkela 2009, 218.

⁶³⁷ Laitinen on sittemmin luopunut käsitteestä *talonpoikaismusiikki* ja palannut takaisin *kansanmusiikkiin* jakaen sen kolmeen historiallissävyyiseen kauteen. 1800-luvun kansanmusiikista hän käyttää nykyisin nimitystä *historiallinen kansanmusiikki*. Selkeyden vuoksi pitäydyn tässä yhteydessä kuitenkin *talonpoikaismusiikin* käsitteessä, sillä se on yhteneväinen tutkimukseni kannalta keskeisen talonpoikaismusiikin autonomisen estetiikan teorian kanssa. Laitinen 2003, 317–321.

⁶³⁸ Laitinen 1982, 119; Laitinen 2003, 331.

⁶³⁹ Laitinen 2003, 331.

musiikillista erikoistumista. Laajat musiikkikoulutusta vailla olevat väestöryhmät voitiin saada kuorolaulun piiriin perustamalla amatöörikouroja, joissa taiteelliset saavutukset eivät olleet etusijalla. Niinpä toiminta oli mahdollista aloittaa esimerkiksi yksiaanisella joukkolaululla. Koska kuorolaulu oli hyväksyttyä taidemusiikkia musiikkialan ammattilaisten, säveltäjien ja pedagogien piirissä, myös sivistyneistö pysyi sen takana.⁶⁴⁴

Kaikesta huolimatta järjestömusiikin tuomat muutokset musiikkikulttuuriin olivat talonpoikaismusiikin parista tulleen tavallisen kansalaisen näkökulmasta mullistavat. Merkillepantavaa on muutosten luoma säännöstö ja järjestelmällisyys, joiden alle myös rahvaan musiikkittoumukset pyrittiin taivuttamaan. Suurimpia haasteita oli siirtyminen muistinvaraisesta musiikista nuottimusiikkiin, sillä muistinvaraisuus oli talonpoikaismusiikin olennaisimpia ja itse musiikkiin eniten vaikuttaneita piirteitä. Toisin kuin nuottimusiikissa, muistinvaraisuudesta seurasi, että musiikki muuntui jatkuvasti sekä ajallisesti että paikallisesti. Sama toistui esiintymistilanteessa: kun nuottimusiikissa tarkoitus oli pyrkiä toteuttamaan olemassa oleva nuottikuva mahdollisimman tarkasti, muistinvaraisessa musiikissa jokainen esitys oli luotava esitystilanteesta uudelleen. Nuottimusiikki merkitsi myös siirtymistä puhdaspiirteiseen duuri-molli-tonaliteettiin. Omavaltaista soinnunkäyttöä ja melodianmuodostusta ei sallittu. Improvisaatio ja muuntelu eivät ”sopineet” uuteen musiikin tekemisen tapaan, joka opetti mahdollisimman tarkasti toisintamaan nuottiviivastolle merkittyä musiikkia.⁶⁴⁵ Muutos nuottimusiikkiin siirtymiseen tapahtui kuitenkin suhteellisen hitaasti. Torvisoittokunnissa soittajien oli opeltava vähintään musiikin teorian perusteet pystyäkseen suoriutumaan stemmoistaan, mutta kuten sanottu, harrastajalaulukuntien kohdalla nuotinlukutaito ei ollut välttämätöntä.

Kuorolaulussa haastavinta oli uuden musiikkikäsitteen mukainen yhtenäinen sointi-ihanne, sillä se kavensi huomattavasti laulajan itenäisiä musiikillisia ilmaisumahdollisuuksia verrattuna aikaisempaan.⁶⁴⁶ Jaakko Passisen muistelmista löytyy kuvaava esimerkki talonpoikaisen Isonkyrön kuoron alkuvaikeuksista yhtenäisen soinnin löytämiseksi:

Köörin kokoonpano oli sängen kirjava... Siinä oli yhdistettynä kaikista kansankerroksista parhaita ääniä, sen vuoksi siitä voi saada yhtä hyvin valtavan ff:n kuin pp:nkin. Mutta tarvittiin aikaa ja ahkeruutta ennen kuin äänet soinnuiksi kehittyivät. Ahkeria oltiinkin, harjoituksia pidettiin pari kolme kertaa viikossa, aina sen mukaan kuin olot vaativat. – Ahkerain harjoitusten

644 Kurkela 1983, 188–189.

645 Laitinen 1982, 125.

646 Laitinen 1982, 126.

kautta rupesivat äänet vähitellen pehmiämään ja sulamaan yhteen niin, että julkinen esiintyminen alkoi näyttää mahdolliselta.⁶⁴⁷

Uudenlaisen äänenmuodostuksen oppimisen lisäksi haastetta lisäsi uusi musiikillinen käytäntö, missä useat harrastajat lauloivat yhdessä johtajan ohjaamina. Se erosi huomattavasti vanhasta musisointitavasta, jolle tyypillinen piirre oli yksilöllisyys. Yhteismusisointitilanteessa soittaja tai laulaja sai vapaasti muunnella melodiaa, rytmiä, jopa sanoja. Tuloksena oli jatkuvasti muuttuva sävelkulku. Uudenlainen ihanne erosi vanhasta lähes vastakohtaan tavoin. Sen tärkein painotus oli täsmällisyydessä: yhteislaulun tai -soiton täytyi alkaa, loppua ja edetä täsmälleen samanaikaisesti, samassa rytmissä, samassa sävelessä ja samoilla sanoilla. Tätä tavoitetta toteutti erityisesti kansakoulu, jonka laulunopetuksessa täsmällisyys ja kontrolli olivat tärkeimpiä pyrkimyksiä. Uutta laulutapaa helpotti säästyksen yleistyminen. Säestämällä oli ratkaiseva vaikutus laulamisen estetiikkaan, mahdollisiin musiikillisiin keinovaroihin ja myös yleiseen musiikilliseen ajatteluun. 1800-luvun rahvaan musiikissa säestyksettömyys oli sääntö, säestäminen harvinainen poikkeus. Ilman säestystä itse laulaminen sai selvästi enemmän huomiota osakseen.⁶⁴⁸

Lopulta ehkä kaikkein vaikuttavin muutos oli siirtyminen uudelleen moniäänisyyteen. Ihmisäänin tai useampien soittimien välityksellä aikaansaadun moniäänisyyden kokeminen oli monelle talonpoikaismusiikolle suuri elämys, joka innosti uuteen musiikkiharrastukseen. Moniäänisyydellä oli epäilemättä mullistavin vaikutus myös kuulijalle.

Vaikka maaseudulla kuorolaulu oli 1880-luvulla uusi ilmiö, se oli kuitenkin yleisempää kuin torvisoitto. Niinpä lauluseurojen merkitys tilaisuuksien musiikkiohjelman suorittajina korostui. Laulu kuului huvin kuin huvin ohjelmistoon. Joskus huveista käytettiin nimeä ”laulajaiset” tai ”pienimuotoinen konsertti”, vaikka ohjelmaan olisi kuulunut muutakin kuin musiikkia.⁶⁴⁹ Mutta miksi juuri kuorolaulua käytettiin musiikinlajina eri ideologioille pohjautuvien joukkoliikkeiden käyttöön?

Kuorolaulun vaikutusta sekä laulajille että yleisölle voi verrata 1870-luvulla nousseeseen urheiluinnostukseen. Silloin käynnistetyt kansanjuhlat nostivat esiin niin musiikin kuin urheilunkin viihdearvon, jolloin niistä tuli entistä kiinnostavampia. Taitavista soittajista ja laulajista kuin myös urheilukilpailuissa menestyneistä yhteisön jäsenistä tuli paikallisyhteisön sankareita, joita katsottiin ylöspäin ja joihin huviyleisö saattoi myös samaistua. Nekin, jotka eivät ottaneet osaa varsinaisiin ohjelmanumeroihin, saattoivat kuitenkin yleisön puolelta innostua kannattamaan tai muulla tavoin osallistumaan tapahtumiin nähdessään

647 Passinen 1952, 12–13.

648 Laitinen 2003, 314.

649 Lehtonen 1994, 262.

esiintyjien joukossa tuttavien, ystävien tai sukulaisen. Ottamalla osaa musiikkitoimintaan laulaja tai soittaja pystyi tuomaan esille omat vahvuutensa, kykynsä ja taitonsa aivan uudella tavalla, syntyperästä riippumatta.⁶⁵⁰ Sillä oli valtava yhteisöllinen merkitys sekä yleisön että esiintyjien kesken.

Kuorolaulu oli sanallista viestintää. Lauluissa ihmisille selvisivät kansallisuusaatteen syyt ja päämäärät. Kuorolaululla oli myös monia moraalisia tavoitteita. Sivistyneistö oli vakuuttunut musiikin sivistävästä vaikutuksesta. Uudet musiikkiseurat tarjosivat kansalle ”henkisen ja jalostuttavan” vaihtoehdon vapaa-ajan viettoon. Oikeanlaisilla lauluvalinnoilla pyrittiin ohjaamaan kansalaisia kohti siveellisempää elämää ja samalla kitkemään pois nurkkatanssit, yöjuoksut ja muut nuorison piirissä suosittu siveettömänä pidetyt huvittelumuodot. Kontrolloituja kuorotoimintaa pidettiin sopivana nuorison sosiaalisen kanssakäymisen muotona.

Naisilla on keskeinen rooli suomalaisen joukkojärjestäytymisen historiassa. Naisten osallistuminen kuorotoimintaan merkitsi tasa-arvoisuuden ilmapiirin kehittymistä. Lisäksi sen katsottiin edistävän raittiutta ja vähentävän myös muita paheksuttuja mieskuoroille tyypillisinä pidettyjä tapoja. Samassa tarkoituksessa etenkin nuorisoseuran toiminnassa yleistyivät niin sanotut tanhupiirit, joiden pääasiallisena tarkoituksena oli kontrolloida ja hillitä seuratanseihin liitettyä seksuaalisuutta. Ilmiön taustalla oli wieniläisen sivistyneistön keskuudessa alkanut liikehdintä uutta tanssimuotoa valssia vastaan 1800-luvun alussa. Valssia pidettiin moraalisesti arveluttavana, sillä valssille ominainen tanssiote poikkesi huomattavasti vanhojen seuratanssien tavasta, jossa tanssiparia koskettiin korkeintaan sormenpäillä. Uudessa musiikkitoiminnassa keskeistä oli tiukka kurinalaisuus. Sen vuoksi sekakuorolaulua ei myöskään vielä 1880-luvulla ja pitkälle 1890-luvulle nähty poliittisesti arveluttavana, kuten aikaisempia ylioppilaskvartetteja.⁶⁵¹

Kuorolaulun sosiaalinen ja laulajan itsetuntoa kohottava vaikutus välittyy hyvin Heikki Klemetin kuvauksessa hänen Ylioppilaskunnan Laulajista kootun mieskuoronsa, Suomen Laulun, jäsenten kuoroharrastusmotivaation syistä:

Laulaminen kohotti laulajan omanarvontuntoa, tehosti hänen miehistä uljuuttaan ja lisäsi esiintymis- ja itsevarmuuttaan. Laulun taitaja kykeni helposti vetämään sivullisten – etenkin ”tyttökoululaisten” – huomion puoleensa, ja totta kai nuori mies nautti sellaisesta. Laulajain joukkoon pääseminen ja kuuluminen merkitsi jo sellaisenaan siis muutaman pykälän paremmuutta tavallisiin lukutoukkiin verrattuna. Ja toi näin ollen taitajalleen myös määrät-

650 Lehtonen 1994, 320, 327; *Päijänne* 24.7.1878.

651 Kurkela & Rantanen 2010; Scott 2008, 60–64.

tyjä, helpommin saavutettavia etuisuuksia kauniimman sukupuolen keskuudessa liikuttaessa.⁶⁵²

4.6. Kuorolaulun leviäminen

Isokyrön kuoron viimeinen tiedossa oleva julkinen esiintyminen oli Isonkyrön kansakoululla järjestetyissä arpajaisissa Vaasan suomenkielisen oppikoulun hyväksi tammikuussa 1889. Kuoron toiminnan päättymisen täytyi olla yleisesti tiedossa, sillä se ei enää saanut kutsua myöskään Kansanvalistusseuran laulujuhlille. Passisen mukaan kuoron hajoamisen keskeisimmät syyt olivat jäsenten naimisiinmeno ja perheen perustaminen sekä Amerikan siirtolaisuus. Lehtitietojen mukaan siirtolaisuus aiheutti ongelmia monille maakunnan laulu- ja soittokunnille, sillä asukaslukuun nähden siirtolaisuus oli Etelä-Pohjanmaalla vilkkainta koko maassa. Se kohdistui voimakkaimmin nuoriin, 16–40-vuotiaisiin maatalouden parissa työskenteleviin miehiin ja naisiin, joista myös suuri osa maakunnan uusista musiikkiseuroista koostui. Siirtolaisuuden voimakkain aalto osui 1890-luvun alkuun.⁶⁵³

Hyvin kuvaava esimerkki siirtolaisuuden aiheuttamista ongelmista eteläpohjalaisille laulu- ja soittokunnille osui Isonkyrön torvisoittokunnan kohdalle. Vuosina 1902–1903 jopa neljä soittajaa seitsemästä lähti Amerikkaan. Neljän osaavan soittajan korvaaminen toi monia haasteita sekä musiikillisesti että soittajayhteisön kannalta. Lähes jokainen heistä palasi kuitenkin muutaman vuoden kuluttua takaisin ja liittyi uudelleen soittokunnan riveihin. Joidenkin kohdalla soittoharrastus oli jatkunut myös Amerikassa, missä torvisoittokunnat olivat yleisiä ja toiminta viireää. Isonkyrön soittokunnan entisen soittajan K. J. Waismaan mukaan ”Länsi-Amerikassa” oli torvisoittokunta, jonka toistakymmentä jäsentä käsittävässä soittajistossa oli enemmistö isokyröläisiä.⁶⁵⁴

Isokyrön laulukunnan toiminta päättyi kokonaan viimeistään keväällä 1890. Silloin *Vaasan Lehdessä* ilmoitettiin, että Isoonkyröön oli parhailaan suunnitteilla uusi lauluseura ”entisen seuran raunioille”. Sen katsottiin ”olevan hyvällä alulla”.⁶⁵⁵ Kuoron perustajasta ei ole tietoa, mutta asialla saattoi olla pitäjän rovasti Durchman, joka samaan aikaan suunnitteli Isoonkyröön torvisoittokuntaa. Myös Passinen oli mukana soittokunnan perustamiskokouksessa.⁶⁵⁶

Passinen ei tiettävästi kuoron hajoamisen jälkeen perustanut uutta vakituista kuoroa ennen vuotta 1896, jolloin *Pohjalainen* uutisoi uuden

652 Pitkänen 1975, 44–45.

653 Toivonen 1963, 2–6.

654 Waismaa 1942, 91, 105.

655 *Vaasan Lehti* 24.5.1890.

656 Waismaa 1942, 89.

kuoron perustamisesta Isoonkyröön. Lehti-ilmoituksen mukaan kuoron harjoituksissa ”edistys ja innostus on ollut odottaman hyvä”. Kuoroa johdettiin ”kanttori Jaakko Passinen”. Isokyrön lauluseuran lopettamisen jälkeen Passisen aktiivinen musiikillinen toiminta hiljeni hetkeksi ja vaihtui yhteiskunnallisten tehtävien hoitoon. Lehtitietojen perusteella hän kokosi kuitenkin joitakin väliaikaisia kuoroja ja toimi musiikinjohtajana erilaisissa tilaisuuksissa. Myöhemmin hänet valittiin toistuvasti Nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlien kilpailuomariin. Passisen haaveili edelleen myös laulu- ja soittojuhlille osallistumisesta. Samana vuonna Isokyrön laulukunnan lopettamisen jälkeen hän oli mukana perustamassa valtakunnallista ”lukkariööriä”, jonka tavoitteena oli esiintyä Kuopion laulujuhilla vuonna 1891.⁶⁵⁷ Yritys ilmeisesti onnistui, sillä Kuopion seudulla ilmestyneessä sanomalehdessä *Savo-Karjala* ilmoitettiin 35-miehininen Lukkarikööri yhdeksi kilpailijaksi muiden joukossa. Lehtitietojen mukaan kuoro antoi juhlan aikana kolme konserttia, mutta ei menestynyt kilpailuissa palkintosijoille asti huolimatta siitä, että ”heistä joka mies lauloi kahden miehen voimalla”.⁶⁵⁸ Hieman yllättäen matkasta ei löydy mainintaa Passisen muistelmista. Oletettavasti hän oli kuitenkin mukana.

Passinen jatkoi aktiivista toimintaansa nuorisoseurassa, jossa oli ollut mukana alusta saakka. Kauhavan Nuorisoyhtiön ensimmäisen lauluseuran perustamisen lisäksi hän oli kuulunut jo Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran ensimmäisiä sääntöehdotuksia valmistelevaan toimikuntaan. Hänet valittiin monena vuonna seuran sihteeriksi. Passinen oli myös mukana perustamassa nuorisoseuran *Pyrkijä*-lehteä, jonka ensimmäinen numero ilmestyi vuonna 1890. Lehden perustamiskokous pidettiin hänen kotonaan. Muita luottamustehtäviä hänellä oli muun muassa kuntakokouksen esi- ja luottamusmiehen toimet. Lisäksi Passinen oli perustamassa Isoonkyröön isäntäyhdistystä ja säästöpankkia.⁶⁵⁹

1880-luvun alusta lähtien myös muissa Etelä-Pohjanmaan kunnissa kuorolaulu alkoi kiinnostaa. Jalasjärven uusi lukkari K. J. Hedberg suunnitteli 1880 pitäjässä lauluseuraa, jonka harjoituksiin osallistui myös säätyhenkilöitä. Tietoa kuoron toiminnasta ei kuitenkaan ole säilynyt. Alavuden ”miesäänisen” lauluseuran kokosi uudelleen opettaja Heikki Lampinen 1882. Vuonna 1884 Lapualla toimi Haapakosken kansakoulunopettajan Heikki Soinin johdolla sekakuoro, joka luultavasti oli aloittanut harjoituksensa jo edellisen vuoden aikana. Juhannusaattona 1884 saatiin Teuvan kirkossa kuulla ensi kerran moniäänistä laulua lukkari Caseliuksen perhepiiristä kootun laulajajoukon esittämänä. Varsinainen kuorotoiminta käynnistyi pitäjässä kuitenkin vasta 1900. Ähtäristä kerrottiin 1885, että musiikki-into oli kohonnut ja ”laulajiston” harjoitukset

657 *Vaasan Lehti* 16.6.1890.

658 *Savo-Karjala* 19.6. ja 22.6.1891.

659 Passinen 1952, 15, 18–21. Ks. myös Numminen 1961.

olivat aivan alussa. Talvella 1886–1887 muodosti opettaja Sjölund lauluseuran Kauhajoelle. Seinäjoella ensimmäinen lauluseura perustettiin vuonna 1887. Kuoron kehittymisen kannalta sen merkittävin johtaja oli Otto Könni. Opettaja D. E. Hedman pystytti Kauhavalle suuren, lähes 70 jäsentä käsittäneen nuorisokuoron 1887 jatkamaan nuorisoyhtiön lopah-
tanutta laulutoimintaa. Se johti myös pitäjän nuorisoseuran uudelleenvi-
riämiseen. Jurva ja Soini saivat ensimmäiset laulukuoronsa vuonna 1890. Jurvassa kuoron perustaja oli kanttori A. Simonen, Soinissa opettaja J. A. Gröndahl.⁶⁶⁰ Lehtitietojen perusteella Isokyrön lauluseura jäi kuitenkin 1880-luvulla ainoaksi eteläpohjalaiseksi kuoroksi, joka esiintyi myös koptipitäjänsä ulkopuolella. Sen toiminta oli myös poikkeuksellisen säännöl-
listä ja tavoitteellista verrattuna muihin samaan aikaan toimineisiin lau-
luseuroihin maakunnassa.

Laulu- ja soittokunnat syntyivät ensin niihin pitäjiin, joissa kulttuuri-
harrastukset olivat muutenkin vireitä. Johtaviin kuntiin kuuluivat taval-
lisesti entiset emäpitäjät, kuten Ilmajoki, Lapua ja Isokyrö, sillä niissä oli
vanhastaan runsaimmin virkamiehiä ja säätyläisiä virikkeiden antajina
ja kannustajina. Kansakoululaitos antoi maaseudun musiikkielämälle
ratkaisevan sysäyksen, jonka pohjalle nuorisoseuraliike saattoi rakentaa
oman harrastusohjelmansa. Nuorisoseuraliikkeen leviäminen ja voimis-
tuminen 1890-luvulta lähtien levitti kuoro- ja soittoharrastuksen miltei
kaikkialle Etelä-Pohjanmaalle. Silloin nuorisoseurojen yhteyteen alettiin
muodostaa erilaisia erityisosastoja, joihin liitettiin myös torvisoittokun-
nat ja laulukuorot. Tilapäisten kuorojen yleisyyden vuoksi kuorojen luku-
määrää on hankalampi laskea kuin soittokuntien. Kuitenkin 1890-luvulla
uusia kuoroja perustettiin ainakin Alajärvelle 1895, Kuortaneelle 1896,
Vimpeliin viimeistään 1898, Korttesjärvelle 1898 ja Töysään vuosisadan
vaihteessa. Vuoden 1898 loppuun mennessä nuorisoseurojen yhteyteen
oli perustettu laulukuoroja Ilmajoelle, Jurvaan, Karijoelle, Kauhajoelle,
Korttesjärvelle, Kurikkaan, Kälviälle, Laihialle, Lapualla, Lapuan Tiisten-
joelle, Seinäjoelle, Ylihärmään ja Ylistaroon.⁶⁶¹ Kaksi vuotta myöhemmin
niitä oli jo 29 pitäjässä Etelä-Pohjanmaan alueella. Soittokuntia oli sa-
maan aikaan toiminnassa 11.⁶⁶²

Olikin varsin tavallista, että nuorisoseuroilla oli oma laulukunta. Kuo-
roja oli huomattavasti enemmän verrattuna soittokuntiin, joiden perusta-
minen oli monin tavoin haasteellisempaa kuin kuorojen. Valtakunnallisel-
la tasolla noin puolella ennen vuotta 1905 perustetuista nuorisoseuroista
oli laulukunta, kun torvisoittokuntien määrä jäi jatkuvasti alle 20 prosen-
tiin. Soittimien kalliin hinnan lisäksi soittokuntien perustamista haittasi

⁶⁶⁰ *Ahti* 23.12.1880; *Pohjalainen* 18.7.1890; *Tampereen sanomat* 2.6.1880; *Uusi Suometar* 30.5.1888; *Vaasan Lehti* 14.3.1885, 8.1.1887, 2.3.1887, 12.11.1887, 16.1.1889.

⁶⁶¹ *Pyrkijä* 4/1899.

⁶⁶² *Pyrkijä* 1/1901.

johtajien puute. Usein yhdellä paikkakunnalla ei myöskään ollut varaa moneen soittokuntaan. Mikäli nuorisoseuralla, työväenyhdistyksellä tai vapaapalokunnalla oli torvisoittokunta, oli tavallista, että se soitti niiden kaikkien tilaisuuksissa. Hyvä esimerkki tästä on Alavuden torvisoittokunta, joka vaihtoi nimeään sen mukaan, minkä yhdistyksen alaisena se kulloinkin toimi. Tällaiset soittokunnat olivat itsenäisiä, usein muista seuroista erillisiä yhdistyksiä, kuten Ilmajoen torvisoittokunta. 1900-luvun vaihteessa oman panoksensa eteläpohjalaiseen musiikkielämään toivat työväenyhdistykset. Seinäjoen työväenyhdistyksen kuoro perustettiin vuosien 1902–03 tienoilla. Sitä ennen paikkakunnalle oli muodostettu rautatieläisten soittokunta vuonna 1900. Myllymäen työväenyhdistys sai soittokuntansa 1906, Kauhavan 1907 ja Lapuan 1908.

Yhdistyselämän vilkastumisen ja aatteellisten tavoitteiden ohella on syytä huomioida, että yhdessäolon ja yhdessä musisoimisen aiheuttamaa mielihyvää ei voi aliarvioida, kun etsitään syitä kuorojen ja soittokuntien lukumäärän lisääntymiselle. Vaikka tästä nautinnosta ei ole jäänyt jälkiä, on itsestään selvää, että musiikkiseurojen perustamisen taustalla tärkein edellytys oli halu soittaa ja laulaa yhdessä.

Taulukko 5. Laulukuntien lukumäärät nuorisoseuroissa 1893–1905.

Vuosi	Seuroja	Laulukuntia	Prosenttia seuroista
1893	34	14	41 %
1894	45	20	44 %
1895	81	41	51 %
1896	105	56	53 %
1897	125	60	48 %
1898	158	76	48 %
1899	192	90	47 %
1900	247	128	52 %
1902	427	228	53 %
1905	526	253	48 %

Lähde: Numminen 1961, 415.

4.7. Vanha musiikki on parempaa kuin uusi?

Uutta musiikkikulttuuria kuorolauluineen ja torvisoittoineen ei otettu vastaan itsestäänselvyytensä. Se sai osakseen myös monenlaista arvostelua. Kuorolauluun kohdistuva kritiikki perustui lähinnä epäilyksiin sen toiminnan tavoitteista. Eniten pelättiin juuri siveettömien laulujen levi-

ämistä, joka oli keskeisin syy myös Isokyrön lauluseuraan kohdistuneeseen vastustukseen. Kuorojen yleistyttyä epäilykset kuitenkin hälvenivät, ja palaute oli pääasiallisesti myönteistä. Passinen kuului kuorojen ja soittokuntien aktiivisiin kannattajiin. Kirjoituksessaan *Sananen laulusta*, joka julkaistiin *Vaasan Lehdessä* vuonna 1884 Passinen vetoaa lukijoihin, että laulun rooli ”ihmishengen jalostuttamisessa” tulisi ottaa julkisen keskustelun aiheeksi ”kansan alhaisemmalla sivistysasteella hourailavan alhaisen vuoksi”. Myös Passisen motiivit liittyvät ”epäsiveellisillä ja häpeällisillä sanoilla höystettyihin” lauluihin, jotka olisi mahdollista kitkeä pois opettamalla kansalle ”valkeuden lapsille” soveltuvia lauluja. Työ tulisi tehdä ”isänmaan kunnian” nimissä. Passinen perustelee siveellisten laulujen edistämisen tarvetta vedoten Kansavalistusseuran aloittamaan työhön laulu- ja soittokuntien perustamiseksi ympäri maata. Hänen mukaansa niiden perustaminen on välttämätöntä ”kauneuden tunteen” kehittymisessä, jonka myötä ”sitä pahemmalta entiset raakat ja siveettömät sanat ja laulut rupeaa nenässänsä haistamaan”. Niille epäilijöille, jotka kielsivät laulu- ja soittokunnat uskonnollisin perustein, hän perustelee niiden tarpeellisuutta Lutherin näkemyksillä uskonnon ja taiteen yhteydestä. Passisen mukaan Luther ”asetti laulun, ja musiikin yleisesti, uskonnon rinnalle, joilta ei tottatosiaan voisikaan toisistaan eroittaa, sillä molemmathan, tahi kaikki nämät, kuuluvat sieluun, eli tunne maailmaan”.⁶⁶³

Torvisoittokuntiin suhtauduttiin huomattavasti kuoroja epäilevämmiin. Soittamaan oppiminen ei ollut helppoa, minkä vuoksi varsinkin soittokuntien ensikonsertit saattoivat olla korvia raastavaa kuultavaa. Sanomalehtikirjoittelun perusteella erityisesti vanhemmat ihmiset vieroksivat torvisoittokuntia ja olivat perinteisen kansansoiton kannalla. Monen mielestä torvet kuuluivat sotaväelle eivätkä kansalle. Toiset ajattelivat niitä vain ”äänenpitäjinä kokous- ja juhlatilaisuuksissa”.⁶⁶⁴ Vanhat soittimet haluttiin säilyttää uusien rinnalla, sillä esimerkiksi viulun ja klarinetin ääntä pidettiin kauniimpana kuin torvien. Lisäksi ajateltiin, ettei uusi torvisoittovillitys kestä, ja myös sen vuoksi vanhojen soittimien käyttöä pidettiin tärkeänä. *Hämeen Sanomat* julkaisi vuonna 1888 etusivullaan kirjoituksen, jossa torvisoittokunnat saivat osakseen varsin kovaa kritiikkiä. Nimimerkki K. K. A:n arvostelussa ilmenevät pähkinänkuoresa torvisoittoon liitetyt epäilyt. Kielteistä suhtautumista ei vähentänyt torvien yleistyminen tanssien säestäjinä:

Mitä noihin niin sanottuihin torvisoittokuntiin tulee, niin kummastella täytyy, että niitä nykyään, kuin sadeaikoina sienä, ilmestyy. Mutta, niin kuin sienet poudan aikana kuivuvat, niin näyttää usein torvisoittokuntainkin käydä. Saksalaiset vaan näyttävät saavan hyviä rahoja vaskilevyistään. En

663 *Vaasan Lehti* 14.6.1884.

664 Waismaa 1942, 106.

suinkaan tahdo torvisoittoa halveksia, vaan osoittaa muutamia epäkohtia torvien käyttämisestä. Äkkinäinen innostus saattaa useinkin ajattelematomasti ostamaan kalliin torven, joka sitten ostettuna saa useastikin hylkykaluna nurkissa kuleksia. Torvet eivät tosin tyydytä niin kuulijaa, kuin käyttäjää. Korviin ne korisevat, mutta hyppyjä ne hyödyttävät. Kummallista kuitenkin, tuumivat vanhat, jotka nurkassa istuvat, ennen soitettiin viulua ja laneettia, nyt saa kuulla tuollaista torvien torinaa, jota ennen vaan leirissä tavattiin. Torvet kuuluvat sotaväelle eikä kansalle, on heidän ajatuksensa. Onhan se niinkin, mutta suosiesamme taidetta, emme voi torviakaan syrjään sysätä. Mutta eikö olisi sopivaa soittaa vanhoja tuttuja soittimiamme uuten joukossa. Siitä saisivat vanhatkin tyydytystä eikä kauneusaistikaan katoaisi, ja kun uusiin kyllästyttäisiin, osattaisiin vielä vanhojakin käyttää.⁶⁶⁵

Isossakyrössä Edward Björkenheimin järjestämässä hengellisissä suvijuhlissa eräs emäntä tuli soittokunnan esiinnyttyä kiittämään soittajia, mutta paheksui samalla soittokunnan soittoa seurahuoneella, jossa se esiintyi usein tanssien säestäjänä. Emännän mukaan soittokunta kyllä soitti kauniisti, mutta sen ”ei saisi mennä sinne seurahuoneelle soittamaan”.⁶⁶⁶ Soittokunta sai kielteistä palautetta myös soittaessaan kirkossa. Erään tilaisuuden jälkeen Isonkyrön vanhassa kirkossa eräs vanhempi naishenkilö lausui, että ”olis ollut juhla, mutta kun tua prouvaasti tuan soittokunnan sinne veti”. Asiaa ei helpottanut edes se, että ohjelmisto koostui ainoastaan hengellisistä sävelmistä.⁶⁶⁷

Yleisellä tasolla erityistä paheksuntaa aiheutti torvien käyttö virsien säestäjinä. Ajateltiin, että näin käytettynä torvet vievät liikaa huomiota jumalanpalveluksen varsinaisesta sisällöstä. Vähimpänä vaatimuksena oli, että mikäli torvisoittokuntia käytettiin jumalanpalveluksissa, samojen soittokuntien ei ollut soveliaista säestää tanssia:

Niin innostuneita nykyään ollaan noihin koukkukorviin, että kirkkojakin niillä kierrellään ja sisäänkin mennään. Juuri suurempina juhlina, jolloin hartauden pitäisi oleman suuremman, viedään kirkkoon torvia, vaikka urutkin siellä ovat. Kansa kokoontuu vain kirkkoon torvia kuulemaan, eikä suinkaan niistä lisää hartautta saamaan. Torvet ovat vaan hartauden esineenä, eikä Jumala juhlan päähenkilö. Jokainen luullakseni tarkoin tätä asiaa tuumittuansa tulee saman päätökseen. Ruvettakoon sitten torvia kirkossa käyttämään, kun kansa ensin kirkon ulkopuolella niihin tutustuu, ja käytettäköön niitä sitten yleisemmin, ei vain silloin tällöin, ja olisi paras luullakseni, että kullakin kirkolla olisi soittokuntansa silloin, eikä se sitte soittelisi tansseissa; sillä kirkolla ei ainakaan nykyään voi olla mitään yhteyttä nykyisten kansanhuvien

665 *Hämeen Sanomat* 8.6.1888.

666 *Waismaa* 1942, 196.

667 *Waismaa* 1942, 107.

kanssa. Urutkin ovat ensisijassa tosihartauden haittana, mutta eipä niitä näyt-
tä muutoinkaan kirkoissa varsinkin kaupunkipaikoissa oikein käytettävän.⁶⁶⁸

Osansa arvostelusta saavat myös kirkoissa konsertoivat taitelijat, jotka toiminnallaan tekivät kirkosta maallisen ”teaterin” ja ottivat hyödyn ainoastaan itselleen keräämällä pääsymaksuja esiintymisistään. Kirjoittajan mielestä maallisen ja kirkollisen sivistyksen yhdistäminen ”vaarallista”:

Tässä tahdon erittäin huomauttaa noita niin sanottuja kirkkokonsertteja, joita niin suositetaan. Näihinkin kansa eli enemmän sivistyneet menevät vaan taideita kuulemaan eikä taiteilijan avulla ja kautta Jumalaa ylistämään. Ja usein taiteilijat taitavat käyttää näitä kirkkokonsertteja kukkaronsakin vahvikkeena, koska sisäänpääsymaksojakin otetaan. Täten kirkoista tehdään teattereita, joissa vaan yleissivistys saa tyydytystä, kuin uskonnolliselle siveydelle ovat useimmin kuulat ja konsertin pitäjät vieraita. Kun muualla ei useinkaan ole sellaisia soittokoneita kuin kirkoissa, ja niin avaraa tilaa kuuliakunnalle, niin sekin on luultavasti syy siihen, miksi taiteilijat kirkkoihin pyrkivät. Kummastella kuitenkin täytyy, että seurakunnat ja seurakuntain papit sen sallivat. He eivät näy eroittavan yleissiveellisyyden ja kristillissiveellisyyden suhdetta, ei tajuavan sitä, kuinka vaarallista on näitä pitää yhtenä ja samana.⁶⁶⁹

Torvisoiton arvosteluun vaikuttivat samat ennakkoluulot, jotka kohdistuivat myös maallista yhdistystoimintaa kohtaan. Torvisoitto liitettiin automaattisesti osaksi modernia järjestäytymiskehitystä, joka lienee suurin vaikutin uuden musiikin ja uudenlaisten musiikkiryhmien vastustamiseen. Ne uhkasivat vanhaa, totuttua yhteiskuntajärjestelmää. Kiivaimmat arvostelijat tulivat uskonnollisista piireistä. Siitä johtuen torvisoittoa ei voinut varauksetta käyttää jumalanpalvelusten musiikkina. Kyse oli tottumuksesta sekä myös oman identiteetin ja elämäntavan jatkuvuuden turvaamisesta ja muutoksen aiheuttaman levottomuuden torjumisesta. Kansan omaksumassa kristillisessä maailmankuvassa säätyjärjestelmä näyttäytyi Jumalan asettamana, ja kaikki siihen liittyvät toimintatavat saivat tätä kautta oikeutuksensa. Uudet ilmiöt tulkittiin uudistusmielisten taholta Jumalasta ja uudistusten vastustajien taholta Perkeleestä peräisin oleviksi. Tavallisen ihmisen maailmankuva oli vielä 1800-luvun lopulla pitkälti uskonnollisen kirjallisuuden, musiikin ja opetuksen muovaama.⁶⁷⁰

668 *Hämeen Sanomat* 8.6.1888.

669 *Hämeen Sanomat* 8.6.1888.

670 Mikkola 2006, 201.

5. JULKISET HUVIT JA OHJELMISTOT

5.1. Musiikilliset hovit Etelä-Pohjanmaalla 1878–1889

5.1.1. Helsingin oopperainnostus leviää Vaasaan

Musiikkia sisältävien julkisten tapahtumien lukumäärä kasvoi Etelä-Pohjanmaalla voimakkaasti 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Ne olivat tavallisesti kansallisia tilaisuuksia, joiden tarkoituksensa oli suomalaiskansallisen yhteishengen syventäminen. Konrad Kivekkään mukaan ”tämmöiset juhlat ja hovit ovat näet varsin omiansa ylläpitämään kansallisia ja isänmaallisia pyrintöjä sekä niitä yhä laajempiin piireihin levittämään”. Hän perustelee kantaansa sillä, että ”ei mikään innostuta ihmistä niin paljon jaloihin pyrintöihin, kuin se tieto ja tunto, ettei hän yksinnsä näitä pyrintöjä harrasta, vaan että hänen rinnallansa ja ympärillänsä seisoo suuri joukko samanmielisiä kansalaisia”.⁶⁷¹ Kansalliset hovit olivat tärkeä osa fennomaanien käytännön toimintaohjelmaa.

Taulukko 6. Musiikkia sisältävien huvitilaisuuksien lukumäärän kehitys Vaasassa ja maaseudulla 1878–1899.

Vuosi	1878	1881	1884	1887	1890	1893	1896	1899
Vaasa	6	18	18	37	46	78	84	106
Maaseutu	4	6	20	12	13	52	97	90
Yhteensä	10	24	38	49	59	130	181	196

Vilkas lehtikirjoittelu levitti kansallisjuhla-ajattelua yhä laajemmalle. Etelä-Pohjanmaalla ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti *Vaasan Sanomat* alkoi ilmestyä alkuvuodesta 1878. Lehti antoi runsaasti palstatilaa erilaisille tapahtumailmoituksille ja -selostuksille. Lehden perustaminen oli merkittävä tapahtuma, sillä sen välityksellä suomenkieliselle lukutaitoiselle rahvaalle avautui aivan uudenlainen tilaisuus tutustua maakunnan uutisiin ja tapahtumiin. *Vaasan Sanomien* ilmestymisestä alkoi myös 1880-luvun loppuun ulottunut ajanjakso, johon sisältyi modernin musiikkitoiminnan alkuvaiheen kehitys maakunnassa.

Vaasassa seurattiin tiiviisti pääkaupungin ja muiden suurempien kaupunkien huvittotumuksia. Vaasan ja muiden Pohjanlahden rannikkokaupunkien tiiviit kauppa- ja kulttuuriyhteydet välittivät huvituutuuksia myös Suomen rajojen ulkopuolelta. Helsingin fennomaanipiireissä 1870-luvun alussa herännyt kotimainen oopperainnostus levisi viimeistään vuosikymmenen loppupuolella Vaasaan. Suomalaiselle teatterille ja oopperalle

⁶⁷¹ *Kaiku* 30.8.1879.

annettiin lehtikirjoittelussa runsaasti myönteistä julkisuutta. Maaliskuussa 1878 *Vaasan Sanomat* uutisoi suomalaisesta teatterista ja oopperasta, jotka kirjoittajan mukaan olivat yhdessä muodostuneet ”arvossa ja kunniaissa pidetyksi taidelaitokseksi, mihin kaikki kotimaiset laulutaiteilijat osallisiksi pyrkivät ja johon he katsovat kunniaukseen kuuluu”.⁶⁷²

Suomalaisen teatterin puhe- ja oopperaosastot toimivat aluksi rinnakkaisina. 1870-luvun alussa teatteri toimi kiertueteatterin tapaan. Se teki pitkiä esiintymismatkoja ympäri maata ja näytännöt saivat osakseen suurta suosiota.⁶⁷³ Vuosina 1878–1879 Vaasassa esiintyi useita suomalaisen oopperan laulajia. Ida Basilier järjesti laulajaiset Vaasassa helmikuussa 1878. Tapahtuma oli osa suurempaa konserttikiertuetta, jonka tuloilla Basilierin oli tarkoitus rahoittaa lauluopintojaan Pariisissa. 1870-luvun viimeisinä vuosina Vaasassa konsertoivat myös Jaakko Passinen, Josef Navrátil sekä Alma Fohström. Konserttien tuotot osoitettiin tavallisesti suomalaiselle teatterille. Ohjelmistot koostuivat pääsääntöisesti oopperamusiikista ja kansanlauluista. 1870-luvun lopussa järjestettyjen oopperakonserttien tarkemmista ohjelmasisällöistä ei ole tietoa lukuun ottamatta Alma Fohströmin kahta konserttia, joissa hän lauloi ”ihanan valssin” Gounod’n oopperasta *Romeo ja Julia* sekä suomalaisen kansanlaulun *Minun kultani*.⁶⁷⁴

Vaasan seudun suomenkielisissä sanomalehdissä seurattiin tarkoin laulajien elämää ja uran kehitystä. Kiinnostusta lisäsi se, että monet suomalaisen oopperan laulajista olivat kotoisin Pohjanmaalta tai lähiseuduilta. Passisen lisäksi Ida Basilier oli syntynyt Nivalassa ja asunut lapsuus- ja nuoruusvuosinaan myös Kokkolassa ja Kalajoella. Oopperan suurimpiin tähtiin kuulunut Emmy Achté oli kotoisin Oulusta ja Lydia Lagus Isostakyröstä. Voimakkaan kotiseutuhengen läpäisemässä maakunnassa tämä oli yksi keskeinen syy suomalaisen teatterin ja oopperan myönteiseen vastaanottoon. Laulajiin kohdistuva uutisointi oli luonteeltaan kannustavaa ja ylistävää. Kansainvälisesti menestyneet kotimaiset taiteilijat olivat suuri ylpeydenaihe. Aktiivisimmin seurattiin Ida Basiliaria, jonka lukuisat opinto- ja konserttimatkat herättivät kiinnostusta: ”Laulu- ja näyttämötaiteen alalla kuuluisa kansalaisemme Ida Basilier, jonka nimi on tunnettu ja jonka taitoa on ihaeltu kaukana Suomen rajain takana, on taidematkaltaan, viimeksi Englannista, palannut maahamme, vielä kerran mahtavilla, ihanilla lahjoillaan levittämään loistoa suomalaiseen teatteriin.”⁶⁷⁵

Lahjakkailta taiteilijoilta oli myös tärkeä kulttuurinen merkitys, sillä esiintymismatkoillaan he tekivät Suomea tunnetuksi maailmalla. Kansanvalistajat hyödynsivät parhaansa mukaan heidän menestystään ja san-

672 *Vaasan Sanomat* 26.3.1878.

673 Paavolainen & Kukkonen 2005, 50.

674 *Vaasan Sanomat* 30.6.1879.

675 *Vaasan Sanomat* 26.3.1878.

karitarinoitaan pyrkimyksissään kohottaa käsityksiä suomalaisuudesta. Erityisen dramaattiseksi koettiin Basilierin lopullinen lähtö Suomesta tämän avioiduttua norjalaisen kirjailijan Johan Sigismund Cammermeyer-Magelssonin kanssa: ”Neiti Basilier, lemmitty laulajamme, joka nyt jättää meidät, sanoi säveleissä jäähyväisensä Turun yleisölle 7 p. t. k. Lukuisasti oli tietysti kuulijoita, ihastus yleinen, mutta katkera oli juuri sen vuoksi eron hetki. Kiitokset kaikesta siitä, mitä neiti Basilier on isänmaassansa vaikuttanut, toivomme hänelle uudessa kotomaassaan, ihanassa Norjassa, onnea ja menestystä.”⁶⁷⁶ Kirjoittaja koki Basilierin kaltaisen laulajan lähdön suurena kansallisena menetyksenä.

Konsertti-ilmoituksissa laulajien taustat selvitettiin lukijoille tarkasti. Mahdolliset yhteydet kotimaakuntaan toimivat niissäkin tärkeänä houkuttimena yleisölle. Tästä hyvä esimerkki on Jaakko Passisen konsertti-ilmoitus kesäkuussa 1878, jolloin Passinen oli Ruotsissa ja Helsingissä oleskelunsa vuoksi vielä melko tuntematon taiteilija Etelä-Pohjanmaalla. Samassa ilmoituksessa yleisön tunteisiin vedotaan hyödyntämällä Passisen talonpoikaista, varatonta kotitaustaa, jota uhmaten hän on ”lujalla tahdolla” edennyt urallaan:

Tenoristi h:ra Passinen, joka, oltuansa näytelmävuonna 1876–1877 jäsenen suomalaisessa operassa, viime vuonna on pitkittänyt opintoansa laulossa Tukholmassa h:ra Güntherin johdolla, aikoo toisena helluntaipäivänä antaa konsertin Vaasassa. H:ra Passinen, joka jo ennen on Tukholmassa nauttinut laulutaiteen opetusta, herätti suomalaisessa operassa yleistä huomiota kauliilla, heleällä tenooriäänellään. Ollen kotoisin Kauhavalta, on varatoin nuorukainen masentumattoman lujalla tahdolla pyytänyt raivata itselleen tietä taiteen uralla, palavaa haluaan ja taipumustaan noudattaen. Nyt palanneena Tukholmasta, aikoo hän käydä kotiseudullaan ja silloin antaa konsertin Vaasassa, jossa toivomme, että yleisö ottaa häntä ystävällisesti vastaan.⁶⁷⁷

Myös nuoren laulajalupauksen Elise Hellbergin konsertin yhteydessä painotettiin voimakkaasti hänen vaasalaisia juuriaan:

Erityisellä mielihyvällä meni Vaasan yleisö näihin laulajaisiin, joissa saivat kuulla nuoren heidän omasta kaupungistaan lähteneen laulajattaren. Vilkaat käsientaputukset joka laulunumeron jälkeen osoittivat, minkä vaikutuksen konsertti teki kuulijoiden mieliin... Ainoastaan lyhyen ajan on neiti Hellberg ulkomailla harjoittanut oppia laulannossa. Sitä ihmeellisempää siis on, että hän tällä ajalla on ennättänyt niin suuresti edistyä. Toivotamme sydämestä onnea ja edistystä nuorelle laululintusellemme.⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ *Vaasan Sanomat* 20.5.1878.

⁶⁷⁷ *Vaasan Sanomat* 3.6.1878.

⁶⁷⁸ *Vaasan Sanomat* 5.8.1878.

Konserttien arvostelut olivat pääsääntöisesti ylistäviä. Jatkuva myönteisen palautteen tulva johtui todennäköisesti osittain siitä, että arvosteluiden tehtävä oli varsinaisen konserttiarvion antamisen lisäksi markkinoida uutta kulttuurimuotoa. Mahdolliset huomautukset ja kritiikki annettiin hyvin rohkaisevassa hengessä. Passisen edellä mainittu konsertti miellytti konserttiyleisöä, mutta lehti-arvostelun mukaan hänen suorituksensa ei yltänyt parhaalle mahdolliselle tasolle. Syynä ”suuren taiteellisuuden” puuttumiselle oli arvostelijan mukaan Passisen tässä vaiheessa vielä suhteellisen alkuvaiheessa ollut koulutus:

H:ra Passisen konserttiin toisena helluntaipäivänä oli kokoontunut kuulijoita joltisesti, jotka käsientaputuksilla joka laulunumeron jälkeen osoittivat mielihyväänsä ja tyytyväisyytensä. H:ra Passisella on puhdas, kaunis ja vahva tenoriääni. Vielä ei sovi vaatia h:ra P:lta, alkajana, suurta taiteellisuutta, mutta ahkeralla koulunkäynnillä saattaa hänestä tulla etevä laulaja. Toivoitamme hänelle onnea ja edistystä taiteen tiellä, jolle hän, luonnollista taipumustaan noudattaen, on kääntynyt ja jolla hän lujalla tahdolla pyytää pyrkiä eteenpäin.⁶⁷⁹

5.1.2. Huvituksia varojen keräämiseksi

1870–1880-lukujen vaihteessa musiikilliset tilaisuudet olivat Etelä-Pohjanmaalla poikkeuksetta säätyläistön toimeenpanemia. Myös tapahtumien ohjelmistoissa oli voimakas herraskainen leima. Ne sisälsivät pääsääntöisesti kvartettilaulua tai soololaulua pianosäestyksellä. Tapahtumat olivat konsertteja tai yleishyödyllisiä huveja, joiden avulla kerättiin varoja erilaisiin tarkoituksiin. 1870-luvun loppuun tultaessa yleishyödylliset huvit olivat vakiinnuttaneet paikkansa yleisenä huvijärjestämisen muotonsa. Asia huomioitiin myös sanomalehdissä. *Vaasan Sanomat* kirjoitti alkuvuodesta 1878, kuinka ”harvinaiset olivat kotimaiset kirjoitukset sanomalehtien palstoilla, jos ei joukossa aina mainita iloisten iltahuvein viettämisestä, ja aina jonkun hyvän asian etehen”.⁶⁸⁰

Keräyskohteet vaihtelivat suomalaisesta teatterista Vaasan naiskouluun. Elokuussa 1878 Vaasan ”vallassäättyiset” toimeenpanivat seura näytelmät Helsingin suomalaisen teatterin hyväksi. Näytännön alussa ja lopussa laulettiin isänmaallisia lauluja.⁶⁸¹ Kahdeksan kuukautta myöhemmin, huhtikuussa 1879, teatterin hyväksi järjestettiin arpajaiset, missä kuultiin ”neliäänisen miesköörin laulamina” *Savolaisen laulu, Suomen laulu* ym. Arpajaisten lopuksi kuultiin vielä pianonsoittoa, jonka jälkeen alkoi ”yleinen tanssi, jota innolla pitkitettiin myöhäiseen yöhön”.⁶⁸² Erns-

⁶⁷⁹ *Vaasan Sanomat* 17.6.1878.

⁶⁸⁰ *Vaasan Sanomat* 26.2.1878.

⁶⁸¹ *Vaasan Sanomat* 25.8.1879.

⁶⁸² *Vaasan Sanomat* 10.4.1879.

tin hotellissa Vaasassa järjestettiin marraskuussa 1878 iltahuvi ”köyhien herrassäätyisten ja muiden hätääntyneiden hyväksi”. Ohjelmassa oli arpajaiset ja tanssimusiikkia.⁶⁸³ Maaliskuussa 1879 Ilmajoella toimeenpantiin arpajaiset Oulun suomalaisen lyseon hyväksi. Arpajaisten lisäksi tilaisuudessa esitettiin kolme kuvaelmaa, yksiäänistä laulua ja pianonsoittoa.⁶⁸⁴ Muita samankaltaisia tilaisuuksia olivat Ilmajoen nuorison seuranäytelmät, joiden tarkoituksena oli urkuharmonin hankkiminen pitäjän tyttökouluun.⁶⁸⁵ Samaan tarkoitukseen suunniteltiin arpajaisia myös Lapualla.⁶⁸⁶ Loppuvuodesta Lapualla järjestettiin vielä arpajaiset naiskoulun perustamiseksi. Ohjelmassa oli ”soitantoa ja laulua”.⁶⁸⁷

Yleishyödyllisissä tarkoituksissa järjestettiin myös maakunnan ensimmäiset *kansankonsertit* vuonna 1879. Ensimmäinen konsertti järjestettiin Vaasan lyseon salissa kaksi vuotta aikaisemmin perustetun Raittiuden seuran hyväksi. Tapaus on yksi varhaisimmista esimerkeistä raittiusseuran hyväksi järjestetyistä julkisista konserteista Suomessa. Konsertin ohjelmistossa oli musiikkia Beethovenilta, Paciukselta, Brahmsilta ja Schubertilta. Ohjelman suorittamisesta vastasi Raittiudenseuran laulukunta sekä nimeltä mainitsemattomat kaksi pianistia ja soololaulajaa.⁶⁸⁸ Toisessa kansankonsertissa esiintyi kaupungin ”kaunisääninen ja hyvin harjaantunut” kaksinkertainen mieskvartetti. Ohjelmiston sisällöstä ei ole säilynyt tietoja. Konsertista saaduilla tuloilla kartutettiin ”soitantorahastoa” vastaperustetun kaupungin soittokunnan toiminnan helpottamiseksi.⁶⁸⁹

Jos huvit olivat säätyläisten järjestämiä, ne olivat vielä 1870–1880-luvun vaihteessa suurelta osin myös heille suunnattuja. Lisäksi valtaosa tilaisuuksista järjestettiin kaupungissa. Koko kansalle tarkoitettuja tilaisuuksia olivat edellä mainittujen kansankonserttien lisäksi lähinnä Vaasan vapaapalokunnan järjestämät kansanjuhlat ja vuosijuhlat, Passisen konsertit Lapuan ja Kauhavan kirkossa, Ilmajoen kirkon vihkimisjuhla, jossa esiintyi ”yhdistetty mies- ja naiskööri”, Laihian kirkon urkujen vihkijäisjuhlallisuudet sekä Alavuden, Ähtärin ja Virtain kansanjuhlapiirin järjestämä kansanjuhla Alavudella. Vapaapalokunnan järjestämien tapahtumien myötä lehtikirjoituksiin ilmestyvät myös ensimmäiset uutisoinnit torvisoitosta julkisten tilaisuuksien ohjelmanumeroina. Kuorolaulu oli monelle tuttua jo varhaisilta kansanjuhlilta. Vaasan VPK:n torvisoittoa esiintyi kaikissa palokunnan järjestämissä tilaisuuksissa, joissa

683 *Vaasan Sanomat* 4.11.1878.

684 *Vaasan Sanomat* 10.3.1879.

685 *Vaasan Sanomat* 26.2.1878.

686 *Vaasan Sanomat* 12.3.1878.

687 *Vaasan Sanomat* 9.12.1878.

688 *Vaasan Sanomat* 21.4.1879.

689 *Vaasan Sanomat* 26.5.1879.

tarvittiin musiikkia. Kaupungin ainoana soittokuntana ennen Kaupungin soittokunnan perustamista se huolehti tarvittaessa myös muiden tilaisuuksien musiikkiohjelmasta. Soittokuntien perustaminen otettiin lehtikirjoittelussa myönteisesti vastaan.

Kaupungin soittokunnan nimellä toiminut soittokunta aloitti toimintansa loppuvuodesta 1879. Kaupungin ylläpitämän soittokunnan perustaminen oli vielä 1870-luvulla varsin poikkeuksellista. Soittokunta oli muodoltaan seitsikko ja sen toimintaa rahoitettiin kaupungin myöntämällä 5000 markan avustuksella sekä kaupunkilaisten 2000 markan suuruuisella takauksella. Lisäksi soittokunnan oli mahdollista ansaita yksityisillä konserteilla.⁶⁹⁰

Huomionarvoista on myös naisten aktiivinen toiminta hyödyllisten huvien toimeenpanijoina 1870-luvun lopulla. Ilmiö ei kuitenkaan ollut uusi, sillä säätyläisnaiset olivat olleet ensisijaisina yleishyödyllisen huihinnovaation välittäjinä ja toimeenpanijoina jo 1850-luvulta lähtien.⁶⁹¹ Vaasassa kokoontui Vaasan Siveyden yhdistys, joka muun muassa järjesti arpajaiset ”Vaasan läänin hätääntyneiden hyväksi”. Tilaisuudessa esiintyi VPK:n soittokunta. Vuonna 1879 Ilmajolle perustettiin pitäjän säätyläisneitien toimesta Ilmajoen ompeluyhtiö, jonka tarkoituksena oli ”tukea suomalaisuuden rientoa isänmaassaan”. Sen perustamisen taustalla oli *Vaasan Sanomissa* ollut kirjoitus, jossa kehoitettiin ”Suupohjan neitosia” ryhtymään toimeen yhteisen isänmaan hyväksi. Heti perustamisensa jälkeen ompeluyhtiö alkoi suunnitella arpajaisia lainakirjaston hankkimiseksi Ilmajoen suomalaiseen tyttökouluun. Arpajaiset pidettiin Yli-Antilan talossa ja ne saivat suuren suosion. Tapahtuma musiikkinumeroineen uutisoitiin myös sanomalehdessä:

Voittoja oli jotenkin paljo ja osassa erittäin kauniitakin. Arvat myytiin kymmenen minuutin kuluessa, vaikka niitä oli vähän matkaa seitsemättä sataa. Rahojen vähyyttä ei muistettu; kaikki näyttivät ajattelevan: ’tarkoitus on hyvä’. Voitot jaettiin; onnellista osallista oli monta. Pian alkoi viulun ja pianon ääni soida salissa; nuoriso, jota kosolta oli kokoontunut, seurasivat ilomielin valssi- ja polkkasävelten kutsuntaa. Illan kuluessa kuultiin kuorolauluakin, jossa tahdin lyönti vaikutti hilpeätä elävyyttä. Ompeluyhdistys oli nyt saapunut toiveittensa perille: varat kirjastoon olivat koossa ja tulevat jo ensi lukuvuonna käytettäväksi köyhäin koululasten eduksi. Hyödyllinen toimi tuo.⁶⁹²

Ompeluyhtiön naiset olivat myös mukana järjestämässä edellä mainittuja arpajaisia Oulun suomalaisen lyseon hyväksi.

⁶⁹⁰ *Vaasan Sanomat* 20.1.1879.

⁶⁹¹ Lehtonen 1994, 207–208. Kiinnostava yksityiskohta naisten yhteiskunnallisesta toiminnasta Etelä-Pohjanmaalla on Vaasan raittiuden seura, jonka johtajana oli vuonna 1878 ”herrassydäminen” nainen. Se oli ajankohtaan nähden erittäin poikkeuksellista. *Vaasan Sanomat* 14.10.1878.

⁶⁹² *Vaasan Sanomat* 10.3.1879.

1870-luvun lopulla sanomalehdistä nousee torvisoiton ohella esille myös toinen uutuus: seuranäytelmät. Suomalaisen teatterin kiertuetointa levitti näytelmien harrastusta ja tuntemusta maaseudulle. Ilmajoen nuorison ja Vaasan vallassäätyisten lisäksi seuranäytelmiä järjestivät muun muassa Laihian säätyläiset. Näytäntöjen alussa ja lopussa laulettiin isänmaallisia lauluja.⁶⁹³ Tiettävästi Etelä-Pohjanmaan maaseudulla ensimmäisinä näytelmiä alkoivat harjoitella vähäkyröläiset. *Uudessa Suomettaressa* uutisoitiin vuonna 1873, että Saarenpään kylän nuoret olivat perustaneet pienen näyttelijäjoukon, joka oli kulkenut paikkakunnalla taitojaan esitellen. Yksinkertaisten ja humorististen näytelmäkappaleiden sekä niiden yhteydessä pidettyjen arpajaisten tuotot oli käytetty Helsingin suomalaisen normaalikoulun tukemiseksi. Vähäkyröläisten varhaiseen näytelmäinnostukseen vaikutti mitä ilmeisimmin Vaasan läheisyys sekä pitäjän nimismies Nils Gustaf Stolpe, joka entisenä Pohjalaisen osakunnan jäsenenä kannatti seuranäytelmien kaltaisia sivistäviä harrastuksia.⁶⁹⁴

Vähäkyröläisten mallista näytelmäharrastus levisi myös muualle maakuntaan. Vuonna 1875 Seinäjoella näyteltiin kansakoulun urkuharmonin hankkimiseksi. Laihialla järjestetyissä kansanjuhliissa vuonna 1876 näyteltiin Aleksis Kiven *Kihlaus* ja *Yökausi lahdella*. Laihian juhlaa lukuun ottamatta esityksissä oli tiettävästi mukana myös talonpoikaistaustaisia harrastajia. Kiinnostava yksityiskohta seuranäytelmien leviämisen kannalta on suomalaisen teatterin ja oopperan jäsenten vierailu Lapualla vuonna 1878. Näyttelijät ja laulajat esittivät runsaalle katsojakunnalle näytelmäkappaleet *Kohtaus työväestön elämästä* ja *Yökausi lahdella*. Ohjelmistoon kuului myös laulunumeroita, joita käytettiin paljon suomalaisissa seuranäytelmissä. Erityisesti suomalaiset kansanlaulut vakiintuivat osaksi näytelmien sisältöä.⁶⁹⁵ Ennen torvisoittokuntien ja laulukuorojen läpimurtoa näytelmät olivat käytännöllinen väylä laulujen leviämiselle.

Näytelmäseurueen esiintyminen Lapualla oli merkityksellinen tapaus, sillä ajankohtaan nähden ammattimaisten näyttelijöiden ja laulajien vierailut eivät olleet tavanomaisia maaseudulla. Lisäksi oli harvinaista, että myös rahvas pääsi seuraamaan esitystä. Tilaisuuden taustalla oli todennäköisesti suomalaisen teatterin pitkäaikainen näyttelijä Benjamin Leino, jonka isä oli lapualainen koulumestari Matti Ahlgren.⁶⁹⁶ Ilman henkilökohtaisia suhteita tilaisuus olisi tuskin toteutunut.

⁶⁹³ *Vaasan Sanomat* 20.1.1879.

⁶⁹⁴ Kallio 1988, 166–167.

⁶⁹⁵ Pietilä 2003, 97.

⁶⁹⁶ Kallio 1988, 168; *Vaasan Sanomat* 9.9.1878.

5.1.3. Uusi osallistuva talonpoika

1880-luvun alusta lähtien vastuu huvien järjestämisestä alkoi vähitellen siirtyä säätyläistöltä talonpojille, erityisesti talonpoikaisnuorisolle. Ero- na 1870-luvun tilanteeseen oli se, että enää osallistuvalla talonpojalla ei vaadittu varallisuutta. Tavallisesti he olivat kansakoulun tai oppikoulun käyneitä nuoria, jotka olivat kouluaikana tai kotioloissa innostuneet yhteiskunnallisesta toiminnasta. Samalla huvitilaisuuksien lukumäärä al- koi voimakkaasti kasvaa. Maaseudulla tapahtumien kasvu oli sidoksissa nuorisoseuratoiminnan kehitysvaiheisiin ja sen myötä käynnistyneeseen aktiivisempaan yhteistoimintaan. Nuorisoseuran kannalta merkittävim- piä tapahtumia olivat vuotuiset nuoris juhlat, joita järjestettiin säännöl- lisesti Malkamäen juhlista (1882) lähtien. Ne kokosivat parhaimmillaan monituhatpäisen yleisön. Sen lisäksi nuorisoseura järjesti monia arpajai- sia ja iltahuveja, joiden ohjelmistoihin kuului poikkeuksetta musiikkiesi- tyksiä. Nuorisoseuran ohella raittiusseurat ja Vaasan suomalainen työvä- enyhdistys alkoivat korvata herrasväen panosta huvien organisoijina.

Varojen keruu kansallisiin hankkeisiin jatkui säätyläishuvien käy- tännön mukaisesti. Tärkeäksi keräyskohteeksi tuli Vaasan suomalainen lyseo, jonka hyväksi järjestettiin lukuisia huvitilaisuuksia. Keskeisessä asemassa olivat myös keisarin ja muiden kansallisten merkkihenkilöiden kunniaksi järjestetyt juhlallisuudet. ”Kansallisuusasiassa maineen saa- vuttaneiden miesten muistojuhlien viettämisen” tarkoituksena oli ”edis- tää ja virkistää kansallismieliä suuremmassa yleisössä”.⁶⁹⁷ Vuonna 1880 keisari Aleksanteri II:n 25-vuotista hallitsemiskautta juhlittiin näyttävästi ympäri maakuntaa. Vaasan kirkossa järjestettiin kiitosjumalanpalvelus, jonka ohjelma oli kohteensa arvon mukainen:

Juhla aloitettiin marssilla, jonka esitti hra Lohsen [kaupungin] soittokunta. Sitten kun sekaääninen kööri oli laulanut juhlakantaatin, selitti maisteri H. M. Grenman arvokkaasti ja jalosti pidetyllä esitelmällä muistorikkaan päivän merkityksen, jonka tapahduttua ’Keisarihymni’ ja ’Maamme’ laulettiin. Kai- kuvia eläköön-huutoja nostettiin Hänen Majesteettinsa ja isänmaan kunniak- si. Neiti Elise Hellberg esitti yksinlaulua. Sen jälkeen soitti orkesteri ’Vaasan marssin’ ja vihdoin ’Maamme’, jonka laulamiseen juhlallisesti mieltynyt yleisö liikutuksella yhdistyi.⁶⁹⁸

Illalla Vaasan VPK:n toimesta järjestettiin vielä tulisoittoretki, jossa esiin- tyivät sekä vapaapalokunnan että kaupungin soittokunnat.

Maaseudulla keisarijuhlallisuuksia järjestettiin muun muassa Ilmajo- ella, Ylistarossa, Laihialla ja Kauhavalla. Tässä yhteydessä kansakoulujen

⁶⁹⁷ *Tampereen Sanomat* 24.3.1878.

⁶⁹⁸ *Vaasan Sanomat* 8.3.1880.

vaikutus tapahtumien musiikkiohjelmistoissa alkaa näkyä kiinnostavalla tavalla. Kauhavan keisarijuhlassa ”kansakoulutyttöjen kaksiaäninen laulu” teki yleisöön suuren vaikutuksen. Ilmajoella opettaja Vuorinen johti juhlaa varten koottua väliaikaista kuoroa, joka lauloi muun muassa *Keisarihymnin*.⁶⁹⁹ Isossakyrössä koululaiset veisasivat opettajansa johdolla ”moniäänisillä kuulumisilla kiitosta kunnian kuninkaan tuloon, että oli oikein suloista kuulijoille.”⁷⁰⁰ Tästä lähtien kansakouluoppilaista koottu kuorot alkoivat yleistyä huviesiintyjinä. Ne huolehtivat monien tapahtumien laulunumeroiden suorittamisesta ennen kuoroharrastuksen yleistymistä. Lapualla vuonna 1882 järjestetyissä arpajaisissa pitäjän kansakoulun hyväksi esiintyi koulun oppilaista koottu kuoro laulaen yksi- ja kaksiaänisiä lauluja.⁷⁰¹ Samana vuonna Kauhavan nuorisoyhtiön järjestämässä juhlassa Lönnrotin kunniaksi kansakoulun oppilaat lauloivat neliäänisesti *Maamme, Oi terve Pohjola* ja *Isänmaan rukous*. Opettaja Kunelius säesti kuoroa harmonilla.⁷⁰² Myös Ylihärmässä Lönnrotia kunnioitettiin kansakouluoppilaiden laululla.⁷⁰³

5.1.4. Torvisoittokuntien ja kuorojen läpimurto maaseudulla

Vaasan Lehden mukaan 1880-lukua sopi täydellä syyllä kutsua ”juhlain aikakaudeksi”. Kirjoituksessa viitataan huviselostuksiin, jotka olivat yleistyneet sanomalehtien palstoilla. Kirjoittajan mukaan ”harva kuukausi kuluu, ettei sanomalehdet ilmottaisi siellä tai täällä pidettävästä juhlasta, tahi sisältäisi kertomuksia semmoisista”.⁷⁰⁴ Samalla laulu- ja soittonumeroista tuli vakituinen osa juhlien ohjelmistoa. ”Jos kansan juhlassa ei ole soittoa, ei laulua, niin siellä on puutos samallinen, kuin jos ruokapöydässä ei olisi leipää.”⁷⁰⁵ Näin todettiin Etelä-Pohjanmaan laulu- ja soitto-kunnille osoitetussa sanomalehtikirjoituksessa, jonka tarkoituksena oli innostaa paikallisia nuoria laulu- ja soitto-kuntien perustamiseen. Myös *Mikkelin Sanomat* pani kiitollisena merkille laulu- ja soittoharrastuksen elpymisen kansallisten juhlien yhteydessä: ”Kauan on Väinön kannel ollut kaikumatta ja sortuneena on ollut pitkät ajat laulun sulava ja virkistävä ääni. Mutta nyt tänä kansallisen heräämisen ja innostuksen aikana ovat niin toinen kuin kumpikin ruvenneet elpymään. Eipä ole enään sitä kansan juhlaa ja kokousta koolla, jossa ei olisi soitto tahi laulu taikka molem-

699 *Vaasan Sanomat* 12.4.1880.

700 *Vaasan Sanomat* 2.2.1880.

701 *Vaasan Lehti* 9.3.1882.

702 *Vaasan Lehti* 1.5.1882.

703 *Vaasan Lehti* 4.5.1882.

704 *Vaasan Lehti* 8.3.1883.

705 *Vaasan Lehti* 6.6.1888.

mat yhdessä, virkistämässä ja elvyttämässä kylmiä sydämiä ja saattamassa niitä veljestykseen.”⁷⁰⁶

Nuorisoseuraliikkeen rinnalla maaseudun musiikkipitoisten tapahtumien lisääntyminen oli sidoksissa ensimmäisten Vaasan ulkopuolelle perustettujen musiikkiseurojen aktiiviseen toimintaan. Ensimmäisten laulu- ja soittokuntien vaikutus näkyy musiikkinumeroiden räjähdysmäisenä kasvuna tapahtumien ohjelmistoissa. Vuosikymmenen kuluessa niistä tuli muoti-ilmiö, jotka ohittivat suosiossaan soolokonsertit. Ne hävisivät sanomalehtien konsertti-ilmoituksista lähes kokonaan. Oli tavallista, että huvitilaisuuksissa esiintyi sekä torvisoittokunta että laulukuoro. Usein ne esiintyivät myös yhdessä. Etenkin torvisoittokuntien lukumäärän kasvu otettiin innostuneesti vastaan, sillä siitä lähtien soittokuntien hankkiminen tilaisuuksiin ei enää vaatinut samanlaista vaivaa ja taloudellista panosta kuin aikaisemmin. Viimeistään tässä vaiheessa torvisoittokunnista tuli kansanhuvien ja muiden kansansivistyksellisten juhlien keskeinen orkesterityyppi.

Esiintymisten ohella laulu- ja soittokunnat kunnostautuivat tilaisuuksien toimeenpanijoina. Lehti-ilmoitusten perusteella Ilmajoen torvisoittokunta ja Isokyrön laulukunta kuuluivat keskeisimpiin huvijärjestäjiin maaseudulla vuosina 1883–1885. Konserttien lisäksi ne järjestivät arpa-jaisia, iltamia ja jopa vaativampia kansanjuhlia, joiden pääasiallisena tavoitteena ei enää ollut varojen keruu ja yleishyödylliset pyrkimykset vaan kansanjuhlien järjestäminen itseisarvona, juhlina kansaa varten.⁷⁰⁷ Johtajiansa Otto Könnin ja Jaakko Passisen toiminnan myötä Ilmajoen soittokunta ja Isokyrön laulukunta olivat kumpikin keskeisessä roolissa myös Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran toimijaorganisaatiossa sekä järjestäjän että esiintyjän ominaisuudessa. Lisäksi ne esiintyivät aktiivisesti muissa tilaisuuksissa maakunnassa ja toisinaan sen ulkopuolella. Tapahtumien järjestäminen oli vielä tässä vaiheessa varsin uudenlaista kansalaistoimintaa ja vaati onnistuakseen hyvää organisaatiokykyä. Korkeimmillaan yleisömäärät saattoivat nousta jopa kahteen tuhanteen henkeen, kuten Isokyrön laulukunnan yhdessä Vähäkyrön soittokunnan kanssa järjestämässä kansanjuhlassa Tervajoen asemalla vuonna 1885. Nuorisoseuran mallia seuraten Isokyrön laulukunta ja Ilmajoen soittokunta toimivat yhdistysten tavoin ennen yhdistystoiminnan varsinaista läpimurtoa. Samalla ne toimivat esikuvina ja antoivat toimintamallin myös muille laulu- ja soittokunnille maakunnassa. Vaikka torvisoittokuntien ja vakituisten kuorojen lukumäärä jäi 1880-luvulla vähäiseksi, on varsin perusteltua todeta, että Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan vaikutus maakunnan kulttuurielämään oli ratkaiseva.

⁷⁰⁶ *Mikkelin Sanomat* 23.3.1888.

⁷⁰⁷ Lehtonen 1994, 312.

1880-luvun puolivälin jälkeen huvitapahtumissa oli jo "tavallisuuden mukaan" torvisoittoa ja kuorolaulua. Musiikkiohjelman puuttuminen aiheutti kärkevää kritiikkiä sanomalehtien huviselostuksissa. Vaasan VPK:n vuosijuhlassa yleisö joutui pettymään, "ettei juhlassa saanut kuulla mitään laulua". Paikalla ollut palokunnan soittokunta ei riittänyt korvaamaan laulukuoroa, joka kirjoittajan mukaan olisi jollakin tapaa saatu toimeen, "jos olisi tahdottu".⁷⁰⁸ Samankaltainen tilanne sattui Ilmajoella järjestettyjen arpajaisten yhteydessä Vaasan lyseon hyväksi kesällä 1881. Nimimerkki *K* valitteli, että "varmaksi" ajateltu juhlatilaisuuteen sopiva laulu puuttui arpajaisten ohjelmasta. Tilapäiset kuorot olivat tässä vaiheessa jo tavallisia myös maaseudulla. Kirjoittaja huomauttikin, että vaikka Ilmajoella ei varsinaista laulukuntaa vielä ollut, oli kuitenkin "joksikin kykeneviä semmoiseen, koska ennenkin ovat tehtävänsä suorittaneet". Kaivatun laulunumeron puuttumisen syyksi kirjoittaja epäili papiston kielteistä suhtautumista maallista kuorolaulua kohtaan, jota "me muut olemme tottuneet katsomaan edistysaskeleeksi". Hän ei hyväksy vastustusta vaan toteaa, että "meidän vaikka talonpoikina on itse ohjaaminen kulkumme, mikä koskee yhteisten pyrintömme edesauttamiseksi ja sen kalliin toiminnan kunnioittamiseksi, jota kutsumme kansallisuusaatteenksi."⁷⁰⁹ Lainauksessa nousee kiinnostavalla tavalla esille talonpoikien itsetunnon ja aktiivisuuden kohoaminen.

Toisinaan musiikkia saattoi myös olla liikaa. Ähtärin torvisoittokunnan järjestämä kansanjuhla vuonna 1887 sai lehtiarviossa kritiikkiä siitä, että ohjelmassa oli ollut musiikkia "kaksienkin soittajaisten tarpeiksi". Haitallisimpana kirjoittaja piti sitä, että runsaan musiikkitarjonnan vuoksi leikit, kilpailut ja muut hovit oli jouduttu jättämään kokonaan pois.⁷¹⁰

1880-luvulla nousseen kansanjuhlainnostuksen ja sen ympärillä käydyn keskustelun myötä sanomalehdissä määriteltiin ihanteellinen kansanjuhlan ohjelmarakenne. Lukuun ottamatta torvisoittoa, siinä toistui 1870-luvun ensimmäisten kansanjuhlien kaava. Onnistuneessa kansanjuhlassa tuli olla tasapuolisesti kuorolaulua, torvisoittoa, kilpaleikkejä ja tanssia. Pienimuotoisen iltahuvin tai arpajaisten musiikkiohjelmaksi riitti tarvittaessa vain soitto tai laulu. Lisäksi jotakin ajankohtaista aihetta käsittelevä valistushenkinen puhe, esitelmä tai runo oli tärkeä osa juhlaohjelmistoa. Yhdistettyinä kevyempiin huviohjelmiin esitelmiä ja puheita jaksettiin kuunnella eikä huvivyleisö voinut välttyä niiden sivistäväältä ja kasvattavalta vaikutukselta. "Juhlan aloitteeksi harras lämpimä puhe kohoaa kansan mieliä juhlien merkityksestä älyämään", ohjeisti *Hämeen*

708 *Vaasan Lehti* 1.8.1881.

709 *Vaasan Lehti* 13.6.1881.

710 *Vaasan Lehti* 27.8.1887

Sanomat huvijärjestäjiä.⁷¹¹ Tärkeintä oli, että juhlan perimmäinen tarkoitus välittyi kuulijoille.

Aatteellisten tilaisuuksien kasvatustehtävä ulottui parhaimmillaan pienimpiinkin yksityiskohtiin. Riippumatta siitä, olivatko juhlat sisä- vai ulkotiloissa, juhlapaikat koristeltiin aina tilaisuuden luonteen tai teeman mukaisesti. Koristelulla oli tärkeä merkitys suullisten esitysten aatteellisen sanoman havainnollistamisessa yleisölle. Se oli keskeinen osa huvien kasvatustehtävää. Ulkotapahtumat pyrittiin mahdollisuuksien mukaan järjestämään luonnonkauniilla paikalla. Sen lisäksi, että ulkona oli riittävästi tilaa suurellekin yleisölle, juhlapaikan valintaan liittyi myös valistuksellisia syitä, sillä suomalainen luonto kansallisena symbolina oli keskeinen osa suomalaisen identiteetin rakennusprosessia. Rakkaus isänmaata kohtaan miellettiin kansakunnan rakentajan perushyveeksi, jota luonnon keskellä järjestettyjen kansanjuhlien toivottiin osaltaan edistävän. Tavoitteita korostettiin myös erilaisin iskulausein, kuten ”Valoa kansalle!” tai ”Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto”.⁷¹²

Hyvä esimerkki onnistuneena pidetystä iltamasta on Ilmajoella järjestetty Suomen kielen juhla huhtikuussa 1887. Ohjelmasta puuttui tanssi, mutta juhlan vakavan luonteen huomioonottaen se on todennäköisesti ollut tietoinen valinta: ”Kun torvisoittokunta oli soittanut alkusoiton astui ent. valtiopäivämies [Yrjö Koskinen] puhujalavalle – joka elävien kasvien ympäröimänä oli salin yhdellä seinustalla ja jonka takapuolella olevalla köynnösten ympäröimällä pohjustalla suomalaisuuden aurinko teki nousua – allansa sirot sanat: Nouse, riennä Suomen kieli!” Puheen jälkeen laulettiin *Keisarihymni* ja ”torvisoittokunnan soitettua pari kappaletta puhui pastori Ilmanen Yrjö-Koskiselle. Kun oli sekä soitettu että laulettu Nouse, riennä Suomen kieli ja muutamia muita lauluja, puhui kansakoulunopettaja M. Tähtinen isänmaalle. Erään nelimielisen kvartetin esittämät Maamme, Savolaisen laulu ja Suomen laulut päättivät juhlan”.⁷¹³

Laulu- ja soittokuntien yleistymisen myötä sanomalehdissä alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota musiikin, erityisesti laulun, sivistävään vaikutukseen ja rooliin kansallisten tunteiden välittäjänä. Laulu- ja soittokuntien musiikkiohjelmisto oli pääosin kansallista tai sellaiseksi miellettyä musiikkia. Seinäjoen lauluseuran järjestämän ”esitelmällis-laulannollisen” iltamakiertueen yhteydessä *Vaasan Lehdessä* painotettiin laulun merkitystä ”sivistyttävänä, mieltä ylentävänä ja ihastuttavana” voimana. Paras tapa laulujen esittämiseen oli moniääninen kuorolaulu. Erityisesti kansallislaulut esitettynä ”moniäänisesti ja taiteellisesti” tarjosivat parhaan ”jalostuttavan nautinnon”.⁷¹⁴ Laihialaisen kirjeenvaihtajan

711 *Hämeen Sanomat* 9.7.1879.

712 Lehtonen 1994, 287–288.

713 *Vaasan Lehti* 30.4.1887.

714 *Vaasan Lehti* 16.1.1889.

mielestä laulaminen on ”mitä jaloin kansallistunteen ilmaus nousevalta polvelta, johon koko tuleva kansallinen onnemme perustuu”.⁷¹⁵ Musiikilla vedottiin kuulijoiden tunteisiin. Kappaleet valittiin aina tilaisuuden hengen mukaan ja usein niihin liittyi jokin tarina tai opetus. Tavallista oli myös historiallisesti merkittävien aiheiden hyödyntäminen. Kuvaava esimerkki musiikin kasvatuksellisesta käytöstä liittyy Suomen sodan aikaisen Napuen taistelun muistojuhlaan maaliskuussa 1883:

Laulu, laulu, sinä kansan toinen kieli, jossa elävää kultaa kätkeyy, miksi ei sinua ahkerammin kansan rинnoista kaiveta?! Mitäpä olisi Napuen muistojuhla ollut ilman laulantoa? Laulanto oli siellä ikään kuin auringon valo pilvien lomissa tahi aamuruskon sulosäteet myrskyisen yön perästä. Ajatellessa niitä menneitä verisiä aikoja joihin esim. Maamme laulu viittailee ja kuullessa, yli neljäkymmentä jäsentä sisältävän, yhteisestä kansasta kerätyn laulukunnan sitä Napuen kentällä laulavan, herätti tämä tavallista suuremman tunteitten myrskyn sielussa. Mieleen nousi ehdottomasti kysymys: tottahan Te urhooliset esi-isämme jotka kerran tälläkin kentällä sydän verellänne Pohjolan lunta punasitte, osasitte aavistaakkaan että vielä kerran jälkeisenne, samalla kentällä, neliäänisen laulun sävelillä muistoamme kirjastavat.⁷¹⁶

Musiikista tuli kiinteä osa kansanvalistuksellista ohjelmaa. Se nähtiin sivistyksellisenä huvina, jonka tuli paitsi sivistää, myös kasvattaa ja opettaa kansaa miellyttävästi omaksuttavassa muodossa. Ennen Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlien käynnistymistä musiikin ja kansallisuuden yhteyttä korostettiin sanomalehdissä myös välittämällä uutisia Viron laulu- ja soittojuhlilta.⁷¹⁷

Huonotasoisella laululla tai soitolla katsottiin olevan kuulijalle musiikkikorvaa heikentävä vaikutus. Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran vuosijuhlan yhteydessä Jalasjärvellä 1889 nimimerkki P. kuvaa laulun ja soiton arvoa erityisesti ”tunteitten ja mielikuvitusten ilmaitsiana niiden puhtaimmasta, kauniimmasta merkityksestä”. Huono tai huonosti esitetty musiikki ”on omiansa tylsyttämään kansan kauneuden aistia ja herättämään vastenmielisyyttä soitantoon”. Huonolla musiikilla kirjoittaja viittasi luonnollisesti kansanomaiseen musiikkiin, joka aiheutti jatkuvasti päänvaivaa sivistyneistön keskuudessa. Samassa kirjoituksessa P. vielä erikseen korostaa rahvaan suosiman harmonikansoiton huonommuutta verrattua ”jaloon” kuorolauluun. Hän on ilahtunut Jalasjärvellä alkaneesta kuorotoiminnasta ja toivoo, että ”laulukunta pitkittäisi harjoituksiaan voidakseen siten tarjota kansalaisilleen jalompaa musiikkia kuin nuot Jalasjärvellä niin tavalliset harmoniikkaromujen kituuttajat”.⁷¹⁸ Samalla

715 *Vaasan Lehti* 23.6.1881.

716 *Vaasan Lehti* 8.3.1883.

717 Ks. *Vaasan Sanomat* 1883.

718 *Vaasan Lehti* 10.7.1889.

asialla oli P:n aikalaiskirjoittaja *Joku*, joka vetosi ”uudempiin laulajiin”, jotta nämä tekisivät ”parastansa parantamalla näiden [laulujen] kautta särkyneitä korvia ja herättääksensä nuorisossa innostusta ’uuden laulun’ puoleen”. *Joku* oli varma siitä, että ”he yksistään voivat vaikuttaa suurimmassa määrin siihen, että nytkin vielä hyvin tiheässä tavattava yöllinen korvien särkeminen loppuu”.⁷¹⁹ Kansanvalistajien ennakkoluulot rahvaan omaa musiikkikulttuuria kohtaan olivat todella syvällä.

5.1.5. Helppotajuiset konsertit rahvaan musiikkimaun ohjaajina

Kaupungissa musiikkipitoisten huvien määrä kohosi tasaisesti. 1880-luvun puolivälissä Vaasassa toimi jo useita orkestereita ja kuoroja. Vapaa-palokunnan ja kaupungin soittokunnan rinnalla alkoivat vaikuttaa muun muassa Vapaa-palokunnan lauluseura, työväenyhdistyksen torvisoittokunta ja kuoro, Vaasan Soitannollisen Yhdistyksen orkesteri ja kuoro sekä itsenäisesti toimiva lauluseura Kaiku, jota johti kotiseudulle Vaasaan palannut laulajatar Lydia Lagus. Soitannollisen Yhdistyksen toiminnan myötä kaupungin konserttitarjonta kasvoi merkittävästi. Vaasan Soitannollinen Yhdistys (Vasa Musikaliska Förening) perustettiin vuonna 1880. Sanomalehti-ilmoituksissa yhdistyksestä käytettiin usein nimitystä Vaasan Musikaalinen Yhdistys. Se oli jatkoa 1860-luvulla perustetulle Dramaattis-musikaaliselle yhdistykselle. Aluksi Soitannollisen Yhdistyksen yhteydessä toimi ainoastaan mieskuoro, jota johti vuodesta 1881 alkaen luutnantti Axel Stenius. Myöhemmin mieskuoro laajeni sekakuoroksi, johon kuului parhaimmillaan jopa 80 laulajaa. Sanomalehdissä kuoroa kehitettiin ”maakunnan etevimmäksi”. Konserttien suosion kasvaessa kuoro tarvitsi tuekseen orkesterin, joka perustettiin omaksi organisaatiokseen vuonna 1886. Orkesteri oli 14-miehinen ja sen johtajana toimi Pataljoonan soitto- ja laulukunnan kapellimestari Gustaf Kock. Soittajat olivat pääasiassa saksalaisia ammattimuusikoita. Tarvittaessa orkesterin vahvuutta voitiin kasvattaa Pataljoonan soittokunnan puhaltajilla.⁷²⁰ Orkesteri ja kuoro esiintyivät säännöllisesti. Soitannollisen Yhdistyksen järjestämien konserttien lisäksi niillä oli myös paljon muita esiintymisiä. Voimakkaasti taidemusiikkiin suuntautuneen ohjelmistonsa vuoksi Vaasan Soitannollisesta Yhdistyksestä käytettiin sanomalehdissä myös nimitystä ”Vaasan Säveltaiteellinen Yhdistys”.

Soitannollinen Yhdistys sai rahallista tukea Vaasan kaupungin anniskeluyhtiön voittovaroista, jota vastaan se sitoutui järjestämään tietyn määrän rahvaalle suunnattuja helppotajuisia konsertteja kunkin toimintavuotensa aikana.⁷²¹ *Helppotajuisien konserttien, kansankonsert-*

⁷¹⁹ *Vaasan Lehti* 6.6.1888.

⁷²⁰ Kallenautio & al. 2006, 577–578.

⁷²¹ *Vaasan Lehti* 19.3.1887 ja 29.2.1888.

tien tai *kansantajuisten konserttien* nimellä järjestettyjen konserttien tarkoituksena oli yleisön musiikillinen sivistäminen ja musiikkimaun ohjaaminen klassisen musiikin pariin. Tavoitteena oli myös kotimaisen orkesterimusiikin tunnetuksi tekeminen, joka vielä 1800-luvun lopussa oli vähäistä. Nimensä mukaisesti konserteissa esitettiin suosittuja ooppera- ja operettisävelmiä sekä tunnettujen eurooppalaisten säveltäjien ”helppotajuisia”⁷²² konserttoja, kamarimusiikkia ja muuta orkesterimusiikkia. Ohjelmistossa oli usein myös kansanlauluja, marsseja ja tanssimusiikkia.

Orkesterimusiikkia pidettiin yhtenä musiikin tärkeimmistä lajeista musiikkimaun kehittämistä ajatellen. Orkesterit ja niiden järjestämät sinfoniakonsertit olivat monen musiikkikriitikon mielestä paikkakunnan musiikkiyleisön maun kasvattamisen ja ylläpitämisen varmin tae. 1880-luvun aikana orkesterimusiikki vakiintui keskeiseksi välineeksi kansan musiikkimaun kohottamispyrkimyksissä. Se ilmeni tavassa, jolla arvostelijat kirjoittivat orkesterimusiikista ja pyrkivät toistuvasti osoittamaan sen taidearvon.⁷²³ Vilkaissakin maaseutukaupungeissa orkesterimusiikki tarvitsi vokaalimusiikkia enemmän markkinointia, sillä kuten Vaasassa, ooppera ja kuoromusiikki olivat jo valmiiksi suosittuja musiikin lajeja. Orkesterimusiikin korostamisesta huolimatta todennäköisesti missään muissa konserteissa ei koettu sellaista kollektiivista hurmiota kuin laulu- ja kuorokonserteissa. Ne ylläpitivät ja heijastivat konserttiyleisön musiikkimakua ja mainostivat taiteilijoita.⁷²⁴

Sanomalehtikirjoittelun mukaan Soitannollisen Yhdistyksen ensimmäinen *kansankonsertti* järjestettiin Vaasassa maaliskuussa 1887. Konsertin ohjelmasisällöstä ei ole tietoa. Myöhemmin ohjelmistossa oli muun muassa Mendelssohnin oratorio Elias ja Cherubinin C-molli Requiem. Vaasassa kansankonserteissa esiintyi tavallisesti aina sekä kuoro että orkesteri. Konsertit olivat suosittuja, sillä pääsylippujen hinnat oli laskettu tavoitellun kohdeyleisön maksukyvyn mukaan sopivan alhaisiksi. Suurempaa suosiota ne alkoivat kuitenkin saavuttaa vasta sen jälkeen, kun lippujen hinta laskettiin 25:n penniin henkilöä kohden. Sitä ennen konserttiarvioissa kirjoitettiin usein kuulijakunnasta, joka oli ”vähänpuoleinen” tai ”ei aivan isolukuinen”.⁷²⁵ Suosion takaamiseksi konserttien seuraamista helpotettiin eri tavoin. Cherubinin Requiemien kohdalla teoksen esittämiskieli latina aiheutti järjestäjille päänvaivaa. Pelättiin, että yleisö jättää sen vuoksi tulematta konserttiin. Asia ratkaistiin niin, että *Vaasan Lehdessä* julkaistiin Requiemien suomennos, jotta yleisön olisi helpompi

⁷²² *Vaasan Lehti* 19.10.1889.

⁷²³ Sarjala 1994, 165–167.

⁷²⁴ Sarjala 1994, 175–176.

⁷²⁵ Ks. esim. *Vaasan Sanomat* 26.5.1879; *Pohjalainen* 12.3.1890.

seurata konsertin kulkua. Suomennoksia jaettiin myös pääsylippujen mukana.⁷²⁶

Sanomalehdissä yleisöä kannustettiin osallistumaan orkesteri-, laulu- ja soolokonsertteihin erilaisin keinoin. Esimerkiksi Frans Könnin konsertti-ilmoituksen yhteydessä alkuvuodesta 1881 kuulijoita houkuteltiin paikalle konsertin harvinaisuuden – ja musiikin erinomaisuuden – vuoksi. Kolmas houkutin oli jo oopperakonserttien yhteydessä hyödynnetty paikallisuus, jonka toivottiin herättävän kiinnostusta konserttia ja siinä esiintyvää taiteilijaa kohtaan: ”Harvoin on viimeisinä aikoina ollut tilaisuudessa saada kuulla taiteellista pianonsoittoa, jotta ei ole epäilemistäkään, etteivät kaupunkilaiset lukuisasti tulisi sinne, vilkkaalla osanotolla nuorta, näillä paikoin syntynyttä, taiteilijaa innostamaan.”⁷²⁷

Vuonna 1889 Soitannollisen Yhdistyksen toiminta laajeni lisää. Suomen Senaatti vahvisti seuralle uudet säännöt, joissa orkesteri- ja kuorotoiminnan oheen lisättiin myös laulun ja soiton opetusta. Sitä varten seuralle perustettiin oma orkesterikoulu. Uudistuneen yhdistyksen ensimmäiseksi kapellimestariksi valittiin A. E. Westerlind. Samana vuonna opettavaisessa hengessä järjestetyt helppotajuiset konsertit ja kansankonsertit vakiintuivat orkesterin konserttiohjelmistoon. Soitannollisen Seuran perustamisen jälkeen myös vierailevien kotimaisten ja kansainvälisten muusikoiden määrä kaupungin konserttielämässä lisääntyi, sillä ammattitaitoisen orkesterin merkitys oli keskeinen ooppera- ja oratorioesitysten sekä vierailevien taiteilijoiden tarvitseman orkesterisäestyksen aikaansaamiseksi.⁷²⁸ Ensimmäisten vierailijoiden joukkoon kuului tunnetun teatterimiehen August Fredrik Arppen johtama Helsingin oopperaseurue, joka esiintyi Vaasassa alkuvuodesta 1889 ja 1890. Seurueen taiteilijoihin kuuluivat muun muassa Emmy Strömer-Achté, Emma Engdahl, Anton Paulson ja Gustaf Holmström. Lehtikirjoittelun perusteella ohjelmistossa olivat ainakin oopperat La Traviata, Carmen, Trubaduuri, Aseseppä ja Faust. Vierailijoiden määrän lisääntymiseen vaikutti myös Vaasan radan avautuminen sekä kaupungintalon uuden juhlasalin valmistuminen vuonna 1883.⁷²⁹

5.1.6. Yksilön kehittäminen modernin yhteiskunnan tarpeisiin

Musiikillisen sivistämisen ja musiikkimaun ohjailun lisäksi helppotajuisien konserttien järjestämiseen liittyi vaatimus kontrollista. Konserttien avulla yleisölle opetettiin käyttäytymistä konserttisalin kaltaisessa jul-

⁷²⁶ *Vaasan Lehti* 28.4.1888.

⁷²⁷ *Vaasan Lehti* 17.2.1881.

⁷²⁸ Sarjala 1994, 166.

⁷²⁹ Vuonna 1897 orkesteri päätettiin lopulta irrottaa kokonaan Soitannollisen Yhdistyksen yhteydestä. Uusi yhdistys aloitti toimintansa syksyllä 1898 ja sai nimekseen Vaasan orkesteriyhdistys.

kisessa tilassa. Konserttikäyttäytymiseen, oikeammin konserttikuriin, alettiin kiinnittää huomiota nimenomaan kansankonserttien yhteydessä 1880-luvun aikana. Vielä 1700-luvulla säätyläisten konsertti- ja oopperaesityksissä oli harvinaista, että joku kuunteli keskittyneesti musiikkia seurustelun sijaan. Musiikki toimi pikemminkin sosiaalisen kanssakäymisen säestäjänä, taustamusiikkina. 1800-luvun aikana yleisen rupattelun tilalle tuli itsehillintä, jonka merkitys kasvoi, mitä pitemmälle vuosisata kului. Ilmiö liittyi saksalaisen romantiikan läpätunkemaan musiikines-tetiikkaan, joka asetti erityisesti instrumentaalimusiikille uuden tavan kuunnella musiikkia. Siihen liittyi vaatimus musiikkiin keskittymisestä, joka oli edellytyksenä musiikin ymmärtämiselle. Keskittymiseen liittyi myös hiljentyminen ja eristäytyminen kunkin kuulijan yksilökohtaiseen kuuntelukokemukseen ja kontrolliin. Musiikkia ei seurattu yhdessä, vaan kuulijan tuli seurata musiikkia itsenäisesti. Konserttikuri koski ennen kaikkea sinfonia- ja kamarikonsertteja. Sosiaalisen kanssakäymisen vuoksi järjestetyt konsertit, kuten monet tanssitilaisuudet, jätettiin kurinpidollisten pyrkimysten ulkopuolelle. Samalla musiikki taiteena erotettiin sen viihdyttävästä roolista. Tavoitteena oli musiikin ”vakavuuden” ja ”puhtauden” ymmärtäminen, joka olisi verrattavissa ideoita ja ajatuksia sisältäneeseen tekstiin.⁷³⁰

Todellisuudessa yleisön kouliintuminen uusiin tapoihin ei kuitenkaan tapahtunut kovin nopeasti. Vielä 1880-luvun lopulla musiikkiteosten kunnioittaminen hillityllä käytöksellä ja hiljentymisellä ei ollut muodostunut yleiseksi normiksi suomalaisessa konserttielämässä. Konsertit eivät myöskään saaneet tavallisen kansan pyyteetöntä suosiota osakseen. Rahvaalla oli monia ennakkoluuloja konserttien ”kansantajuudesta”. Maaliskuussa 1881 Frans Könni järjesti Vaasassa konsertin kansantajuisen konsertin nimellä. Konsertissa häntä avusti Jaakko Passinen, joka lauloi Könnin soolonumeroiden väleissä suomalaisia kansanlauluja. Konsertin jälkeen *Vaasan Lehti* julkaisi mielenkiintoisen kirjoituksen, jossa rahvaan joukkoon itsensä lukeva kirjoittaja kommentoi konsertin sisältöä. Könnin soitto tuntui hänestä hankalalta sisäistää, mutta Passisen laulu miellytti korvaa. Arvostelun taustalla oli myös toivomus suomenkielisen ohjelmiston esittämisestä, joka ei vielä 1880-luvun alun Vaasassa ollut itsestäänselvyys:

Toisella viikolla täällä taideniekka, kansalaisemme herra Franz Könni, sanomissa ilmoitti antavansa ’kansantajuiset soittajaiset’, jonka tähden minäkin sinne menin. Kyllä tuo varmaankin jotakin erinomaista oli, sillä käsiä taputettiin oikein innolla, ja kyllä se paikoittain kauniilta soikin, mutta emme me muutamat takaseinällä seisovat moukat siitä sentään suuria ymmärtäneet, kyllähän mekin, seuraten noitten paremmin ymmärtäväisten esimerkkiä,

⁷³⁰ Ollila 2010, 57–60; Sarjala 1994, 214–223.

käsiämme taputtelimme, koska emme kehdanneet toisia huonommaksi näyttäytyä. Herra Passinen lauloi myös pari laulua, mutta kas se olikin vasta selvää Suomea. Sitä mekin ymmärsimme, se meni suoraa tietä syvemmälle kuin korviin, ja luulisi niiden läiskytysten kuuluneen, joita kouramme nyt matkaansaivat.⁷³¹

Toinen esimerkki liittyy Orkesteriyhdistyksen ensimmäiseen konserttiin lokakuussa 1887. Konsertti otettiin sanomalehdissä innostuneena vastaan. Sitä keuhuttiin varsin ”kelvoksi” ja uteliasta yleisöä oli saapunut paikalle lähes 500 henkeä. Ohjelmiston olisi kuitenkin toivottu olevan hieman ”kansanomaisempi”. Kirjoittaja arveli, että mikäli orkesteri ottaa hieman helpompia kappaleita ohjelmistoonsa, se saavuttaisi paremmin myös tavallisen kansan suosion.⁷³²

Kyse oli lopulta ennen kaikkea siitä, että sivistyneistö määritteli yleisölle hyvän maun ja säädynmukaiset käytöstavat. Maun ja tapojen ”jalostaminen” merkitsi yksilöiden koulumista ja itsekasvatusta, jossa korostettiin pidättyväisyyttä ja hienostuneisuutta. Käytöstapojen muokkaaminen tuotti uudenlaista yksilötietoisuutta, sillä tapojen kantajasta tuli itsensä ja ympäristönsä tarkkailija, joka ymmärsi itsensä erilliseksi muista ihmisistä. Yksilö kouluttiin luopumaan huonoista tavoista itsehillintää harjoittamalla.⁷³³ Ilmiö oli osa kansallisten edistyspyrkimysten myötä tapahtunutta muutosta yksilön ja yhteisön välisten suhteiden muodoissa.⁷³⁴ Päämääränä oli valistuneiden, tiedostavien ja aktiivisten yksilöiden yhteiskunta, jossa kukin olisi valmis täyteen kansalaisuuteen sen parhaassa merkityksessä. Samalla yksilön toimeentulo ja hyvinvointi tuli yhä enemmän riippuvaiseksi hänen omista valinnoistaan. Ihmisten ei enää tarvinnut alistua vanhan säätyjärjestelmän mukaiseen asemaansa, vaan muutuneessa tilanteessa oletettiin, että uudenlainen poliittisen tietoisuuden ja itsetuntemuksen omaava kansalainen etsi yhteiskunnassa itselleen oman paikkansa, joka ei enää määräytynyt syntymässä. Ero oli huomattava verrattuna vanhaan kristillisiin oppeihin, isäntävaltaan ja säätyhierarkiaan perustuvaan yhteiskuntajärjestelmään.

Uudet instituutiot, kuten kansakoulu ja kansalaisjärjestöt tarjosivat yksilön omaan toimintaan ja kehitykseen perustuvia mahdollisuuksia. Erityisesti nuorisoseuratoiminta miellettiin tähän tavoitteeseen sopivaksi, sillä se vastasi läheisesti fennomaanien talonpoikaista aatemaailmaa. Nuorisoseuraliike oli noussut suomalaisen kansanosan omasta keskuudesta ja oli heidän oman henkisen rakenteensa ja sen mukaisen pyrki-

731 *Vaasan Lehti* 21.3.1881.

732 *Vaasan Lehti* 19.10.1887.

733 Ollila 2010, 57–60.

734 Stark 2006, 32–37.

myksen tulos. Siinä oli nähtävissä snellmanilaisen kansallishengen hedelmä ajankohtaan sitoutuneena.⁷³⁵

Nuorisoseuraliikkeen pitkäaikaisen johtohahmon Santeri Alkion toiminnan vaikutuksesta yksilön itsekasvatus nousi liikkeen tavoitteissa aivan uudelle tasolle. Alkion ura liikkeen johdossa alkoi vuonna 1887, jolloin hänestä tuli Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran sihteeri. Tunnetun ohjelmansa hän julkaisi vasta kymmenen vuotta myöhemmin, mutta jo sitä ennen hän hahmotteli näkemyksiään nuorisoseuran tavoitteista puheissaan ja kirjoituksissaan. Alkion ajattelussa on nähtävissä yhtymäkohdista J. Stuart Millin käsitykseen yhteiskunnan vaikutuksesta ihmisyksilön kohtaloon sekä Henry Spencerin vaatimukseen yksilön oman panoksen antamisesta kokonaisuuden hyväksi.⁷³⁶

Alkio nimitti nuorisoseuroja itsekasvatuseuroiksi. Hänen näkemyksensä mukaan ihmisen velvollisuus oli itsekasvatuksen avulla tehdä itsestään tiedostava, toimiva kansalainen, kehittää persoonallisuuttaan sekä omaksua erilaisia tietoja, taitoja ja hyveitä. Tässä prosessissa yhdistyivät taloudellisuus ja aatteellisuus, oikea sivistys. Kun näin ihmisen arvo saavutti oikean tasonsa, pystyttiin siirtämään syrjään arvottomat ja vahingolliset, kansakuntaa erottavat säätyrajat. Se oli yksi Alkion tärkeimmistä tavoitteista. Hän toivoi, että oppineet eivät asettuisi seurojen johtoon vaan että johtajatkin pyrittäisiin löytämään kansannuorison omasta keskuudesta. Vaikka tiedollisessa suhteessa jotakin menetettäisiinkin, se oli mahdollista korvata pyytämällä oppineemmilta henkilöiltä neuvoja ja esitelmiä.⁷³⁷

Tärkeintä oli nuorison, erityisesti maalaisnuorison, innostaminen mukaan toimintaan. Kaupunkilaisuuteen Alkio suhtautui torjuvasti. Hänen mielestään ”talonpoikaisväestö oli kansallisuuden ydinaines, kulttuurin kulutusvarasto, syvimmissä mielessä kansa”.⁷³⁸ Alkion erityiseksi ansiokseen on luettava se, että hän ymmärsi ja osasi ottaa huomioon nuorison seurankaipuun, jolla epäilemättä oli suuri merkitys hänen ohjelmansa myönteiseen vastaanottoon.⁷³⁹ Alkion mukaan ”uskaltaa melkein erehtymättömästi sanoa, että nuorukaiset ja neidot etsivät nuorisoseuroissa ystävyyttä ja rakkautta, siis tyydytystä elämänsä suurelle tarpeelle. Mitäpä muuta nuorukaiselämässä niin etsitään kuin ystävyyttä ja rakkautta?”⁷⁴⁰

Itsekasvatuksen perustana Alkio piti hyviä käytännöllisiä ja erilaisia taitoja edistäviä harrastuksia. Se oli kaiken hyvän toteutumisen ehto. Saavuttaakseen nuorison mielenkiinnon nuorisoseuroja kohtaan, hän

735 Pietilä 2003, 185.

736 Ks. Pietilä 2003.

737 Numminen 1961, 218–219.

738 *Ilkka* 9.8.1906.

739 Pietilä 2003, 196.

740 Mäki 1948, 107.

liitti monipuolisen harrastustoiminnan osaksi nuorisoseurojen kansalaiskasvatusta. Oivallisia vaihtoehtoja tämänkaltaisiksi harrastuksiksi olivat Alkion suosimat seuranäytelmät sekä kuoro- ja soittokuntatoiminta. Myöhemmin mukaan liitettiin myös urheiluharrastus. Alkio piti erilaisten huvitusten osuutta tärkeänä seura- ja kokoustoiminnassa, sillä ilman niitä nuoret saattaisivat kääntää toiminnalle selkänsä: ”Jos näiltä nuorilta kielletään oikeus kaikkeen huviin, maalliseen iloon, sellaiseen iloon, jota he ymmärtävät, joka tempaa heidät mukaansa, herää heissä vihdoinkin vastushalu.”⁷⁴¹ Samalla nuorison toimintaa oli helppo valvoa ja kontrolloida.

Idea taiteen kansallisesti kasvattavasta merkityksestä oli alusta alkaen liittynyt fennomaanien ja kansanvalistajien yhteisiin pyrkimyksiin löytää ja kehittää kansallista identiteettiä. Alkion ohjelmassa suurimpana erona aikaisempaan oli se, että hän kiinnitti erityistä huomiota henkilökohtaisen aktiivisuuden herättämiseen yhteisöllisyyden luomisen sijaan. Se oli yksi hänen keskeisimpiä periaatteitaan nuorisokasvatuksessa. Jokainen seuraan kuuluva oli saatava tuntemaan itsensä ”jäseneksi, jolla oli jotakin merkitystä”. Huvin tuli yhdistyä hyötyyn, mutta kuitenkin sille alisteisena. Lisäksi oli huomioitava, että itsensä kehittämisen ohella yksilöllä oli myös vastuu kehittyä yhteiskunnan käyttökelpoiseksi jäseneksi, joka palvelisi toisia veljeyden hengessä.⁷⁴²

Musiikkitoiminnassa tämä tarkoitti sitä, että laulu- ja soittoharrastuksen tuli kelvollisen taiteellisen elämyksen lisäksi sisältää opetus sekä kasvattaa esiintyjä ilmaisemaan itseään ja oppimaan kurinalaista itsenäistä kehittämistä. Vaikka kuuluminen laulu- tai soittokuntaan oli yhteisöllisyyttä edistävää toimintaa, uusi musiikkiharrastus voimisti myös yksilöllisyyttä, joka sovinnaisen kyläyhteisön piirissä oli perinteisesti tiukasti rajattua. Musiikkiesitykset toimivat paitsi huvin, myös kansansivistystyön, itsekasvatuksen, valistuksen ja moraalisen opetuksen välikappaleina. Iltamissa ja kansanhuveissa esitetyt musiikkikappaleet olivat monelle tuttuja koulun penkiltä. Siellä laulettiin samoja lauluja. Sitä kautta laulut levisivät myös koteihin. Tässä mielessä musiikkiharrastus vaikutti tehokkaasti myös ruohonjuuritasolla, joka oli kansanvalistajien tärkein tavoite. Sivistettäviksi tulivat siis ensin soittajat ja laulajat, sitten yleisö ja lopuksi parhaassa tapauksessa koko paikallisyhteisö. 1880-luvulla musiikkiharrastus valjastettiin suurten tavoitteiden palvelukseen. Suomalaisuusliikkeellä oli sille suuri tilaus.

Vuosikymmenen loppuun tultaessa tapahtumien määrä kääntyi maa-seudulla jälleen laskuun. Syynä oli nuorisoseuratoiminnan hiipuminen. Nuorisoseuraliike ei vielä 1880-luvun aikana saavuttanut toivomaansa

⁷⁴¹ Mäki 1948, 107.

⁷⁴² Numminen 1961, 213–216.

paikallistason kannatusta maakunnassa. On hyvin todennäköistä, että ilman keskusjohtoisesti järjestettyä yhteistoimintaa nuorisoseurojen kehitys olisi merkittävästi hidastunut tai loppunut kokonaan. Valistuksellisesta ideologiastaan huolimatta nuorisoseuraliikkeellä oli vastustajansa. Se oli tapoihinsa tottuneissa talonpoikaisissa kyläyhteisöissä uusi ja tuntematon yhteistoiminnan muoto, joka herätti epäluuloja. Lisäksi huvitilaisuuksien järjestäminen pyhäpäivisin oli monelle liikaa. Uskonnollisissa piireissä sitä pidettiin ”kolmannen käskyn rikkomisena”.⁷⁴³ Juuri heränneiden vastustus oli keskeisin syy sekä Kauhavan että Laihian nuorisoyhdistysten lakkauttamiseen vain kahden ensimmäisen toimintavuotensa jälkeen. Uusia paikallisseuroja ei perustettu lakkautettujen tilalle ennen seuraavan vuosikymmenen alkua. Kauhavalla toiminnan lopettamiseen vaikuttivat myös pitäjässä rähinöivät puukkojunkkarit, jotka häjyliikkeen laantumisen huolimatta häiriköivät yhdistyksen toimintaa monin tavoin.⁷⁴⁴

1880-luvun lopulla tapahtumien järjestämisestä maaseudulla vastasi pääosin raittiusseurat, joiden toiminta oli tässä vaiheessa huomattavasti nuorisoseuraa vilkkaampaa. Etelä-Pohjanmaalla raittiusseurojen suosioon vaikutti keskeisesti se, että heränneet ja uskonnolliset piirit hyväksyivät ne nuorisoseuroja helpommin. Vuosikymmenen aikana uusia raittiusseuroja perustettiin Vaasaan, Ilmajolle, Lapualle, Vähäänkyröön ja Kuortaneelle. Raittiusyhdistysten suosiota vähensi kuitenkin niiden toiminnan liiallinen hengellisyys, jota sanomalehdissä kritisoitiin usein. Myös tanssin puuttuminen raittiusseurojen huveista aiheutti yleisökatoa.

5.2. Järjestötoiminnan monipuolistuminen 1890-luvulla

1890-luku oli eteläpohjalaisen järjestötoiminnan voimakkaan aktivoitumisen ja monipuolistumisen vuosikymmen. Merkittävimpiä tapauksia olivat nuorisoseuraliikkeen leviäminen, seurantalojen rakentaminen, paikallisten laulu- ja soittojuhlien käynnistyminen sekä vuosikymmenen lopun venäläistämispoliikka, joka viimeistään suurlakon levottomuuksissa muokkasi vallitsevaa yhteiskuntakäsitystä perin pohjin. 1890-luvun puoliväliin tultaessa huvitilaisuuksien määrä oli kohonnut niin paljon, että maakunnan johtavaan suomenkieliseen sanomalehteen *Pohjalaiseen* oli ilmestynyt erillinen *Huveja*-osasto. Maaseudulla huvitoiminnan nopea kasvu oli ensisijaisesti sidoksissa nuorisoseuratoiminnan räjähdysmäiseen nousuun. Vaasan radan lisäksi Savon rautatien avautumisella oli tärkeä vaikutus nuorisoseuraliikkeen leviämiselle myös Etelä-Pohjanmaan ulkopuolelle. Paikallisella tasolla polkupyörien yleistyminen 1890-luvul-

⁷⁴³ *Vaasan Lehti* 22.3.1883.

⁷⁴⁴ Kallio 1988, 137–138; Numminen 1961, 144–145.

la teki nuorison kokoontumisen entistä helpommaksi. Esimerkiksi Isonkyrön nuorisouhlassa kesällä 1898 suuri joukko nuorisoa oli saapunut paikalle polkupyörällä. *Pohjalaisen* kirjeenvaihtajan mukaan yleisöstä oli "ainakin neljäsosa polkupyöräilijöitä".⁷⁴⁵ Polkupyörillä kuljettiin myös kätevämmiin soitto- ja lauluharjoituksiin.

Kulkuyhteyksien parantumisen ohella nuorisoseurojen leviämiseen vaikutti kansakouluverkoston vakiintuminen. Koulu opettajineen muodosti monissa pitäjissä lähtökohdan kaikille valistusharrastuksille. Kansakoulujen vaikutuksesta myös ensimmäinen suomenkielisen koulusivistyksen saanut sukupolvi oli 1890-luvulle tultaessa sijoittunut yhteiskuntaan ja kypsynyt ottamaan toimintavastuun itselleen. Kansakoulujen lisäksi ensimmäiset kansanopistot vaikuttivat nuorisoseurojen lukumäärään kohottavasti. Kansanopistojen toimintaohjelman mukaan oppilaille oli annettava "yleistä siveellistä sivistystä kehittäviä tietoja" sekä "edistettävä heissä jumalanpelkoa ynnä elävää, maamme luontoon, historiaan ja sivistysoloihin perustuvaa isänmaanrakkautta" erilaisten käytännöllisten ja tietopohjaisten oppiaineiden välityksellä. Ne muodostuivat ennen muuta talonpoikaisnuorison oppilaitoksiksi ja katsoivat alusta lähtien velvollisuudekseen tukea nuorisoseuraliikettä. Yleisen sivistystehtävän ohella kansanopistot korostivat kasvatuksessaan sitä, että oppilaat opistoista päästyään pitäisivät talonpoikaisuutta arvossa ja löytäisivät sieltä elämäntehtävänsä. Lopullisena linjana oli saada nuoren ihmisen persoonallisuus kehittymään täyden kansalaisuuden suuntaan, palvelemaan niitä elämänyhteisöjä, joissa hän joutui elämään. Osatehtävänä oli kasvattaa oppilaista johtajavoimia kotipaikkansa yhteiskunnallisiin tehtäviin. Monet opistojen johtajista olivatkin keskeisiä nuorisoseuravaikuttajia. Kansanopistoista tuli kansalaisyhteisön peruskiviä ja sen myötä tärkeitä yleishyödyllisten huvien keräyskohteita. Ensimmäinen suomenkielinen kansanopisto oli Etelä-Pohjanmaan opisto Ilmajoella vuonna 1892.⁷⁴⁶

1890-luvulla soittokuntien ja kuorojen asema yhteisöllisenä käyttömusiikin esittäjänä korostui entisestään. Nuorisoseuraliikkeen voimistuessa maininnat laulu- ja soittokunnista lisääntyivät sanomalehdissä nopeasti. Nuorisoseurojen toiminnalla oli keskeisin merkitys musiikkiharrastuksen leviämisessä teollisuuskeskuksista tavallisiin maa-seutupitäjiin 1800-luvun lopulla. Samalla kuorot ja soittokunnat alkoivat yhä enemmän toimia kotiyhdistyksiensä ala- tai erityisosastoina eivätkä enää itsenäisinä toimijoina kuten edellisellä vuosikymmenellä. 1890-luvulta lähtien nuorisoseuratoiminnan ytimen muodostivat iltamat, jotka olivat kansanomaisen ja valistushenkisempi versio kaupunkien säätyläis-

⁷⁴⁵ *Pohjalainen* 9.7.1898.

⁷⁴⁶ Numminen 1961, 288–289.

tön soiree- ja varietee-huveista. Ne muistuttivat läheisesti 1880-luvulta tuttuja iltahuveja puheineen, runonlausuntoineen ja musiikkiesityksiineen. Illan luonteen ja tilaisuuden järjestäjän mukaan se sai myös erilaisia etuliitteitä, kuten näytelmäiltama, teeilta, työväenilta tai musiikki-iltama. Muuten tapahtumien muoto ja sisältö säilyi samana. Iltamien ja muiden huvien myötä yhdistysten musiikkiryhmien toiminta pysyi vireänä ja vaati yhä enemmän aktiivisia toimijoita musiikin ympärille.

Myös Vaasan Soitannollisen Yhdistyksen toiminta vilkastui huomattavasti 1890-luvun alusta lähtien. Talvella 1890 yhdistyksen toimesta järjestettiin viisi musiikki-iltaa, seitsemän kansankonserttia sekä helpotajuisia konsertteja joka tiistai.⁷⁴⁷ Helpotajuisen konsertin ja kansankonsertin erona oli se, että helpotajuisiin konserttiin oli mahdollista ostaa kahdenhintaista lippuja. Kalliimpi lippu maksoi yhden markan ja halvempi 25 penniä. Markan pääsylipulla oli mahdollista päästä paremmille istumapaikoille, halvemmalla lipulla konserttia oli seurattava lehteriltä. Konserttien ohjelmisto ei eronnut toisistaan käytännössä millään tavalla. Kansankonserteissa lipun hinta oli aina 25 penniä lukuun ottamatta konsertteja, joissa esiintyi vierailevia taiteilijoita. Silloin lipunhinta saattoi nousta 50 penniin. Nopea esiintymistähti jatkui läpi koko vuosikymmenen. Samaan aikaan orkesteri alkoi järjestää myös täysin maksuttomia konsertteja, joissa esiintyi orkesterin muusikoista koottu 6-miehinen torvisoittokunta. Konsertit järjestettiin tavallisesti ulkona. Myös Pataljoonan soittokunta järjesti toisinaan maksuttomia konsertteja ulkoilmassa.

Vuonna 1890 Soitannollinen Yhdistys järjesti ensimmäinen *sinfonia-konsertin* nimellä mainostetun konsertin. Siitä lähtien niitä alettiin järjestää säännöllisesti. Helpotajuisiin konsertteihin tai kansankonsertteihin verrattuna sinfoniakonserttien ohjelma oli usein vaativampi. Lisäksi pääsyliput olivat kalliimpia. Seuran toimeenpanemat konsertit ajoittuivat syksyyn ja kevääseen. Kesällä oli taukoa. Ohjelmistossa oli runsaasti ooppera- ja operettiesityksiä. Arppen oopperaseurueen lisäksi 1890-luvulla Vaasassa vierailivat muun muassa Jenny Carlbergin ooppera- ja operettiseurue, oopperalaulajat Axel Lindblad, Otto Wallenius ja Elise Liljeblad, Ida Basilier-Magelsen sekä Maikki Pakarinen ja Armas Järnefelt.

1890-luvun musiikkiuutuutena olivat kantelekonserdit, joita Vaasassa järjestettiin muutamia. Tarkoituksena oli lisätä yleisön kiinnostusta Suomen kansallissoittimena pidettyä kanteletta kohtaan. Vaasassa vierailivat muun muassa sokeat kanteleensoittajat Achilles Ockenström ja P. Heiskanen. Kantelekonserttien ohjelma sisälsi pääasiassa suomalaisia kansanlauluja. Kiinnostava yksityiskohta on myös Vaasan keskushotellilla järjestetty ”Grammophon-konsertti”, jossa soitettiin levyiltä parhaiten soittokuntien ja kuorojen musiikkia. Ihmiset saapuivat kiinnostuneina

⁷⁴⁷ *Vaasan Lehti* 1.10.1890.

katsomaan ihmeellistä ”grammophonia”, jota ei vielä ”kaksi vuotta sitten tunnettu Amerikassakaan”.⁷⁴⁸

Musiikkipitoisten tapahtumien lukumäärä lisääntyi huomattavasti 1890-luvun loppuun tultaessa. Silti huvien kokonaiskasvuun verrattuna etenkin kaupunkia koskevassa huviuutisoinnissa maininnat musiikkiesityksistä vähenivät. Samalla vähenivät myös eritellyt maininnat tapahtumissa esitetyistä kappaleista. Uudeksi muoti-ilmiöksi nousivat seuranäytelmät, jotka 1890-luvulla kokivat todellisen nousukautensa ja ohittivat suosiossaan musiikkiohjelman.⁷⁴⁹ Huvi-ilmoituksissa mainitaan tarkasti mikä näytelmä milloinkin on esitetty tai tarkoitus esittää. Myös näytelmien suorittamisen onnistuminen tai epäonnistuminen selostettiin yksityiskohtaisesti. Seuranäytelmien käyttö huvi-ilmoituksissa ohi musiikinumeroiden johtui mitä todennäköisimmin siitä, että kuorolaulu ja torvisoitto olivat viimeistään edellisen vuosikymmenen puolivälissä vakiintuneet osaksi erilaisia huvitilaisuuksia. Musiikkiohjelmalla ei enää ollut samanlaista uutuudenviehätystä kuin 1880-luvulla.⁷⁵⁰ Se ei kuitenkaan heikentänyt musiikin asemaa tilaisuuksien tunnelman kohottajana. Musiikki oli ”kaikissa juhlatilaisuuksissa välttämätön tunteidentulkitsija”, kuten Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran kesäjuhlan yhteydessä vuonna 1893 kirjoitettiin.⁷⁵¹

Maaseudulla kuoroilla ja torvisoittokunnilla oli kuitenkin vielä 1890-luvulla uutuusarvoa ja kaupungissakin muutamat kuorot ja soitto-kunnat olivat vakiinnuttaneet suosionsa niin, että niitä kannatti huvi-ilmoituksissa erikseen mainostaa. Tällaisia olivat muun muassa Pataljoonan soitto-kunta ja VPK:n soitto-kunta, joiden esiintyminen takasi suuret yleisömäärät. Myös tanssi säilytti vankan suosionsa – ja samalla paikkan-sa huvi-ilmoituksissa.

Kielikysymys näyttäytyy Etelä-Pohjanmaan suomenkielisessä sanomalehtikirjoittelussa vain vähän. Lähinnä se tulee esille muutamissa konserttiarvosteluissa, joissa kritisoidaan liiaksi ruotsinkieleen painotunutta ohjelmaa. Suomenkielisten yhdistysten yleistyessä suomenkieli ja ruotsinkieli näyttävät yhdistyneen hyvinkin maltillisesti. Tästä hyvä esimerkki on Vaasassa toimineet suomalainen ja ruotsalainen työväenyhdistys, jotka päättivät yhdistyä vuonna 1886. Sen säännöt vahvistettiin seuraavan vuoden alussa. Lehtikirjoittelun mukaan uuden työväenyhdistyksen tilaisuuksissa kaikki ohjelma toimitettiin tavallisesti sekä suomeksi että ruotsiksi. Vuonna 1890 työväenyhdistyksen iltama sai erityiskiitoksen siitä, että ”suomenkieli oli saanut iltamassa niin etevän sijan kuin

⁷⁴⁸ Pohjalainen 12.1.1899.

⁷⁴⁹ Pietilä 2003, 234.

⁷⁵⁰ Musiikillisten ohjelma- numeroiden odotuksenmukaisuudesta ks. myös Frolova-Walker 2004.

⁷⁵¹ Pohjalainen 18.7.1893.

Vaasassa suinkin vielä tätä kykyä voi toivoa”.⁷⁵² Myös vuonna 1889 perustetun Raittiusseura II:n tilaisuudet toimitettiin molemmilla kielillä.⁷⁵³ Kielikiistan vähäinen näkyvyys Etelä-Pohjanmaalla johtuu mitä ilmeisemmin siitä, että Vaasan seudulla kaksikielisyys oli totuttu. Vielä 1880-luvun lopulla suomenkieliset olivat Vaasassa vähemmistössä. Esimerkiksi Arppen oopperaseurue oli valmis esittämään oopperansa Vaasassa sekä suomeksi että ruotsiksi ”paikkakunnalla vallitsevain kielisuhteiden mukaan”.⁷⁵⁴ On myös syytä huomioida, että kielikiistaa käytiin pääasiassa Helsingin ylioppilaspireissä ja lehdistössä eikä se koskettanut maaseudun väestöä lopulta kovinkaan konkreettisesti.

5.3. Säätyläissaleista seurantaloon

Tärkeä ja ehdottomasti yksi kiinnostavimmista ilmiöistä kansakunnan luomisprosessissa olivat kansanliikkeiden luomat uudet konkreettiset yhteiset, julkiset tilat. Suurempien juhlien pitopaikoiksi valikoituivat tavallisesti maaseudun niityt tai taajamien kentät, jotka kunnostettiin erilaisia juhlia varten. Ennen muuta rakennettiin kuitenkin talkoovoimin yhdistysten omia taloja.⁷⁵⁵ 1890-luvu oli seurantalojen rakentamisen kulta-aikaa. Oma talo oli järjestötoiminnan kasvun ja jatkuvuuden kannalta ehdottoman tärkeää. Uudet yhteiskunnalliset ja poliittiset aatteet, harrastustoiminnasta puhumattakaan saivat kotinsa seurantaloista. Niistä tuli todellisia kulttuurilaitoksia, joihin yhdistysten monipuolinen toiminta keskittyi.

1890-luvun alussa Etelä-Pohjanmaalla nousi suoranainen seurantaloinnostus. Sanomalehdissä kirjoitettiin jatkuvasti uusista seurantalo-hankkeista. Vuonna 1893 Ylihärmästä uutisoitiin, että paikallinen nuorisoseura oli ostanut talokas J. Takalalta talon 2 000 markan hinnalla.⁷⁵⁶ Samana vuonna Ilmajoen Side-seuran johtokunta oli alkanut suunnitella seurahuonerahastoa. Maaliskuussa *Pohjalaisessa* kirjoitettiin, että rakennuksen perustukset olivat jo paikoillaan.⁷⁵⁷ Myös Alavudelle puuhattiin seurantaloa vapaaehtoisen palokunnan toimesta. Kolme vuotta myöhemmin Laihialla ”seurahuoneen tarve” kasvoi ”aina yhä tuntuvammaksi.”⁷⁵⁸ Samaan aikaan Isonkyrön Orismalassa nuoriso ”puuhasi innokkaasti omaa

⁷⁵² *Pohjalainen* 12.2.1890.

⁷⁵³ Raittiusseura II perustettiin Vaasan ehdottoman raittiusseuran rinnalle hieman kevyempänä vaihtoehtona. Raittiusseura II ei säännöissään vaatinut täydellistä raittiutta vaan sen pääasiallinen tehtävä oli ”edistää raittiutta esitelmän pitämisellä ja raittiuskirjallisuuden levittämisellä”. *Vaasan Lehti* 23.1.1889.

⁷⁵⁴ *Vaasan Lehti* 6.3.1889.

⁷⁵⁵ Stenius 2008, 18.

⁷⁵⁶ *Pohjalainen* 21.1.1893.

⁷⁵⁷ *Pohjalainen* 7.3.1893.

⁷⁵⁸ *Pohjalainen* 14.1.1896.

taloa”.⁷⁵⁹ Ilmajoella talohanke oli edennyt jo niin pitkälle, että rakennus oli noussut harjakorkeuteensa: ”Uhkeana se nyt seisookin täydessä korkeudessaan, katon kannattimet päällä. Talveksi kuuluu olevan aikomus jättää se tuohon tilaan, vaan keväällä sitten aletaan laittamaan sitä täyteen kuntoon.”⁷⁶⁰ Ilmajoen rakennusprojektia oli hidastanut Kansanopiston rakennustyöt, jotka asetettiin seurantalohankkeen edelle.

Vielä 1850- ja 1860-luvuilla valtaosa maaseudun yleishyödyllisistä huveista organisoitiin herrasväen ja säätyläistön omassa piirissä säätyläiskodeissa ja -kartanoissa. Myös pappilat olivat aktiivisia huvielämän ylläpitäjiä. Pienempiä kutsuja lukuun ottamatta kaupunkisäätyläistö kokoontui näyttävissä seurahuoneissa ja muissa huvihuoneistoissa, jotka oli rakennettu nimenomaan huvittelutarkoituksiin. Kokonsa puolesta ne mahdollistivat myös suurempien tilaisuuksien järjestämisen. Varhaisimpia seurahuoneita Suomessa olivat Turun seurahuone, joka valmistui vuonna 1812 sekä Vanhan Vaasan seurahuone, joka avattiin yleisölle vuonna 1820. Seuraavalla vuosikymmenellä omat seurahuoneensa saivat Helsinki (1833) ja Viipuri (1832). Viipurin seurahuoneen yhteyteen kuului myös teatterisali.⁷⁶¹ Vaasassakin seurahuoneen salonki toimi paikallisten ja vierailevien teatteriseurueiden vakituksena esiintymispaikkana. Vaasan palon jälkeen säätyläistö siirtyi huvittelemaan kaupungin moniin ravintoloihin ja krouveihin. Myös raatihuoneelle siirtynyt teatteri säilyi suosittuna huvittelumuotona.

Rahvas huvitteli kapakoissa, kestikievareissa, pitäjäntuvissa ja markkinoilla. Useimmiten hovit järjestettiin ulkona tai piharakennuksissa, jonka vuoksi niiden järjestäminen rajoittui kesäaikaan.⁷⁶² Huvien järjestelyvastuun siirryttyä 1870-luvulta lähtien säätyläistöltä talonpojille, alkoivat vauraampien talollisten ja rusthollien salit yleistyä huvien pitopaikkoina. Lehtikirjoitusten perusteella Etelä-Pohjanmaan alueen talonpoikaistoista suosittuja huvipaikkoja olivat muun muassa Vähänkyrön Hannuksela, Isonkyrön Erkkilä, Ilmajoen Peltoniemi, Rinta-Nikkola ja Ylilauroselä sekä Kauhajoen Mattila. Myös kirkkoväartin talo Vähässäkyrössä soveltui hyvin huvien järjestämiseen, sillä ”huoneet olivat kyllin tilavat ja hyvässä kunnossa”.⁷⁶³

Kansakoulujen yleistyessä kouluhuoneistoista tuli nopeasti suosittuja huvi- ja kokouspaikkoja. Kansakoulut, kestikievarit ja pitäjäntuvat toimivat kokoontumispaikkoina myös uusille yhdistyksille. Erityisesti nuorisoseuraliikettä jatkuvasti kohdannut vastustus heränneiden ja muun uskonnollisen väen taholta johti monella paikkakunnalla siihen, että

⁷⁵⁹ Pohjalainen 31.3.1896.

⁷⁶⁰ Pohjalainen 3.1.1896.

⁷⁶¹ Hautala 1976, 429, 432; Lehtonen 1994, 37–38; Soini 1964, 96–119, 135–159.

⁷⁶² Haapala 1986, 182–183; Impola & Hirn 1985, 1.

⁷⁶³ Uusi Suometar 29.1.1873.

nuorisoseuroilta kiellettiin kokoontuminen yleisissä tiloissa. Esimerkiksi Kauhavan Nuorisoyhtiön perustamisvaiheissa kansakouluhuoneiston käyttöön saatiin lupa vasta, kun syvästi uskonnollinen opettaja Kunelius tuli seuran johtoon. Hänellä oli läheiset välit pitäjän heränneen väestön kanssa.⁷⁶⁴ Myös Ylihärmässä kansakoulun johtokunta kielsi paikalliselta nuorisoseuralta kokoontumisen pitäjän kansakoululla. Sama toistui Nivallassa. Uskonnollisten syiden lisäksi kielteisiä asenteita lisäsi se, että koulujen johtokuntien jäsenet olivat tavallisesti vanhempaa ja vanhoillista väkeä, joilla oli omat epäilyksensä nuorisoseurojen toimintaa ja tavoitteita kohtaan. Niissäkin tapauksissa, kun lupa kokoontumiseen saatiin, koulujen käyttöä seuratoiminnassa rajoitettiin erilaisin säännöksin. Esimerkiksi tanssiminen oli harvoin sallittua kansakoulun tiloissa.⁷⁶⁵

Tilojen puuttuessa kokouksia ja iltamia pidettiin usein vuoron perään seuran jäsenten tai liikettä kannattavien kyläläisten kodeissa. Pienissä tuvissa ohjelman järjestäminen oli kuitenkin hankalaa. Etenkin näytelmien esittäminen tuotti ongelmia.⁷⁶⁶ Yhdistys- ja huvitoiminnan yleistyessä ja jäsenmäärien noustessa jatkuvasti vaihtuvat kokoontumistilat alkoivat käydä entistä epäkäytännöllisimmiksi ja ahtaammiksi. Vuonna 1892 nuorisoseuraliikkeen johto nosti *Pyrkijä*-lehdessä esille tilojen puutteen ja sen aiheuttamat ongelmat. Esa-Eetu Takalan laatimassa kirjoituksessa *Kokous- ja huvipaikat maaseudulla* todettiin, että nuoriso joutui kokoon tumaan ”mitä sopimattomammassa huoneissa, kuten navetan ylisillä, olkiladoissa ja luuvissa, joista he joutuvat toistuvasti viranomaisten pois ajamiksi”. Tilanteen parantamiseksi olisi jokaiseen kuntaan ”puuhattava seurahuone-rakennus, joka soveltuisi nimenomaan nuorison kokoontumishuoneeksi”. Takala käytti esimerkkinä Tanskaa, jonne seurahuoneita oli jo rakennettu. Lisäksi seurahuone tulisi rakentaa sellaiselle paikalle, joka soveltuisi myös kansanjuhlien järjestämiseen. Sillä Takala tarkoitti tarpeeksi laajaa ja näyttävää piha-aluetta, jossa olisi mahdollista järjestää suuriakin tapahtumia. Näin ”syntyisi siitä puisto, jossa suvisin olisi viileä ja hauska seurustelupaikka, ei ainoastaan kisailevalla nuorisolle, vaan myöskin vakavasti istuvalle vanhastolle. Siellähän sopisi kilpailla ulkoilmassa ja kehittää voimistelua kansassa sekä karkaista ja norjistaa nuorison jänteitä. Seudun kaunistelussa se miellyttävästi hivेलisi matkailijan silmää ja osottaisi ulkomaalaisille, että me ymmärrämme hyväksemme käyttää luonnon tarjoamia etuja maamme kaunistukseksi”. Lopuksi kehoitettiin vielä rakentamaan sekä seurahuoneen sisälle että ulkopuolelle voimistelutelineitä – ”eikä tanssilavakaan puistoa rumentaisi”.⁷⁶⁷

764 Numminen 1961, 135–136.

765 Numminen 2011, 148–151.

766 Numminen 1961, 420–422.

767 *Pyrkijä* 1892, 17–22.

Ensimmäisenä omia taloja alkoivat rakentaa vapaapalokunnat ja pian sen jälkeen myös raittiusyhdistykset. Ensimmäinen seurantalo Suomessa oli Laitilaan vuonna 1886 rakennettu *Raittiushuone Walo*. Varhaisimpien joukossa olivat myös 1887 Vaasaan ja Jyväskylään rakennetut VPK:n talot sekä Porin raittiusseurantalo. Vuonna 1889 rakennettiin ensimmäinen työväentalo Turkuun.⁷⁶⁸ Matti Sippolan muistelmien mukaan Kauhavan nuorisoyhtiön jäsenten keskuudessa oli jo kesällä 1881 suunniteltu oman talon rakentamista. Suunnitelmat olivat edenneet jopa niin pitkälle, että Sippola oli yhdessä Jaakko Passisen kanssa laatinut talolle piirustukset. Talohanke ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa edennyt sen pidemmälle.⁷⁶⁹ Loimaan nuorisoseurassa suunniteltiin oman talon rakentamista vuonna 1887, mutta varojen puuttuessa asia raukesi. Myös Ilmajoella ja Lapualla keskusteltiin seuratalon rakentamisesta 1880-luvun lopulla. Ensimmäinen nuorisoseuran piiriin rakennettu talo saatiin kuitenkin vasta 1890-luvun puolella, kun Kauhavan nuorisoseurantalo *Toivola* vihittiin käyttöön vuonna 1891. Matti Sippolan oli mukana myös sen suunnittelussa.⁷⁷⁰

Ensimmäiset nuorisoseurantalot tehtiin perinteisen kansanomaisen rakennustaidon varassa jäsenten tai muiden paikkakuntalaisten omien piirustusten mukaan. Talomallit saattoivat olla kokonaan suunnittelijan omasta päästä, mutta usein mallia otettiin jo olemassa olevista raittiusyhdistysten taloista ja myöhemmin myös muista seurantaloista. Hirret saatiin tavallisesti lahjoituksina. Aluksi talot olivat pohjakaavaltaan useimmiten yksinkertaisia suorakaiteen muotoisia rakennuksia, jonka keskellä oli sali, seuratalon päätila ja sydän. Talon toisessa päässä oli näyttämö, toisessa eteinen vaatesäilöineen, keittiö sekä pieni tila ravintolanpitoa varten. Talojen kehittyessä niitä alettiin ryhmitellä vaihtelevammin. Samalla niiden koko kasvoi. Muutoksen myötä talot alkoivat myös irtautua aikaisemmasta talonpoikaisesta ulkonäöstä, ja etenkin kirkonkylien ja suurten seuratalojen piirustuksia alettiin tilata ammattitaitoisilta rakennusmestareilta ja arkkitehdeilta.⁷⁷¹

Rakentamisen sijaan yhdistykset saattoivat ostaa jonkun vanhan rakennuksen ja kunnostaa sen yhdistyskäyttöön sopivaksi. Esimerkiksi vanhimmat maamiesseuran talot ja kotiseututalot ovat tällaisia seurantaloiksi muutettuja vanhoja kansakouluja tai tilojen päärakennuksia. Ylihärmän aloitteleva nuorisoseura otti valtavan riskin ostaessaan talon paikalliselta isännältä, mutta koska seuraa kiellettiin kokoontumasta kansakoululla, se nähtiin ainoaksi vaihtoehdoksi. Se oli myös huomattavasti edullisempi

768 Tuomisto & Pakkala 2008, 10.

769 Numminen 1961, 423–424.

770 Numminen 2011, 182–184; Numminen 1961, 423–424.

771 Numminen 2011, 191–192; Numminen 1961, 434–437;

vaihtoehto kuin talon rakentaminen.⁷⁷² Seuratalo saatettiin myös tehdä vanhan asuinrakennuksen hirsistä tai siirtämällä vanha rakennus toiseen paikkaan. Useimmiten ryhdyttiin kuitenkin rakennuspuuhiin, koska silloin talo pystyttiin suunnittelemaan alusta saakka itse.⁷⁷³ Kaupungeissa kokoontuvat nuorisoseurat toimivat lähes poikkeuksetta vuokrahuoneistoissa.⁷⁷⁴

Tontti ja talon paikka pyrittiin hankkimaan keskeiseltä, luonnonkauniilta ja hyvältä rakennuspaikalta sekä hyvien talvi- ja vesiteiden varsilta. Mahdollisuuksien mukaan ne rakennettiin myös hiukan korkeammalle nouseville, hallitseville mäkipaikoille. Pohjanmaalla seurantalot rakennettiin usein jokilaakson keskelle jokitörmälle, peltojen kumpareille tai selänteiden rinteisiin laaksojen reunoille. Oman urheilu- ja juhla-alueen vuoksi tontit olivat tavallisesti suuria.⁷⁷⁵ Aina ei ollut mahdollista löytää toivotunlaista sijaintia, mutta esimerkiksi Kauhavan *Toivola* täytti lähes täydellisesti *Pyrkijässä* seurantalonsa ihanteelliselle ympäristölle asetetut kriteerit: ”Toivolaa ympäröi nurmettunut puisto, jossa puut oli paikoin istutettu lehtimajoiksi ja jossa käytävät kiertelevät mukavasti puiden lomassa. Jokirannassa oli laululava ja sen edessä nurmikko, jonka keskellä lipputanko. Tien varressa oli hevospuomi.”⁷⁷⁶ Kirkonkylässä seurantalot rakennettiin mahdollisimman keskeiselle paikalle. Etelä-Pohjanmaalla Ilmajoen, Lapuan ja Kauhavan seurantalot sijaitsivat aivan kylän keskellä.

Talot rakennettiin talkoovoimin. Ne olivat valtavia satsauksia sekä henkisellä että taloudellisella tasolla. Rakentaminen rahoitettiin lukuisilla iltahuveilla, arpajaisilla, tansseilla ja konserteilla, joista kertyneet tuotot käytettiin talohankkeeseen. Talkootyö oli usein hyvinkin laajamittaista ja jatkuvaa. Rahaa kului rakentamisen lisäksi myöhemmin myös talon ylläpitoon. Esiintyjät, järjestyksenvalvojat ja kahvilanpitäjät työskentelivät ilman palkkiota. Tavallisesti seurantalonsa rakentamista varten asetettiin erityinen toimikunta. Pitkien työpäivien vuoksi talotalkoot ajoittuivat iltoihin ja viikonloppuihin. Siitä huolimatta niihin osallistuttiin, sillä oma talo oli suuri ylpeydenaihe. Talkoot edistivät myös yhteishenkeä. Esimerkiksi Ilmajoen Side-seuran kohdalla ajatus omasta seurahuoneesta sai rivit jälleen kasaan. Suunnitelmien edetessä seuran kokoukset ja illamat palasivat taas päiväjärjestykseen ja aatteellisempikin puoli sai vakavamman muodon.⁷⁷⁷

772 Pohjalainen 21.2.1893.

773 Tuomisto & Pakkala 2008, 10.

774 Numminen 1961, 423.

775 Panu 2008, 68.

776 Numminen 2011, 205.

777 Ilmajoen Nuorisoseura (Side-seura). Kansio: 13-A, Nuorisoseuran pöytäkirjoja CA. Ilmajoen nuorisoseuran 10-vuotisjuhla ja Runebergin muistojuhla 5.2.1899.

Kaikille talkoolaisille pyrittiin löytämään sopiva tehtävä kunkin taitojen mukaan. Miesten vastuulla oli varsinaiset rakennustyöt. Naiset huolehtivat ruuanlaitosta ja lapset saattoivat kiertää metsässä keräämässä eristeeksi tarvittavaa sammalta. Myös pelimannit ja yhdistysten musiikkiseurat rekrytoitiin usein viihdyttämään talkoolaisia. Sen lisäksi niillä oli keskeinen tehtävä varainhankintaa varten järjestettyjen tapahtumien esiintyjinä. Talojen vihkimisjuhlat olivat huomattavia tapahtumia, jotka huomioitiin sanomalehdissä. Ilmajoen seurahuoneen avajaisjuhllaisuudessa vuonna 1897 ohjelmassa oli ”torvisoittoa, kööri- ja yksiäänistä laulua, lausuntoa ja puheita”. Samana iltana toimeenpantiin vielä arpajaisil-tama rakennusrahaoston hyväksi.⁷⁷⁸

Oman talon omistaminen oli yhdistyksen ja sen haaraosastojen toiminnan ja identiteetin kannalta tärkeää. Usein se oli myös edellytys toiminnan jatkumiselle. Oma talo oli yhteiskunnallisen liikkeen koti ja linnoitus: kokouspaikka, poliittisten tilaisuuksien, huvien ja muiden tilaisuuksien pitopaikka. Seurantalojen yhteydessä toimi usein myös kirjasto ja lukusali. Vaikka oli tavallista, että talo oli tietyn kansanliikkeen oma, valmistuttuaan niistä muodostui paikallisia kulttuurikeskittymiä, jotka kokosivat 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä käytännössä kaikki paikkakuntalaiset yleisökseen. Siinä mielessä seuratalo symboloi voimakkaasti myös ihmisten tasavertaisuutta. Vapaa-aikanaan kansalaiset suuntasivat askeleensa yhdistysten omiin taloihin ja saattoivat omaksua monia uusia rooleja: julkinen keskustelija omine yhteiskuntakäsityksineen, lehtien kirjoittaja ja lukija, lainakirjaston asiakas, teatterin esiintyjä, kuorolaulaja, torvensoittaja tai urheilija. Kaikki talot eivät kuitenkaan olleet näin avoimia. Tilanteissa, joissa eri kansanliikkeet kilpailivat keskenään, kunkin seuran taloon olivat tervetulleita oma väki sekä heidän ystävänsä ja kannattajansa. Joidenkin uskonnollisten tai vapaaehtoisjärjestöjen kohdalla tervetulleita saattoivat olla vain jäsenet.⁷⁷⁹

Seurantalot tarjosivat harjoitustilat yhdistysten laulu- ja soittokunnille, urheilukerhoille ja muille alaosastoille. Toisinaan niitä käytettiin kunnanhuoneina ja kouluina. Oli tavallista, että pientä vuokraa vastaan talot toimivat kokoontumistiloina ja huvipaikkoina myös muille lähialueensa yhdistyksille ja seuroille. Vuokratulot käytettiin seuran toimintaan ja talon ylläpitoon. Raittiusliikkeellä oli eniten vaikeuksia talojensa hoidossa, koska niiden toimintaa ei rahoitettu tansseilla ja iltamilla kuten muissa seuroissa. Liikkeen taloja ei myöskään vuokrattu muille yhdistyksille tällaisiin tarkoituksiin. VPK:n ja etenkin alkuvaiheessa myös työväenyhdistysten taloja saivat nuorisoseurantalojen tapaan käyttää muutkin. Harvinaisempaa kuitenkin oli, että työväenyhdistys ja nuorisoseura viihtyivät

⁷⁷⁸ Pohjalainen 22.12.1896.

⁷⁷⁹ Stenius 2008, 19–20.

saman katon alla.⁷⁸⁰ Joskus taloja rakennettiin tai vuokrattiin yhdessä monen seuran kesken. Esimerkiksi Laihialla vuonna 1896 yhteistä seurahuonetta suunniteltiin nais-, nuoris- ja isäntäyhdistyksen kanssa. Samalla tarjottiin tilat paikalliselle emäntäkoululle.⁷⁸¹

Vaikka seurantalot veivät yhdistystoiminnan pois kunnan tai pitäjän omistamista julkisista tiloista, ennakkoluulot ja kielteiset asenteet eivät siitä huolimatta loppuneet. 1890-luvulla ne kohdistuivat etenkin työväenyhdistyksiin, joiden talojen pihoilla alettiin järjestää suuria joukkokokouksia. Ne herättivät epäluuloa ja sen vuoksi vaikeuttivat myös tontin hankintaa.⁷⁸² Helpolla eivät päässeet myöskään nuorisoseurat. Seurantalojen toimintaa ja siihen kohdistunutta kritiikkiä kuvaa hyvin jalasjärveläisen maaseutukirjeenvaihtajan sanomalehtikirjoitus *Pohjalaisessa* loppukestästä 1893. Jalasjärvellä nuoris- oli kunnostanut Pennikylän luuvarustingin käyttöönsä. Kirjoittaja paheksui syvästi nuorison kokoontumisia, joissa ”tanssitaan ja meuhutaan”. Asiaa ei helpottanut se, että myöskään ”musikanteista ei ole puute”. Kirjoittajan mukaan ”niitä oli välistä tanssialin joka nurkassa”. Kirjeen lopussa kirjoittaja vetosi luuvan isäntään, että tämä kieltäisi jyrkästi ”moiset seurahuoneen hommat”.⁷⁸³ Myös Laihialla nuorisoseurantaloa vastustivat edelleen seudun vanhoilliset, jotka kokivat talon jugend-tyylisine torneineen kirkon henkiseksi kilpailijaksi. Nuorisoseuran maallisen toiminnan vuoksi he alkoivat kutsua seurantaloa ”Pirunkirkoksi”, ja tornista toisinaan ”kaikuva” haitarinsoitto nimettiin ”pirunkirkon kriuhnaasuksi”. Lisäksi talo oli arvostelijoiden mielestä liian näkyvällä paikalla, sillä se erottui kylämiljöössä yhtä selkeästi kuin pitäjän kirkko.⁷⁸⁴

Arvostelusta huolimatta seurojen lukumäärä alkoi nuorisoseurojen lisääntymisen myötä nopeasti kasvaa. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa nuorisoseurojen lukumäärä oli koko maassa jo 247 ja niillä oli 50 omaa taloa. Työväenyhdistyksellä oli tässä vaiheessa noin 70 yhdistystä, joista kuudellatoista oli oma talo. Vuonna 1905 nuorisoseuroja oli jo 526 ja taloja 131.⁷⁸⁵

780 Smeds 1987, 232–235.

781 *Pohjalainen* 25.1.1896.

782 Tuomisto & Pakkala 2008, 11–12.

783 *Pohjalainen* 4.8.1893.

784 Panu 2008, 68.

785 Numminen 1961, 425; Smeds 1987, 234.

5.4. Musiikin valikoituminen ja käyttötarkoitukset

5.4.1. Kansalliset hittisävelmät

1900-luvun alkuun tultaessa kansallisten juhlien ja huvitilaisuuksien musiikkivalinnoissa on silmiinpistävää samojen laulujen toistuminen vuodesta toiseen. Oli kyse yksinlaulusta, kuorolaulusta tai torvisoitosta, ohjelmistoja hallitsee sama ydinrepertuaari, johon kuului muutama virsi, hieman useampi aatteellinen hymni tai marssi ja sovituksia kansalliseen julkisuuteen nousseista kansanlauluista. Samat sävelmät toistuivat sekä valtakunnallisten että paikallisten laulu- ja soittojuhlien ohjelmistoissa. Mitä nämä laulut olivat? Miksi ne valikoituivat julkisten tilaisuuksien ohjelmistoihin? Selvää on, että ne eivät valikoituneet sattumalta.

Etelä-Pohjanmaalla sanomalehtien huvi-ilmoituksissa ja -selostuksissa nimeltä mainituista musiikkikappaleista erottuu kuusi laulua, jotka toistuivat huomattavasti muita useammin. Ne ovat järjestyksessä *Maamme*, *Vaasan marssi*, *Savolaisen laulu*, *Porilaisten marssi*, *Suomen laulu* sekä *Jumala ompe linnamme*.

Taulukko 7. Suosituimmat julkisissa huviohjelmistoissa ja sanomalehdissä esiintyneet sävelmät Etelä-Pohjanmaalla ennen vuotta 1900.

Sävelmä	Mainintakertoja
Maamme	116
Vaasan marssi	39
Savolaisen laulu	27
Porilaisten marssi	26
Suomen laulu	26
Jumala ompe linnamme	16

Samaan muottiin kuuluvat myös toiseksi eniten (yli 6 kertaa) mainintoja saaneet kappaleet *Keisarihymni*, *30-vuotisen sodan marssi* ja *Hoosiana* sekä kolmas ryhmä (2–4 mainintaa) *Isänmaan virsi*, *Lähteellä*, *Eläköön armias*, *Honkain keskellä*, *Kuullos pyhä vala*, *Kesäpäivä Kangasalla*, *Sotilaspoika* ja *K. P. T:n marssi*. Enemmän kuin yhden kerran mainittiin myös *Oi terve Pohjola*, *Nouse, riennä Suomen kieli* sekä *Sun haltuus rakas isäni*.

Sanomalehdistön suosimilla lauluilla on monia yhtäläisyyksiä. Tärkeä selitys samojen laulujen toistamiselle liittyy niiden käyttöön. Kansalliset laulut olivat aikansa poliittista musiikkia, ja laulujen käyttöarvoa piti yllä niiden yhteiskunnallinen merkitys. Virsi, kansanlaulu ja isänmaallinen hymni olivat ne samat kolme laulutyyppiä, joiden varaan 1800-luvun aatteellinen käyttömusiikki rakentui. Näitä samoja lauluja on myös julkaistu

poikkeuksellisen paljon. Valtaosa eteläpohjalaisen sanomalehdistön suosikeista kuuluu Vesa Kurkelan listaamaan kansallisten ”hittisävelmien” kokoelmaan, johon on kerätty yleisimmät ja useimmin toistuvat soitto-kuntien ja kuorojen nuottivihkojen kappaleet 1800-luvun lopulla. Kurkelan listan alkupään järjestys on niiden kanssa lähes identtinen. Siinä viisi suosituinta kappaletta ovat *Maamme*, *Suomen laulu*, *Vaasan marssi*, *Savolaisen laulu* ja *Porilaisten marssi*.⁷⁸⁶

Samat laulut kuuluivat suosituimpien koululaulujen joukkoon. Reijo Pajamo on laskenut Suomen kouluissa laulettujen laulujen määrän ja suosion vuosikertomusten perusteella vuosina 1869–1881. Sekä suomen- että ruotsinkielisissä kansakouluissa ylivoimaisesti eniten laulettiin *Maamme*-laulua. Melkoisen välimatkan päässä sitä seurasi *Tuuli hiljaa henkäilee* ja Runeberg-Ehströmin *Lähteellä*. Neljäntenä listalla oli *Savolaisen laulu*.⁷⁸⁷

Koulujen laulunopetus ja yleinen kansanopetus vaikutti myös arkkirunoilijoiden mieltymyksiin. Arkkiveisuissa sävelmän merkitys oli laulun kaupallisen menestymisen tärkeimpiä edellytyksiä. Siitä johtuen niiden laatijat suosivat yleisesti tunnettuja, selkeitä sävelmiä. 1800-luvun lopun suosituimpien arkkiveisujen sävelmien listalta löytyvät muun muassa *Hämäläisen laulu*, *Savolaisen laulu*, *Maamme*, *Porilaisten marssi* sekä *Honkain keskellä*. Sävelmien oli oltava tuttuja myös siitä syystä, että arkiveisuja ei tavallisesti julkaistu nuoteilla varustettuina. Tyypillisin tapa oli mainita laulutekstin alussa, millä kaikkien tuntemalla sävelmällä laulu oli esitettävä. Arkiveisut olivat musiikin kaupallistumisen ensimmäisiä ilmentymiä ennen nuottikirjoja. Ne olivat yksi keskeisin runojen ja sävelmien levittäjä.⁷⁸⁸

Suosituimpien kansallisten laulujen sävelmät olivat tavallisesti juh-lavia hymnejä tai sytyttävää marssimusiikkia. Vaikka ”oikeanlaisen” ja kelvollisen sävelmän valikoituminen oli tärkeää, kansallisessa musiikkikasvatuksessa sanoilla oli luultavasti tärkeämpi merkitys kuin sävelellä. Sanojen korostamisessa välittyi kansanvalistajien keskuudessa pitkään vallinnut käsitys laulamisen paremmuudesta suhteessa soittoon. Suomalaisen musiikkipedagogien kirjoituksissa painottui etenkin laulun eettinen ulottuvuus, sen ”ihanteellinen voima”, joka siirsi yksilön ”ulko-naisesta kauneudesta henkielämän keskustaan”.⁷⁸⁹ ”Puhdassisältöinen

786 Kurkela 2009, 86–90. Kansallisten hittisävelmien kokoelmaan kuuluvat myös sävelmät *Kesäpäivä Kangasalla*, *Aamulla varhain*, *En voi sua unhoittaa pois*, *Honkain keskellä*, *Kultaselle (Täällä Pohjantähden alla)*, *Lapsuuden toverille (Sä kasvoit neito kaunoinen)*, *Läksin minä kesäyönä käymään*, *Minun kultani kaukana kukkuu*, *Minun kultani kaunis on*, *Olet maamme armahin Suomenmaa*, *Rannalla istuja*, *Ruusu laaksossa (Yksi ruusu on kasvanut laaksossa)*, *Syntymistään sureva (Voi äiti parka ja raukka)*, *Taivas on sininen ja valkoinen*, *Tuoll’ on mun kultani* ja *Velisurmaaja*. Kurkela 2009, 87.

787 Pajamo 1976, 156.

788 Asplund 2006b, 257–265.

789 Ruin 1906, 163.

musiikki”, etenkin laulut, joissa ”isänmaallinen rakkaus lämpimästi meihin virtaa” oli todella jalostavaa, ja ”huono musiikki”, ”joissa laulujen sanat olivat epäpuhtaita” todella vaarallista.⁷⁹⁰ Käytetyimpien laulujen teemat olivat yhteneväiset kansanvalistajien ohjelman kanssa. Niiden sisällössä ilmenee sama kansallinen ideologia, johon fennomaanien opit perustuivat. Lauluja yhdistävät aiheet olivat luonto, maisemallisuus, kauneus, optimismi, yhteisöllisyys, yksimielisyys, siveellisyys, vaatimattomuus, urheus ja ennen kaikkea rakkaus kotiin ja kotiseutuun sekä uskollisuus isänmaata kohtaan. Lauluissa ei näy esimerkiksi *Maamme*-laulun kanssa samaan aikaan yleistyneen Ranskan vallankumouksen aiheuttaman eurooppalaisen liikehdinnän tunnusmarssin *Marseljeesin* vaatiminen ja kapinointi. *Marseljeesi* oli Ranskan vallankumouksen tunnusmarssi, joka yleistyi myös muualla Euroopassa Ranskan levottomuuksien aiheuttaman poliittisen kuohunnan yhteydessä. Suomessa kumouksellisuuteen ei ollut aihetta. Poikkeuksen muodosti *Porilaisten marssi*, jonka taisteluhenkiset sanat aiheuttivat myös ongelmia viranomaisien kanssa.

Samat teemat toistuvat Kansanvalistusseuran ensimmäisten nuottivihkojen sisällöissä. Niissä kansanvalistukseen perustuvan musiikkitoiminnan luonne tulee kuvaavasti esiin. Kansanvalistusseuran ensimmäisiin varsinaisiin laulu- ja soittojuhliin vuonna 1884 julkaistiin *Sekäänisten laulujen* ensimmäinen vihko. Se sisälsi 17 laulua, joista kuusi oli hengellisiä lauluja ja virsiä, seitsemän kansallisia lauluja, joihin *Maamme*-laulun lisäksi lukeutui kolme kansanlaulua ja kolme Suomen luontoa ylistävää laulua. Myös loput vihkon lauluista liittyivät luontoa ihannoiviin teemoihin. Sama linja jatkui myöhemmissä numeroissa. *Sekäänisten laulujen* kymmenen ensimmäisen vihkon 105 laulusta 30 oli virsiä tai muita uskonnollisia lauluja, 16 kansanlaulusovituksia ja 12 kuului isänmaallisten laulujen kategoriaan. Loput lauluista viittasivat tavalla tai toisella luontoaiheisiin sisältöihin. Luonnon korostaminen laulujen sanoituksissa liittyi siihen, että kansanvalistuksen yhteydessä suomalainen luonto nostettiin kansalliseksi symboliksi kansallislipun, -kirjallisuuden ja kansallislaulun rinnalle.

Kansanvalistusseuran nuottijulkaisutoiminnalla oli ratkaiseva vaikutus laulujen leviämislle, sillä vuosina 1886–1890 lähes puolet kaikista Suomessa julkaistuista nuoteista oli seuran julkaisemia. Lisäksi Kansanvalistusseura oli keskeisin harrastajamusiikin julkaisija, mikä takasi sen suosion nuottimarkkinoilla. Suuret juhlat olivat uudenlaisen musiikkiharrastuksen näyttävä kohokohta, mutta nuotteja tarvittiin ennen kaikkea kymmenien ja satojen suomalaisten soittokuntien ja laulukuorojen jokapäiväiseen toimintaan.⁷⁹¹ Etelä-Pohjanmaalla Kansanvalistusseuran

⁷⁹⁰ Pyrkijä 7/1899.

⁷⁹¹ Kurkela 2009, 70–74; Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1-20 (1884–1827).

vaikutus näkyi erityisesti nuorisoseuran järjestämissä tilaisuuksissa, kuten laulu- ja soittojuhlissa, joissa konsertti- ja kilpailuohjelmistot valittiin poikkeuksetta seuran julkaisemista laulu- ja soittovihkoista.

Laulujen nousulle kansallisten laulujen ydinrepertuaariin tarvittiin poliittinen tai myöhemmin sellaiseksi koettu esitys- tai syntyhetki. Laulujen tekemiseen on poikkeuksetta vaikuttanut jokin ajankohtainen tilanne, sosiaalinen tilaus. Käyttämässäni sanomalehtiaineistossa oli ylivoimaisesti eniten mainintoja *Maamme*-laulun esittämisestä. Se oli usein ainoa nimeltä mainittu sävelmä juhlaselostuksissa. *Maamme*-laulua laulettiin yhteisöllisessä merkityksessä kaikenlaisissa musiikkiohjelmassa sisältävissä tilanteissa. *Maamme*-laulun julkinen ensiesitys tapahtui ylioppilaiden Flooran päivän juhlassa 13. toukokuuta 1848 Kuntähdän kentällä lähellä Helsinkiä. Laulun syntyyn vaikutti keskeisesti Ranskan vallankumouksen myötä kiristynyt ulkopoliittinen tilanne ja pelko levottomuuksien leviämisestä Suomeen. Poliittisen tilanteen kärjistymisen myötä ylioppilaita ympäri Eurooppaa olivat alkaneet organisoitua aikaisempaa aktiivisemmin. Uusi ylioppilasliike lauluineen ja vaelluksineen ulottui myös Suomen ylioppilaspireihin. Erityistä huolta aiheuttivat ylioppilaiden suosimat vallankumoukselliset laulut, joissa laulettiin vapaudentahdosta ja tyrannianvastaisuudesta.⁷⁹²

Sekä *Maamme*-laulun synty että Flooranpäivän juhlallisuudet kulminoituivat lojaalisuuteen hallitusta ja keisaria kohtaan, joka oli koko 1800-luvun poliittinen ydinkysymys. Sivistyneistön piirissä pelättiin, että yleiseurooppalainen ”kiihkon” leviäminen Suomeen vaarantaisi suuriruhtinaskunnan valtiollisen ja kulttuurisen erityisaseman. Jännittyneen ilmapiirin vastineena Runeberg sepitti maltillissävyn runonsa *Vårt land*, joka oli poliittiselta sanomaltaan vastakohta eurooppalaisiin vallankumoustapahtumiin liitetuille taistelulauluille. Separatististen vallankumouspyrkimysten vastaisesti runo asetti tärkeämpään asemaan maisemaharmonian, kohtalonuskon ja sisäisen kypsymisen ohjelman. Sen isänmaantunne ei ollut lainkaan kumouksellinen eikä taisteleva, vaan klassisen harmoninen ja rauhallinen. Runossa hallitsevia piirteitä olivat luonnonläheisyys ja historiattomuus, jotka osoittivat pysyvyyttä. Runo ei myöskään noudattanut taistelulaulujen tapaa osoittaa epäkohtia menneen ja tulevan välillä. *Vårt landin* maalaileva tulevaisuus ei ollut nopeasta muutoksesta aiheutuva hyvä vaan hitaan ja edistyksellisen kasvun tulosta.

Myöhemmän tutkimuksen mukaan *Maamme*-laulun ensiesitys ei lopulta ollut vallankumouksellinen eikä poliittinen, mutta voimakkaan isänmaallinen se oli. Jälkeenpäin Flooranpäivän juhla sai myyttisen maineen ylioppilaiden kansallisen heräämisen syntyhetkenä, josta sepitettiin

⁷⁹² Klinge 1982, 12.

tarinoita kansallisuusliikkeen palvelukseen. Kevään 1848 jälkimainneissa *Maamme*-laulusta tuli kansallinen symboli viimeistään saman vuoden lopulla, kun *Vårt land* liitettiin Runebergin *Fänrik Ståls sägner* -kokoelmaan nuottiliitteineen. Laulu ei kuitenkaan levinnyt koko Suomeen niin nopeasti kuin tapahtuman innostuneesta jälkipuinnista voisi päätellä. Laajempien piirien tuntema laulu siitä tuli vasta kymmenen vuotta myöhemmin akateemisen laulukunnan kolminkertaisten kvartettien, tolvis-tojen, maaseutukiertueiden yhteydessä. Laulusta tuli hyvin suosittu ylioppilaslaulu viimeistään sen jälkeen, kun Paciuksen johdolla Akademiska sångförening teki *Vårt landista* oman ja Ylioppilaskunnan tunnussävelen. Runeberg oli myös itse säveltänyt runoon oman biedermeier-henkisen herkän melodian, mutta Flooranpäivän juhlien myötä Paciuksen sävelmä sai suuren suosion ja vakiintui juhlakäyttöön.⁷⁹³

Todelliseen kansallislaulun asemaan *Maamme* kohosi sen jälkeen, kun uudet seurat ja yhdistykset ottivat sen omakseen 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Suosion nousuun vaikutti keskeisesti myös runon samaan aikaan ilmestynyt suomenkielinen käännös, joka lisäsi laulun arvoa fennomaanipiireissä:

Maa isänmaamme, Suomenmaa,
soi sana kultainen!
Ei laaksoa, ei kukkulaa,
ei vettä, rantaa rakkaampaa
kuin kotimaa tää pohjoinen,
maa kallis isien.⁷⁹⁴

Asianmukaiset suomennokset olivat ehdoton edellytys laulun nousulle kansallislaulun asemaan. Seminaarit, kansakoulut, kansallishenkiset il-tamat ja joukkojärjestäytymisen läpimurron jälkeen tapahtunut huvit-laisuusien voimakas kasvu aiheuttivat ennennäkemättömän kysynnän ja tarpeen kotimaisille, suomenkielisille lauluille, jota monet säveltäjät ja runoilijat alkoivat täyttää. Suosituille lauluille oli saatava sopivat suo-menkieliset sanat. Painetta lisäsi koko ajan kasvava musiikin harrastaji-en joukko, jotka tarvitsivat uutta suomenkielistä ohjelmistoa. Se tarjosi haasteen suomenmielisille musiikin tekijöille ja kustantajille.⁷⁹⁵

Vårt land suomennettiin 1840-luvun lopun jälkeen useaan otteeseen. Laulun ensimmäinen säkeistö sai ensimmäisen suomennoksensa heti Flooranpäivän juhlan jälkeen elokuussa 1848. Se julkaistiin *Suomettaressa* samoin kuin Konstantin Schröderin ensimmäinen varsinaisen suomennos vuotta myöhemmin 1849. Laulusta tehtiin vielä ainakin

793 Kurkela & Rantanen 2008, 180.

794 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, vihko 1, 17.

795 Ks. Laitinen 2003 & Kurkela 2009.

kolme suomennosta, joista Paavo Cajanderin *Vänrikki Stoolin tarinoiden* uudessa laitoksessa vuonna 1889 julkaistu runokäännös sai yleisen hyväksynnän ja jäi pysyvästi käyttöön. Kiinnostavaa on, että teksti ei kuitenkaan ollut Cajanderin käännös, vaan Julius Krohnin johtaman työryhmän hengentuote vuodelta 1867. Sen jälkeen *Maamme*-laulusta tuli isänmaallisten tilaisuuksien kohokohta myös maaseudulla.⁷⁹⁶

Porilaisten marssin kohdalla koettiin aito poliittisen vastarinnan hetki vuonna 1869, kun sen laulaminen kiellettiin Savo-Karjalaisen Osakunnan vuosijuhlassa. Sen oli tarkoitus kuulua juhlaohjelmaan, mutta sensuuri kielsi sen esittämisen vaarallisena. Tapahtumat saivat alkunsa alkuvuodesta 1869, kun turkulainen ylioppilas Elis Stenberg (1843–1875) kirjoitti pilkkalaulun kenraalikuvernööri Nikolai Adlerbergista. Kenraalikuvernöörin toimet olivat aiheuttaneet voimakasta arvostelua ylioppilaiden keskuudessa. Pahennusta herätti erityisesti Adlerbergin kielteinen suhtautuminen suomalaisuusliikkeeseen, joka kärjistyi Snellmanin erottamiseen senaatista vuonna 1868. Eräänlaisena kostona Adlerberg-viisusta Kalevalan päivän vuosijuhlaan kokoontuneelle Savo-Karjalaiselle osakunnalle tuli tieto, että Kaartin soittokuntaa oli kielletty esittämästä *Porilaisten marssia*. Viranomaisten näkökulmasta marssi oli ollut epäilyttävä alusta lähtien. Heidän mielestään sen sanojen sävy oli sopimaton Suomen poliittiseen asemaan nähden. Kielto tuli ikävänä yllätyksenä aiheuttaen voimakasta suuttumusta ja kiivaita lehtikirjoituksia.⁷⁹⁷ ”Eikö suomalainen sotilassoittokunta saa soittaa ainoaa suomalaista sotilasmarssia?”, kysyttiin *Hufvudstadsbladetissa*.⁷⁹⁸

Polemiikki johti lopulta siihen, että Adlerberg laati kiertokirjeen, jossa vaadittiin kaikki julkisesti esitettävä musiikki ennakkotarkastukseen. Samalla kirjelmässä kiellettiin myös musiikkikappaleiden toistaminen yleisön pyynnöstä, joka oli tavallista suosittujen kansallislaulujen kohdalla. Kiellot kohdistuivat nimenomaan laulujen sanoihin. Sävelmät eivät niinkään santarmeja kiinnostaneet. *Vårt land* ja *Björneborgarnas march* mainittiin erikseen sellaisina melodioina, joita sotilassoittokunnat ja yksittäiset soittajat saivat esittää ilman rajoituksia, sikäli kun ne sisältyivät etukäteen ilmoitettuun ohjelmaan. Kiertokirjeessä mainittiin vielä, että *Keisarihymniä* sai vastaisuudessa esittää ainoastaan juhlallisissa tilaisuuksissa. *Keisarihymniä* koskevat rajoitukset liittyivät samoihin *Porilaisten marssin* ympärillä velloviin kiistoihin. Samana iltana, kun Kaartin soittokuntaa oli kielletty soittamasta *Porilaisten marssia*, ylioppilaat kokoontuivat Helsingin uuden teatteritalon oopperakellariin kuuntelemaan venäläistä sotilassoittokuntaa. Sitä pyydettiin soittamaan *Porilaisten marssi*, jolle osoitettiin äänekkäästi suosiota. Sen jälkeen pyydettiin *Ve-*

796 Kurkela 2009, 89; Kurkela & Rantanen 2008, 180; Nummi & Tarasti 2007, 391.

797 Klinge 1967, 281–219; Kurkela 2009, 89.

798 *Hufvudstadsbladet* 2.3.1869.

näjän keisarihymniä, jonka aikana alkoi kuulua vihellyksiä ja muuta melöintiä. Paikalla olleiden upseereiden välityksellä tieto tapahtuneesta meni Pietariin. Sen seurauksena häiriötä aiheuttaneet ylioppilaat joutuivat poliisikuulusteluun.⁷⁹⁹

Tapahtumien vuoksi *Porilaisten marssista* tuli viranomaisten mielihallan vastainen ja erittäin suosittu teos, jota suomalaiset kuorot pitivät aina ohjelmistossaan ulkomaankiertueillaan. Muita vastaavanlaisia ohjelmistojen vakiokappaleita olivat muun muassa *Vårt land* ja *Suomis sång*.⁸⁰⁰ Kärsittyään hetken poliittisesta oppositiolaulun asemastaan 1860-luvulla, *Porilaisten marssi* alkoi nopeasti nousta suomalaiseksi kansallislauluksi *Maamme*-laulun rinnalle saman isänmaantunteen eri puolien heijastajaksi. 1890-luvulla venäläistämisvuosien kynnyksellä Suomessa alkoi jälleen kiertyä huhuja *Porilaisten marssin* ja *Maamme*-laulun kieltämisestä.⁸⁰¹ Mihinkään toimenpiteisiin asiassa ei kuitenkaan ryhdytty. Toinen kiinnostava yksityiskohta liittyen *Porilaisten marssin* myöhempään käyttöön kytkeytyy Muntra Musikanter -laulukunnan konserttiin Ranskassa vuonna 1889, jolloin paikallinen sanomalehti *Courrier de Londres et de l'Europe* vertasi konserttiarviossaan marssia *Marseljeesiin*.⁸⁰²

Kansallisten laulujen taustalla vaikutti usein samoja henkilöitä. *Maamme*-laulun ja *Porilaisten marssin* suosio perustuu osaltaan siihen, että molemmat pohjautuvat Runebergin sepittämiin runoihin.⁸⁰³ *Maamme*-laulun tavoin *Porilaisten marssi* liitettiin pian valmistumisensa jälkeen *Vänrikki Stoolin tarinoihin*. Ero *Maamme*-laulun ja Runebergin toisen kansallislaulun, *Porilaisten marssin*, sanoman välillä on kuitenkin huomattava. *Maamme*-laulun harmonisen ja mietiskelevän tunnelman sijaan *Porilaisten marssissa* tartutaan konkreettiseen, tarkkojen päivämäärien tasolla tunnistettavaan historiaan ”Puolan, Lützin, Leipzigin ja Narvan mailla” verta vuotaviin urhollisiin Suomen sotilaisiin. Etenkin laulun toisessa säkeistössä on voimakkaan militaarinen pohjavire. Siitä välittyy lähes uhmakas me – ne -henki, joka ei todellisuudessa vastannut vallitsevaa poliittista tilannetta millään tavalla:

Pois, pois rauhan toimi jää,
jo tulta kohti kalpa lyö,
ja vinkuen taas lentää luoti.
Eespäin kaikki rientäkää.
Meit' entisajan sankar'henget tervehtää.⁸⁰⁴

799 Klinge 1967, 218–219.

800 Kurkela 2009, 89.

801 Ks. *Pohjalainen* 1893.

802 *Vaasan Lehti* 17.8.1889.

803 Kurkela 2009, 88–89.

804 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, vihko 7, 33.

Maamme-laulun maisemallinen muuttuminen *Porilaisten marssin* historiallisiin sotamuistoihin ja niiden varaan rakentuneeseen isänmaantunteeseen johtui ilmeisesti siitä, että Runebergin oma isänmaakäsitys kehittyi 1850-luvulla voimakkaasti historialliseen suuntaan. Historian korostaminen oli tyypillinen kansallisromantiikan ajan runoilijoille ja erityisen suosittu ruotsalaisessa kansallisten laulujen perinteessä, jossa isänmaanrakkauden olennaisena tekijänä esitetään historian suuret muistot.⁸⁰⁵

Etelä-Pohjanmaalla *Porilaisten marssi* oli suosittu erityisesti torvisoittokappaleena. Marssin korostuminen soittokuntien ohjelmistossa johtuu osittain siitä, että laulu sai suomenkieliset sanat vasta 1880-luvun lopulla. Marssin sävelmä on peräisin jo 1700-luvulta. Ennen nousua suomalaisen kansallislaulun asemaan, sen versioita oli hyödynnetty muun muassa näyttämö- ja sotilasmusiikissa. Marssin säveltäjästä ei ole täyttä varmuutta, mutta useimmissa lähteissä tekijäksi mainitaan Helsingin vanhan kirkon urkuri, saksalaissyntyinen Christian Fredrik Kress (1767–1812). Sotilaskäytössä *Napoleonin marssina* tunnettu sävelmä vakiintui Porin rykmentin nimikkomarssiksi. Näyttämömusiikin puolella melodian nosti esille turkulainen kapellimestari Konrad Greve, joka sisällytti sen osaksi Fredrik Berndtsronin Suomen sotaa kuvaavaa näytelmää *Ur livets strid* vuonna 1851.⁸⁰⁶ Greve valitsi tämän ”Kressin juhlararssin” taustamusikiksi Lapuan taistelua kuvanneeseen kohtaukseen, jossa Georg Carl von Döbelniä esittänyt näyttelijä astui lavalle pukeutuneena Porin rykmentin univormuun. On väitetty, että tästä hetkestä lähtien kappaletta alettiin kutsua *Porilaisten marssiksi*.⁸⁰⁷

Porilaisten marssi sai ensimmäiset sanat vuonna 1858, kun Suomessa vietettiin Suomen sodan 50-vuotismuistojuhlaa. Silloin Topelius runoili marssiin iskevän runon. Kaksi vuotta myöhemmin (1860) Runeberg innostui marssista ja sepitti siihen oman tekstinsä. Runebergin *Björneborgarnas marsch* omaksuttiin nopeasti ruotsinkielisten kuorojen käyttöön. Vuonna 1889 julkaistu *Vänrikki Stoolin tarinoiden* toisen osan suomennos toi *Porilaisten marssin* suomalaisten laulajien käyttöön. Suomennoksesta vastasi Paavo Cajander.⁸⁰⁸

Maamme-laulun ja *Porilaisten marssin* rinnalla *Vaasan marssilla* ja *Savolaisen laululla* oli keskeinen asema 1800-luvun lopun yhteiskunnallisissa riennoissa. Laulut kuuluivat kuorojen ja soittokuntien ohjelmistoihin, koulujen laulunopetukseen, kansallisiin ja maakunnallisiin juhliin sekä eri yhdistysten, järjestöjen ja seurojen tilaisuuksiin. Ensimmäiset maakuntalaulut *Savolaisen laulu*, *Vaasan marssi* ja *Hämäläisen laulu* tehtiin jo

805 Klinge 1982, 190–193.

806 Kurkela 2009, 88–89; Kurkela & Rantanen 2008, 180.

807 http://fi.wikipedia.org/wiki/Porilaisten_marssi#cite_note-ts-1

808 Kurkela 2009, 88–89; Kurkela & Rantanen 2008, 180.

1850- ja 1860-luvuilla. Muut Suomen maakuntalaulut syntyivät myöhemmin, vuodesta 1899 alkaen 1930-luvulle saakka.⁸⁰⁹

Savolaisen laulua ei aluksi pidetty maakuntalauluna, vaan siitä tuli tunnetuin suomenkielinen isänmaallinen laulu *Maamme*-laulun rinnalle. *Savolaisen laulua* pidettiin jopa *Maamme*-laulun haastajana ylioppilaiden ja koululaisten suosiossa. Laulu saavutti savolaisuutta paljon laajemman kaikupohjan, jonka sanoituksessa ”vaarat, laaksot ja salmensuut” liittyivät läheisesti *Maamme*-laulun keskeisiin teemoihin. Runo otettiin vastaan runebergiläishenkisenä kansallislauluna. Siitä johtuen laulua on laulettu myös sanoin: ”Nyt muistuu mieleheni nyt suloinen *Suomenmaa*”. *Porilaisen marssin* tavoin *Savolaisen laululla* oli kuitenkin *Maamme*-laulua historiallisempi ja sotaisampi sävy.⁸¹⁰ Tämä välittyi etenkin runon viimeistä edeltävästä säkeistöstä:

Niin niistäpä useampi hyv’ ois todistamaan:
täss’ Savon joukko tappeli ja joka kynsi kylmeni
edestä Suomenmaan.
Täss’ Savon joukko tappeli ja joka kynsi kylmeni
edestä Suomenmaan, edestä Suomenmaan.⁸¹¹

Myös *Savolaisen laulun* kohdalla laulun tunnelma liittyy sen syntyvaiheisiin, jotka kulminoituivat kielikiistaan. Toinen yhdistävä tekijä on Savo-Karjalainen Osakunta, jonka lopettajaisjuhlallisuuksissa joulukuun alussa 1852 *Savolaisen laulu* esitettiin ensimmäisen kerran. Osakunnat oli vuonna 1850 annetun painokieltoasetuksen jälkeen päätetty lakkauttaa. Tarkoituksena oli siirtyä venäläisten yliopistojen tiedekuntamalliin. *Savolaisen laulun* sanojen takana on August Ahlqvist (1826–1889), kuopiolainen osakunta-aktiivi ja innokas suomenkielen puolestapuhuja, joka sai ensimmäiset kirjalliset herätteensä opiskellessaan Kuopion triviaalikoulussa J. V. Snellmanin opissa. Samaan aikaan hän alkoi kirjoitella Snellmanin *Saima*-lehden nimimerkillä A. Oksanen. Ahlqvist oli myös mukana perustamassa *Suometar*-lehteä vuonna 1847, jonka jälkeen hän julkaisi lehdessä useita runoja, suomennoksia ja matkakertomuksia. Lisäksi Ahlqvist oli kiinnostunut suomensukuisten kansojen kulttuureista ja julkaisi useita tutkimuksia suomen kielestä ja sen sukulaiskielistä. Runoilijana hänen esikuvansa oli Runeberg. Häneltä Ahlqvist omaksui romanttisen

809 Pajamo 1987, 8.

810 Klinge 1982, 192; Pajamo 1987, 20.

811 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, vihko 3, 22. Kansanvalistusseuran lauluviikkojen perusteella Savolaisen laulusta laulettiin tavallisesti säkeistöt 1, 9 ja 10. Ne ovat edelleen laulun yleisimmin laulettu säkeistöt. Lainausta on säkeistöstä numero 10.

näkemyksen Suomen kansasta ja erityisesti talonpojista, mikä osaltaan selittää *Savolaisen laulun* ”runebergiläisyyden”.⁸¹²

Intomielinen Ahlqvist ryhtyi kirjoittamaan suomenmielistä *Savolaisen laulua* välittömästi sen jälkeen, kun keisari syksyllä 1852 keisari vahvisti osakuntien lakkauttamispäätöksen. Siitä tuli osakunnan lopettajaisjuhlan kohokohta. Osakuntalaisista koottu mieskuoro esitti laulun puheiden lomassa ja se otettiin vastaan eläköön-huudoilla. Viiden päivän kuluessa se julkaistiin *Suomettaren* etusivulla. Tosin Ahlqvistin runon vihjailut venäläisten pakkovallasta aiheuttivat sen, että runosta oli ennen lehden painoon menoa sensuroitu kaksi säettä ”ja poltti tuhkakksi” sekä ”kun vaimot, lapset kaadettiin”.⁸¹³ Kiinnostavaa on, että sensuroitujen säkeiden tilalle ei ollut sepitetty korvaavia säkeitä. Niiden kohdalla oli ainoastaan tyhjät rivit.⁸¹⁴

Suurin ero *Maamme*-laulun, *Porilaisten marssin* ja *Savolaisen laulun* välillä onkin juuri siinä, että vaikka Runebergin ja Ahlqvistin runojen isänmaallinen sävy on maisemakuvauksineen yhteneväinen ja toisaalta uhmakkuudessaan ja sotaisuudessaan *Savolaisen laulu* on lähellä *Porilaisten marssia*, *Savolaisen laulun* perimmäinen sanoma on kaukana lojaalisuudesta Venäjää ja sen hallitsijaa kohtaan. Laulun taustalla vaikuttaneet tapahtumat eivät liity ruotsinkielen vaan venäjänkielen ja venäläisen ylivallan vastaiseen taisteluun. Runossa on poikkeuksellista myös se, että se kirjoitettiin suoraan suomeksi.

Savolaisen laulusta tuli pian ensiesityksenä jälkeen suosittu kvartetti- ja kuorolaulu. Runon säveltäjä oli kahta vuotta aikaisemmin filosofian kandidaatiksi valmistunut Karl Collan (1828–1871), joka Ahlqvistin tavoin oli Savo-Karjalaisen Osakunnan jäsen. Ahlqvistia ja Collania yhdisti myös kiinnostus kieliin ja suomensukuisten kansojen kulttuuriin. Collan oli varhaisimpia kansansävelmien kerääjiä ja tallentajia Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran apurahan turvin hän kierteli vuonna 1854 etenkin Savossa ja Karjalassa samaan aikaan (1844–1855), kun Ahlqvist teki tutkimusmatkoja Virossa ja Venäjällä. *Savolaisen laulua* käytettiin mallina muille maakuntalauluille. Runon rakenne, joka alkaa henkilökohtaisella muistelulla ja jatkuu maakunnan menneisyyden, luonnon ja kansan kuvauksena, esiintyy myös myöhemmissä maakuntalauluissa, kuten *Vaasan marssissa* (1864) ja myös *Hämäläisen laulussa* (1869).⁸¹⁵

Collanin luomus on myös *Vaasan marssin* sävel. Vaikka Collan oli enemmän kirjailija ja kirjallisuudentutkija kuin muusikko, häntä pidettiin lahjakkaana ja omaperäisenä säveltäjänä ja sovittajana. Ahlqvistin näkemyksen mukaan Collanin ”lauluissa soi yksinkertaisuus, lämpimyyden ja su-

812 Pajamo 1987, 13.

813 Pajamo 1987, 14–15.

814 Ks. *Suometar* 14.12.1852.

815 Pajamo 1987, 9.

runsekainen mielenhurmehtuminen”. Ahlqvistin kuvailema tunnelma oli epäilemättä enemmän kuin sopiva mieliä nostattavien kansallisten laulujen melodiaksi. Collanin sävellysten suosioon vaikutti keskeisesti hänen appensa, yliopiston musiikinopettaja Fredrik Pacius, joka esitytti Collanin sävellyksiä johtamillaan kuoroilla ja kvarteteilla.⁸¹⁶

Etelä-Pohjanmaalla *Vaasan marssi* sai juhla- ja huvi-ilmoituksissa toiseksi eniten mainintoja *Maamme*-laulun jälkeen. Laulun syntyvaiheet juontavat 1860-luvulle, kun Vaasan palon vuoksi Pietarsaareen siirretty Vaasan kimnaasi palasi takaisin kotikaupunkiinsa syksyllä 1863. Juhlistaakseen tapausta koulun toverikunta päätti hankkia tilaisuuteen sopivan juhlarunon. Sitä pyydettiin Runebergilta, joka oli kimnaasin entinen oppilas. Runeberg kuitenkin kieltäytyi tehtävästä ja kehotti opiskelijoita kääntymään Topeliuksen puoleen, joka sepittikin 7-säkeistöisen runon *Wasa Gymnasisters Sång*. Runo julkaistiin vuonna 1864 Pohjalaisen Osakunnan kokoelmassa *Joukahainen*. Collan sävelsi laulun vielä saman vuoden aikana. Sävellys painettiin kaksi vuotta myöhemmin (1866) Leipzigissa nimellä *Wasa marsch (för sång vid pianoforte eller för fyra mansröster)*.⁸¹⁷ Lienee harvinaista, että lukiolaisten tilaamasta marssista tuli näin suosittu isänmaallinen laulu ja maakuntalaulu.

Laulun syntytarinaan ei niinkään liity suomalaiskansallisia vaan pikemminkin paikallisia syitä. Siitä johtuen *Vaasan marssi* vaikuttaa heti valmistuttuaan enemmän maakuntalaululta kuin *Savolaisen laulu* kirjoitushetkellään oli. Laulun sanoma on kuitenkin voimakkaan isänmaallinen ja se soveltui hyvin koko Suomen maiseman ja kansan kuvaukseksi tuhansine järvineen, urhoollisine poikineen ja kuusimetsineen. Sen vuoksi marssista tuli nopeasti suosittu ja *Savolaisen laulun* tapaan se levisi nopeasti myös kotimaakunnan ulkopuolelle. Laulun suuresta suosiosta kertoo Collanin veljentyttären Augusta Krookin kuvaus laulun leviämisestä Helsingissä: ”setä raukka sai kotonaan kuulla kolmen tai neljän naapurin alinomaa soittaa rämpyttävän *Vaasan marssia*, niin että hän toivoi, ettei olisi koskaan säveltänyt marssia”.⁸¹⁸ Myös *Vaasan marssissa*, etenkin laulun toisessa säkeistössä, puhuttiin taistelusta ”vapauden, valon puolesta vainomiehiä vastaan”, mutta sävy oli *Savolaisen laulua* maltillisempi eikä herättänyt epäilyksiä. Avoimempaan suhtautumiseen saattoi vaikuttaa myös se, että runon kirjoittaja oli Topelius, jonka keisarille lojaali poliittinen kanta oli yleisesti tiedossa:

Kuin aallot järvein tuhanten
käy rannoillamme yhtehen,
niin liittohon myös meidät saa

816 Pajamo 1987, 19, 51.

817 Pajamo 1987, 51; Pajamo 1999, 76–77.

818 Krook 1950.

sun nimes, kallis synnyinmaa.
Jos vainomies Sun sulkis ties,
niin kuolemaan me taistellaan,
kuin Vaasan urhot ainiaan,
kuin Vaasan urhot ainiaan,
niin vaan, niin kuolemaan me taistellaan,
kuin Vaasan urhot ainiaan.⁸¹⁹

Sekä *Vaasan marssi* että *Savolaisen laulu* julkaistiin useissa kvartetti- ja mieskuorokokoelmissa. Niiden levikkiä edistivät myös ylioppilaat, jotka ottivat laulut omikseen. Laulut julkaistiin muun muassa vuosina 1878–1881 ilmestyneessä neliosaisessa *Ylioppilaslauluja–Studentsänger* -kokoelmassa, jossa julkaistiin yhteensä 314 eri laulua. Kokoelman toimitti kuoronjohtaja ja laulunopettaja David eli Taavi Hahl (1847–1880). Hän oli 1870-luvulla keskeinen fennomaanivaikuttaja, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli laulukokoelman avulla lisätä suomenkielistä lauluohjelmistoa ylioppilaiden käyttöön. Kokoelma julkaistiin kuitenkin kaksikielisenä, sillä suomalaisuuspyrkimyksistä huolimatta suurin osa ylioppilaisista puhui edelleen ruotsia. Ainoastaan suomenkielellä olivat kokoelman kuusi suomalaista kansanlaulua sekä Collanin *Savolaisen laulu* A. Oksasen runoon.⁸²⁰

Vaasan marssi käännettiin suomeksi verrattain myöhään. Runon suomenkielisen version sepitti runoilija ja kirjailija Alpo Noponen (1862–1927) vuonna 1898. Siitä syystä *Vaasan marssi* oli *Porilaisten marssin* tavoin Etelä-Pohjanmaan maaseudun tapahtumissa usein suosittumpi torvisoittokunnan esittämänä kuin kuoro- tai yhteislauluna. Marssista löytyy nimimerkki H. L:n laatima suomenkielinen versio Hahlin *Ylioppilaslauluja* -kokoelmassa, mutta ei ole tietoa onko sitä laulettu tai kuka nimimerkin takana oli. Noposen suomennoksen yleistyttyä laulu levisi myös kansakoulujen ohjelmistoihin.⁸²¹

Suomalainen maisemaidylli huipentui Paciuksen säveltämässä ja Emil von Quantenin sanoittamassa *Suomen laulussa*:

Kuule kuinka soitto kaikuu,
Väinön kanteleesta raikuu.
Laulu Suomen soi,
laulu Suomen soi.

Kuule hongat huokailepi,
kuule kosket pauhailepi.
Laulu Suomen soi, niin,

819 Hannikainen 1910, 42.

820 Kurkela 2009, 82–83.

821 Pajamo 1997, 51.

laulu Suomen soi!⁸²²

Runon suomentajasta on olemassa monia käsityksiä, mutta todennäköisesti yhä edelleen käytössä olevan version suomentaja on Taavi Hahl. Pacius sävelsi *Suomen laulun Maamme*-laulun ja *Porilaisten marssin* välissä vuonna 1854. Heti laulun säveltämisen jälkeen se kohosi kansallislaulun asemaan *Maamme*-laulun ja *Porilaisten marssin* rinnalle. Paciuksen säveltämän laulun ensiesityksenä on pidetty Suomen Kirjallisuusseuran hyväksi järjestettyä konserttia vuonna 1856, johon myös keisari Aleksanteri II osallistui. Laulu esitettiin soihtukulkueessa. *Suomen laulun* lisäksi laulettiin *Maamme*, *Savolaisen laulun* säveleen kirjoitettu Topeliuksen uusi runo sekä (*Venäjän*) *keisarihymni*.⁸²³ Oletettavasti Oksasen *Savolaisen laulun* venäläisvastaisuuden ja sen aiheuttaman polemiikin vuoksi se oli korvattu Topeliuksen ruotsinkielisellä runolla.

Myös *Suomen laulusta* tuli suosittu ylioppilaslaulu. Siitä tuli jopa niin suosittu, että Heikki Klemetti nosti sen toiseksi arvoasteikossa heti *Maamme*-laulun jälkeen. Hänen mielestään *Suomen laulussa* kulminoitui suomalaisuuden idea ja sen erikoislaadun perusta parhaimmillaan. Klemetin mukaan sen symboli oli laulu, ”Väinön kannel”.⁸²⁴ Kuvaavaa on, että hän myös nimesi vuonna 1900 perustamansa kuoron laulun nimen mukaan.

Kiinnostava yksityiskohta *Suomen laulun* isänmaallisuudessa on, että von Qvanten oli skandinavisti ja kannatti Suomen irrottamista Venäjästä ja liittämistä Ruotsiin. Nuoren ikänsä vuoksi hänellä ei kuitenkaan runon sepittämishetkellä vielä ollut tämänsuuntaisia ajatuksia. Hän sai aatteelliset vaikutteensa myöhemmin työskennellessään 1850-luvun alkupuolella Ruotsissa kuningas Kaarle XV:n kirjastonhoitajana. Kuningas oli intohimoinen skandinavismien kannattaja. Suureen suosioon nousseiden isänmaallisten laulujen kohdalla niiden kielipoliittiset taustat eivät kuitenkaan välity laulajalle, soittajalle tai kuulijalle. Lauluissa pääosassa ovat isänmaallisuus, luonto ja Suomen kansa, minkä vuoksi ne sopivat ohjelmistoksi moniin erilaisiin tilaisuuksiin. Laulujen vainooja, vihollinen tai isänmaa kohdistui aina tilanteen vaatimalla tavalla.

5.4.2. Jumala omi linnamme

Virsilaululla oli keskeinen merkitys 1800-luvun lopun huviohjelmistossa Etelä-Pohjanmaalla. Varsinkin raittiusseurojen tapahtumissa niiden käyttö oli yleistä. Herätysliikkeiden ja muun järjestäytymisen myötä virsi sai aivan uuden merkityksen yhteiskunnallisena taistelulauluna kansal-

822 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, vihko 9, 32.

823 Klinge 1982, 193; Pajamo 1999, 40.

824 Pajamo 1999, 40.

listen laulujen rinnalla. Virsien suosioon vaikutti ainakin kaksi keskeistä tekijää. Ensinnäkin virret olivat kansalle kaikista tutuimpia yhteislauluja. Niitä oli totuttu laulamaan kirkossa vuosikymmenien ajan. Toiseksi virsilaulun yleisyyteen vaikutti samaan aikaan tapahtunut virsikirja-uudistus ja erityisesti seurakuntien virsilaulun uudistaminen. Kansallisen edistysuskon hengessä veisuutaidon kohottaminen tähtäsi ensisijaisesti jumalanpalveluksissa laulettavan musiikin laadun parantamiseen, yhtenäistämiseen ja uudistamiseen. Sen lisäksi virrenveisuu oli kansanvalistajien keskeinen opetusväline, jonka välityksellä sivistyneistö katsoi kansan sisäistävän hyviä tapoja ja sivistystä. Kirkon lisäksi virsilaulu kuului alusta alkaen myös kansakoulujen opetukseen, joka luonnollisesti edisti virsien leviämistä. Kun laulut olivat ennalta tuttuja, ne oli myös helppo viedä kirkon ulkopuolisiin tilaisuuksiin. Ehdottomasti suosituin virsi oli Martin Lutherin (1483–1546) *Jumala ompe linnamme*.

Lutherin jo vuonna 1528 säveltämä virsi *Ein feste Burg ist unser Gott* perustui Raamatun tekstiin, tarkemmin psalmiin numero 46: ”Jumala on turvamme ja linnamme, auttajamme hädän hetkellä.” Se sai heti syntyessään voimakkaan yhteiskunnallisen merkityksen uskonpuhdistuksen kannattajien tunnuslauluna. Reformaation leviämisen myötä virsi julkaistiin myös suomeksi jo Jacobus Finnon virsikirjassa vuonna 1583 sanoilla ”Meidhän linnam on Jumal taivast, meid’hän kilpem ja otam”.⁸²⁵

Jumala ompe linnamme -virteen on liitetty monia kansallisia, jopa vallankumouksellisia piirteitä ja yhteyksiä. 1800-luvun puolivälissä filosofi Friedrich Engels liitti virren osaksi vallankumouksellista rahvaanrunoutta kutsuen sitä ”talonpoikaissodan Marseljeesiksi”.⁸²⁶ Suomessa virren kansallinen merkitys korostui ensimmäisen kerran jo vuonna 1795, kun piispa Jacob Tengström ehdotti Utile Dulc -musiikkiseurassa pitämänsä esitelmän yhteydessä, että Lutherin virsi *Wår Gudh och en wåldigh Borg* pitäisi nimetä Ruotsin kansallislauluksi.⁸²⁷

Virren leviäminen ja monipuolinen käyttö myös kirkollisten tilaisuuksien ulkopuolella liittyy virren sanalliseen sisältöön ja uskonpuhdistuksen tuomiin muutoksiin kirkollisessa elämässä. Reformaatio toi mukanaan persoonallisen suhtautumisen Jumalaan, jonka mukaan yksilön oli aktiivisella osallistumisella yhdyttävä ei ainoastaan ylistämään Jumalaa vaan myös toteamaan hänen asemansa ”meihin” tai omaan itseen nähden. Reformaatiossa papin rooli Jumalan ja kansan välikappaleena väheni, ja uudenlaisessa hengellisessä suhteessa jokainen oli oma pappinsa. Tässä on keskeisin syy, minkä vuoksi *Jumala ompe linnamme* muistuttaa kansallislaulua. Tilanteesta riippuen laulajan tai laulajajoukon tarvitsi

825 Cleve 2008, 400–403; Tuppurainen 2008, 574–577.

826 Saunio 1974, 5.

827 Pajamo & Tuppurainen 2004, 184.

vain korvata Jumala keisarilla, valtiolla, kansalla tai luokalla, johon kansa pystyi kollektiivisesti turvautumaan ”ajalla vaaran, vaivan”:⁸²⁸

Jumala omppi linnamme,
varustus vahva aivan,
Hän aseemme on, kilpemme
ajalla vaaran, vaivan.
Se vanha vainooja,
kavala kauhea
on kiivas kiukkuinen
ja julma hirmuinen,
ei löydy maasta vertaa.⁸²⁹

Suomessa Lutherin ”protestanttinen protestilaulu” sai 1800-luvun lopulla monia poliittisia merkityksiä. Virttä veisattiin erityisen paljon ensimmäisen venäläistämiskauden dramaattisissa tapahtumissa, jolloin sen merkitys Venäjän vastaisena taistelulauluna korostui. Virren merkitystä ja arvoa lisäsi keskeisesti se, että vuonna 1882 *Jumala omppi linnamme* valittiin Kansanvalistusseuran laulujuhlien ohjelmaan, ja julkaistiin ensimmäisen kerran *Sekaäänisten laulujen 2.* vihkossa sen ensimmäisenä lauluna. Sen lisäksi se ilmestyi Kansanvalistusseuran torvisävelmien ensimmäisessä jaksossa kolmeen eri otteeseen, joka kerralla kokoelman ensimmäisenä teoksena. Ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1886 Jyväskylän toisia laulujuhlia varten, osa 6 vuonna 1892 Turun laulujuhlia varten ja osa 8 niin ikään vuonna 1894 Helsingin laulujuhlia varten. Viimeistään laulujuhlien ja 1890-luvun lopun levottomuuksien myötä virrestä tuli poliittinen tunnussävelmä, yhteiskunnallisen ja kansallisen taistelun ja peräänantamattomuuden vahvistaja, jossa myös Jumala asetettiin ”sorrettujen” puolelle.⁸³⁰

Etelä-Pohjanmaalla virttä oli laulettu yleisesti jo 1880-luvun alusta saakka erilaisissa isänmaallisissa tilaisuuksissa Lutherin juhlinnasta nuorisoseuran kesäjuhliin ja historiallisiin patsaidenpaljastustilaisuuksiin. Ensimmäiset maininnat *Jumala omppi linnamme* -virren esittämistä ovat Lutherin syntymäpäivän kunniaksi järjestettyjen juhlallisuuksien yhteydessä Vaasassa, Alavudella ja Laihialla vuonna 1883. Vaasassa virsi soitettiin urkusoolona, Alavudella paikallisen soittokunnan ja oppilaista kootun kuoron voimin. Laihialla sitä veisasi koko seurakunta yhdessä.⁸³¹ Vuotta myöhemmin virsi oli Vaasan koulun 200-vuotisen riemujuhlan kohokohta. Silloin tämän ”Lutherin voittovirren” esittivät Vaasan pataljoon-

828 Klinge 1882, 101–102; Rantanen 2007, 84.

829 Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20, vihko 2, 3.

830 Kurkela 2009, 88.

831 *Vaasan Lehti* 8.11.1883 & 22.11.1883.

nan soittokunta ja kaupungin soittokunta 20-miehisen kvartetin kanssa. Eriyisen suosittu se oli raittiusseurojen tilaisuuksissa. 1890-luvun lopulla virren poliittinen merkitys korostui nuorisoseuran laulujuhlla ja myöhemmin suurlakkotapahtumissa. Julkaiseminen Kansanvalistusseuran laulu- ja soittovihkoissa varmisti sen, että virsi kuului jokaisen valtakunnallisen laulujuhlan ohjelmaan. Sitä kautta se levisi myös paikallisten laulujen ja muiden isänmaallisten tilaisuuksien ohjelmistoihin. *Jumala ompe linnamme* oli yhtä luonnollinen osa isänmaallisia tilaisuuksia kuin *Suomen laulu* ja *Maamme*.⁸³²

Myös *Jumala ompe linnamme* -virren yleistymiseen vaikuttivat sen esitys- ja käyttötilanteet. Ennen 1900-luvun vaihteen venäläistämistöimiä ja suurlakkovuotta 1905 virren taisteluhenkistä sävyä hyödynnettiin Kalajoen käräjillä vuonna 1839, kun Paavo Ruotsalainen ja muut herännäisjohtajat joutuivat taipumaan maallisen esivallan edessä. Heille langeutettiin syyte uskonnollisen herätyksen levittämisestä ja seurojen pitämisestä. Syytteiden kuulemisen jälkeen Ruotsalainen aloitti virren *Meidän linnamm'on Jumal'*, johon muut yhtyivät. Laulun loputtua Ruotsalainen polvistui rukoukseen nurmikolle ja paikalle kerääntynyt kansa hänen kanssaan.⁸³³ Tapauksen jälkeen virrestä tuli körttien juhla virsi, jota vieläkin veisataan herätysliikkeiden suurimmissa juhlissa.⁸³⁴ Kiinnostavaa on, että Kalajoen tapaus on oikeastaan ainoa todiste virren käytöstä uskonnollisen liikehdinnän ratkaisuvaiheissa.

Suurlakkotapahtumissa virsi oli jälleen käytössä. Lakon ensimmäisten päivien ylevän tunnelman innoittamassa huumassa koko vanha maailma näytti murenevan ja Suomen kansalla oli valta, jota kukaan tai mikään ei voinut voittaa. *Jumala ompe linnamme* sai lakon aikana vallankumouksellisen leiman. Kun valtavissa kansankokouksissa laulettiin *Marseljeesia*, se liitti suomalaiset eurooppalaiseen vallankumousperinteeseen. Kun sitten laulettiin *Jumala ompe linnamme*, vanha alamaisusko oli kaukana tunnelmasta.⁸³⁵

Jumala ompe linnamme kuuluu niiden aatteellisten laulujen ryhmään, joita esitettiin mieluiten yhteislauluna torvisoiton säestyksellä. Sama esityskäytäntö koski myös muita suosituimpia virsiä ja hengellisiä lauluja sekä aatteellisia hymnejä, joihin *Jumala ompe linnamme* -virren lisäksi lukeutuvat edellä mainitut *Maamme*-laulu, *Suomen laulu*, *Porilaisten marssi* sekä vanhimmat maakuntalaulut *Savolaisen laulu* ja *Vaasan marssi*. Laulut julkaistiin Kansanvalistusseuran *Torvisävelmien* ensimmäisessä jaksossa vuosina 1886–1897.⁸³⁶

832 Kurkela 2009, 88; Kurkela 2012a, 3.

833 Kurkela 2012a, 89, 94; Rantanen 2007, 83.

834 Vapaavuori 2008, 50.

835 Haapala 2005.

836 Kurkela 2009, 88.

5.4.3. Kuviteltu kansanmusiikki

Sanojen merkitys korostui erityisen voimakkaasti kansallislaulun asemaan kohonneiden kansanlaulujen kohdalla. Ne nousivat julkisuuteen 1850-luvulla käynnistyneiden keräysmatkojen yhteydessä, kun oppineet stipendiaatit kiersivät ympäri Suomea keräten kansansävelmiä ja -runoja talteen. Keräyksiä mobilisoivat muun muassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Savo-Karjalainen osakunta. Perinteenkeruu sekä sävelmien sovittaminen ja julkaiseminen oli myös osa nuorten säveltäjien uraa ja ”kansallista tehtävää”. Hyvin usein kerääjät törmäsivät matkoillaan tilanteeseen, jossa tallennettavien laulujen sanat olivat kerääjän mielestä liian rivoja tai muulla tavoin ”aitoon” kansanlauluun kelpaamattomia. Erityisen vaarallisia olivat sukupuolielämään liittyvät laulutekstit. Ne edistivät huonointa mahdollista kansanomaisuutta, joka kansanvalistajien näkökulmasta tuhosi kaiken idealismin. Keskeisimmät valintakriteerit, jotka ohjasivat suomalaisten kansanlaulujen ja -sävelmien kerääjien työtä, olivat vanhuus, kauneus, siveellisyys ja kansallisuus.⁸³⁷

Näistä syistä johtuen oli hyvin tavallista, että liian arveluttaviksi tai rohkeiksi katsottuja tekstejä osittain muutettiin, sensuroitiin tai jätettiin kokonaan tallentamatta. Kerääjät saattoivat oman mielensä mukaan muuttaa tekstejä parhaaksi katsomallaan tavalla. Sensuuria harrastivat niin tieteilijät kuin amatööritkin. Joskus sanat korvattiin kokonaan uusilla. Tärkeintä lauluissa oli kansanvalistusliikkeen ideologisten päämäärien välittyminen. Ainoastaan kaunis kansanomaisuus oli sitä, mitä tuli vaalia ja edistää. Se oli juuri se ideaali, joka oli kehittynyt 1800-luvulla säätyläistön romanttisen kansakuvan perustalle. Sama ideaali oli myös järjestötoiminnan kantava voima.⁸³⁸ Tavoitteet tulevat hyvin konkreettisesti esille Ilmari Krohnin kirjoituksessa Suomen Kansan Sävelmien toisen osan johdannossa vuodelta 1904:

Laulujen sanoista on painettu milt’ei poikkeuksetta ainoastaan yksi säkeistö, tavallisesti ensimmäinen, mutta jos se on ollut sopimaton, joku seuraavista... Sopimattomuuden tähden on sanat poisjätetty, milloin niissä on ollut jotakin varsinaisesti törkeätä. Muuten ei ole ollut mahdollista asettaa liian ankaraa mittaa laulujen sisällykselle. Joskus niissä esiintyy keveitä periaatteita, joita ei voida vakavalta siveelliseltä kannalta hyväksyä; mutta useinkin on niiden varsinainen ajatus paljon viattomampaa lajia, kaikessa lapsellisessa avomielisyydessään, kuin miksi niitä, jos halutaan, voidaan selittää. Tietystikään ei tämä tieteelliselle tutkimukselle tarkoitettu kokoelma sovellu semmoisenaan käytettäväksi konserttisaleissa ja kodeissa, vaan ovat siinä tarjolla olevat laulut sitävarten seulottavat ja hiottavat, kuten muutenkin on tavallista kansan suusta kerättyihin aineksiin nähden menetellä. Mahdollisesta väärinkäytök-

837 Kurkela 1989, 191–192, 214. Keräysmatkoista ks. myös Kurki 2002 & Sulkunen 2004a.

838 Kurkela 1989, 192, 194–199; Kurki 2002, 81–85, 91–94.

sestä ei voi julkaisija käydä edesvastaukseen. – Sanojen oikeinkirjoituksesta on murteellisuudet poistettu, paitsi milloin ne oleellisesti kuuluvat laulun muotoon.⁸³⁹

Kuten Krohnin kuvauksesta käy ilmi, laulutekstien ohella myös laulujen melodiat ja rahvaan laulutapa pyrittiin standardoimaan sivistyneistön estetiikan mukaiseksi. Musiikkina kansanomainen laulu oli yläluokan ja musiikin ammattilaisten mielestä liian yksinkertaista ja yksitoikkoista, toisinaan jopa rumaa. Kansanomaiselle laululle tyypilliset persoonalliset, alueelliset ja paikalliset laulutavat hävisivät viimeistään laulujen paino- ja julkaisuvaiheessa, kun niille siinä yhteydessä valittiin yksi jalostettu toisinto. Valikoitujen kansanlaulujen taiteellinen arvo taattiin sivistyneistön suosiman taidemusiikin estetiikan mukaisin sovituksin erilaisille laulu- ja musiikkiryhmille.⁸⁴⁰

Kansanlauluista sanomalehtien juhlaselostuksiin kelpuutettiin vain kauniit kansansävelmät, sillä niiden katsottiin parhaiten edistävän kansassa siveellisyyttä ja hyviä tapoja. Ne olivat myös vastakohta rivoille kansanlauluille, jotka sivistyneistön näkemyksen mukaan rapauttivat kansan moraalia. Lisäksi kauniit kansanlaulut loivat tilaisuuksiin kansallista henkeä. Niiden käyttäminen edisti kansallisen liikkeen leviämistä isänmaallisten laulujen rinnalla. Kansanlauluja ja isänmaallisia lauluja yhdisteltiin jo kansakoulussa eri tavoin. Rauman seminaarin musiikin lehtori Aksel Törnuddin mukaan lasten tuli saada ensimmäinen musiikillinen oppinsa ja herätyksensä juuri kansanlauluista. Koska monessa kauniissa ja suosituksissa kansanlaulussa oli kuitenkin liian sopimattomat sanat, hän sovelsi mieleisiinsä melodioihin kansallismielisiä tekstejä. Näin perinnettä hie-
man muuttamalla synnytettiin uusi kansallinen laulusto.⁸⁴¹

Keräysmatkoilla sivistyneistön ja rahvaan kulttuurit kohtasivat mielenkiintoisella tavalla. Vastakkain oli säätyläisten koulutukseen, erikoistumiseen ja pitkään kirjalliseen traditioon pohjautuva korkeakulttuuri sekä rahvaan käytännöllinen, erikoistumaton ja pääosin suulliseen perinteeseen perustuva kulttuuri. Kuilu näiden kahden välillä oli syvä. On selvää, että isänmaallisten laulujen asemaa musiikkiohjelmistossa haluttiin aatteen hengessä erityisesti korostaa. Sama pyrkimys on nähtävissä kansanlaulujen valikoitumisessa. Erilaisissa tilaisuuksissa esitetyt ja laulukirjoihin päätyneet kansanlaulut eivät kuitenkaan kuvastaneet niinkään viime vuosisadan kansanmusiikin tilaa kuin kertoivat sivistyneistön kansanmusiikkikäsityksistä ja näiden vaikutuksista kansanmusiikin tallentamiseen, tutkimiseen, julkaisemiseen ja kansanvalistustyöhön.⁸⁴²

839 Krohn 1904, 5.

840 Kurkela 2012b, 365.

841 Pajamo 1999, 26.

842 Laitinen 2003, 316.

Heikki Laitisen mukaan kansanvalistajien työn tuloksena syntyi melkein uusi musiikinlaji: *kansanvalistuksen kansanmusiikki*, sillä vaikka sen pohja oli konkreettisessa keruutyössä, rahvaan musiikista rajattiin yhä tiukemmin perustein ”suomalainen” kansanmusiikki ja ”aito” kansanmusiikki. Laitinen on käyttänyt ilmiöstä myös määritelmää *kuviteltu kansanmusiikki*.⁸⁴³ Tässä prosessissa sivistyneistö loi musiikista, etenkin kansanlaulusta, illuusion, joka koostui neljästä perusajatuksesta. Ensimmäisenä kansanlaulu liitettiin osaksi *laatumaisemaa*, kuvitteellista maaseutua, jota romantiikan taidemaalarit kopioivat tauluihinsa. Toiseksi suomalainen kansanlaulu oli *surullista*. Alusta lähtien autenttisen ja kauniin ”suomalaisen” kansanlaulun melankolisuus yhdistettiin kaihomielisiin sanoituksiin sekä mollisävellajiin. Toisin kuin edellä mainittujen isänmaallisten laulujen kohdalla, kaikki ”aidot” suomalaiset kansanlaulusävelmät soivat mollissa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.⁸⁴⁴ Kolmanneksi kansanlaulu ja sen laulaja oli *köyhää, mutta nöyrää*. Neljäntenä oikea kansanlaulu oli säätyläistön mukaan *yksinkertaista, mutta samalla kaunista*.⁸⁴⁵

Kaikki yksinkertainen ei kuitenkaan ollut säätyläistön korvissa kaunista. Rahvaan suosimat runolaulut ja rekilaulumelodiat olivat liian kaukana säätyläistön omaa musiikkimakua ja musiikkikäsitteitä. Se oli todennäköisesti myös tärkein syy kansanlaulun muutoksen välttämättömyydessä: koska ”suomalainen kansa” oli nostettu kansanvalistuksen alttarille, sen musiikkikulttuuri oli muokattava sen mukaiseksi. Todellisuudessa 1800-luvun kansanmusiikki sai samalla tavalla vaikutteensa Euroopasta ja oli yhtä sitoutunut kansainvälisen kansanmusiikin estetiikkaan kuin herrasväen taidemusiikki yhdentyneeseen eurooppalaiseen estetiikkaan.⁸⁴⁶

Kansallismielisen sivistyneistön maailmankuvan perusta oli romantiikassa ja tavassa nostaa myyttinen menneisyys ja villi luonto tunteenomaisen juhlinnan kohteeksi. Tämä heijastui suoraan siihen, miten säätyläistö koki alaluokan elämän ja kansanperinteen. Luonnosta ja kansankulttuurista yläluokka loi kuvitteellisen ja romanttisen maailman, josta voitiin etsiä lepoa ja rauhaa kiireisen kaupunkielämän ja teollisuusympäristöjen vastapainoksi. Kansankulttuuri oli se lähde, josta säätyläistö etsi myös omia juuriaan. Ihannekansa löytyi muinaishistoriasta. Sivistyneistön mielissä se eli siivoa, nöyrää ja vaatimatonta elämää. Sen vuoksi näiden samojen piirteiden tuli heijastua myös sen runoista ja lauluista. Nykyinen rahvas sekä sen synnilliset tavat ja taiteelliset ilmaukset

843 Laitinen 2003, 317–318.

844 Kurkela 2012b, 358.

845 Laitinen 1987, 40–43.

846 Laitinen 2003, 332.

oli ”vapautettava” kansanvalistuksen avulla. Se oli omiaan kohottamaan kansanperinteen arvoa myös julkisuudessa.⁸⁴⁷

Sama ideaali toistui suosittujen isänmaallisten laulujen ja kansallisen arvon saaneiden virsien kohdalla. Niiden käyttötarkoitukset ja teemat eivät käytännössä eronneet toisistaan millään tavalla. 1800-luvulla Suomessa syntyi, tai synnytetttiin, uusi *kuviteltu kansallinen musiikkikulttuuri*, joka perustui fennomaanien työhön yhteisen ja yhtenäisen suomalaisen musiikkikulttuurin luomiseksi. 1880-luvulla he saivat tuekseen uudet kansalaisjärjestöt, joista etenkin nuorisoseuran aktiiviset, kansallisuusaatteen sisäistäneet talonpoikaisjäsenet alkoivat omaksua uutta kulttuuria ja levittää sitä alempiin kansankerroksiin.

1800-luvun lopun kansallisen identiteetin rakentaminen voidaan nähdä ideologisena rakennelmana, joka perustui enemmän tai vähemmän keinoitekoiisiin tai keksittyihin symboleihin, perinteisiin, monumentteihin ja yhteisiin muistoihin. Kansakunnan historia oli seipitetty ja ihannoiva kehityskertomus, ja vastaavasti kansallinen musiikkikulttuuri rakentui valikoiduista, sensuroiduista ja kaunistelluista aiheista, jonka välityksellä niitä levitettiin tavallisen kansan pariin totuudenmukaisen kansallisuuden ilmentäjinä. Käsitys ”suomalaisesta” musiikista on rakentunut osana laajempaa kansakunnan rakennusprosessia, tarkoituksena luoda abstrakti kansallisvaltio ja sitoa se aikaan ja paikkaan. Musiikista tuli yksi monista kansallisista representaatioista, joiden tuottaminen ja uusintaminen on tapahtunut kulloistenkin eliittien ja valtarakenteiden tavoitteita palvelleen sekä vallitsevia poliittisia ja taloudellisia olosuhteita myötäillen. Siitä huolimatta niistä on tullut luokkarajat ylittävän kollektiivisen samaistumisen kohteita, jollaisina ne ovat saaneet tietynlaisen pysyvyyden ja jopa itsestäänselvyyden leiman. Tämä näyttäytyy erityisen hyvin kansanvalistuksen luomassa musiikkikulttuurissa, jonka keskeiset sävelmät ovat säilyttäneet paikkansa suosittuina laulu- ja soittonumeroina vuosikymmenestä toiseen.

1800-luvun lopulla musiikki liitettiin osaksi laajempaa suomalaisuuden speaktaakkelia, missä se toimi yhtenä osana muiden symbolien kanssa. *Maamme*, *Porilaisten marssi*, *Suomen laulu*, *Savolaisen laulu*, *Vaasan marssi*, *Jumala ompe linnamme* ja muutama kansanlaulu muodostivat kansallisella tasolla käytetyimmän kansallisten ydinlaulujen ryhmän. Tässä kehityksessä niistä tuli koko kansan sävelmiä, kansallisia symboleja. Näitä taustoja vasten kyseisten laulujen valikoituminen ja käyttäminen myös Etelä-Pohjanmaalla kansallismielisissä joukkotilanteissa oli selvää. Koska juhlaohjelmistoon kelpuutettuja lauluja oli suhteellisen vähän, ne oli myös helppo oppia.

847 Frykman & al. 1979, 26–37, Kurkela 1989, 153–154.

Isänmaallisten laulujen tavoin myös kansanlauluista on mahdollista nimetä ne laulut, jotka valikoituivat erilaisten kansallishenkisten tilaisuuksien ohjelmanumeroiksi ylitse muiden. Juhlakäytössä saavuttamansa suosion lisäksi laulujen yleisyys perustui siihen, että niitä julkaistiin useammin erilaisissa laulukirjoissa suhteessa muihin kansanlauluihin. Samat laulut esiintyivät myös erilaisten kuorojen ohjelmistoissa ja torvisoittokuntien kansanlaulupotpureissa.⁸⁴⁸ Etelä-Pohjanmaalla mikään yksittäinen kansanlaulu ei lehtikirjoittelun perusteella noussut esimerkiksi *Maamme*-laulun tai *Vaasan marssin* kaltaiseen asemaan, mutta huvi-ilmoituksista löytyy kuitenkin mainintoja sellaista lauluista kuin *Tuoll' on mun kultani*, *Ah kun ilta joutuisi*, *Aamulla varhain kun aurinko nousi*, *Kreivin sylissä istunut*, *Sä kasvoit neito kaunoinen (Lapsuuden toverille)*, *Minun kultani kaunis on* ja *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa*. Kuvaavaa on, että jokainen näistä lauluista kuului suosituimpien 1800-luvulla kansalliseen julkisuuteen nousseiden kansanlaulujen joukkoon.⁸⁴⁹ Samat laulut löytyvät myös aikaisemmin mainittujen kansallisten ”hittisävelmien” listalta.

5.5. Laulu- ja soittojuhlat

5.5.1. Laulujuhla-aatteen herääminen Suomessa

Näkyvimpänä esimerkkinä musiikista kansallisen yhtenäistämisen työkaluna olivat Kansanvalistusseuran järjestämät laulu- ja soittojuhlat, joita alettiin järjestää vuodesta 1881 lähtien. Musiikin ja kansanvalistuksen rinnakkaisuus oli kansainvälinen ilmiö, joka eteni 1800-luvulla kaikkialla läntisessä maailmassa. Suomalaisten laulu- ja soittojuhlien esikuvat ovat pääosin peräisin Englannista, Saksasta ja erityisesti Virossa, jossa Viron saksankielinen sivistyneistö järjesti ensimmäiset eurooppalaisen laulujuhla-aatteen mukaiset laulu- ja soittojuhlat Tallinnassa vuonna 1857 ja Riiassa 1861. Ensimmäiset koko maata käsittävät yleisvirolaiset Tarton laulujuhlat järjestettiin vuonna 1869 Liivinmaan talonpoikien maaorjuudesta vapautumisen muistoksi. Myös Virossa lauluharrastus levisi tavallisen kansan pariin kansansivistystoiminnan myötä. Kuorolaulun alkusysäys tuli Viroon suoraan Saksasta ja Sveitsistä yksityishenkilöiden välityksellä.⁸⁵⁰

848 Kurkela 2012b, 361.

849 Suosituimmat kansanlaulut Suomessa ennen vuotta 1900 olivat *Aamulla varhain*, *En voi sua unhoittaa pois*, *Läksin minä kesäyönä käymään*, *Kesäillalla*, *Kreivin sylissä istunut*, *Kultaansa sureva*, *Kultani kukkuu kaukana*, *Kultaselle (Täällä Pohjantähden alla)*, *Lapsuuden toverille*, *Minun kultani kaunis on*, *Rannalla istuja (Hyljätyn valitus)*, *Taivas on sininen ja valkoinen*, *Tuoll' on mun kultani*, *Velisurmaaja*, *Voi äiti parka ja raukka*, *Voi minua poika raukkaa*, *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa*. Kurkela 2012b, 362.

850 Smeds & Mäkinen 1984, 18–19.

Suomessa laulu- ja soittojuhlien taustalla vaikutti erityisesti Kansanvalistusseuran sihteeri A. A. Granfelt (1846–1919). Hänelle oli käynyt selväksi, että pelkkä kirjallisuuden levittäminen ja satunnaisesti pidetyt huvitilaisuudet eivät riittäneet rahvaan ja sivistyneistön liiton synnyttämiseksi. Granfelt alkoi perehtyä järjestötoiminnan muotoihin muualla Euroopassa kohdistuen huomionsa erityisesti Viroon, minne hän teki kesällä 1880 muutaman viikon tutustumismatkan tarkoituksenaan tutustua maan kansallisen liikkeen johtomiehiin ja siihen, kuinka kansansivistyspyrkimykset oli Virossa organisoitu.⁸⁵¹ Erityisen suuren vaikutuksen Granfeltiin teki Tallinnassa samaan aikaan järjestetyt Viron kolmannet laulu- ja soittojuhlat, joissa hän myös vieraili. Granfelt vakuuttui juhlien herättämästä kansallisesta innostuksesta ja myös musiikista sen tehokkaana välittäjänä:

Juhlan merkitys ensimmäisenä virolaisena kansanjuhlanä oli merkittävä. Juhlan ansiosta leveni laulutaito laajalle kansan sekaan, laulukuntia perustettiin ympäri maata ja laulu ja soitto pääsivät osoittamaan jalostuttavaa vaikutustansa kansan yhteiselämään ihan toisella tavalla kuin ennen. Tärkein vaikutus juhlalla oli se, että sen ansiosta virolaiset huomasivat olevansa yhtenäisiä, oma kansa, joka sellaisen oli arvossa pidettävä ja heille syntyi luottamusta omaan voimaansa. – Heidän tietämättömyytensä oli aiheuttanut sen, että se ei aikaisemmin puolustanut oikeuksiaan.⁸⁵²

Jo ennen matkaansa Granfelt oli ottanut Kansanvalistusseuran kokouksissa puheeksi muualla Euroopassa suosittujen laulu- ja soittojuhlien järjestämisen myös Suomessa, mutta Viron kokemusten jälkeen suunnitelmat saivat uutta pontta. Suomeen palattuaan hän alkoi puuhata laulujuhlia Suomeen jo seuraavalle kesälle (1881) Kansanvalistusseuran juhlakokouksen yhteyteen. Hän vastasi käytännönjärjestelyistä yksin, mutta musiikkiohjelman laatimiseen hän pyysi avukseen maisteri A. A. Boreniuksen ja kapellimestari Richard Faltinin.⁸⁵³

Laulujuhlien järjestäminen kaatui kuitenkin seuran johdon vastustukseen. Pelättiin, että juhlat aiheuttaisivat häiriötä ja epäjärjestystä. Lisäksi keisari Aleksanteri II sai surmansa pommiattentaatissa samana keväänä kun Suomen ensimmäisiä laulujuhlia suunniteltiin, eikä juhlia senkään vuoksi katsottu sopivaksi viettää. Lopulta vuonna 1881 pidettiin vain pienimuotoiset juhlalaulajaiset. Niiden ohjelma noudatti suuresta määrin Tallinnassa pidetyn juhlan musiikkiohjelman. Granfeltin mukaan ohjelmaan valikoitui ”vähän virolaisia sävelmiä, eräs unkarilainen, kauniimpia

851 Sulkunen 1986, 48–50.

852 Kansanvalistusseuran kalenteri 1881, 94–95, 103.

853 Granfelt 1913.

isänmaallisia laulujamme ja yhtä ja toista kaunista”.⁸⁵⁴ Tarkemman kuvan ohjelmasta saa hänen kirjoittamastaan juhlaselostuksesta, joka julkaistiin Kansanvalistusseuran kalenterissa 1882:

Juhlaa jatkettiin klo 7 illalla. Juhla-alue oli koristeltu vaivalla ja huolella. Silloin alkoivat varsinaiset juhلالaulajaiset puistossa kaupungin eteläreunalla uusien seminaarirakennusten ja järven rannan välillä. Soittajat ja laulajat astuivat lavalle. Juhلالaulajaiset alkoivat soittimilla suoritetulla *Porilaisten marssilla*, jonka jälkeen yhdessä soitettiin ja laulettiin Beethovenin hymni *Maailman ääriin soikoon ain’ Herran korkea nimi!* ja Franzenin *Laulu ruhtinaalle*. Se oli ensimmäinen ohjelman viidestä osastosta. Seuraava osasto alkoi yksin soittimille sovitetulla *30-vuotisen sodan marssilla*, jonka jälkeen seurasi miesäänin laulettuna *Savolaisen laulu*, *Hyljätyn valitus*, *Vienan rannalla* ja Oksasen *Suomen laulu*. Lisäksi ohjelman ulkopuolella laulettiin eräs vilkas virolainen nuotti myöskin virolaisilla Hermannin tekemillä sanoilla, joka kuulijoissa herätti paljon mieltymystä. Sen jälkeen seurasi kunnallisneuvos Meurmanin puhe. Puheen jälkeen jatkettiin ohjelmaa. Ensimmäin soitettiin torvilla Paciuksen *Suomen laulu* ja sen jälkeen mieskuoro lauloi yhden suomalaisen, kaksi virolaista ja kaksi unkarilaista laulua, joista useat olivat ennen tuntemattomia. Lyhyen väliajan päästä seurasi viimeinen osasto, joka kappaleet olivat kaikki sekaäänisiä lauluja soittimien kanssa. Ensiksi tuli Bortianskyn kaunis rukous *Israelin Jumala*, sitten *Maamme* ja viimeiseksi virsi 51: *Jumala ompe linnamme*, jonka sävelet aamulla olivat ensimmäiset, jotka harjulla soitettiin ja joka mahtavasti nyt laulettuna ja soitettuna päätti seuran ei yksistään huviksi pidetyt juhلالaulajaiset.⁸⁵⁵

Juhلالaulajaiset onnistuivat hyvin, ja juhlan jälkeen pidetyssä kokouksessa Granfelt sai Kansanvalistusseuran johdolta myönnytyksen alkaa järjestää varsinaisia laulu- ja soittojuhlia seuran nimissä. Suomen ensimmäiset varsinaiset laulu- ja soittojuhlat järjestettiin Jyväskylässä kesäkuussa 1884. Musiikkiohjelmasta päätti sama juhلالaulajaisten yhteydessä asetettu toimikunta.

Valikoituneiden kuorolaulujen nuotit painettiin seuran kustannuksella kahteen viikkoon, toinen sekakuoroja ja toinen mieskuoroja varten. Soittokappaleiden kohdalla tyydyttiin vielä tässä vaiheessa käsin kopiointiin. Juhlat kestivät kolme päivää. Ensimmäinen päivä oli varattu harjoituksille, toinen juhlakonsertille ja kulkueelle. Kolmantena päivänä olivat laulu- ja soittokilpailut sekä illalla vielä kevyempi kansanjuhla. Tämä väkiintui laulu- ja soittojuhlien yleiseksi ohjelmarungoksi lukuun ottamatta Turun (1892) ja Vaasan (1894) laulujuhlia, jotka kaksikielisyytensä vuoksi kestivät jopa viisi päivää.⁸⁵⁶

854 Granfelt 1913.

855 Kansanvalistusseuran kalenteri 1882, 69–70. Ks. myös Inkilä 1960, 212–213; Smeds 1984, 9–12.

856 Smeds & Mäkinen 1984, 13.

Ensimmäisen laulujuhlat herättivät niin suurta innostusta, että seuraavat päätettiin pitää jo kolmen vuoden kuluttua 1887. Juhlia oli tarkoitus järjestää kolmen vuoden välein Kansanvalistusseuran juhlaistuntojen yhteydessä, mutta niiden pidosta syntyi kuitenkin kova kilpailu eri kaupunkien välillä. Tämä johti siihen, että etenkin 1890-luvulla Kansanvalistusseuran valtakunnallisia laulujuhlia järjestettiin lähes vuosittain vuoron perään kaikissa suuremmissa Suomen kaupungeissa.⁸⁵⁷

Taulukko 8. Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat 1884–1905.

Vuosi	Paikkakunta
1884	Jyväskylä
1887	Jyväskylä
1888	Tampere
1889	Viipuri
1890	Jyväskylä
1891	Kuopio
1892	Turku
1894	Vaasa
1896	Sortavala
1897	Mikkeli
1900	Helsinki
1905	Turku

Lähde: Inkilä 1960; Smeds & Mäkinen 1984; Särkkä 1973.

Ensimmäisten varsinaisten laulujuhlien jälkeen paikallisen toimikunnan rinnalle asetettiin Granfeltin aloitteesta erillinen, korkeatasoinen asiantuntijakomitea, jonka vastuulla oli nimenomaan juhlien musiikkiohjelman laatiminen. Komiteaan kutsuttiin kanttori L. N. Achté, kapellimestarit R. Faltin, R. Kajanus, L. Hämäläinen, A. Leander, tohtori ja teatterinjohtaja K. Bergbom sekä maisteri P. J. Hannikainen. Myös Granfelt itse kuului komiteaan.⁸⁵⁸ Siitä lähtien juh latoimikunta alkoi mobilisoida Suomen musiikkielämän avainhenkilöitä mukaan juhlille erilaisiin tehtäviin. Heidän läsnäolollaan oli monia vaikutuksia juhlien sisältöön ja luonteeseen. Toisaalta heidän mukanaolonsa lisäsi juhlien statusta sekä musiikillisesti että ideologisesti, toisaalta ne anoivat nouseville säveltäjälupauksille mahdollisuuden esitellä uusia teoksiaan ja edistää uraansa. Heillä oli myös yhteyksiä ulkomaille, mistä he toivat uusia ideoita juhlien ohjelmasisältöön.

⁸⁵⁷ Inkilä 1960, 216–220; Smeds 1984, 11–16, 29–36.

⁸⁵⁸ Inkilä 1960, 218.

Laulu- ja soittojuhlilla oli valtava yhteisöllinen merkitys. Ne kokosivat tuhatmäärin esiintyjä ja yleisöä eri puolilta Suomea eri sosiaaliryhmistä. Sanomalehtikirjoittelun ja Kansanvalistusseuran asiamiesten välityksellä kehoitettiin kaikkia maan tiedossa olevia harrastajakuoroja ja -soittokuntia osallistumaan juhlille. Kutsu lähetettiin nimenomaan harrastajille. Ammattilaisetkin saivat kyllä halutessaan esiintyä juhlassa, mutta ne eivät saaneet osallistua laulu- ja soittokilpailuihin. Olemassa olevat harrastajaseurat kartoitettiin asiamiesten avustuksella vuosittain. Jyväskylän toisilla laulujuhllilla vuonna 1887 esiintymässä oli lähes neljäsataa harrastajaa. Tampereen juhlissa seuraavana vuonna lukumäärä kohosi kuuteensataan, jonka jälkeen se kasvoi tasaisesti huipentuen Helsingin suurlaulujuhliin vuonna 1900. Silloin paikalle oli saapunut lähes 2500 laulajaa ja soittajaa.⁸⁵⁹

Juhlien tärkeimpänä tavoitteena oli fennomanian nimissä voimistaa ja edistää suomalaiskansallista ilmapiiriä laulun ja soiton välityksellä. Keskeisenä pyrkimyksenä oli myös luokkarajojen madaltaminen. Musiikin oli määrä levittää kansallisuuden ja laulujen aatetta kaikkiin kansankerroksiin.⁸⁶⁰ Juhlien ohjelmisto ja ulkonaiset muodot muovailtiin kansallisten symbolien ja arvojen mukaisiksi. Ehkä mielenkiintoisin yksityiskohta järjestäjien tavoitteessa lujittaa kansan uskoa oman kulttuurin elinvoimaan oli 1890-luvulla alkanut käytäntö kutsua juhlisiin ”aitoja” kansanlaulajia ja -soittajia edustamaan ”autenttista” suomalaista kansanperinnettä. Usein juhlilla esiintyi karjalaisia runolaulajia tai itkijöitä. Laulujuhllilla esiintyneistä kansansoittajista tunnetuin oli kanteleensoittaja Kreetta Haapasalo, joka esiintyi jo Jyväskylän toisilla laulujuhllilla vuonna 1887. Hän oli tullut tunnetuksi esiintymismatkojensa välityksellä, joita oli tehnyt jo vuodesta 1853 lähtien. Jyväskylän laulujuhllilla hän oli 73-vuotias.⁸⁶¹

Haapasalon esiintyminen oli tarkkaan mietitty, sillä Jyväskylän toisilla laulujuhllilla kantele oli keskeisesti esillä kansallisena symbolina. Uuden esiintymislavan taustalla oli suurikokoinen Suomen vaakuna kahden lyyran välissä olevalla vihreällä kilvellä. Puhujakorokkeen eteen oli köynnösten kannattamana punaiselle pohjalle maalattu kantele. Juhlapaikan koristeluun käytettiin laulujuhlavalmisteluissa poikkeuksetta paljon aikaa ja vaivaa. Tärkein yksityiskohta oli esiintymislava, joka koristeltiin lipuin, viirein ja köynnöksin.⁸⁶²

Suomalaiskansallisten pyrkimysten ohella laulujuhla-aatteen kannalta yhtä tärkeä tavoite oli kohottaa innostusta soittamiseen ja laulamiseen. Laulu- ja soittojuhljen avulla kansaa houkuteltiin kuorojen ja torvisoit-

859 Smeds & Mäkinen 1984, 13, 30; Särkkä 1973, 78.

860 Alapuro & Stenius 1989, 11; Smeds & Mäkinen 1984, 9–12, 33–35; Smeds 1989, 91–93.

861 Laitinen 2003, 83.

862 Smeds 1984, 32. Ks. myös Laitinen 2003, 83.

tokuntien perustamiseen ympäri Suomea. Niiden välityksellä rahvaan toivottiin helpommin integroituvan uuteen rakenteilla olevaan suomalaiseseen kansalaisyhteiskuntaan. Tätä tavoitetta silmällä pitäen laulu- ja soittojuhlien musiikillinen sisältö pyrittiin etenkin alkuvaiheessa pitämään riittävän kansantajuksena. Sopivimpana ohjelmistona pidettiin ennen kaikkea suomalaisia kansanlauluja sekä muita kansallisia tunteita hehkuttavia lauluja. Sama vaatimus toistui myös laulujuhlien yhteydessä järjestettyjen sävellyskilpailujen säännöissä. Kaikilta kilpailukappaleilta edellytettiin, että ne sopivat vaikeusasteeltaan sekä laulujuhlien yleisohjelmaan että kilpailukappaleiksi.⁸⁶³

Juhlien päätapahtumaksi muodostui laulu- ja soittokilpailu. Suosion noustua kilpailuja alettiin laajentaa niin, että jokaiselle kuorolajille – mies-, nais- ja sekakuoroille – järjestettiin oma kilpailunsa. Samalla kilpailujen vaatimustaso nousi, kun osallistujat eivät enää saaneet valita kilpakappaleitaan itse, vaan ne määrättiin etukäteen asiantuntijakomitean toimesta.⁸⁶⁴ Juhlien luonteen mukaisesti myös laulu- ja soittokilpailuihin liitettiin kasvatuksellisia pyrkimyksiä. Ensinnäkin kilpailujen katsottiin kohentavat kuorojen ja torvisoittokuntien taitoja ja herättävän innostusta harjoitteluun. Osallistumiseen houkutteli myös julkisuus, sillä kilpailuissa menestyneet laulu- ja soitto-kunnat saivat näkyvyyttä valtakunnallisessa sanomalehdistössä. Voittajat mainittiin aina erikseen lehtien juhlaselostuksissa. Tämänkaltaisen julkisuus oli ennenkuulumatonta tavallisen kansan keskuudessa. Myös palkinnot innostivat kilpailemaan. Toiseksi kilpaileminen ja siihen liittyvä säännöstö edistivät tavoitteellisuutta, pitkäjänteisyyttä, rehellisyyttä ja tasapuolisuuden esilletuomista. Lisäksi kilpailemiseen liittyi voimakas yhteisöllisyyden tunne. Juhlien kohokohta oli poikkeuksetta yhteissoitto, jossa kaikki juhliin osallistuneet soitto-kunnat ja kuorot esiintyivät yhdessä.

Ajan kuluessa laulu- ja soittojuhlille alkoi kuitenkin muodostua melko kaksinainen luonne. Ohjelmatarjonnan lisääntyessä näytti siltä, kuin rinnakkain olisi ollut kaksi aivan erilaista tapahtumaa: kansanjuhlat ja juhلالaulajaiset. Kansanjuhlien ohjelmaan kuuluivat yhä enemmän erilaiset oheistapahtumat, jotka eivät välttämättä liittyneet millään tavalla musiikkiin. Sen sijaan juhلالaulajaiset ja -soittajaiset sisälsivät pääasiassa korkeatasoista musiikkiohjelmaa. Juhlaohjelmaa kehitettiin tarkoituksellakin alkuvaiheita vaativammaksi, sillä juhlien yhtenä pyrkimyksenä oli kannustaa kansaa ”sivistävän musiikin” harrastamiseen. Sen vuoksi juhlien ohjelmistoihin haluttiin lisätä pikku hiljaa myös vaikeampia teoksia. Tämäkin ilmiö oli toisinto yleiseurooppalaisesta mallista, mutta Suomes-

863 Smeds & Mäkinen 1984, 119, 133–134.

864 Mäkinen 1984, 124–126.

sa aiheutti myös sen, että osallistujamäärät alkoivat laskea sitä mukaa, kun ohjelma vaikeutui. Asia konkretisoitui Vaasan juhlilla vuonna 1894.

5.5.2. Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat Vaasassa

Laulujuhla-utiset levisivät myös Etelä-Pohjanmaalle. Ne otettiin sivistyneistön piirissä innostuneesti vastaan. Ilmiön merkittävydestä kertoo se, että juhlien päiväkohtainen kulku selostettiin sanomalehdissä yksityiskohtaisesti. Lehtikirjoittelussa kerrattiin juhlien ”kansallista ja siveellisestikin tärkeää” merkitystä ja houkuteltiin paikallisia kuoroja ja soitokuntia osallistumaan juhlille, sillä ”hyvä olisi, jos joka paikassa laulu ja soitto olisi tarjolla kansamme joutohetkien jalostuttamiseksi”.⁸⁶⁵

1890-luvulla laulu- ja soittojuhlien kansallinen merkitys kasvoi entisestään. Poliittisen tilanteen kiristyessä ne alkoivat saada yhä selvemmin kansallisen mielenosoituksen leiman. Kenties siitä johtuen juhlat pyrittiin sijoittamaan Itä-Suomeen ja Karjalaan, kuvitellun suomalaisuuden syntysijoille. Juhlien isäntäkaupunkina toimivat Kuopio (1891), Sortavala (1896) ja Mikkeli (1897). Kansallisen yhtenäisyyden korostamiseksi 1890-luvulla järjestettiin myös kaksikielisiä juhlia, jotka katsottiin soveliaammaksi sijoittaa Länsi-Suomeen, missä ruotsinkielinen kulttuuri oli vielä voimakasta. Ensimmäinen kaksikielinen juhla pidettiin Turussa vuonna 1892. Vaasan vuoro oli kaksi vuotta myöhemmin 1894.⁸⁶⁶ Laulujuhlien saaminen Vaasaan oli tärkeä tapaus, ja niiden valmisteluun ryhdyttiin jo kaksi vuotta ennen tapahtumaa, vaikka lupa juhlien pitämiseen saatiin vasta vuoden 1893 alussa.

Vaasan juhlat poikkesivat musiikillisesti hyvin paljon aikaisemmista. Ne saivat jo järjestelyvaiheessa arvokkaamman leiman kuin edelliset. Vaasassa juhlan paikallisena järjestäjänä toimi Vaasan Soitannollinen Yhdistys, jonka johtajan Axel Steniuksen kunnianhimoisena tavoitteena oli järjestää tapahtuma, joka jäisi suomalaisten laulujuhlien historiaan. Näin myös tapahtui. Jo tammikuussa 1893 seura uutisoi *Pohjalaisessa*, että Vaasan laulujuhlien musiikkiohjelma tulisi sisältämään aikaisempaa enemmän ”korkeampaa taidemusiikkia”.⁸⁶⁷ Kun Kansanvalistusseuralta oli saatu virallinen vahvistus, että vuoden 1894 laulu- ja soittojuhlat järjestetään Vaasassa, Soitannollisen Yhdistyksen toimesta koottiin paikallinen toimikunta huolehtimaan juhla järjestelyistä. Toimikunta kutsuttiin koolle sanomalehti-ilmoituksella. Toimintaan saivat osallistua kaikki halukkaat ”Vaasan yhteiskunnan jäsenet ja muut kansalaiset”.⁸⁶⁸ Lehti-ilmoi-

⁸⁶⁵ *Vaasan Lehti* 1.10.1883.

⁸⁶⁶ Smeds & Mäkinen 1984, 36.

⁸⁶⁷ *Pohjalainen* 31.1.1893.

⁸⁶⁸ *Pohjalainen* 25.4.1893.

tuksen perusteella Vaasan kaupungintalon museosaliin kokoontui 50 innokasta juhlajärjestäjää, joista 30 valittiin toimikuntaan.⁸⁶⁹

Juhlat järjestettiin Hietalahden puistossa 18.-21.6.1894. Juhlallisuudet aloitettiin virrellä *Jumala ompe linnamme*, jonka ”mahtavat säveleet kirkontornista kehoittivat hartauteen ja juhlaan.” Virren aikana juhlavieraat kokoontuivat kirkon pihaan, josta lähdettiin yhtenä kulkueena koti juhla- paikkaan. Siellä tulijoita oli vastassa Vaasan kaupungin ja työväenyhdistysten kuorot, jotka lauloivat yhdessä *Vaasan marssin*. Sen jälkeen kaupungin torvisoittokunta soitti jälleen *Jumala ompe linnamme*. Soiton loputtua rovasti J. Roschier piti puheen ja julisti juhlan alkaneeksi. Seuraavat päivät koko kaupunki oli suuren juhlahumun vallassa. Ympäri kaupunkia järjestettiin teatterinäytäntöjä sekä pienimuotoisia soittajaisia ja laulajaisia vieraillevien kuorojen, soittokuntien ja soolotaiteilijoiden toimesta. Vielä juhlan ensimmäisenä päivänä *Pohjalaisessa* etsittiin juoksupoikia juhlien tarpeisiin. Sanomalehtien sivuilla juhlavieraille kaupiteltiin ravintola- ja majoituspalveluita, kävelyhansikkaita, kravatteja, hattuja, hajuvesiä ja nenäliinoja. Paikalliset kauppiat ja ravintoloitsijat hyötyivät tuhatpäisestä juhlayleisöstä monin tavoin. Juhlaa varten oli myös järjestetty ”omnibusliikennettä”, joka kuljetti vieraita majoituspaikoista juhlapaikalle ja takaisin.⁸⁷⁰

Vaasan juhlilla esiintyivät aikakauden tunnetuimmat nimet ja lupavimmat kyvyt. Ulkomaisten suurteosten ohella siellä esitettiin useampia kotimaisten säveltäjien laajarakenteisia sävellyksiä, joita he itse johtivat. Järjestelytoimikunta oli myös ensimmäistä kertaa laulujuhlien historiassa päättänyt hyödyntää tilaussävellyksien mahdollisuutta juhlaohjelmassa. Martin Wegelius, Robert Kajanus, Jean Sibelius, Armas Järnefelt ja Richard Faltin johtivat juhlilla omia teoksiaan, joista Sibeliuksen *Improvisaatio orkesterille (Kevätlaulu)* ja Järnefeltin *Korsholma* oli sävelletty varta vasten Vaasan juhlija varten. Juhlaohjelma oli muutenkin monipuolisempi kuin aikaisemmin. Siihen kuului muun muassa taidenäyttely, voimisteluesityksiä, urheilukilpailuja ja oratoriokonsertteja. Erikoisuuksiin kuului vielä meriretki ja retki Vanhaan Vaasaan, Korsholman valleille, jonne pystytettiin jyrkä graniittiristi muistuttamaan kristinuskon tuomisesta Pohjanmaalle.⁸⁷¹

Juhlat päättyivät suuren kansanjuhlaan. Juhlapaikalle saavuttiin yhtenä kulkueena torvisoiton säestyksellä. Juhlan aluksi Santeri Alkio piti tunteisiin vetoavan puheen musiikin merkityksestä ”Suomen kansalle”, jonka jälkeen oopperalaulaja Hjalmar Frey lauloi Armas Järnefeltin säestyksellä muun muassa *Honkain keskellä* ja *Sotilaspoika*. Kaksikko huudettiin useita kertoja uudelleen lavalle. Myös Turun nuorisokööri esitti tilaisuudessa

869 *Pohjalainen* 9.5.1893.

870 *Pohjalainen* 18.6.1894 & 19.6.1894.

871 Inkilä 1960, 227–228; Mäkinen 1984, 45, 137–138; *Pohjalainen* 23.6.1894.

”muutamia lauluja”. Ohjelmassa oli vielä urheilukilpailuja ja leikkejä, palkintojenjako sekä arpajaiset Ilmajoen ja Kruununkylän kansanopistojen hyväksi. Kansanvalistusseuran järjestyksessä kahdeksannet yleiset laulu- ja soittojuhlat päätti Granfeltin puhe sekä *Maamme* ja *Jumala ompe linname*, jotka laulettiin yhdessä torvisoiton säestyksellä.⁸⁷²

Ohjelman arvokkuudesta huolimatta Vaasan juhlille ei saapunut niin paljoa yleisöä kuin aikaisempina vuosina. Etelä-Pohjanmaan maaseudun laulukunnista juhlaan osallistuivat ainoastaan Jurvan mieskuoro sekä Ilmajoen sekakuoro ja naiskuoro.⁸⁷³ Soittokunnista ei paikalle ilmaantunut ainuttakaan. Ongelma oli nimenomaan siinä, että juhlien ohjelma oli liian vaativa: jotakin aikaisempien juhlien kodikkuudesta oli monien mielestä kadonnut. Sanottiin, että tavallinen kansa tunsu itsensä kodittomaksi ”pröystäilevän hienoston ja mahtavien kantaattien keskellä”. Osuutensa kritiikkiin antoi myös Granfelt, jonka mielestä Vaasan juhlat eivät toteutaneet laulu- ja soittojuhlien alkuperäistä tavoitetta. Hän muistutti, että tärkeintä oli musiikin harrastajien isänmaallis-kansallisen hengen kohottaminen. Granfeltin mukaan ”korkeampi musikaalinen työ on ammattia”. Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat ”eivät ole tarkoitettut ammattitaiteilijajuhlaksi” vaan ne ovat ”ensisijassa kansallisia” juhlia. Hän vastusti jyrkästi liiallista musiikillista erikoistumista, joka Vaasassa johti siihen, että muu ohjelma jäi täysin kotimaisten suurteosten varjoon. Ne veivät myös lehdistön huomion. Granfelt tiivisti kantansa muutamaan nasevaan sanaan: ”Tästä kaikesta sai juhla säveltaiteellisesti ylimysluonteisemman karvan.”⁸⁷⁴ Se ei millään tavalla edistänyt laulujuhla-aatteen perimmäistä tavoitetta säätyrajojen rikkomisesta.

Myös laulu- ja soittokilpailuja arvosteltiin liian korkeasta tasosta. Lehtikirjoittelun mukaan kilpailuun oli päässyt mukaan musiikkiryhmiä, joiden kokoonpanoon kuului ammattilaisia. *Pohjalaisen* mukaan juhlatoimikunta ei tehnyt tarpeeksi pohjatyötä selvittääkseen kuorojen ja torvisoittokuntien luonnetta ja jäsenistöä. Järjestäjien toiminta oli suorastaan ”leväperäistä”.⁸⁷⁵ Yleisökatoa perusteltiin kaksikielisyydellä: molempia kieliä ymmärtämättömälle kansanosalle ohjelman arveltiin olevan liian pitkäväteinen. Vaasan juhlat jäivätkin viimeisiksi kaksikielisiksi laulujuhliksi valtakunnallisella tasolla. Voimakkaan arvostelun seurauksena seuraavat laulujuhlat pidettiin vasta vuonna 1896 Sortavalassa. Samasta syystä myös juhlaohjelman sisältö oli jälleen lähempänä varhaisempia laulujuhlia.⁸⁷⁶

872 *Pohjalainen* 23.6.1894.

873 *Pohjalainen* 23.6.1894.

874 Granfelt 1913.

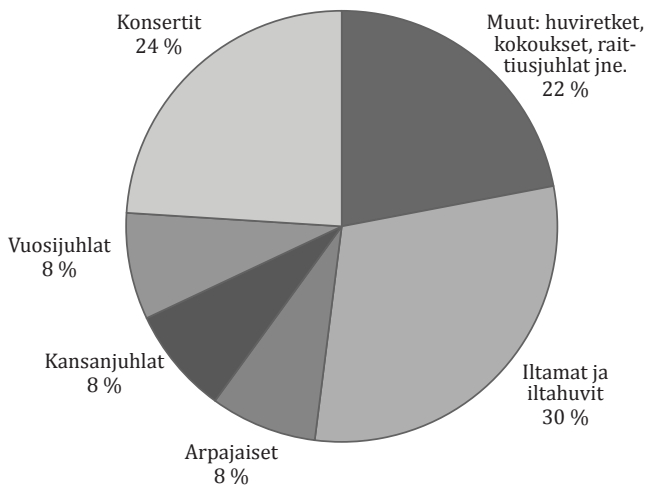
875 *Pohjalainen* 23.6.1894.

876 Inkilä 1960, 227–228; Smeds 1984, 42–45.

5.5.3. Nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlat

Sanomalehtiaineiston perusteella 1890-luvun loppuun tultaessa Etelä-Pohjanmaalla järjestetyistä musiikkipitoisista tilaisuuksista 59 % järjestettiin Vaasassa ja 41 % maaseudulla. Eniten järjestettiin iltamia. Kaikkiaan 30 % tilaisuuksista ilmoitettiin iltamien tai iltahuvien nimellä.⁸⁷⁷ Seuraavaksi eniten järjestettiin erilaisia konsertteja. Niiden osuudeksi tuli lähes neljäsosa kaikista tapahtumista. Noin puolet konserteista oli suurelle yleisölle suunnattuja kansankonsertteja ja helppotajuisia konsertteja. Loput olivat hieman hintavampia orkesteri- tai laulumusiikkikonsertteja sekä paikallisten laulu- ja soittokeuhkien omia soittajaisia ja laulajaisia. Noin joka kymmenes tilaisuus oli arpajaisia, kansanjuhlia ja vuosijuhlia, jotka yleistyivät yhdistysten lisääntymisen myötä. Vuosijuhla oli yhdistysten toimintavuoden huipentuma, mistä johtuen niistä kirjoitettiin näyttävästi sanomalehdissä. Arpajaisien, kansanjuhlien ja vuosijuhlien yhteenlaskettu osuus musiikkia sisältävien tapahtumien kokonaismäärästä oli noin neljännes. Yhdessä iltamien ja konserttien kanssa ne muodostivat keskeisimmät huvi- ja harrastustoiminnan muodot. Muita suosittuja tapahtumia olivat huviretket, raittiusjuhlat ja kansallisten suurmiesten juhlapäivät. Myös kokouksia järjestettiin runsaasti. Tavallisesti ne alkoivat ja päättyivät laululla. Toisinaan myös torvisoitto-

Kuvio 2. Merkittävimpien musiikkia sisältävien tapahtumien toiminnallinen luonne Etelä-Pohjanmaalla 1878–1899.

⁸⁷⁷ On syytä huomioida, että sanomalehdissä mainittujen huvitilaisuuksien lukumäärä ei välttämättä vastaa todellisuutta, sillä todennäköisesti lehti-ilmoitukset suosivat kaupunkien tilaisuuksia ja konsertteja maaseudun iltamien kustannuksella.

kunnat viihdyttivät kokousvieraita. Musiikillisesti näyttävin uutuus oli 1890-luvun lopulla toteutetut paikalliset laulu- ja soittojuhlat, joita alettiin suunnitella vuosikymmenen puolivälissä.⁸⁷⁸

1800-luvun lopulla Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlista muodostui kansallisen liikkeen suurin representaatio. Ne tuottivat aivan uudenlaista julkisuutta luoden edellytyksiä asioiden kokemiselle tavalla, joka ylitti paikallisen elämänpiirin rajat ollen yhtä aikaa yksilöllinen ja kollektiivinen. Samalla syntyi uusia muotoja kansan ja vallan kohtaamiselle – ja myös kansan omalle äänelle. Juhlien suosio kasvoi nopeasti ja innostus levisi myös maaseudulle. Yhdessä joukkojärjestäytymisen läpimurron kanssa musiikkijuhlat edistivät voimakkaasti laulukuo- rojen ja soitto- kuntien leviämistä kaikkialle Suomeen. Varhainen festivaali-innostonus ilmeni myös pienempinä juhlina, joita paikalliset nuorisoseurat, raittiusyhdistykset ja muut järjestöt organisoivat eri puolilla maata. Kansanvalistusseuran laulujuhlat muodostivat toiminnan mallin, jota muiden järjestöjen oli helppo seurata.

Jyväskylän ensimmäisten varsinaisten laulu- ja soittojuhlien mallin mukaan Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseura järjesti ensimmäisen laulu- ja soitto- kilpailun jo vuonna 1887 viidennen kesäjuhlan- sa yhteydessä Seinäjoella. Kilpailun toteuttamisesta päätettiin saman vuoden tammikuussa seuran vuosikokouksen yhteydessä. Samalla asetettiin kilpailu myös parhaan kanteleen rakentajalle. Kansanvalistusseuran tavoin kilpailujen järjestämisellä pyrittiin lupaavasti alkaneen laulu- ja soitto- harrastuksen edistämiseen maakunnassa. Vastaavasti kanteleenrakennuskilpailun toivottiin lisäävän kiinnostusta kanteletta ja sen soittamista kohtaan.⁸⁷⁹

Kilpailuun ilmoittautui kolme soitto- kuntaa: Alavuden, Ilmajoen ja Lapuan soitto- kunnat. Kanteleita oli lähetetty kymmenkunta. Laulukilpailu jouduttiin olosuhteiden pakottamana peruuttamaan, sillä yhtään kuoroa ei ollut ilmoittautunut juhlille. Muutama laulukunta oli kyllä saapunut juhlaan esiintymään, mutta syystä tai toisesta halua kilpailemiseen ei ollut. Ilmeisesti ne eivät katsoneet olevansa tarpeeksi kehittyneitä taidoissaan osallistuakseen kilpailuun, Soittokilpailussa kukin soitto- kunta soitti kolme omavalintaista kappaletta, jotka kilpailua varten valittu tuomaristo Jaakko Passisen johdolla arvioi. Alavuden soitto- kunta jäi kilpailussa kolmanneksi. Tuomariston arvion mukaan soitto- kunnan valitse- mat kappaleet olivat liian vaativia sen kykyihin nähden. Voiton vei Lapuan soitto- kunta, ja ilmajokelaiset tulivat toiseksi. Kanteleenrakennuskilpailun voitti tehtaailija Engström Helsingistä. Toisen palkinnon sai Vaasan aseman vah- timestari Lindroos.⁸⁸⁰ Myös Isonkyrön juhlaan seuraavana kesänä julistet- tiin kilpailu, mutta osanottajien puutteesta sitä ei voitu järjestää. Paikalle

878 Ks. kuvio 2.

879 *Vaasan Lehti* 19.1.1887 & 26.1.1887.

880 *Kansan Lehti* 28.7.1887; *Vaasan Lehti* 23.7.1887.

olivat saapuneet vain Laihian torvisoittokunta ja Jyväskylän seminaarin laulukunta.⁸⁸¹ Seuraava kilpailu saatiin aikaiseksi vasta nuorisoseuran järjestämällä laulu- ja soittojuhlilla seuraavan vuosikymmenen lopulla.

Etelä-Pohjanmaalla ensimmäinen paikallinen laulu- ja soittojuhla järjestettiin nuorisoseuran kesäjuhlan yhteydessä Nurmossa 1899. Jo vuotta aikaisemmin oli Pohjalaisen osakunnan ylioppilaiden kanssa keskusteltu laulujuhla järjestämisestä Lapualle, mutta suunnitelma kaatui toimikunnan muihin kiireisiin.⁸⁸² Nurmon juhlille osallistui kuusi laulukuntaa ja kaksi soittokuntaa. Laulukilpailun osanottajat olivat Lapuan, Kurikan ja Seinäjoen sekakuorot sekä Lapuan naiskuoro ja Laihin mieskuoro. Soittokunnista kilpailuun osallistuivat Lapuan ja Isonkyrön soittokunnat. Kaikki osallistujat palkittiin. Kilpailun lisäksi ohjelmassa oli puheita, moniäänistä kuorolaulua ja yksiäänistä laulua, johon myös yleisö sai osallistua. Yhteislauluina laulettiin ainakin *Jumala ompi linnamme, Herra siunaa Suomen kansa* ja *Maamme*. Laulut esitettiin torvisoiton säestyksellä. Sen lisäksi esittivät vielä kaikki juhlille osallistuneet laulukunnat yhdessä *Suomen laulun* ja *Vaasan marssin*.⁸⁸³

Vaikka järjestäjät olivat toivoneet maakunnan musiikkiseuroilta aktiivisempaa osanottoa juhlaan, lopputulokseen oltiin kuitenkin tyytyväisiä. Nurmon juhlan toivottiin innostavan laulu- ja soittokuntia osallistumaan suuremmalla mielenkiinnolla seuraaviin laulujuhliin, jotka päätettiin järjestää heti seuraavana vuonna. Hyvien kulkuyhteyksiensä vuoksi juhla paikaksi valikoitui Seinäjoki. Juhlien järjestelytoimikunnan puheenjohtajaksi valittiin maisteri Heikki Klemetti, joka oli kuulunut myös Nurmon juhlien järjestelytoimikuntaan.⁸⁸⁴

Etelä-Pohjanmaalla laulu- ja soittojuhlien taustalla vaikutti huoli maakunnan musiikkiharrastusten huonosta tilasta. Vaikka musiikkipitoiset tilaisuudet olivat 1890-luvun aikana huomattavasti lisääntyneet, oli kuorojen ja soittokuntien toiminnassa kuitenkin havaittavissa hiipumista. Sanomalehtikirjoittelun perusteella 1880-luvulla toimintansa aloittaneiden kuorojen ja soittokuntien lukumäärään verrattuna aktiivisesti toimivien musiikkiseurojen kokonaismäärä ei lopulta juurikaan noussut 1890-luvulla. Yhdistystoiminnan lisääntymisen myötä laulu- ja soittokunnat tulivat julkisuudessa huomattavasti aikaisempaa enemmän esille ja sen vuoksi saa helposti käsityksen, että ne olisivat merkittävästi lisääntyneet. Esimerkiksi torvisoittokuntia perustettiin kyllä lisää, mutta samalla osan edellisellä vuosikymmenellä aloittaneiden soittokuntien toiminta hiipui. Kuorojen kohdalla merkittävin ero oli vakituisten kuorojen lisääntyminen ja tilapäisten laulukuntien väheneminen. Nurmon juhlien yhteydessä

881 *Vaasan Lehti* 4.7.1888.

882 *Pyrkijä* 3/1898.

883 *Pohjalainen* 1.4.1899.

884 *Pyrkijä* 7/1899.

sanomalehdissä alkoi vilkas keskustelu maakunnan musiikkiharrastuksen huonontuneesta tilasta. Erityisen huolissaan oltiin laulukuntien vähäisestä lukumäärästä. Jo vuonna 1896 *Pohjalaisen* kirjeenvaihtaja totesi, että Etelä-Pohjanmaa on yksi niistä maakunnista Suomessa, jossa eniten ollaan vieraannuttu ”isien soitannollisesta elämästä”. Asian korjaamiseksi kirjoittaja ehdotti paikallisten laulu- ja soittojuhlien järjestämistä vedoten nuorisoseuroihin, joiden riveistä hän toivoi sekä järjestelyvastausta että kilpailevia laulu- ja soitto kuntia.⁸⁸⁵

Kolme vuotta myöhemmin oltiin edelleen samassa tilanteessa. *Laulun ystävä* arvelee lauluseurojen vähäisen lukumäärän johtuvan hyvien johtajien puutteesta.⁸⁸⁶ Torvisoittokuntien määrään oltiin suhteellisen tyytyväisiä, vaikka niitäkin toivottiin lisää. Nurmon laulu- ja soittojuhlien lähestyessä nuorisoseurat joutuivat jälleen suurennuslasin alle. Koska niiden keskuudessa harjoitettiin laulua ja soittoa, nuorisoseurojen suoranaisten velvollisuutena oli jo pelkästään tilaisuuden järjestäjän ominaisuudessa valjastaa kaikki kynnelle kykenevät laulu- ja soitto kuntansa osallistumaan juhlille.⁸⁸⁷ Sanomalehtikirjoittelussa kansaa yritettiin toistuvasti herätellä myös vertaamalla maakunnan musiikkiseurojen häpeällisen vähäistä lukumäärää Karjalan nuorisoseuran vastaavaan tilanteeseen. Seuran järjestämille ensimmäisille laulu- ja soittojuhlille vuonna 1898 oli ilmoittautunut kuusi soitto kuntaa ja peräti 20 laulukuntaa. Ne olivat ensimmäiset nuorisoseuran piirissä järjestetyt laulu- ja soittojuhlat Suomessa.⁸⁸⁸

1890-luvun aikana musiikin harrastusta alettiin entistä enemmän korostaa nuorisoseurojen toimintamuotona. *Pyrkijässä* kirjoiteltiin asiasta usein ja kehoitettiin opettajia, kanttoreita ja muita kynnelle kykeneviä jälleen aktivoitumaan kuorojen perustamiseen paikkakunnallaan.⁸⁸⁹ Asia oli esillä myös yleisessä nuorisoseurakokouksessa Jyväskylässä 1895. Silloin nuorisoseuran johto nosti ensimmäisen kerran esille *yksiäänisen laulun* tärkeyden laulunopetuksessa ja yhteisöllisyyden luojana. Moniääninen kuorolaulu oli haastavaa eikä kaikilla sen vuoksi ollut mahdollisuuksia ottaa siihen osaa. Paikallisia nuorisoseuroja kehoitettiin jakamaan kuoro toimintansa kahteen eri sarjaan osanottajien kykyjen mukaan. Tärkeintä oli, että kaikki saisivat mahdollisuuksiensa mukaan osallistua yhteiseen toimintaan.⁸⁹⁰

Pohjalaisessa oli jo vuonna 1893 ehdotettu yksiäänisten laulukuntien perustamista moniäänisten kuorojen vaihtoehdona. Kiinnostavaa on, että

885 *Pohjalainen* 21.11.1896.

886 *Pohjalainen* 13.1.1899.

887 *Pohjalainen* 31.10.1899.

888 *Pyrkijä* 6/1898; Särkkä 1973, 48–49.

889 *Pyrkijä* 6/1890.

890 Särkkä 1973, 49.

Isonkyrön kesäjuhlan yhteydessä vuonna 1888 ilmoitettiin julkisesti, että yksityiset laulajat eri puolilta maakuntaa saavat ottaa osaa yhteislauluun, jos vaan saapuvat yhteisharjoitukseen, joka pidetään juhlapaikalla edellisenä päivänä juhlan alkamisesta. Valitettavasti juhlaselostuksessa ei näy merkintää tällaisen yhteisharjoituksen pitämisestä, mutta sehän ei kuitenkaan tarkoita, etteikö sellaista olisi pidetty.⁸⁹¹ Yksiäänisen laulun asema nostettiin jälleen esille Suomen Nuorison Liiton kokouksessa Viipurissa 1899. Kokouksessa keskusteltiin nuorisoseurojen vastuusta järjestää paikallisia laulujuhlia. Musiikkiohjelman kannalta keskeisin päätös oli, että pienempien laulujuhlien ohjelmaan oli oppimisen helpottamiseksi otettava riittävän vähän laulu- ja soittokappaleita. Lisäksi valikoituneiden laulujen tuli olla sanomaltaan herättäviä ”ja yksi äänistä laulua ei saa niistä [juhlista] puuttua”.⁸⁹²

Lauluinnostuksen kohottamiseksi Seinäjoen laulu- ja soittojuhlilla painotettiin entistä enemmän yksiäänisen joukkolaulun osuutta ohjelmassa. Yhteislauluiksi valittiin tilanteeseen sopivia, yleisölle entuudestaan tuttuja lauluja. Seinäjoella laulettiin muun muassa *Jumala ompi linnamme, Vaasan marssi, Maamme, Jo johtuu armas aika* sekä *Oi terve Pohjola*. Törnävän saarella järjestetyissä laulu- ja soittojuhlissa kilpaili kaikkiaan kahdeksan soittokuntaa ja viisi laulukuntaa. Soittajia oli yhteensä 67 ja laulajia noin 140. Soitto- ja laulukunnat oli jaettu kilpailussa kahteen sarjaan. Soittokunnista ensimmäisessä sarjassa kilpailivat Lapuan, Isonkyrön ja Nivalan soittokunnat, toisessa Kurikan, Vintalan, Jalasjärven, Kauhajoen ja Alavuden soittokunnat. Laulukilpailuihin osallistui Kurikan ja Lapuan sekakuorot sekä Ilmajoen ja Lapuan naiskuorot. Osallistujamäärä oli järjestäjille pettymys, sillä kilpailuun oli ennakkoon ilmoittautunut yhteensä 12 kuoroa ja peräti 13 torvisoittokuntaa. Kilpailu saatiin kuitenkin järjestettyä kaikissa muissa sarjoissa lukuun ottamatta mieskuoroja, joista kilpailuun oli saapunut ainoastaan Lapuan mieskuoro. Kilpailutuomaristoon kuuluivat Heikki Klemetti, Väinö Jernberg, Jaakko Passinen sekä Passisen kanttorikollegat Iisakki Ketonen Lappeenrannasta ja J. A. Östman Karijoelta.⁸⁹³

Kenties kuukautta aikaisemmin järjestettyjen Helsingin suurlaulujuhlien herättämän innostuksen vuoksi Seinäjoen juhlasta muodostui maakunnan siihen saakka suurin ja merkittävin tapahtuma. Juhlat kestivät kaksi päivää. Ensimmäisenä päivänä oli laulu- ja soittokilpailut, konsertti ja iltamat. Toisena päivänä järjestettiin juhlakonsertti ja kansanjuhla Ilmajoen kansanopiston hyväksi. Kansanjuhlan järjestelyistä vastasivat paikalliset ylioppilaat. Uutuutena esitettiin Sibeliuksen *Ateenalaisten laulu*, joka oli saanut näkyvän sijan Helsingin juhlilla kuukautta aikaisem-

891 *Vaasan Lehti* 22.7.1888.

892 *Pyrkijä* 8/1899.

893 *Pohjalainen* 5.7.1900.

min. Lisäksi Seinäjoella oli tarkoitus kantaesittää A. V. Forsmanin runoon pohjautuva *Eteläpohjalaisten laulu*, johon sävellystyö oli tilattu jalasjärveläissyntyiseltä Oskar Merikannolta. Esitys jouduttiin kuitenkin peruuttamaan, sillä Merikanto ei ehtinyt saada sävellystään määrääikaan mennessä valmiiksi.⁸⁹⁴

Muuten ohjelma rakentui pääosin aikaisemmilta vuosilta tuttuihin tunnelmankohottajiin. Juhla aloitettiin virrellä *Jumala ompi linnamme*, johon tuhatpäinen yleisö yhtyi. Alkion avajaispuheen jälkeen juhlaan saapuneet soittokunnat soittivat yhdessä *Vaasan marssin*. Lopuksi esitettiin vielä *Maamme*, jota yleisö kuunteli seisoviltaan paljain päin. Kilpailukappaleet sovituksineen valittiin Kansanvalistusseuran laulu- ja soittovihkoista. Juhlakonsertti aloitettiin yhteislaululla, jonka jälkeen soitettiin *Suomen laulu*, *Vaasan marssi*, *30-vuotisen sodan marssi* sekä *Suomi armas synnyinmaamme*. Juhlapuheen jälkeen soitettiin vielä *Porilaisten marssi*. Juhlarunon jälkeen alkoivat kuorojen ja torvisoittokuntien yhteisesiintymiset, joita Klemetti johti. Ensin sekakuorot esittivät Beethovenin *Keväällä* sekä kappaleet *Voi sinä korkea kuningasten kuningas* ja *Aamusumussa*. Sen jälkeen naiskuorot lauloivat muutamia lauluja. Puheiden jälkeen jatkoivat mieskuorot *Suomen laululla* ja *Sotamarssilla*, jonka jälkeen poika-kuoro lauloi torvien säestyksellä *Ateenalaisten laulun*. Lopuksi soittokunnat soittivat vielä Paciuksen *Hymni Suomelle* ja Sibeliuksen *Tieran*, joka *Ateenalaisten laulun* tavoin kuului juhlan musiikkiohjelman harvoihin uutuuksiin. Lopuksi laulettiin yhteisesti *Maamme* ja yleisön pyynnöstä soitettiin *Porilaisten marssi* uudelleen.⁸⁹⁵

Paikallisesti järjestetyt laulu- ja soittojuhlat muistuttivat hyvin paljon yleisiä laulu- ja soittojuhlia. Erona oli se, että paikalliset juhlat olivat tavallisesti vain yksi- tai kaksipäiväisiä. Pienemmän kokonsa vuoksi paikallisilta juhlilta myös puuttui Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlia uhannut kaksijakoisuus. Musiikkiohjelma pyrittiin kauttaaltaan pitämään mahdollisimman kansantajuisena. Seinäjoen juhlilla se näkyi erityisesti yksinäisen laulun verrattain suurena osuutena juhlaohjelmassa. Sen avulla haluttiin todennäköisesti myös madaltaa paikallisten soitto- ja laulukuntien osallistumiskynnystä. Nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlien ensisijaisena ajatuksena oli soiton ja laulun harrastuksen edistäminen, musiikillisen kyvyn kohottaminen vasta toisena. Paikallisten juhlien ohjelmaan eivät myöskään tavallisesti kuuluneet sävellystilaukset ja -kilpailut.

Paikallisilla juhlilla ohjelmaa muokattiin tarpeen ja mahdollisuuksiensa mukaan. Esimerkiksi Karjalan nuorisoseuran juhlassa vuonna 1898 päätettiin osanottajien vähäisyyden vuoksi jättää laulukilpailu naiskuo-

894 Pyrkijä 7/1900.

895 *Pohjalainen* 6.7.1899.

rojen sarjassa kokonaan pois. Samaan toimenpiteeseen päädyttiin mieskuorojen kohdalla Seinäjoella. Lähtökohtaisesti laulukilpailut kuitenkin pyrittiin pitämään kaikissa sarjoissa. Paikallisissa yhdistyksissä keskusteltiin paljon myös siitä, miten maaseudun laulu- ja soittokuntia saataisiin innostettua osallistumaan Kansanvalistusseuran valtakunnallisille laulujuhlille. Ehdotettiin, että paikalliset juhlat järjestettäisiin harjoituksina valtakunnallisille juhlille, jolloin kilpailuohjelma olisi sama. Lisäksi ehdotettiin, että paikallisten juhlien yhteydessä järjestettäisiin kansankehäyksiä, joiden tuotot lahjoitettaisiin köyhimmille musiikkiseuroille matkakassaksi valtakunnallisille juhlille.⁸⁹⁶

Ennen suurlakkoa eteläpohjalaiset musiikkiseurat osallistuivat valtakunnallisille laulujuhlille vain harvoin. Asiasta huomautettiin jo Jyväskylän ensimmäisten laulujuhlien yhteydessä, kun niiden kulkua ja ohjelmaa käytiin sanomalehdissä läpi. Tapahtumaselostusten sävy oli ylevää ja ihannoivaa. Lähtökohtana oli, että jokaisella kynnelle kykenevällä harrastajakuorolla ja soittokunnalla oli velvollisuus osallistua laulujuhlille, ”kansanvalistuksen voittojuhlille”. Maakunnan lehdissä paheksuttiin voimakkaasti sitä, ettei yksikään eteläpohjalainen laulu- tai soittokunnista ollut mahdollisista aikeistaan huolimatta saapunut juhlille. Kovin kritiikki osui Ilmajoen torvisoittokuntaan ja Isokyrön laulukuntaan, joista kumpikin oli saanut kutsun juhlille, mutta silti jääneet kotiin. Jyväskylässä vierailleen, nimimerkillä M kirjoittaneen kirjeenvaihtajan mukaan ”Jyväskylässä saatiin semmoinen käsitys, että jo on laulun ja soiton ääni Ilmajoen rinteillä ja Isonkyrön pelloilla vaiennut”.⁸⁹⁷ Ei jäänyt epäselväksi, mihin soitto- ja laulukuntaan hänen kritiikkinsä kohdistui.

Ilmajoen torvisoittokunta sai kirjoittajalta synninpäästön matkan peruuntumisesta, sillä hän katsoi Juho Kuhnan reserviharjoitukset päteväksi syyksi poissaoloon. M oli tietoinen myös Vähänkyrön soittokunnan aikeista osallistua juhlille, mutta ymmärsi hyvin, että seura ei lyhytikäisyyteensä vedoten lopulta osallistunut kilpailuun. Poikkeuksellisen kovan kritiikin kohteeksi joutui Isokyrön lauluseura. Erityisen paheksuttavana kirjoittaja piti sitä, että seura oli varta vasten järjestänyt laulajaisia kerätäksään rahaa matkakassaan eikä lopulta ollut käyttänyt varoja kyseiseen tarkoitukseen:

Muistan aivan hyvin, kuin eräs laulukunta antoi laulajaisia Vaasassa että muka saisi matkarahoja mennäksään sanottuun juhlaan ja siksipä juuri – niin, pääasiallisesti: siksipä juuri olikin laulajaishuone kummallakin kertaa täpösen täynnä kuulijoita. Ja siksipä juuri sanoin tuolla edellä: arvaten kau-

⁸⁹⁶ Huoponen 1993, 55–60.

⁸⁹⁷ *Vaasan Lehti* 28.6.1884.

pungissa kummemman, kuin ei puolittain annetuista varoja käytetä siihen, mihin yleisö luuli ne uhraavansa.⁸⁹⁸

Tapausta kritisoitiin myös laajemmin. Asia eteni niin pitkälle, että Passiselta vaadittiin julkinen selvitys siitä, mihin matkaa varten kerätyt rahat oli käytetty. Hän tarttuikin haasteeseen ja kirjoitti *Vaasan Lehteen* yksityiskohtaisen selonteon matkan peruuntumisesta. Passinen totesi totuudenmukaisesti, että ”laulajaisilla ansaitut rahat eivät olisi riittäneet sille retkelle, ja rahallisia uhrauksia ei olisi voinut ulkopuolisilta vaatia”. Lisäksi hän vetosi samaan aikaan tapahtuneeseen kuorotoiminnan hetkeliseen keskeytykseen todeten, että ”jäljelle jääneillä laulajilla ei saatettu juhlaan menoa enää ajatellakaan”. Passisen mukaan rahat jaettiin ”laulajille mieliksi ja kehoitukseksi toistaiseksi innokkaammin ottamaan osaa laulu-harjoituksiin, johonka ei niitä kaikkina aikoina mitenkään tahdottu saada”.⁸⁹⁹ Hän liitti mukaan myös matkan taloudellisen laskelman, missä näkyi kertyneet tulot ja menot. Ilmeisesti vastaus vakuutti epäilijät, sillä sen jälkeen asiasta ei enää keskusteltu julkisesti.

Nuorisoseurojen omilla musiikkijuhlilla osallistujat olivat tavallisesti pääasiassa seurojen omia musiikkiosastoja, mutta varsinkin alkuvaiheessa juhliin saattoi osallistua myös muita laulu- ja soittokuntia. Toisinaan osallistujia saapui myös kilpailua järjestävän maakunnan ulkopuolelta.⁹⁰⁰ Seinäjoen tapaan monien paikallisten juhlien tuotto käytettiin alueella sijaitsevan kansanopiston hyväksi. Tällä tavoin kansanopistoille saatiin varoja kiertoteitse. Tapa yleistyi erityisesti venäläistämiskaudella, sillä kenraalikuvernööri oli usein vastahankainen opistoja varten toimeenpantavia rahankeräyksiä kohtaan. Venäläiset arvelivat kansanopistojen muodostuvan kansallisina laitoksina esteiksi venäläistämistoimenpiteille.⁹⁰¹

Nuorisoseuraliikkeen yhteydessä laulu- ja soittojuhlista muodostui vuotuinen traditio ja paikallisten musiikkiharrastajien kohtaamispaikka. Etelä-Pohjanmaalla poikkeuksena oli vuosi 1901, jolloin laulu- ja soittojuhlia ei järjestetty.⁹⁰² Myöhemmin juhlien yhteydessä alettiin valtakunnallisen mallin mukaan järjestää myös urheilu- ja näytelmäkilpailuja. 1900-luvun puolella Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran yhteyteen perustettiin vakinainen musiikkitoimikunta, joka huolehti musiikkiohjelman laatimisesta. Paikallisista järjestelyistä vastasi aina se nuorisoseura, jonka alueella juhlat olivat.⁹⁰³ Nuorisoseurojen lisäksi omia laulu- ja soitto-

898 *Vaasan Lehti* 28.6.1884

899 *Vaasan Lehti* 13.8.1884.

900 Särkkä 1973, 49, 81.

901 Särkkä 1973, 42.

902 Ennen suurlakkoa Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura järjesti laulu- ja soittojuhlalliset vuotuisen kesäjuhlaansa yhteydessä Ilmajoella vuonna 1902, Ylistarossa 1903, Laihialla 1904 ja Lapualla 1905. Särkkä 1973.

903 Särkkä 1973, 51.

juhlia järjestivät muun muassa Kansanvalistusseuran haaraosastot, ruotsinkieliset sekä hieman myöhemmin työväenliike.

Työväenliikkeen nousun ja sen oman musiikkikulttuurin syntymisen myötä laulujuhlien rooli kansakunnan eheyttäjänä alkoi rakoilla. Suurlakon jälkeen järjestetyissä valtakunnallisissa ja paikallisissa laulujuhlissa heijastuivat murrosajan vaikutukset, erityisesti lakon poliittiset seuraukset. Tässä vaiheessa työväestö irtaantui porvarillisista laulujuhlista ja alkoi järjestää omia laulu- ja soittojuhliiaan. Pian perustamisensa jälkeen niistä muodostui varteenotettava kilpailija Kansanvalistusseuran järjestämille juhlille niin yleisön kuin osallistujienkin kannalta. Poliittisen eriytymisen myötä porvarillisten laulujuhlien ohjelmisto taiteellistui uudelleen ja esiintyjät alkoivat olla entistä enemmän ammattilaisia.

6. JOUKKOVOIMAA JA RIITASOINTUJA

6.1. Musiikin politisoituminen 1899–1905

6.1.1. Helmikuun manifesti

Poliittisen tilanteen kiristyessä 1890-luvun lopussa musiikin merkitys suomalaisuuden symbolina korostui uudelleen. Suomen asemaan osana Venäjän keisarikuntaa alkoi kohdistua paineita jo 1880-luvulla Aleksanteri III:n astuttua valtaan. Vaikka hän oli isänsä tavoin erittäin pidetty Suomessa, hänen aikanaan venäläiset alkoivat kiinnittää huomiota moniin etuoikeuksiin, joita suomalaisilla oli. 1890-lukua varjosti kiistat Suomen ja Venäjän unionin luonteesta sekä hallitsijan, senaatin ja valtiopäivien suhteesta. Tilanne kärjistyi Aleksanteri III:n seuraajan keisari Nikolai II:n allekirjoittamaan Helmikuun manifestiin vuonna 1899. Todellisuudessa manifesti oli varsin luonnollinen jatke Venäjän yhtenäistämispolitiikalle, mutta Suomessa sen koettiin olevan salassa valmisteltu valtionkaappaus Suomen perustuslakia vastaan. Uusi poliittinen asetelma näkyi myös vastareaktionä Suomen kulttuurielämässä. Suomalaiskansallisen hengen nostattaminen ja kansallisen tietoisuuden levittäminen kansalaisaktiivismin keinoin kohosi aivan uusiin mittasuhteisiin. Aktivoitunut poliittinen tilanne venäläistoimenpiteitä vastaan aiheutti yhä aktiivisemmän toiminnan kansallisten pyrintöjen alalla. Suuret laulujuhlat ja suomalaisuusaatteen kyllästävät kansalaiskokoukset nostattivat yhteishenkeä. Samalla Suomen muinaishistoriasta alettiin rakentaa yhä tietoisempaa kuvaa. 1890-luvulla uusromantiikka, karelianismi ja symbolismi vahvistivat tunnetta suomalaisuuden juurista ja rohkaisi kansalaisia ajankohtana, jolloin valtiollinen asema alkoi tuntua uhanalaiselta. Samalla myös poliittinen kenttä alkoi muodostua ja jakaantua vanhasuomalaisiin, nuorsuomalaisiin ja liberaaleihin – ja työväenliikkeeseen.⁹⁰⁴

Manifestin vaikutukset levisivät myös Etelä-Pohjanmaalle. Näkyvin muutos oli huvitilaisuuksien ohjelmiston vakavoituminen ja kansallisen luonteen korostuminen. Jo vuodesta 1890 lähtien *Pohjalainen* oli julkaissut ”Helsingin kirjeitä”, joissa pohdittiin venäläistämispolitiikan vaikutuksia Suomen perustuslakiin. Viimeistään vuonna 1896 keskustelu täydentyi myös paikallisesta näkökulmasta laadituilla kirjoituksilla. Samana keväänä nuorsuomalaisten ylläpitämä Vaasan Kansallisseura järjesti juhlaillataman Suomen perustuslakien juhlapäivän kunniaksi. Juhlassa kuultiin *Suomen laulu* ja *Porin* [porilaisten] *marssi*. Lisäksi ohjelmassa oli puhe ja lausuntoa.⁹⁰⁵

904 Ks. esim. Jussila, Hentilä & Nevakivi 1996, 76–77, Jussila 2004, 694–695; Tommila 1999.

905 *Pohjalainen* 28.3.1896.

Helmikuun manifestin myötä poliittinen tilanne konkretisoitui myös maaseudulla. Iltamia, kokouksia ja konsertteja alettiin yhä enemmän järjestää kansansivistystyön tukemiseksi ja järjestämiseksi. Ympäri maakuntaa järjestettiin esitelmätilaisuuksia, joissa selvitettiin Suomen valtiollista asemaa. Kokouksissa pidettiin esitelmiä Suomen asevelvollisuudesta, historiasta sekä Suomen perustuslaista. Sanomalehdissä tunnelmia kuvattiin monilla synkkämielisillä runoilla, joissa ”aallot tyrskäsivät ja kuohuivat” ja ”idän synkkä sumu peitti synnyinmaan”.⁹⁰⁶ *Pyrkijässä* aikakautta kuvattiin ”yhteiskunnallisena ja valtiollisena kilpajuoksuna” ja ”verisenä sortotaisteluna”.⁹⁰⁷

Sivistyneistön piirissä erityistä huolta aiheutti työväestön keskuuteen levinneet maanjakohuhut⁹⁰⁸. Huoli oli aiheellinen, sillä maaseudun ja teollisuuden työväestöä ei monista yrityksistä huolimatta ollut saatu houkutelua seurojen kokouksiin ja huvitilaisuuksiin. Raja uuden keski-luokan ja työväestön välillä oli edelleen jyrkkä. Siitä johtuen alettiin yhä enemmän järjestää valistushenkisiä tilaisuuksia, joissa kerrattiin Suomen autonomian ja perustuslain merkitystä. Jalasjärven nuorisoseura piti iltaman ”vakavalla ohjelmalla” 7.4.1899. Esitelmän aiheena oli Itämeren maakuntien venäläistäminen.⁹⁰⁹ Vuonna 1899 järjestettiin myös ensimmäiset kansalaiskokouksen nimellä toteutetut joukkotapahtumat. Alavudella järjestettiin kansalaiskokous ”kansansivistystyön järjestämiseksi” 16.4.1899. Kokouksen tarkoituksena oli esitelmien ja yhteisen keskustelun kautta neuvotella sivistyksen ja ”tiedon valon” levittämisestä kansan syvimpiin kerroksiin. Yhdessä veisattiin virsi 284 [*Mun silmän’, käten’, nostan*], jonka jälkeen pastori H. Autero johti rukouksen Suomen kansan tulevaisuuden puolesta. Rukouksen jälkeen Otto Könni piti esitelmän, jossa hän selvitti yleisölle Suomen kansan asemaa ja mitä suomalaiset kansalaisina menettävät, jos ”valtiomme olemassaolo pois pyyhitään”. Esitelmän loputtua paikalliset nuorukaiset esittivät vuorokeskustelun aiheesta ”Mikä on perustuslaki?”. Kokouksessa päätettiin vielä toimikuntien asettamisesta jokaiseen kuntaan, jotka tarvittaessa järjestäisivät maanomistusta ja perustuslakia selittäviä kokouksia. Samaan tarkoitukseen oli painettu noin 1500 kappaletta kansalle ilmaiseksi jaettavia kirjasia.⁹¹⁰ Isossakyrössä nuorisoseura järjesti iltaman, joissa kyseisiä kirjasia jaet-

906 *Pohjalainen* 15.4.1899 ja 29.4.1899.

907 *Pyrkijä* 12/1900.

908 Maanjakohuhut olivat venäläisten kauppiaiden levittämiä huhuja, miten hyvin Venäjällä oli järjestetty maattomien ja maanviljelijöiden asiat. Huhut yltyivät Helmikuun manifestin jälkeen. Tätä toimintaa vastaan työväenliike, nuorisoseurat ja ylioppilaat aloittivat valistustyön, jonka tarkoituksena oli osoittaa, millaiset olosuhteet Venäjällä todellisuudessa oli. Ks. mm. Tommila 1999; Zetterberg 1986.

909 *Pohjalainen* 7.4.1899.

910 *Pohjalainen* 21.4.1899.

tiin yleisölle pääsylipun sijasta.⁹¹¹ Alavuden tilaisuus päätettiin *Maamme*-laululla, joka laulettiin yhteisesti.⁹¹²

Helmikuun manifestin varjossa järjestettyjen tilaisuuksien musiikkiohjelma oli syvän isänmaallinen. Musiikin valikoitumisessa ei ole nähtävissä merkittäviä muutoksia verrattuna aikaisempaan lukuun ottamatta kansallisten laulujen tavallista korostetumpaa asemaa. Musiikin taustalla vaikuttanut aatemaailma sen sijaan muuttui. Manifestin laukaiseman yhteiskunnallisen kriisin myötä kansallishenki, jota fennomaanit olivat musiikin välityksellä pyrkineet kohottamaan, jalostui isänmaallisuudeksi sen todellisessa merkityksessä: avoimeksi kantaaottavuudeksi ja avoimeksi poliittiseksi toiminnaksi. Suurin osa musiikista oli tuttuja kansallisia lauluja ja hymnejä, mutta esimerkiksi *Keisarihymnin* laulaminen ja keisariin liittyvä juhlinta loppui lähes kokonaan. Vielä vuonna 1896 Vaasassa ja maaseudulla juhlistettiin näyttävästi keisarillista kruunajaispäivää järjestämällä jumalanpalveluksia ja kansanjuhlia. Se jäi kuitenkin viimeiseksi kerraksi. Sen sijaan kansallisten laulujen ydinrepertuaariin kuuluvien sävelmien lisäksi ohjelmistoissa yleistyivät sellaiset isänmaallisuutta korostavan laulut kuin *Herää Suomi, Kuullos pyhä vala, Oi Suomi isän-äidinmaan, Kansalaislaulu (Olet maamme armahin Suomenmaa)* ja *Suomi armas synnyinmaamme*. Myös yhteislaulun merkitys kokouksissa ja muissa tilaisuuksissa alkoi kasvaa.

Manifestin jälkeistä liikehdintää lisäsi myös Etelä-Pohjanmaalle levinneen valtakunnallisen juomalakkoliikkeen ympärillä järjestetyt kokoukset ja juhlalliset. Lakko oli alkanut edellisen vuoden toukokuussa ja sen pituudeksi oli määrätty yksi vuosi. Lakon lopettajaisjuhlallisuudet kulminoituivat kevääseen 1899. Mielenkiintoisen ilmiön muodostavat juomalakkoliikehdintään keskeisesti kuuluneet marssit, mielenosoituksen ja adressit, jotka osoittivat radikaalimpaa toimintaa kuin mihin oli totuttu. Sanomalehtikirjoittelun perusteella Etelä-Pohjanmaalla lakkotoiminta oli suurehkoja kokoontumisia lukuun ottamatta maltillisempaa kuin Etelä-Suomen kaupungeissa, mutta se tarjosi mallit myöhemmälle organisoitumiselle. Juomalakkoliike oli ratkaiseva askel raittiusliikkeestä kohti työväenliikettä. Lakon avulla työväenliikkeen johtohahmot pyrkivät istutamaan lakkoon osallistuneille työväenpuolueen ohjelmaa.⁹¹³

Myös kokoontumisvapautta rajoitettiin. Vuonna 1899 keisari kielsi kaikkien yhdistysten perustamisen, ellei niitä hyväksytetty keisarilla itsellään. Lisärajoituksia ajoi kenraalikuvernööri Bobrikov, joka suhtautui epäillen erityisesti kansansivistyksellisiin yhdistyksiin. Uusista säädök-

911 Pohjalainen 30.5.1899.

912 Pohjalainen 7.4.1899.

913 Sulkunen 1986, 235–236.

sistä johtuen esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura ei voinut vuosina 1899–1905 vahvistaa yhdenkään haaraosaston sääntöjä.⁹¹⁴

Tavallisen kansan näkökulmasta ehkä konkreettisimmin venäläistämispoliitikasta johtuva toimenpide oli sanomalehti *Pohjalaisen* lakkauttaminen. Sensuuri keskeytti laajalevikkisen lehden ilmestymisen puoleksi vuodeksi toukokuun alusta 1899 alkaen. Lehden lakkauttaminen johtui siitä, että helmikuun manifestin jälkeen lehden päätoimittaja Ossian Ansas oli asettunut tiukasti perustuslailliselle kannalle, minkä seurauksena *Pohjalaisesta* tuli voimakas oppositiolehti. Siinä nostettiin korostetusti esille suomalaisuus ja Suomen perustuslailliset oikeudet. Lehti alkoi myös uutisoida venäläisvastaisia tapahtumia muualta Suomesta. Huhtikuun lopulla *Pohjalainen* otti kantaa viipurilaisen *Viborgsbladet*-sanomalehden lakkauttamiseen kirjoittamalla näyttävästi jakelun keskeyttämisen johdosta järjestetystä suuresta kansalaiskokouksesta otsikolla *Kunnianosoitus 'vapalle sanalle'*. Jutussa selostettiin yksityiskohtaisesti, kuinka tuhatpäinen kansalaisjoukko oli kerääntynyt osoittamaan mieltään ja antamaan tukensa lehden päätoimittajalle C. J. Tolletille. Kokouksessa laulettiin ensimmäiseksi *Suomen laulu*, jonka jälkeen päätoimittaja kiitti ”lämpimin sanoin kunnianosoituksesta ja lausui sen etupäässä olevan kohdistetun niille aatteille, joita lehti aikoinaan oli ajanut”. Sen jälkeen kohotettiin eläköön-huuto Suomelle ja laulettiin *Maamme*. Vielä laulettiin *Savolaisen laulu*, *Kuullos Suomi*, *Kaikukohon laulu*, *Sotamarssi* ja toistamiseen *Maamme*. Uutinen loppui tunteikkaaseen vetoomukseen vapaan sanan puolesta: ”Menestystä ja eläköön toivotettiin vapalle sanalle, sen tulkitsijoille ja isänmaalle ennen kaikkea. Kyynel vierähti monen poskelta, huokaus nousi monen rinnasta ja päät paljastuivat kuin muutamat säkeet virrestä *Jumala ompe linnamme* kaikuivat.”⁹¹⁵ Ymmärrettävistä syistä tällaista uutisointia pidettiin venäläisten taholta kansankiihottamisena. Lainausta on samalla hyvin kuvaava esimerkki helmikuun manifestin jälkeisestä voimakkaasta kansallisesta liikehdinnästä Suomessa, joka herätti uteliaisuutta myös kansainvälisellä tasolla.

Pohjalaisen väliaikaisen lakkauttamisen jälkeen Ansas ryhtyi vastarintaan ja jatkoi lehden julkaisemista ilman ennakkotarkastusta, joka oli painoasetuksen vastaista. Sen seurauksena lehden ilmestyminen keskeytettiin kesäkuussa poliisivoimin. Lehden julkaisemista jatkettiin kuitenkin erinimisillä tilapäislehdillä, jotka sisälsivät pääosin erilaisia ilmoituksia. Huhtikuussa alkanut voimakas propagointi kansansivistyksen puolesta huipentui kaksipäiväiseen *Sanomalehdistön päivän juhlaan*, joka pidettiin Vaasassa *Pohjalaisen* sensuurin päätyttyä marraskuun toisena päivänä. Juhlan tuotot lahjoitettiin Suomen sanomalehtimiesten apu- ja eläkera-

914 Alapuro & al. 1987, 69; Latikka 1987, 143.

915 *Pohjalainen* 21.4.1899.

hastolle. Marraskuun alkupäivinä juhlia vietettiin joka puolella Suomea ja suuremmissa kaupungeissa ne kokosivat maan taiteilijat yhteiseen mielenilmaukseen Suomen lehdistön puolesta.⁹¹⁶ Ohjelma oli sen mukainen. Vaasan juhlaohjelma koostui suomalaista kansanlauluista, soololaulusta, torvisoitosta, näytelmistä, kuvaelmista, suomen- ja ruotsinkielisistä puheista ja arpajaisista. Yhteislauluina laulettiin *Maamme*, *Vaasan marssi*, *Suomen laulu* ja *Maamme* uudelleen. Vaasan juhlassa uutuuksena esitettiin ”Kööri ja melodrami J. Sibeliukselta”, joka oli Sibeliuksen vain muutamaa viikkoa aikaisemmin säveltämä *Jäidenlähtö Oulunjoesta*.⁹¹⁷ Juhla onnistui yli odotusten.

Poliittinen ilmapiiri heijastui myös Seinäjoen laulu- ja soittojuhlien ohjelmaan kesällä 1900. Sortotoimenpiteiden seurauksena nousseen isänmaallisen innostuksen myötä paikalliset laulu- ja soittojuhlat saivat kaivattua kannatusta. Ilman vuonna 1899 voimistunutta kansallista liikehdintää ne tuskin olisivat onnistuneet niin hyvin. Ohjelmassa oli poikkeuksellisen paljon isänmaallisia tai sellaiseksi miellettyjä lauluja. Myös kilpailuohjelmistosta reilusti yli puolet olivat isänmaallisia lauluja ja hymnejä.⁹¹⁸ Laulu- ja soittojuhlan kohokohta oli Sibeliuksen *Ateenalaisten laulu*, joka oli saanut kantaesityksensä sävellyskonsertissa Helsingissä huhtikuussa 1899. Poliittisesti synkät ajat innostivat ja velvoittivat varsin monia suomalaisia ammattisäveltäjiä luomaan taistelulauluja, ja Kansanvalistusseura ja muut kustantajat olivat yhtä valmiita julkaisemaan niitä. Kaikkein suosituin uusi ”protestilaulu” oli Sibeliuksen *Athenarnes sång* Viktor Rydbeckin runoon. Laulun ensiesitys ajoittui osuvasti helmikuun manifestin jälkeiseen tilanteeseen, jonka herättämissä vastarintatunnelmissa ateenalaisten sotalaulu herätti tavattomasti innostusta. Kappaleen suosiota lisäsi Väinö Veijolan suomentama teksti ”Kaunis on kuolla kun joukkosi eessä”, joka valmistui seuraavana kesänä. *Ateenalaisten laulun* sovitus oli lähellä joukkolaulua: mieskuoron ja poikakuoron yksiäänisesti esittämä ja puhallinyhtyeen säestyksellä varustettu. Se takasi suuren yleisön suosion. Sibeliuksen onnistui hyvin tiivistämään Rydbergin runon antiikkisen sankari-ihannon iskevän melodiseksi ja rytmisesti tarmokkaaksi joukkolauluksi. Sovituksensa vuoksi se oli mahdollista ottaa ohjelmistoon myös pienemmissä musiikkiyhdistyksissä. *Ateenalaisten laulusta* tulikin suuri nuottihitti. Helsingin uusi musiikkikauppa (Fazer & Westerland) julkaisi teoksesta pianosäestöisen kuoroversion, jota painettiin yhden vuoden aikana 2000 kappaletta. Myöhemmin Sibeliuksen teki teoksesta sovituksen myös jousiorkesterille.⁹¹⁹

916 Murtomäki 2007, 13.

917 *Pohjalaisen ilmoituslehti* 31.10.1899.

918 *Pohjalaisen ilmoituslehti* 28.10.1899.

919 Kurkela & Rantanen 2008, 181; Kurkela 2009, 110–111; Murtomäki 2007, 9–13.

Vaasan Sanomalehdistön päivän juhlan yhteydessä esitetty *Jäidenlähtö Oulunjoesta* oli Sibeliuksen seuraava protestisävellys *Ateenalaisten laulun* jälkeen. Sibelius sävelsi sen Savo-Karjalaisen osakunnan arpajaisjuhliin, jossa teos Sibeliuksen itsensä johdolla kantaesitettiin 21.10.1899. Teos on sävelletty lausujalle, mieskuorolle ja orkesterille. Myös *Jäidenlähtö Oulunjoesta* oli kannanotto venäläistoimenpiteille, mutta koska se oli sävelletty Topeliuksen tekstiin, joka aikanaan oli seipitetty Aleksanteri II:n kunniaksi, sen esittämiseen ei puututtu. Uudessa poliittisessa tilanteessa juhlayleisöllä ei kuitenkaan ollut vaikeuksia tunnistaa teosta protestihenkiseksi. *Pohjalaisen* mukaan säveltäjä oli hyvin onnistunut pukemaan ”ihanan ja mahtavan runon köörin ja melodramin muotoon”. Arvostelijan mukaan Sibeliuksen tehtävää helpotti kuitenkin runon ”maalaileva” sisältö: ”toiselta puolelta on myönnettävä, että tehtävä oli säveltäjälle kaikkein kiitollisimpia, niin maalaava on jo runo itsessään.” Vaasassa *Jäidenlähtö Oulunjoesta* aiheutti niin suurta innostusta, että se oli esitettävä kahteen kertaan.⁹²⁰

6.1.2. Joukkolaulu yhteisöllisyyden edistäjänä

Se ei riitä, että lauletaan pari kolme värsyä jostain laulusta ja ollaan taas hiljaa. Tulee laulaa laulamasta päästyäänkin. Ei riitä, että lauletaan ja lauleskellaan, pitää laulaa sydämestään, niin että kyynleet tulevat silmiin! Silloin tulee tunnelma välittömäksi, veljelliseksi, epäluulojen ja ennakkoluulojen ja riitaisuuden henget pakenevat... Suomalaistenkin pitäisi ottaa laulusta voimaa. Sanomalehtemme voi sensuri sortaa, yhdistysten perustaminen voidaan kieltää, puhujain suut voidaan mahtikäskyllä tukkia, mutta kuka voi estää laulamasta kokonaista kansaa, jos se oikein sydämestään tahtoo laulaa?⁹²¹

Näin Santeri Alkio kiteyttää yksiäänisen joukkolaulun merkityksen uudessa poliittisessa tilanteessa. Kirjoitus julkaistiin *Pyrkijä*-lehdessä syyskuussa 1899. Viimeistään tässä vaiheessa vuosikymmenen puolivälistä yleistynyt joukkolaulu vakiintui keskeiseksi osaksi järjestötoimintaa. Mitkä olivat ne syyt, joiden vuoksi juuri joukkolaulu valikoitui uusien liikkeiden käyttöön?

Kirkollisessa maailmassa yhdessä laulaminen oli tuttua jo kaukaa historiasta, mutta maallisessa musiikissa se oli uusi ilmiö. Kuten edellä on osoitettu, Etelä-Pohjanmaan maaseudulla yhteislaulu nousi osaksi julkista keskustelua 1890-luvun alkupuolella, kun nuorisoseura-aktiivit huolestuivat maakunnan kuorolaulun huonosta tilasta. Moniäänisen laulun sointuva tuottaminen ei ollut helppoa, minkä vuoksi se alkoi jäädä

⁹²⁰ *Pohjalainen* 7.11.1899.

⁹²¹ *Pyrkijä* 9/1899. Lainauksen kursiivit alkuperäisessä tekstissä.

musikaalisten ihmisten erikoisharrastukseksi. Vaihtoehdoksi moniääniselle kuorolaululle tarjottiin yksiäänistä yhteislaulua, johon kaikilla olisi mahdollisuus osallistua. 1890-luvulla joukkolaulu alkoi yleistyä kansanjuhlien, uskonnollisten tilaisuuksien ja poliittisten kokousten musiikkina Etelä-Pohjanmaalla.

Joukkolaulut olivat todellinen ”kansan ääni” ja siinä mielessä mitä tyyppillisintä populaarimusiikkia: yleisesti tunnettua, paljon esitettyä, suosittua ja tärkeäksi koettua.⁹²² Fennomaaneille ne olivat osin tiedostaen, osin tiedostamatta luotuja täsmäaseita poliittisiin tarkoituksiin. Joukkolauluissa korkeakulttuuri kohtasi kansankulttuurin aivan erityisellä tavalla. Siinä säätyläistö ja ”yhteinen kansa” saattoivat laulaa rinta rinnan isänmaallisia lauluja, ja samalla alaluokan musiikillinen maku ja taito ”jalostuivat”. Joukkolaulu oli sanallista viestintää. Sen avulla oli mahdollista julistaa hyvinkin konkreettisia ohjelmia tai aatteellista sanomaa. Lisäksi niissä tarjottiin vaihtoehtoja ja ratkaisumalleja vallitseville olosuhteille. Yhteinen laulu herätti tunteita ja niissä ilmenivät ne kansalliset ja yksilölliset aatteet, joita oli vaikea muuten yhtä vaikuttavasti ja pelkistetysti esittää. Joukkolaulu oli hyvä manipulointiväline. Lisäksi se oli sosiaalista toimintaa. Joukkolaulu vahvisti yhteenkuuluvuudentunnetta, mikä oli tärkeää etenkin myöhempien poliittisten joukkoliikkeiden kannalta. Se myös tiivistä eri kansanluokkien sosiaalista kanssakäymistä ja vähensi luokkarajojen aiheuttamia ongelmia.⁹²³

Samat tavoitteet liittyvät myös kuorolaulun yleistymiseen 1880-luvun alussa. Kuorolaulussa oli joukkolauluun nähden se ero, että sitä oli helpompi ohjata ja valvoa kuin suurta joukkoa. Kuorolaulun kohdalla vaikutukset eivät kuitenkaan olleet yhtä suuria kuin joukkolaulussa, sillä joukkolaulussa yksilön ja yhteisön kohtaaminen toteutui voimakkaammin. Joukkolaulun yleistyminen olikin ehkä merkittävin muutos pyrkimyksissä yksilön henkilökohtaisen kokemuksen korostamiseen. Sama ajatus toistui seurakuntien virsilaulussa. Yksilölliseen uskonnolliseen kokemukseen pyrittiin yhteisen veisuun keinoin.⁹²⁴

Miten ihmiset oppivat uusien laulujen sanat? Kodeissa ilmeisesti laulettiin paljon, mutta todennäköisesti siellä keskityttiin lähinnä vanhempaan repertuaariin eikä uusia lauluja vielä osattu niin hyvin, että niitä olisi ollut mahdollista laulaa työn lomassa tai tuvan pöydän äärellä. Oikeassa sävelessä pysymisen joukkolaulutilanteissa varmisti säestävä torvisoittokunta, mutta miten ihmiset oppivat laulujen sanat?

Asiaan toi ratkaisun kansakoulu ja musiikin kustannustoiminta, jota ilman kansakoulujenkaan laulunopetus ei olisi ollut mahdollista siinä mittakaavassa kuin se lopulta toteutui. Laulujen suosion varmist

922 Middleton 2006, 23.

923 Esim. Gronow 1980, 26; Kalemaa 1980, 58; Saunio & Tuovinen 1978, 13.

924 Vapaavuori 1997, 117.

1800-luvulla myös Suomessa yleistynyt jakelumenetelmä, jossa nuotit ja laulurunot pyrittiin tekemään painotuotteiksi. Se takasi, että musiikki pysyi yhteisenä ja eri versiot minimoitiin, mutta mahdollisti samalla musiikin leviämisen ja kopioimisen koko maassa. Musiikin alueella tapahtui näin samaa mitä Benedict Andersonin mukaan on tapahtunut kirjakielen kehityksessä. Anderson on korostanut, että nimenomaan kirjapainot, sanomalehdet, kirjailijat ja kustantajat toimivat kaikkialla maailmassa kansallismielisyyden tehokkaimpina välittäjinä. Heidän työnsä tuloksena syntyivät ja levisivät uudet kansalliset kielet, joiden varaan monet kansalliset valtiot rakentuivat. Nämä uuden kirjapainokielet (*print language*) syntyivät klassisten kulttuurikielten ja klassisten kansalliskielten rinnalle 1800-luvulla tapahtuneen kansallisen heräämisen vaikutuksesta.⁹²⁵

Samalla tavalla on perusteltua määritellä painetun musiikin tai nuottipainomusiikin vaikutus kansakunnan muodostamisessa, sillä niillä oli kirjapainokielen kaltainen tehtävä kansallisen kulttuurin rakentumisessa. Tarvittiin kirjapainokieli ja tarvittiin myös nuottipainomusiikki, ennen kuin eurooppalaiset kansallisvaltiot saatiin synnytytyiksi.⁹²⁶ Nuottikustannuksella oli ratkaiseva merkitys musiikin tietynlaiseen valikoitumiseen eri tilanteissa. Suomessa harrastajamusiikin suunnasta vastasi Kansanvalistusseura, jonka kustantamalla laulu- ja soittovihkoilla oli pitkään monopoliasema kuorojen ja soittokuntien ohjelmiston rakentumisessa. Seuran panostus näkyi parhaiten 1880-luvulla, jolloin kotimaisten nuottien muu julkaiseminen oli vielä harvinaista. Vuosina 1886–1890 julkaistuista nuoteista lähes puolet oli Kansanvalistusseuran kustantamia. Seura onnistui ”valjastamaan koko kansallismielisen musiikkiväen uudenlaisen harrastajamusiikin palvelukseen”. Musiikin julkaisuutoiminta oli myös erittäin tehokas väylä kansallisuusaatteen eteenpäinviemiselle. Lisäksi se tarjosi julkaisumahdollisuuden monelle nuoremman polven säveltäjälle.⁹²⁷

Joukkolaulujen kappalevalintojen kohdalla oli tärkeää myös laulujen sopivuus yhteislauluiksi. Esimerkiksi kansanlauluista vain muutama duurikappale sai suosiota joukkolauluina. Niistä suosituimpia olivat *Honkain keskellä* ja *Arvon mekin ansaitsemme*, joissa iskevä marssi- tai tanssisävelmä oli yhdistetty isänmaalliseen runoon. Suuri osa kansanlauluista oli liian herkkiä ja ponnettomia, ja niitä esitettiin vain kuorosovituksina, juhlaohjelmiston surumielisinä tunnelmapaloina. Juhlayleisön yhteiseen laulantaan jäi vain muutama virsi ja kansallinen laulu, joka välittyi selkeästi erilaisten tapahtumien lauluvalinnoissa.⁹²⁸

925 Anderson 2007, 111–129; Kurkela & Rantanen 2008, 179.

926 Kurkela & Rantanen 2008, 179; Kurkela 2009, 26–27.

927 Kurkela & Rantanen 2008, 179; Kurkela 2009, 74.

928 Kurkela & Rantanen 2008, 179–180.

Kirkon suhtautuminen yhteislauluun muodostaa mielenkiintoisen vertailukohdan maalliseen lauluun nähden. Vaikka kirkkoissa oli laulettu yhdessä jo pitkään, yhteislaulun ja yhtenäisen veisuun opetti kuitenkin kansakoulu. Lukkareille ja urkureille suunnatut koulut perustettiin vasta myöhemmin. Veisuun kehittäminen oli 1800-luvulla virsilaulun korkein päämäärä. Se oli samaa ilmiötä kansanvalistajien musiikkiin kohdistuvan kasvatustyön kanssa. Keskustelu jumalanpalveluksen musiikista ja virsilaulusta erityisesti alkoi vuosisadan puolivälin tienoilla samojen yhteiskunnallisten muutosten seurauksena kuin järjestötoiminta ja sen synnyttämä musiikkikulttuuri. Virsilaulun kohentamiseen kiinnitettiin huomiota verrattain varhain, sillä lehtikirjoittelun mukaan lupaavia tuloksia veisuussa nähtiin jo 1880-luvun alkupuolella. Isänmaallisten laulujen opettamista kouluissa virsien rinnalla ei nähty kielteisenä asiana, sillä kirkko antoi tukensa kansallisuusliikkeelle. Kirkon ja kansakoulun luomalta pohjalta kansanvalistajien oli huomattavasti helpompaa kehittää rahvaan laulua samaan aikaan voimistuneen joukkojärjestäytymisen myötä.

Kirkkoissa kuorolauluun suhtauduttiin myönteisesti. Neliäänisen virsilaulun toivottiin tuovan kansan korviin ”hyvää musiikkia”. Ajatuksena oli, että sellaista kuultuaan kansa motivoituisi kohottamaan oman veisuunsa musiikillista tasoa. Ensimmäisistä kirkkokuoroista uutisoitiin sanomalehdissä 1860-luvun alkupuolella. Vaikka kirkollisen ja maallisen musiikin kehittäminen ja tavoitteet olivat monelta osin samankaltaisia, erona oli se, että kirkossa kansan toivottiin yhtyvän kuoron lauluun. Kuorolla oli kirkossa esilaulajan rooli. Neliäänisen veisuihanteen harjoittamisella oli kuitenkin varjopuolensa, sillä vaikka se ihastuttikin kuulijoita, se vaiensi ne, jotka eivät pystyneet osallistumaan lauluun. Menettely oli seurakunnan yhteisen veisuun periaatteen vastainen, sillä näin toteutuneena moniääninen kuorolaulu ei myöskään toiminut reformaatiota seuranneen ajanjakson oppien edellyttämällä tavalla, yksiaänisen laulun ”säestyksenä”.⁹²⁹

Kuten joukkolaulun kohdalla maallisessa musiikissa, kuorolaulun korostaminen erityisenä sivistyksen ja valistuneisuuden merkinä aiheutti myös yksiaänisen veisuun väheksymistä 1800-luvun lopulla. Jännite yksiaänisen ja moniäänisen seurakuntalaulun välillä tuli esille julkisuudessa lukuisissa keskusteluissa. Monet pitivät tärkeimpänä koko seurakunnan osallistumista kuin jonkin ryhmän eriytymistä seurakunnan edustajiksi veisaamisessa. Epäilijöiden mukaan taiteellisiin päämääriin pyrkivä toiminta kuului erillisiin laulajaisiin, ei kirkkoon. Moniäänisen kuorolaulun pelättiin hajottavan seurakunnan kahtia. Se vei osalta seurakuntalaisista viimeisetkin mahdollisuudet veisuun oppimiseen huolimatta siitä, että

⁹²⁹ Vapaavuori 1997, 183–186.

muutoksen perimmäisenä pyrkimyksenä oli moniäänisen veisuun avulla ohjata kansaa sivistävien kulttuuriharrastusten pariin. Todellisuudessa neliääninen veisuu ei tarkoittanut neljään ääneen laulavaa seurakuntaa vaan kyseessä oli poikkeuksetta ryhmä seurakuntalaisia, jotka olivat harjoitelleet äänissä laulamista erikseen ja esittivät sitä kirkossa. Ratkaisuksi tarjottiin yksiäänistä esilaulajakuoroa, joille annettiin monin paikoin neliäänistä kuoroa suurempi arvo.⁹³⁰

Vastustuksesta huolimatta moniääninen kuorolaulu yleistyi järjestötoiminnan myötä myös kirkoissa 1880-luvulta lähtien. Taiteellisten syiden lisäksi kuorolaulun kannatukselle oli olemassa poliittisia tavoitteita. Niiden avulla pyrittiin puolustamaan kirkollista yhtenäiskulttuuria herätysliikkeiden kaltaisia murenemisilmiöitä vastaan. Sen seurauksena myös improvisoiva, yksilöllinen veisutapa oli kitketty kansasta viimeistään 1890-luvulle tultaessa. Vaikka yksilöllisyyden korostaminen kuului keskeisesti kansanvalistuksen pyrkimykseen, kansanomaisen veisuun kaltaista kontrolloimatonta erilaisuutta pidettiin negatiivisena ja huonolla tavalla omavaltaisena. Samaa tapahtumaketjua oli myös 1860-luvulla käynnistynyt virsisävelmistön yhtenäistämiprojekti, joka alkoi tuottaa tulosta 1870-luvun lopulla. Sanat olivat kuitenkin seurakuntalaulussakin sävelmää tärkeämmät. Säveltä pidettiin yleisesti virsien käytön kannalta välttämättömänä apuvälineenä. Päähuomio oli opillisissa, hengellisissä ja kielellisissä näkökulmissa. Vasta uuden virsikirjan julkaisemisen jälkeen 1886 asetettiin erillinen koraalikomitea pohtimaan virsille sopivia sävelmiä.⁹³¹

Yrityksistä huolimatta kuorolaulu ei lopulta saavuttanut hengellisesä elämässä varauksetonta suosiota eikä missään vaiheessa muodostunut koko kirkkokansan ihanteeksi. Samaa eriytymistä oli nähtävissä maallisella puolella joukkolaulusta käydyn keskustelun yhteydessä 1890-luvun lopulla. Etelä-Pohjanmaalla oli tavallista, että etenkin kirkkovuoden juhla jumalanpalveluksissa esiintyi moniäänisesti laulava kuoro. Ensimmäiset varsinaiset kirkkokuorot maakuntaan perustettiin kuitenkin vasta 1900-luvun alussa. Niitä olivat Ähtärin (1902), Ylihärmän (1903), Lehtimäen (1905), Peräseinäjoen (1907), Alavuden (1908), Alajärven (1910) ja Lappajärven (1911) kuorot.⁹³²

6.1.3. Huvitoimintaa kokoontumiskieltojen varjossa

Ennen Helmikuun manifestin aiheuttamaa liikehdintää nuorisoseurojen ja esivallan keskinäiset välit olivat moitteettomat. Tavallisesti viranomaiset kannattivat nuorisoseurojen perustamista, sillä monilla seu-

930 Vapaavuori 1997, 188–192.

931 Vapaavuori 1997, 194.

932 Kallio 1988, 175.

duilla, etenkin Etelä-Pohjanmaalla, ne pyrkivät hillitsemään nuorison levottomuutta. Suopeaan suhtautumiseen vaikutti epäilemättä myös se, että nuorisoseuraliike oli säätyläistön suosiossa ja pääosin myös sen rakentama organisaatio. Nuorisoseuraliikkeelle oli ominaista lojaalius keisaria kohtaan, mutta valtiollisen tilanteen kärjistyessä sen toiminta alkoi yhä enemmän kallistua perustuslailliseen suuntaan. Helmikuun manifestin asettamisen jälkeisenä päivänä Laihian nuorisoseura järjesti yleisötilaisuuden, jonka aluksi Santeri Alkio kertoi yleisölle, että Suomen perustuslait olivat kumotut. Sen jälkeen veisattiin *Isänmaan virsi* ja lopuksi vielä *Jos vaara uhkaa maatamme*. Lisäksi monet nuorisoseurat lähettivät kukkaseppeleitä Aleksanteri II:n muistopatsaalle Helsinkiin.⁹³³ Mieliä oli vakava. Puheissa selvitettiin Suomen valtiollista asemaa, ja yhteislaulut olivat poikkeuksetta paatoksellisia isänmaallisia lauluja ja virsiä.

Sen lisäksi, että Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuralta kiellettiin haarasastojen sääntöjen vahvistaminen vuosien 1899–1905 aikana, yhdistysten perustaminen keskeytettiin kokonaan kolmen vuoden ajaksi vuosina 1899–1901. Myös kokoukset ja arpajaiset kiellettiin tai asetettiin valvonnan alaiseksi. Iltamia ja huvitilaisuuksia ei varsinaisesti kielletty, mutta puheita ja esitelmiä niiden yhteydessä ei saanut pitää. Pelättiin, että niitä käytettäisiin kansan kiihottamiseen. Seurojen lehtiä lakkautettiin ja tilaisuuksiin lähetettiin urkkijoita ja ilmiantajia. Myös *Pyrkijä* joutui tarakan sensuurin kohteeksi. Jo olemassa olevat yhdistykset toimivat kovan paineen alaisina. Toimintaa pidettiin kuitenkin yllä keksimällä erilaisia keinoja kieltojen kiertämiseksi. Kun esimerkiksi yhdistysten ohjelmistoista oli karsittu puheet ja esitelmät, jäivät jäljelle musiikkiesitykset ja lausunta, joihin oli mahdollista piilottaa puheiden ja esitelmien aatteellinen viesti. Kieltojen sarja jatkui vielä vuonna 1905, jolloin säädökset ulottuivat jo tavallisten kokousten pitämiseen. Tilanne aiheutti lopulta kuitenkin sen, että nuorisoseurojen jäsenistö kasvoi ja selkäranka lujittui. Suurlakotapahtumissa nuorisoseuraliike tuli olemaan voimakkaampi kuin koskaan aikaisemmin.⁹³⁴

Poliittisen tilanteen kärjistymisen vuoksi myös valtakunnallisten laulu- ja soittojuhlien järjestäminen kiellettiin vuosien 1901–1904 aikana. Kielloista huolimatta Kansanvalistusseuran sekaäänisten laulujen kokoelmassa oli ilmestynyt vuoteen 1905 mennessä yhteensä 18 lauluvihkoa ja niissä yhteensä 149 laulua. Huomionarvoista on, että niistä kahdeksan julkaistiin nimenomaan ensimmäisen sortokauden aikana, jolloin laulujuhlia ei järjestetty. Juuri näissä vihkoissa oli huomattava määrä isänmaallisia taistelulauluja ja aatteellisia hymnejä, kuten Sibeliuksen *Isänmaalle* Paavo Cajanderin runoon, P. J. Hannikaisen *Hymni isänmaalle*

933 Numminen 1961, 547–550.

934 Numminen 1961, 568–588.

A. Oksasen runoon, Armas Järnefeltin *Ajan aallot* Erkon runoon, Robert Kajanuksen hymni *Nouskaa aatteet* Eino Leinon runoon sekä virsi 399 *Oi herra siunaa Suomen kansa*, johon sanat laati Alfred Brynof Roos vuonna 1868.⁹³⁵ Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura järjesti vuosina 1902–1905 paikallisia laulu- ja soittojuhlia, mutta ei kuitenkaan niin suuressa mittakaavassa kuin Seinäjoella vuonna 1900. Esimerkiksi vuonna 1903 laulu- ja soittokilpailuja ei pidetty ollenkaan. Voimistelukilpailu sen sijaan saatiin aikaan.⁹³⁶ Lehtikirjoittelun perusteella laulu- ja soittojuhlia ei myöskään enää järjestetty omana tapahtumanaan vaan ne palautettiin nuorisoseuran kesäjuhlien yhteyteen. Ilmeisesti juuri siitä syystä nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlia ei pidetty niin vaarallisina kuin suuria valtakunnallisia laulu- ja soittojuhlia.

Etelä-Pohjanmaalla näyttävimmät tapahtumat 1900-luvun alkuvuosi-
na olivat Isonkyrön kirkon 600-vuotisjuhlallisuudet sekä suurlakko, josta muodostui siihen asti suurin poliittinen manifesti Suomessa. Suurlakossa esiteltiin myös vuosikymmeniä jatkuneen kansallisen musiikkikasvatuk-
sen hedelmät. Myös Isonkyrön kirkon juhlallisuuksien musiikkiohjelma haki vertaistaan maakunnan huvi- ja juhlatilaisuuksien joukossa.⁹³⁷ Lau-
lu- ja soittojuhlien rinnalla se oli sekä yleisömäärältään että ohjelmistoltaan yksi merkittävimmistä musiikkitapahtumista Etelä-Pohjanmaalla siihen mennessä. Myös juhlan rakenne muistutti hyvin paljon laulu- ja soittojuhlien rakennetta. Tapaus oli erityisen tärkeä nuorelle vaasalaiselle säveltäjälupaukselle Toivo Kuulalle (1883–1918), jonka juhlaa varten sävelletty *Isonkyrön kantaatti* oli ratkaiseva askel hänen urallaan.⁹³⁸

Juhla alkoi aamupäivällä pitäjän uudessa kirkossa, kun Vaasan orkesterin seitsikko ja Isonkyrön torvisoittokunta soittivat kirkon kellotapulista yhdessä virren *Jumala ompe linnamme*. Sen jälkeen avattiin ovet kirkkoon, joka oli koristettu kasveilla ja köynnöksillä. Ihmisiä oli saapunut paikalle jopa 7000, joten suuri osa yleisöstä joutui jäämään kirkon ulkopuolelle. Sen jälkeen alkoi jumalanpalvelus, jonka aluksi Isonkyrön soittokunta ja laulukööri esittivät Waenebergin David-psalmin, jonka soolokohdat lauloi Isonkyrön kirkkoherra Gustaf Durchman. Hän myös johti esityksen. Saarnan jälkeen esitettiin ”Hauptmanin lauluköörille ja torville sovittama motetti”. Jumalanpalveluksen jälkeen alkoi kirkkokonsertti, jossa esiintyivät kapellimestari, pianisti ja urkuri Hans Aufrichtig ja laulaja Heikki Kuusniemi. Konsertin ohjelmasta ei ole säilynyt tarkempaa tietoa.⁹³⁹

935 Kurkela & Rantanen 2008, 181.

936 *Vaasa* 23.6.1903.

937 Myöhemmissä tutkimuksissa Isonkyrön kirkko on osoittautunut vasta 1500-luvulla rakennetuksi. Koivisto 2008, 51.

938 Koivisto 2008, 51.

939 *Vaasa* 11.8.1904.

Konsertin jälkeen siirryttiin vanhaan kirkkoon, jossa Isonkyrön soitokunta ja Vaasan orkesterin seitsikko soittivat Beethovenin *Jumalan kunnia luonnossa*. Sen jälkeen oli vuorossa juhlan kohokohta, juhlakantaatti. Kirkkoherra Durchman halusi juhlistaa tapahtumaa juhlakantaatilla ja oli päättänyt tilata sen nuorelta Toivo Kuulalta. Kuula oli tuolloin vasta 21-vuotias, eikä hänellä vielä tässä vaiheessa juurikaan ollut näyttöjä säveltäjätaidoistaan. Durchman uskalsi kuitenkin ottaa riskin, sillä Kuula oli hänen poikansa Arno Durchmanin ystävä ja vieraili usein Isonkyrön pappilassa musisoimassa pappilan flyygelillä ja kotiuruilla. Kirkkoherra oli kiinnittänyt huomiota Kuulan lahjakkuuteen ja kannustanut tätä säveltäjänuralle.⁹⁴⁰

Kantaatista tuli Kuulan uran ensimmäinen suuri menestys. Sävellys oli laajahko, 37 sivun mittainen, jossa oli kahdeksan kuoro-osaa ja neljä sooloa baritonille. Alkuosan tummasävyinen teksti oli A. W. Forsmanin käsialaa, psalmiin 118 pohjautuva toinen osa taas oli luonteeltaan ylistävä ja iloitseva. Kokoonpanoksi tuli kuoro, baritonisoolo, piano ja urut. Isonkyrön kirkossa ei ollut urkuja, joten paikalle kannettiin pappilan pienet kotiurut. Suurikokoinen kuoro oli koottu maakunnan kuoroista. Paikalla oli laulajia Isonkyrön, Vaasan, Ilmajoen, Seinäjoen ja Lapuan kuoroista. Laulajien lukumäärä kohosi jopa 125:n henkeen. Soolo-osuuksista huolehti Heikki Kuusniemi, urkuja soitti Helsingin musiikkiopiston oppilas R. Raine ja pianoa kapellimestari Aufrichtig.⁹⁴¹

Kuulan kantaatti sai lehdissä kiittävää arvostelua. Kantaatin myötä tullut julkisuus toi myös tärkeää näkyvyyttä vielä tuntemattomalle Kuulalle. *Vaasa*-lehti kirjoitti kantaatista seuraavaa:

Kantaatin, jonka sanat, tässä lehdessä ennen julkaistut, on sepittänyt tohtori A. W. Forsman, on säveltänyt ja soittokoneille, köörille ja soololaulajalle suorittanut soittotaiteilija T. Kuula, joka sen esittämistä myöskin johti, kuten pääasiallisesti varmaan vaivaloisiakin valmistuksia. Kenties joku herkkäkörvainen ammattimies musiikin alalla olisi voinut suoda urkusäestystä voimakkaammaksi, tai munkkien köreän esitystä onnistuneemmaksi, mutta sitä ei voine kieltää, että se kokonaisuudessaan teki ylentävän ja nautinnollisen vaikutuksen. Juhlavanapa, syvänä ja miehekkänä kajahteli erikseen H. Kuusniemen kaunis ääni soolokohdissa.⁹⁴²

Juhlallisuuden päättyivät kansanjuhlaan, jossa pidettiin ”sivistyshistoriallinen” esitelmää, lausuttiin runo ja laulettiin yhteisesti *Maamme*-laulu sekä *Isänmaan virsi* torvien säestyksellä. Lisäksi ylioppilasta koottu laulu-

940 Koivisto 2008, 51.

941 Koivisto 2008, 51; *Vaasa* 9.8.1904 & 11.8.1904.

942 *Vaasa* 11.8.1904.

kunta lauloi ”useita lauluja”.⁹⁴³ Toteutukseltaan Isonkyrön juhla muistutti ohjattua näytelmää. Se oli avoin poliittinen kannanotto, jossa konkretisoituivat hyvin kuvaavasti fennomaanien valitustyön tulokset. Kahdessa-kymmenessä vuodessa säätyläistö oli onnistunut luomaan ”suomalaisen” kansan, antanut sille kansallistunteen ja poliittisen asenteen.

6.1.4. Yhteisen laulun loppu

1850-luvun loppupuolella alkanut kansallinen yhtenäistämiskampania ja sen synnyttämä uusi musiikkikulttuuri huipentui – ja päättyi – suurlakkoon loka-marraskuun vaihteessa 1905. Venäjän – Japanin sodan seurauksena Venäjällä alkoi yleislakko lokakuun lopulla 1905. Karvas pettymys sodan lopputulokseen sekä yhteiskunnallisten uudistusten hitaus aiheuttivat tyytymättömyyttä niin venäläisen järjestäytyneen työväestön kuin tsaarin autokraattiseen hallintoon kyllästyneiden kaupunkiporvariston ja maaseutuvirkamiehien piirissä. Lakko levisi Suomeen Pietarin suomalaisten rautatieläisten välityksellä. Lokakuun lopulla lakkoliike laajeni myös Puolaan ja Baltiaan saavuttaen koko valtakunnan mittasuhteet.⁹⁴⁴

Venäjän tapahtumat tarjosivat suomalaisille ennen kokemattoman tilaisuuden kollektiiviseen toimintaan. Pelkästään Suomen sisäisistä syistä tämä viikon pituinen lakko olisi tuskin puhjennut. Voiman ja vaikuttamisen tunne humautti läpi koko maan ja kun maanantaina 30. lokakuuta julistettiin alkaneeksi suurlakko, se oli muutamassa tunnissa levinnyt lähes kaikkiin asutuskeskuksiin. Etelä-Pohjanmaalla ensimmäiset sähkösanomat Venäjän tilanteesta julkaistiin *Vaasa*-lehdessä 28.10. Sähkeessä kerrottiin rautatieläisten lakosta ja myös Pietarin radan mahdollisesta sulkemisesta. Sen jälkeen tapahtumat etenivät nopeasti. Kahden päivän kuluttua ensimmäisistä Venäjän lakkoon liittyvistä uutisoinneista rautatieliikenne oli myös Suomen valtion rautateillä pysäytetty ja ylioppilaat tehneet lakon.⁹⁴⁵ Vaasassa lakkoon yhdyttiin lokakuun viimeisenä päivänä, jolloin useissa työpaikoissa lopetettiin työt. Rautatiet, tehtaat, kaupat, virastot, kapakat, sanomalehdet ja muut laitokset suljettiin. Ympäri maakuntaa asetettiin lakkokomiteita, joihin valittiin jäseniä kaikista yhteiskuntaluokista.

Alkuvaiheessa lakko oli voimakkaasti kansallinen. Yhteisenä tavoitteena oli Suomen laillisten olojen palauttaminen Venäjän sortotoimpiteiden jälkeen. Hyvin nopeasti mukaan tuli myös sosiaalidemokratien yhteiskunnallisia pyrkimyksiä, kuten eduskuntalaitoksen uudistus

943 *Vaasa* 9.8.1904 & 11.8.1904.

944 Tikka 2008, 15.

945 *Vaasa* 30.10.1905.

sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus.⁹⁴⁶ Musiikilla oli olennainen rooli lakkoviikon tapahtumissa. Lähinnä se näyttäytyi joukkolauluna ja torvisoittona, jotka liittyivät keskeisesti joukkokokouksiin ja erilaisiin kulkueisiin, joita lakon aikana järjestettiin ahkerasti. Suurlakossa joukkolaulua tunnelmanluojana hyödynnettiin sen parhaassa merkityksessä. Vaasassa lakon ensimmäisenä päivänä lähes 10 000 uteliasta kuulijaa kokoontui kaupungintalon edustalla järjestettyyn kansalaiskokoukseen, jonka lopuksi koko kymmentuhatpäinen yleisö lauloi yhdessä *Maamme*-laulun ja *Työväen marssin*.⁹⁴⁷ Lakon tavoitteet ja osapuolet eivät jääneet kenellekään epäselviksi.

Suurlakon myötä työväenliike tuli Etelä-Pohjanmaalla aivan uudella tavalla esille, sillä lakon johdossa oli Vaasan työväenyhdistys. Lakon toinen pääkaupunki oli Seinäjoki, joka oli tärkeä keskeisen sijaintinsa vuoksi rautateiden risteyksessä. Siellä oli myös toimiva työväenyhdistys, sillä rautatien ja muun teollisuuden myötä sinne oli asettunut verrattain paljon työväkeä. Noin 20 % Seinäjoen asukkaista oli teollisuuden palveluksessa.⁹⁴⁸ Lakkoon tultaessa työväenliikkeellä oli Suomessa jo varsin pitkät perinteet omaehtoisen sivistystyön ja järjestäytymisen seurauksena. Valtakunnallisella tasolla oli nähtävissä työväestön hienoista irtautumista vanhasta yhteiskuntajärjestyksestä ja ylempien kontrollista. Sen seurauksena liikehdintä oli vilkastunut myös Etelä-Pohjanmaalla. Forssan kokouksen (1903) jälkeen maakuntaan oli perustettu neljä uutta työväenyhdistystä Lapualle, Seinäjoelle, Ähtärin Inhaan ja Laihialle, ja kolme jo olemassa olevaa yhdistystä, Vaasan, Kauhavan ja Ähtärin työväenyhdistykset, olivat julkisesti hyväksyneet Sosiaalidemokraattisen puolueen sosialistisen ohjelman.⁹⁴⁹

Kyse ei kuitenkaan vielä ollut kapinoinnista tai aktiivisesta protestoinnista omistavaa luokkaa vastaan. Etelä-Pohjanmaalla työväenliikkeen läpimurto tapahtui vasta suurlakon jälkeen, jolloin vanhat auktoriteetit menettivät merkitystään työväestön silmissä. Siihen saakka niiden toiminta nojasi pääsääntöisesti wrightiläisyyteen ja läheiseen yhteistyöhön muiden maakunnassa vaikuttavien edistysseurojen, kuten nuorisoseurojen ja raittiusyhdistysten kanssa. Ennen suurlakkoa isänmaan asia ja nationalismi olivat suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseva aate myös työväestön keskuudessa. Suomalainen työväki oli nationalismin, suomalaisuuden, lapsia ja sen mukaan Suomen lojaaleja kansalaisia. Tasa-arvo-liike, sosialismi ja fennomania eivät tässä vaiheessa juuri eronneet toisistaan.⁹⁵⁰ Asetelma heijastuu myös suurlakon musiikkivalinnoissa.

946 Esim. Alapuro 1994, 93–95; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1996, 76–77; Jussila 2004, 694–695.

947 *Vaasa* 5.11.1905.

948 Vattula 1976, 59, 72–73; *Vaasa* 5.11.1905.

949 Vattula 1976, 59, 72–73; *Vaasa* 5.11.1905.

950 Haapala 1990, 412–414.

Maaseudulla nuorisoseurat ottivat päävastuun lakkotapahtumien järjestämisestä etenkin niillä paikkakunnilla, joilla ei ollut omaa työväenyhdistystä. Maaseudulla kansalaiskokoukset keräsivät epätavallisen paljon väkeä verrattuna aikaisempaan. Syrjäisemmillä seuduilla seurantaloilla ja kirkoissa järjestetyt joukkokokoukset olivat ainoa keino saada tietoa tuoreimmista tapahtumista. Suurin osa maaseudun kokouksista pidettiin vasta lakon päätyttyä ja lopputulosten ollessa jo selvillä, mutta lakon aikana kokouksia oli ainakin Laihian nuorisoseurantalolla 2.11. ja Alavuden kunnantalolla 3.11. Molempiin kokouksiin oli saapunut yli 500 uteliasta kuulijaa. Sekä Laihialla että Alavudella kokous päätettiin *Maamme*-lauluun.⁹⁵¹ Kokouksia pidettiin tiettävästi myös Ilmajoella, Isossakyrössä, Ylihärmässä ja Lapualla.⁹⁵² Lisäksi lakkotapahtumat nostettiin esille Etelä-Pohjanmaan kansanopiston avajaisissa 1. marraskuuta. Juhlallisuuksissa laulettiin nimeltä mainitsematon virsi, *Vaasan marssi* ja virsi 399 *Oi herra siunaa Suomen kansa*.⁹⁵³ Virsi 399 laulettiin myös Lapuan kansalaiskokouksessa 1.11.⁹⁵⁴

Suurlakon lehtimaininnoissa korostuu entuudestaan tuttujen laulujen asema. Lakkoselostusten perusteella Etelä-Pohjanmaan suurlakkoviikon kokoontumisissa laulettiin lukumääräisesti eniten *Maamme*-laulua. Myös virsi *Jumala omi linnamme* kuului keskeisesti lakkotapahtumien ohjelmistoon. Virsi laulettiin muun muassa Alavuden kansalaiskokouksen yhteydessä 3.11. sekä lakon lopettajaisjuhlallisuuksissa. Silloin suurikokoinen sekakööri lauloi ”Lutherin sotavirren” *Jumala omi linnamme* sekä *Maamme*-laulun kunnallistalon parvekkeelta soittokunnan säestämänä kanttori W. Jernbergin johdolla.⁹⁵⁵ Virsi 399 *Oi herra siunaa Suomen kansa* oli julkaistu vain neljä vuotta aikaisemmin (1901) Kansanvalistusseura sekäänisten laulujen 11. vihkossa ja on siinä mielessä ainoa uudempiin aatteellisiin lauluihin liitettävä sävelmä lakkotapahtumissa. Työväenlauluista mainittiin erikseen vain yksi, Oskar Merikannon vuonna 1894 säveltämä *Työväen marssi* Tuokon (Antti Törnerösin) runoon, joka laulettiin työväenyhdistyksen organisoiman kansalaiskokouksen yhteydessä Vaasassa lakon ensimmäisenä päivänä. Marssi oli julkaistu ensimmäisessä suomenkielisessä *Työväen laulukirjassa* vuonna 1900. Sen sanat henkivät wrightiläisen työväenliikkeen optimismia ja isänmaallista tunnelmaa.⁹⁵⁶

951 *Vaasa* 9.11.1905 & 11.11.1905.

952 Vattula 1976, 75–76; *Vaasa* 5.11.1905.

953 *Vaasa* 7.11.1905.

954 *Vaasa* 11.11.1905.

955 *Vaasa* 9.11.1905.

956 Suurlakkoviikon joukkolauluista ja käyttötilanteista Tampereella ja Helsingissä ks. Rantanen 2007 ja Kurkela & Rantanen 2008.

Ilmeisin syy uusien laulujen puuttumisessa oli juuri niiden uutuudessa. Joukkolaulu vaati yleistyäkseen vuosia, joskus jopa vuosikymmeniä. Sitä oli esitettävä kymmenissä juhlissa ennen kuin se tuli kaikille tutuksi.⁹⁵⁷ Tässä valossa, verrattuna maakunnassa aikaisempina vuosikymmeninä järjestettyjen tilaisuuksien musiikkiohjelmistoihin, suurlakkoviikon lauluvalinnat ovat hyvinkin ilmeisiä ja ennakoitavia. Suurlakon lauluvalikoimilla on voimakas yhteys 1800-luvun lopun uutuuteen: aatteellisten yhdistysten musiikkiharrastukseen ja -ohjelmistoihin. Torvisoiton ja joukkolaulun käyttö osana kokoontumisia ei tullut suurlakon mielenosoitusten yleisölle yllätyksenä. Siinä ei ollut mitään uutta tai outoa, sillä siihen oli jo totuttu. Etelä-Pohjanmaalla työväenliikkeelle ei myöskään vielä ollut kehittynyt omaa musiikkiohjelmistoa, vaan sen piirissä laulettiin pitkälti samoja kansalliseen ydinrepertuaariin kuuluvia lauluja kuin nuorisoseuroissa ja raittiusyhdistyksissä. Suurlakossa turvauduttiin vielä vanhoihin tunnelmankohottajiin, joissa laulujen isänmaallinen sanoma sopi poikkeuksellisen hyvin lakkoviikon tunnelmaan. Mikä edelleen kosketti, oli yhteisen laulun voima, jota torvisoittokunnan raikuva säestys vahvisti. Laulu vahvisti yhteistä kokemusta ja toi myös varmuutta oman ryhmän tavoitteiden voitokkuudesta. Vahvistusta tarvittiinkin, sillä marraskuun alussa 1905 kukaan ei voinut olla varma siitä, minkälainen tulevaisuus suomalaisia odotti.

Lakon loppuvaiheessa tilanne oli muuttunut sekavaksi. Kaikki osapuolet olivat edelleen yhtä mieltä siitä, että säätyedustuslaitos oli poistettava ja uusi edustuslaitos valittava noudattaen yleistä ja yhtäläistä ääni-oikeutta, mutta menettelytavoista tämän saavuttamiseksi syntyi kiistaa. Vastakkain olivat työväki, perustuslailliset ja vanhasuomalaiset. Lopulta perustuslaillinen linja voitti ja keisarille laadittiin manifesti, joka lopetti Bobrikovin aikaiset laittomuudet ja poikkeusmääräykset. Pian tämän niin sanotun *Marraskuun manifestin* jälkeen lakko lopetettiin.⁹⁵⁸

Suurlakko jäi yhdeksi viimeisistä hetkistä, jolloin työväestö ja porvarilliset piirit kokivat laulun voiman yhtenäisenä joukkona. Lakon jälkeen yhteiskunnallinen ilmapiiri muuttui merkittävästi koko maassa. Seuraavien vuosien poliittiset tapahtumat eduskuntaudistuksineen ja vaalitaisteluineen lisäsivät eriseuraisuutta entisestään. Etelä-Pohjanmaalla suurlakon vaikutukset näkyivät selkeimmin työväenyhdistysten lukumäärän nopeana kasvuna vuosina 1906 ja 1907. Kun ennen lakkoa maakunnassa oli seitsemän työväenyhdistystä, vuonna 1906 niitä oli jo 25 ja seuraavana vuonna 38. Vuoteen 1910 mennessä rekisteröityneitä työväenyhdistyksiä oli jo 66.⁹⁵⁹

957 Kurkela & Rantanen 2008, 181–182.

958 Haapala 1986, 303; Jussila, Hentilä & Nevakivi 1996, 76–77; Jussila 2004, 695.

959 Vattula 1976, 79–82.

6.2. Musiikkikulttuurin murros?

Suurlakosta on usein sanottu, että se tuli yllätyksenä. Näin ei kuitenkaan ollut. Myös lakkotapahtumien musiikin valikoitumisessa on osoitettavissa vuosikymmeniä jatkuneen kansallisen musiikkikasvatuksen vaikutukset. Torvisoitto, kuorolaulu tai joukkolaulu eivät 1900-luvun alussa olleet Suomessa enää uusia ilmiöitä. Niillä oli hyvin keskeinen merkitys 1800-luvun lopun yhteisöllisissä riennoissa, olivat ne sitten uskonnollisia tilaisuuksia, poliittisia mielenosoituksia, valistushenkisiä iltamia tai kansallismielisiä juhlia. Uutta ei ollut myöskään se, että eri musiikkityylit – virret, isänmaalliset hymnit ja kansanlaulut – sekoittuivat keskenään. Etelä-Pohjanmaalla lakkoviikon musiikkivalikoimista uudempaa ohjelmistoa edustivat ainoastaan työväenlaulut, jotka lakkotapahtumien myötä nousivat julkisuuteen.

Lakkoon tultaessa kansallista musiikkia oli tuotu esiin ja opeteltu yhteisissä tilaisuuksissa jo usean vuosikymmenen ajan. Kaikille tutut laulut juonsivat juurensa kauempaa 1800-luvulta tai vieläkin varhaisemmalta ajalta. Esimerkiksi *Maamme*-laulua oli esitetty suomen kielellä ainakin 30 vuotta eli koko sen ajan, kun kansanvalistushenkisiä ja isänmaallisia yleisiä juhlia ja iltamia oli Suomessa pidetty. *Jumala omi linnamme* -virren historia ulottuu sitäkin pidemmälle. Sanomalehtimaininnat tapahtumien musiikinumeroista eivät tietenkään kerro koko totuutta laulu- ja soitto-ohjelmistoista, mutta ne antavat yleiskuvan 1800-luvun lopun julkisissa tapahtumissa käytetystä musiikista.

1800-luvun loppua on totuttu pitämään suuren murroksen kautena suomalaisessa yhteiskunnassa. Muutos olikin lähes vallankumouksellinen monessa asiassa. Myös suomalainen musiikkikulttuuri muuttui, kun erityisesti kansakoulujen ja 1880-luvulla läpimurtonsa tehneen joukkorjärjestäytymisen välityksellä rahvaan musiikkikulttuuriin sulautettiin uudenlaisia elementtejä. Uuden musiikkikulttuurin syntyä edistivät samat tekijät, jotka vaikuttivat modernin Suomen syntyyn, sääty-yhteiskunnan asteittaiseen häviämiseen ja suomalaisen kulttuurin rakentumiseen. Niitä olivat kehittyvä talous ja valtiollinen elämä, nouseva suomalainen kansallishenki, koulutustaso ja sen myötä yhteiskunnallisiin tehtäviinsä kypsynyt suomenkielinen keskiluokka, sekä tiedostettu kansallinen kulttuurisen itsepuolustuksen tarve ja siitä johtuva pyrkimys tehostaa kaikkien kansanluokkien valveutumista ja yhdentymistä.

Torvisoittokunnista ja laulukunnista tuli kiinteä osa järjestötoimintaa. Kansanvalistajien toiminnan myötä musiikki sai voimakkaan kansallisen merkityksen ja nousi symboliseen asemaan lipun ja muiden kansallisten tunnusmerkkien rinnalle. Kansalliseksi mielletty musiikki oli kurinalaista ja järjestelmällistä. Se näkyi erityisesti musiikin tyylin yhtenäisyydessä, joka koski sekä ohjelmistoon valikoituneita musiikkikappaletta että

musiikin tekemisen tapaa. Näitä ominaisuuksia sen oli tarkoitus opettaa myös käyttäjilleen. Kansakunnan rakentaminen ei kuitenkaan tapahtunut ainoastaan aktiiviselta sivistyneistöltä passiiviselle kansalle siirrettyinä ideologioina. Ilmiöön vaikuttivat myös kansan näkemykset ja toiveet. Moderni yhdistystoiminta ja muut edistyspyrkimykset eivät olisi olleet mahdollisia ilman tavallisten kansalaisten mobilisoimista mukaan toimintaan. Musiikki oli yksi niistä apuvälineistä, joka antoi sanaston ja kehykset heitä ympäröivän yhteiskunnallisen muutoksen ymmärtämiselle.

Järjestäytymisen myötä musiikista tuli yksi tärkeimmistä kansallisen julkisuuden instituutioista 1800-luvun lopulla. Suomenkielinen sanomalehti, näyttämötaide, kaunokirjallisuus ja kansallismielinen järjestötoiminta muodostivat yhdessä uudenlaisen suomenkielisen julkisuuden. Samaan ryhmään kuului myös laaja-alainen musiikin harrastustoiminta, joka veti puoleensa sekä tavallisia kansalaisia että ammattilaisia. Painonnuottien, laulukirjojen, sanomalehtien, kansakoulunopettajien, ylioppilaiden ja urkureiden välityksellä uudet musisoinnin muodot levisivät ympäri maata samanaikaisesti järjestäytymisen kanssa. Uuden musiikkikulttuurin suosio oli suorassa yhteydessä järjestötoiminnan yleistymiseen ja sen tavoitteiden välittämiseen.

Muutoksia liikkeelle panevat voimat olivat paikallisesti yksittäisiä ihmisiä, uusista ilmiöistä ja innovaatioista kiinnostuneita nuoria. He olivat kansa- tai oppikoulun käyneitä talonpoikaistalojen poikia ja tyttäriä, joilla oli runsaasti sosiaalista ja taloudellista pääomaa. He liikkuiivat paljon ja loivat verkostoja, joiden kautta uudet vaikutteet levisivät heidän mukanaan. Samat aktiiviset ihmiset olivat tavallisesti mukana myös useamassa kuin yhdessä paikkakunnalla toimivista kansanliikkeistä ja toimivat useissa luottamustehtävissä.

Murroksella tarkoitetaan usein joko nopeaa tai syvällistä muutosta, joka syrjäytti paikallisen ja vähempiarvoisena pidetyn. Musiikkikulttuurin murroksessa musiikissa tai musiikillisessa toiminnassa voidaan tavallisesti hahmottaa sekä muuttumattomia piirteitä että uusia käytänteitä.⁹⁶⁰ 1800-luvun lopulla tapahtunut muutos näkyi parhaiten uudenlaisen musiikin pintarakenteissa, joita olivat esiintymispaikat, uudenlainen yhtye-muoto vakituisten torvisoittokuntien ja kuorojen muodossa, nuottiteks-tuuri sekä ohjelmisto. Pintarakenteisiin voi lukea myös uudet innovaatiot, kuten torvisoittokuntien vaskipuhaltimet. Vaikka niillä oli suurlakkoon tultaessa lähes satavuotinen historia takanaan, vasta järjestäytymisen yhteydessä tavallinen kansa omaksui niiden käytön.

Kansanvalistuksen huvitilaisuuksien myötä myös musiikin käyttö- ja kuuntelutilanteet muuttuivat, kun kyläkeinuilta ja silloilta siirryttiin ensin talonpoikaistalojen kautta juhla-kentille ja lopulta seurantaloihin. Uut-

960 Kurkela 2003, 220. Ks. myös Talvitie-Kella 2010.

ta oli myös se, että kansallisuusaatteen myötä musiikille asetettiin monia yhteiskunnallisia tehtäviä. Sen tuli sivistää, kasvattaa ja opettaa kansaa mielekkäässä muodossa. Varsinaisen musisoinnin lisäksi uuden musiikkiseururakenteen saattoivat etenkin ennen järjestötoiminnan vilkastumista jopa muodostaa omia pieniä yhdistyksiä sääntöineen ja toimintatapoineen. Esimerkiksi Ilmajoen torvisoittokunta ja Isokyrön laulukunta toimivat molemmat paikallisen huvitoiminnan edistäjinä järjestäen erilaisia kansallisia ja sivistäviä tapahtumia sekä paikallisyhteisössään että sen ulkopuolella. Samalla ne levittivät tehokkaasti uutta musiikkikulttuuria kuulijoilleen. Toisinaan esiintymismatkat ulottuivat myös kotipitäjän ulkopuolelle.

Vaikka järjestäytymisen myötä levinnyt uusi, kansallinen musiikkikulttuuri uusine soittimineen ja kokoonpanoineen kuulosti monin tavoin erilaiselta verrattuna kansanomaiseen musiikkiin, niistä oli kuitenkin löydettävissä myös yhteneväisiä piirteitä. Parhaiten ne näkyivät torvisoittokuntien tanssimusiikkiohjelmistossa, joka koostui pääosin perinteisestä, rahvaan keskuudessa suositusta tanssimusiikista, kuten polkasta, valssista, polskasta ja masurkasta. Lisäksi nuotinlukutaito ei ollut, etenkin kuorojen kohdalla, vielä 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä sen yleisempää kuin aikaisemmin järjestäytymiskehityksen alkuvaiheissa 1880-luvulla. Ehkä suurin muutos oli yksittäisen soittajan tai laulajan aseman selkeä heikentyminen, kun uusien kokoonpanojen myötä syntyi uusi musiikillinen käytäntö, jossa jopa useat kymmenet harrastajat soittivat ja lauloivat johtajiensa johdolla. Se kuitenkin edisti musiikin yhteisöllistä vaikutusta, joka oli keskeinen piirre myös kansanomaisessa musisoinnissa. Myöskään musiikin tehtävä viestin tai sanoman välittäjänä ei ollut uusi ilmiö. Ennen joukkojärjestöjen musiikkiharrastuksia arkkiveisut ja rekilaulut levittivät ajankohtaisia paikallisia ja yhteiskunnallisia uutisia kuulijoilleen.

Uusi musiikkikulttuuri kuorolauluineen ja torvisoittoineen omaksuttiin Etelä-Pohjanmaalla, etenkin maaseudulla, verrattain varhain. Torvisoittokunta oli 1800-luvun suuri innovaatio. Venttiilivaskisoittimille perustuvat sekstetit, septetit ja oktetit yleistyivät sotilassoiton kokoonpanoina kaikkialla maailmassa 1860-luvulta alkaen. 1880-luvulla Suomessa perustettiin jo noin sata torvisoittokuntaa.⁹⁶¹ Etelä-Pohjanmaalla niiden läpimurto ei kuitenkaan tapahtunut hetkessä. 1880-luvulla Vaasan ja muutaman ruotsinkielisen rannikkokaupungin ulkopuolella niitä toimi ainoastaan kuusi: Alavuden, Ilmajoen, Lapuan, Ähtärin, Vähänkyrön ja Laihian soittokunnat. Näistä erityisen aktiivisesti toimi vain Ilmajoen soittokunta. Vasta 1890-luvulla ja vuosisadan vaihteessa torvisoittokuntien määrä alkoi kasvaa, mutta tässäkin vaiheessa Etelä-Pohjanmaalla ei

⁹⁶¹ Ks. liite 1.

voida puhua soittokuntien valtavasta suosiosta. Vielä huonompi tilanne oli kuorolaululla, jota yritettiin elvyttää monin keinoin.

Muutoksen vaikutuksia eteläpohjalaiseen musiikkikulttuuriin ei voi vähätellä, mutta ne tapahtuivat pitkän ajan, 20–30 vuoden, kuluessa, vähitellen. Sen vuoksi ajatus *murroksesta* hämärtää kuvaa siitä, mitä Etelä-Pohjanmaan musiikkikulttuurissa 1800-luvun lopulla tapahtui. On myös tärkeää huomioida, että muutoksia ja murroksia tutkittaessa vanhojen traditioiden elinvoimaisuus usein unohtuu. Kun kulttuuriset pintarakenteet saattoivat lyödä itsensä läpi hyvinkin nopeasti ja helposti, syvällä vaikuttavat mentaaliset virtaukset, kuten moraalikysymykset ja maailmankuvaa heijastavat asenteet muuttuivat huomattavasti hitaammin. Sama pätee myös musiikissa. Etelä-Pohjanmaalla kaikki eivät hyväksyneet uusia musisoinnin muotoja vaan pysyttelivät vanhassa kansanomaisessa musiikin tekemisen tavassa tai vaihtoehtoisesti omaksuivat valikoidusti uusia elementtejä omaan repertuaariinsa. Etenkin syrjäisemmällä seuduilla olosuhteet eivät useinkaan tukeneet uudistusten käyttöönottoa. Yhteiskunta ei myöskään ollut muuttunut tarpeeksi, jotta uudet innovaatiot ja toimintatavat olisivat kaikkialla näyttäytyneet vanhoja hyödyllisempinä. Vaikka Suomessa yhteiskunnallinen muutos tapahtui nopeasti, suuri osa maalaisväestöstä eli vielä tilanteessa, jossa ihanteet eivät kohdanneet todellisuutta.⁹⁶² Vanha yhteiskunta ei loppunut uuden tieltä. Päinvastoin, Etelä-Pohjanmaalla vanha musiikkikulttuuri eli sitkeästi uuden rinnalla vielä usean vuosikymmenen ajan.

⁹⁶² Mikkola 2006, 202–203.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Ilmajoen museo- ja maamiesseuran kotiseutuarkisto

Hannukselan suvun arkisto

Ilmajoen Nuorisoseura (Side-seura)

Näytelmiä, nuotteja, soittokunta

Kansalliskirjaston arkisto

Achté-kirjeet

Kansanvalistusseuran seitsikkopartituurit 1–10

Koskenkorva, Martti. Haastattelu 27.11.2008. Haastattelija Saijaleena

Rantanen. Tutkijan hallussa.

Koskenkorvan tilan kotiarkisto

Arvid Järnefeltin kirjeet Juho Kuhnalle

Valokuvat: kannen kuva sekä kuvat 1 ja 3

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto

Arvid Järnefeltin kirjekoelma

Emilie Bergbomin arkisto

Luetteloimaton arkisto

Vaasan maakunta-arkisto

Etelä-Pohjanmaan Nuorisoseuran arkisto

Jaakko Passisen arkisto

Westerholm, Simo. Haastattelu 26.10.2008. Haastattelija Saijaleena

Rantanen. Tutkijan hallussa.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Ahti 1880

Helsingfors Morgonbladet 1844

Hufvudstadsbladet 1864, 1869

Helsingfors Dagblad 1873

Helsingin Sanomat 1905

Hämeen Sanomat 1879, 1888

Ilkka 1906

Ilmajoki-lehti 1982

Ilmarinen 1875

Kaiku 1879, 1883

Kansan Lehti (Keski-Suomi) 1868

Kansan Lehti (Etelä-Pohjanmaa) 1886–1887

Keski-Suomi 1879

Kuopion Hiippakunnan Sanomia 1859
Mikkelin Sanomat 1888
Morgonbladet 1873
Oulun Viikko-Sanomia 1865
Pohjalainen 1890–1901
Pyrkijä 1890–1905
Päijänne 1878
Savo-Karjala 1891
Suomalainen 1896
Suomalainen Virallinen Lehti 1883
Suomen Julkisia Sanomia 1864
Suometar 1852, 1857, 1864
Suupohjan Kaiku 1905
Suupohjan Työmies 1883–1885
Tampereen Sanomat 1872, 1878, 1905
Tapio 1883
Turun Lehti 1888
Uusi-Suometar 1873, 1979, 1882–1905
Vaasa 1902–1905, 1934
Vaasan Lehti 1880–1890
Vaasan Sanomat 1878–1881
Åbo Underrättelser 1871

Kirjallisuus

- A. H. 1963. Hannuksela, Iisakki. Reino Alakulju & al., toim.
Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan
Maakuntaliitto, 148–150.
- Aalto, Juhani 1978. Suomenkielisen seurakuntaveisuun vaiheita
alkulähteiltä nykyaikaan. Markku Haapio, toim. *Suomen kirkkokuorot*.
Lieto: Etelä-Suomen kustannus.
- Ahtiainen, Pekka & al. (toim.) 2010. *Kaikella on paikkansa. Uuden
paikallishistorian suuntaviivoja*. Tampere: Vastapaino.
- Ahvenisto, Inkeri 2008. *Tehdas yhdistää ja erottaa. Verlassa 1880-luvulta
1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alanen, Aulis J. 1953. *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä
maakunnalle maamiessseura-aikana*. Vaasa: Vaasan kirjapaino.
- Ala-Nikkola, Jyri 1982. *Ilmajoen soittokunta 100 v. Sari Ala-Nikkolan
hallussa*.
- Alapuro, Risto 1994. *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*.
Helsinki: Hanki ja jää.

- Alapuro, Risto & al. (toim.) 1987. *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik 1987. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Risto Alapuro & al., toim. *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 7–53.
- Alapuro, Risto & Sulkunen, Irma 1987. Raittiusliike ja työväestön järjestäytyminen. Risto Alapuro & al., toim. *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 142–172.
- Alapuro, Risto 1988. *State and Revolution in Finland*. Berkeley, Los Angeles, London: University California Press.
- Alapuro, Risto 1998. Sosiaaliset verkostot ja kollektiivinen toiminta. Kaj Ilmonen & Martti Siisiäinen, toim. *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino, 333–347.
- Alapuro, Risto 2010. Sosiologia, historia ja paikallishistoria. Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs, toim. *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Tampere: Vastapaino, 149–162.
- Anderson, Benedict 2007. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Andersson, Greger 1982. *Bildning och Nöje. Bidrag till studiet av de civila svenska blåmusikkårerna under 1800-talets senare hälft*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Andersson, Stefan 1988. *Det organiserade folknöjet. En studie kring de svenska folkparkerna 1890–1930-talet*. Lund: Lund Universitet.
- Aro, Pentti 1988. *Tietoja Ilmajoen Soittokunnan toiminnasta 105 vuoden ajalta, vuosilta 1882–1987 Puhallinorkesterikirjaa varten*. Ilmajoen Torvisoittokunnan hallussa.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1906. *Suomalaisen teatterin historia I-II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Aspelin-Haapkylä, Eliel 1909. *Suomalaisen teatterin historia III-IV*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Asplund, Anneli & al. 2006. *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY.
- Asplund, Anneli 2006a. Runolaulusta rekilauluun. Teoksessa Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 108–165.
- Asplund, Anneli 2006b. Kirjallinen laulu. Teoksessa Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 200–264.
- Bailey, Peter 1987. *Leisure and Class in Victorian England. Rational Recreation and the Contest for Control 1830–1885*. New York: Lethuen.

- Bohlman, Philip V. 2004. *The Music of European Nationalism. Cultural Identity and Modern History*. Santa Barbara, California: ABC-Clio Inc.
- Bourdieu, Pierre. 1986. The Forms of Capital. J. G. Richardson, toim. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 241–248.
- Bucht, Henr. 1857. *Suomalaiseen Wirsi-Kirjaan nuotit, jotka, Wirsi Kanteleen Tawoin ja enemitten Haeffnerin Ruotsalaisen Nuotti-Kirjan mukaan, on Yhteisen Kansan hyödytyxexi Numeroilla merkinnyt Henr. Bucht. Piitimesä*.
- Calhoun, Graig 1992. *Habermas and the Public Sphere*. Cambridge: MIT Press.
- Cleve, Z. J. 1886. *Koulujen kasvatusoppi*. Helsinki: G. W. Edlund.
- Cleve, Frédéric 2008. Luthers psalmer i Finland. S. Selander & K. Hansson, toim. *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*. Lund: Arcus, 400–421.
- Coleman, J. S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Coleman, J. S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cygnaeus, Uuno 1910. *Uuno Cygnaeuksen kirjoitukset: Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Dahlgren, Peter 1995. *Television and the Public Sphere: Citizenship, Democracy and the Media*. Lontoo: Sage.
- Dahlström, Fabian & Salmenhaara, Erkki 1995. *Suomen musiikin historia I. Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan*. Porvoo: WSOY.
- Eerola, Tuomas & Louhivuori, Jukka & Moisala, Pirkko (toim.) 2003. *Johdatus musiikintutkimukseen*. Helsinki: Suomen musiikkiteollinen seura.
- Elmgren-Heinonen, Tuomi 1959. *Laulu Suomen soi. Fredrik Pacius ja hänen aikansa*. Helsinki: Fazerin musiikkikauppa.
- Elomaa, Hanna 2001. Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki, toim. *Kulttuurihistoria – Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 59–74.
- Erickson, Bonnie H. 1997. Social Networks and History: A Review Essay. *Historical Methods* 3/1997.
- Fingerroos, Outi & al. (toim.) 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Frolova-Walker, Marina 2004. Stalin and the Art of Boredom. *Twentieth Century Music* 1/2004, 101–124.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979. *Den kultiverade människan. Skifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund*. Stockholm.

- Ginzburg, Carlo 1993. Microhistory: Two or Three Things That I Know About It. *Critical Inquiry* 20 (1), 10–35.
- Ginzburg, Carlo 1996. *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Ginzburg, Carlo 2001. *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Suom. Aulikki Vuola. Helsinki: Gaudeamus.
- Granfelt, A. A. 1880. Viron kansan laulujuhlat. *Kansanvalistusseuran kalenteri 1881*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 88–103.
- Granfelt, A. A. 1881. Kansanvalistus-seuran juhla Jyväskylässä 1881. *Kansanvalistusseuran kalenteri 1882*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 59–72.
- Granfelt, A. A. 1884. Juhlapäivät Jyväskylässä. *Kansanvalistusseuran kalenteri 1885*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 61–76.
- Gronow, Pekka (toim.) 1973. *Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Tammi.
- Gronow, Pekka 1980. Työväenlaulut yhteiskunnallisena ilmiönä. Ilpo Saunio, toim. *Mitä työväenlaulut ovat?* Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 1. Helsinki: Työväenmusiikki-instituutti, 22–27.
- Haapala, Pertti 1986. *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920*. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti 1990. Työväenluokan synty. Pertti Haapala, toim. *Talous, valta ja valtio – tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti 2005. Juhlapuhe suurlakon 100-vuotisjuhlassa 1.11.2005.
- Habermas, Jürgen 1984. *The Theory of Communicative Action. Volume I: Reason and the Rationalization of Society*. London: Heinemann.
- Habermas, Jürgen 1989. *The Theory of Communicative Action. Volume II: The Critique of Functionalist Reason*. Cambridge: Polity.
- Habermas, Jürgen 2004. *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*. Suom. Veikko Penttilä. Tampere: Vastapaino.
- Halila, Aimo 1949. *Suomen kansakoululaitoksen historia 1-4*. Porvoo: WSOY.
- Halila, Aimo 1958. *Suomen miesvoimistelu ja urheiluseurat vuoteen 1915*. Historiallisia tutkimuksia LIII. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Halmesmaa, Pekka 1976. *Kirkkokuri murroksen kynnyksellä. Kirkkokuria koskevan säännösten kehittyminen Suomessa vuosina 1818–1847 sekä sen soveltaminen Turun tuomiorovastikunnassa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 97. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Halonen, Tero & Aro, Laura 2005. Lukijalle. Tero Halonen & Laura Aro, toim. *Suomalaisten symbolit*. Jyväskylä: Gummerus, 7–11.

- Hannikainen, P. J. (toim.) 1910. *Sirkkunen. Uusi kokoelma lauluja kansakouluille*. Jyväskylä: Gummerus.
- Hannikainen, Päivi-Liisa 2008. *Pohjanmaan musiikkikulttuuria menneiltä ajoilta. Musiikin taitajia ja tukijoita eteläisen Pohjanmaan kirkkomusiikkielämässä 1700-luvun jälkipuoliskolla*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Hasselberg, Ylva 1999. Nätverk är ingen tebjudning! *Nätverk i historisk forskning – metafor, metod eller teori? Rapporter från Växjö universitet, Humaniora Nr 1/1999*. Toim. Peter Aronsson, Solveig Fagerlund & Jan Samuelson. Växjö: Växjö universitet.
- Hautala, Kustaa. *Oulun kaupungin historia 3. 1809–1856*. Oulu: Oulun kaupunki.
- Hautamäki, Onni Kustaa 1963. *Kehityksen vuosisata: juhlaulkaisu Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseuran täyttäessä 100 vuotta 1.8.1963*. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan maanviljelysseura.
- Heikinmäki, Maija-Liisa & al. 1988. *Etelä-Pohjanmaan historia V. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Heikkinen Antero, 1993. *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, Olli 2013. Kansakunnan virittäjät. Artikkelikäsikirjoitus. Tekijän hallussa.
- Helasvuo, Veikko 1949. *Välähdyksiä Viipurin musiikkielämästä 1800-luvun jälkipuoliskolta*. Lappeenranta: Kaukomieli.
- Helasvuo, Veikko 1963. *Kuorolaulun vaiheet: Moniäänisen vokaalimusiikin historia*. Helsinki: Otava.
- Heinonen, Veikko 1989. *Kasvatustieteen perusteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- Herbert, Trevor 2000. Nineteenth-Century Bands: Making a Movement. Trevor Herbert, toim. *The British Brass band Movement. A Musical and Social History*. Oxford: Oxford University Press, 10–67.
- Hirn, Sven 1997. *Sävelten tahtiin. Populaarimusiikki Suomessa ennen itsenäisyyttämme*. Kansanmusiikki-instituutin julkaisuja 44. Kaustinen: Kansanmusiikki-instituutti.
- Hirn, Sven 1999. *Alati kiertueella. Teatterimme varhaisvaiheita vuoteen 1870*. Helsinki: University Press.
- Hirvonen, Pekka 2003. *Papin pojasta suurteollisuusmieheksi. Alfred Kihlman ja nousevan keskiluokan verkostot 1800-luvun Suomessa. Suomen ja Pohjoismaiden historian lisensiaatintutkimus*. Turun yliopisto.
- Hobsbawm, Eric J. & Ranger, Terence (toim.) 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hobsbawm, Eric 1983. *Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914*. Eric J. Hobsbawm & Terence Ranger, toim. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 263–307.
- Hobsbawm, Eric 1994. *Nationalismi*. Suom. Jari Sedergrén, Jussi Träskilä & Risto Kunnari. Tampere: Vastapaino.
- Hroch, Miroslav 1985. *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huoponen, N. E. 1901. *Kirvun Lauluseura 1881–1901*. Viipuri: Viipurin uusi kirjapaino.
- Hyökki, Matti 2003. *Hiilestä timantiksi. Sibeliuksen Kalevala- ja Kanteletarlähtöisten mieskuorolaulujen ominaispiirteistä*. Helsinki: Sibelius-Akatemia.
- Hästesko, F. A. 1931. *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia*. Porvoo: WSOY.
- Häyrynen, Antti 2008. *Sinivalkoiset äänet. Ylioppilaskunnan laulajat 1883–2008*. Helsinki: Otava.
- Illberg, F. V. 1867. *Suomalaisia Kansan Lauluja ja Soitelmia*. Helsinki: F. Liewendal.
- Ilmonen, Kaj 1998. *Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet*. Kaj Ilmonen & Martti Siisiäinen, toim. *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ilmonen, Kaj 2001. *Sosiaalinen pääoma: Käsite ja sen ongelmallisuus*. Kaj Ilmonen, toim. *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 9–38.
- Inkilä, Arvo 1960. *Kansavalistusseura Suomen vapaassa kansansivistystyössä*. Helsinki: Otava.
- Jalkanen, Kaarlo 1976. *Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809–1870*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 101. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Jalkanen, Kaarlo 1978. *Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 108. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Jalkanen, Pekka 1989. *Alaska, Bombay ja Billy Boy. Jazzkulttuurin murros. Helsingissä 1920-luvulla*. Helsinki: Suomen Etnomusikologinen Seura.
- Jalkanen, Pekka 2003. *Autonomian ajan Suomi: Biedermeier ja tingeltangel*. Teoksessa Pekka Jalkanen & Vesa Kurkela. *Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki*. Helsinki: WSOY, 112–249.
- Jonsson, Leif & Reimers, Lennart & Tegen, Martin 1992. *Körmusiken*. Leif Jonsson & Martin Tegen, red. *Musiken i Sverige. Den nationella identiteten 1810–1920*. Stockholm: Fischer & Co, 265–283

- Jutikkala, Eino 1958. *Suomen talonpojan historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jussila, Osmo; Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 1996. *Suomen poliittinen historia 1809–1995*. Juva: WSOY.
- Jussila, Osmo 2004. *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. Juva: WSOY.
- Jäppinen, Jere 2004. *Osakunnan hauskin joukko. Hämmäläis-Osakunnan Laulajat 1929–2004*. Helsinki: Hämmäläisten Ylioppilassäätiö.
- Järviluoma, Helmi 1986. *Musiikki, liikkeet, hillikkeet. Talonpoikaiston ja työväestön musiikinviljely kolmessa Ylivieskan kylässä vuosina 1900–1939*. Kansanperinteen laitoksen julkaisuja 11. Tampere: Kansanperinteen laitos.
- Kaihovaara, Pirjo 1996. Liput liehumaan 1905 – mutta mistä symbolit? Pauli Kettunen, Raimo Parikka & Anu Suoranta, toim. *Äänekäs kansa*. Helsinki: Like, 7–32.
- Kalela, Jorma 1999. The Challenge of Oral History – The Need to Rethink Source Criticism. Anne Ollila, toim. *Historical Perspectives on Memory*. Studia Historica 61. Helsinki: Suomen historiallinen Seura, 139–154.
- Kalemaa, Kalevi 1980. Työväenlaulut runoutena. Ilpo Saunio, toim. *Mitä työväenlaulut ovat?* Helsinki: Työväenmusiikki-instituutti, 51–60.
- Kallenautio, Jorma 2006. Vanhasta uuteen Vaasaan. Jorma Kallenautio & al. *Vaasan historia IV 1852–1917*. Vaasa: Vaasan kaupunki.
- Kallio, Reino 1988. Uuden sivistyksen nousu. Marja-Liisa Heikinmäki & al., *Etelä-Pohjanmaan historia V. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 7–226.
- Kansanvalistusseuran sekaäänisiä lauluja 1–20*. Helsinki: Otava.
- Karjalainen, Kauko 1995. *Suomalainen torviseitsikko. Historia ja perinteen jatkuminen*. Tampere: Kansanperinteen laitos.
- Karonen, Petri 2004. *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaunismaa, Pekka 2001. Yhdistyselämä ja sosiaalinen pääoma. Kaj Ilmonen, toim. *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylän yliopisto: SoPhi.
- Keskisarja, Teemu 2006. Ääri-fennomaanit. Paloheimo-veljekset suurliikemiehinä ja yhteiskunnallisina vaikuttajina. Helsinki: WSOY.
- Kirkkala, Matti 1963. Ilmanen, Johannes. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 222–223.
- Klemetti, Heikki 1917. *Kuorolaulun opas*. Porvoo: WSOY.
- Klemetti, Heikki 1932. *Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 1932*. Porvoo: WSOY.

- Klemetti, Heikki 1937. Emil Pahlman, eräs satavuotismuisto. *Suomen musiikkilehti* 4/1937, 75–76.
- Klinge, Matti 1982. *Suomen sinivalkoiset värit. Kansallisten ja muidenkin symbolien vaiheista ja merkityksestä*. Keuruu: Otava.
- Klinge, Matti 1987. *Kaukana ja kotona*. Helsinki: Schildts.
- Klinge, Matti 1998. *Keisarin Suomi*. Helsinki: Schildts.
- Koivisto, Juhani 2008. *Tuijotin tulehen kauan. Toivo Kuulan lyhyt ja kiihkeä elämä*. Helsinki: WSOY.
- Koivisto, Juha & Väliverronen, Esa 1987. *Julkisuuden valta. Jürgen Habermasin sekä Oskar Negtin ja Alexander Klugen julkisuusteorioiden tarkastelua*. Tiedotusopin laitos, julkaisu A 57. Tampereen yliopisto.
- Koivusalo, Esko & al. 1987. *Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Kojonen, Eero 1963. *Alavuden historia I*. Alavus: Alavuden historiatoimikunta.
- Koski, Suvi-Päivi 1996. *Geist=reiches Gesang=Buch vuodelta 1704 pietistisenä virsikirjana. Tutkimus kirjan toimittajasta, taustasta, teologiasta, virsistä ja virsirunoilijoista*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 172. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Koskimies, Martti 1963. Kuhna, Juho Mikonpoika. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 332–333.
- Krohn, Ilmari 1904. Alkulause laulusävelmien ensimmäiseen vihkoon. *Suomen Kansan Sävelmiä*. Toinen jakso. Laulusävelmiä. Ensimmäinen vihko, III-IV. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Krohn, Julius 1918. *Nuoren ylioppilaan kirjeitä 1850-luvulta*. Helsinki: Otava.
- Krook, Augusta 1950. *Mitt Helsingfors: ungdomsminnen*. Helsinki: Söderström.
- Kurkela, Vesa 1983. *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin*. Helsinki: Työväenmusiikki-instituutti.
- Kurkela, Vesa 1989. *Musiikkifolklorismi & järjestökulttuuri. Kansanmusiikin ideologinen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisjärjestöissä*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura.
- Kurkela, Vesa 2007. Östermyran ensimmäisten musiikkipäivien seminaariluento.
- Kurkela, Vesa & Rantanen, Saijaleena 2008. Laulava vallankumous. Pertti Haapala & al., toim. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Helsinki: Teos, 177–194.
- Kurkela, Vesa 2009. *Sävelten markkinat. Musiikin kustantamisen historia Suomessa*. Helsinki: Suomen Laulajain ja Soittajain Liitto.

- Kurkela, Vesa 2012a. Jumala ompi linnamme – yhteiskunnallinen virsi ja sen suomalainen reseptiohistoria. *Hymnologian ja liturgiikan vuosikirja Hymnos* 2011, 83–97.
- Kurkela, Vesa 2012b. Sorrowful Folksong and the Making of the Finnish Nation. Timothy Baycroft and David Hopkin, toim. *Folklore and Nationalism in Europe During the Long Nineteenth Century*. Leiden – Boston: Brill.
- Kurki, Tuulikki 2002. *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuuliala, Wiljo-Kustaa 1960. *Entisajan talonpoikaisyhteisö ja kirkko*. Porvoo: WSOY.
- Kärkkäinen, Pekka 1992. Voimainkoetuksia ja kisailuja. Teijo Pyykkönen, toim. *Suomi uskoi urheiluun*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 131. Helsinki: Helsingin yliopisto, 19–42.
- Könni, Kosti 1963a. Hannuksela, Iisak Iisakinpoika. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 150–151.
- Könni, Kosti 1963b. Könni, Otto Edvard. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 361.
- Könni, Kosti 1965. Pirilä, Salomoni. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja M-Ö*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 596.
- Laine, Leena 1992. Urheilu valtaa mielet. Teijo Pyykkönen, toim. *Suomi uskoi urheiluun*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisuja 131. Helsinki: Helsingin yliopisto, 101–132.
- Laitinen, Heikki 1982. Talonpoikaismusiikin suuri murros. Vesa Kurkela & Riitta Valkeila, toim. *Musiikkikulttuurin murros teollistumisajan Suomessa. Raportti Suomen säveltaiteen juhluvuoden musiikintutkimuksen seminaarista Jyväskylässä 19.-25.5.1982*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 117–129.
- Laitinen, Heikki 2003. *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lampila, Hannu-Ilari 1997. *Suomalainen ooppera*. Porvoo: WSOY.
- Lappalainen, Mirkka 2005. *Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa*. Helsinki: WSOY.
- Latikka, Olavi 1987. *Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos. Järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Leander, Adolf F. 1885. *Torvisoitannon oppikirja/Skola för hornmusik*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

- Lehtonen, Eeva-Liisa 1994. *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*. Historiallisia Tutkimuksia 184. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Leisiö, Timo 1987. *Runoin virsistä Syrjälän Kaappoon polskaan. Näkymiä eteläpohjalaisten kansanmusiikkiin*. Esko Koivusalo & al. Etelä-Pohjanmaan historia VI. Autonomian kausi 1809–1917. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto, 321–435.
- Leisiö, Timo & Westerholm, Simo 2006. Pelimannien musiikki. Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha & Simo Westerholm. *Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 446–504.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1984. *Montaillou. Ranskakainen kylä 1294–1324*. Suom. Maija Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Levi, Giovanni 2001. On Microhistory. Peter Burke, toim. *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge: Polity Press. 97–119.
- Liikanen, Ilkka 1995. *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Historiallisia Tutkimuksia 191. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Liikanen, Ilkka 2004. Kansallinen yhtenäisyys ja kansanvalta – suomalainen nationalismi. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, toim. *Nationalismit*. Porvoo: WSOY, 222–245.
- Lonkila, Markku 1999. *Social Networks in Post-Soviet Russia. Continuity and Change in the Everyday Life of St. Petersburg Teachers*. Helsinki: Aleksanteri-Instituutti.
- Lundkvist, Sven 1977. *Folkrörelsen i det svenska samhället 1850–1920*. Studia Historica Upsaliensis 85. Stockholm: Sober.
- Majaniemi, Antti 1979. *Alavuden torvisoittokunta 1873–1973*. Musiikkitieteen proseminaari. Jyväskylän yliopisto.
- Mattila, Mikko & Saukkonen, Riikkamari & Uusikylä, Petri 1993. *Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon: markkinat ja verkostot sosiaali- ja terveyspolitiikan ohjauksessa*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Middleton, Richard 2006. *Voicing the Popular. On the Subjects of Popular Music*. Routledge: Oxon.
- Mikkola, Kati 2006. Modernisaation vastavirrassa. Uutuuksien vastustuksen syitä ja keinoja modernisoituvassa Suomessa. Hilka Helsti & al., toim. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 169–213.
- Murtomäki, Veijo 2007. *Jean Sibelius ja isänmaa*. Helsinki: Tammi.
- Mäki, M. E. 1948. *Santeri Alkio. Hänen johtavat aatteensa ja toimintansa niiden toteuttajana*. Helsinki: Pellervo-Seura.

- Nieminen, Hannu 2006. *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.
- Norrena, Leevi 1993. *Talonpoika, pohjalainen – ja punainen. Tutkimus Etelä-Pohjanmaan Järviseudun työväenliikkeestä vuoteen 1939*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nummi, Jyrki & Tarasti, Eero 2007. *Maamme laulu*. Allan Tiitta & al., toim. *Maamme Suomi*. Porvoo: Weiling+Göös.
- Numminen, Jaakko 1961. *Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I. Vuodet 1881–1905*. Helsinki: Otava.
- Numminen, Jaakko 2011. *Yhteisön voima. Nuorisoseuraliikkeen historia III. Seuratoiminta. 1906–1944*. Helsinki: Suomen Nuorisoseurojen Liitto ry.
- Nägeli, Hans Georg 1809. *Die Pestalozzische Gesangbildungslehre. Wochenschrift für Menschenbildung von Heinrich Pestalozzi und Seinen Freunden*. Dritten Band. Erstes Häft. Aarau.
- Ollila, Anne 2010. *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Paavilainen, Marko 2006. *Eversti. Upseeri ja teollisuusmies Olli Paloheimo*. Helsinki: WSOY.
- Paavolainen, Pentti & Kukkonen, Aino 2005. *Näyttämöllä. Teatterihistoriaa Suomesta*. Helsinki: WSOY.
- Pajamo, Reijo 1976. *Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843–1881*. Helsinki: Suomen Musiikkitieteellinen Seura.
- Pajamo, Reijo 1987. *Maakuntalaulumme*. Porvoo: WSOY.
- Pajamo, Reijo 1999. *Lehti puusta variseepi. Suomalainen koululauluperinne*. Porvoo: WSOY.
- Pajamo, Reijo & Tuppurainen Erkki 2004: *Kirkkomusiikki. Suomen musiikin historia*. Porvoo: WSOY.
- Pakkala, Leni 2008. Sali, näyttämö, puffetti ja lippuluukku. Anna-Maija Halme & Leni Pakkala, toim. *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot*. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Pakkasvirta, Jussi 2004. Kuvittele kansakunta. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, toim. *Nationalismit*. Porvoo: WSOY, 70–89.
- Pakkasvirta, Jussi & Saukkonen, Pasi 2004. Nationalismi teoreettisen tutkimuksen kohteena. Jussi Pakkasvirta & Pasi Saukkonen, toim. *Nationalismit*. Porvoo: WSOY, 14–46.
- Palmgren, Raoul 1966: *Joukkosydän II*. Porvoo: WSOY.
- Panu, Jorma 2008. Se korkea talo mäellä. Anna-Maija Halme & Leni Pakkala, toim. *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot*. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Passinen, Jaakko 1889. *Väinön kannel. Suomalaisia kansanlauluja Etelä-Pohjanmaalta. 1. vihko*. Lapua: J. V. Hissa.

- Passinen, Jaakko 1952. *Laulajan tie – Jaakko Passisen muistelmia*. Vaasa: Ilkka Oy.
- Peltonen, Matti 1990. Vuojoen kartanon lakko vuonna 1905. Suurlakon aikaista maalaisradikalismia Lounais-Suomessa. Matti Peltonen, toim. *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 253–278.
- Peltonen, Matti 1992. *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 164. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Peltonen, Matti 1996. Kaarlo Ginzburg ja mikrohistorian ajatus. Teoksessa Carlo Ginzburg: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Helsinki: Gaudeamus, 7–24.
- Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, Matti 2007. Esipuhe: Ginzburgin suodatin ja sorron arkistot. Teoksessa Carlo Ginzburg: *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Helsinki: Gaudeamus, 9–22.
- Pietilä, Elina 2003. *Sivistävä huvi. Suomalainen seuranäytelmä vuoteen 1910*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pitkänen, Paavo 1975. *Kuurtaneen jättiläinen. Heikki Klemetti, kuorotaiteemme suur mies*. Helsinki: Suomen Laulajain ja Soittajain Liitto.
- Pulkkinen, Maire 1958. *Suomalaisia musiikin taitajia. Esittävien säveltaiteilijoiden elämäkertoja*. Helsinki: Oy Fazerin musiikkikauppa.
- Putnam, R. D. 1993a. *Making Democracy Work. Civil Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam R. D. 1993b. The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect* 13.
- Putnam R. D. 1995. Bowling Alone: Americas Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6/1, 65–78.
- Päivärinne, Tiina 2010. *Luonto, tiede ja teknologia. Kansanvalistuksen Suomi-kuva 1870–1920*. Helsinki: Suomen Tiedeseura.
- Rajala, Leena 1988. *Könnin suku. Jaakko ja Maria Köningsbäck-Könnin jälkeläiset*. Vaasa: Könnin suvun oltermannikunta.
- Rantala, Päivi 2003. *Kylähullut kertomuksissa. Mikrohistoriallinen näkökulma 1800–1900-luvun vaihteen kylien erikoispersooniin*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 45. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rantanen, Saijaleena 2007. *Käy eespäin väki voimakas! Joukkolaulu suurlakkotapahtumissa Tampereella ja Helsingissä 1905*. Etnomusikologian pro gradu -työ. Tampereen yliopisto.
- Rantanen, Saijaleena 2009. Järjestö-Suomen synty ja Ilmajoen Torvisoittokunta. *Etnomusikologian vuosikirja* 21/2009, 33–62.

- Rantanen, Saijaleena 2010. Se pitää tulla toimeen! Ilmajoen torvisoittokunnan alkuvaiheet 1882–1890. Vesa Kurkela, Heikki Laitinen & Saijaleena Rantanen, toim. *Warpusen weisu. Pohjanmaan musiikin historiaa 1600–1900*. Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osaston julkaisuja 18. Helsinki: Sibelius-Akatemia, 257–299.
- Rantoja, Waldemar. *Alavuden soittokunta 70-vuotias*. Julkaisematon käsikirjoitus. Paavo Nurmelan hallussa.
- Rantoja, Waldemar 1952. *Ilmajoen soittokunnan vaiheita seitsemän vuosikymmenen aikana 1882–1952*. Julkaisematon käsikirjoitus Ilmajoen maamiesseuran kotiseutuarkistossa.
- Rantoja, Waldemar 1963. Hanelles, Salomon. Reino Alakulju & al., toim. *Eteläpohjalaisia elämäkertoja A-L*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto, 144–145.
- Rommi, Pirkko 1964. *Yrjö Koskisen linja. Myöntyvyysuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi*. Helsinki: Aalto.
- Ruin, Waldemar 1906. Soiton ja laulun merkitys ihmisen henkiselle kehitykselle. *Säveletär* 15-16/1906, 163–165.
- Rüegg, H.R. 1871. *Kasvatustieteen oppikirja. Kansakoulun-opettajille ja muille kasvatustieteen harrastajille*. Suom. Ferd. Ahlman. Helsinki: Kasvatusopillinen yhdistys.
- Ryttyläinen, Velipekka 2000. *Autokaupunki. Sosiologinen tutkimus autotehtaan vaikutuksista Uuteenkaupunkiin*. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Salmenhaara, Erkki 1998. Fredrik Pacius ja Maamme-laulu. Laura Kolbe, Risto Valjus & Johan Wrede, toim. *Soi sana kultainen. Vårt land. Maamme-laulun viisitoista vuosikymmentä. Vår nationalsång 150 år*. Helsinki: Yliopistopaino, 43–52.
- Salmi, Hannu 2009. Nuoruusvuodet ja uran alkutaival (1869–1907). Hannu Salmi, toim. *Armas Järnefelt. Kahden maan mestari*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–85.
- Sarjala, Jukka 1994. *Musiikkimaun normitus ja yleinen mielipide. Musiikkikritiikki Helsingin sanomalehdistössä 1860–1888*. Turun yliopiston julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.
- Sarjala, Jukka 2002. *Miten tutkia musiikin historiaa? Johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saunio, Ilpo 1974. *Veli, sisko, kuulet laulut kummat. Työväenlaulut eilen ja tänään*. Helsinki: Kansankulttuuri Oy.
- Saunio, Ilpo & Tuovinen, Timo 1978. *Edestä aattehen. Suomalaisia työväenlauluja 1890–1938*. Helsinki: Tammi.

- Scott, Derek 2008. *Sounds of the Metropolis. The Nineteenth-Century Popular Music Revolution in London, New York, Paris, and Vienna*. New York: Oxford University Press.
- Seppänen, Anne 2000. *Populaarikulttuuri sosiaalistumisväylänä. Tampereen työväestön julkiset hovit 1860-luvulta vuoteen 1917*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Siisiäinen, Martti 1988a. Kulttuuriyhdistykset Suomessa vuosina 1919–1986. Yhdistyslaitos osana kulttuurin rakenteita. *Kulttuurintutkimus* 5/1988:2, 18–27.
- Siisiäinen, Martti 1988b. *Nuorisjärjestöt itsenäisessä Suomessa*. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 43. Jyväskylän yliopisto.
- Siisiäinen, Martti 1990. *Suomalainen protesti. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle*. Tutkijaliiton julkaisusarja 66. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Smeds, Kerstin & Mäkinen, Timo 1984. *Kaiu, kaiu lauluni. Laulu- ja soittojuhlien historia*. Helsinki: Otava.
- Smeds, Kerstin 1987. Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti. Risto Alapuro & al., toim. *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 91–107.
- Soikkanen, Hannu 1975. *Kohti kansanvaltaa 1. 1899–1837. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Vaasa: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue – Puoluetoimikunta.
- Soini, Yrjö 1964. *Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon vaiheet*. Hotelli- ja ravintolakoulun julkaisuja 6. Helsinki: Otava.
- Stark, Laura 2006. Pitkospuita modernisaatio suolle. Hilikka Helsti & al., toim. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–46.
- Stark, Laura 2006. Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. Hilikka Helsti & al., toim. *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–109.
- Starr, Larry & Waterman, Christopher 2007. *American Popular Music from Minstrelsy to MP3*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Stenius, Henrik 1987. *Frivilligt jämlikt samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Helsinki: Svenska literatursällskapet i Finland.
- Stenius, Henrik 1992. Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. Pertti Haapala, toim. *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Tampere: Vastapaino, 173–186.

- Stenius, Henrik 2008. Suomalaiset kansanliikkeet ja julkinen tila. Anna-Maija Halme & Leni Pakkala, toim. *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot*. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Sulkunen, Irma 1986. *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sulkunen, Irma 2004a. *Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831–1892*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sulkunen, Irma 2004b. Johdanto: Kultala, Keckman ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Teoksessa Heinrich Zschokke: *Kultala. Hyödyllinen ja huvittava historia, yhteiselle kansalle luettavaksi annettu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suodenjoki, Sami 2009. *Kiistämisen rajat. Omapäinen suutari ja työväenliikkeen läpimurto maalaisyhteisössä 1900-luvun alussa*. Historian lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto.
- Särkkä, Irma-Liisa 1973. *Laulu- ja soittojuhlat Suomessa autonomian aikana v. 1881–1917*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Talvitie-Kella, Tuuli 2010. *Hääpolskasta haitarijatsiin. 1900-luvun alun tanssimusiikkikulttuuri eteläpohjalaisten tanssisoittajien kertomana, kokemana ja soittamana*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 19. Tampere: Tampere University Press.
- Teräs, Kari 2001. *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tiimonen, Soili 2001. *Valoa kansalle. Luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämisspyrkimykset autonomisessa Suomessa 1809–1848*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 185. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Tikka, Marko 2008. Mitä tapahtui? Pertti Haapala & al., toim. *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Helsinki: Teos, 15–42.
- Tikka, Marko 2009. *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Toivonen, Anna-Leena 1963. *Etelä-Pohjanmaan valtamerentakainen siirtolaisuus 1867–1930*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tommila, Päiviö; Lundgren, Lars & Leino-Kaukiainen, Pirkko 1988. *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Tommila, Päiviö 1999. *Suuri adressi*. Helsinki: Otava.
- Topelius, Z. 1932. *Kootut teokset 13. Mietekirjani lehtisiä. Päiväkirjoja*. Porvoo: WSOY.

- Tuomisto, Tero & Pakkala, Leni 2008. Talkoin ja lahjoituksin. Anna-Maija Halme & Leni Pakkala, toim. *Yhdessä rakennetut. Suomalaiset seurantalot*. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.
- Tuulio, Tyyni 1950. *Ottilia Stenbäck ja hänen aatemaailmansa*. Porvoo: WSOY.
- Vapaavuori, Hannu 1997. *Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä koskeva keskustelu Suomessa 1800-luvun puolivälistä vuoteen 1886*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 173. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Vapaavuori, Hannu 2008. *Tröst i kris och pomp vid fest i Finland*. S. Selander & K. Hansson, toim. *Martin Luthers psalmer i de nordiska folkens liv*. Lund: Arcus, 48–61.
- Vattula, Kaarina 1976. *Etelä-Pohjanmaan työväenliikettä viime vuosisadan lopulta nykypäiviin*. Helsinki: Etelä-Pohjalainen Osakunta.
- Vehmas, Jukka 1983. *Sytyttävät sävelet. Tutkimus Laitilan torvisoittokunnista ennen toista maailmansotaa*. Turku: Turun yliopisto.
- Vetenniemi, Erkki 2008. *Suomalaisen urheilun synty. Ravisportti 1800-luvulla ja sen vaikutus ihmiskilpailuihin*. Historiallisia tutkimuksia 237. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuoristo, Aapeli (toim.) 1991. *Suuri toivelaulukirja 1*. Porvoo: WSOY.
- Väätäinen, Teuvo 1953. *Torvisoittokunnista maamme suomenkielisessä sanomalehdissä v.v. 1880–1890*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Waismaa, K. J. 1942. Piirteitä Isokyrön torvisoittokunnan vaiheista. *Suomen Musiikkilehti* 9/1942, 89–91.
- Weber, Eugen 1976. *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870–1914*. Stanford: Stanford University Press.
- Wertherell, Charles 1998. Historical Social Network Analysis. *International Review of Social History* 43/1998.
- Westerholm, Simo 1996. *Suomalainen torviseitsikko. Osa 1 ja 2*. Tekijän hallussa.
- Ylikangas, Heikki 1979. *Körttiläiset tuomiolla. Massaoikeudenkäynnit heränneitä vastaan Etelä-Pohjanmaalla 1830- ja 1840-lukujen taitteessa*. Keuruu: Otava.
- Ylikangas, Heikki 1981. Eteläpohjalaisten kansanliikkeitten selitysmahdollisuuksista. Kalervo Ilmanen, toim. *Kansanliikkeitten Pohjanmaa. Tutkielmia joukkoluonteisista liikkeistä Etelä-Pohjanmaalla Ylistaroa koskevan aineiston pohjalta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ylikangas, Heikki 1984. *Murtuva säätyvalta*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1986. *Käännekohdat Suomen historiassa*. Juva: WSOY.

- Ylikangas, Heikki 1990. *Mennyt meissä: suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 2005. *Härmän häjyt ja Kauhavan herra*. Helsinki: Otava.
- Yrjänä, Jouni 2007. *Paloheimo. Neljän sukupolven monialaryitys*. Helsinki: WSOY.
- Zetterberg, Seppo 1977. Laulujuhlien aikaa ja taikaa. Pajamo, Reijo, toim. *Laulun ja soiton Sulasol. Suomen Laulajain ja Soittajain Liitto 75 vuotta*. Helsinki: Yliopistopaino. 49–52.
- Zetterberg, Seppo 1986. *Viisi laukausta senaatissa. Eugen Schaumanin elämä ja teko*. Helsinki: Otava.
- Åström, Anna-Maria 1993. 'Sockenboane'. *Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

LIITE 1. SUOMALAISET TORVISOITTOKUNNAT 1868–1900 IKÄJÄRJESTYKSESSÄ⁹⁶³

Kuopion kaup. sk.	1868	Teisko	1881
Porvoon kaup. sk.	1868	Varkauden valistusseura	1881
		Suotniemi (Käkisalmi)	1882
Kokkola yksit.	1870	Akaa	1882
Helsinki VPK	1870	Eura	1882
Forssa vapaaeht. sk.	1870	Hattula	1882
Tervakoski paperiteht.	1872	Heinola yksit. VPK	1882
Pori yksit.	1873	Heinola raittiusseura?	1882
Alavus	1873 1880–2	Kotka kaup.	1882
Turku VPK	1873	Kuhmoinen	1882
Kotka Gutzeit	1875	Kurkijoki	1882
Uusikaupunki	1875	Mouhijärvi	1882
Loviisa kaup.	1876	Mänttä teht.	1882
Kla Finnilän tup.tehdas	1877	Nakkila	1882
Pietarsaari	1877	Rautalampi	1882
Sortavalan Mus. seura	1877	Valkeakoski teht. palok.	1882
Vasa FBK	1877	Ilmajoki	1882
Jyväskylä kaup.	1877	Tampere Gosskapellet	1882
Jyväskylä VPK	1878	Kotka VPK	1882–83
Hämeenlinna VPK	1878	Hanko VPK?	1883
Kristiinankaupunki	1878	Humppila	1883
Tampere Pellavatehdas	1878	Hämeenkyrö	1883
Tampere Pell. konepaja	1879	Jokioinen	1883
Tampere VPK	1879	Kauvatsa	1883
Oulu VPK	1879	Kokemäki	1883
Borgå FBK?	1870-lop.	Lahti VPK	1883
Valkeakosken teht. sk.	1870-lop.	Lempäälä	1883
Viipuri VPK?	1870-lop.	Orimattila	1883 1885
		Tyrvöntö	1883
Tampere Puuvillatehdas	1880	Maaria	1884
Forssa Vikbergin tehd.	1880	Padasjoki	1884
Mikkeli VPK	1880	Hamina kadettik.	1884
Rauma VPK	1880	Harjavalta	1884
Uusikaupunki VPK	1880	Joensuu VPK	1884
Jämsä	1881	Iisalmi	1884
Tampere KVS tehd.h.os.	1881	Kangasala VPK	1884
Tampere KVS kaup.h.os.	1881	Kärkölä	1884

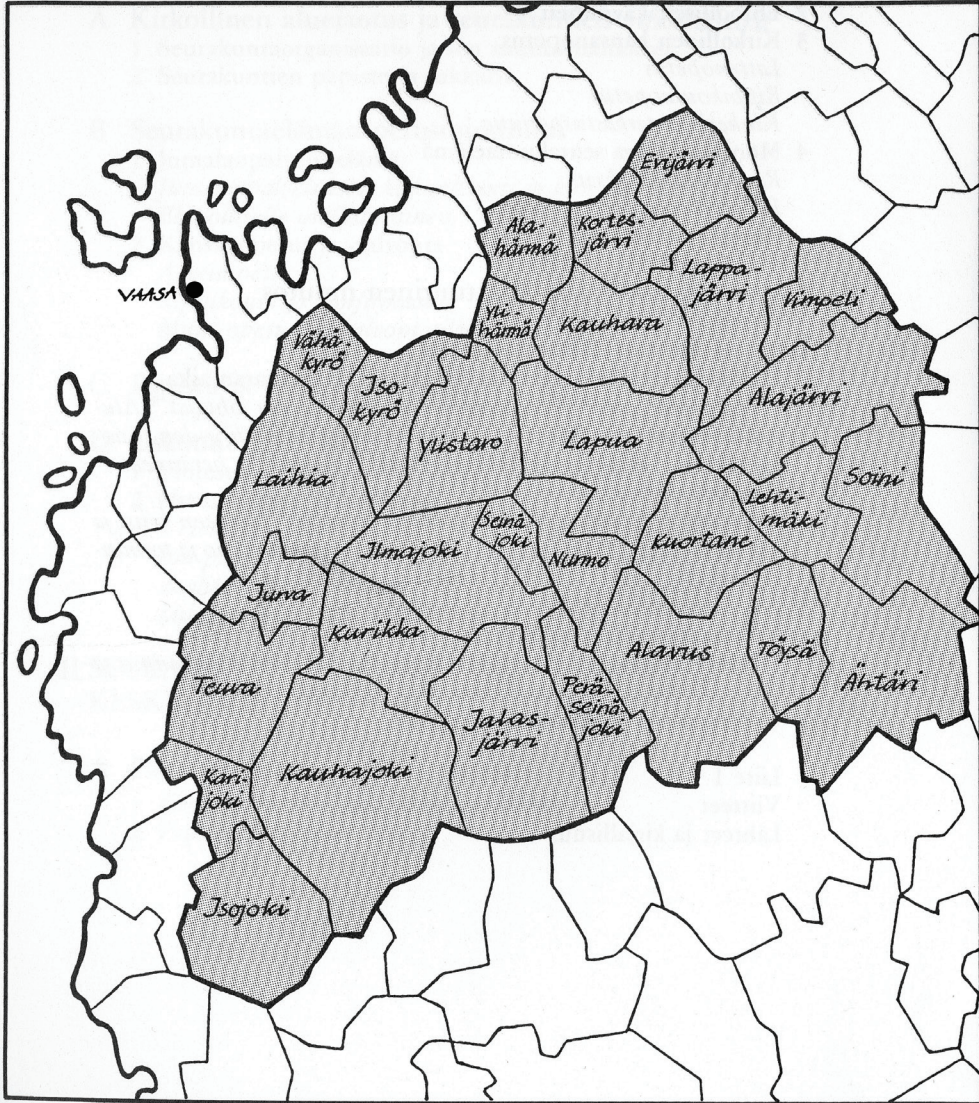
⁹⁶³ Westerholm 1996. Lyhenteet ja välimerkit alkuperäisen luettelon mukaan.

Lapua	1884	Pälkäne	1887
Loimaa	1884	Somero	1887
Noormarkku	1884	Sysmä	1887
Pirkkala	1884	Vilppula VPK	1887
Ristiina	1884	Värtsilä	1887
Tre paperiteht.	1884	Toijala	1888
Tre Työv. laulu- & soittos.	1884	Heinola kaup.?	1888
Vampula	1884	Honkajoki	1888
Nokia Virkkulan velj.	1884	Lammi	1888
Ähtäri	1884	Sauvo	1888
Hausjärvi	1885	Savokarjal. osak.	1888
Huittinen	1885	Siikainen	1888
Kronoby	1885	Sääksmäki	1888
Marttila	1885	Turku TY	1888
Messukylä	1885	Turku raittiusyhdistys	1888
Reposaari saha	1885	Kannus	1889
Ruovesi	1885	Esbo Rödskog h.sept.	1889
Sorsakoski (Leppävirta)	1885	Laitila VPK	1889
Uuras VPK	1885	Pusula	1889
Tre Käsityöläisten ts.	1885	Pyhäntö	1880-luv.
Tre raittiuss. Aamurusko	1885	Pöytyä	1889
Sippola raitt.	1886	Sitikkalan kylä	1889-90
Hinnerjoki	1886		
Juantehtaan sk.	1886	Iitti	1890
Nykarleby FBK	1886	Korpilahti	1890
Orivesi	1886	Jaala	1890
Porvoo VPK	1886	Nivala Maliskylä	1890
Ekenäs FBK	1887	Pornainen	1890
Kangasala	1887	Räisälä kk.	1890
Karkku	1887	Salo	1890
Keuruu	1887	Valkeala	1890
Teisko (toinen)	1887	Fiskars	1891
Tyrvää	1887	Helsingfors järnvägsarb.	1891
Vesilahti	1887	Kimitö	1891
Viljakkala	1887	Kuopio VPK	1891
Kuru	1887	Lehtoniemen ts.	1891
Laihia	1887	Savonlinna VPK	1891
Lappträsk	1887	Sortavala VPK	1891
Lavia	1887	Virolahti Pajulahti	1891
Oulainen	1887	Borgå Arbetaremusiken	1891
Piikkiö	1887	Jyväskylä TY	1891
Pori raittiusseura Alpha	1887	Loimaa naulatehdas	1891
Pori TY	1887	Hanko nuorukaiss.	1892

Kymi	1892	Kokkola UF	1896
Jorvas-Masaby	1892	Kuortane	1896
Karhula	1892	Kauttua	1897
Nedervetil	1892	Pargas FBK	1897
Orimattila Mallusjoki TY	1892	Pernå hornk.	1897
Orimattila Mallusjoki NS	1892	Reso Lantmanna ork.	1897
Lapuan NS	1892	Sibbo	1897
Alastaro	1893	Alajärvi	1897
Hankasalmi	1893	Jokioinen	1897?
Nivala kk.	1893	Kaustinen NS	1897
Pori Vanhan sahan sk.	1893	Kitee NS	1897
Seikun sahan sk.	1893	Pankakoski Rautat. TY	1897-8
Punkalaidun sk.	1893	Askola NS	1898
Ruotsinpyhtää	1893	Hiitola NS	1898
Violahti NS	1893	Imatra NS	1898
Harjun maanv.	1893	Juustilan NS	1898
Kymi Hallan saha	1890-alku	Kälviä NS	1898
Bilnäs Bruk	1894	Lieto NS	1898
Borgå stad	1894	Mäntsälä	1898
Borgå FBK	1894	Rakkolanjoen NS	1898
Helsinge	1894	Taipalsaari NS	1898
Helsingfors poliskamm.	1894	Tammela NS	1898
Kalliokosken lasitehdas	1894	Terijoki NS	1898
Vasa Spinneriets h.sept.	1894	Ylihärmä NS	1898
Kauhava NS	1894	Ylistaro NS	1898
Kymi Sunilan saha	1894	Ahvion torvisoittokunta	1898
Mellilä	1894-7	Helsingin palokunta	1898
Raisio	1894	Kauhajoki NS	1898
Siundeo Musikkär	1894	Koski Tl.	1898
Uusikaupunki TY	1894	Kotka Hietasen saha	1898
Pitkärannan teht.	1895	Kurikka	1898
Viipuri TY	1895	Kymi TY	1898
Eurajoki	1895	Hauruksela	1890-lop.
Hanko TY	1895	Orimattila Kuivanto	1898
Joutsa	1895	Riihimäki rautatiel.	1898
Jurva NS	1895	Sakkola	1898
Stenvik hornork.	1895?	Töysä	1898
Käkisalmi VPK	1896	Veteli NS	1898
Evijärvi NS	1896	Kaukaan Sampo NS	1898
Hamina kaup.	1896	Leppävirrat NS	1899
Hanko	1896	Liminka NS	1899
Isokyrö NS	1896	Aura Maaria NS	1899
Kajaani VPK	1896	Mäntyharju NS	1899

Nurmi NS	1899
Parikkala Kangaskylä NS	1899
Pattijoki NS	1899
Uusikirkko	1899
Yläne	1899
Myllykosken teht. sk.	1899?
Iittainen	1890-luv.
Oravaisten teht. sk.	1890-luv.
Sideby	1890-luv.
Ulvila	1890-luv.
Kouvola	1899
Vimpeli NS	1899
Leppävirrat VPK	1900
Jalasjärvi	1900
Kangasniemi	1900
Lavia	1900
Luvia	1900
Tuusula Nummenk. NS	1900
Ähtäri Inhan teht. sk.	1900
Hermannin NS	1900
Hirvijoki	1900
Juva NS	1900
Kotka Sos.dem. TY	1900
Kuusankoski NS	1900?
Viipuri Suomal. Reaalilys.	1900

LIITE 2. SUOMENKIELINEN ETELÄ-POHJANMAA 1800-LUVUN LOPULLA.

Suomenkielisen Etelä-Pohjanmaan väkiluku 1850–1910.

1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910
96 130	112 583	113 185	141 491	168 898	186 280	175 513

Lähde: Etelä-Pohjanmaan historia IV ja V.

LIITE 3. TUTKIMUKSEN KESKEISET TAPAHTUMAT KRONOLOGISESSA JÄRJESTYKSESSÄ.

Vuosi	Tapahtuma
1851	Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen kirjaston perustaminen
1858	Ensimmäiset yleishyödylliset arpajaiset Ilmajoella
1858	Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen suomenkielisen koulun perustaminen
1863	Jyväskylän seminaarin perustaminen
1864	Suomen sodan taistelun muistojuhla Lapualla
1866	Kansakouluasetuksen antaminen
1868	Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen kansakoulun perustaminen
1868	Vaasan vapaapalokunnan perustaminen
1872	Ensimmäisten lukuseurojen perustaminen Etelä-Pohjanmaalle
1873	Ensimmäinen kansanjuhla Alavudella
1874	Kansanvalistusseuran perustaminen
1874	Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen talonpoikaisen kuoron perustaminen
1875	Kansanvalistuspiirin perustaminen Etelä-Pohjanmaalle
1875	Raittiusliikkeen aktivoituminen Etelä-Pohjanmaalla
1877	Santavuoren juhla Ilmajoella
1879	Kaupungin soittokunnan perustaminen Vaasaan
1879	Ensimmäisten kansankonserttien järjestäminen Vaasassa
1880	Vaasan suomenkielisen lyseon perustaminen
1880	Kansanvalistusseuran juhla laulajaiset Jyväskylässä
1880	Vaasan Soitannollisen Yhdistyksen perustaminen
1881	Poikain päivät Ilmajoella
1881	Vaasan pataljoonan soittokunnan perustaminen
1881	Kauhavan Nuorisoyhtiön perustaminen
1882	Malkamäen juhla
1882	Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran perustaminen
1882	Ilmajoen torvisoittokunnan perustaminen
1882	Isokyrön laulukunnan perustaminen
1883	Ensimmäisen työväenyhdistyksen perustaminen Vaasaan
1884	Raittiuden Ystävien perustaminen
1884	Kansanvalistusseuran ensimmäiset laulu- ja soittojuhlat
1886	Virsikirjauudistus
1887	Nuorisoseuran ensimmäiset laulu- ja soittokilpailut
1889	Isokyrön laulukunnan toiminnan päättyminen
1891	Ensimmäisen nuorisoseurantalons valmistuminen
1892	Etelä-Pohjanmaan ensimmäisen kansanopiston perustaminen
1894	Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlat Vaasassa
1899	Helmikuun manifesti
1899	Sanomalehdistön päivän juhla Vaasassa

1899	Nuorisoseuran ensimmäiset laulu- ja soittojuhlat Nurmossa
1900	Nuorisoseuran laulu- ja soittojuhlat Törnävällä
1904	Isonkyrön kirkon 600-vuotisjuhlallisuuudet
1905	Suurlakko

TIIVISTELMÄ

Rantanen, Saijaleena: Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen. Musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon.

Tutkimus selvittää, millä tavalla 1800-luvun puolivälin jälkeen käynnistynyt joukkojärjestäytymisen läpimurto vaikutti vallitsevaan musiikkikulttuuriin Etelä-Pohjanmaalla. Aktiivisen kansanvalistustoiminnan ja sitä seuranneen järjestäytymisen myötä raittiusliike, nuorisoseuraliike, työväenliike, vapaapalokunnat sekä lukuisat yhteiset juhlat, tapahtumat ja uudenlainen harrastustoiminta alkoivat koota ihmisiä yhteen kaupungeissa ja maaseudulla.

Uusien joukkoliikkeiden musiikki erosi selvästi totutusta. Näkyvimpiä ilmiöitä olivat laulukuorot ja torvisoittokunnat, jotka olivat keskeinen osa järjestötoimintaa alusta alkaen. Ne saivat mallinsa korkeakulttuurista, ja myös niiden ohjelmisto koostui lähinnä teoksista, joita säätyläistö suosi käyttömusiikkinaan. Järjestäytymisen myötä uudet musiikkiryhmät ohjelmistoinen alkoivat yleistyä myös tavallisen kansan keskuudessa.

Tutkimuksen keskeisenä teoreettisena näkökulmana on kansallisuus-aate ja sen vaikutukset rahvaan musiikilliseen kasvatukseen. Musiikilla oli oleellinen merkitys 1800-luvun lopun kansallisissa riennoissa tilaisuuden luonteesta riippumatta. Sen käyttö ei kuitenkaan perustunut ainoastaan viihdyttävyyteen vaan sillä oli merkittävä rooli myös erilaisten yhteiskunnallisten ja poliittisten aatteiden välittämisessä. Fennomaanien toiminnan myötä musiikista tuli väline, symboli, jonka avulla suomalais-kansallisia tavoitteita iskostettiin tavallisen kansan mieliin.

Etelä-Pohjanmaan osalta aiempi tutkimus järjestäytymisen ja musiikin suhteesta puuttuu lähes kokonaan. Maakunnalla oli kuitenkin keskeinen merkitys järjestäytymisen alkuvaiheessa, sillä Etelä-Pohjanmaalla perustettiin autonomisen Suomen ensimmäinen nuorisoseura, Kauhavan Nuorisoyhtiö, vuonna 1881, ja vuotta myöhemmin maakunnallinen Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura, jonka vaikutuksesta nuorisoseura-aate levisi muualle maahan. Musiikilla oli alusta alkaen tärkeä merkitys nuorisoseuran toiminnassa ja kasvatuksellisessa tehtävässä. Nuorisoseurojen tärkeimmiksi tapahtumiksi muodostuivat jokakesäiset nuorisojuhlat, joiden yhteydessä järjestettiin 1800-luvun lopussa myös ensimmäiset laulu- ja soittojuhlat Kansanvalistusseuran mallin mukaan. Lisäksi huomattavan osan maakunnan kulttuuritoiminnasta muodostivat iltamat ja lukuisat muut huvitilaisuudet, joita eri yhdistykset järjestivät. Huvitapahtumien määrän lisääntyminen toimi ponttimena uusien musiikkiseurojen perustamiselle, sillä niihin tarvittiin paljon musiikkiohjelmaa.

Tutkimuksessa järjestäytymisen vaikutuksia paikalliseen musiikkikulttuuriin Etelä-Pohjanmaalla tarkastellaan ruohonjuuritasolla kahden paikallisen musiikkiseuran, Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isokyrön laulukunnan näkökulmasta sekä laajemmin maakunnallisella tasolla. Huomion kohteena ovat erityisesti musiikin käyttöyhteydet sekä järjestäytymisen aiheuttamat muutokset musiikilliseen repertuaariin. Tutkimusajanjakso päättyy suurlakkoon, jonka jälkeen järjestökenttä ja lakkoon saakka varsin yhtenäinen musiikkikulttuuri alkoivat eriytyä.

Avainsanat: fennomania, kansanvalistus, järjestäytyminen, torvisoitto, kuorolaulu, julkisuus, kansanjuhlat, kansallinen musiikkikulttuuri

ABSTRACT

Rantanen, Saijaleena: The power of song and the cultured citizen. Music and popular education in Southern Ostrobothnia from the 1860s to the Russian revolution of 1905.

The aim of the study is to find out what kind of impact the mass organization that begun in the mid-19th century had on the prevalent musical culture in Southern Ostrobothnia. Active popular education and the rise of the temperance and labor movements, youth associations and volunteer fire departments, as well as numerous communal celebrations, events and the rise of hobby clubs started bringing people together in cities as well as the countryside.

The music of these new mass movements differed from what used to be the norm. Vocal choirs and brass bands, which were a central part of all the aforementioned organizations from the very start, were the most visible manifestations of this difference. They modeled themselves after high culture and the repertoire consisted of music that the gentry used. As a result of these new forms of popular organization, new musical groups and their repertoire became increasingly common among common folk.

The central theoretical perspective of this study is nationalism and its impact on the musical education of the commonalty. Music played a central role in national events in the late-19th century, regardless of the nature of the event. Its use was not dictated by entertainment alone, but it also acted to disseminate various social and political ideologies. As a result of action by the fennoman movement music became a tool, a symbol, to be used to infuse the minds of the common people with Finnish nationalist goals.

Hardly any prior research into popular movements and music in Southern Ostrobothnia exists, despite the fact that the province played a central role in the early stages of popular organization. The first youth association in the autonomous Grand Duchy of Finland, Kauhavan Nuorisoyhtiö, was founded in Southern Ostrobothnia in 1881 to be followed a year later by the regional Etelä-Pohjanmaan nuorisoseura, which helped spread the youth association cause across the nation.

Music was an important part of the activities and educational mission of the youth associations right from the beginning. The annual youth festivals became the most important event in the calendar of most youth associations. Late in the century, the first music festivals were also organized in conjunction with the youth festivals, based on the model provided by Kansanvalistusseura. A considerable share of the cultural activities

in the province consisted of evening get-togethers and countless other events organized by a variety of associations. The increase in the amount of celebratory events resulted in the founding of more music societies to provide programming for the various celebrations.

In the study the impact of organization on the local musical culture of Southern Ostrobothnia is looked from the perspective of two local music clubs, Ilmajoen torvisoittokunta and Isokyrön laulukunta, as well as more broadly on a province-wide level. Attention is paid to the contexts in which music was used and the changes in the repertoire brought on by the popular movements in question. The period being surveyed ends with the Russian revolution of 1905, after which the non-governmental organization field and the previously remarkably monolithic musical culture started to fragment.

Keywords: fennoman movement, popular education, organization, brass band, choir, publicity, popular entertainment, national music culture